

Työpaperi 52/2022

Kohti monitoimijaista lastensuojelua hyvinvointialueilla

Laura Yliruka, Pia Eriksson, Liisa Jokinen, Kaisa Pasanen (toim.)

Tässä työpaperissa tuodaan esille monipuolisesti lastensuojelun monitoimijaista kehittämistä eri puolella Suomea vuosien 2021–2022 aikana. Työpaperissa luodaan katsaus sosiaali- ja terveysministeriön LAPE-muutosohjelman valtionavustusrahoituksella tehtyyn alueelliseen kehittämistyöhön. Lisäksi artikkelikokoelmassa on kirjoituksia myös muilta lastensuojelun ammattilaisilta, järjestötoimijoilta ja myös yliopistotutkijoilta. Kirjoittajina on sosiaalityön, sivistystoimen, päihdehuollon ja terveydenhuollon asiantuntijoita. Työpaperin tavoitteena on tukea lastensuojelun monitoimijaista järjestämistä ja tuottamista vuoden 2023 alussa toimintansa aloittavilla hyvinvointialueilla, ja antaa konkreettisia ideoita ja välineitä asiakastyöhön lasten, nuorten ja vanhempien osallisuuden vahvistamiseen.

Lukijalle

Lastensuojelun yhteisesti tunnistetut haasteet ja palvelujärjestelmän ongelmat ovat varsin tuttuja useimmille lastensuojelun tai muiden lasten ja nuorten palvelujen kanssa tekemisissä oleville. Tiedämme muun muassa, että lastensuojelun asiakkaiksi ajautuu paljon neuropsykiatrisesti oireilevia lapsia sekä päihde- ja mielenterveysongelmista kärsiviä lapsia, jotka eivät saa riittävän ajoissa tarvitsemaansa hoitoa ja tukea.

Lastensuojelun työntekijöiden suuri vaihtuvuus, rekryointivaikeudet ja liiallinen työmäärä kuormittavat niin työntekijöitä ja työyhteisöjä kuin koko palvelujärjestelmää. Tämä näkyy asiakkaiden lisäksi myös lastensuojelun ulkopuolelle sekä yhteistyökumppaneille, että ns. suurelle yleisölle. Lastensuojelun liian suurta asiakasmäärää saataneen jatkossa rajattua, kun lastensuojelulain (§ 13 b) muutoksella rajoitettiin lapsen asiasta vastaavan sosiaalityöntekijän asiakasmäärää vuoden 2022 alusta alkaen korkeintaan 35 lapseen, jatkossa korkeintaan 30 lapseen. Vielä ei joka paikassa ole päästy tähän tavoitteeseen, mutta lakisääteisenä velvoitteena se on sitova ja valvontaviranomaiset seuraavat asiakasmäärää.

Lastensuojelun sijaishuollossa erityisinä haasteina on sijoitettujen lasten koulunkäynti, tai pikemminkin koulua käymättömyys. Sijoitettujen lasten päihde- ja mielenterveysongelmiin ei saada riittävästi hoitoa, mikä näkyy muun muassa käytöshäiriöinä, laitosten sääntöihin sopeutumattomuutena luvattomina poistumisina ja sijaishuoltopaikkaan palaamatta jättämisenä, ns. hatkaamisena. Kun lastensuojelun sijaishuollossa joudutaan päivittäin kohtaamaan tilanteita, jotka eivät ratkea yksin lastensuojelullisin toimin, voi keinovalikko loppua. Sijaishuollossa tehdyt rajoitustoimenpiteet alkavat menettää merkitystään, jos rajoituspäätöksiä joudutaan tekemään kymmeniä, jopa satoja yhdelle lapselle. Erityisen huolenpidon (EHO) jaksoilla kuntouttavassa työssä päästään usein hyvin alkuun, mutta monen lapsen kohdalla tarvittaisiin pidempiä EHO-jaksoja kuin mihin nykyinen lainsäädäntö antaa mahdollisuuden. Sijaishuollon ongelma-kohtiin ei tämän hallituskauden toimenpiteillä saatu tehtyä toivottuja ratkaisuja, vaikka vaativan sijaishuollon kehittämistyöryhmän ehdotusten ja niihin saatujen lausuntopalautteiden pohjalta valmisteltiin lastensuojelulain muutosta. Lakiesitys ei kuitenkaan edennyt eduskuntaan toivotussa aikataulussa.

Jälkihuollon tarkoitus on taata lastensuojelun asiakkaina olleille lapsille riittävä aikuistumisen ja itsenäiseen elämään siirtymisen tuki. Jälkihuollon palvelut toteutuvat kuitenkin varsin eri tavoin eri puolilla Suomea eivätkä kaikki jälkihuoltoon oikeutetut nuoret saa tarvitsemaansa tukea. Tutkimuksista tiedämme, että nämä nuoret pärjäävät monilla mittareilla mitattuna keskimäärin huonommin kuin ikätoverinsa.

Tähän julkaisuun on koottu laajasti monenlaista lastensuojelun kehittämistyötä ja siitä saa hyvän kuvan lastensuojelussa meneillään olevista monenlaisista kehittämistoimista. Kehittämishankkeissa ja tutkimuksissa on paneuduttu yllä oleviin, yhteisesti tunnistettuihin pulmakohtiin. Eri puolilla Suomea toteutettujen kehittämishankkeiden, kokeilujen ja pilottien yhtenä yhteisenä nimittäjänä on systeeminen työote, monitoimisuus ja osallisuuden vahvistaminen.

Sosiaali- ja terveysministeriössä on käynnistetty lastensuojelulain kokonaisuudistus. Tällä hallituskaudella tavoitteena on selkeyttää lastensuojelun visio ja luoda suuntaviivat lastensuojelulainsäädännön kokonaisuudistukselle. Seuraavan hallituksen hallitusohjelmaan pyritään saamaan kirjaus kokonaisuudistuksesta ja varsinainen lainvalmistelu ja konkreettiset muutokset lainsäädäntöön tehtäisiin tulevalla hallituskaudella.

Osana tätä uudistustyötä huomioidaan myös tässä julkaisussa kuvattua kehittämis- ja tutkimustyötä, joka antaa arvokasta tietoa ja suuntaviivoja yhteiseen kehittämiseen.

Anna Cantell-Forsbom, johtaja
STM, lapset ja nuoret-yksikkö

Tiivistelmä

Yliruka Laura, Eriksson Pia, Jokinen Liisa, Pasanen Kaisa. Kohti monitoimijaista lastensuojelua hyvinvointialueilla. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpäperi 52/2022. 252 sivua. Helsinki 2022. ISBN 978-952-343-984-9 (verkkojulkaisu)

Tämä julkaisu on toimitettu Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Erityispalvelut -yksikön Lastensuojelun osaamiskeskittymän, STM:n ja Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Soccan yhteistyönä. Julkaisun artikkeleiden kirjoittajat ovat lastensuojelun, terveydenhuollon ja päihdehuollon ammattilaisia, kehittämistehtävissä työskenteleviä, kokemusasiantuntijoita ja tutkijoita. Julkaisu koostuu 24 artikkelista, jotka kaikki tuovat oman näkökulmansa monitoimijaisen lastensuojelun kehittämiseen ja vahvistamiseen. Läpäiseviä teemoja julkaisussa ovat eri ammattilaisten ja lasten, nuorten ja perheiden yhteistoiminta, yhteistoiminnan uudet käytännöt ja rakenteet sekä palvelujärjestelmän kehittäminen, viestintä ja johtaminen. Lapsen osallisuus ja vanhempien kokemukset ovat tärkeässä roolissa tuomaan asiakkaiden ja kokemusasiantuntijoiden näkökulmaa ja viestiä palvelujärjestelmän kehittämiseksi. Systeemisen työn ideat näyttäytyvät uusien toimintamallin rakentamista ohjaavina periaatteina ja useassa artikkelissa hahmotellaankin sellaista systemistä palvelujärjestelmän muutosta, jossa ammattilaiset työskentelevät yhteisten periaatteiden ja tavoitteiden suuntaan. Myös lastensuojelun systeemisen toimintamallin vakiinnuttamistyötä monialaisena rakenteena kuvataan. Suurin osa artikkeleista perustuu havaintoihin kehittämistyöstä, osassa on tutkimuksellisempi ote.

Lastensuojelua on uudistettu jo pitkään merkittävien palvelujärjestelmän ja yhteiskunnan murrosten keskellä. Liikkeessä ovat niin rakenteet, lainsäädäntö, eri ammattilaisten välinen yhteistyö kuin ymmärrys vaikeavirtavista työskentelytavoistakin. Muutos yhtäältä avaa näkymiä sellaiseen lastensuojeluun, joka vastaisi nykyistä paremmin lasten, nuorten ja perheiden tarpeisiin ja näin haastaa palvelujärjestelmää uudistumaan.

Julkaisussa on neljä osaa. Julkaisun ensimmäiseen osassa on puheenvuoroja, joissa käsitellään monitoimijaista tukea lapselle, nuorelle ja vanhemmille. Tuki näyttäytyy kysymyksenä, joka korostuu etenkin hyvin vaativissa ja erityistä tukea tarvitsevien lasten, nuorten ja perheiden kanssa tapahtuvissa kohtaamisissa. Julkaisun toinen osio käsittelee monitoimijaisuutta lapsen osallisuuden ja kokemusasiantuntijuuden kautta. Julkaisun kolmannessa osiossa käsitellään ammattilaisten monitoimijaista yhteistyötä ja -oppimista.

Julkaisun neljännessä osiossa käsitellään johtamisen, työn kehittämisen, työtä tukevien rakenteiden sekä viestinnän teemoja. Monialaisen yhteistyön johtaminen tapahtuu verkostoissa ja sen onnistumista edesautta-
via tekijöitä ovat muun muassa toimijoiden yhteinen näkemys ja tavoitteet, rakenteet yhteiselle toiminnalle sekä johdon vahva strateginen sitoutuminen toimintaan. Lisäksi toimivat kanavat viestinnälle ja tiedonvaihdolle sekä yhdessä luodut käytännöt toiminnan kehittämiseksi ovat keskeisiä onnistumisen elementtejä.

Avainsanat: lastensuojelu, hyvinvointialue, monitoimijaisuus, monialaisuus, kehittäminen, systeemisyys

Sammandrag

Yliruka Laura, Eriksson Pia, Jokinen Liisa, Pasanen Kaisa. Kohti monitoimijaista lastensuojelua hyvinvointialueilla. [Mot fleraktörssamverkan inom barnskyddet på välfärdsområdena]. Institutet för hälsa och välfärd (THL). Diskussionsunderlag 52/2022. 252 sidor. Helsingfors 2022. ISBN 978-952-343-984-9 (nätpublikation)

Denna publikation har redigerats av kompetensklustret inom barnskydd vid enheten Specialtjänster vid Institutet för hälsa och välfärd, SHM och huvudstadsregionens kompetenscentrum inom det sociala området, Socca. Artiklarna i publikationen är skrivna av yrkesutbildade inom barnskydd, hälso- och sjukvård och missbrukarvård, personer som arbetar med utveckling, erfarenhetsexperter och forskare. Publikationen består av 24 artiklar som alla bidrar med ett eget perspektiv på hur barnskyddet som involverar flera aktörer kan utvecklas och förstärkas. Genomgående teman i publikationen är samverkan mellan olika yrkespersoner och barn, unga och familjer, ny praxis och nya strukturer för samverkan samt servicesystemets utveckling, kommunikation och ledning. Barnets delaktighet och föräldrarnas erfarenheter har en viktig roll när servicesystemet ska utvecklas, genom att bidra med klienternas och erfarenhetsexperternas perspektiv och budskap. Idéer från systemiskt arbete visar sig ofta som ledande principer när nya verksamhetsmodeller byggs upp, och i flera artiklar planerar man för en systemisk förändring av servicesystemet, där yrkesutbildade arbetar mot att uppnå gemensamma principer och mål. Det finns även beskrivningar av hur man etablerar en systemisk verksamhetsmodell som en multiprofessionell struktur i barnskyddet. Största delen av artiklarna bygger på observationer av utvecklingsarbetet, en del är mer forskningsmässiga.

Arbetet med att förnya barnskyddet har redan pågått länge i samband med betydande förändringar i servicesystemet och samhället. Det berör såväl strukturer, lagstiftning och samarbete mellan olika yrkespersoner som förståelse av effektiva arbetsmetoder. Förändringen öppnar upp perspektiv på ett barnskydd som bättre skulle motsvara barns, ungas och familjers behov och utmanar därmed servicesystemet att förnya sig.

Publikationen består av fyra delar. Den första delen innehåller inlägg som behandlar stöd från flera aktörer till barn, unga och föräldrar. Stödet visar sig som en fråga som särskilt framhävs i väldigt krävande möten med barn, unga och familjer som behöver särskilt stöd. Den andra delen av publikationen behandlar fleraktörskap utifrån barnets delaktighet och erfarenhetsexpertis. I den tredje delen behandlas yrkesutbildades samarbete och kollektiva lärande med flera aktörer.

Den fjärde delen behandlar teman som rör ledarskap, utveckling av arbetet, strukturer som stöder arbetet samt kommunikation. Multiprofessionellt samarbete leds genom nätverk och faktorer som bidrar till att det lyckas är bland annat att aktörerna har en gemensam vision och gemensamma mål, strukturer för gemensam verksamhet och att ledningen har ett starkt strategiskt åtagande i verksamheten. Andra centrala element för framgång är fungerande kanaler för kommunikation och informationsutbyte och praxis för verksamhetens utveckling som skapats tillsammans.

Nyckelord: barnskydd, välfärdsområde, fleraktörskap, sektorsövergripande, utveckling, systemicitet

Abstract

Yliruka Laura, Eriksson Pia, Jokinen Liisa, Pasanen Kaisa. Kohti monitoimijaista lastensuojelua hyvinvointialueilla. [Towards a multi-actor approach in child welfare in the wellbeing service counties]. Finnish institute for health and welfare (THL). Discussion Paper 52/2022. 252 pages. Helsinki, Finland 2022. ISBN 978-952-343-984-9 (online publication)

This publication was produced in cooperation by Special Services unit's Child Welfare Cluster at the Finnish Institute for Health and Welfare, the Ministry of Social Affairs and Health and the Centre of Excellence on Social Welfare in the Helsinki Metropolitan Area. The authors of the publication's articles include professionals of child welfare services, health care and services for substance abusers, people who work in development activities, experts by experience and researchers. The publication comprises 24 articles all of which bring their own perspective on the development and promotion of multi-actor child welfare services. Cross-cutting themes in the publication include collaboration between various professionals, children, young people and families, new practices and structures for collaboration and the development of the service system and communication and leadership. A child's participation and the parents' experiences play an important role in highlighting the perspective and message of clients and experts by experience in the development of the service system. The ideas behind systemic work are visible as the principles for guiding the construction of new operating models, and numerous articles illustrate a systemic service system change where professionals work to achieve shared principles and goals. Work to establish the systemic model for child welfare services as a multidisciplinary structure is described. Most articles are based on observations regarding development work, while others have a more research-based approach.

Child welfare services have been reformed already for quite some time in the midst of transitions in the service system and society. The change currently underway involves structures, legislation, cooperation between various professionals as well as an understanding of effective working methods. The change opens perspectives on child welfare services, which would better meet the needs of children, young people and families, and in this manner, challenged the service system to reform.

The publication has four parts. The first section of the publication includes addresses that concern multi-actor support for children, young people, and parents. The support appears in the form of a question, which is emphasised in the instance of encounters that are very demanding and involve children, young people and families that require special support. The second section of the publication covers a multi-actor approach through a child's participation and expertise by experience. The third section of the publication covers the multi-actor cooperation and learning of professionals.

The fourth section covers the themes of leadership, the development of work, the structures that support work, and communications. Leadership of multidisciplinary cooperation takes place in networks and factors that promote its success include the shared vision and goals of actors, structures for joint activities as well as management's strong commitment to activities. Key elements of success also include effective channels for communication and the exchange of information, and practices created together for the development of activities.

Keywords: Child welfare services, health and social services county, multi-actor approach, multidisciplinary approach, development, systemic approach

Sisällys

Lukijalle.....	2
Tiivistelmä.....	3
Sammandrag.....	4
Abstract.....	5
Sisällys.....	6
Johdanto.....	7
OSA I Monitoimijainen tuki lapselle, nuorelle ja vanhemmille.....	16
1. Lastensuojelulaitosten ja päihdepalveluiden monialaisen yhteistyön kehittäminen ja jalkautuva työ.....	17
2. Lapsen oma tiimi monialaisen yhteistyön ja lapsen osallisuuden vahvistajana	29
3. Nuorilähtöinen asiakassuunnitelmatyö lastensuojelun jälkihuollossa	37
4. Kehittämistä lastensuojelun ja sivistystoimen yhdyspinnalla Satakunnassa v. 2021–2022	48
5. Kohti kuntouttavaa arkea – Nuorten ja ammattilaisten näkemyksiä sijoitettujen nuorten mielenterveydellisen tuen järjestämisestä	57
6. Väkivallaton vastarinta NVR (Non violent resistance) -monialaista tukea päihteitä käyttävän nuoren vanhemmille	66
7. Lastensuojelun asiakkaana olevien vanhempien näkökulma lastensuojelun monitoimijaisen yhteistyön kehittämiseen	75
8. Sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten monitoimijainen vanhemmuuden tuki	81
OSA II Lasten ja nuorten osallisuus ja kokemusasiantuntijuus	88
9. Yhteistyö lasten äänen vahvistajana lastensuojelun luvanvaraisten palveluiden valvonnassa	89
10. Tekoja ja tahtotilaa - Mitä lapsen osallisuuden vahvistaminen vaatii lastensuojelussa?	99
11. Kokemuksia lastensuojelun kokemusasiantuntijuudesta.....	111
12. Nuorten kokemusasiantuntijuus osana monitoimijaista lastensuojelua	117
OSA III Ammattilaiset yhdessä oppimassa ja tietoa tuottamassa.....	123
13. Monialaisen työn rajat vaikeissa ero- ja huoltoriitatilanteissa	124
14. Systemisesti toimiva lastensuojelun asiantuntijaryhmä sosiaalityöntekijöiden kokemana.....	138
15. Yhdessä - reflektiivinen, systeminen arviointityöväline lapsiperheiden kanssa työskentelyyn.....	150
16. Lasta koskevan monitoimijaisen palvelutarpeen arvioinnin ja yhteistyön kehittäminen Itä- ja Keski-Suomessa.	162
17. Terapeuttinen dialogi – lasten mielenterveystyön ja lastensuojelun yhteistä oppimista ja osaamista	170
18. Matkalla monitoimijaiseen systemiseen työskentelyyn	181
19. Nuoren ja perheen tarpeet systemisesti keskiössä monialaisessa yhteistoimintamallissa: ”Kun nuoren päihteiden käyttö hallitsee elämää, kokoonnutaan Olkkariin”	192
20. Lastensuojelun ja päihdehoidon rajapinnoilla: yhteistyön haasteita ja mahdollisuuksia	202
OSA IV Johtaminen, kehittäminen, rakenteet ja viestintä.....	211
21. Askelmerkkejä systemisen toimintamallin johtamiseen	212
22. Viestintä monitoimijaisen lastensuojelun työvälineenä.....	224
23. Hankekehittäminen ja verkostotyö lastensuojelun systemisellä työotteella: Esimerkkinä kehittämisen tiimit	233
24. Systemisen toimintamallin tuen ja rakenteiden tarpeet hyvinvointialueella.....	242

Johdanto

Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmä on läpikäymässä historiallista muutosta, kun useiden hallituskausien aikana valmisteltu sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus on toteutumassa ja vuoden 2023 alussa sosiaali- ja terveystalouden järjestämisvastuu siirtyy kunnilta hyvinvointialueille. Sosiaali- ja terveysministeriö on valmistellut vuosien 2020–2022 aikana hyvinvointialueiden perustamiseen liittyvää rakenteellisen uudistuksen lainsäädäntöä. Samanaikaisesti on käynnistetty sosiaali- ja terveystalouden sisältöä ja toimintaperiaatteita kehittäviä valtionavustushankkeita, joiden tarkoituksena on ollut tukea sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen tavoitteiden saavuttamista.

Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen keskeisenä tavoitteena on vahvistaa palveluiden yhdenvertaista saatavuutta ja oikea-aikaisuutta, siirtää painopistettä korjaavista palveluista ehkäisevään ja ennakoivaan työhön sekä parantaa palveluiden laatua ja vaikuttavuutta. Sote-palveluiden kehittämistä on toteutettu sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamassa Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus ohjelmassa ja sen osana toteutetussa Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa (LAPE). LAPE-muutosohjelman tavoitteena on lasten, nuorten ja perheiden varhaisen tuen ja hyvinvoinnin vahvistaminen, eriarvoistumiskehityksen pysäyttäminen sekä erityistä tukea tarvitsevien lasten moniammatillisten palvelujen turvaaminen. LAPE- muutosohjelman toimeenpano alkoi hallituskaudella 2016–2019 ja sitä on jatkettu nykyisen hallitusohjelman mukaisesti vuosina 2020–2023. Julkaisun kirjoitukset osoittavat, että alueilla on kehitetty lastensuojelua pitkäjänteisesti riippumatta hanke- ja rahoitusinstrumenttien vaihtumisesta. Tällä julkaisulla THL on halunnut tarjota kannan jakaa ja levittää lastensuojelun monialaisen kehittämisen työn tuloksia ja uusia avauksia.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) lastensuojelun osaamiskeskittymä tuki valtioavustushankkeissa tehtyä kehittämistyötä osana systeemisen toimintamallin kansallista koordinaatiota toteutetun koulutajakoulutuksen kautta. Siihen osallistui valtionavustushankkeiden hanketyöntekijöitä. Lisäksi THL on soveltanut yhteen LAPE-muutosohjelman puitteissa tehtyä lasten, nuorten ja perheiden peruspalveluiden kehittämistyötä lastensuojelun kehittämishankkeiden kanssa muun muassa LAPE-verkostotapaamisten avulla.

Monitoimijainen lastensuojelu hyvinvointialueella -julkaisun tarkoituksena on koota yhteen osana LAPE-muutosohjelmaa tehtyä lastensuojelun kehittämistyötä sekä nostaa esiin ajankohtaista pohdintaa käsillä olevan sote-uudistuksen toimeenpanoon liittyen. Julkaisun kirjoittajakutsu pidettiin avoimena, jotta muukin kuin valtioavustushankkeen kautta rahoitettu kehittämistyö ja tutkimus sai mahdollisuuden osallistua keskusteluun. Julkaisu jatkaa Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa vuonna 2018 julkaistun Uudistuva lastensuojelu: kohti asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoimintaa (Eriksson & Petrelius 2018) artikkelikoelmaa perinnettä, tarjoamalla lastensuojelun uudistamisessa mukana oleville toimijoille matalan kynnyksen julkaisualustan ja mahdollisuuden jakaa paikallisesti kehitettyä toimintaa kansallisesti. Vuoden 2018 kantavina teemoina olivat eri lasten suojelun toimijoiden yhteistoiminta sekä erityisesti lasten, nuorten ja perheiden osallisuus. Tämä käsillä oleva julkaisu jatkaa samoja kehittämissuuntia monitoimijaisuuden teemalla.

Julkaisun fokuksessa on monitoimijaisuus, joka toimi keskeisenä teemana lastensuojelua kehittävässä LAPE-muutosohjelman valtionavustushankkeissa vuosina 2020–2022. Hankekokonaisuuden tavoitteena on ollut vahvistaa lastensuojelun, opetustoimen sekä mielenterveys- ja päihdepalveluiden yhteistyötä, jotta lastensuojelun asiakkaina olevat lapset ja nuoret saisivat laadukasta koulutusta sekä yksilöllistä tukea ja hoitoa. Laadukas ja lapsen oikeuksien toteutumista tukeva lastensuojelu edellyttää lapsen arjen ja hyvinvoinnin kannalta keskeisten toimijoiden yhteistyötä.

Kirjoittajakutsussa toivoimme tekstejä monialaisesta kehittämisestä, mutta pidimme käsitteen avoimena ja pyysimme kirjoittajia määrittelemään oman lähestymistapansa. Päädyimme käyttämään käsitettä monitoimijaisuus, koska se ottaa mukaan ammattilaisten lisäksi myös palvelujen käyttäjät ja muut toimijat. Ymmärrämme monitoimijaisuuden tässä julkaisussa yhteistyönä, jossa mukana voivat olla palvelujärjestelmän eri sektorien ammattilaisten lisäksi asiakkaat, heidän läheisensä, kokemusasiantuntijat ja kansalaisyhteiskunnan toimijat. Monitoimijaisuus on rajojen ylittämistä, jossa eri toimijat jakavat tietoa, rakentavat yhteistä ymmärrystä, tarkastelevat totuttuja toimintatapoja ja pyrkivät sovittamaan yhteen erilaisia työtapoja ja näkökulmia

(Kekoni ym. 2019). Tarkastelun kohteena ovat laajasti eri toimijoiden välinen yhteistyö ja yhteisymmärryksen rakentaminen. Julkaisua ovat olleet mukana kirjoittamassa sekä arjen asiakastyötä että kehittämis- ja tutkimustyötä tekevät toimijat ja kokemusasiantuntijat. Julkaisu tarjoaa kurkistuksen lastensuojelun kehittämisen suureen kokonaisuuteen. Osa valtionavustushankkeissa tehdystä kehittämistyöstä on raportoitu Inno-työryhmään. Monitoimijaisen työn kehittäminen ei pelkisty vain tässä julkaisussa kuvattuihin kehittämistyön helmiin. Parhaillaan osana OT-keskusten pilotointia viidellä yhteistoiminta-alueella rakennetaan monitoimijaisia käytäntöjä kompleksisiin, vaativiin ja harvinaisiin tilanteisiin. Lastensuojelun kehittäminen jatkuu myös osana Tulevaisuuden sosiaali- ja terveystieteiden kehittämisprojektin. Edelleen Oikeusministeriön avustuksella on tuettu rikoksilla oireilevien nuorten toimintamallin pilotointia kunnissa vuosina 2021–2022 ja näissä hankkeissa lastensuojelu on keskeinen toimija.

Lasten ja perheiden palveluissa monitoimijainen integroiva työote on muodostunut keskeiseksi kehittämiskohteeksi lasten ja perheiden palveluissa sekä Suomessa, että kansainvälisesti. (Green & McDermott 2010.) Palvelujärjestelmämme keskeisenä tunnistettuna haasteena ovat yhteistyön ja toiminnan yhteensovittamisen puutteet etenkin niissä tilanteissa, joissa lapset ja perheet tarvitsevat useita palveluita samanaikaisesti. (ks. Yliruka ym. 2018.) Monitoimijaisen yhteistyön johtaminen tapahtuu verkostoissa ja sen onnistumista edesauttavia tekijöitä ovat muun muassa toimijoiden yhteinen näkemys ja tavoitteet, rakenteet yhteiselle toiminnalle sekä johdon vahva strateginen sitoutuminen toimintaan. Lisäksi toimivat kanavat viestinnälle ja tiedonvaihdolle sekä yhdessä luodut käytännöt toiminnan kehittämiseksi ovat keskeisiä onnistumisen elementtejä. (Brown & White 2006; Ansell & Gash 2008.) Petreliuksen ja Uutelan mukaan (2020) systeemiseen työotteeseen sisältyvät suhdeterustaisen työskentelyn lähestymistavat voivat auttaa ratkaisemaan erilaisia yhteistyön ongelmia sitouttamalla kaikkia toimijoita yhteisessä työssä tulevaisuus- ja voimavarakeskeisyyteen, dialogisuuteen sekä jaettujen tavoitteiden ja hyvän yhteistyösuhteen rakentamiseen työntekijöiden ja asiakkaiden välille. Keskeistä on tavoitella hyvin toimivaa, systeemisen ajattelun ja lähestymistapojen jäsentämää, aidosti yhteistoiminnallista *monitoimijaista* työskentelyä (Petrelius & Uutela 2020, 12).

Julkaisun rakenne

Julkaisu on jaettu neljään kokonaisuuteen, jotka käsittelevät monitoimijaisen yhteistyön kysymyksiä eri näkökulmista. Ensimmäisessä osiossa käsitellään monitoimijaista tukea lapselle, nuorelle ja vanhemmille. Julkaisun toinen osio käsittelee monitoimijaisuutta lapsen osallisuuden ja kokemusasiantuntijuuden kautta. Julkaisun kolmannessa osiossa käsitellään ammattilaisten monitoimijaista yhteisoppimista. Julkaisun neljännessä osiossa käsitellään johtamisen, työn kehittämisen, työtä tukevien rakenteiden sekä viestinnän teemoja.

Monitoimijainen tuki lapselle, nuorelle ja vanhemmille

Julkaisun ensimmäisessä osiossa käsitellään lapsen ja nuoren sekä vanhempien monitoimijaista tukea eri näkökulmista. Artikkeleissa käsitellään sijaishuollossa olevien tai siitä itsenäistyneiden lasten ja nuorten ympärille koottuja monitoimijaisia palveluita sekä lastensuojelun asiakkaina olevien lasten vanhemmille suunnattua tukea. Monitoimijaisuus käsittää vahvan asiakkaan mukanaolon ja osallisuuden palveluissa. Artikkeleissa kuvataan asiakkaiden osallistumista kehittämistyön ja tutkimuksen eri vaiheisiin sekä tuodaan esille heidän kokemuksiaan uusista kehitetyistä toimintamalleista, laajemmin monitoimijaisen lastensuojelusta ja siihen liittyvistä haasteista.

Emmi Hakala, Siv Kola, Johanna Lehtola ja Minna Paaer kirjoittavat artikkelissaan TOP-hankkeen aikana tehdystä päihdepalveluiden ja lastensuojelulaitosten yhteistyön kehittämisestä. He kuvaavat sekä kehittämistyön prosessia että viiden lastensuojelulaitoksen yhteydessä tehtyjä jalkautuvien päihdepalvelujen kokeiluja. Kehittämistyön pohjalta he nostavat esille vertaisryhmät, jalkautuvat palvelut ja konsultaation sekä systeemisen työotteen toimiviksi käytännöiksi.

Terhi Kangasluoma ja Johanna Lukkarila kuvaavat artikkelissaan uudenlaista toimintamallia sijaishuollossa olevan lapsen ympärille kootusta lapsi- tai nuorisopsykiatrian sekä lastensuojelun tiimistä. Lapsi on itse osa OMA TIIMIÄ, joka kokoontuu säännöllisesti yhteen käsittelemään lapsen elämässä sillä hetkellä ajankohtaisia asioita ja päivittämään asiakas- ja hoitosuunnitelmaa. Monni-hankkeessa Etelä-Pohjanmaalla

tehdyn toimintamallin kokeilun kokemukset ovat pääosin positiiviset. Yksinkertainen ja helposti toteutettava malli vahvistaa monialaista yhteistyötä ja vahvistaa lapsen osallisuutta.

Tanja Hirschovits-Gerz, Niina Weckroth, Sari Sauramäki, Silva Sevola tarkastelevat artikkelissaan lastensuojelun jälkihuollon asiakassuunnitelmatyön nykytilaa ja kehittämistarpeita sekä esittelevät mallin asiakassuunnitelmatyön nuorilähtöiseksi toteuttamiseksi. Artikkelin perustuu Yhdessä aikuisuuteen – Elämässä eteenpäin (YEE) -hankkeen kehittämistyöhön.

Petra Ahonen ja Niina Kuusinen avaavat tekstissään lastensuojelun ja sivistystoimen yhdyspinnan kehittämistyötä ja siinä saatuja tuloksia. Kirjoittajat kuvaavat systeemisen työotteen ja Sisukas-toimintamallin hyödyntämisen mahdollisuuksia koulun ja lastensuojelun välisessä yhteistyössä.

Anniina Kaittila, Minna Alin, Leena Leinonen, Siiri-Liisi Kraav, Riitta Vornanen, Max Karukivi ja Merja Anis tarkastelevat lastensuojelun sijaishuollon asiakkaana olleiden nuorten ja heidän kanssaan työskentelevien ammattilaisten ehdotuksia sijoitettujen nuorten mielenterveyden tuen järjestämiseksi. Artikkelin tulosten perusteella esitellään sijaishuollon asiakkaana olevan nuoren kuntouttavan arjen järjestämistä tukeva muistilista ammattilaisille.

Katarina Fagerström kuvaa NVR (non violent resistance) vanhempainryhmätoimintaa uudenaikaisena lastensuojelua ja päihdetyötä yhdistävänä toimintamuotona, jossa päihteitä ongelmallisesti käyttävän nuoren tilanteeseen puututaan vanhempien tuen kautta. Ryhmätoiminnan myötä vanhemmat kertoivat vahvistuneensa vanhemmuudessaan. Suhde nuoreen oli parantunut ja joissakin perheissä nuoren käytös oli rauhoittunut huomattavasti. Artikkelissa tehdään myös näkyväksi palvelujärjestelmän joustamattomuutta ja sen myötä haasteet löytää paikka vanhempien monitoimijaiselle ryhmätoiminnalle.

Mapu Wegelius käsittelee vanhempien kokemuksia monitoimijaisuuden haasteista ja vanhempien ehdotuksia monitoimijaisen yhteistyön parantamiseksi Kasper – Kasvatus- ja perheneuvonta ry:n toteuttaman verkkokyselyn pohjalta. Artikkelissa ehdotetaan kokemusvanhempien vahvempaa hyödyntämistä monitoimijaisessa lastensuojelussa sekä pohditaan systeemisen toimintamallin periaatteiden mahdollisuutta vastata vanhempien esittämiin kehittämistarpeisiin.

Katriina Nokireki, Fanny Nortamo ja Onni Westlund pohtivat artikkelissaan sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten monitoimijaisesta vanhemmuuden tukea ja sen kehittämistarpeita. Sijaishuollossa kasvaneiden nuorten vanhemmuuteen liittyvä tuen tarpeet näyttäytyvät teemana, jonka kaikkia näkökulmia ei vielä kaikilta osin tunnisteta (ks. Yliruka ym. 2020). Artikkelin kirjoittajat nostavat esiin suosituksia, joiden avulla vanhemmuuteen liittyvää tukea voitaisiin huomioida nykyistä paremmin nuorten eri elämänvaiheissa.

Punaisena lankana ensimmäisen osion artikkeleissa kulkee lapsikeskeisyys ja nuorilähtöisyys sekä asiakkaiden mukanaolo toimijoina lastensuojelussa. Nämä eivät näy vain kuvatuissa palvelukokonaisuuksissa ja toimintamalleissa vaan myös artikkeleissa kuvatuissa tutkimus- ja kehittämisprosesseissa. Lapsilta ja nuorilta on kerätty aineistoa niin kehittämistyön suuntaa viitoittamaan, kuin pilotoitien arviointia varten.

Lasten ja nuorten osallisuus ja kokemusasiantuntijuus

Julkaisun toisessa osiossa lapsen ja kokemusasiantuntijoiden ääni on keskiössä. Lapsen osallisuuden vahvistamista käsitellään sekä osana lastensuojelukäytäntöjen ja kehittämisen viitekehystä, että kokemusasiantuntijatoimintana. **Pia Gripenberg ja Hanna Lappi** nostavat esiin lasten kokemustiedon ja osallisuuden luvanvaraisen sijaishuollon valvonnassa. Artikkelissa esitellään kokemuksia lastensuojelun valvontayhteistyön kehittämisestä Uudellamaalla sekä käytäntöjä lasten osallisuuden vahvistamiseksi valvonnassa. Artikkelissa ehdotetaan käytäntöjä lasten kokemustiedon systemaattisemmaksi keräämiseksi sekä valvonnasta kertyvän tiedon paremmaksi hyödyntämiseksi.

Johannes Jahnukainen ja Annukka Paasivirta tarkastelevat artikkelissaan lasten osallisuutta lastensuojelussa tekojen ja tahtotilan viitekehityksessä. Kehittämistyö on toteutettu osana Tulevaisuuden lastensuojelu -hanketta ja osallisuuden toteutumista ja sen edellytyksiä kirjoittajat analysoivat sekä lasten että nuorten työpajoissa, että ammattilaisten tilaisuuksissa kerätyn aineiston pohjalta. Ammattilaisilta vaaditaan sekä tahtotilaa että käytännön tekoja osallisuuden mahdollistamiseksi.

Joonatan Ikosen ja Reetta Paunin artikkeli on kokemusasiantuntijanuoren henkilökohtainen puheenvuoro. Siinä käsitellään omakohtaisia kokemuksia SOS-kehittäjänuorien kokemusasiantuntijatoimintaan

osallistumisesta. Henkilökohtaiset kokemukset keskustelevat artikkelissa yleisemmin kokemusasiantuntijuteen liittyvien eri näkökulmien kanssa.

Helena Inkinen, Milja Kaijanen ja Onni Westlund tarkastelevat artikkelissaan Pesäpuun pitkän kokemusasiantuntijuuteen liittyvään kehittämistyön pohjalta osallisuuden ja kokemusasiantuntijuuden monenlaisia muotoja monitoimijaisessa yhteistyössä. Artikkelissa myös rohkaistaan hyvinvointialueita näkemään kokemusasiantuntijatoiminnan mahdollisuudet ja hyödyt sekä vakiinnuttamaan sen rakenteet osaksi lastensuojelua

Artikkelit osoittavat, että kokemusasiantuntijatoiminta on vahvistunut viime vuosina merkittävästi. Sen merkitystä ja hyötyjä ymmärretään yhä laajemmin ja toiminnan eri muotoja kehitetään. Lasten osallisuuden vahvistaminen omassa lastensuojeluasiassaan vaatii aikuisilta sekä tahtotilaa että tekoja. Työtä tehdään sen eteen, että myös lasten oikeus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteutukseen ja laajemmin palveluiden kehittämisessä mahdollistetaan.

Ammattilaiset yhdessä oppimassa ja tietoa tuottamassa

Julkaisun kolmannessa osiossa käsitellään ammattilaisten monitoimijaista yhteisoppimista. **Teija Hautanen ja Aino Ritala-Koskinen** avaavat ammattilaisten vaikeiksi kokemia ero- ja huoltoriitoja kompleksisina, monialaista auttamistyötä vaativina tilanteina. Tutkijat tarkastelevat erityisesti sitä, miten lasta suojelevan sosiaaliryhmän paikka määrittyy monialaista lapsiperheiden erotyötä kehittävien ja pilotoivien asiantuntijoiden keskusteluissa. Rajat voivat kirjoittajien mukaan määrittyä lainsäädännön, organisaatioiden vakiintuneiden toimintakäytäntöjen, käytettävissä olevien palveluiden, omaan tehtävään pitäytymisen, mutta myös ammatillisen harkinnan perusteella. Rajojen näkyväksi tekeminen luo pohjan eroauttamisen kehittämiseksi lapsen suojelun ja tuen suuntaan.

Petta Porko ja Auli Romppainen analysoivat artikkelissaan systemisesti toimivan lastensuojelun lakisääteisen moniammatillisen asiantuntijaryhmän merkitystä sitä hyödyntävän sosiaaliryhmän työlle. Tulokseksi nousee havainto siitä, että asiantuntijaryhmässä päästiin parhaimmillaan eri alojen ammattilaisten ja asiakkaiden yhteiseen dialogiseen tiedonmuodostukseen systemisen rakenteen tukemana.

Anne Ruusunen ja Tanja Koskinen käsittelevät artikkelissaan monitoimijaisuutta lastensuojelussa tehtävän arviointityön näkökulmasta. Artikkelissa esitellään reflektiivistä ja systemiseen ajatteluun perustuvan Yhdessä-arviointityövälineen kehittämistyötä, jota tehtiin Tulevaisuuden lastensuojelu -hankkeen aikana. Työväline perustuu edellisen LAPE-muutosohjelmakauden aikana kehitettyyn OT-seulaan, jota voidaan käyttää lapsen ja perheen tilanteen kompleksisuuden arviointiin. Yhdessä-arviointityövälineen tarkoituksena on toimia apuna yhteisessä tiedonmuodostuksessa ja työvälineenä perhesosiaaliryhmän ja lastensuojelun rajapinnan selkiyttäjänä.

Marika Huupponen ja Katariina Kataisen artikkeli kuvaa monitoimijaiseen palvelutarpeen arviointiin liittyvää kehittämistyötä, jota tehtiin LUMO – Lastensuojelun uudistaminen monialaisesti Itä- ja Keski-Suomessa 2020–2022 hankkeessa. Hankkeen myötä syntyi lapsen monitoimijaista palvelutarpeen arviointia ohjaavat toimintakortit lastensuojeluilmoitusvelvolliselle ammattilaiselle, arvioinnista vastaavalle sosiaaliryhmän tekijälle, muulle arviointiin mukaan kutsuttavalle yhteistyökumppanille sekä asiakkaalle. Toimintakortteja voidaan hyödyntää yhteisen arviointityön tukena ja toimivan yhteistyön rakentajana.

Kirsi Mustonen ja Anne Frimodig kirjoittavat monialaisesta terapeutisesta dialogista yhteisen oppimisen prosessina lasten ja nuorten mielenterveystyössä. Artikkelissa he kuvaavat toimintamallin taustoja laajemmin sekä erityisesti Lumo-hankkeessa tehtyä case-pohjaista pilotointia. Toimintamallin tavoitteena on edistää mielenterveystyön laatua monialaisia yhteistyökäytänteitä vahvistamalla.

Jaana Rynnäsén ja Virpi Heinolan artikkelissa kuvataan, millaisten vaiheiden kautta lastensuojelun systemistä toimintamallia on otettu käyttöön Etelä-Suomen yhteistoiminta-alueella, sekä sitä, miten sen käyttöönotto on muuttanut lastensuojelun työskentelyä ja lisännyt monitoimijaisuutta.

Christa Ahonen ja Eija Luodes kuvaavat artikkelissaan Olkkari-mallia, joko on lastensuojelun ja päihdehuollon toimijoiden yhdessä kehittämä toimintamalli lastensuojelun asiakkuuteen tulneiden päihteitä käyttävien nuorten ja heidän perheidensä tueksi.

Teija Karttunen analysoi lastensuojelun ja päihdehuollon yhteistyön haasteita kansainväliseen kirjallisuuteen pohjautuen. Artikkelissa jäsennetään yhteistyötä edistäviä ja heikentäviä tekijöitä sekä paikannetaan

toimivien mallien yhteisiä piirteitä. Toimivan yhteistyön kannalta kriittiset tekijät liittyvät muun muassa vahvaan johtamiseen, jaettuun visioon, eri toimijoiden roolien selkeyteen, yhteistyön kehittämistä ja muodostamista edistäviin rakenteisiin ja prosesseihin, yhteisiin tavoitteisiin ja yhteistyösuhteiden rakentamiseen sekä tiedonvaihdon ja viestinnän hyviin käytäntöihin. Artikkelit on siten hyödynnettävissä myös laajemmin monitoimijaisen yhteistyön tarkastelussa.

Johtaminen, työn kehittäminen, työtä tukevat rakenteet ja viestintä

Julkaisun neljännessä osiossa käsitellään johtamisen, työn kehittämisen, työtä tukevien rakenteiden sekä viestinnän teemoja. Artikkeleissa keskeisinä uusien toimintakäytäntöjen kehittämistä ja niiden käyttöönottoa tukevana tekijöinä nostetaan strategisen tason tavoitteiden ja sitoutumisen lisäksi riittävät resurssit, osaamisen kehittäminen ja säännöllinen koulutus uusien toimintamallien käyttöön sekä seuranta ja arviointi. Muutokset toimintakäytännöissä eivät tapahdu itsestään, vaan niiden läpivieminen edellyttää systemaattista johtamista ja kulttuurinmuutosta. Organisaatioiden kulttuurin tulisi tukea oppimista (esim. Senge 2006) ja toimintamallien systemaattista, pitkäjänteistä käyttöönottoa.

Reetta Salmi ja Päivi Malinen analysoivat systemaattisen toimintamallin vakiintumisen vaihetta Itä-Suomen yhteistoiminta-alueella Lumo-hankkeen kyselyn kautta. Tulokset osoittavat, että malli on Itä-Suomen alueella vaihdellen käytössä ja vakiintuminen edellyttää pitkäjänteistä ja sitoutunutta johtamista tulevilla hyvinvointialueilla.

Maija Haapala, Sonja Soini Onni Westlund pohtivat artikkelissaan monitoimijaisen, vaikuttavan viestinnän merkitystä. Heidän viestinsä on, että avoimella, saavutettavalla ja inhimillisellä viestinnällä paitsi tuodaan tietoa lastensuojelusta asiakkaille ja asukkaille, myös helpotetaan asiakkaaksi tuloa ja asiakkuuden aikaista toimintaa.

Kristiina Ruuskanen kuvaa artikkelissaan Lastensuojelun monialaisen kehittämisen MONNI-hankkeen aikana toteutettua kehittämisen tiimi -toimintaa, jota toteutettiin systemaattisella työotteella. Prosessin ja sen tausta-ajattelun kuvaus tarjoaa esimerkin siitä, miten lastensuojelun systemaattista työtä ja dialogista lähestymistapaa voidaan hyödyntää myös ammattilaisten välisen yhteistyön rakentamisessa ja vahvistamisessa.

Kokonaisuuden päättävät TOP-hankkeen kehittäjät, **Marika Ahonen, Petra Ahonen, Niina Kalela, Siv Kola, Johanna Lehtola ja Veronica Lundqvist**, jotka esittävät kehittämistyön kautta kirkastuneita suosituksia tuleville hyvinvointialueille systemaattisen työotteen juurruttamisen ja kehittämisen tueksi. He esittävät tarkistuslistan hyvinvointialueille.

Osallisuus ja lapsilähtöisyys monitoimijaisuudessa

Osallisuus on tänä päivänä lähes poikkeuksetta mukana tärkeänä elementtinä monitoimijaisen lastensuojelun kehittämiskeskusteluissa, minkä myös tämän julkaisun artikkelikokoelma osoittaa. Sekä lapset, nuoret että vanhemmat nähdään tärkeinä toimijoina palveluissa ammattilaisten rinnalla. Vahvana selkänäojana lapsen osallisuuden varmistamisessa ja asiakkaan oikeudessa osallistua palveluiden suunnitteluun ja toteuttamiseen toimii säädöspohja. Asiakkuuden tutkimuksellisen tarkastelun perinne sosiaalityössä on kuitenkin varsin nuori Suomessa (esim. Laitinen & Pohjola 2010) ja lasten osallisuutta lastensuojelussa on niin ikään lähdeytetty tutkimaan 2000-luvulla (esim. Pölkki ym. 2012). Haasteina osallisuuden toteutumiselle lastensuojelussa on tutkimuksissa pidetty mm. työtekijöiden resursseja (aika ja osaaminen) sekä johdon ja organisaation tuen puutetta. Tärkeinä vahvistavina tekijöinä ovat näyttäytyneet ammattilaisten osaamisen vahvistaminen, suhdeperustainen työskentely sekä mahdollisuus luoda lapselle tila ja puitteet osallistua itselleen sopivalla tavalla (esim. Eriksson & Korhonen 2022, 33–37). Osallisuudessa ei kuitenkaan vain ole kyse asiakkuudesta, palveluista tai oikeuksista vaan hyvinvoinnin tärkeän ulottuvuuden vahvistamisesta.

Yksi esimerkki toimintamallista, jossa lapsen kokemus omista vaikuttamismahdollisuuksista ja osallisuudesta vahvistui, on *Kangasluoman & Lukkarilan* kuvaama malli. Lasten- tai nuorisopsykiatrian ja lastensuojelun sijaishuollon välisen yhteistyön vahvistamiseksi pilotoitiin lapsen ympärille koottua tiimiä, johon lapsi itse osallistuu. *Gripenbergin ja Lapin* artikkeli kuvaa valvonnan ja kilpailutuksen kontekstia uutena lapsen osallisuuden vahvistamisen kohteena. Lasten ja nuorten osallisuus on vahva myös monessa artikkelissa kuvatuissa kehittämis- tai tutkimusprosessien eri vaiheissa. Esimerkiksi *Hakalan, Kolan, Lehtolan ja Paaerin*

kuvaamassa päihdepalvelujen ja sijaishuollon monitoimijaisen ja lapsen luokse tuotavien palveluiden kehittämisessä yhdeksi lähtökohdaksi on otettu nuorten omat toiveet. Lasten ja nuorten tarpeisiin räätälöidystä ja arkeen tuodusta monitoimijaisesta tuesta on hyviä kokemuksia. *Kaartilan ja kumppaneiden* tutkimuksessa sijaishuollon asiakkuudessa ja mielenterveydellisen tuen tarpeessa olleita nuoria on haastateltu palvelukokemuksista, palvelutarpeista sekä palveluiden kehittämiskohdista.

Lasten ja nuorten toiveissa nousee vahvasti esille yksilöllisyyden huomioiminen ja lapsi-/nuorilähtöisyyden vahvistaminen. Tämän mahdollistaminen vaatii niin toimintaperiaatteiden, työkäytäntöjen kuin rakenteellistenkin tekijöiden huomioimista. Lapsilähtöisyys on tärkeässä osassa palveluiden toteuttamisessa ja esimerkiksi nuorilähtöisyyden ensisijaisuutta tuodaan esille muun muassa *Hirschovits-Gerzin ja kumppaneiden* jälkihuollon asiakassuunnitelmatyön kehittämistyössä. *Nokireki ja kumppanit* nostavat esille sijaishuollosta itsenäistyneet nuoret vanhemmat ryhmänä, joista tiedämme vielä vähän. Heidän palvelunsa muun muassa osana monitoimijaista jälkihuoltoa ja aikuistumisen tukea ovat tähän mennessä jääneet vähälle huomiolle.

Vaikka palvelujärjestelmän haasteena edelleen näyttäytyy eri sektoreiden jäykkyys, on kuvatuissa toimintamalleissa ja ehdotetuissa monitoimijaisuuden toimintamuodoissa pystytty yhdistämään eri sektoreiden yhteistä työtä edistämään keskiössä olevien lasten ja nuorten tilannetta ja hyvinvointia. Vertaisryhmien merkitystä osana monitoimijaista tukea sekä lapsille ja nuorille että vanhemmille, tuodaan esille useassa artikkelissa. Lasten halutessa olla vahvasti osallisina, myös vanhemmat toivovat aktiivisempaa roolia perheensä asiakkuudessa, kuten *Wegelius* omassa artikkelissaan kuvaa.

Osallisuuden ja lapsi- ja nuorilähtöisyyden varmistaminen on vahvasti aikuisten vastuulla. Se vaatii lapsen näkemistä toimijana sekä osallisuuden mahdollistamista eri tasoilla. Tätä avaavat hyvin *Jahnukainen ja Paasivirta* omassa artikkelissaan. Erityisen tärkeää on myös johdon sitoutumista sellaiseen toimintakulttuuriin, jossa lapsi ja hänen läheisensä ovat keskiössä monitoimijaisessa yhteistyössä.

Kokemusasiantuntijatoiminta on vakiinnuttanut asemansa osana monitoimijasta yhteistyötä kuten *Inkinen ja kumppanit* sekä *Ikonen ja Pauni* omissa artikkeleissaan hyvin kuvaavat. Toiminta on monimuotoista ja eri tasoilla tapahtuvaa ja siihen voi kokemusasiantuntija osallistua monella tapaa. Kokemusasiantuntijarakenteiden vakiinnuttaminen osaksi monitoimijaista lastensuojelua vaatii kuitenkin sitä mahdollistavia rakenteita hyvinvointialueilla.

Systeemisyyttä lähestymistapana monitoimijaisuuden vahvistamisessa

Moni valtionavustushanke oli valinnut kehittämisen viitekehikseksi systeemisyyden ja useassa artikkelissa kuvataan kehittämistä siitä käsin. Systeemisten ideoiden ja periaatteiden on arvioitu toimivan lastensuojeluun kytkeytyvien uusien toimintamallien kehittämisessä. Esimerkiksi Coulter ym. (2020) argumentoivat, että systeemisyyttä, suhdeperusteisuus ja dialogisuus ovat viitekehiksiä, joiden varassa monitoimijaisia lapsi- ja perhepalveluita voidaan kehittää kestävästi.

Systeemisyyttä viitekehiksenä sopii siinä mielessä lapsi- ja perhepalvelujen kehittämiseen, ettei se ole teorian ole minkään yksittäisen profession toiminta-alueella. Systeemisellä teoriolla on luonnontieteellinen perusta (esim. von Bertalanffy 1968). Sitten sitä on hyödynnetty niin sosiaalityössä (esim. Healy 2014) kuin perheterapiassakin (Palazzoli ym. 1980) ja perheterapiaa ovat olleet kehittämässä monet sosiaalityöntekijät (Alho, 2018). Lastensuojelun systeeminen toimintamalli on erityinen, systeemiä ideoita soveltava malli lastensuojelussa. Toimintamallin pilotoinnin alkuvaiheessa määriteltyjä ydinelementtejä ovat tiimi, systeeminen viikkokokous ja systeeminen työskentely (Aaltio & Isokuorti 2019). Osa tämän julkaisun artikkeleista (*Ryynäsen ja Heinolan ja Salmen ja Malisen* artikkeli) kuvaavat lastensuojelun systeemisen toimintamallin vakiinnuttamista alueilla ja toimintamallin nähdään olevan itsessään monitoimijaisen yhteistyön rakenne.

Osassa artikkeleista systeemisyyttä hyödynnetään uusien monitoimijaisten toimintamuotojen kehittämisessä tai vanhojen toimintamallien kehittämisessä yhteistoiminnallisempaan suuntaan (*Porko & Romppainen*). Jos pyritään kiteyttämään, missä systeemisistä ideat näkyvät palvelujen kehittämisessä ja tämän artikkelin julkaisuissa enemmän tai vähemmän julkilausutusti, niin olennaista vaikuttaa olevan ensinnäkin yksilökeskeisyyden ohella huomion kiinnittäminen systeemiin, eli esimerkiksi perheen sisäisiin tai lapsen ja koulun välisiin suhteisiin. Yksilön oiretta tarkastellaan tällöin perheen ja läheisten ihmissuhteiden kokonaisuudesta

käsin. Oireeseen vaikuttamiseksi on vaikutettava vuorovaikutussuhteisiin. (Lorås ym. 2017.) Toiseksi kyse on monialaisen yhteistoiminnan kehittämisestä tiettyjä systeemisten ja suhdeperusteisten ideoita, arvoja, ihmiskäsitystä, työkaluja (Lorås 2017) ja/tai dialogisten rakenteiden ideoita hyödyntäen. Näistä esimerkkinä ovat reflektiiviset tiimit (Andersen 1990).

Esimerkkinä systeemisten ideoiden kehittelystä osana uudenlaista työmuotoa (NVR-ryhmiä) toimii *Fagerströmin* artikkeli. Hän kuvaa, että systeemisessä ajattelussa lähdetään siitä, että päihteillä ja rikoksilla oireilevia nuoria voi auttaa vanhempien kautta, ilman että nuori on mukana tapaamisissa. Silloin muutostyön fokus on vanhempien ja nuoren välisissä suhteissa. Perhettä osallistavien psykososiaalisten ja terapeuttisten menetelmien vaikuttavuudesta päihteiden ja rikosten vähentymiseen on vahvaa tutkimusnäyttöä¹. Myös *Luo-*
des ja *Ahonen* ovat lähteneet kehittämään systeemisiä ideoita nuorten päihteiden käyttäjien kanssa tehtävään monitoimijaiseen työhön. *Ruuskasen* artikkelissa haetaan systeemisiä periaatteista tukea kehittäjien työhön. Edelleen systeemisiä ideoita hyödynnetään *Kuusisen ja Ahosen* koulujen ja lastensuojelun yhteistoiminnan vahvistamista kuvaavassa artikkelissa.

Monitoimijainen lastensuojelu hyvinvointialueilla

Lastensuojelun toimintaa kompleksisissa ja monialaista työskentelyä edellyttävissä tilanteissa määrittävät osaltaan sosiaalihuollon juridinen asema, mutta samanaikaisesti myös sosiaalihuollon sisäiset rajapinnat ja työnjako esimerkiksi lastensuojelun ja perhesosiaalityön välillä. Palvelujärjestelmämme näyttäytyy myös puutteellisena sosiaalihuollon ja muiden palvelujen välillä. Etenkin lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdehoidon sekä aikuisten palveluissa lapsen ja vanhemmuuden näkökulman huomioimisen osalta.

Julkaisun artikkelien valossa monitoimijainen lastensuojelu hyvinvointialueella näyttäytyy tavoitteena, jonka saavuttamisessa on ammattilaisten osaamiseen, rakenteisiin, lainsäädäntöön ja työn resurssointiin liittyviä mahdollisuuksia ja esteitä. Pelkkä monitoimijainen yhteistyö ei riitä vaan tarvitaan yhteistä näkemystä tavoitteesta esimerkiksi lapsen, nuorten tai perheen hyvinvoinnin paranemisesta, sekä selkeitä, mutta keskinäisriippuvaisia rooleja: ilman toista ei voida onnistua (Blakey 2014; Karttunen tässä julkaisussa). Kompleksisten ongelmien ratkaiseminen edellyttää asiantuntijoilta kykyä laajentaa omaa osaamista ja ajattelua. Laaja-alainen asiantuntijuus kehittyy, kun eri alojen asiantuntijat oppivat toisiltaan yhteisen toiminnan myötä. (Booker 2012; Daniels 2007, 532; Snowden & Boone 2007). Mikäli palvelut ja eri alojen ammattilaiset jatkavat työskentelyä siiloutuneissa organisaatioissa ja siiloutuneen lainsäädännön ohjaamana, voi monialaisuuden hyötyjä olla vaikeaa saavuttaa. Verkostomaisilla toimintakäytännöillä ja rajakäytännöillä (Wenger 1998) voidaan ylittää siilujen rajoja ja rakentaa yhteisiä oppimisen rakenteita, mutta toisaalta tarvitaan myös palvelujen uudelleen organisoimista monitoimijaisuuden vahvistamiseksi. *Karttunen* kuvaa lastensuojelun ja päihdetyön yhteistyötä laajasti analysoivassa artikkelissaan sitä, kuinka rajapinnoilla kohtaavat paitsi asiakkaat ja työntekijät, myös organisaatiot ja professiot identiteetteineen, kulttuureineen ja narratiiveineen. Hän hahmottaa rajapinnat osin kaltevina siten, että sama tekijä (esimerkiksi viestintätyö tai tiedonvaihto) voi muuntua joko yhteistyötä edistäväksi tai sitä heikentäväksi.

Artikkelien myötä voidaan paikantaa laadukkaan monitoimijaisen toiminnan ehtoja, periaatteita, työkaluja ja työvälineitä, joita on mahdollista hyödyntää palveluiden arjessa. Kun lasten ja perheiden tilanteiden ja ongelmien työstäminen edellyttää monitieteistä, -ammattillista ja -toimijaista työskentelyä, on arjen työhön kehitetty erilaisia foorumeita ja työtapoja, joilla yhteistyötä voidaan edesauttaa. Näissä toiminnoissa keskeisenä tavoitteena ovat yhteisten toimintaperiaatteiden ja niiden mahdollistaman dialogin muodostaminen eri ammattiryhmien ja perheenjäsenten välille. Lastensuojelun systeemisen toimintamallin ajatuksena on tarjota yhteistä sanoitusta, ihmiskäsitystä ja arvopohjaa monitoimijaisen dialogin ja reflektion tueksi ja rakenteeksi. Artikkelit kuvaavat monitoimijaisen systeemisen toimintamallin käyttöönoton ehtoja ja myös haasteita muun muassa työntekijöiden vaihtuvuuden ja työntekijäkohtaisten asiakasmäärien vuoksi. Samalla nousee esiin tärkeitä havaintoja asiakastyön laadun paranemisesta, kun on onnistuttu toimimaan toisin.

Systeemiseen ajatteluun ja käytäntöihin perustuvan lastensuojelun asiantuntijaryhmän ja terapeuttisten dialogien pilotointien myötä on saatu kannustavia tuloksia monitoimijaisuutta edesauttavista käytännöistä.

¹ <https://kasvuntuki.fi/menetelmat/mdft/#methodFull>

Mustosen ja Frimodigin kuvaamassa monilaisessa terapeutin dialogin pilotoinnissa lastensuojelun ja mielenterveystyön ammattilaiset oppivat yhdessä. Toimintamallissa työskentely rakentuu muun muassa työntekijöiden yhteisestä arvopohjasta ja käsitteistöistä ja kehittää sitä kautta uudenlaisia osaamista ja käytänteitä sekä toimintakulttuurin muutosta yhdessä työskentelyyn. Näiden käytäntöjen avulla voidaan tarjota ammattilaisille mahdollisuuksia tarkastella ilmiöitä ja asiakastilanteita useista eri näkökulmista ja osaltaan vahvistaa lasten ja perheiden kokonaisvaltaiseen tuen tarpeeseen vastaamista.

Hautasen ja Ritala-Koskisen artikkelissa kuvataan monitoimijaista yhteistyötä korkea konfliktin erotilanteissa ”elämäntilannelähtöiseksi” työksi. He ymmärtävät vaikeat ero- ja huoltotilanteet monia palveluja ja niiden yhteensovittamista vaativiksi auttamistilanteiksi. He hyödyntävät käsitettä transaktionaalinen kompleksisuus, joka kuvaa kolmen tason kompleksisuutta; asiakastasolla, asiakas-työntekijäsuhteissa ja organisaatiossa. Rajojen tunnistamisen kautta päästään rakentamaan monitoimijaisuuden maaperää. Konkreettisten työvälineiden kehittämistyöstä monitoimijaisuuden tukena toimii *Huupposen* ja *Kataisen* artikkelissa esitelty monitoimijaisen palvelutarpeen arvioinnin toimintakortit sekä *Ruususen* ja *Koskisen* esittelemä Yhdessä-arviointityöväline.

Monitoimijaiset käytännöt eivät kuitenkaan siirry systemaattiseksi osaksi arjen toimintaa ilman jatkuvaa panostusta yhteiseen monilaiseen oppimiseen, koulutukseen ja arvoperusteiseen johtamiseen hyvinvointialueilla. *Ahonen* kirjoittajakumppaneineen esittävätkin pysyviä systeemisen toimintamallin ja systeemisen johtamisen rakenteita hyvinvointivointialueille.

Hyvinvointialueella tarvitaan monitoimijaisen työn johtamista. Johtamisen keskeisenä välineenä toimii viestintä, kuten *Haapala* kirjoittajakumppaneineen osuvasti muistuttavat. *Inkinen* kirjoittajakumppaneineen antavat työkaluja kokemusasiantuntijarakenteiden johtamiseen.

Tulevat vuodet näyttävät, minkälaisia muutoksia ja vaikutuksia siirtymä hyvinvointialueiden järjestämistä vastuuseen tuo mukanaan. Saavutetaanko uusien organisaatioiden toiminnassa niitä synergia- ja yhteensovittamisen etuja, joita uudistuksella on tavoiteltu? Vahvistuuko sosiaali- ja terveyspalveluiden välinen yhteistyö? Rakentuuko saumattomia yhteistyön malleja myös kuntien sivistystoimeen? Viime kädessä muutos tapahtuu arjessa, ammattilaisten toiminnan tasolla. Toivottavasti tämä julkaisu antaa tukea palvelujen uudistamiseen kestäväällä tavalla.

Työpäperin toimitustyöstä ovat vastanneet kehittämispäällikkö Laura Yliruka ja erikoistutkija Pia Eriksson THL:stä, kehittämispäällikkö Kaisa Pasanen Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Soccasta sekä johtava sosiaalityöntekijä Liisa Jokinen, joka työskenteli julkaisun työstämisen alkuvaiheessa sosiaali- ja terveystieteiden erityisasiantuntijana.

Lähteet

- Alho, Sirkka & Rasa, Marjukka & Vuolukka, Kaisa (2018). Perheterapian ja sosiaalityön yhteiset juuret sekä suhdeperustaisen systeemisen lastensuojelutyön kehittäminen. Teoksessa Petrelius, Päivi; Eriksson, Pia (toim.) Uudistuva lastensuojelu: kohti asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoimintaa. Työpäpaperi 32/2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 85–95.
- Andersen, Tom (1990) *The Reflecting Team: Dialogues and Dialogues about Dialogues*. New York: W.W. Norton.
- Coulter, Stephen & Houston, Stanley & Moonay, Suzanne & Devaney, John & Davidson, Gavin (2020) *Attaining Theoretical Coherence Within Relationship-based Practice in Child and Family Social Work: The Systemic perspective.*” BJSW 50, 1219–1237.
- Eriksson, Pia & Korhonen, Päivi (2022) ”Kiitos kun pidätte huolta, että asiat olisi minulla hyvin” Kysy ja kuuntele -hankkeen loppuraportti. THL Raportti 3/2022.
- Healy, Karen (2014). *Social Work Theories in Context: Creating Frameworks for Practice*. 2. painos. 1.painos 2005. Basingstoke Palgrave Macmillan.
- Kekoni, Taru & Mönkkönen, Kaarina & Hujala, Anneli & Laulainen, Sanna & Hirvonen, Jukka (2019) *Moniammatillisuus käsitteinä ja käytänteinä*. Teoksessa Mönkkönen, Kaarina, Kekoni, Taru & Pehkonen, Aini (toim.) *Moniammatillinen yhteistyö. Vaikuttava vuorovaikutus sosiaali- ja terveysalalla*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lorås, Lennart & Bertrando, Paolo & Ness, Ottar (2017) *Researching Systemic Therapy History: In Search of a Definition*. *Journal of Family Psychotherapy* 2017, Vol. 28, No. 2, 134–149.
- Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) (2010) *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus 2010.
- Selvini, Palazzoli, Mara & Boscolo, Luigi & Cecchin, Giofranco & Prata, Giuliana (1980) *Hypothesizing – circularity – neutrality: three guidelines for the conduct of the session*. *Family Process* 19 (1) 3-12.
- Senge, Peter (2006) *The fifth discipline: the art and practice of the learning organization*. New York: Currency Doubleday.
- Petrelius, Päivi & Eriksson, Pia (toim.) (2018) *Uudistuva lastensuojelu – kohti asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoimintaa*. Työpäpaperi 32/2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Petrelius, Päivi & Uutela, Anne (2020) *Systeemisen lastensuojelun toimintamallin käyttöönotto ja juurruttaminen*. *Konsulttien sosiaalityöntekijöiden kokemuksia*. Työpäpaperi 24. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos.
- Pölkki, Pirjo & Vornanen, Riitta & Pursiainen, Merja & Riikonen, Marjo (2012) *Children’s Participation in Child protection Processes as Experienced by Foster Children and Social Workers* *Child Care in Practice* Vol. 18 (2) 107–125.
- Von Bertalanffy, Karl Ludwig (1968) *General Systems Theory. Foundation, Development, Application*. New York: Brazillier.
- Yliruka, Laura & Vartio, Riitta & Pasanen, Kaisa & Petrelius, Päivi (2018) *Monimutkaiset ja erityistä osaamista edellyttävät asiakastilanteet sosiaalityössä: Valtakunnallisen kyselyn tuloksia*. Työpäpaperi 16. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Yliruka, Laura, & Kantoluoto, Anne & Heino, Tarja & Terhi Laine, Terhi & Hipp, Tiia (2020) (toim.) *Itsenäistymistä ja hyvinvointia tukeva jälkihuolto ja nuorten aikuisten sosiaalityön mallinnus. Osana lastensuojelun VIP-nuoren palvelupolkua*. Työpäpaperi 32. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

OSA I Monitoimijainen tuki lapselle, nuorelle ja vanhemmille

1. Lastensuojelulaitosten ja päihdepalveluiden monialaisen yhteistyön kehittäminen ja jalkautuva työ

Emmi Hakala, kehittäjäsosiaalityöntekijä YTM, Tuki oikeasta paikasta (TOP) -hanke /SoNet BOTNIA
Siv Kola, sosiaalityöntekijä, vs. lastensuojelun päällikkö ja väitöskirjatutkija Helsingin yliopisto
Johanna Lehtola, projektipäällikkö, Tuki oikeasta paikasta -hanke /Vasso
Minna Paaer, lasten mielenterveyden erityissuunnittelija, sairaanhoitaja YAMK, Tuki oikeasta paikasta -hanke /Vasso

Johdanto

Alaikäisten päihteidenkäyttö on säännöllisesti esillä julkisessa keskustelussa. Kansallisten tilastojen valossa nuorten huumausaineidenkäyttö on viimeisten vuosikymmenten aikana kasvanut huomattavasti. Toisaalta myös raittiiden nuorten osuus on lisääntynyt ja alkoholin kulutus nuorten keskuudessa on vähentynyt (Raitasalo 2019). Sijoitettujen yläkouluikäisten nuorten huumeiden käyttö oli kuitenkin eri muodoissaan vuonna 2021 huomattavasti yleisempää kuin muulla tavoin asuvien saman ikäisten nuorten. Sijoitetut nuoret myös suhtautuivat päihteisiin muita nuoria myönteisemmin ja kokivat huumausaineiden saatavuuden helpommaksi (Saariluoma ym. 2021).

Kuten muutenkin yhteiskunnassa, myös nuorten päihteidenkäytön näkökulmasta tarkasteltuna näyttää siltä, että hyvin ja huonosti voivien nuorten kiulu on kasvanut. Päihdepalveluiden järjestämisvastuu on kuulunut kunnille, joten alaikäisten päihdepalveluiden hoitokäytännöt ja -polut ovat yhteiskunnassamme siten hyvin kirjavat (Raitasalo 2020, 127). Nuoret joutuvat perustuslain vastaisesti päihdepalveluiden saatavuuden suhteen eriarvoiseen asemaan asuinkunnan mukaan, eikä päihteillä oireilevat nuoret näytä saavan oikea-aikaista ja kohdennettua apua. Kuntaliiton kunnille teettämässä kyselyssä vain 12 prosenttia vastaajista arvioi alle 18-vuotiaiden saavan tarpeenmukaista päihdehoitoa viiveettä (Puustinen-Korhonen 2018). Vuoden 2023 alusta päihdepalveluiden järjestämisvastuu siirtyy hyvinvointialueille.

Nuoren päihdeongelma on lastensuojelullinen ongelma, sillä runsas päihteidenkäyttö vaarantaa vakavasti nuoren kasvua ja kehitystä. Osa nuorista aloittaa päihteidenkäytön jo varhain, ja sen myötä elämä muuttuu osaksi laajempaa syrjäytymisen kierrettä. Tähän liittyy usein päihteidenkäyttöä tukeva kaveripiiri, opintojen keskeytyminen ja monesti myös rikollinen toiminta. Samanaikaisesti esiintyy yleisesti myös päihteidenkäytölle altistavaa tai sitä ylläpitävää psyykkistä oireilua. Neuropsykiatrisiin häiriöihin liittyy myös kohonnut riski päihdehäiriön kehittymiselle (Häkkinen, Niemelä & Väänänen 2022).

Päihteiden ongelmakäyttäjät voidaan jakaa kahteen eri ryhmään: nuoriin, joiden ongelmat liittyvät huumekeiluihin ja humalahakuiseseen juomiseen sekä nuoriin, joille päihteidenkäyttö on osa laajempaa psykososiaalista ongelma- tai käyttäytymisprosessia, joka on usein alkanut jo varhaislapsuudessa tai jopa ennen syntymää. Päihdehäiriön riski on suurentunut niillä nuorilla, joiden päihteidenkäyttö alkaa varhain, joilla on mielenterveysongelmia tai joiden vanhemmilla on päihdehäiriö. Nuoruusiässä säännöllinen päihteidenkäyttö lisää riskiä myöhemmille päihde- ja mielenterveysongelmille ja syrjäytymiselle (Kosola, Niemelä & Niemelä 2018). Nuorten kanssa tulee puhua avoimesti päihteidenkäytöstä, jotta siihen voidaan puuttua ja nuorta voidaan auttaa. Jos nuori ei ole valmis puhumaan päihteidenkäytöstä voi motivoiva, herättelevä ja neutraali psykoedukaatio olla kohtaamisen ydin (Häkkinen, Niemelä & Väänänen 2022).

Kansainväliset tutkimukset osoittavat, että Pohjoismaat ovat lasten ja nuorten hyvinvointitilaston kärjessä (UNICEF 2013). Pohjoismaissa lasten hyvinvointiin liittyvien sosiaalisten riskien ehkäisemiseksi on tehty merkittäviä sosiaalipoliittisia toimenpiteitä (Esping-Andersen 1990; 2004). Ennaltaehkäisevä työskentelytapa ja varhainen puuttuminen ovat keskiössä Pohjoismaiden lastensuojelutyön teoriassa ja käytännössä (Blomberg ym. 2010; lastensuojelulaki 417/2007). Tästä huolimatta Suomessa, kuten myös muissa

Pohjoismaissa, lastensuojelun asiakkaiden määrä on lisääntynyt niin lastensuojelun avohuollossa kuin sijaishuollossa 2000-luvun ajan (Heino 2016, 75; Forsell, Kuoppala, Säkkinen 2020). Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2022) mukaan uusien huostaanottojen määrä on hieman laskenut vuodesta 2020 vuoteen 2021, vaikka lastensuojeluilmoitusten määrä on ollut nouseva.

Nuoruuden määrittely ei ole ongelmaton. Suomen nuorisolain (1285/2016) mukaan nuoria ovat kaikki alle 29-vuotiaat, kun taas YK määrittelee nuoriksi kaikki 15–24-vuotiaat. Tässä artikkelissa tarkoitamme nuorilla 13–17-vuotiaita, koska 18 vuotta täyttänyt lapsi ei kuulu enää lastensuojelun piiriin, ellei hän ole ollut sijoitettuna ja kuulu siten jälkihuoltoon, kun taas 13–19-vuotiaita pidetään yleisesti teineinä. TOP-hankkeen kehittämistyö ei ole koskenut jälkihuollossa olevia nuoria. Nuoret (13–17-vuotiaat) edustavat lastensuojelussa suurinta asiakasryhmää. Asiakkuuden taustalla on usein erilaisia käyttöhäiriöitä ja päihteidenkäyttöä (Känkänen & Laaksonen 2006, 3–5).

Sijoitetuilla nuorilla on muuhun väestöön verrattuna myös huomattavasti enemmän psyykkistä pahoinvointia – noin puolella sijoitetuista lapsista on jokin mielenterveyden häiriö. Yleisimpiä häiriöitä ovat aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö, käytös- ja uhmakkuushäiriöt sekä masennus ja ahdistuneisuushäiriöt. Kompleksinen trauma eri traumatyyppineen on niin ikään yleinen sijoitetuilla lapsilla. Yleisin koettu trauma sijoitetuilla nuorilla on laiminlyönti (Koivu 2020, 31). Lapsi voi kasvaa eheäksi aikuiseksi lapsuuden haitallisista kokemuksista huolimatta, jos hän saa riittävää sekä oikeanlaista apua ja tukea (Elo 2021, 3). Forsell (2020, 36–38) toteaa, että ensimmäistä kertaa sijoitukseen tulevat nuoret käyttävät runsaasti mielenterveyspalveluja. Lastensuojelussa olevien nuorten ongelmat ovat siis monisyisiä, ja nuoret itse kuvaavat kokemustaan sijaishuollosta ristiriitaisiksi (Kääriälä & Hiilamo 2017; Laakso 2016, 123–144; THL 2022).

Suurin osa lapsista voi siis Suomessa hyvin – samaan aikaan kun lasten hyvinvoinnissa on tapahtunut merkittävä polarisoituminen (esim. Valtioneuvosto 2022). On myös olemassa merkittäviä alueellisia eroja, jossa Pohjanmaa poikkeaa myönteisesti. Yhteiskunnassamme on olemassa ryhmä lapsia ja nuoria, joilla pahoinvointi on merkittävää ja tämä ryhmä on tunnistettu olevan erityisen haavoittuvassa tilanteessa. Lapsille ja nuorille tarkoitetut palvelut eivät aina ole joustavia, kattavasti saatavilla tai edes johdonmukaisia. Erityisesti sosiaali- ja terveyspalvelun kenttä on sirpaleinen ja paljon tukea tarvitsevia lapsia ja nuoria saattaa jäädä ilman oikeanlaista apua ja tukea (Kansallinen lapsistrategia 2021; Valtioneuvosto 2022). Joustavista moniammatillisista palveluista on pulaa ja erityisesti mielenterveyspalveluiden sekä sosiaali- ja terveyspalveluiden välillä on havaittu epäkohtia (esim. Valtioneuvosto 2022). Lastensuojelun avohuollossa ja sijaishuollossa tarvitaan kipeästi uudenlaisia tukitoimia ja koko perheen kattavia palveluja sekä yhtäaikaaisesti osallistavampia ja moniammatillisempia palvelumuotoja.

Sijaishuollon aikaisen päihde- ja mielenterveystyön kehittäminen

Tuki oikeasta paikasta (TOP) -lastensuojeluhanke on vuosina 2021–2022 kehittänyt lastensuojelun moniammatillista työskentelyä ja koordinoi erilaisia lastensuojelun ja monialaisen yhteistyön mallien pilotteja Varsinais-Suomessa, Satakunnassa ja Pohjanmaalla. Päihdepalveluiden ja lastensuojelun yhdyspinnan kehittäminen on TOP-hankkeen pääteema Pohjanmaalla ja kehittämistyön keskiöön on haluttu nostaa koko perheen kattavia palveluja. Osana kehittämiskokonaisuutta Pohjanmaalla on kehitetty ja pilotoitu nuorten päihdekaritoituksia sekä päihdetyöntekijän jalkautumista lastensuojelun systeemiin tiimeihin. Lisäksi on otettu laajemmin käyttöön jo USM:n (Understödsföreningen för Svenskspråkig Missbrukarvård RF) kehittämä vertaistukimalli lapsille ja nuorille, kun jollakin perheenjäsenellä on päihdeongelma tai mielenterveysongelmia.

Hankkeen kehittämistyössä teemoina ovat olleet moniammatillisuus, systeeminen työote sekä osallisuus. Kehittämistyöhön on ollut vaikuttamassa sijoitetuille nuorille suunnattu kysely, jolla on kartoitettu heidän ajatuksiaan ja toiveitaan sijaishuollon aikaisista päihde- ja mielenterveyspalveluista. Lisäksi kehittämistyötä on ohjannut kokemusasiantuntijoilta ja yhteistyökumppaneilta saatu tieto, jota on kerätty työpajojen sekä päihdeseminaarin yhteydessä. Hankkeen kehittämistyö pohjautuu tutkittuun tietoon nuorten päihteidenkäytön nykytilanteesta, sieltä nouseviin kehittämistarpeisiin sekä käytännössä hyviksi todettuihin työmenetelmiin.

Yhteistyössä USM:n kanssa on myös kehitetty sosiaalityön tueksi prosessityöskentelymateriaali lasten kanssa työskenteleville, jotka työssään kohtaavat sellaisia lapsia, joiden perhesysteemissä esiintyy

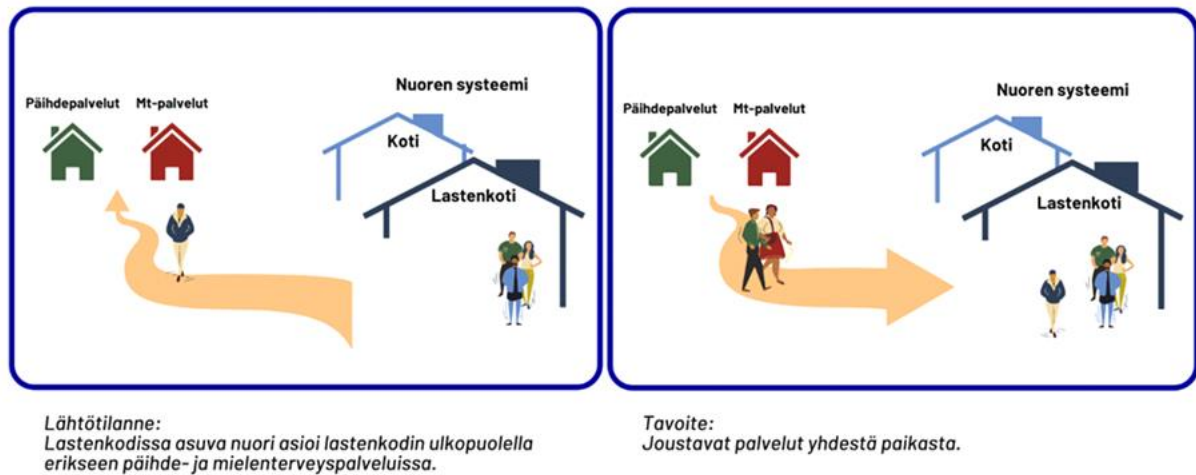
päihdeongelma. Kehittämistyö on toteutettu osittain kaksikielisesti. Yhteistyökumppaneina mukana on ollut Pohjanmaan hyvinvointialueen lastensuojelun ja arvioinnin tiimejä, Nuorisosaama Klaara, USM, Vetuointi sekä Pietarsaaren riippuvuushoitoklinikka. Koko yhteistoiminta-alueella Varsinais-Suomessa, Satakunnassa ja Pohjanmaalla on pilotoitu sijaishuollon aikaisten päihde- ja mielenterveyspalveluiden yhteiskehittämistä järjestämällä yhteisiä työpajoja, tarjoamalla sijaishuoltoyksiköiden ammattilaisille tutkittuun tietoon pohjautuvaa tietoa nuorten päihde- ja mielenterveysongelmista, sekä osallistamalla myös lastensuojelulaitoksissa olevia nuoria.

Tässä artikkelissa kuvataan Länsi-Suomen alueella toteutettua sijaishuollon aikaisten päihde- ja mielenterveyspalveluiden yhteiskehittämisen pilottikokeilua. Tavoitteena oli tuottaa enemmän keskitettyjä, vaikuttavia sekä oikein kohdennettuja päihde- ja mielenterveyspalveluja niin perustason lastensuojeluyksiköissä oleville nuorille kuin myös valtion koulukotien erityistason ja vaativan tason osastoilla oleville nuorille. Etenkin keskitettyjen palveluiden toteutuessa vältettäisiin sijaishuollossa olevien nuorten ohjaamista palveluntarjoajalta toiselle ja mahdollisesti myös välttäisiin osittain sijaishuoltopaikan muutoksilta. Mukana kehittämistyössä olivat seuraavat kuusi julkisrahoitteista lastensuojelulaitosta: 1) valtion kaksitoistapaikkainen Lagmansgårdenin koulukoti, 2) Pohjanmaan hyvinvointialueen Kustaalan nuorisokoti, jossa on kolme osastoa ja 21 paikkaa, 3) Porin kaupungin Karhunsyli, jossa on kaksi osastoa ja 14 paikkaa, 4) Turun kaupungin Lakkatien erityislastenkoti ja 5) Puolukkatien lastenkoti, jotka ovat molemmat 18 paikkaisia sekä 6) Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymän Halikon perhetukikeskus, jossa on kaksi osastoa ja 14 paikkaa.

Yhteistyökumppaneina kehittämistyössä toimivat laitosten sijaintikuntien päihdepalvelut riippuen kunnan tavasta järjestää nuorten päihdepalveluita. Kehittämistyö käynnistettiin mukana olevien laitosten ja siellä asuvien nuorten tarpeista. Näin ollen kehittämisen painopisteet ja toteutuksen tavat eroavat toisistaan laitoskohtaisesti.

TOP-hankkeen alussa vuonna 2021 Pohjanmaalla kerättiin tilastotietoa alaikäisten päihteidenkäytöstä. Havaittiin, että alaikäisten päihteidenkäytöstä tulee verrattain paljon lastensuojeluilmoituksia, mutta näistä vain murto-osa päättyy lastensuojelun avo- tai sijaishuollon asiakkuuteen. Tilastojen valossa tiedetään, että nuoret ovat yliedustettu ryhmä lastensuojeluilmoitusten määrän suhteen (Lastensuojelu 2019, THL). Tilanne vaatisi tutkimustietoa arviointiprosesseista sekä asiakkuuksien ja sosiaalisten ongelmien määrittelystä ja dynamiikasta. Vakavien päihdeongelmien kohdalla nuorta yritetään usein auttaa lastensuojelullisin keinoin sijoittamalla heitä lastensuojeluyksiköihin vaihtelevin tuloksin. Lapsen ja nuoren terveystarkastus sijaishuoltoon siirtymisen yhteydessä (LsL 417/2007 § 51) on ollut myös hankkeen aikana keskiössä ja yksi kehittämisen kohde. Terveystarkastuksen sisältöön ja laatuun on syytä kiinnittää yhä enemmän huomiota ottaen huomioon sijoitettujen nuorten päihde- ja mielenterveysongelmien laajuus.

Hankkeen kartoituksessa tuli esiin, että sijaishuollon aikana nuoret käyvät lastensuojeluyksikön ulkopuolella saamassa päihde- ja mielenterveyspalveluja, jolloin nuoren ympärillä toimii joukko aikuisia, joiden kanssa hän käy keskustelemassa. Usein hoitoon sitoutuminen jää vähäiseksi ja hoito saatetaan lopettaa motivaation puuttuessa. Tosiasiassa nuorelta siis odotetaan sellaista sitoutumiskykyä, jota hänellä ei ole (Manninen 2020, 173). Päihteidenkäyttö ei välttämättä ole vielä edennyt siihen pisteeseen, jossa nuori itse haluaisi apua. Toisinaan tarjotut palvelut eivät riitä ja nuori päädytään sijoittamaan uudelleen yhä vahvemmin tuettuun laitokseen. Pahimmassa tapauksessa nuoren sijaishuoltopaikan muutokset muodostuvat toistuviksi. Siirtymiset muutoksineen tulee aina lastensuojelussa ymmärtää riskitekijöinä, ja ne asettavat itsessään nuoren kehityksen vaaraan (McIntosh 1999). Sijaishuollossa olevien nuorten päihdehoidossa keskitytään usein vain nuoren itsensä hoitamiseen sijaishuoltopaikasta ulkoistettuna palveluna. Systemisen näkökulman kautta hoidon tulisi kuitenkin huomioida nuoren perhe sekä nuoren sosiaalinen verkosto entistä laajemmin ja hoidon tulisi tapahtua nuoren omassa perhesysteemissä. Tiedetään, että nuori ottaa parhaiten uutta tietoa vastaan sellaisilta aikuisilta, joihin hänellä on edes jonkinlainen luottamuksellinen ihmissuhde (Manninen 2020, 174). Niin ollen toipuminen mahdollistuu parhaiten pysyvissä ihmissuhteissa.

Kuvio 1. Päihde- ja mielenterveyspalveluiden nykytilanne ja tavoitetila sijoitetuilla lapsilla

Kehittämistyössä luotiin sijaishuollossa oleville nuorille moniammatillisia ja vaikuttavia palveluita, joissa päihde- ja mielenterveyspalvelut jalkautuisivat lastensuojeluyksiköihin. Toimintatavassa on läsnä kokonaisvaltainen lähestymistapa. Tavoitteena oli, että nuoret saisivat varhaisemmassa vaiheessa keskitettyjä sekä joustavia palveluja ja heidän siirtely palveluntarjoajalta toiselle vähenisi.

Osallisuus, moniammatillisuus ja systeeminen työote kehittämistyön viitekehyksenä

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa artikla 12 nostaa vahvasti esiin lapsen oikeuden osallistua. Lasten ja nuorten oikeus osallistua on huomioitu myös Suomen perustuslaissa (731/1999), jossa todetaan, että lasten tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavalla tasolla (6.3§ 731/1999). Saastamoinen (2010, 66) mukaan osallisuudessa on kyse mahdollisuudesta saada olla mukana toteuttamassa, kehittämässä ja arvioimassa omia etuja tehdyssä työssä. TOP-hankkeessa nuorten osallisuuden lisääminen sekä systeeminen työote ovat toimineet hankkeen perustana ja lähtökohtana. Nuorten osallistumista on tuettu esimerkiksi selvittämällä heidän mielipiteitään kehittämistyön tueksi.

Vaikka lasten ja nuorten osallisuus tavoitteena on tunnustettu, osallisuus käytännössä vaatii edelleen varsinaisia tekoja (Heino 2020, 8; Kansallinen Lapsistrategia 2021). Työskentelyssä lasten ja nuorten osallisuus tulee nostaa keskiöön ja ammattilaisen tehtävä on toimia lasten ja nuorten osallisuuden mahdollistajana (Saastamoinen 2010, 66). Tiedetään, että lasten ja nuorten osallisuus vaikuttaa myönteisesti itsetuntoon, lisää kontrollin tunnetta, luo turvallisuuden tunnetta ja lisää hyvinvointia (Biljeveld ym. 2013; Vis ym. 2011). Osallisuus näyttää myös tehostavan interventioiden vaikuttavuutta, koska osallistuminen tekee lapsesta ja nuoresta vastaanottavaisemman interventioille (Biljeveld ym. 2013). Kokemusasiantuntijätietoa osataan nykyään arvostaa. Tämä tieto nostaa työskentelyn keskiöön henkilökohtaiset kokemukset (Pösö 2016, 7). Sen on tiedostettu olevan yksi tärkeä tapa osallistaa nuoria. Hankkeen kehittämistyössä on hyödynnetty kokemusasiantuntijoiden tietoa ja kokemuksia sekä lastensuojelun sijaishuollon että päihdepalveluiden entisiltä asiakkailta.

Systeeminen työote sisältää myös vahvasti osallistamisen ja lapsinäkökulman elementit. Aaltion ja Isokuortin (2019, 12) mukaan työskentelyssä keskitytään ihmissuhteiden toimivuuteen nuoren näkökulmasta. Tällöin ammattilainen pyrkii rakentamaan toimivaa suhdetta lapseen ja nuoreen saadakseen esiin heidän näkökulmansa. Yhtä aikaa se mahdollistaa muutostyöskentelyn lapsen ja nuoren kanssa. Lapsen ja nuoren oireiden ja ongelmien sijaan työestetään ihmissuhteita, sillä olettamuksella, että kun ihmissuhteita saadaan

kuntoon, oireet ja ongelmat helpottuvat (esim. Cecchin 1987). Päihde- ja mielenterveysongelmat tulevat vaikuttamaan koko perheen dynamiikkaan ja näin ollen työskentely niin lastensuojelun avohuollossa kuin sijaishuollossa tulisi mahdollisuuksien mukaan tapahtua yhtäaikaaisesti kaikkien perheenjäsenten kanssa. Tähän systeeminen työote ja moniammatilliset tiimit voisivat toimia tehokkaana tukikeinona päihteitä käyttävän nuoren perheessä.

Kehittämistyön toteuttaminen

Päihdewebinaari lähtölaukauksena

Kehittämistyön suuntaamiseksi ja lastensuojelun toimijoiden osaamisen vahvistamiseksi TOP-hanke järjesti syksyllä 2021 päihdewebinaarin, jossa tavoitteena oli nostaa keskiöön toimivia ja hyväksi todettuja hoitomenetelmiä ja tukitoimia. Päihdewebinaarilla tavoitettiin sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisia. Asiantuntijapuheenvuorojen perusteella keskeisiksi toimintamalleiksi nousivat nuoren perhesysteemin huomioon ottaminen, kokonaisvaltaiset hoitomuodot ja nuoren perheen yhdessä pitämiseen tähtäävät interventiot. Esimerkiksi perheterapeuttiset menetelmät (multisysteeminen terapia MST), MDFT-terapia (multidimensional family therapy) sekä systeemiseen teoriaan pohjautuvat työmenetelmät ovat osoittautuneet toimiviksi hoitokeinoiksi nuorten kohdalla. Henkilökohtaiset ja räätälöidyt palvelut yhdistettynä perheen vanhempien hyvinvoinnin ja jaksamisen tukemiseen nähtiin myös hyvänä toimintatapana. Kokemusasiantuntijan rooli ja positio osana nuoren tuki- ja auttamisverkostoa nousi myös esiin webinaarissa.

Moniammatillinen työpajatyöskentely

Työpajoja toteutettiin verkossa noin kerran kuukaudessa joulukuusta 2021 toukokuulle 2022. Moniammatillisiin etätyöpajoihin osallistui niin lastensuojelulaitosten henkilökuntaa kuin eri hankealueiden päihde- ja mielenterveystyön ammattilaisia esim. Pietarsaaren päihderiippuvuushoitoklinikalta, Salon A-klinikalta ja Vaasan nuorisoasema Klaarasta. Työpajoissa kuultiin myös asiantuntijapuheenvuoroja sekä kokemusasiantuntijoita. Tapaamisissa käytiin läpi laitosten ja siellä asuvien nuorten tarpeita, ideoitiin jalkautumisen palveluita ja opittiin toisilta muiden laitosten ideoista sekä jaettiin kokemuksia kehittämistyöstä. Laitospilotoinnin kehittämistyössä ja työpajoissa panostettiin ammattilaisten osaamisen lisäämiseen tarjoamalla tietoa traumainformoidusta hoidosta, nuorten osallisuuden merkityksestä hoitoon sitoutumisen kannalta sekä päihde- ja huumeriippuvuuksien ja mielenterveysongelmien komorbiditeetistä ja yhteisvaikutuksesta.

Sijaishuoltoyksiköissä nousi yleisesti esiin, että henkilökunta kaipaa lisää osaamista ja tietoa nuorten päihde- ja huumeriippuvuuksista. Ymmärryksen ja tiedon lisäämisen tarve päihderiippuvuudesta sairautena näyttää olevan keskeinen asia myös tulevissa kehittämistyön hankkeissa. Laitosten henkilökunta tarvitsee osaamisen vahvistamista ja tietoa tutkimukseen perustuvista hyväksi todetuista hoitomuodoista. Nuoren koko perheen kattavan hoitomenetelmän saatavuuden tarpeellisuus on myös tunnistettu sekä poispyrkiminen pirstaleisista ja jäykistä hoitokontakteista ja -muodoista.

Työpajatyöskentelyssä käydyissä keskusteluissa nousi toistuvasti esiin nuorten päihde- ja mielenterveysongelmien taustalla olevat traumat. Lastensuojelulaitosten ammattilaiset ovat yhä traumatietoisempia ja tunnustavat yhä paremmin sijoitukseen päätyvien lasten ja nuorten traumadiagnosiin liittyvät oireilut. Haitallisia lapsuuden kokemuksia (ACE) on kuvattu lapsen kokemiksi traumaattisiksi tapahtumiksi, joilla voi olla pysyviä kielteisiä vaikutuksia terveyteen ja hyvinvointiin (Elo 2021, 2). Haitallisia lapsuuden kokemuksia voi olla esimerkiksi lapsen laiminlyönti, väkivallan kokeminen tai näkeminen, mielenterveydenhäiriöt perheessä, vanhempien ero tai erossa olo vanhemmasta. Jos sama ihminen on lapsuudessaan kokenut haitallisia kokemuksia neljä tai enemmän, on aikuisiällä huomattavasti suurempi riski päihde-, mielenterveys- ja väkivaltaongelmiin. ACE-tutkimukset ja niistä saatujen tietojen soveltaminen ns. traumainformoituun orientaatioon on sosiaali- ja terveysalalla maailmanlaajuisesti kasvavan kiinnostuksen kohteena. Traumainformoitu organisaatio mm. auttaa asiakkaitaan tulemaan kohdatuksi turvallisessa ilmapiirissä, tunnistaa trauman merkit ja oireet, osaa toimia traumatietoisesti tavallisissa arjen vuorovaikutustilanteissa sekä ehkäisee uudelleen traumatisoitumista. (Kuvajainen & Linner-Matikka 2019).

Traumaosaamisen lisäämisen tarpeen lisäksi työpajoissa on herättänyt keskustelua kokemusasiantuntijuiden ja kokemustiedon hyödyntäminen osana sijoitettujen lasten ennaltaehkäiseviä päihde- ja mielenterveyspalveluja. Keskusteluissa kokemusasiantuntijuus näyttäytyy usein käyttämättömänä voimavarana ja kokemusasiantuntijoiden hyödyntämisessä sijaishuollon kontekstissa ollaan monesta syystä hyvin varovaisia. Kokemusasiantuntijoiden käyttöön sijaishuollon yksiköissä liittyy pelkoja kokemusasiantuntijan ”tarinan sopivuudesta” sijoitetuille nuorille sekä luottamukseen liittyviä epävarmuuksia. Kokemusasiantuntijoiden hyödyntämistä lähdettiin kuitenkin muutaman laitoksen kehittämistyössä kokeilemaan siten, että kokemusasiantuntijat toimivat päihdetyön ammattilaisen työparina.

Päihde- ja mielenterveystyö sijoitettujen nuorten kokemana

TOP-hankkeen sijoitetuille nuorille toteuttaman kyselyn tuloksia hyödynnettiin laitosten ja päihdepalveluiden yhteisissä työpajoissa. Kysely suunnattiin pilotissa mukana oleviin laitoksiin sijoitetuille nuorille, ja sillä pyrittiin kartoittamaan nuorten käsityksiä päihdeidenkäyttöön liittyvästä tuen tarpeesta. Tavoitteena oli osallistaa nuoria laitoksissa tapahtuvaan kehittämistyöhön ja suunnata pilotoiteja vastaamaan nuorten tarpeita. Kysely toteutettiin anonyymina Webropol-kyselynä siten, että laitoksen henkilökunta kertoi nuorille, mistä asiassa on kyse ja tämän jälkeen nuoret halutessaan täyttivät kyselyn. Turun Veturoinnin kokemusasiantuntijanuurilla oli mahdollisuus kommentoida kyselyä ennen sen toteuttamista. Kyselyyn vastasi yhteensä 21 nuorta kuudesta eri laitoksesta.

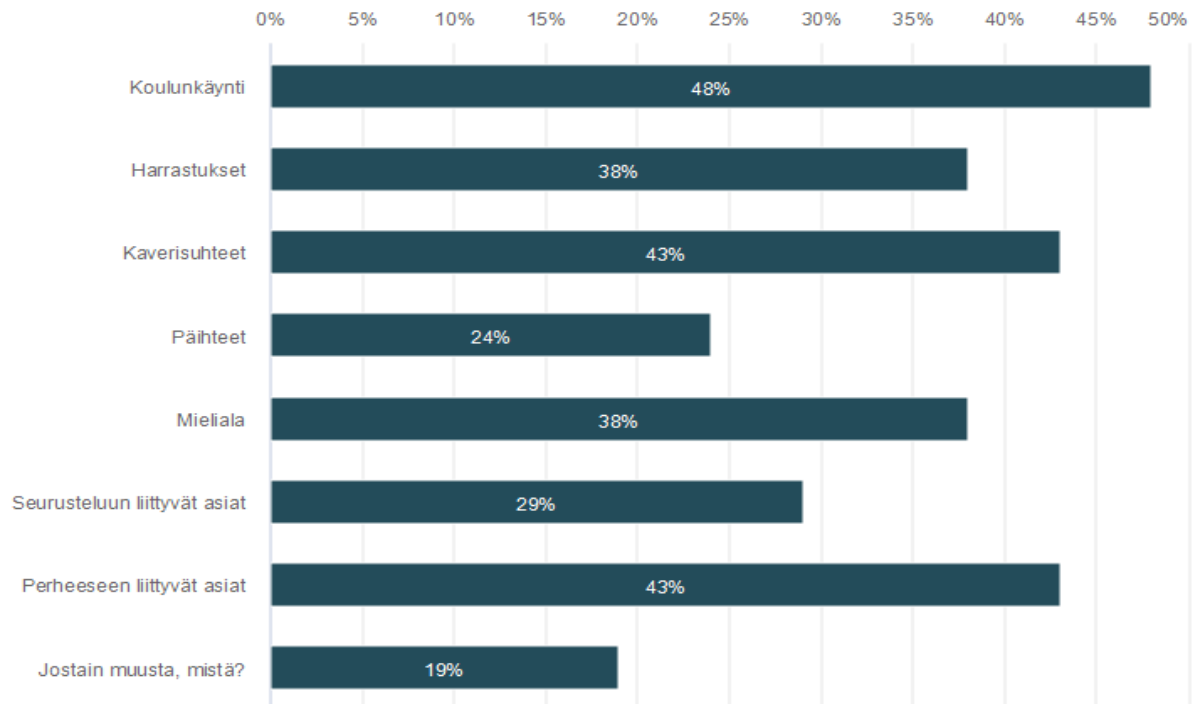
Nuorilta kysyttiin:

- Millaista tukea toivoisit saavasi sijaishuoltopaikkasi aikuisilta päihteisiin tai mielialaan liittyvissä asioissa?
- Millaista tietoa aikuisilla pitäisi olla päihteisiin tai mielialaan liittyvissä asioissa?
- Mistä asioista haluaisit laitoksen aikuisten kanssa puhua? (monivalinta)
- Kenen kanssa haluaisit keskustella päihde- ja mielenterveysasioista? (monivalinta)

Kehittämistyön sisältöön liittyvien kysymysten lisäksi nuorilta kysyttiin, mihin laitokseen he olivat sijoitettuna, jotta vastauksia pystyttiin hyödyntämään myös laitoskohtaisen kehittämistyön suuntaamisessa.

Suurin osa nuorista ei osannut vastata, minkälaista tukea he haluaisivat sijaishuoltopaikan aikuisilta koken päihdeitä ja mielenterveyttä. Kahdessa vastauksessa kuitenkin painotettiin mahdollisuutta luottamukselliseen keskusteluun ja mahdollisuuteen keskustella silloin, kun ahdistaa tai nuorella on ikävä omaa perhettään. Sijaishuoltopaikan aikuisten osaamiseen päihdeasioista nuoret toivoivat, että aikuisilla on ajantasaista tietoa päihdeistä ja niiden haittavaikutuksista. Nuoret pitivät tärkeänä sitä, että tieto perustuu faktoihin eikä sisällä turhaa pelottelua.

Kuviossa 2 näkyvät nuorten vastaukset kysymykseen, mistä asioista he haluaisivat keskustella laitoksen aikuisten kanssa. Tärkeimmäksi asiaksi nousevat perheeseen liittyvät asiat. Lisäksi koulunkäyntiin, harrastuksiin ja kaverisuhteisiin liittyvät teemat näyttäytyvät tärkeinä. Avoimiin vastauksiin kirjattiin tulevaisuuden rakentaminen ja seksi.

Kuvio 2. Nuorten toiveet keskustelun teemoista aikuisten kanssa (N=21)

Nuorilta (n=21) kysyttiin myös sitä, kenen kanssa he haluaisivat keskustella em. teemoista. Omaohjaajan rooli nuorten vastauksissa korostuu tässä kysymyksessä ja kahdenkeskiset keskustelut omaohjaajan kanssa näyttävätyvät erityisen tärkeinä (71 % vastaajista).

Laitoskohtaiset pilotoinnit

Halikon perhetukikeskus, Salo

Laitoksessa ei kehittämistyön käynnistämisen hetkellä ollut juurikaan nuoria, joilla oli päihdeongelma. Laitoksessa oli kuitenkin useampia nuoria, joiden perheissä on päihdeongelmia ja lapsilla oli tarve näiden asioiden käsittelyyn. Laitoksen henkilöstöllä taas oli tarve nopean konsultaation mahdollisuuteen päihdeasioissa, sillä tilanteet osastoilla vaihtelevat päihteiden käytön suhteen nopeastikin kiireellisistä sijoituksista johtuen. Yhteistyökumppaniksi kehittämistyöhön järjestyi Salon A-klinikka.

Halikon perhetukikeskuksessa aloitettiin keväällä 2022 A-klinikan päihdetyöntekijän ja kokemusasiantuntijan yhdessä vetämä ryhmä niille nuorille, joiden perheenjäsenillä on päihdeongelma. Ryhmä kokoontui kolme kertaa ja siinä oli mukana viisi nuorta, joista jokainen osallistui vähintään kahteen tapaamiseen. Nuorille tuli ryhmän jälkeen kokemus siitä, etteivät he ole ainoita, joiden läheiset käyttävät päihteitä ja häpeä asiasta poistui.

Henkilöstön konsultaatiotarpeisiin vastataan jatkossa ns. laitoksen omapäihdetyöntekijän avulla. Omapäihdetyöntekijä on laitoksen henkilöstölle tuttu nuorten asioihin paneutunut A-klinikan työntekijä, joka on saatavilla nopeaan puhelinkonsultaatioon, mutta voi tarvittaessa tehdä myös laitokseen jalkautuvaa yksilö- tai konsultaatiotyötä ryhmätoimintojen lisäksi. Haasteena omapäihdetyöntekijä-mallissa on kiireellisiin tilanteisiin reagointi. Tilanteet lastensuojelulaitoksessa voivat muuttua äkillisestikin, eikä omapäihdetyöntekijällä välttämättä ole ajallista resurssia reagoida akuutteihin tilanteisiin.

Karhunsyli, Pori

Karhunsyli on tarkoitettu ensisijaisesti 12–17-vuotiaille nuorille, jotka ovat pitkäaikaisen sijaishuollon tarpeessa. Uutena yksikkönä Karhunsyli on luomassa sopivia toimintamalleja ja raameja nuorten kanssa tehtävään päihde- ja mielenterveystyöhön.

Päihdepalveluiden jalkautumisen kehittämistyössä on hahmoteltu yhteistyökuvioita Porin perusturvan psykososiaalisten palveluiden ja nuorten vastaanoton kanssa. Kehittämistyön keskiöön on nostettu päihdetyöntekijän konsultaatiokäytänteet niin, että lastensuojelulaitoksen työntekijöillä olisi mahdollisuus kysyä asiantuntija-apua nuoria koskevista päihdeasioista. Nuorten vastaanotto on luonut nuorille suunnatun päihdetyöntekijän konsultaatiokäytänteet niin, että lastensuojelulaitoksen työntekijöillä olisi mahdollisuus kysyä asiantuntija-apua nuoria koskevista päihdeasioista. Nuorten vastaanotto on luonut nuorille suunnatun päihdetyöntekijän konsultaatiokäytänteet niin, että lastensuojelulaitoksen työntekijöillä olisi mahdollisuus kysyä asiantuntija-apua nuoria koskevista päihdeasioista. Nuorten vastaanotto on luonut nuorille suunnatun päihdetyöntekijän konsultaatiokäytänteet niin, että lastensuojelulaitoksen työntekijöillä olisi mahdollisuus kysyä asiantuntija-apua nuoria koskevista päihdeasioista.

Kustaalan nuorisokoti, Vaasa

Kehittämistyötä on tehty pääasiallisesti Kustaalan Pysäkki-yksikön kanssa, jossa on sijoitettuna myös päihdeillä oireilevia nuoria. Työpajatyöskentelyssä Pysäkin tarpeiksi määriteltiin niin ikään jalkautuvan päihde- ja mielenterveystyön tarve. Yhteistyökumppaniksi valikoitui Nuorisoasema Klaara, joka vastaa Vaasassa alaikäisten päihdehoidon avopalveluista. Pysäkillä toimii viikoittaiset nuorten ryhmät, joissa keskustellaan ajankohtaisista asioista ja nuorilla on mahdollisuus vaikuttaa yksikön arkeen. Nuorille tehdystä kyselystä ilmeni, että nuoret kaipaavat faktatietoa päihdeistä. Klaaran kanssa sovittiin, että he jalkautuvat nuorten ryhmään kertomaan ja keskustelemaan päihdeistä. Tavoitteena on myös, että Klaaran työntekijät tulevat nuorille tutuiksi, jolloin nuorten on helpompi hakeutua ja sitoutua Klaaraan myös yksilötyöskentelyyn silloin, kun he tarvitsevat apua päihdeisiin tai mielenterveyteen liittyvissä asioissa. Klaarassa on hankkeen aikana pilotoitu myös nuorten päihdekartoitusmalli, jota voidaan hyödyntää nuorten päihdeidenkäytön arviointiin. Kustaalan nuorisokodin koko henkilökunta on saanut TOP-hankkeen vetämänä johdatuksen systeemiseen työskentelyyn syksyn 2021 aikana.

Haasteeksi kehittämistyössä on muodostunut resurssit. Tiiviiseen ja yksilökohtaiseen työparityöskentelyyn yhdessä omaohjaajan kanssa ei tässä tilanteessa ole Klaarassa mahdollisuutta. Nuorille suunnatun päihdetyön resurssit ovat monessa kunnassa osoittautuneet vähäisiksi. Hankkeen kehittämistyössä on tullut myös esiin, että alueilla olevat yksityiset erityistason lastensuojeluyksiköt käyttävät näitä nuorille suunnattuja matkankynnyksen päihdepalveluja. On selvää, että mikäli alueella on useampia tällaisia yksiköitä, joissa on päihdeillä oireilevia nuoria, vähentää se palveluntarjontaa avohuollon- ja sijaishuollon perustason yksiköiden nuorilta.

Lagmansgårdenin koulukoti, Pännäinen

Lagmansgården on Pännäisissä toimiva valtion koulukoti. Kehittämistyöhön osallistuneista laitoksista Lagmansgården on ainoa erityisen tuen yksikkö, joten lähtökohdat moniammatilliselle kehittämiselle erosi muista yksiköistä. Koulukodissa toimii nuoren tueksi moniammatillinen tiimi, johon kuuluu päihdelääkäri, psykologi, opettaja, sosiaalityöntekijä, päihdetyöntekijä ja koulukuraattori. Koulukodilla on ollut käytössä jalkautuva psykologi vuodesta 2019 ja päihdelääkäri vuodesta 2021. Tiimiä on vahvistettu päihdetyöntekijällä talvella 2022, ja koulukodilla on mahdollisuus saada konsultaatioapua tarvittaessa myös Pietarsaaren riippuvuushoitoklinikalta. Kustaalan nuorisokodin tavoin Lagmansgårdenin henkilökunta on saanut johdatuksen systeemiseen työskentelyyn TOP-hankkeen vetämänä kevään 2021 aikana. Keväällä 2022 Lagmansgårdenissa on aloitettu systeemisen työotteen peruskoulutus, josta vastaa Folkhälsan. Systeemisen työotteen juurruttaminen osaksi koulukodin toimintatapaa on tarkoitus tehdä yhteistyössä TOP-hankkeen kanssa. Moniammatillinen lähestymistapa ja systeeminen työote koulukodissa on vahvistunut entisestään hankkeen aikana, ja tavoitteena on edelleen vahvistaa systeemistä toimintatapaa sijoitettujen nuorten ja heidän perheiden kanssa etenkin sijoituksen alkuvaiheessa.

Lakkatien erityislastenkoti ja Puolukkatien lastenkoti, Turku

Laitoksissa oli jo pilotointia edeltävästi ollut Turun lasten ja nuorten poliklinikalta jalkautuvaa lääkäripalvelua mielenterveyteen liittyvissä asioissa. Pilotin aikana jalkautuva lääkäritoiminta laajennettiin koskemaan myös päihdeasioita. Jalkautuva työ sisältää sekä henkilöstön konsultaatiota että yksilökohtaista hoitotyötä.

Laitoksissa koettiin myös tarvetta ryhmämuotoiselle ennaltaehkäisevästä näkökulmasta toteutuvalla ryhmätoiminnalla ja lisäksi oli halukkuutta kokemusasiantuntijoiden käytölle päihdeasioissa. Kaupungissa toimivilla päihdepalveluilla ei kuitenkaan ollut resurssia ryhtyä tuottamaan ryhmämuotoista toimintaa lastenkoteihin. Lakkatien ja Puolukkatien lastenkodit päättivät lähteä tekemään kehittämistyötä yhdessä ja alkoivat

luoda mallia päihteitä käyttävän nuoren kanssa työskentelyyn. Tätä mallia on ollut kehittämässä laitoksen psykologi ja sairaanhoitajat sekä Turun lasten- ja nuorten poliklinikan nuorisopsykiatri ja sairaanhoitaja. Ajatuksena on, että laitoksen omaohjaaja tai sairaanhoitaja tapaa ensin nuorta kaksi kertaa ja tämän jälkeen on tapaaminen yhdessä nuorisopsykiatrin kanssa. Lopuksi tehdään yhteenveto, joka käydään läpi nuoren kanssa. Työskentelyn tukena käytetään motivoivaa haastattelua.

Johtopäätökset ja jatkosuositukset

Sijoitetuilla nuorilla on enemmän päihde- ja mielenterveysongelmia, kuin muilla nuorilla. Sijaishuollossa olevat nuoret myös suhtautuvat myönteisemmin päihteisiin kuin muut nuoret. Nuorten päihde- ja mielenterveyspalvelut ovat osoittautuneet pirstaleisiksi ja riittämättömiksi. Alaikäisten päihdepalveluissa on suuria alueellisia eroja, sillä järjestämisvastuu on ollut kunnilla. TOP-hankkeen järjestämässä päihdewebinaarissa asiantuntijat ja kokemusasiantuntijat korostivat nuoren perhesysteemin merkitystä päihdepalveluita kehitettäessä sekä osallisuuden merkitystä hoitoon sitoutumisen ja onnistumisen kannalta. Laitoskohtaisesta pilotista on havaittavissa lastensuojelulaitosten henkilökunnan tarve saada yhä enemmän tietoa nuorten päihdeongelmista sekä myös jalkautuvan päihdeammattilaisen tarpeellisuudesta. Lastensuojelulaitoksissa henkilökunta näyttäisi myös tarvitsevan mahdollisuuden jopa nopeaan konsultaatioon kohdatessa päihdeongelmasta kärsiviä sijoitettuja nuoria. Lisäksi yhdistävänä teemana nousi esiin nuoren perhesysteemin huomioimisen tärkeys laitosten hoito- ja kasvatustyössä sekä vertaistukiryhmän tärkeys nuoren toipumisessa. Luottamuksellisen suhteen rakentaminen aikuiseen on nuoren auttamisen lähtökohta. Hankkeessa toteutettuun kyselyyn vastanneet nuoret nostivat esiin kaipaavansa faktatietoa päihteistä, ja he keskustelisivat näistä asioista mieluiten sijaishuoltoyksikön omaohjaajan kanssa. Nuoret pitivät keskusteluita myös perheeseen liittyvistä asioista sekä kaverisuhteista, koulunkäynnistä ja harrastuksista tärkeinä. Omaohjaajan lisäksi nuoret mielellään keskustelevat myös kavereiden kanssa. Vertaisryhmät ja kokemusasiantuntijatoiminta koettiin nuorten keskuudessa myös mahdollisiksi keskustelufoorumeiksi.

Vertaisryhmät ja kokemusasiantuntijuus

Nuorten vertaistukiryhmät ovat osoittautuneet toimiviksi tukimuodoksi, ja ne lisäävät samalla nuoren osallisuutta lastensuojeluyksikön toiminnassa. Osassa lastensuojeluyksiköissä oli nuorille suunnattua vertaistointia jo ennen kehittämistyön alkamista ja muihin yksiköihin sitä saatiin kehittämistyön aikana järjestettyä. Jo toiminnassa oleviin vertaisryhmiin otettiin kehittämistyön aikana mukaan päihteitä käsitteleviä teemoja, jolloin nuorilla oli mahdollisuus saada myös kaipaamaansa faktatietoa päihteistä. Huostaanotetut ja sijoitetut lapset ja nuoret ovat monesti myös itse kasvaneet perheissä, joissa on ollut päihde- ja mielenterveysongelmia. Kokemusten jakaminen vertaisten kanssa on merkityksellistä ja lieventää häpeän tunnetta. Myös kokemusasiantuntijan palvelua saatiin lisättyä lastensuojeluyksiköihin kehittämistyön aikana. Jatkossa olisi lisättävä sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten tietoisuutta kokemusasiantuntijuuden hyödyistä ja funktiosta lastensuojelun avo- ja sijaishuollossa sekä rohkaistava ammattilaisia toimimaan ja kunnioittavaan yhteistyöhön kokemusasiantuntijoiden kanssa osana lastensuojelun tuki- ja palveluverkoston.

Jalkautuvat palvelut ja konsultaatio

Nuorten kyselyssä tuli esiin, että nuoret sitoutuvat heikosti laitoksen ulkopuolella annettaviin päihde- ja mielenterveystyön palveluihin, tähän on kiinnitetty myös huomiota tutkimuksissa (esim. Manninen 2020, 173). Lastensuojelun sosiaalityö on osoittautunut hyvin haasteelliseksi ilman luottamuksellisen ja turvallisen suhteen rakentamista. Laitoksen henkilökunta taas toi esiin työpajakeskusteluissa, että he tarvitsevat lisää ajankohtaista tietoa päihteistä sekä toimivista interventioista. Nuoret myös itse vastasivat kyselyssä keskusteluvansa mieluiten omista asioistaan omaohjaajan kanssa. Tähän vastataksemme hankkeessa järjestettiin koulutusta laitoksen henkilökunnalle sekä mahdollisuuksia konsultoida päihdetyön ammattilaista matalalla kynnyksellä. Kun omaohjaajalla on luottamuksellinen suhde nuoreen, päihdeosaamista sekä konsultaatiomahdollisuuksia, pystytään nuoren kanssa työskentelemään näiden asioiden kanssa arjessa sijaishuoltoyksikössä. Tämä työskentelymalli vähentäisi nuoren käyntejä muissa avopalveluyksiköissä ja on kyselyn mukaan myös

nuorille itselleen mielekkäämpää, jolloin he todennäköisesti ottavat myös paremmin apua vastaan. Toiminnassa voidaan myös hyödyntää omaohjaaja-päihdetyöntekijä-työparimallia.

Systeminen työote

Kyselyyn vastanneet nuoret tuovat esiin haluavansa keskustella kaikista eniten omaan perheeseen liittyvistä asioista myös sijaishuollon aikana. Nuoren sijoitus ei poista perhesysteemin vaikutusta nuoren elämään ja oireiluun ja siksi perhesysteemin funktio nuoren toipumisessa on merkittävä. Sijaishuoltoyksiköiden ammattilaisten ymmärrys nuoren perhesysteemin dynamiikan vaikutuksista ja perhesysteemin roolista ongelmien ylläpitämisessä, mutta myös muutosvoimana, on nykypäivänä entistä tärkeämpää. Systeminen työote voisi tarjota foorumin toimivaan ja saumattomampaan yhteistyöhön, jossa yhteinen suunnittelu ja työskentely ei rasittaisi nuorta ja nuoren perhettä, vaan vastualueet ja työskentelyn painopisteet olisivat selkeästi yhdessä suunniteltuja. Saumaton yhteistyö on myös taloudellisesti järkevä suuntaus ja linjassa hallituksen esitetyn mielenterveys- ja päihdepalveluiden lakiuudistuksen kanssa.

Lähteet

- Aaltio, Elina & Isokuorppi, Nanne (2019) Systeemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementit. Kuvaus asiakastason ydinelementeistä, tavoitteista ja toimintamekanismeista. Työpaperi 3372019. Helsinki: THL.
- Biljeveld, Ganna & Dedding, Christine.W.M., & Bunders-Aelsen, Joske.F (2013) Children´s and young people´s participation within child welfare and child protection services: A state-of-the-art review. *Child & Family Social Work*. 1–10. <https://doi.org/10.1111/cfs.12082> Luettu 15.6.2022.
- Blomberg, Helena., Corander, Clary., Kroll, Christian., Meeuwisse, Anna., Scaramuzzo, Roberto & Swärd, Hans (2010) A Nordic model of child welfare? Teoksessa Forsberg, Hannele & Kröger, Teppo (toim.) *Social work and child welfare politics: Through Nordic lenses* (11–27). Bristol, UK: The Policy Press.
- Cecchin, Gianfranco (1987) Hypothesing, circularity, and neutrality revisited: an invitation to curiosity. *Family Process*, 26(4), 405–413.
- Elo, Jonna (2021) Hoiwasuhteessa traumatisoitunut – emotionaalisen traumatisoitumisen vaikutukset lapsen kehitykseen. Kandidaatin tutkielma, Sosiaalityö, Jyväskylän avoin yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/78606/URN%3aURN%3afi%3ajyu-20211115624.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Luettu 20.4.2022.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Polity Press, Cambridge.
- Esping-Andersen, Gøsta (2004) Untying the Gordian knot of social inheritance. *Research in Social Stratification and Mobility*, 21 (1), 115–138. <https://dx.doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.05.030> Luettu 15.6.2022.
- Valtioneuvosto (2022) Eurooppalainen lapsitakuu- Suomen toimintasuunnitelma, Valtioneuvosto julkaisuja 2022:35. Eurooppalainen lapsitakuu - Suomen toimintasuunnitelma - Valto (valtioneuvosto.fi) Luettu 1.6.2022.
- Forsell, Martta (2020) Ensimmäistä kertaa, teini-iässä sijoitetut ja heidän palveluiden käyttönsä. Teoksessa Tarja Heino (toim.) *Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa*. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. 32–38.
- Forsell, Martta & Kuoppala, Tuula & Säkkinen, Salla (2020) THL Tilastoraportti 28/2020. Lastensuojelu 2019.
- Hart, Roger (1992) *Children´s Participation. From tokenism to citizenship*. Florence: UNICEF International Development Centre.
- Heino, Tarja (2020) Tiivistelmä. Teoksessa Tarja Heino (toim.) *Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa*. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. 8–10.
- Heino, Tarja (2016) Lastensuojelusta tietäminen. Teoksessa Roenroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) *Huostaanotto Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Vastapaino. Tampere. 56–80.
- Häkkinen, Margareetta & Niemelä, Emma & Väänänen, Pinne (2022) Päihteitä käyttävä nuori Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 2022; 138(2): 181–186.
- Kansallinen lapsistrategia: komitea mietintö. Kansallisen lapsistrategian parlamentaarinen komitea. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:8. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-777-5>. Luettu 15.6.2022.
- Kehily, Mary (2004) *Understanding childhood: an introduction to some key themes and issues*. Teoksessa Mary Kehily (toim.) *An introduction to childhood Studies*. 1–22.
- Koivu, Susanna (2020) Sijoitettujen lasten mielenterveys ja mielenterveysongelmien hoito: kuvaileva kirjallisuuskatsaus. Opinnäytetyö. Tampereen ammattikorkeakoulu. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/343642/Koivu_Susanna.pdf?sequence=3&isAllowed=y Luettu 19.4.2022
- Kosola, Silja & Niemelä, Emma & Niemelä, Solja (2018) Päihdekokeilut – normaalia nuoruutta vai alkava häiriö? *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 2018; 134(8): 865–72
- Kuntalaki 365/1995
- Kuvajainen, Minna & Linner-Matikka, Johanna (2019) Ace -tutkimukset ja traumainformoitu työ. <http://www.lamkpub.fi/2019/11/05/ace-tutkimukset-ja-traumainformoitu-tyo/> Luettu 19.4.2022.
- Känkänen, Päivi & Laaksonen, Sari (2006) Selvitys sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja kehittämistarpeista. Lastensuojelun kehittämisohjelma.
- Kääriälä, Antti & Hiilamo, Heikki (2017) Children in out-of-home care as young adults: A systematic review of outcomes in the Nordic countries. *Children and Youth Services Review* 79, 107–114.
- Laakso, Riitta (2016) Huostaanotto ja muutokset lapsen elämässä Teoksessa Rosi, Enrsoos, Tarja, Heino & Tarja, Pösö (toim.) *Huostaanotto Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Vastapaino. Tampere. 122–144.
- Lastensuojelulaki 417/2007
- Manninen, Marko (2020), Hyvän hoidon viisiapila – miten auttaa kodin ulkopuolelle sijoitettua käytösoireilevaa nuorta. Teoksessa Heino, Tarja (toim.) *Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat menetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa*. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140861/RAP2020_012_Mik%3a%a4%20auttaa_22022021.pdf?sequence=9&isAllowed=y Luettu 3.5.2022.
- McIntosh, Jennifer (1999) `Therapeutic transitions in out of home care`. *Children Australia*, 24(4) 29–33.
- Nuorisolaki 1285/2016
- Perustuslaki 731/1999
- Puustinen-Korhonen, Aila (2018). Lastensuojelun 2017 kuntakyselyn tuloksia: Microsoft PowerPoint - Lastensuojelun kuntakyselyn tulosten tiivistelmä tiedotustilaisuudessa_01022018_LIITE.pptx [Vain luku] (kuntaliitto.fi) Luettu 15.6.2022.
- Pösö, Tarja (2016) Johdanto: Mistä puhutaan kun puhutaan huostaanotosta. Teoksessa Rosi, Enrsoos, Tarja, Heino & Tarja, Pösö (toim.) *Huostaanotto Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Vastapaino. Tampere. 6–24.

- Raitasalo, Kirsimaria (2019), Nuorten päihteidenkäyttö Suomessa 1995–2019, ESPAD – tutkimusten tuloksia: https://thl.fi/documents/10531/729014/Nuorten_p%C3%A4ihteiden_k%C3%A4ytt%C3%B6_Suomessa_tilastoraportti_14112019.pdf/688ecef2-0080-ea3a-5543-0fabe308c6fc?t=1575284413952 Luettu 3.5.2022.
- Raitasalo, Kirsimaria (2020), Nuorten päihdeongelmien hoito – katsaus kansainväliseen tutkimuskirjallisuuteen. Teoksessa Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat menetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa (toim. Heino, Tarja): https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140861/RAP2020_012_Mik%C3%A4%20auttaa_22022021.pdf?sequence=9&isAllowed=y Luettu 3.5.2022.
- Saariluoma, Lotta & Heino, Tarja & Eriksson, Pia & Utriainen, Siiri (2021) Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja teini-ikäisten väkivaltakokemukset sekä päihteiden käyttö. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/143531/URN_ISBN_978-952-343-782-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu 28.8.2022.
- Saastamoinen, Kati (2010) Lapsen asema sijaishuollossa – Käsi-kirja arjen toimintaan. Edita. Helsinki. Sosiaalihuoltolaki 1301/2014
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (2022) <https://thl.fi/fi/-/huostassa-olevien-lasten-maara-vaheni-vuonna-2021?redirect=%2Ffi%2F> Luettu 28.8.2022.
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (2022) Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja teini-ikäisten väkivaltakokemukset ja päihteidenkäyttö. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja teini-ikäisten väkivaltakokemukset sekä päihteiden käyttö (julkari.fi) Luettu 28.8.2022.
- THL tilastoraportti 21/2022 Lasten ja nuorten mielenterveysperusteinen tutkimus ja hoito 2020: Lähes joka viidennellä 18–22-vuotiaalla oli mielenterveyteen liittyvä käynti julkisessa terveydenhuollossa vuonna 2020 <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022060342738> Luettu 1.6.2022.
- UNICEF (2013) Child well-being of rich countries. A comparative research. Florence: UNICEF Innocent Research Center. rc11_eng.pdf (unicef-irc.org) Luettu 3.5.2022.
- Vis, Svein.A., Strandbu, Astrid, Holtan, Amy & Niegel, Thomas (2011) Participation and health- a research review of child Participation in planning and decision-making. Child & Family Social Work 16, 325–335. <https://doi.org/10.1111/J.1365-2206.2010.00743.X> VN/23566/2021
- YK lasten oikeuksien sopimus 1989 Lapsen oikeuksien sopimus - koko teksti (unicef.fi) Luettu 1.6.2022.

2. Lapsen oma tiimi monialaisen yhteistyön ja lapsen osallisuuden vahvistajana

Terhi Kangasluoma, sosiaalityöntekijä, lapsiperhesosiaalityö, Seinäjoen kaupunki
Johanna Lukkarila, psykologi, lasten- ja nuorisopsykiatrian toimintayksikkö EPSHP

Lastensuojelussa kohdataan paljon psykiatrisen hoidon tarpeessa olevia lapsia ja nuoria. Siksi lastensuojelun ja lasten- ja nuorisopsykiatrian välinen yhteistyö on yksi tärkeimmistä monialaisista verkostoista. Kääriälän ja Keski-Säntin (2020) tutkimuksen mukaan valtaosa (yli 70 %) teini-iässä sijoitettuna olleista oli saanut mielenterveyshäiriön diagnoosin lapsuusaikana. Forsselin (2020) mukaan vuonna 2018 ensimmäistä kertaa teini-ikäisenä sijoitetuista 71 prosenttia asioi vuoden aikana erikoissairaanhoidossa. Psykiatrian käynti oli 51 prosentilla. Myös asiakas kohtaisten käyntien määrä oli vertailuryhmiä suurempi, ja neljänneksellä oli vuoden 2018 aikana vähintään 12 psykiatrian käyntiä. Lisäksi ensimmäistä kertaa teini-ikäisenä sijoitetuista 12 prosentilla oli vuoden aikana myös psykiatrian vuodeosastohoitojakso (Forssel 2020.)

Lastensuojelun ja lasten- ja nuorisopsykiatrian yhteisasiakkuuksien määrä on suuri ja lisäksi erikoissairaanhoidon päivystyskäynnit ovat lisääntyneet erityisesti sijoitettujen lasten kohdalla. Päivystyskäyntejä oli heistä vuoden 2018 aikana peräti 40 prosentilla (Forssel 2020). Yhteisasiakkaiden määrä vaihteli paljon maakunnittain ja ikäryhmittäin (Heino ym. 2018). Vuonna 2017 Etelä-Pohjanmaalla sijoitetuista lapsista oli 50 prosentilla myös lastenpsykiatrian asiakkuus ja noin 23 prosentilla nuorisopsykiatrian asiakkuus. Lisäksi noin 12 prosenttia lastenpsykiatrian asiakkaista ja noin 10 prosenttia nuorisopsykiatrian asiakkaista oli vuonna 2017 myös sijoitettuna. Yhteisten asiakkaiden määrä on kuitenkin jatkanut kasvuaan vuoteen 2022 mennessä. (Heino ym. 2018.)

Monialaisen yhteistyön kehittäminen Etelä-Pohjanmaalla

Lasten ja nuorten ympärillä työskentelevät toimijat eivät välttämättä ole kovin kiinnostuneita toistensa työskentelystä, vaan ennemmin keskitytään viemään omaa perustehtävää eteenpäin (esim. Lahtinen & Mäki-Fossi 2021). Työskentely on edelleen hyvin hajanaista, vaikka lastensuojelun systeemistä toimintamallia on hiljalleen juurrutettu yhteistyön rakenteisiin. Lastensuojelun systeemisen toimintamallin tarkoitus on tuoda eri toimijat lähemmäksi toisiaan sekä mahdollistaa dialoginen ja kohtaava vuorovaikutus (Aaltio & Isokuorti 2019). Systeemisen toimintamallin periaatteita ovat muun muassa kaiken toiminnan läpäisevä systeeminen ajattelu, lapsilähtöisyys, asiakkaan osallisuus ja kohtaaminen sekä perheterapeutin ymmärrys ja ihmissuhdeperusteisuus. (emt.)

Monialaisen yhteistyön ja uusien toimintamallien kehittäminen ovat hyvinvointialueisiin siirryttäessä valtakunnallisen keskustelun ja kiinnostuksen kohteena. Hallitusohjelmassa on pyritty keinoihin, joilla lasten huostaanottoja ja sijoituksia voidaan vähentää ja ehkäistä, ja joilla lisätään varhaista tukea perheille (Heino 2020). Sijoitettujen lasten määrä on kuitenkin jatkanut kasvuaan, eikä hoitokäytäntöjen kehittyminen kymmenessä vuodessa ole tuottanut näkyviä tuloksia. Vuonna 2021 kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä kuitenkin väheni neljällä prosentilla, joka antaa viitteitä siitä, että suunta voisi olla muuttumassa (THL Tilastoraportti 22/2022).

Vuosina 2020–2022 myös valtionavustusta on kohdennettu lastensuojelun monialaiseen kehittämiseen (Heino 2020). Huolta on siitä, että lasten, nuorten ja perheenjäsenten elämään saattaa kytkeytyä useita auttajatahoja ja ammattilaisia, jotka eivät välttämättä tiedä toisistaan tai tarjotuista ja toteutuneista hoidoista ja palveluista (Heino ym. 2018). Huolta on myös noussut siitä, että asiakkaiden ja heidän läheistensä tarpeet, vahvuudet ja voimavarat saattavat hyvistä tahdosta ja auttamishalusta huolimatta tulla sivuutetuiksi. (emt.)

MONNI – Lastensuojelun monialainen kehittäminen -hanke on osa Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa (LAPE), jota toteutetaan vuosina 2020–2022 Kanta-Hämeessä, Pirkanmaalla ja Etelä-Pohjanmaalla. MONNI-hankkeen kokonaisuus muodostuu asiakkaiden osallisuuden ja kokemusasiantuntijuuden

sekä lastensuojelun systemisen työtteen vahvistamisesta ja sen viemisestä moniammatillisen yhteistyön rakenteisiin.

MONNI-hankkeen Etelä-Pohjanmaan kehittämisen tiimit muodostuivat tarpeesta luoda keinoja monialaisen yhteistyön kehittämiseksi lastensuojelun ja lasten- ja nuorisopsykiatrian yhteisasiakkaiden, erityisesti sijaishuollossa olevien lasten osalta. Yksi kehittämisen tiimien tiimirakenteista oli lastensuojelun ja lasten- ja nuorisopsykiatrian tiimi, johon osallistui työntekijöitä sekä heidän esihenkilöitään lastensuojelusta, lasten- ja nuorisopsykiatrialta sekä lastensuojeluyksiköistä. Tiimissä oli MONNI-hankkeen yhteistyökumppanina myös kokemusasiantuntija.

Monialainen ja systeminen lapsikohtainen tiimi

Julkaisussaan lastensuojelun ja lasten- ja nuorisopsykiatrian yhteisistä asiakkaista Heino ym. (2018) pohtivat, kuinka moniammatillisessa yhteistyössä eri ammattilaisten välisessä, yhteisessä tavoitteellisessa toiminnassa syntyy uudenlaisia toimintamalleja ja osaamista, mutta myös uutta ymmärrystä silloin, kun lähtökohtana on yhdessä toimiminen ja yhteinen tiedon rakentaminen 'valmiin tietämisen' sijaan. Heino ym. (2018) painottavat, että yhteisasiakkuustilanteissa auttaa, että toimijat kuuntelevat toisiaan ja sanottavat tilannetta yhdessä lapsen kanssa.

MONNI-hankkeen Etelä-Pohjanmaan kehittämisen tiimissä nousi erityisesti esiin ajatus monialaisen ja systemisen, lapsikohtaisen tiimin muodostamisesta. Tiimi rakentuu lapsen ympärille monialaisesti eri tieteidenalojen asiantuntijoista ja lapselle tärkeistä henkilöistä lastensuojelusta, lasten- ja nuorisopsykiatrialta sekä lastensuojeluyksiköistä. Kehittämisen tiimissä päätettiin käynnistää kokeilu, johon kokeilusta kiinnostuneet kunnat ja kuntayhtymät, lastensuojeluyksiköt sekä lasten- ja nuorisopsykiatria pääsivät osallistumaan kevään 2022 aikana. Uudessa tiimimallissa oli tarkoitus luoda uudenlaista moniammatillista toimintatapaa lastensuojelun sijaishuollon ja lasten- ja nuorisopsykiatrian yhteisasiakkuudessa olevien lasten ja nuorten kanssa työskenneltäessä ja näin vahvistaa lapsen osallisuutta ja yhteisen tekemisen käytäntöjä.

Kehittämisen tiimeissä kehitetyn monialaisen ja systemisen, lapsikohtaisen tiimin tavoitteena on koontua säännöllisesti yhdessä lapsen ja perheen kanssa. Tiimin arvoja ovat lapsilähtöisyys, osallisuus, luottamus ja turvallisuus. Tavoitteena on myös vähentää päällekkäistä työtä eri toimijoiden kesken ja perheen kuormitusta palvelujen viidakossa. Tiimin yhteinen työskentely perustuu systemiseen työtteeseen (Aaltio & Isokuorti 2019.) ja tarkoituksena on vahvistaa lapsen osallisuutta ja välttää moniammatillista yhteistyön tapaa, josta lapsi suljetaan ulos.

Kaijanen ym. (2022) pohtivat nuoren oikeutta osallistua omaa elämäänsä koskevaan päätöksentekoon ikä- ja kehitystason mukaisesti. Osallistuminen on heidän mukaansa erilaisia mahdollisuuksia ja vaihtoehtoja hyödyntämällä mahdollistettava kaikille. Nuorten osallistumista, osallisuuden kokemuksen syntymistä sekä heidän mahdollisuuttaan olla mukana itseään koskevissa asioissa ja erilaisessa päätöksenteossa voidaan tukea keinoilla, joilla he voivat tuntea olonsa turvalliseksi omien näkemystensä ilmaisemiseen (tila), kuulluksi tulemiseen (ääni) ja ymmärtää mahdollisuudet näkemysten eteenpäin viemiseen (yleisö) ja vaikuttamiseen (vaikutukset). (emt.)

Oranen (2008) on ollut mukana kehittämässä lapsen osallisuutta lastensuojelussa ja käy raportissaan läpi osallisuuden eri näkökulmia ja esittelee mm. Francisin ja Lorenzon (2002) vastavuoroisuutta korostavan lähestymistavan, jossa osallisuus nähdään vastavuoroisena kommunikaationa. Siinä lapsilla ja aikuisilla on omat roolinsa ja tehtävänsä, jotka yhdessä tuottavat uutta, innovatiivista suunnittelua. Lähestymistavassa pyritään tarkastelemaan asioita yhdessä, aidossa ja todellisessa vuorovaikutuksessa. Tämä edellyttää aikuisilta ammatillisilta joustavia taitoja ottaa lapsi mukaan suunnitteluun ja päätöksentekoon.

Tässä artikkelissa kuvataan MONNI-hankkeen Etelä-Pohjanmaan kehittämisen tiimeissä muotoutunut Lapsen OMA TIIMI - kokeilun malli ja sen toimintaperiaatteet. Artikkelin keskiössä ovat pilottitiimien kokemukset monialaisen yhteistyön sujuvuudesta ja kehittymisestä ja lapsen osallisuuden vahvistamisesta OMA TIIMI-kokeilun aikana 12/2021–09/2022.

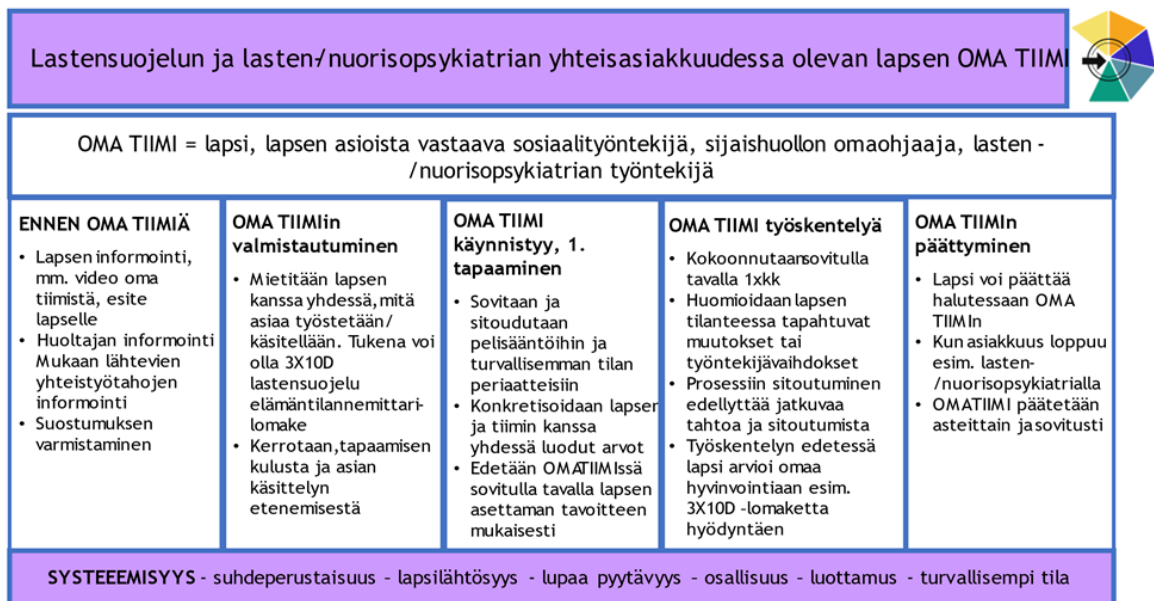
Lapsen OMA TIIMI - uudenlainen toimintamalli monialaiseen yhteistyöhön

Lapsen OMA TIIMI muodostetaan lastensuojelun sijaishuollossa olevalle lapselle, jolla on yhteisasiakkuus lastensuojelun sekä lasten- tai nuorisopsykiatrian kanssa. Tiimin muodostavat lapsi itse, sosiaalityöntekijä, perhehoitaja tai ohjaaja lastensuojeluyksiköstä, sekä lasten- tai nuorisopsykiatrian työntekijä. Työskentely on edellä mainittujen työntekijöiden perustyötä ja perustehtävää. Nyt tiimi muodostetaan niistä toimijoista, jotka voivat päätöksillään vaikuttaa lapsen arjen ympäristöihin. Työskentelyssä voi tarvittaessa olla myös vanhempi/huoltaja mukana jos lapsi niin toivoo ja antaa siihen suostumuksensa.

OMA TIIMI voidaan muodostaa vain lapsen suostumuksella, suullinen suostumus lapselta työskentelyyn riittää. Tiimin työskentelystä kerrotaan sijoitetun lapsen vanhemmille sosiaalityöntekijän toimesta ennen työskentelyn aloittamista. Mikäli lapsi on sijoitettu avohuollon tukitoimena, vaatii työtavan hyödyntäminen myös huoltajien suullisen suostumuksen, tätä varten on myös käytettävissä suostumuslomake. OMA TIIMI kokoontuu noin kerran kuukaudessa. Tiimin kokoontuessa käsitellään lapsen ja nuoren elämässä sillä hetkellä esillä olevia tärkeitä ja ajankohtaisia aiheita ja sovitaan tiimityöskentelylle yhteiset tavoitteet. Tiimissä voidaan päivittää asiakassuunnitelmaa tai hoitosuunnitelmaa tai keskustella lapsen arjen asioista.

OMA TIIMISSÄ lapsen läsnäolo huomioidaan koko ajan ja asioista keskustellaan hänen kanssaan, ei hänen ohitse. Ennen tiimin kokoontumista lasta valmistellaan riittävästi tapaamiselle sekä kaikissa tilanteissa tuetaan, kuullaan ja kerrotaan asiat ymmärrettävästi. OMA TIIMISSÄ noudatetaan turvallisemman tilan periaatteita, jotka löytyvät esimerkiksi Pesäpuun UP2US:in säännöistä (pesapuu.fi). Ennen työskentelyn aloittamista lapselle annetaan riittävästi tietoa toimintamallista ja työskentelyn kulusta. Lapsen kanssa valmistellaan ennakoon, mitä ja miten asioita tiimissä työskentelään tai käsitellään. Tapaamisen kulku tehdään lapselle etukäteen selkeäksi ja ennakoitavaksi ja tapaamisilla edetään sovitulla tavalla. Lisäksi ensimmäisellä tapaamisella sovitaan pelisäännöt ja käydään läpi turvallisemman tilan periaatteet sekä OMA TIIMI-työskentelyn arvot. Myös tapaamisen jälkeen käydään asiat läpi lapsen kanssa.

Lapsen toiveita ja hänen OMA TIIMI-tapaamiseen osallistumiselle asettamia ehtoja kunnioitetaan. Myös lapsen päätöstä keskeyttää työskentely kunnioitetaan ja tälle pyritään löytämään syy yhdessä keskustellen. Mikäli tilanne ei ole korjattavissa on tiimin työskentely päätettävä ja jatkettava työskentelyä toisella tavalla. Myös mahdolliset muutokset, esimerkiksi lapsen tilanteesta tai työntekijän vaihtuessa, huomioidaan ja ennakoidaan työskentelyn aikana. Jokaiselta työntekijältä odotetaan kuitenkin sitoutumista ja tahtoa yhteiseen työskentelyyn. Lapsen osallisuutta pyritään vahvistamaan myös asiakkaiden osallisuutta vahvistavien mittareiden avulla, joita voidaan hyödyntää tarvittaessa heti työskentelyn alussa, sen aikana tai työskentelyn päättyessä. OMA TIIMI-työskentely päätetään asteittain ja sovitusti. (Kuva 1.)

Kuva 1. Lapsen OMA TIIMI -toimintamalli

OMA TIIMI-kokeilu Etelä-Pohjanmaalla

MONNI-hankkeen Etelä-Pohjanmaan kehittämisen tiimeissä muotoutuneen OMA TIIMI-kokeilun pilotointi on ollut käynnissä Etelä-Pohjanmaalla ajalla 12/2021–09/2022. Kokeiluun on osallistunut neljä lapsen OMA TIIMIä Etelä-Pohjanmaalle sijoitettujen ja nuorisopsykiatrian yhteisten asiakkaiden joukosta. Nämä ovat olleet neljästä eri lastensuojeluyksiköstä ja neljän eri kunnan tai kuntayhtymän alueelta. Kahdessa pilottitiimissä on mukana ollut myös vanhempia. OMA TIIMI-kokeilun kokemukset on koottu palautelomakkeiden ja haastattelujen pohjalta. Palautelomakkeeksi on Pesäpuu ry:n kokemusasiantuntijan kanssa tehty Webropolin lapsiystävällinen palautelomake. Myös haastattelut on toteutettu toisen Webropolin tehdyn lomakkeen pohjalta. Kaikki kokeiluun osallistuneet tiimiläiset on haastateltu 09/2022 aikana.

Osallisuuden vahvistamiseksi on kokeilussa kehitetty ja tehty näkyväksi myös asiakkaiden osallisuuden mittareita. Työkaluksi on valikoitunut 3X10D Lastensuojelu -elämäntilannemittari, joka on 3X10D@-elämäntilannemittarista (Kainulainen, 2019) lastensuojelun käyttöön valmistettu mittari (<https://monni-hanke.fi/3x10d>). Mittarin on todettu toimivan hyvin työvälineenä varmistamaan nuoren osallisuutta.

Kokeilun väliarviointi on toteutettu 05/2022 ja loppuarviointi 10/2022, joissa kohderyhmänä ovat olleet OMA TIIMI-kokeiluun osallistuneet tahot ja ammattilaiset: lastensuojelusta lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, lastensuojeluyksikön työntekijä, lasten- ja nuorisopsykiatrian työntekijä sekä kokemusasiantuntija.

Käytettyjen menetelmien, muun muassa lapsen elämäntilannemittarin hyödyntämisestä työskentelyssä sekä varsinaisen kerätyn palautteen ja arvioinnin tehtävänä on saada hyödyllistä tietoa toimintamallin toimivuudesta ja tavoitteiden saavuttamisesta, muun muassa siitä, toteutuuko työskentelyn kehikoksi luodut arvot, esimerkiksi lapsilähtöisyys, käytännössä ja soveltuuko toimintatapa yhteiseen työskentelyyn. Tietoa ja kokemuksia kokeiluun osallistuvilta lapsilta, vanhemmilta sekä työntekijöiltä kuntien ja kuntayhtymien lastensuojelusta, sijaishuollon yksiköistä sekä lasten- ja nuorisopsykiatrialta on kerätty OMA TIIMI-toimintamallin arvioimiseksi ja edelleen kehittämiseksi. Kokeilun aikana tietoa on kerätty myös hankeraportointia varten ja toimintamallin kuvaamiseksi Innokylään (innokyla.fi). Artikkelin aineisto keskittyy pilottitiimien kokemuksiin, jotka on kerätty haastattelemalla tiimiläisiä Webropol-lomakkeen pohjalta.

Pilottitiimien kokemukset monialaisen yhteistyön sujuvuudesta ja kehittämisestä sekä lapsen osallisuuden vahvistumisesta

Artikkelin aineistona on pilottitiimien kokemuksista Webropol-lomakkeelle kerätty haastattelu- ja kyselyaineisto, jossa on muita menetelmiä kattavammin saatu kartoitettua kokeiluun osallistuneiden tiimiläisten kokemuksia tiimityöskentelystä. Aineisto koostuu 19 pilottitiimiläisen vastauksista, joista neljä on lapsia, yksi vanhempi, neljä lastensuojeluyksikön työntekijöitä, viisi nuorisopsykiatrian työntekijöitä ja viisi lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä. Koko aineisto on analysoitu laadullisen sisällönanalyysin keinoin. Lisäksi lasten aineisto on analysoitu vielä erikseen.

Tiimiläisten kokemusten pohjalta on koottu tietoa monialaisen yhteistyön sujuvuudesta ja kehittämisestä, sekä lapsen osallisuuden vahvistumisesta OMA TIIMI-kokeilun aikana. Osallisuuden kokemukset ovat subjektiivisia ja osallisuutta on siten vaikea määritellä, mutta analyysissa on haastatteluaineistosta nostettu esiin lasten kokemukset kuulluksi tulemisesta, huomioimisesta sekä tiedonsaannista OMA TIIMI-pilotin aikana. Lapsen osallisuutta analysoidessa on huomioitu myös muiden tiimiin osallistuneiden vastauksissa ilmenneet lapsen osallisuutta vahvistavat ja estävät tekijät.

Pilottitiimiläisten kokemukset monialaisen yhteistyön sujuvuudesta OMA TIIMI-kokeilun aikana olivat hyvin myönteisiä. Moni tiimiläinen lähti mukaan kokeiluun monialaisen yhteistyön kehittämiseksi ja yhteisen keskustelun käymiseksi. Osa tiimiläisistä koki tärkeänä synnä suhteen luomisen lapseen tai lapsen tilanteen tukemisen. Toiveita oli myös saada kokemusta/luottamusta siitä, että kaikki ovat samalla puolella lapsen asioissa.

”Jokaisella lapsella tulisi olla OMA TIIMI!!!”

Osallistujien mukaan tiimissä oltiin juuri oikeiden ihmisten kanssa keskustelemassa oikeista asioista, jotta lapsen tilannetta saatiin eteenpäin. Kokemusta oli siitä, että esimerkiksi asiakassuunnitelmapalaverieissa asioita oli paljon, eikä välttämättä päästy käsittelemään oikeita asioita riittävän perusteellisesti, esimerkiksi haasteita, joita lapsen arjessa tuli esiin. OMA TIIMISSÄ voitiin näitä arjen haasteita käsitellä perusteellisemmin.

Tapaamisiin valmistautuessa 83 % vastanneista kokivat saaneensa vaikuttaa siihen, mitä asioita käsiteltiin tapaamisessa ja 67 % koki saaneensa vaikuttaa siihen, keitä muita tulee mukaan tiimiin. Käsiteltävät asiat käytiin etukäteen läpi vastanneista 63 %:n kanssa. Kokemusta oli siitä, että aina asiassa ei välttämättä pysytty. Vastanneista 68 % kokivat saaneensa vaikuttaa siihen, missä tavattiin. Tavoitteiden asettamisesta tiimeissä oli monenlaista kokemusta. Suurin osa vastanneista koki, että tavoitteet asetettiin yhdessä tai yhdessä nuoren kanssa. Osa pilottitiimiläisistä kuitenkin koki, että tavoitteet oli asetettu yksittäisen työntekijän toimesta. Yhdellä tiimiläisistä oli kokemus siitä, että aluksi tavoitteet olivat lähtöisin yksikön tarpeista ja olivat aikuisen sanelemia. Ajoittain tiimitapaamisilla ei pysytty aikatauluissa ja sovitussa suunnitelmassa eikä siinä, mitä etukäteen oli sovittu aiheeksi.

Tiimeistä osa toteutettiin siten, että kaikki olivat fyysisesti läsnä ja osa etäyhteyksin/hybridimallina. Etenkin puheenjohtajuuden toimiessa, Teams koettiin olevan hyvä ympäristö tapaamisille. Etäyhteydet mahdollistivat sen, että osa tapaamisista ylipäätään toteutui ja aikataulut saatiin soviteltua. Yhteistyön sujuvuutta ei tuntunut haittaavan se, että osa tiimiläisistä osallistui etäyhteyksin. Etäyhteys toi mukanaan myös haasteita yhteistyöhön: ruudun taakse ei välittynyt ihan kaikki, mitä ruudun toisessa päässä tapahtui. Osa koki helpompana ja tärkeänä sen, että sai pysähtyä ja puhua lapsen asioista kasvotusten paikan päällä.

Hyvänä koettiin myös se, että nuoren kanssa tehty työ ja myös eri tahojen käytänteet tulivat näkyväksi kaikille yhteistyötahoille. Suurin osa vastaajista koki, että tapaamisilla käsiteltiin hänelle tärkeitä ja oikeita asioita ja että hän oli tärkeä osa tapaamista. Työntekijän vaihtuminen ei tiimiläisten mielestä, yllättävää kyllä, tuntunut paljoa vaikuttavan työskentelyyn. Uusien työntekijöiden mielestä tapaamisilla pääsi hyvin perille asioista, kun oli ehtinyt hieman perehtyä lapsen asioihin etukäteen. Vaihdosten ja muutosten myötä työntekijöitä puuttui välillä tiimitapaamisilta, mikä toki vaikutti työskentelyyn. Myös OMA TIIMI-työskentelyyn osallistuvien työntekijöiden sitoutumisen merkitys tuli näkyväksi.

OMA TIIMIN kokoonpanoon oltiin pääasiassa tyytyväisiä: oikeat ihmiset olivat paikalla ja tiimi koostui niistä, jotka olivat nuoren asioissa mukana. Osa vastaajista oli sitä mieltä, että vanhemman oli ja olisi hyvä olla paikalla ja myös opettaja olisi voinut olla ainakin joillain tapaamisilla mukana. Ulkopuolinen vetäjä oli vain yhdessä tiimissä, se koettiin kuitenkin tiimissä hyvänä. Myös yksikönjohtajan paikallaolo koettiin hyvänä, hän pystyi ottamaan kantaa päätöksiin. Pieni ryhmä, koostuen lapsen lisäksi 3–5 henkilöstä, koettiin sopivana määränä tiimiläisiä.

Turvallisemman tilan toteutumisesta tiimitapaamisilla oli tiimiläisillä hyvin monenlaista kokemusta. Vastaajista 63 % koki, että turvallisemman tilan periaatteisiin sitouduttiin. Turvallisemman tilan toteutuminen näkyi mm. siten, että tapaamisilla ei esiintynyt epäasiallista käytöstä, ei loukattu ketään, nuoresta puhuttiin kunnioittavasti, käsittelyyn otettiin vain pieniä asioita kerrallaan, tiimin vetäjä piti tiimin 'hanskassa', ilmapiiiri koettiin yhdenvertaisena ja avoimena, annettiin tilaa kaikkien mielipiteille ja jokaisen ääni tuli kuulluksi, lapsilähtöisyys korostui, tapaamiset lähensivät vanhemman ja työntekijöiden välejä. Osalla vastaajista oli kokemus siitä, että turvallisemman tilan toteutuminen jäi köykäiseksi, tapaamiset saattoivat venyä sovitusta, eikä tapaamisilla välttämättä kaikille annettu tarpeeksi aikaa ja tilaa. Yhteensä 37 % vastaajista koki, että turvallisemman tilan periaatteisiin ei tiimitapaamisilla sitouduttu.

Lapsen osallisuuden vahvistuminen turvallisemman tilan periaatteisiin sitoutumalla näkyi OMA TIIMISSÄ lapsen vapaaehtoisen osallistumisen kunnioittamisena ja tilan järjestämisenä lapsen toiveiden mukaisesti. Tämä lisäsi turvallisuuden tunteen lisäksi myös selkeästi osallistumisaktiivisuutta. Vaikka lapsi on poistunut välillä OMA TIIMI-tapaamisesta, on hänen kanssaan käyty keskustellut asiat läpi.

”Mua on kuunneltu, on toimittu toiveiden mukaan”

”No se, että mä pystyn vaikuttaa asioihin, päässyt tyttöystävän luo yöksi”

”Saanut käytyä asioita läpi mitkä mua on mietityttänyt, ja saanut vastauksen niihin... On hyvä, että nähdään useammin. Omatimin aloittaminen on tarkoittanut, että tapaamiset ovat lisääntyneet.”

Lasten kokemus tiedonsaannista oli hyvä koko OMA TIIMI-kokeilun ajan. Lapsilla oli riittävä tieto tiimiin osallistumisen vapaaehtoisuudesta ja he kokivat voineensa vaikuttaa siihen, keitä tiimiin tulee mukaan ja mitä asioita siellä käsitellään. Tiimissä keskusteltavien asioiden miettiminen sekä tavoitteiden laatiminen yhdessä muiden tiimiläisten kanssa näyttäytyi aineistossa positiivisena ja lasten tiimiin osallistumisen aktiivisuus lisääntyi myöhemmillä tapaamisilla. Lapset kokivat olevansa tärkeä osa tapaamista ja että heidän toiveitaan kuultiin ja otettiin huomioon.

”Ekalla kerralla lähti tiimistä lyöden seinä – viimeisellä kerralla kysyi viisi minuuttia ennen tiimin loppumista lupaa poistumiselle”

OMA TIIMI-kokeilun aikana lapsen toiveita tapaamisen järjestämistavasta ei aina otettu huomioon eikä etätapaamisissa aina muistettu kysyä lapselta, missä tilassa hän haluaisi tapaamisen ajan olla. Lasten toiveet tapaamisten toteutustavasta olivat melko yhteneväiset siltä osin, että he toivoivat etätapaamisten sijaan kaikkien läsnäoloa. Tämä näkyi myös muiden tiimiläisten vastauksissa. Etäyhteyksin järjestetyissä tapaamisissa oli havaittu, että toteutustapa vaikutti negatiivisesti lapsen aktiivisuuteen ja lapsi vetäytyi.

Kaikki tiimiläiset kokivat kuitenkin ymmärtäneensä asioita, joita OMA TIIMISSÄ käsiteltiin ja puhuttiin ja suurin osa vastaajista koki tulleen kuulluksi OMA TIIMI:ssä. Kokemusta oli siitä, että tiimissä sai asiansa sanottua ja ymmärrys ja suhtautuminen lapseen parani ja muuttui sallivammaksi. Tapaamisten myötä sai varmistettua sen, että kaikilla on kohtuullisen samanlainen näkemys siitä, mikä lapsen tämänhetkinen tilanne on ja että kaikilla on sama suunta. Tapaamisilla sai tavoitteita selkeämmäksi, miten edetä myös omassa työskentelyssä, asioihin löytyi erilaisia ja uusia näkökulmia asioiden hoitamiseen ja nuoren kanssa työskentelyyn. Lisäksi tiimiläiset kokivat saaneensa mahdollisuuden vaikuttaa asioihin.

Uusien käytäntöjen äärellä

Lastensuojelun ja lasten- ja nuorisopsykiatrian yhteisten asiakkaiden määrä on suuri (Kääriälä ja Keski-Säntti 2020) ja tarve uusien yhteistyökäytäntöjen löytymiselle on ilmeinen (Heino ym. 2018). Monialaisen yhteistyön kehittäminen on ollut pitkään yhteinen tahtotila, mutta jokaisen hoitaessa omaa työtehtäväänsä yhteistyö jää helposti vähäiseksi. Artikkelissa kuvattu MONNI-hankkeen Etelä-Pohjanmaan kehittämisen tiimeissä muotoutunut OMA TIIMI- malli tuo oivan lisäpanoksen keskusteluun monialaisen yhteistyön uusista käytänteistä. Etelä-Pohjanmaalla 12/2021–09/2022 toteutetun OMA TIIMI-kokeilun aikana pilottitiimien kokemukset monialaisen yhteistyön sujuvuudesta ja kehittymisestä sekä lapsen osallisuuden vahvistumisesta ovat hyvin myönteisiä. Lapsen ympärille koottu OMA TIIMI tuo lastensuojelun työkentälle lapsen osallisuutta vahvistavan toimintamallin ja monialaisen yhteistyön kehittämiseen tarvittavia työkaluja.

Etelä-Pohjanmaan pilottitiimeissä oli selvästi tahtotila yhteistyön kehittämiseksi ja yhteisen tekemisen käytäntöjen vahvistamiseksi. OMA TIIMI koettiin hyvänä toimintamallina lapsen tueksi myös tilanteessa, jossa työntekijämuutoksia oli paljon. Se toi luottamusta lapsen ja aikuisten välille ja vahvisti, että näkemykset nuoren hoidosta ja tulevaisuuden jatkosuunnitelmista ovat samansuuntaiset ja yhtenäiset. Lisäksi hyvänä koettiin se, että nuoren kanssa tehty työ ja eri tahojen käytänteet tulivat näkyväksi kaikille yhteistyötahoille. Suurin osa tiimiläisistä koki saaneensa mahdollisuuden vaikuttaa tapaamisilla käsiteltäviin asioihin, tavoitteisiin ja tiimin kokoonpanoon sekä koki tulleen kuulluksi ja ymmärretyksi tapaamisilla. Suurin osa tiimiläisistä koki, että tapaamisilla käsiteltiin hänelle tärkeitä ja oikeita asioita ja että hän oli tärkeä osa tapaamista.

Yhteistyön sujuvuutta ei tuntunut haittaavan myöskään se, että osa tiimiläisistä osallistui tapaamisiin etäyhteyksin. Etäyhteydet toivat kuitenkin omat haasteensa työskentelylle lapsen kanssa ja lapset itse toivoivat kaikkien läsnäoloa. Yllättävää on se, että työntekijän vaihtuminen ei tiimiläisten mielestä tuntunut paljoa vaikuttavan työskentelyyn. OMA TIIMIin osallistuvien työntekijöiden sitoutuminen työskentelyyn koettiin kuitenkin merkityksellisenä. Turvallisemman tilan toteutumisesta tiimitapaamisilla oli tiimiläisillä hyvin monenlaista kokemusta ja osalla tiimiläisistä oli kokemus siitä, että turvallisemman tilan toteutuminen jäi köykäiseksi. OMA TIIMIn kokoonpanoon oltiin pääasiassa tyytyväisiä, että oikeat ihmiset olivat paikalla ja tiimi

koostui niistä, jotka olivat nuoren asioissa mukana. Pieni, lapsen lisäksi 3–5 henkilön, koettiin sopivimpana määränä tiimiläisiä. Ajatusta oli siitä, että tarvittaessa tiimiin voisi osallistua muitakin, lapsen kannalta tärkeitä aikuisia.

Lasten osallisuutta suunnittelussa ja päätöksenteossa on lastensuojelun alalla kehitetty paljon (Oranen 2008; Kaijane ym. 2022). Kuitenkin lapsen saaminen mukaan vastavuoroiseen vuorovaikutukseen vaatii ammattilaisilta hyvin paljon joustavia taitoja (Francis ja Lorenzo 2002). Pilottitiimeissä lasten omat kokemukset OMA TIIMISTÄ olivat pääosin myönteisiä ja hyvin samankaltaisia kuin muiden tiimiläisten. Lapsen osallisuuden vahvistuminen turvallisemman tilan periaatteisiin sitoutumalla näkyi lapsen vapaaehtoisen osallistumisen kunnioittamisena ja tilan järjestämisenä lapsen toiveiden mukaisesti. Tämä lisäsi turvallisuuden tunteen lisäksi myös selkeästi osallistumisaktiivisuutta. Lasten kokemus tiedonsaannista oli hyvä koko kokeilun ajan. Tiimissä keskusteltavien asioiden miettiminen sekä tavoitteiden laatiminen yhdessä muiden tiimiläisten kanssa näyttöä aineistossa positiivisena ja lasten osallistumisen aktiivisuus lisääntyi myöhemmillä tapaamisilla. Lapset kokivat olevansa tärkeä osa tapaamista ja että heidän toiveitaan kuultiin ja otettiin huomioon. Kokeilun aikana lapsen toiveita tapaamisen järjestämistavasta ja tilasta ei aina otettu huomioon. Etäyhteyksin järjestetyissä tapaamisissa toteutustapa vaikutti negatiivisesti lapsen aktiivisuuteen ja osallisuuteen.

OMA TIIMI-kokeilun myötä voidaan todeta, että malli vahvistaa monialaista yhteistyötä ja on yksinkertainen ja helposti toteutettava malli monialaisen yhteistyön ja lapsen osallisuuden vahvistamiselle yhteisten asiakkaiden kentällä. OMA TIIMIn juurruttaminen osaksi työkäytäntöjä nostaisi lapsen osallisuutta ja osallistumisaktiivisuutta uudelle tasolle ja lisäisi lasten kokemusta siitä, että he voivat itse vaikuttaa omiin asioihinsa. Keskeisiä huomioonotettavia seikkoja mallia käyttöönotettaessa ovat työntekijöiden tahtotila ja sitoutuminen sekä systeemisen toimintamallin ja ennen kaikkea turvallisemman tilan periaatteiden toteutuminen tapaamisilla. Tapaamisilla on tärkeää keskittyä lapsen kokemukseen tapaamisen turvallisuudesta ja sen vapaaehtoisuudesta. Lisäksi OMA TIIMI-tapaamiset on tärkeää pyrkiä järjestämään siten, että kaikki osallistujat ovat fyysisesti läsnä – tämä oli selkeästi lasten toive.

Pilotissa lapset olivat jo nuoruusikäisiä, joten tiimimallin soveltamista lastenpsykiatrian asiakkaisiin ei ole vielä kokeiltu. Nähtäväksi siis jää, toimiiko OMA TIIMI-malli parhaiten juuri nuoruusikäisten parissa vai toimiiko se myös nuorempien lasten yhteistyön mallina.

Lähteet

- Aaltio, Elina & Isokuortti, Nanne (2019) Systeemisen lastensuojelun toimintamallin pilotointi. Valtakunnallinen arviointi. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137709/URN_ISBN_978-952-343-289-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Forsell, Martta (2020). Ensimmäistä kertaa teini-iässä sijoitetut ja heidän palveluiden käyttönsä 2018. Teoksessa Heino Tarja (toim.) Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Francis, Mark. & Lorenzo, Ray. 2002. Seven realms of children's participation. *Journal of environmental psychology* 22, 157–169.
- Heino, Tarja (toim.) (2020). Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Heino, Tarja & Forsell, Martta & Eriksson, Pia & Känkänen, Päivi & Santalahti, Päivi & Tapiola, Mia (2018). Lastensuojelun, lastenpsykiatrian ja nuorisopsykiatrian yhteiset asiakkaat - yhteinen vastuu. Päätösten tueksi 50. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kaijane, Milja & Liukkonen, Johanna & Nokireki, Katriina & Westlund, Onni (2022). Nuorten osallisuus ja kokemusasiantuntijuus lastensuojelussa ennen, nyt ja tulevaisuudessa. UP2US-hankkeen loppuraportti. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Kainulainen, Sakari (2019). 3X10D® –elämäntilannemittarin kehitystyö 2015–2019., Teoksessa Diak Puheenvuoro 28, Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Kääriälä, Antti & Keski-Säntti, Markus (2020) Kodin ulkopuolelle sijoitetut nuoret: ennen teini-ikää ja teini-iässä sijoitettujen nuorten määrät ja taustat vuoden 1997 syntymäkohortissa. Teoksessa Heino Tarja (toim.) Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa. Helsinki: Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Lahtinen, Pia & Mäki-Fossi, Satu 2021. Raidelinjoja rakentamassa - Miten hyödyntää leanin ideoita lastensuojelun systeemisen muutoksen johtamisessa? Teoksessa Petrelius Päivi, Yliruka Laura & Miettunen Nanna (toim.) 2021. Systeemisiä kokeiluja - kohti jatkuvaa yhdessä oppimista. Työpaperi 7/2021. Helsinki: Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos.
- Oranen, Mikko (2008). Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lapsen osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti.
- Ensi- ja turvakotien liiton raportti 7. Helsinki: MultiprintTilasto-
raportti 22/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/144518/Lastensuojelu_2021_korjattu_07062022.pdf?sequence=5&isAllowed=y

3. Nuorilähtöinen asiakassuunnitelmatyö lastensuojelun jälkihuollossa

Tanja Hirschovits-Gerz, YTT sosiaalipsykologi, projektipäällikkö, Yhdessä aikuisuuteen – Elämässä Eteenpäin (YEE) -hanke. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Niina Weckroth, projektikoordinaattori, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Yhdessä aikuisuuteen – Elämässä Eteenpäin (YEE) -hanke. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Sari Sauramäki, sosiaalityöntekijä YTM, kehittäjäsosiaalityöntekijä, Yhdessä aikuisuuteen – Elämässä Eteenpäin (YEE) -hanke. Pohjanmaan maakuntien sosiaalialan osaamiskeskus SONet BOTNIA, Seinäjoen ammattikorkeakoulu.

Silva Sevola, sosiaalityöntekijä YTM, projektikoordinaattori, Yhdessä aikuisuuteen – Elämässä Eteenpäin (YEE) -hanke. Pohjanmaan maakuntien sosiaalialan osaamiskeskus SONet BOTNIA, Seinäjoen ammattikorkeakoulu.

Johdanto

Lastensuojelun jälkihuolto on jatkumoa sijaishuollolle. Jälkihuolto turvaa lapsen ja nuoren kasvua ja aikuistumista sijaishuollon jälkeen sekä tarjoaa taloudelliset raamit itsenäistymiselle. Asiakassuunnitelmatyö on keskeinen työkalu lapsen ja nuoren kanssa tehtävässä työssä. Asiakassuunnitelma perustuu lastensuojelulakiin (LSL 417/2007) ja sen toteuttamiseen on annettu ohjeita mm. Lastensuojelun käsikirjassa (THL, Jälkihuolto). Asiakassuunnitelmaan kirjataan lapsen ja nuoren tarpeen mukaiset tuen ja palveluiden muodot.

Ylirukan ym. (2020, 17) lastensuojelun jälkihuollon mallinnusta koskevassa raportissa kiteytettiin suunnitelmatyötä koskevat lähtökohdat: asiakassuunnitelma tulee laatia yhdessä nuoren kanssa, yksilöllisesti ja eri hallinnonalojen muodostamana nuorten tarpeen mukaisena monisektorisena palvelukokonaisuutena. Käytettävissä tulee olla kaikki peruspalvelut, joita on järjestettävä yksilöllisen jälkihuollon tarpeen perusteella.

Lastensuojelun jälkihuollon tilaa koskevan selvityksen perusteella (Hirschovits-Gerz ym. 2022a) asiakassuunnitelmatyön käytännöt alueilla ovat kirjavia ja nuorten saama tuki ja lastensuojelun jälkihuollon palvelut toteutuvat vaihtelevasti. Aikuistuvan nuoren tarpeet, verkostoiva yhteistyö ja palveluiden yhteen sovittaminen tulee raportin mukaan huomioida nykyistä paremmin osana asiakassuunnitelmatyötä.

Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmä esitti loppuraportissaan lastensuojelun jälkihuollon uudistamista aikuistumisen tuen monialaiseksi kokonaisuudeksi, jossa nuoren kanssa laadittaisiin yhteistyössä yksi kokonaissuunnitelma. Raportin mukaan vahvalla monialaisella tuella nuorten ihmis- ja perusoikeuksia voidaan vahvistaa sekä vähentää syrjäytymistä, inhimillistä kärsimystä ja niistä aiheutuvaa turvallisuusriskiä sekä kasvavia taloudellisia kustannuksia. Sen mukaan kokonaisvaltainen ja koordinoitu tuki tuottaa merkittävän taloudellisen säästön. (Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmä 2019, 12–14.)

Asiakassuunnitelmatyön kehittäminen on ajankohtaista, sillä käytännöt on yhtenäistettävä rakenteellisesti ja sisällöllisesti hyvinvointialueille 1.1.2023 siirryttäessä. Toiseksi asiakassuunnitelmatyö on osa valtakunnallista sosiaalityön rakenteisen kirjaamisen kokonaisuutta, jossa kirjaamiskäytännöt yhtenäistetään valtakunnallisesti lähivuosina. Tämän tueksi on tärkeä rakentaa laadukasta sisältöohjausta, jota tässä esitetty suunnitelmatyön toteutusmalli tukee. Kolmanneksi vuonna 2022 käynnistynyt lastensuojelun kokonaisuudistus edellyttää sekä nykyisen lainsäädännön että sen toimeenpanon tarkastelua siten, että uudistamisen tarpeet ja lasten suojelun laatua parantavat elementit tulevat näkyviin. Tämä artikkeli tukee käynnissä olevaa uudistusta.

Artikkelin tavoitteena on tarjota tietoa lastensuojelun jälkihuollon asiakassuunnittelusta, niiden nykytilasta ja kehittämisen tarpeista sekä malli asiakassuunnitelmatyön nuorilähtöiseksi toteuttamiseksi. Keskiöön on nostettu nuorilähtöisyyden lisääminen ja varmistaminen asiakassuunnitelmatyöskentelyssä. Artikkelissa kuvataan ensin asiakassuunnitelmatyön lainsäädännöllistä perustaa, johon kytkeytyy nuoren monet eri asiakassuunnitelmat ja yhdenmukaiset kirjaamiskäytännöt. Toiseksi artikkelissa esitellään

asiakassuunnitelmatyön toteutumista ja kehittämistarpeita sekä johdon, ammattilaisten että nuorten näkökulmista (Hirschovits-Gerz ym. 2022a; Sevola & Kallinen 2022). Kolmanneksi käsitellään laadukkaana asiakassuunnitelmatyön elementtejä eri lähestymistapojen ja prosessimaisen työskentelyn kautta. Kolmivaiheisen prosessin työskentelymalli perustuu ymmärrykseen lastensuojelun jälkihuollon tietoperustasta, lainsäädännöstä, ohjeista ja nuorilta saaduista kokemuksista.

Artikkelin on kirjoitettu osana Euroopan sosiaalirahaston rahoituksella toteutettavaa Yhdessä aikuisuuteen - Elämässä Eteenpäin (YEE)-hanketta, jossa on tuotettu tietoa lastensuojelun jälkihuollon asiakassuunnitelmatyöstä ja sen kehittämistä. Vuosien 2021–2022 aikana asiakassuunnitelmatyötä on kehitetty alueellisin pilotteina ja valtakunnallisen yhteiskehittämisen voimin.

Asiakassuunnitelmatyön lainsäädännöllinen perusta

Lastensuojelulain (LSL 417/2007) perusteella sijoitetut lapset ja nuoret ovat erityisen haavoittuvassa asemassa myös sijaishuollon jälkeen (mm. Kääriälä & Keski-Jäntti 2020; Hirschovits-Gerz ym. 2022). Tämän vuoksi lapsi tai nuori on oikeutettu lastensuojelun jälkihuoltoon aina huostaanoton (LSL 40 §) päättymisen jälkeen ja avohuollon sijoituksen jälkeen, jos sijoitus on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään kuusi kuukautta (LSL 38 §). Nuoren aikuistumisen turvaamiseksi tukea tulee tarjota riittävän pitkään, tarvittaessa aina 25 ikävuoteen saakka, jolloin oikeus jälkihuoltoon päättyy.

Asiakassuunnitelmatyöskentely on yksi lastensuojelun jälkihuollon keskeinen elementti ja toimii palvelulupauksena nuorelle (mm. Yliruka ym. 2020, 70). Lastensuojelun käsikirjassa todetaan, että jälkihuollon yksilöllinen tarpeen arviointi ja suunnittelu täytyy aloittaa hyvissä ajoin sijaishuollon aikana. Jälkihuoltoa suunnitellaan yhdessä lapsen, lapsen sijoituspaikan, vanhempien ja muun lapselle tärkeän verkoston kanssa (THL Jälkihuolto).

Jälkihuolto muodostuu parhaimmillaan nuoren, hänen läheistensä sekä eri alan ammattilaisten tarjoamasta monialaisesta tuki- ja palvelukokonaisuudesta. Palvelukokonaisuuden yhteensovittamiseksi palvelujen tarjoajien on tärkeä osallistua asiakassuunnitelmanneuvotteluun. Yli 18-vuotias nuori päättää kuitenkin viime sijaissa siitä, ketkä hänen asiakassuunnitelmanneuvotteluunsa voivat osallistua.

Jälkihuollossa olevan lapsen tai nuoren asiakassuunnitelmaan kirjataan jälkihuollon tarkoitus ja tavoitteet sekä erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle tai nuorelle. Tukea voidaan järjestää myös lapsen tai nuoren vanhemmille, huoltajille tai muille hänen hoidostaan ja kasvatuksestaan vastaaville. (LSL 30 §.)

Asiakassuunnitelma on lain mukaan tarkistettava vähintään vuosittain (LSL 30 §). Koska nuoren elämäntilanne voi muuttua nopeasti opiskelupaikan, pari- ja perhesuhteiden, työn tai muiden ikävaiheeseen liittyvien syiden vuoksi, tulee asiakassuunnitelmaa päivittää tarvittaessa useammin ja sen tulee olla joustava nuoren tarpeiden muuttuessa.

Laadukas asiakassuunnitelmatyö varmistaa, ettei lapsi tai nuori tipahda palveluiden väliin. Lastensuojelun jälkihuollon asiakassuunnitelma onkin jatkumoa sijaishuollossa tehtävälle asiakassuunnitelmalle (LSL 30 a §; THL 2021). Toinen siirtymä syntyy viimeistään lastensuojelun jälkihuollon päättymisen yhteydessä, kun asiakassuunnitelman kirjataan jälkihuollon päättymisen jälkeen nuoren käytettävissä olevat palvelut ja tukitoimet (LSL 76 §). Nuori voi tarvittaessa siirtyä esimerkiksi aikuissosiaalityön palveluiden asiakkaaksi (sosiaalihuoltolaki 1301/2014 39 §).

Yksi nuori, monta suunnitelmaa

Nuorella voi yhtäaikaisesti olla useita suunnitelmia, jotka on syytä liittää toisiinsa nuorilähtöisen tuen ja palveluiden rakentamiseksi. Lastensuojelun jälkihuollon asiakassuunnitelman lisäksi nuorella voi olla hoito-, kuntoutus-, opinto- tai työllistymissuunnitelma. Nuori voi itse olla myös vanhempi, jolloin nuoren jälkihuollon suunnitelma tulisi tarvittavilta osin kytkeä yhteen esimerkiksi hänen lapsensa lastensuojelun asiakassuunnitelmaan.

Käytännössä monialaisten suunnitelmien tekeminen ei aina toteudu laadukkaasti lastensuojelun jälkihuollon arjessa (Hirschovits-Gerz ym. 2022 b; Kokemusta rikkaammat 2021), vaikka asiakkaan tarpeiden mukaiseen

monialaiseen yhteistyöhön ohjataan useissa eri laeissa (Lehmuskoski ym. 2021; sosiaalihuoltolaki 41 §; terveydenhuoltolaki 32 §; nuorisolaki 1285/2016 9 §). Lastensuojelulaki myös velvoittaa muita viranomaisia pyydettyä osallistumaan esimerkiksi asiakassuunnitelmanneuvotteluun. Monialaisen yhteistyön kehittäminen onkin tärkeää asiakkaan edun ja sujuvien palveluiden turvaamiseksi. Monialainen yhteistyö hyödyttää paitsi asiakasta myös ammattilaisia, kun päällekkäinen työ vähenee ja asiakasprosessit muuttuvat sujuvammaksi.

Kohti yhdenmukaisia kirjaamiskäytäntöjä

Laki, yhdenmukaiset asiakirjarakenteet ja käytännöt varmistavat asiakkaiden yhdenvertaisen kohtelun sekä asiakasprosessien läpinäkyvyyden myös asiakkaille. Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista (254/2015) ja laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen sähköisestä käsittelystä (784/2021) ohjaavat sosiaalityön kirjaamista. Asiakastietojen kirjaamisesta monialaisessa yhteistyössä on myös säädetty laissa sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista (254/2015, 7 § ja 8 §; Lehmuskoski ym. 2021).

Kirjaamisen kehittäminen on ajankohtaista, sillä sosiaalihuollon rakenteinen kirjaaminen, tulee asteittain pakolliseksi vuosina 2024–2026 (Lehto 2022; Virtanen 2021) ja yhtenäistää kansallisesti myös lastensuojelun jälkihuollon asiakassuunnitelman sisällön (Kanta asiakirjarakenteet, lastensuojelun jälkihuollon asiakassuunnitelma 2022. (Lisätietoa Sosmeta-palvelusta osoitteessa sosmeta.thl.fi).

Hujasen ym. (2021) tutkimuksessa sosiaalityöntekijät kuvasivat rakenteisten asiakirjojen olevan laadukkaita silloin, kun ne on kirjattu ajantasaisesti, niissä on käytetty selkeää kieltä, ne ovat ytimekkäitä, loogisesti eteneviä, ymmärrettäviä ja kun tiedot ovat asiakastyön kannalta olennaisia. (Hujanen ym. 2021.)

Tässä artikkelissa nostetaan esiin nuorilähtöisyys. Keskeistä on, että nuori hyötyy suunnitelmasta. Näin rakenteisen kirjaamisen asiakirjat eivät yksin riitä, vaan tarvitaan yhteisiä ohjeita ja nuorilähtöisiä käytäntöjä kirjaamisen kehittämiseksi.

Asiakassuunnitelmatyön toteutuminen ja kehittämistarpeet

Seuraavassa luvussa on tarkasteltu lastensuojelun jälkihuollon asiakassuunnitelmatyön toteutumista Suomessa lastensuojelun jälkihuollosta kunnissa vastaavien johtajien, ammattilaisten ja nuorten näkökulmista. Tulokset perustuvat pääosin Yhdessä aikuisuuteen – Elämässä Eteenpäin (YEE) -hankkeessa tehdyn valtakunnallisen selvityksen tuloksiin lastensuojelun jälkihuollon tilasta ja kehittämisen tarpeista kunnissa vuonna 2021. Aineistona selvityksessä on käytetty muun muassa lastensuojelun ammattilaisten kanssa käytyjä kartoituskeskusteluja ja kuntien lastensuojelun jälkihuollon järjestämisestä vastaavalle johdolle suunnattua kyselyä, nuorten foorumeja ja nuorten haastatteluja. (Hirschovits-Gerz ym. 2022a.)

Ammattilaisten ja johdon näkemykset asiakassuunnitelmatyön toteutumisesta

Lastensuojelun jälkihuollon johdolle suunnattuun kyselyyn vastasi 95 eri kunnan tai alueen edustajaa ja kysely kattoi 65 prosenttia Suomen kunnista. Edustajat olivat palvelupäälliköitä, johtajia, palveluvastaavia, perusturvajohtajia tai johtavia asiantuntijoita (Hirschovits-Gerz ym. 2022b).

Lähes kaikki vastanneet ilmoittivat, että lastensuojelun jälkihuollon asiakassuunnitelma laaditaan aina tai useimmiten, yhdessä nuoren kanssa. Lähes 60 prosenttia vastaajista ilmoitti kutsuvansa myös nuoren vanhemmat useimmiten tai aina mukaan asiakassuunnitelmatyöskentelyyn. Suurimmassa osassa vastanneista kunnista sosiaalityöntekijä vastaa jälkihuoltosuunnitelman laatimisesta. Noin neljännes vastaajista taas ilmoitti, että muu omatyöntekijä laatii jälkihuoltosuunnitelman nuorelle aina tai useimmiten. Näin alueet erosivat osin sen suhteen minkä ammattiryhmän edustaja jälkihuoltoikäisen nuoren työskentelystä pääasiassa vastasi. (Hirschovits-Gerz ym. 2022b, 51, 57–58.) Nykyisellään laki edellyttää selkeästi sosiaalityöntekijän pätevyyttä vain silloin, kun kyse on erityisen tuen tarpeessa olevasta jälkihuollossa olevasta nuoresta.

Lastensuojelun jälkihuollon kyselyyn vastanneista lähes kaikki arvioivat monivalintakysymyksessä, että jälkihuoltosuunnitelman laatimisen lähtökohta on useimmiten tai aina nuoren oma määrittäminen tilanteestaan, tavoitteista sekä siitä, mitä palveluja ja tukea hän tarvitsee. Lisäksi yhdeksän kymmenestä vastaajista määrittä, että jälkihuoltosuunnitelman laatimisen lähtökohtana on sosiaalityöntekijän ja muiden ammattilaisten arvio

nuoren tilanteesta. Asiakassuunnitelmatyöskentelyssä huomioidaan yleisesti sekä nuoren, että ammattilaisten arviot. (Hirschovits-Gerz ym. 2022b, 57–58.) Vain pienessä osassa kunnista asiakassuunnitelmatyö toteutetaan aina monialaisessa yhteistyössä, kuitenkin suurimmassa osassa kunnista monialaista yhteistyötä hyödynnetään useimmiten. Jälkihuoltosuunnitelman laadinta ja seuranta verkostokokouksessa oli harvinaisempaa. (Hirschovits-Gerz ym. 2022b, 58, 66.)

Osana YEE-hankkeen selvitystä tehtiin laaja ammattilaisten ja johdon kartoituskeskustelu Pohjanmaan, Etelä-Pohjanmaan ja Keski-Pohjanmaan maakuntien ja Riihimäen alueella. Selvitys antoi syventävää tietoa asiakassuunnitelmatyön käytännöistä. Sen mukaan nuoren asiakassuunnitelmaneuvoittelussa voi olla sosiaaliohjaajan ja sosiaalityöntekijän lisäksi monenlaisia ammattilaisia mukana, esimerkiksi ammatillinen tukihenkilö, perhehoidon tai lastensuojeluyksikön edustaja, erilaisia sosiaali- ja terveystalveluiden, oppilaitoksen, TE-palveluiden edustajia tai edunvalvoja. Usein siirtymävaiheessa jälkihuoltoon asiakassuunnitelmaneuvoittelussa kerrottiin olevan myös huoltaja tai huoltajia mukana, mutta täysi-ikäisen nuoren aikuisen neuvottelussa todettiin harvemmin olevan mukana läheisiä. Kokoonpanojen kerrottiin vaihtelevan paljon tilanteen mukaan, mikä voi olla nuoren kannalta hyvä asia, jos yksilöllinen tilanne ja toiveet otetaan huomioon ja nuori saa riittävästi tietoa eri mahdollisuuksista. Toisaalta tuotiin esille tarve kehittää yhteistyötahojen laajempaa osallistumista asiakassuunnitelmiin, minkä toivottiin lisäävän vastuunjakoa ja yhteistyötä. (Sevola & Kallinen 2022, 93–95.)

Kyselyyn vastanneiden mukaan vain pieni osa alueista tarkisti lastensuojelun jälkihuollon suunnitelman vähintään kahdesti vuodessa ja hieman yli puolet vähintään kerran vuodessa jokaisen nuoren kanssa. Viidenes ilmoitti, että suunnitelma tarkistetaan tarpeen mukaan ja runsas prosentti, ettei sitä tarkisteta juuri koskaan. (Hirschovits-Gerz ym. 2022 b, 58.) Työntekijöiden vaihtuvuuden koettiin vaikuttavan negatiivisesti asiakassuunnitelmatyöskentelyyn (Sevola & Kallinen 2022, 93–94).

Kyselyyn vastanneista noin kolmannes ilmoitti, että alueella oli yksi yhteinen asiakassuunnitelma monia eri palveluita tarvitseville nuorille, lähes kaksi kolmannelta, ettei yhteistä suunnitelmaa ollut ja muutama ei osannut sanoa. (Hirschovits-Gerz ym. 2022 b, 66.)

Yli puolet lastensuojelun johdolle suunnattuun kyselyyn vastanneista arvioivat, että asiakassuunnitelmatyöhön tarvittaisiin täydennyskoulutusta vähintään jonkin verran (Hirschovits-Gerz ym. 2022 b, 83). Johto ja ammatilliset suhtautuivat kehittämistyöhön ja koulutukseen myönteisesti.

Keskeiseksi havainnoksi nousi tarve kehittää asiakassuunnitelmatyön sisältöä nuorilähtöiseksi työkaluksi yhdessä nuorten ja ammattilaisten kanssa.

Nuorten toiveet asiakassuunnitelmatyölle

Nuorten näkemykset asiakassuunnitelmatyön kehittämiseksi ovat avainasemassa nuorilähtöisyyden varmistamiseksi. Tässä esitetyt tulokset perustuvat YEE-hankkeen Asiakassuunnitelmat nuorten jälkihuollon tukena - nuorten foorumin raporttiin (Pesäpuu ry 2021) sekä Kokemusta rikkaammat, lastensuojelun kokemus-asiatuntijaryhmän jäsenten näkökulmiin lastensuojelun jälkihuollon asiakassuunnitelmatyön kehittämiseksi (Kokemusta rikkaammat 2021).

Nuoret pitivät asiakassuunnitelmien päivittämistä kerran vuodessa liian harvana syklinä, sillä nuorten aikuisten elämässä vuosi on pitkä aika ja vuodeksi tehtävä suunnitelma voi nuorten kokemuksen mukaan ”tuntua liian isolta jutulta”.

Nuoret kuvasivat merkityksellisenä yhteistyösuhteen, jossa nuori voi kokea turvallisuutta, tasa-arvoa ja osallisuutta. Tärkeäksi koettiin tutustumisen ja luottamuksen herättäminen, turvallisen ja tasa-arvoisen ilmiin luominen asiakassuunnitelmaneuvoitteluun. Kuulluksi tulo, toiveiden kuuleminen ja toivon vaaliminen nähtiin tärkeänä, samoin eteneminen pienin askelin nuorelle sopivalla tavalla. Nuoret toivat esiin huolensa siitä, ettei nuorella välttämättä ole osaamista tai voimavaroja tuoda mielipidettään tarpeeksi esille, vaikka häneltä niitä kysyttäisiin. Tukea itsensä ilmaisemiseen ja sanoittamiseen kaivattiin.

Nuoret pitivät tärkeänä asiakassuunnitelmaneuvoittelussa fyysisesti turvallisen ja rauhallisen tilan muodostamista, jossa kaikki voivat keskittyä ja kaikkien ääni kuullaan. Turvallisuus liitettiin siihen, että se mahdollistaa osallisuuden kokemuksen. Nuoret toivoivat asiakassuunnitelmaneuvoitteluun erilaisia osallistumisen tapoja, kuten etäosallistumisen mahdollisuuden sekä luovia tapoja ilmaista itseään. Neuvottelun

sopivaksi pituudeksi nuoret määrittivät tunnin. Mikäli neuvottelu kestää kauemmin, pidettiin tärkeänä suunnitella taukoja. Tarjoilun nuorten kokivat edistävän turvallisen ilmapiirin syntymistä.

Nuoret toivoivat käytettävän selkeää ja ymmärrettävää kieltä ja että sovitut asiat sekä myös mahdolliset eriävät näkemykset kirjataan selkeästi suunnitelmaan. Nuorten mielestä oli tärkeää, että sovitut asiat käydään läpi palaverin lopussa. Nuoret toivat esiin myös, että nuorten vanhemmat voivat kaivata nykyistä enemmän tietoa jälkihuollosta ja pääsyä mukaan neuvotteluihin. (Kokemusta rikkaammat 2021; Pesäpuu ry 2021.)

Vastuunjaon ja viestinnän verkostojen selkeyttä ja helppoutta nuoret pitivät tärkeänä, esimerkiksi viestintää pikaviestimen, kuten WhatsAppin välityksellä. Nuoret kuvasivat verkostotyötä sekä positiivisena ja vahvistettavana asiana, mutta kokivat siihen liittyvän myös haasteita ja uhkia. Yhtäältä nuoret toivoivat, että jälkihuollon työntekijät huomioisivat nykyistä paremmin heidän ympärillään olevat verkostot ja kutsuisivat verkoston osapuolia mukaan neuvotteluun ja laatimaan yhteisiä suunnitelmia. Nuoret pitivät tärkeänä myös sitä, että jälkihuollossa opetellaan nuoren kanssa tunnistamaan verkostoja. Nuorille tärkeä henkilö voi olla esimerkiksi perheenjäsen, ohjaaja, tukihenkilö, harrastustoiminnan ohjaaja, naapuri, opettaja tai esimerkiksi terapeutti. (Pesäpuu ry 2021.) Verkostotyön haasteiksi ja uhkiksi mainittiin, ettei monialainen verkosto ole nuorten kannalta itseisarvo:

”Vaikka kuinka korostetaan nuorelle, että asiakassuunnitelma laaditaan hänen itsensä takia, voi monen ammattilaisen läsnäolo aiheuttaa nuorelle paineita tai ahdistusta. Vastakkainasettelun tunne syntyy helposti ja nuori saattaa tuntea olonsa uhatuksi, jolloin toimiva vuorovaikutus ja sen myötä nuoren oma ulosanti kärsii”. (Kokemusta rikkaammat 2021.)

Mistä on laadukas asiakassuunnitelmatyöskentely tehty?

Aiemmissa luvuissa on todettu asiakassuunnitelmatyön lakisääteinen perusta, perusteltu kehittämisen ajan-kohtaisuus osana yhteiskunnallista ja palvelujärjestelmän uudistamista, koottu tietoa suunnitelmatyön nykyisestä toteutumisesta ja sen haasteista johdon ja ammattilaisten näkökulmasta sekä tarkasteltu nuorten toiveita laadukkaana suunnitelmatyön toteuttamiseksi. Tässä luvussa nostamme esiin elementtejä, jotka aiemman kirjallisuuden sekä tässä esitetyn tiedon ja kehittämistarpeiden valossa voivat vahvistaa laadukkaana suunnitelmatyön toteutusta ja toimia perustana asiakassuunnitelmatyöskentelyn kehittämiseksi. Alaluvuissa nostamme keskiöön laadukkaana vuorovaikutuksen merkityksen sekä asiakassuunnitelmatyöskentelyn toteuttamisen kolmivaiheisena, nuorilähtöisenä prosessina.

Asiakassuunnitelmatyön ja vuorovaikutuksen laadun kehittäminen

Nuorten esittämiin toiveisiin voidaan osittain vastata asiakassuunnitelmatyön laadun kehittämällä. Laadukkaana asiakassuunnitelmatyön taustalla on moninaisia asioita kuten kuulluksi tuleminen, arvostava kohtaaminen ja luottamuksellinen suhde työntekijään. Sujuvan asiakassuunnitelmatyöskentelyn mahdollistaa asiakkaan tarpeet huomioivat lähestymistavat, jotka välittyvät työhön. Tällaisia lähestymistapoja ovat esimerkiksi systeemisyys, dialogisuus, nuorilähtöisyys ja verkostojen huomioiminen. Prosessimaisuus työskentelyssä lisää laatua, kun työskentely on pitkäjänteistä ja riittävän tiivistä.

Asiakassuunnitelmatyön toteutuksen lähtökohta tulee olla nuoren voimavarojen vahvistaminen sekä psykososiaalisen toimintakyvyn lisääminen, vaikka huoli- ja ongelmakeskeisyys saattaa ajoittain leimata työskentelyä nuoren kanssa (Pulkkio 2016, 80). Asiakassuunnitelmatyöskentelyssä tuleekin suunnata katseet tulevaisuuteen, kuulla aidosti nuoren toiveita ja ajatuksia realiteetit huomioiden. Nuori tarvitsee kannustusta ja omien, positiivisten voimavarojen löytämistä. Tähän perustuen työskentelyn tulisi koostua nuorilähtöisyydestä, suhdeperustaisuudesta, suunnitelmallisuudesta, kohtaamisesta, dialogisuudesta, systeemisestä ajattelusta, monialaisesta yhteistyöstä ja verkostojen kanssa työskentelystä. Tämän suuntaisen tausta-ajattelu on sisällytetty myös Itenäistymistä ja hyvinvointia tukevan jälkihuollon ja nuorten aikuisten sosiaalityön mallinnukseen (Yliruka ym. 2020, 30).

Nuorilähtöisyydellä tarkoitetaan tässä nuoren hyväksyvää kohtaamista, nuoren elämäntilanteen tunnistamista ja tunnustamista lähtökohtana nuorikohtaiselle ja voimavaroja vahvistavalle työlle (Mäkelä 2019). Dialogisuudella tarkoitetaan vastavuoroista reflektointia, jossa yhdessä nuoren kanssa tarkastellaan hänen

arkeaan ja tarpeitaan suhteessa siihen, miten hän itse ja muut ihmiset (palvelut, vertaiset, läheiset) voivat häntä tukea hyvään elämään. Keskinäisen ymmärryksen syntyminen on tärkeää asiakkaan kanssa työskentelyn kannalta. Tämä edellyttää vuoropuhelua ja yhteistä suunnittelua asiakkaan kanssa. (Seikkula & Arnkil 2009, 25–29.)

Systeemisen työn avainkäsitteitä ovat suhdeperustaisuus, kokonaisvaltaisuus ja verkostoiva ote. Ihminen elämäntilanteineen on kokonaisuus, jonka palaset ovat kytköksissä toisiinsa. Muutos yhdellä elämänalueella luo heijastevaikutuksia myös muihin elämän osa-alueisiin. (THL 2022; Aaltio & Isokuorti 2019; Yliruka ym. 2020, 30.) Systeemistä sosiaalityötä ohjaavat kunnioituksen, yhteistoiminnallisuuden ja voimavarakeskeisyyden periaatteet (Fagerström 2016, 20). Systeeminen työote on oleellinen asiakassuunnitelmatyön lähestymistapa. Asiakassuunnitelmatyöskentelyssä on tärkeää tunnistaa nuoren verkosto, lähipiiri ja opiskelutai työympäristö.

Verkostoiva työ kokoaa yleisellä tasolla yhteen auttamisjärjestelmän ekosysteemin kaikki ihmiset, jota tarvitaan, jotta nuori saa tarvitsemansa tuen ja avun. Keskeistä hyvin koordinoitussa systeemissä verkostotyössä on eri toimijoiden roolien ja vastuiden selkiyttäminen (Yliruka ym. 2020, 30). Laadukkaassa verkostotyössä syntyy valmius koota ja aktivoida resurssit sektorirajat ylittäen tarvittaessa nopeasti, innovatiivisesti ja yksilöllisesti vastaamaan nuoren tarpeisiin (ks. Hirschovits-Gerz 2021). Monialainen yhteistyö tiivistyy nuorilähtöisen tuen kokonaisuuden ja palveluketjujen muodostamiseen siten, että se tukee nuoren toimijuutta, osallisuutta ja luo turvaa (Mönkkönen, Kekoni & Pehkonen 2019; Sosnet 2019). Organisaatioiden on tärkeää varmistaa työntekijöiden osaaminen ja valmiudet koota auttamisjärjestelmän verkostoista ja esimerkiksi järjestöjen toiminnasta oikeat asiantuntijat ja läheiset nuoren tueksi.

Asiakassuunnitelmatyön kehittämisen tueksi voidaan ottaa käyttöön jo kehitettyjä toimintamalleja, jotka jäsentävät vuorovaikutusta tai tavoitteellista toimintaa. Esimerkiksi läheisneuvonpito on osallisuutta vahvistava ja vapaaehtoisuuteen perustuva menetelmä. Läheisneuvonpito kytkeytyy asiakkaan aitoon kohtaamiseen, mielipiteen selvittämiseen ja toteutetaan vaiheittaisena prosessina. Alun perin läheisneuvonpito on tarkoitettu hyödynnettäväksi silloin, kun lapsen tai nuoren tilannetta ajatellen on tarpeen tehdä päätöksiä tai suunnitelmia. (Heino 2000, 7–12.) Myös Verkostodialogin (Arnkil & Seikkula 2009) ja Lapset puheeksi (Suomen mielenterveys ry 2022) neuvonpidon elementtejä voi hyödyntää työskentelyssä.

Asiakassuunnitelmatyön käytäntöjen kehittämiseksi esimerkiksi ennakoitdialogien työtavat valmisteluineen ja selkeine rakenteineen voivat myös auttaa luomaan asiakassuunnitelmaprosessista nuoren kannalta turvallisen ja hänen osallisuutensa mahdollistavan. (Ks. Arnkil 2020.)

Edellä mainituissa työtavoissa on yhteistä asiakaslähtöisyys, osallisuus ja verkostojen huomioiminen, joita on hyödynnetty myös tässä artikkelissa kuvatun kolmivaiheisen asiakassuunnitelmaprosessin kehittämisessä. Riittävä valmistelu ja seuranta sekä neuvottelukäytänteiden selkeys edesauttavat nuorten oikeuksien toteutumista.

Asiakassuunnitelmatyöskentely kolmivaiheiseksi prosessiksi

YEE-hankkeessa toteutettiin asiakassuunnitelmatyöskentelyn kehittämisprosessi vuosina 2021–2022 yhdessä nuorten sekä ammattilaisten kanssa. Asiakassuunnitelman kehittämiskokeilun tavoitteena oli mallintaa asiakassuunnitelmatyöskentelytapaa ammattilaisten käyttöön. Tarkoitus oli kehittää asiakassuunnitelmatyöskentelyä siten, että asiakassuunnitelma tukee aikuistuvan nuoren omaa tulevaisuuden suunnittelua sekä vahvistaa hänen osallisuuttaan. Ideana oli, että työskentelyssä nuori saa tietoa oikeuksistaan, riittävästi tietoa tarjolla olevasta tuesta ja palveluista prosessimaisesti ja että nuorilähtöiseen kirjaamiseen kiinnitetään huomiota. Taustalla oli ajatus, että kun suunnitelma tukee nuoren omia tavoitteita, hänen on myös helpompi sitoutua tehtyyn suunnitelmaan ja ottaa tukea vastaan.

Kehittämisprosessissa asiakassuunnitelmatyöskentely jaettiin kolmeen eri vaiheeseen; valmistelemaan, asiakassuunnitelman neuvotteluun sekä seurantaan.

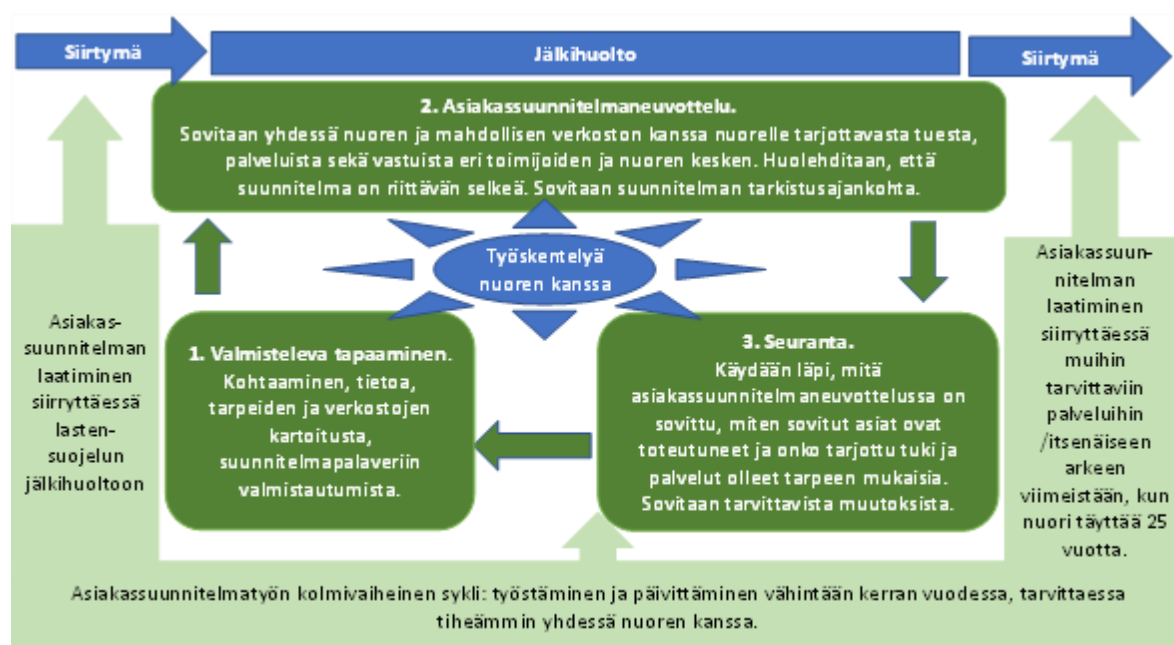
Prosessin kehittämisessä hyödynnettiin verkostodialogisia työtapoja, kuten ennakoitdialogit ja Lapset puheeksi -neuvonpito (Arnkil 2020; Suomen Mielenterveys ry, 2020, 9–10). Erityisesti prosessimaisen työskentelyn ja ajantasaisen dokumentoinnin avulla vahvistettiin nuorilähtöisyyttä. Prosessimaisen työskentelyn toivottiin tuovan vaikuttavuutta nuorten kanssa toteutettavaan työskentelyyn niin, että nuori voi motivoitua omien unelmien toteuttamiseen ja arjen vastuista huolehtimiseen.

Kokeiluun osallistui kymmenen lastensuojelun jälkihuoltoon oikeutettua 16–25-vuotiasta nuorta. Kehittämistyössä nuoret toimivat kokemusasiantuntijoina ja tasavertaisina yhteistyökumppaneina yhdessä ammattilaisten rinnalla. Kukin nuori tavoitettiin kolmesti. Nuorilta ja ammattilaisilta kerättiin kokemuksia ja palautetta prosessista mallin arvioimiseksi.

Osana kehittämisprosessia työstettiin ”Nuori on jälkihuoltosuunnitelman tähti” - tarkistuslista (Aarnio 2021), joka tukee prosessin etenemistä sekä ”Lastensuojelun jälkihuolto on sinun oikeutesi” -esite (Lastensuojelun jälkihuollon esite 2022), joka tarjoaa tietoa jälkihuollosta ja tukee työskentelyä. Kehittämiskokeiluun perustuva Asiakassuunnitelma aikuistumisen tueksi -mallinnus julkaistiin elokuussa 2022 Innokylässä ja arviointiprosessia koskeva analyysi kuvataan YEE-hankkeen loppuraporttiin keväällä 2023 (Asiakassuunnitelma aikuistumisen tueksi 2022).

Asiakassuunnitelmatyön toteutusprosessi

Asiakassuunnitelmatyön prosessi on tiivistetty kuvioon 1. Asiakassuunnitelmaa valmistelevalle tapaamiselle keskeistä on asiakassuhteen ja luottamuksen rakentaminen sekä se, että varmistetaan nuoren riittävä ymmärrys, tiedot, taidot ja valmiudet osallistua häntä koskevan asiakassuunnitelman laadintaan. Tapaamisessa nuorelle annetaan tietoa hänen oikeuksistaan lastensuojelun jälkihuoltoon sekä kartoitetaan, mitä hän jo tietää jälkihuollosta. Vaikka nuorelle olisi jo puhuttu jälkihuoltoon liittyvistä asioista useaan kertaan aiemmin, nuorella itsellään voi olla kokemus siitä, ettei hänelle ole kerrottu riittävästi jälkihuollosta. Lisäksi tapaamisessa nuoren kanssa kartoitetaan hänen verkostoaan sekä keskustellaan hänen tulevaisuuden suunnittelustaan. Tärkeänä työskentelyssä pidetään nuoren kuuntelua, kohtaamista ja prosessin etenemistä nuoren omien toiveiden sekä ajatusten kautta. Tapaamisessa suunnitellaan varsinaisen asiakassuunnitelman neuvottelun kulku. Nuorta pyydetään esimerkiksi pohtimaan, keitä hän haluaa asiakassuunnitelman neuvotteluun kutsuttavan mukaan, ketä tai mitä nuori voisi tarvita saavuttaakseen tulevaisuuden suunnitelmansa, mitä asioita neuvottelussa tulisi käydä läpi ja minkä asioiden esiin ottamiseen nuori voisi tarvita tukea. Tapaamisessa selvitetään myös nuoren toivetta asiakassuunnitelman neuvottelun paikasta. Oletuksena on, että nuoren osallisuus ja sitoutuminen työskentelyyn vahvistuvat, kun hän voi osallistua neuvottelun suunnitteluun ja esimerkiksi paikan valintaan.

Kuvio 1. Kolmivaiheinen asiakassuunnitelmatyön prosessi

Asiakassuunnitelmanneuvottelussa sovitaan yhdessä nuoren ja mahdollisen verkoston kanssa nuorelle tarjottavasta tuesta ja palveluista sekä vastuista eri toimijoiden ja nuoren kesken. Lisäksi huolehditaan, että suunnitelma on riittävän selkeä ja sovitaan, milloin se tarkistetaan seuraavan kerran.

Seurantatapaamisessa nuoren ja hänen jälkihuollon työntekijänsä sekä tarvittaessa muun verkoston kanssa käydään läpi, mitä asiakassuunnitelmanneuvottelussa on sovittu ja miten sovitut asiat ovat toteutuneet, ovatko tarjotut tukitoimet olleet riittäviä ja mitä tukitoimia ehkä voitaisiin tarvita lisää. Tavoitteena on, että seurantatapaamisella nuorella olisi mukana jälkihuollon asiakassuunnitelma, jota voidaan tarkastella yhdessä nuoren kanssa. Tällä tavoin varmistetaan myös nuoren oikeuksien toteutuminen, että asiakassuunnitelma on nuoren käytettävissä asianmukaisella tavalla hallintolain (6.6.2003/434) mukaisesti, ja että asiakassuunnitelma on nuorelle ymmärrettävä sekä selkeä. Asiakassuunnitelmakokeilun aikana tarkasteltiin tutkivalla työotteella, minkä tyyppisestä kirjaamisesta ja seurannasta jälkihuollon nuoret voisivat hyötyä.

Kehittämiskokeilun seuranta ja arviointi

Työskentelymallin vaikuttavuutta sekä nuorten ja ammattilaisten kokemuksia asiakassuunnitelmakokeilusta on selvitetty Webropol-kyselyn avulla kokeilun aikana. Nuorilta kysyttiin esimerkiksi, onko tapaamisilla käsitelty oikeita asioita, ovatko nuoret kokeneet saavansa osallistua riittävästi ja onko nuorten mielipiteet otettu huomioon. Nuorilta kysyttiin myös sitä, luottavatko he siihen, että asiakassuunnitelmassa sovitut asiat toteutuvat. Webropol-kyselyn lisäksi nuoret arvioivat tilannettaan 3X10D elämäntilannemittarin avulla aloitus- ja seurantatapaamisella (Diak, 3X10D). Tavoitteena oli seurata nuorten elämäntilannetta sekä tarvittaessa nostaa esiin tuen tarpeita heidän elämässään. Alustavat tulokset arvioinnista ovat myönteisiä. Kehittämiskokeilun arvioinnin tulokset julkaistaan syksyllä 2022 asiakassuunnitelmatyön mallinnuksen liitteenä Innokylässä sekä YEE-hankkeen loppuraportissa keväällä 2023.

Pohdinta ja johtopäätökset

Tässä artikkelissa on kuvattu lastensuojelun jälkihuollon asiakassuunnitelmatyön lainsäädännöllisiä reuna-ehtoja ja kansallisia ohjeita, tarjottu tuore valtakunnallinen tilannekuva asiakassuunnitelmatyön toteutumisesta ja tarkasteltu sekä johdon, ammattilaisten että nuorten näkemyksiä asiakassuunnitelmatyöstä. Artikkelissa kuvattiin asiakassuunnitelmatyön kehittämiskokeilu ja siinä tuotettu kolmivaiheinen työskentelymalli asiakassuunnitelmatyön toteuttamiseksi yhdessä nuoren kanssa. Kehittämistyössä hyödynnettiin edellä kuvattua materiaalia, tutkimusta ja aiemmin kehitettyjä toimintamalleja työskennellä nuorilähtöisesti, dialogisesti ja systeemisesti. Kehittämistyön tuloksena syntyi tarkistuslista suunnitelmatyön prosessimaisen työskentelyn tueksi (Aarnio 2021), lastensuojelun jälkihuollon asiakassuunnitelmatyöskentelyä tukeva esite (Lastensuojelun jälkihuollon esite 2022) sekä Asiakassuunnitelma aikuistumisen tueksi 2022-mallinnus Innokylään (Asiakassuunnitelma aikuistumisen tueksi 2022).

Tämän artikkelin tuloksena voidaan todeta, että aineksia laadukkaan asiakassuunnitelmatyön toteuttamiseksi on tarjolla, mutta yhteiset valtakunnalliset käytännöt vielä puuttuvat. Artikkelin antaa pontta asiakassuunnitelmatyön kehittämiseksi sisällöllisesti lastensuojelun siirtyessä vuoden 2023 alusta hyvinvointialueiden järjestämisvastuulle. Lisäksi se taustoittaa sisällöllistä työtä, jota on mahdollista kehittää osaksi rakenteisen kirjaamisen käytäntöjä tulevien vuosien aikana.

Asiakassuunnitelmatyöstä tulee rakentaa nuoren tarpeita vastaava prosessi, jonka avulla nuorta ja hänen toimijuuttaan voidaan tukea parhaalla mahdollisella tavalla. Hyviä suuntaviivoja asiakassuunnitelmatyön kehittämiseksi voidaan löytää läpinäkyvyydestä, prosessinomaisuudesta, nuorilähtöisyydestä, monialaisuudesta, suhdeperustaisuudesta ja systeemisestä työotteesta. Laadukas ja nuorilähtöinen lastensuojelun jälkihuollon asiakassuunnitelmatyö vaatii resurssina aikaa ja suunnitelmallisuutta, jotta nuori verkostoineen voi olla oman asiakassuunnitelmansa tähti (vrt. Aarnio 2021). Parhaimmillaan prosessimainen asiakassuunnitelmatyö on luonteva osa lastensuojelun jälkihuollon itsenäistymistä tukevaa ja luottamusta rakentavaa verkostoivaa työtä. Asiakassuunnitelmatyöskentely luo pohjan laadukkaan jälkihuollon toteuttamiselle. Asiakassuunnitelmatyön prosessi onkin nuoren oikeuksien toteutumisen kannalta äärimmäisen tärkeässä asemassa. Asiakassuunnitelman nuorilähtöinen toteuttaminen vaatii suunnitelmallisuutta, nuorten herkkää kuuntelua

sekä riittävän ajan varaamista prosessille. Selkeät käytännöt asiakassuunnitelmatyössä luovat yhdenmukaiset raamit työskentelylle.

Lähteet

- Aaltio, Elina & Isokuortti, Nanne (2019) Systeemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementit. Kuvaus asiakastason ydinelementeistä, tavoitteista ja toimintamekanismeista. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpäperi 33/2019 urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-419-6
- Aarnio, Noora (2021) Nuori on jälkihuoltosuunnitelman tähti 2021 (luonnos) thl.fi/documents/10531/7378604/Checlist+lastensuojelu+%C3%A4lkihuollon+asiakassuunnitelma+luonnos+21.12.2021.pdf/02c767e3-8ff3-4c89-54bc-c2e2a3e53e41?t=1642755594381 Luettu 7.10.2022.
- Arnkil, Tom Erik & Seikkula, Jaakko (2009) Dialoginen verkostotyö. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2009. urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205084999
- Arnkil, Tom Erik (2020) Kunnioittava ja toivoa herättävä kohtaaminen. Ennakointidialogin vetäjän käsikirja. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-495-0
- Asiakassuunnitelma aikuistumisen tueksi (2022). YEE-hankkeen mallinnus Innokylässä. innokyla.fi/fi/toimintamalli/asiakassuunnitelma-aikuistumisen-tueksi Luettu 7.10.2022.
- Diak, 3X10D. 3X10D@-elämäntilannemittari itsearviointiin ja asiakaslähtöiseen työhön. Diakonia-ammattikorkeakoulu. www.diak.fi/kumppanille-ja-kehittajalle/kehittamistyokalut/3x10d/ Luettu 3.8.2022.
- Fagerström, Katarina (2016) Ihmissuhteita rakentava ja ylläpitävä lastensuojelu. Hackneyn malli ja systeminen käytäntö lastensuojelutyössä. Työpäperi 42/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-778-7 Hallintolaki 434/2003.
- Heino, Tarja (toim.) (2000) Läheisneuvonpito. Uusi sosiaalityön menetelmä. Stakes oppaita. urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016092324262
- Hirschovits-Gerz, Tanja & Weckroth, Niina & Ikonen, Veera & Heino, Tarja (2022b). Kuntakyselyn tuloksia. Teoksessa Tanja Hirschovits-Gerz, Niina Weckroth & Tarja Heino (toim.) Ikkuna aikuistumiseen. Selvitys lastensuojelun jälkihuollon ja ilman huoltajaa maahan alaikäisenä tulleiden nuorten tuesta ja palveluista. Raportti 002/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 51–87. urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-815-6
- Hirschovits-Gerz, Tanja (2021) Mistä koostuu aikuistuvien nuorten tuki? Lämpimät verkostot palveluiden yhteensovittamisen perustana. THL Blogi 11.10.2021. blogi.thl.fi/mista-koostuu-aikuistuvien-nuorten-tuki-lampimat-verkostot-palveluiden-yhteensovittamisen-perustana/ Luettu 22.4.2022.
- Hirschovits-Gerz, Tanja & Weckroth, Niina & Heino, Tarja (toim.) (2022a) Ikkuna aikuistumiseen. Selvitys lastensuojelun jälkihuollon ja ilman huoltajaa maahan alaikäisenä tulleiden nuorten tuesta ja palveluista. Raportti 002/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-815-6
- Hujanen, Kaisa & Kinnunen, Ulla-Mari & Ailio, Erja & Koivumäki, Leena (2021) Sosiaalityön laadukas rakenteinen kirjaaminen sosiaalityöntekijöiden kuvaamana. Itä-Suomen yliopisto, Sosiaali- ja terveysjohtamisen laitos, Kuopio. Finnish Journal of eHealth and eWelfare 2021; 13 (4), 360. journal.fi/finjehew/article/view/109933/65792+&cd=2&hl=fi&ct=clnk&gl=fi Luettu 28.4.2022.
- Kanta asiakirjarakenteet, lastensuojelun jälkihuollon asiakassuunnitelma (2022). sosmeta.thl.fi/document-definitions/2e63fa34-9fb8-428f-931f-5f485db2324f/definition Luettu 7.10.2022.
- Kokemusta rikkaammat (2021) Näkökulmia asiakassuunnitelmiin. Lastensuojelun kokemusasiantuntijaryhmän julkaisematon diaesitys Keski-Pohjanmaan sosiaali- ja terveyspalvelukuntayhtymä Soiten alueen Aikuistumisen tuen kehittämislähtöiseen 16.9.2021.
- Kääriälä, Antti & Keski-Säntti, Markus (2020) Kodin ulkopuolelle sijoitetut nuoret: ennen teini-ikää ja teini-iässä sijoitettujen nuorten määrät ja taustat vuoden 1997 syntymäkohortissa. Teoksessa Heino, Tarja (Toim.) (2020) Mikä auttaa? tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa. Raportteja 12. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 39–52. urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-569-8
- Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen sähköisestä käsittelystä 784/2021.
- Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 254/2015.
- Lastensuojelulaki 417/2007.
- Lastensuojelun jälkihuollon esite 2022. THL julkaisuja 2022. Suomeksi: urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022042931576 ja ruotsiksi: urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022042931593.
- Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmä (2019) Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019: 43. urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4084-0
- Lehmuskoski, Antero & Ålander, Anne & Immonen, Maila & Virtanen, Nina & Lohijoki, Hanna & Jokinen, Taina (2021) Kirjaaminen monialaisessa yhteistyössä. Yhteistyötilat.fi/wiki08/display/JULMOKI Luettu 22.4.2022.
- Lehto, Jussi (2022) Rakenteinen asiakastieto toisiokäytön perustana. Sosdata infotilaisuus 6.4.2022. Julkaisematon esitys.
- Mäkelä, Jukka (2019) Luottamuksen rakentuminen. Teoksessa Marke, Hietanen-Peltola, Marie Rautava, Kristiina Laitinen & Eeva, Autio (toim.) Kohtaaminen keskiössä – lapsi- ja nuorilähtöisyys opiskeluhoollon palveluissa. THL, Ohjaus 2/2019, 14–24. urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-307-6
- Mönkkönen, Kaarina & Kekoni & Taru Pehkonen, Aini (toim.) (2022) Moniammatillinen yhteistyö: Vaikuttava vuorovaikutus sosiaali- ja terveysalalla 2019. Helsinki: Gaudeamus.
- Nuorisolaki 1285/2016.
- Pulkio, Sanna (2016) Prosessit jälkihuoltotyön takana. Teoksessa Sanna Pulkio & Tiina, Hipp (toim.) Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 72–87.
- Sevola, Silva & Kallinen, Minna (2022) Alkukartoituksen havaintoja kunnista. Teoksessa Tanja Hirschovits-Gerz, Niina Weckroth & Tarja Heino (toim.) Ikkuna aikuistumiseen. Selvitys lastensuojelun jälkihuollon ja ilman huoltajaa maahan

- alikäisenä tulleiden nuorten tuesta ja palveluista. Raportti 002/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 88–100. urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-815-6
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301 Luettu 7.10.2022.
- Sosmeta-palvelu: sosmeta.thl.fi/ Luettu 7.10.2022.
- Sosnet (2019) Sosiaalityöntekijän ammattitaidon arviointi asiakasturvallisuuden näkökulmasta. Valtakunnallisen sosiaalityön yliopistoverkosto. www.sosnet.fi.
- Suomen Mielenterveys ry (2020) Lapset puheeksi -lokikirja. mieli.fi/materiaalit-ja-koulutukset/materiaalit/lapset-puheeksi-lokikirjat/ Luettu 5.10.2022.
- Terveydenhuoltolaki 1326/2010.
- THL (2021) Sijaishuollon asiakassuunnitelma. Lastensuojelun käsikirja. Verkkojulkaisu. thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/sijaishuollon-asiakassuunnitelma Luettu 7.10.2022.
- THL (2022) Systeeminen toimintamalli lastensuojelussa. Lapset, nuoret ja perheet. Verkkosivu. thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/kehittyvat-kaytannot/systeeminen-toimintamalli-lastensuojelussa Luettu 7.10.2022.
- THL Jälkihuolto. Lastensuojelun käsikirja. thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/jalkihuolto Luettu 7.10.2022.
- Pesäpuu ry (2021) Toivoa täynnä. Asiakassuunnitelmat nuorten jälkihuollon tukena (2021) Nuorten foorumin raportti. pesapu.fi/wp-content/uploads/2021/12/NF_toivoa-taynna2021.pdf Luettu 5.10.2022.
- Virtanen, Nina (2021) Rakenteinen kirjaaminen tulee. Oletteko valmiita sosiaalihuollon organisaatiossa? Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) 2021. Esitys YEE-hankkeen koulutuksessa 3.12.2022. thl.fi/documents/10531/7378604/YEE+rakenteinen+kirjaaminen+tulee+Nina+Virtanen+%281%29.pdf/6381576b-50ae-c36d-2a3b-2bf1e4e89156?t=1639146829535 Luettu 6.10.2022.
- Yliruka, Laura & Kantoluoto, Anne & Heino, Tarja & Laine, Terhi & Hipp, Tiia (2020) Itsenäistymistä ja hyvinvointia tukeva jälkihuolto ja nuorten aikuisten sosiaalityön mallinnus: Osana lastensuojelun VIP-nuoren palvelupolkua. Työpaperi 32/2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-552->

4. Kehittämistä lastensuojelun ja sivistystoimen yhdyspinnalla Satakunnassa v. 2021–2022

Petra Ahonen, johtava sosiaalityöntekijä, Satakunnan lastensuojelun kehittämissyksikkö
Niina Kuusinen, lastensuojelun erityisasiantuntija, Pikassos sosiaalialan osaamiskeskus

Johdanto

Sijoitetuilla lapsilla on kohonnut syrjäytymisriski, johon voidaan tutkitusti vaikuttaa kulunkäyntiä tukemalla. Valtiontalouden tarkastusviraston mukaan yksi syrjäytynyt nuori maksaa valtiolle 1,2 miljoonaa euroa (stm.fi). Ilman peruskoulun jälkeistä opiskelupaikkaa jää vuosittain 4000 nuorta, joista sijoitetut lapset ovat yliedustettuja. (Oraluoma & Väливаara 2016, 84). Suomi nuorten kasvuympäristönä raportin 2016 mukaan kodin ulkopuolelle oli vuoden 2020 aikana sijoitettuna yli 19 000 lasta ja nuorta. Esimerkiksi vuonna 1987 syntyneestä ikäluokasta kolme prosenttia asui sijaishuollossa. Kymmenen vuotta myöhemmin määrä kaksikertaistui niin, että vuoden 1997 syntyneestä ikäluokasta kuusi prosentti asui sijaishuollossa. Puolet näistä nuorista eivät ole myöhemmin suorittaneet toisen asteen koulutusta tai ylioppilastutkintoa. Samalla lastensuojelun ja perhepalveluiden nettokustannukset ovat myös tuplaantuneet sitten vuoden 2003. Sijoitettujen lasten ja nuorten määrä on kääntynyt kuitenkin laskuun vuonna 2021, huomioiden alueelliset erot, lastensuojelun tilastotietojen mukaan. (Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos 2021).

Tuen puute vie liian usein lapsen laitoshoitoon. Voidaankin todeta, että sijaishuollossa on monia lapsia, jotka eivät sinne kuuluisi. Syitä näihin lukuihin voi hakea jo paljon varhaisemmassa vaiheessa. Ongelmien tunnistaminen ja niihin puuttuminen ontuvat peruspalveluissa. Vielä kun avohuollon tukitoimet eivät vastaa perheen monimuotoisiin tarpeisiin, lapsi on lopulta sijoitettava kodin ulkopuolelle. (Pösö ym. 2013, 12.) Ongelma voidaan nähdä rakenteellisena. Lastensuojelun avopalvelut ovat käytännössä usein erilaisten perus- ja erityispalveluiden yhteensovittamista erityistä tukea tarvitseville perheille. Näin ollen lastensuojelun tehotomuus onkin todellisuudessa koko lasten, nuorten ja perheiden auttamissysteemin yhteistyön keinottomuutta ja johtajuuden hallitsemattomuutta. (Muukkonen 2016, 227–228.) Kun vanhempi esimerkiksi sairastuu somaattisesti tai psyykkisesti tai kun hän menettää työpaikkansa, ei ymmärretä ottaa puheeksi, miten tilanne vaikuttaa lapseen. Lisäksi pirstaleinen palvelujärjestelmä vaikeuttaa löytämään oikeaa palvelua. Myös ammattilaisten keskuudessa vallitseva eteenpäin lähettämisen kulttuuri vie huomion pois siitä, miten itse voimme auttaa. Ongelmiin reagoidaan liian myöhään. Teini-iässä kiireellisesti sijoitetun lapsen kohdalla systeemimme kyky auttaa heitä, joilla ongelmat ovat päässeet kasvamaan isoiksi, on keho.

Tuki oikeasta paikasta (TOP)- hanke on osa sosiaali- ja terveysministeriön lastensuojelun monialaisen kehittämisen kokonaisuutta ja jatkumoa lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa tehdylle lastensuojelun kehittämistyölle vuosina 2020–2022. Hankkeen tavoitteena on, että lastensuojelun asiakkaana, erityisesti sijaishuollossa olevat lapset ja nuoret saavat nykyistä paremmin tuen koulunkäyntiinsä, sekä tarvitsemansa mielenterveys- ja päihdepalvelut, lastensuojelun monialainen osaaminen ja tietoon perustuva työskentely vahvistuvat ja lastensuojelun piirissä olevien lasten ja nuorten osallisuus ja vaikuttamisen mahdollisuudet lisääntyvät. Kehittämisen painopisteet ovat kohdentuneet maakunnittain. Sijaishuollossa olevien lasten, koulun ja varhaiskasvatuksen yhdyspintaa kehitetään Satakunnassa.

TOP-hankkeessa kehitettyjen toimintamallien lähtökohtana on systeeminen ajattelu ja systeemisen toimintakehyksen näkyminen lastensuojelutyössä, lasten ja nuorten verkostot huomioiva työskentelyote. Artikkelissamme keskitymme käsittelemään lastensuojelun ja sivistystoimen yhdyspinnan kehittämistyötä ja siinä saatuja tuloksia. Miten yhdyspintatyöskentely voisi näyttäytyä lastensuojelun ja sivistystoimen arjessa? Artikkelin aluksi avaamme käytettyjä keskeisiä käsitteitä, jotka määrittävät artikkelin tulokulman. Sen jälkeen siirrymme kuvaamaan systeemisen työotteen ja Sisukas-toimintamallin hyödyntämisen mahdollisuuksia

koulun ja lastensuojelun välisessä yhteistyössä (Oraluoma & Väliavaara, 2016.) Lopuksi pohdimme vielä sijoitettujen lasten koulunkäynnin tukemisen merkitystä, sivistyksellisten oikeuksien tasavertaisen toteuttamisen kontekstista.

Monitoimijuus sivistystoimen, perheiden ja lastensuojelun keskiössä

Monitoimijuus on enemmän kuin moniammatillisuus. Se pitää sisällään myös asiakkaan oman toiminnan. Monitoimijuuden tarvetta tulee arvioida tilannekohtaisesti ja yhdessä asiakkaiden kanssa. Yhteinen arvioinnin viitekehys voisi auttaa työntekijöitä sen pohdinnassa, milloin asiakkaan tilanne on sellainen, että monitoimijaista tietoa ja työskentelyä tarvitaan. Asiakkaana oleva lapsi ja/tai aikuinen on itse keskeisin toimija, jolloin muiden toimijoiden mukaan tulon on myös vahvistettava asiakkaan omaa toimijuutta. Monitoimijuutta voidaan toteuttaa monella tapaa. Kuten esimerkiksi hyödyntämällä jo olemassa olevaa tietoa, konsulttimalla, työparina tai yhdessä monen toimijan kanssa. (Tulensalo ym, 2017). Systeeminen toimintamalli toimii monitoimijaisen työn tukena ja purkaa perinteisestä asiantuntijuutta tuomalla tilalle dialogisuuden ja reflektiivisyyden. Se tuo mukanaan osallisuutta tukevaa vuorovaikutusta ja auttaa luomaan yhteistä kieltä eri ammattiryhmien välille.

Systeemisen työtteen teoriataustaa voidaan tarkastella perheterapian ja sosiaalityön teorian kehitysvaiheista. Systeeminen toimintamallin sovellus on tuotu Iso-Britanniasta Terveystien ja hyvinvoinnin laitoksen toimesta Suomeen alun perin tukemaan suomalaista lastensuojelutyötä. Keskeisimpinä systeemisen toimintamallin periaatteita ovat systeeminen ajattelu, suhdeperustaisuus ja perheterapeuttinen ymmärrys, lapsilähtöisyys, asiakkaiden osallisuus ja kohtaaminen. Toimintamallin toteutuminen edellyttää tukevia rakenteita ja jaettuja arvoja, sekä yhteensovittavaa johtamista. Näiden periaatteiden katsotaan olevan olennaisia systeemisen toimintamallin käyttöönoton ja onnistumisen kannalta suomalaisessa lastensuojelussa. (Lahtinen ym. 2017, 16.) Systeemistä työtettä voi hyvin soveltaa myös muissa lapsi- ja perhepalveluissa.

Systeemisessä toimintamallissa pyritään yhteiseen dialogiin laaja-alaisesti. Toimintamallissa päämääränä on ymmärtää lapsen ja läheisten elämässä olevien tapahtumien taustalla vaikuttavia tekijöitä. Jotta tähän päästään on työntekijöiden yhdessä lasten ja perheiden kanssa pyrittävä ymmärtämään tekijöitä, jotka saavat aikaan ja ylläpitävät pinnalla näkyviä ilmiöitä, toimintaa ja vuorovaikutusta. Lupaa pyytävä työote, arvostava kohtaaminen ja osallisuus ovat keskeisiä muutoksen edesauttajia. Tämän työskentelymallin tavoitteena on, että lapset ja läheiset saavat työskentelyn myötä voimavaroja ja toiveikkuutta, sekä vahvistusta itselleen. (Petrelius & Uutela, 2020.) Ominaista systeemiselle työotteelle on korostunut pyrkimys reflektiiviseen työskentelyyn, tiedon rakentamiseen dialogisesti sekä joustavaan ja arvostavaan yhteistoimintaan asiakkaiden kanssa. Systeemisessä työotteessa pyritään asiakaslähtöiseen yhteistoimintaan, jossa asiakkaiden ja ammattilaisten välillä on jaettu ymmärrys asiakkaan tilanteesta, tuen tarpeista sekä niiden pohjalta yhdessä laadittu suunnitelma.

Systeeminen työote lastensuojelussa edellyttää muutoksia työn organisoinnissa, johtamisessa ja resursoinnissa. Johdon ja henkilöstön tulee sitoutua systeemisyteen ja organisaatioiden tulee edistää vuorovaikutustyön lisääntymistä ja sujuvaa asiakastyötä. Organisaation rakenteiden tulee mahdollistaa systeeminen lastensuojelutyö ja siihen olennaisena osana kuuluvan tiimin toimintamahdollisuus. Pysähtymisellä asiakkaiden asioiden äärelle on myönteinen vaikutus asiakastyön laatuun ja kokousten mielekkyyteen. Reflektiivinen keskustelu mahdollistaa myös laajemman pohdinnan päätöksenteossa. (Aaltio ja Isokuortti 2019). Systeemiseen lastensuojeluun siirtyminen eri organisaatiotasolla edellyttää, että lapsiperheille palveluita tarjoavien yksiköiden esimiehet johtavat ja kehittävät työtä samansuuntaisesti (Alhanen ym. 2019, 14).

Yhteistyökumppaneiden osalta systeemisen toimintamallin myötä tavoitellaan selkeämpää käsitystä lastensuojelusta ja konkreettisen yhteistyön lisääntymistä lapsen ympärille koottavan tiimin avulla, jota ohjaa systeemisen toimintamallin ydinelementit (Aaltio & Isokuortti 2019). Näin saadaan vähennettyä päällekkäistä työtä ja lisättyä yhdessä tekemistä. Erityiskysymyksenä lastensuojelun perhehoitoon halutaan systemisen mallin myötä saada rakenteita, jotka vahvistavat sijoitetun lapsen kaikkien perhe- ja muiden systemien yhteistoimintaa. Näin voidaan muun muassa varmistaa, että sijoitetut lapset säilyttävät suhteensa muualla asuviin sisaruksiinsa. (Ahonen ym. 2018, 64).

Systeemisen työtteen käyttöönotto edellyttää kokonaisvaltaista johtamista ja työntekijöiden aitoa osallistamista. Systeeminen verkostoyhteistyö voi auttaa purkamaan ongelmia, joita liittyy koordinoimattomaan, päällekkäiseen, muodolliseen ja organisaatiolähtöiseen verkostotyöhön. Näin ollen verkostotyö tukee osallisuutta ja on aidosti avuksi ja hyödyksi lapsille ja perheille. (Civil ym. 2019).

Loxley (1997, 25, 34–40) on nimennyt kolme yhteistyötä täsmäntävää ja määrittelevää sosiaalista teoriaa. Yksi näistä on systeemiteoreettinen (general systems theory) lähestymistapa. Tämä lähestymistapa yhteistyöhön painottaa kokonaisuuden näkökulmaa, jossa eri systeemit liittyvät toisiinsa ja muodostavat yhdessä systeemien kokonaisuuden, joka on enemmän kuin osiensa summa. Systeemiteoria huomioi rakenteet ja prosessit yhteistyön merkittävinä kehyksinä, mutta ei tunnista vuorovaikutuksen ja toisen toimintaan mukautumisen merkitystä.

Systeemisyys koulussa on kiteytetty Petrelius, Carpen ja Savolan (2019) toimesta seuraavanlaisesti: ”Systeeminen toimintamalli tukee oppilaiden tukemista koulussa vapauttamalla koulun toimijoita ’kaiken tietämisen taakasta’”. Systeeminen lähestymistapa mahdollistaa ammattilaisille olla oppilaan tukena ilman, että häneltä odotetaan oikeita tai valmiita ratkaisuja. Tällä tavalla työskentely on avoin uusille oivalluksille ja työskentelyssä korostuu lasten ja perheiden kohtaaminen ja kohtaamisen myötä kasvaa oppilaan osallisuus omaan elämäänsä liittyvissä asioissa. Koulussa lapsen systeemiin voi kuulua opettajia, kuraattori, psykologi, lastensuojelun sosiaalityöntekijä, terveydenhoitaja tai muu verkoston jäsen, jotka ovat kaikki mukana pohtimassa, mistä kaikesta lapsen tai nuoren tilanteessa voisi olla kyse. Tämä yhteinen pysähtyminen asian äärelle ja yhteisen ymmärryksen lisääminen voi johtaa pienen asian muutokseen Systeeminen työskentely tukee verkostotyötä niin koulun sisällä kuin sen ulkopuolellakin. Petrelius ym. (2019) toteavat, että verkostotyö voisi selkiytyä yhä enemmän, mikäli systeeminen lähestymistapa muodostuisi yhteiseksi ajattelun- ja toimintatavaksi eri palveluissa. Yhteisen ajattelutavan myötä mahdolliset oletukset ja odotukset verkostojen toimijoiden kesken muiden toimijoiden työtä kohtaan vähentyvät ja verkostot voivat kasvaa vielä paremmin yhdessä tekemiseen. Tämä vuorostaan vahvistaa oppilaan ja perheen saamaa tukea. Jaettu vastuu asiakkaan ja verkoston toimijoiden välillä voi lisätä myös jokaisen auttajan työssäjaksamista. Systeeminen verkostotyöskentely vaatii kaikilta toimijoilta vahvaa asiakaslähtöisyyttä, valmistautumista, perehdyttämistä, perehtymistä, sitoutumista, joustavuutta ja jatkuvaa arviointia. (Civil, ym. 2019,18).

Kehittämistyö Satakunnassa

Kouluissa toteutetaan kokonaisvaltaista lasten ja nuorten hyvinvointityötä. Yhteisöllinen opiskeluhoultotyö kuuluu kaikille koulun ja oppilaitoksen toimijoille. Jokaisen oppilaan ja opiskelijan kanssa työskentelevän sekä opiskeluhoultopalveluista vastaavan viranomaisen ja työntekijän on tehtävissään edistettävä oppilaiden ja opiskelijoiden ja koko koulu- ja oppilaitosyhteisön hyvinvointia sekä yhteistyötä huoltajien kanssa. (opetushallitus.fi.)

Hyvinvoinnin juurilla -kouluyhteisön johtaminen ja vahvistaminen, systeemisen ajattelutavan kolmen päivän valmennuskokonaisuus toteutettiin viidessä Porin koulussa syksyn 2021 aikana. Valmennuksen tarkoituksena oli tarkastella, minkälainen ihmissuhteiden systeemi on lapsen taustalla, sekä mistä systeemissä ja suhdeperustaisessa lähestymistavassa on kyse. Näistä viitekehyksistä käsin valmennukseen osallistuneet koulut lähtivät suunnittelemaan, miten suhdeperustaisuus voisi näkyä koulun arjessa, sekä mikä merkitys ja vaikutus kouluyhteisöllä on kaikessa tässä.

Erityisesti sijoitetuilla lapsilla on kohonnut riski menestyä heikosti koulussa tai epäonnistua kykyjensä hyödyntämisessä. Sijoitettujen lasten lähtökohdat hyvään aikuisuuteen ovat tutkimusten mukaan vahvasti yhteydessä koulunkäynnin sujumiseen. Heikon koulumenestyksen seurauksena teinivanhemmuus, työttömyys, mielenterveysongelmat, erilaiset riippuvuudet sekä itsetuhoinen käyttäytyminen on heillä aikuisena muita yleisempää. (Vinnerljung, Berlin & Hjern, 2010). Ruotsalaista Skolfam® mallia mukailleen, lastensuojelujärjestö Pesäpuu ry:ssä on kehitetty vuodesta 2012 alkaen Sisukas-toimintamallia. Sisukkaassa on kyse sijaishuollossa kasvavien lasten tukemisesta koulussa. Sisukas-malli antaa työkaluja sijoitettujen lasten koulunkäynnin varhaiseen tukemiseen, suojaavien tekijöiden vahvistamiseen, sekä monitoimijaisen yhteistyön haasteisiin.

Systeeminen työote koulujen hyvinvointityössä

Perusopetuksen tärkeä tavoite, inklusiivinen koulu, edellyttää, että koulun kaikki käytännöt tukevat oppilaiden tunnetta yhteisöön kuulumisesta. Tavoitteena on, että jokainen koulua käyvä lapsi voisi tuntea olevansa arvokas yhteisön jäsen, jolla on muille tärkeää annettavaa. Inklusiivinen koulu tarkoittaa kaikille oppilaille yhteistä koulua. Se tarkoittaa ennen kaikkea koulutusjärjestelmän muutosta niin, että kaikki lapset taustastaan, erityistarpeistaan tai kulttuuristaan riippumatta pystyvät sopeutumaan opetukseen hyvin. (Perusopetuslaki 1998/628 2§.)

Koska systeemistä lähestymistapaa sovelletaan jo laajasti muissa lapsi- ja perhepalveluissa, nähtiin sen saattaminen myös sivistystoimeen merkityksellisenä edellytyksenä toimijoiden väliselle yhteistyölle hyvinvointialueilla ja kunnissa. Hyvinvointialueen valmisteluissa on nähtävissä ainakin oppilas- ja opiskelija-huolto- suunnitelman muutoksia. Hyvinvointialue tulee tekemään oman suunnitelmansa, johon kaupunkien sekä opetuksen järjestäjien suunnitelmat yhteensovitetaan ja päivänvastoin.

Hyvinvoinnin juurilla -valmennukseen osallistui viisi koulua Porista. Valmennusryhmä muodostui moniammatilliseksi ryhmäksi koulun toimijoista. Valmennuskokonaisuus suunniteltiin yhdessä Porin kasvun ja oppimisen tuen perusyksikön ja systeemisen työotteen kouluttajien kanssa. Ennen jokaista valmennuspäivää järjestettiin erillinen rehtoreiden tapaaminen ja kolme valmennuspäivää toteutettiin suunnitellusti syksyn aikana. Valmennuksen lähtökohtana oli yhteisöllinen oppiminen, joka sitouttaa koulun toimijoita laajasti, sekä pyrkimys luoda kouluista yhteisöjä, joissa ihmissuhteet tiedostetaan kaikkien yhteisön jäsenten hyvinvoinnin perustaksi. Oletuksena oli, että kun systeemiseen ajatteluun perehdytään ryhmänä, voi se toimia omassa koulussa uudenlaisen ajattelun edistäjänä. Tämä toteutuu paitsi rehtorin tuella, myös työntekijöiden omalla panostuksella vahvistaen toinen toisiaan. Tällöin puhutaan yhteisöllisestä prosessista, kohti systeemistä ajattelutapaa koulussa. Valmennukset tarjosivat koko kouluyhteisön käyttöön käsitteitä ja lähestymistapoja, jotka ovat sovellettavissa arkeen ja tukevat jo kouluissa tehtävää hyvää työtä. Keskeistä valmennuksissa oli yhteinen aika ja mahdollisuus pohtia omaa koulua ja sen käytäntöjä ryhmänä.

Hyvinvoinnin juurilla- valmennuksessa keskityttiin pohtimaan kohtaamisen merkitystä monessa eri kokonaisuudessa. Kohtaaminen on pysähtymistä, kuuntelemista ja kuulluksi tulemisen tunnetta. Tämä vaatii läsnäoloa ja kannustavan ilmapiirin luomista. Sektorirajat ylittävä moniammatillinen ja monitoimijainen työote on keskeinen lasten ja perheiden hyvinvoinnin kannalta. Johdon tuki moniammatillisuuden ja -toimijuuden mahdollistamisessa on tärkeää, mikä edellyttää paitsi organisatorista muutosvalmiutta, tavoitteellisuutta ja sitoutumista, myös konkreettisia muutos tekoja organisaatio- ja yhteistyörakenteisiin sekä -prosesseihin. (Kallinen ym. 2018, 21–22).

Systeemisen ammatillaisen toimintakehykset nostettiin pohdittavaksi ja kulkemaan mukana koko valmennuksen ajan. Toimintakehykset (Lang, P ym. 1990) ohjaavat ajattelemaan ”mikä kärki edellä” kouluyhteisössä on totuttu ratkaisemaan ongelmia. Nämä kärjet ovat syntyneet Langin toimintakehysten sovelluksina, mutta eivät ole suoria käännöksiä. Miten työntekijä toimii tietoisena omasta toiminnastaan tilanteissa, joissa neutraalisuuden ja uteliaisuuden periaatteista on tingittävä ja omaksuttava asiantuntijavaltaa käyttävä, rajoja asettava ja päätöksiä tekevä ote. Välineenä tämän jännitteen käsittelemiseksi toimivat ns. domains of action – toimintakehykset eli moodit. Moodit ovat 1) järjestelymoodi, jossa tuotetaan ratkaisuja, pyritään hoitamaan asioita tehokkaasti, edetään nopeasti, 2) luottamusmoodi - rakennetaan suhteita, joiden varassa voidaan käsitellä vaikeita asioita ja 3) yhdessä pysähtymisen ja tutkimisen moodi – pysähdytään ja tutkitaan yhdessä, mistä voisi olla kyse. Kaikki toimintakehykset ovat usein samaan aikaan läsnä työssä ja kaikkia kehyksiä tarvitaan. Toimintakehys –malli voi auttaa työntekijää olemaan tietoisempi omasta tavasta toimia ja mikä kehys ohjaa tai minkä tulisi ohjata omaa toimintaa. Toimintakehykset ovat oman toiminnan reflektoinnin välineitä ja miten säätelen omaa toimintaani eri toimintakehyksissä liikkumalla? Onko esimerkiksi koulun työntekijöiden kiire ja paine vaikuttanut aiemmin siihen, että oppilaiden ongelmia on pyritty ratkaisemaan nopeasti. Toimintakehykset voivat toimia taustana koulun omalle toimintakulttuurille. Toimintakehysten avulla voidaan nostaa esiin suhteiden ja luottamuksen rakentamisen sekä yhdessä pysähtymisen merkitystä. Pysähtymisen merkitys korostuu erityisesti haastavissa tilanteissa silloin kun tulee löytää ymmärrystä ja askeleita eteenpäin. Koulumaailmassa nämä tilanteet usein liittyvät koulunkäynnin haasteisiin; oppimiseen, kiusaamiseen, koulupoissaoloihin tai lapsen epäasialliseen käyttäytymiseen. Ammatilaiden ja nopeiden ratkaisujen kehysten voidaan nähdä ”uimaratana”, jossa polskiva ammatilainen ei katso, eikä ehdi

vilkuilla toiselle radalle etsiessään oman asiantuntijatietsensä varassa ratkaisua käsillä olevaan pulmaan. Tämä on nimetty niin sanotuksi järjestelymoodiksi. Tätä lähestymistapaa tarvitaan monissa tilanteissa, mutta aina se ei auta. Koulun aikuisten voi olla tärkeää keskittyä ensin luottamuksen rakentamiseen – siis edetä ns. luottamusmoodi edellä. Kun lapsen tilanne näyttää mutkikkaalta ratkaista, voi paras lähestymistapa olla rauhallinen pysähtyminen tutkimaan lapsen tilannetta yhdessä lapsen ja hänen läheistensä kanssa. Tämä kehys kulkee nimellä yhdessä tutkimisen moodi. Systeemisessä toimintamallissa on opittu puhumaan yhdessä tutkimisesta myös leirinuoio metaforalla. Systeemisen lähestymistavan avulla halutaan vahvistaa läsnäoloa ja asettumista dialogiseen, tasavertaiseen vuorovaikutukseen ja ongelmatilanteiden pohdiskeluun ennen toimenpiteisiin ryhtymistä. Näin tilannetta päästään tutkimaan ja ratkaisuehdotuksia rakentamaan moniäänisesti. (Petrelius ym. 2021, 215.)

Hyvinvoinnin juurilla- valmennuksen loppuseminaarissa maaliskuussa 2022 kuultiin valtakunnallinen katsaus systeemisen työtteen levittämisestä sekä sosiaali- ja terveystoimeen että sivistystoimeen. Systeemisiä hyvinvointityön valmennuksia on tehty Etelä-Suomessa, Porissa, Helsingissä ja Vantaalla sekä laajemmin Keski- Uudenmaan hyvinvointialueella. Prosessimainen verkostotyö korostaa osallisuutta ja yhteisiä pysähtymisen hetkiä. Kuvaus sopii koulun tuen ja oppilashuollon asiakasprosesseihin, sekä tavaksi toimia näissä moniammatillisissa tapaamisissa. Valmennukseen osallistuneet toivat esiin huomioitaan siitä, mitä käytössä olevia toimintatapoja olisi syytä muuttaa. Olennaisena tässä nähtiin johdon sitoutuminen sekä avainhenkilöiden nimeäminen. Myös viestinnän ja yhteiskehittämisen merkityksen ymmärtäminen vahvistui.

Sijaishuollossa kasvavien lasten monialainen koulunkäynnin tuki

Tuki oikeasta paikasta (TOP)-hanke toteutti MindMe- koulu kuuluu kaikille, koulutus- ja kehittämisprosessin Länsi-Suomen yhteistoiminta-alueella. Pesäpuu ry:n sisukastoiminta fasilitoi koulutus- ja kehittämisprosessia ja sen kohderyhmänä olivat lastensuojelun, opetustoimen ja oppilashuollon toimijat. Yhteiskehittämisen sisältö syntyi paikallisten lastensuojelulaitoksissa työskentelevien ammattilaisten kokemasta tarpeesta kehittää lastensuojelulaitoksissa asuvien lasten ja nuorten sivistyksellisten oikeuksien toteutumista tasavertaisesti ja lisätä vaikutusmahdollisuuksia kouluikäikämmättömyyden ilmiöön. Lisäksi Sisukas-toimintamallin vakiinnuttaminen maakuntaan oli prosessin keskeinen tavoite.

MindMe-koulu kuuluu kaikille- koulutus ja kehittämisprosessin aloitusseminaari järjestettiin huhtikuussa 2021. Webinaarissa kuultiin myös Satakunnan alueella lastensuojelulaitoksissa asuvien nuorten ajatuksia koulunkäynnistä. Näitä kokemuksia oli kartoitettu kyselylomakkeen avulla aiemmin. Kokemuksista olivat kertomassa Satanuoret, jotka ovat toimineet MindMe-prosessin läpi kokemuskumppanina kehittämistyössä.

Koulutusprosessi sisälsi viisi eri aiheista työpajaa teeman ympärillä. Ensimmäinen työpaja järjestettiin elokuussa 2021 ja se käsitteli sijaishuollossa kasvavien lasten ja nuorten koulunkäyntiä. Seuraava työpaja pureutui systeemiseen työotteeseen ja vuoden viimeiseksi teemaksi jäi kouluikäikämmättömyys. Kuluneen vuoden teemoissa syvennyttiin vielä mielen hyvinvointiin sekä osallisuus aiheeseen ja työpajasarja päättyi huhtikuussa 2022 päätöswebinaarin, jossa kehittäjäryhmät pääsivät esittelemään kehittämistyönsä tuloksia. Työpajat ja webinaarit olivat avoimia kaikille aiheista kiinnostuneille ja osallistumista helpotti työpajojen järjestäminen Teams-yhteydellä. Koulutusprosessin toivottiin tuovan sivistystoimen ja lastensuojelun toimijat lähemmäksi toisiaan ja tietoisemmiksi toinen toistensa työn sisällöstä. Työpajojen aiheiden toivottiin lisäävän tietoisuutta paitsi lastensuojelusta ja sijaishuollossa kasvamisesta, myös traumojen vaikutuksesta lapsen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin ja sitä kautta oppimis- ja koulunkäyntikykyyn.

Koulutusprosessin rinnalla kulki saman tahtisesti kuntien ja valtion koulukotien kehittäjäryhmä tapaamiset. Yhteiskehittämisessä oli mukana neljä kuntaa Satakunnasta ja kaksi valtion koulukotia. Kehittäjäryhmä työskentelyyn osallistui monialainen ammattikunta. Edustettuina olivat opetushenkilöstöä, oppilashuollon ammattilaisia sekä lastensuojelun työntekijöitä lastensuojelulaitoksista ja kuntien sosiaalitoimistoista. Mukana oli kustakin kunnasta yksityisiä lastensuojelulaitoksia, joiden yhteydessä toimii kunnan opetussyksikkö. Kehittäjäryhmissä esiin nousi yhteisenä ilmiönä ja huolenaiheena lasten koulunkäynnin vaikeudet ja kouluikäikämmättömyys.

Opetushallituksen julkaisemassa raportissa ja vaativan erityisen tuen VIP-verkoston laatimassa selvityksessä 2020, Koulupoissaoloja ja kouluikäikämmättömyyttä on pyritty määrittelemään ja sitä kautta ymmärtämään myös tutkimukseen keinoin. Muun muassa Kearney ja Silverman (1996) ja (2007) tarkastelevat

kouluakäymättömyyttä neljän toiminnallisen luokan kautta. Lapsen kouluakäymättömyys nähdään johtuvan epämiellyttävien tunteiden tai tilanteiden välttelynä, joita lapsi kohtaisi koulussa. Toisaalta lapsi voi jättäytyä pois koulusta hakeakseen huomioita kotona läheisiltä tai vaihtoehtoisesti kodin ulkopuolelta kaveripiiristä. Samansuuntaisesti Heyne Gren-Landell ym. (2019) ovat jakaneet poissaolotyyppit eri kategorioihin: koulu-kieltäytyjiksi ja pinnareiksi määritellään sellaiset lapset, joiden tunne-elämä tai asenne estävät säännöllisen koulunkäynnin. Koulusta vetäytyjät puolestaan jättäytyvät kotiin siellä vallitsevien olosuhteiden vuoksi. Neljäs ryhmä eli kouluympäristöstä poissuljetut eivät omasta tahdostaan, vaan ennemminkin koulun olosuhteista tai tekijöistä lähtöisin, estävät lapsen koulunkäynnin.

Lastensuojelulaitosten yhteydessä koulua käyvien oppilaille oli tyypillistä, että sijaishuoltopaikka määrittyi ensisijaisesti sillä perusteella, että sen yhteydessä toimii oma kouluyksikkö. Näissä lastensuojelulaitoksissa asuvilla lapsilla oli usein pitkään jatkuneita vaikeuksia koulunkäynnissä. Koulunkäynti lastensuojelulaitoksen yhteydessä nähtiin kehittäjäryhmissä mahdollistavan hyvin lapsen henkilökohtaisten tarpeiden huomioimisen. Toisaalta oppilashuollon palveluiden tasavertainen saatavuus ja mahdollisuudet lapsen integraatioon normaaliopetukseen koettiin kehittämisen kohteina. Valtion koulukodeissa asuvien lasten kohdalla usein sijaishuoltopaikka nähtiin viimesijaisena. Lapsen asuminen muussa lastensuojelulaitoksessa tai opiskelu muussa oppilaitoksessa ei ollut enää mahdollista. Kehittäjäryhmissä yhteneväisiä näkemyksiä jaettiin lasten syventyneestä pahoinvoinnista; kasaantuneet ja pitkään jatkuneet mielenterveyden ongelmat, mahdollinen päihteidenkäyttö ja sosiaalisten suhteiden haasteet, ovat yhä enemmän heikentäneet auttamisinterventioiden vaikuttavuutta.

Kehittäjäryhmissä nousseet käytännön ilmiöt ovat hyvin yhteneväisiä opetushallituksen julkaiseman raportin Kouluakäymättömyys Suomessa (2020), vaativan erityisen tuen VIP-verkoston tekemän tilannekartoituksen kanssa. Seurauksia kouluakäymättömyydellä on esimerkiksi heikot oppimistulokset, koulukiusaaminen, yksinäisyys, mielenterveysongelmat ja päihteiden käyttö.

Pitkäkestoinen kouluakäymättömyys eli koulupudokkuus heikentää työllistymismahdollisuuksia ja voi aiheuttaa kasaantuneita talous ja terveyshuolia sekä rikollisuutta. Tämä lisää myös yhteiskunnan taloudellisia kuluja. Raportista käy ilmi, että Suomessa on vähintään 4000 yläkoulu ikäistä oppilasta eli noin 2–3 % kaikista yläkouluikäisistä, joiden poissaolot selkeästi vaikeuttavat heidän koulunkäyntiään. Koulun erityisjärjestelyt kouluakäymättömille ovat pääsääntöisesti tehostettu tuki, erityinen tuki tai vuosiluokkiin sitomaton opetus. VIP-verkoston tekemässä selvityksessä esitetään myös menetelmiä selvittää koulupoissaolojen syitä. (OPH, 2020, 11–12).

Kehittämistyössä keskityttiin säännöllisten yhteistyörakenteiden luomiseen sekä tiedonkulun prosesseihin. Nämä nähtiin tärkeinä keinoina vaikuttaa lapsen tilanteeseen ja vahvistaen lapsen kiinnittymistä takaisin kouluun. Tavoitteiden toteutumiseksi luotiin ja otettiin käyttöön muun muassa tiedonsiirtolomakkeita ja sovittiin yhteisiä kohtaamisen areenoita hyödyntäen sivistystoimen vesopäiviä ja alueellisia hyvinvointityöryhmiä. Kehittämistyössä kiinnitettiin erityistä huomiota oppilaan nivelvaiheisiin, ryhmäytymiseen ja myös oppilashuollon palveluiden saatavuuden. Kehittäjäryhmässä korostettiin lastensuojelulaitoksen yhteydessä koulua käyvien nuorten äänen esille tuomiseen liittyen koulunkäyntiin. Turvallisuus, luottamus ja pysyvyys nousivat teemoiksi siitä, mitkä edistävät nuoren koulunkäynnin sujumista.

Porissa lähdettiin suunnittelemaan Sisukas-toiminnan pilotointia, jossa on kyse sijaishuollossa kasvavan lapsen monialaisesta koulunkäynnin tuesta. Sisukkaassa mahdollistetaan lapsen osallisuus, systeminen työote ja varhainen tuki. Lapselle tehtävät psykologiset ja pedagogiset alkukartoitukset sekä niiden seuranta mahdollistavat lapsen yksilöllisten tuen tarpeiden huomioimisen ajoissa. Myös lastensuojelun, koulun ja sijaishuoltopaikan välinen yhteistyö ja tiedonkulttu helpottuu säännöllisten tapaamisten myötä. Porissa laadittiin alkutieto-lomake sijoitetun lapsen koulunkäynnin järjestämiseksi. Alkutieto-lomakkeella varmistettiin, että tarvittavat pedagogiset sekä lastensuojelulliset tiedot tulisivat kerättyä ajoissa oppilaan uutta koulua paikkaa suunniteltaessa. Porissa on toteutettu Sisukas-toimintamallia kevästä 2022 alkaen. Sekä lastensuojelun että sivistystoimen ammattilaiset ovat nähneet toimintatavan tarpeellisena.

Systemisen työotteen mahdollisuudet koulussa

Systemisen työotteen omaavien työntekijöiden tärkeimpiä taitoja on irtisanoutuminen paremmin tietämisestä ja sitoutuminen kiinnostukseen kaikkien kokemuksista ja ratkaisuehdotuksista. Tavoitteena on se, että asetetaan dialogissa rakentamaan ymmärrystä ja etsimään ratkaisuja yhdessä lapsen ja hänen perheensä kanssa. Aluksi on merkityksellistä pohtia, puhummeko samaa kieltä. Myös tarvittavat käsitteet tulee määrittellä, jotta yhteinen kieli mahdollistaa dialogin. Verkostomaisen työskentelyn vastuun- ja tehtävien jako on osoittautunut usein vaikeaksi ilman selkeitä ja jaettuja ohjaavia periaatteita. Sovittu toimintatapa, tutkiva työskentelyote, konkreettiset lapsen ja perheen kanssa yhdessä mietityt tavoitteet, askeleet ja seuranta mahdollistavat sen, että kukin verkoston jäsen on ajan tasalla prosessin vaiheista.

Tällä tavoin myös tavoitteiden ja työskentelyn arviointi voi selkiytyä ja lapsi voi näkyä kokonaisuutena. Oppilashuoltotyössä tärkein elementti on rakentaa verkosto oppilaan ympärille ja mitä luonnollisempi tuki- verkosto rakennetaan, sen parempi. (Petrelius ym. 2019, 3.) Tarvitsemme myös yhteisen ammatillisen kielen ja tavan kohdata oppilaat ja heidän huoltajansa riippumatta siitä, kuka tehtävää suorittaa. Tavoitteeksi voisi todeta valmennuksessa esiin nousseen ajatuksen: *”Meillä on tapana kuulla ja osallistaa, sekä pyytää lupaa siihen, miten työskentelemme.”* Tämä on laajennettavissa kaikkeen vuorovaikutukseen ja kohtaamiseen.

Jatkovalmennus ja koulujen hyvinvointityön kehittäminen jatkuvat. Valmennetuille kouluille järjestetään säännöllisiä verkostotapaamisia. Porin sivistystoimi kartoittaa edelleen uusia kouluja, jotka olisivat kiinnostuneita ja valmiita sitoutumaan valmennuskokonaisuuteen. Porin sivistystoimi on ollut innokkaasti mukana ja näkemässä systemisen työotteen mahdollisuuksia koulussa. Vielä enemmän tulee korostaa yhteiskehittämistä, jolla taataan, ettei tehdä päällekkäistä työtä ja sitoutetaan eri toimijoita mukaan.

Hyvinvointialueelle siirtyessä voidaan ajatella monitoimijaisuuden, suhdeperustaisuuden ja systemisen työotteen olevan keskeisiä kokonaisuuksia. Vähitellen yhteiset käsitteet kuten dialogisuus, systeemisyys ja oppilas-/huoltajakeskeinen orientaatio tulevat tutuiksi. Avainhenkilöiden roolit, yhteys lapsi- ja perhepalveluihin, terveyspalveluihin ja muihin palveluihin sekä oma koulukohtainen kehittäminen ovat keskiössä. Oppilas- ja opiskelijahuollossa on paljon yksilöllistä työskentelyä ja toiminnan luonne on korjaavaa.

Lopuksi

Satakunnassa toteutettiin samanaikaisesti sivistystoimen ammatillisille sekä hyvinvointiteemalla suunnattu valmennusprosessi, että kehittämiskokonaisuus sijoitettujen lasten koulunkäynnin parantamiseksi. Artikkelissamme olemme tuoneet esille, että kouluakäymättömyys on kasvava ilmiö, mitä tulee huostaanottojen perusteisiin. Ilmiö koskee laajasti kaikenikäisiä oppilaita. Satakunnassa tehty kehittämistyö lastensuojelun ja sivistystoimen yhdyspinnalla edistää paitsi sijoitettujen lasten sivistyksellisiä oikeuksia, myös tekee näkyväksi varhaisen puuttumisen ja vaikuttavien interventioiden merkityksen. Korjaavasta työstä painopisteen siirtäminen ennaltaehkäisyyn ja koko perheen kanssa työskentelyyn, ei käy kädenkäänteessä. Monitasoista kehittämistä tarvitaan ja ilmiöiden tunnistamista varhain.

Satakunnassa, kuten muissakin maakunnissa on havaittavissa samat haasteet vaihtuvasta henkilökunnasta ja yhteisen ajan puutteesta sosiaali- ja terveydenhuollon alalla. Näillä reunaehdoilla on merkitystä lapsi- ja perhepalveluiden toimivuudelle. Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen tavoitteena on muuttaa rakenteita siten, että asiakas saisi nykyistä helpommin tarvitsemansa avun, huomioiden samalla kuntien heikentyneet resurssit. Sote- uudistuksen tarkoituksena on myös taata yhdenvertaiset ja sujuvat palvelut kaikille, mikä edellyttää monitoimijaista ylisektoreiden tehtävää yhteistyötä. Artikkelissamme olemme tuoneet esille, että koulumaailmassa tämä voisi tarkoittaa systemisten toimintamallin käyttöönottoa sekä yhteisesti vastuun ja kamista ja sitoutumista lapsen tai nuoren tilanteen selvittämiseksi.

Hyvinvointialueilla toimii jo nyt systemisen työotteen kouluttajia, joiden yhteystiedot löytyvät THL:n verkkosivuilta kouluttajapankista. Heidän tehtävänsä kuuluvat säännölliset perus- ja täydennyskoulutukset, tuki toimiville tiimeille, toimijaverkostojen koordinointi (perheterapeutit, konsultoivat sosiaalityöntekijät ja koordinaattorit) ja kaikkien näiden rakenteiden ylläpito. Tämä mahdollistaa tasalaatuisen tuen systemistä lastensuojelutyötä tekeville ammatillisille, sekä varmistaa uusien työntekijöiden perehdyttämisen.

Satakunnan lastensuojelun kehittämissyksikkö koordinoi systemistä lastensuojelun toimintamallia Satakunnassa. Hyvinvointialueelle siirryttäessä tämä koordinaatiovastuu voi jatkua, koska toimiva rakenne on

juurrutettu Lape-hankkeen suunnitelman mukaisesti maakuntaan. Lähijohtamisen tukena Satakunnassa tulisi olla rakennettuna systeemisen mallin esimiesten verkosto. (Maakunnallinen implementointi- ja juurruttamissuunnitelma 2018). Koordinaatiosta vastaava taho toimii systeemisen mallin fasilitaattorina, sillä toimintakulttuurin muutos vaatii tuekseen eri toimijatahoille suunnattua tiedottamista ja yhteisten toimintatapojen rakentamista. Lastensuojelun systeeminen työote muuttaa totuttuja lastensuojelun käytäntöjä. Systeemisessä työotteessa lapsen ja perheen systeemiin kuuluvat muut toimijat, niin läheiset kuin eri palveluiden toimijatkin, esim. koulusta, osallistuvat aikaisempaa tiiviimmin yhteiseen työskentelyyn. Systeemisen toimintamallin juurruttaminen sivistystoimessa Porissa jatkuu samaan aikaan Sisukas-toimintamallin vakiinnuttamisen kanssa koko maakunnassa. Suuntaviivoja on laadittuna myös varhaiskasvatuksen ja lastensuojelun kanssa tehtävän yhteistyön vahvistamiseksi edelleen.

Lähteet

- Aaltio, Elina & Isokuortti, Nanne (2019). Systeemisen lastensuojelun toimintamallin pilotointi, Valtakunnallinen arviointi Terveyden ja hyvinvoinnin laitos raportti, 3/2019.
- Alhanen, Kai & Lavila, Pekka & Kangas, Marko & Lamppula, Tomi & Petrelius, Päivi (2019). Systeemisen muutoksen johtaminen lastensuojelussa - Opas esimiehille ja johtajille. Opas 45/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Ahonen, Petra & Raivio, Marketta & Vuorinen, Hanna-Leena (2018). Erityistason palveluiden kehittäminen Satakunnassa – systeeminen lastensuojelu. Julkaisussa Uudistuva erityistason palvelukokonaisuus — yhteisen työskentelyn suuntaviivoja Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmasta (LAPE) THL työpaperi 41/2018 toim. Santala, Reima, Kaukonen, Päivi, Mäkelä, Jukka, Sinkkonen, Minna, Petrelius, Päivi, Tapiola, Mia & Huittinen, Matleena https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137341/TY%C3%962018_41_Uudistuvan%20erityistason%20palvelukokonaisuus_web.pdf .Luettu 19.10.2022
- Civil, Tiina & Abrahamsson, Outi & Mäki-Fossi, Satu & Miettunen, Nanna (2019). (toim.) Systeeminen lastensuojelu monitoimijaisuuden ja osallisuuden varmistavana verkostotyönä Työpaperi 34/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Heyne, David & Gren-Landell, Malin & Melvin, Glenn & Gentle-Genitty, C. (2019). School Attendance Problems Types, SAP-types.
- Kallinen, Kati & Laitinen, Merja & Lantela, Lauri & Leinonen, Jaana & Nikupetteri, A. & Nurmi, H. & Turunen, Tuija (2018) Lasten, nuorten ja perheiden osallisuus monitoimijaisen yhteistyön mahdollisuuksina ja haasteina. Työpaperi 32/2018 Petrelius, Päivi & Eriksson, Pia (toim.) Uudistuva lastensuojelu – kohti asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoimintaa.
- Kearney, Christopher A. & Silverman, Wendy K. (1996). The evolution and reconciliation of taxonomic strategies for school refusal behavior. *Clinical Psychology: Science and Practice*, Vol. 3.
- Lahtinen, Pia & Männistö, Leena, & Raivio, Marketta (2017). Kohti suomalaista systeemistä lastensuojelun toimintamalla. Keskeisiä periaatteita ja reunaehtoja. Työpaperi 7/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Loxley, Ann (1997) *Collaboration in Health and Welfare. Working with Difference*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Muukkonen, Tiina (2016) Luottamus lastensuojelussa- monitoimijaisen yhteistyön rakentuminen. Teoksessa Satka ym. Toim. Käytäntötutkimuksen taito. Heikki Waris- instituutti & Mathilda Wrede- institutet. *Käytäntötutkimuksen_taito_julkaisu.pdf* (socca.fi) Luettu 19.10.2022
- Opetusneuvosto | Opetushallitus (oph.fi) Luettu 19.10.2022
- Oraluoma, Elisa & Väliavaara, Christine (2016). Sijoitetun lapsen koulunkäynnin tukeminen. SISUKAS-työskentelymallin vaikuttavuuden arviointi. Pesäpuu ry.
- Perusopetuslaki 1998/628. (viitattu 14.10.2022) saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>
- Petrelius, Päivi & Carpen, Kirsi & Savola Johanna & Erkkilä-Wahtera, Tiina & Asell Mari & Häyhä, Marja (2021). Systeemisyytensä ja suhdeperusteisuus koulujen hyvinvointia tukevassa työssä -kokemuksia yhteisöllisen valmennusmallin pilotoinnista. Teoksessa Petrelius, Päivi, Yliruka, Laura & Miettunen Nanna (toim.) Systeemisiä kokeiluja- kohti jatkuvaa yhdessä oppimista. Työpaperi 7/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Vaativan erityisen tuen VIP-verkoston tilannekarttoitus, koulukäymättömyys Suomessa (2020). Opetushallitus. Koulukäymättömyys Suomessa | Opetushallitus (oph.fi). Luettu 19.10.2022 .
- Maakunnallinen implementointi- ja koulutussuunnitelma Satakunnassa SyTy! systeemisen toimintamallin käyttöönotto- ja juurruttamishanke, THL. Satakunnan lastensuojelun kehittämisyksikkö 2018. Julkaisematon lähde.

5. Kohti kuntouttavaa arkea – Nuorten ja ammattilaisten näkemyksiä sijoitettujen nuorten mielenterveydellisen tuen järjestämisestä

Anniina Kaittila, erikoistutkija, Turun yliopisto / Sosiaalityö

Minna Alin, projektitutkija, Turun yliopisto / Sosiaalityö

Leena Leinonen, tutkijatohtori, Itä-Suomen yliopisto / Sosiaalityö

Siiri-Liisi Kraav, tutkijatohtori, Itä-Suomen yliopisto / Sosiaalityö

Riitta Vornanen, professori, Itä-Suomen yliopisto / Sosiaalityö

Max Karukivi, apulaisprofessori, Turun yliopisto / Nuorisopsykiatria

Merja Anis, professori, Turun yliopisto / Sosiaalityö

Johdanto

Vuonna 2020 Suomessa oli sijoitettuna 8392 alle 13–17-vuotiasta nuorta, mikä tarkoitti 2,8 % ikäluokan väestöstä (Terveysten ja hyvinvoinnin laitos a). Mielenterveyden häiriöt ovat yleisiä laitoshoidon sijoitetuilla nuorilla ja yli puolella on kontakti myös nuorisopsykiatriseen erikoissairaanhoidon (Heino ym. 2018). Aiemmat selvitykset (esim. Heino ym. 2018) osoittavat, että palvelujärjestelmän mahdollisuudet vastata sekä vaativan lastensuojelun että nuorisopsykiatrisen hoidon tarpeessa olevien nuorten erityistarpeisiin ovat varsin heikot. Kodin ulkopuolelle sijoitetuilla nuorilla psyykinen oireilu on yleisempää kuin muilla (Ikonen ym. 2020) eivätkä he pääse riittävässä määrin psykiatristen palveluiden piiriin.

Nuorisopsykiatriset poliklinikat ovat äärimmäisen kuormittuneita ja useimmilla paikkakunnilla hoitoon on pitkät jonot (Gyllenberg ym. 2018). Nuorisopsykiatrista hoitoa yli kolme kuukautta odottaneiden nuorten määrä kaksinkertaistui vuodesta 2019 vuoteen 2020 (Terveysten ja hyvinvoinnin laitos b). Palveluiden saatavuuden ja kohtaannon ongelmat liittyvät erityisesti suuriin asiakasmääriin, nuorten kompleksisiin ongelmiin, alueelliseen eriarvoisuuteen palvelujen tarjonnassa sekä niukkoihin työntekijäresursseihin. Myös tietous lastensuojelun ja nuorisopsykiatrisen yhteisasiakkuuksien muotoutumisesta ja luonteesta on hajanaista (Kiuru & Metteri 2014, Timonen-Kallio ym. 2017), minkä vuoksi eri tahojen välinen yhteistyö näyttäytyy usein eri tavoin riittämättömänä ja tarjotut palvelut toisistaan irrallisina.

Lapsen sijoituksen alkuvaiheeseen on tärkeä kiinnittää erityistä huomiota (Varjo ym. 2020). Sopivan sijaishuoltopaikan valintaa ohjaavat monet kriteerit, kuten lapsen tarpeet, huostaanoton ja sijoituksen perusteet, lapsen läheis- ja sisarussteiden ylläpitäminen, kulttuurinen ja kielellinen tausta sekä hoidon ja huolenpidon jatkuvuus. Sijoitusvaiheessa on keskeistä arvioida nuorten tarvitseman terveydenhuollon ja muiden palvelujen tarve ja varmistaa, että nuori saa riittävän tuen sijaishuollon aikana (STM 2020). Vaikka päätöstä huostaanotosta ja sijoituksesta ei tehdä hoidollisesta näkökulmasta, monen nuoren kohdalla sijoitus voi sinänsä olla korjaava, hoidollinen toimenpide. Monet sijoitetut nuoret tarvitsevat silti muutakin kuntoutusta, kuten nuorisopsykiatrista hoitoa.

Nuorten näkökulmasta palveluiden vastaanottamisessa ja niihin sitoutumisessa on usein haasteita, jotka johtuvat vaikeista yksilöllisistä elämäntilanteista, eritasoisesta traumaattisesta oireilusta, päihteidenkäytöstä sekä heikosta psyykkisestä yleiskunnosta. Palveluita kehitettäessä tulisikin kiinnittää huomiota erityisesti nuorten kuntouttavaan arkeen ja sen mahdollistamiseen ja edistämiseen monitoimijaisessa yhteistyössä. Lastensuojelun vaativaa sijaishuoltoa käsitellyt ryhmäkin (STM 2020) on kiinnittänyt huomiota sijaishuoltopaikan valintaa koskevaa sääntelyyn, sijaishuollon kuntouttavaa sisältöä sekä sijoitetun lapsen oikeuden

vahvistamiseen sosiaali- ja terveyspalveluissa. Nuorten osallisuuden tukeminen palveluiden kehittämisessä on myös erittäin tärkeää (Eriksson & Korhonen 2022).

Tässä artikkelissa tarkastelemme lastensuojelun sijaishuollon asiakkaana olleiden ja mielenterveydellistä tukea tarvitsevien nuorten sekä nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten hahmottelemia ratkaisuja nuorten mielenterveystuen järjestämisestä kuntouttavan arjen tulkintakehyksessä. Nostamme esiin haastattelujen näkemyksiä palvelujärjestelmän toimivista käytännöistä, mutta myös eritasoisista kehittämiskohteista. Tekstimme tavoitteena on tarjota näkökulmia nuorten monitoimijaisen palveluiden kehittämiseen sekä luoda huoneentaulu nuorten kuntouttavan arjen järjestämisen tueksi.

Artikkelimme havainnot pohjautuvat Lastensuojelun sosiaalityön ja nuorisopsykiatrian yhteistutkiminen ja -kehittäminen Länsi- ja Itä-Suomessa (LANUPS) tutkimus- ja kehittämishankkeeseen, joka on saanut Sosiaali- ja terveysministeriön myöntämän sosiaalityön yliopistotasaisen tutkimuksen valtionavustuksen vuodelle 2021–2022. Sijaishuoltotaustaisten, psyykkisesti oireilevien nuorten psyykkiset edellytykset osallistua tutkimus- ja kehittämistoimintaan vaihtelevat paljon, minkä vuoksi heidän mahdollisuutensa saada näkemyksiään kuuluviin palveluita kehitettäessä ovat toistaiseksi jääneet marginaalisiksi. Monitieteinen LANUPS-hanke vastaa tähän haasteeseen yhdistämällä sosiaalityön ja nuorisopsykiatrian tutkimusalat ja tuottamalla siten tietoa lastensuojelun ja psykiatrian yhteisasiakkaiden palvelujen tehostamisen tueksi.

Kuntouttava arki

Kuntouttavan arjen käsitteellistystä on aiemmin sovellettu muun muassa Murron (1997) ja Siparin (2008) kasvatustieteellisissä tutkimuksissa, jotka kiinnittyvät kasvatuksellisen kuntouttavan integraation ja koulu- ja maailman yhteistoiminnallisuuden teemoihin. Siparin (2008) tutkimuksessa kuntouttavan arjen lähtökohdaksi määriteltiin lapsen tai nuoren arjen, eli esimerkiksi kodin ja koulun toimintojen ensisijaisuus, johon kuntoutus liitetään yksilön toimintakykyä vahvistavalla tavalla. Näin arkiset toiminnot ja esimerkiksi terapia vahvistavat toisiaan. Tärkeää on, että lapsen tarvitsemat sosiaali- ja terveyspalvelut ja tuet nivoutuvat lapsen arjessa toimivaksi kokonaisuudeksi.

Ideologisesti kuntouttava arki -ajattelumallissa korostuvat nuoren osallistumisen tärkeys inklusion ja integraation edistämiseksi. Inklusio ei kuitenkaan tarkoita samanlaisten ja samanmuotoisten, vaan pikemminkin yksilöllisesti tarpeenmukaisten palvelujen ajantasaista saamista. Inklusion toteutuminen voi siis edellyttää esimerkiksi palvelujen tarpeenmukaista yksilöintiä sekä erityisosaamista erityistä tukea tarvitsevien nuorten kanssa työskenneltäessä. Kuntouttavan arjen merkitykset ovat siten yksilöllisiä eikä käsite näyttäyty kaikille samanlaisena ja saman sisältöisenä (Sipari 2008). Sijaishuollossa kuntouttavaa arkea ohjaa ja arvioi asiakassuunnitelma ja erityisesti laitoksissa tehtävä hoito- ja kasvatussuunnitelma.

Monitoimijaisen hyvinvointityön näkökulmasta on olennaista hahmottaa, ettei arki itsessään kuntouta, vaan pikemminkin arjessa toimivat ihmiset ja heidän suunnitelmallinen yhteistoimintansa. Siirtymät lapsuudesta nuoruuteen ja myöhemmin aikuisuuteen näyttäytyivät Siparin (2008) tutkimukseen osallistuneiden ammattilaisten mukaan monitoimijaisen yhteistyön näkökulmasta haasteellisina. Lasten kohdalla vastuu kuntoutusprosessin edistämisestä jakautuu ammattilaisten kesken tasaisesti, mutta nuorten kohdalla vastuut usein hajautuvat ja päävastuu kuntoutumisprosessista voi jäädä toimintakyvyn rajoitteista huolimatta nuorelle itselleen. Nuoruuden elämänvaiheeseen kuuluu usein hetkessä eläminen, jolloin vain kulloisellakin hetkellä ajankohtaisten asioiden hoito on nuorta motivoivaa. Nuorten itsenäiseen selviytymiseen tähtäävässä kuntouttavassa työskentelyssä tarvitaan yksilön kehitysvaiheen huomioivaa monitoimijaista erikoisosaamista sekä erikoistuneita hoito- ja tukiyksiköitä. (Sipari 2008.)

Tutkimusasetelma

Tekstimme pohjautuu kahteen LANUPS-tutkimushankkeessa kerättyyn aineistoon. Aineistot on kerätty aikavälillä 1.6.2021–1.3.2022. Ensimmäinen aineisto koostuu yhdeksäntoista (19) lastensuojelun sijaishuollon asiakkuudessa ja mielenterveydellisen tuen tarpeessa olleen, 18–27-vuotiaan nuoren aikuisen yksilöhaastattelusta. Haastattelut olivat narratiivisia ja niissä hyödynnettiin menetelmällisesti elämänjanaa. Tutkimukseen osallistuvat tavoitettiin yhteistyökuntien ja kokemusasiantuntijajärjestöjen kautta. Nämä tahot sitoutuivat

myös antamaan osallistujille haastattelujen jälkeen tarvittaessa keskusteluapua. Haastateltavista huolehtiminen myös haastattelun jälkeen oli eettisesti tärkeää sekä informanttien hyvinvoinnin että tutkimusetiikan näkökulmasta.

Nuorten haastatteluissa keskeisiä teemoja olivat palvelukokemukset, kokemukset palvelutarpeista sekä palveluiden kehittämiskohdat. Haastateltavia pyydettiin pohtimaan saamiaan palveluita elämänsä eri vaiheissa. Erityistä huomiota kiinnitettiin myös koettuihin elämänsävaiheisiin ja näissä tilanteissa saatuihin palveluihin tai koettuihin palvelutarpeisiin. Nuoria aikuisia pyydettiin myös nimeämään palveluihin liittyviä kehittämisaatuksia ja toiveita ammattilaisille.

Toinen aineistokokonaisuus muodostuu viidestä (5) nuorten kanssa työskentelevien asiantuntijoiden ja kokemusasiantuntijoiden fokusryhmähaastattelusta. Fokusryhmähaastattelujen osallistajat olivat sosiaali-, terveys- ja sivistyspalvelujen ammattilaisia. Lisäksi jokaisessa haastatteluryhmässä oli mukana yksi kokemusasiantuntijanuori tai -vanhempi. Kussakin fokusryhmässä oli neljästä seitsemään (4–7) osallistujaa. Ammattilaisten haastatteluissa keskeisiä teemoja olivat lastensuojelun ja nuorisopsykiatrian yhteisasiakkuudessa olevien nuorten palvelukenttä, palveluiden toteutuminen asiakasosallisuuden ja ammattilaisten yhteistyön näkökulmasta sekä palveluita koskevat kehittämisideat. Turun yliopiston tutkimuseettinen toimikunta myönsi haastattelututkimuksille toteutusluvan.

Artikkelin tutkimuskysymyksenä on, millaisia ratkaisuja nuoret ja ammattilaiset nostavat esille mielen-terveystuen järjestämisestä sijaishuollossa oleville nuorille. Tutkimusaineistot analysoitiin sisällönanalyysillä. Haastatteluista poimittiin nuorten ja ammattilaisten kertomukset mielenterveyden tuen järjestämisestä, jonka jälkeen valittu aineisto teemoiteltiin. Tämän jälkeen kahden aineiston teemat yhdistettiin yhdeksi kokonaisuudeksi kolmen yläteeman alle: 1) toimintaperiaatteet, 2) arjen työtavat ja 3) rakenteelliset tekijät. Tuloksia esiteltäessä aineistositaatteihin on merkitty sulkeisiin haastateltava sekä haastateltavien juokseva numerointi (yksilöhaastattelut) tai ryhmän numero (fokusryhmähaastattelut).

Tulokset

Taulukko 1. Sijaishuollossa olevien nuorten mielenterveyden tuen edellytykset

Toimintaperiaatteet	Arjen työtavat	Rakenteelliset tekijä
-avun kohdentaminen ja oikea-aikaisuus	-turvallisen arjen rakentaminen	-asiakasprosessin koordinointi
-avun systemaattisuus	-vaikeiden asioiden käsittely ja juurisyyden etsiminen	-työntekijöiden pysyvyys
-nuorilähtöisyys	-perhetyö	-kuntouksen järjestäminen kokonaisuutena
-nuoren kunnioittava kohtaaminen	-nuorelle mielekäs tekeminen	-monitoimijaisen yhteistyön tiivistäminen ja yhteistyötä tukevat toimintamallit
-tarveperustaisuus	-harjoitukset (tunnetilojen tunnistaminen ja sietäminen)	
-avun järjestämisen joustavuus	-ohjauskeskustelut nuoren kanssa	

Toimintaperiaatteet nuorten mielen-terveystuen järjestämisessä

Toimintaperiaatteet kuvailevat lähtökohtia nuoren mielen-terveyden tuen onnistumisessa. Haastateltavien näkemyksen mukaan siinä vaiheessa, kun nuori on tuonut esiin toiveen saada apua, tulisi tukea järjestää niin nopeasti kuin mahdollista. Mikäli avun saaminen pitkittyy, saattaa nuoren vointi mennä huomattavasti huonompaan suuntaan tai motivaatio avun vastaanottamiseen heikentyä.

”Mä ehkä eniten kehittäisin sitä, että sen avun saisi helpommin ja nopeammin. Kun usein siinä on nyt ollut sitä, että on tosi vaikea saada se apu ja ei riitä resurssit kaikkeen. Että se apu olisi saatavilla helpommin olisi jo aika iso asia.” (nuori, 16)

Etenkin nuoret korostivat, miten avun on tultava nuoren luo, eikä nuoren tule liikkua avun luo. Nuoret toivat esiin tarpeen kehittää ja toteuttaa lastensuojelulaitokseen tai perhehoitoon jalkautuvia työtapoja. Näin

nuorten olisi mahdollista saada esimerkiksi keskustelutukea tai lääkäriaika ilman toimistokäyntiä. Ammattilaisten haastatteluissa nostettiin esiin muutamia hyviä käytäntöjä jalkautuvaan tukeen liittyen.

”Jos vaikka konsultatiivisesti voisi tuoda jotakin ohjausta. Aika paljon me mennään nuoren luokse ja mietitään yhdessä vaikka omaohjaajien kanssa, että mitä tässä tilanteessa voisi tehdä ja millä tavoin voisi auttaa. Se voi olla, että se on yksittäinen käynti meiltä, ja sitten sanotaan, että voi olla yhteydessä, jos on tarvetta.” (lääkäri, fokusryhmä 1)

Jotta nuori voi saada tarvitsemaansa tukea, on hänen taustansa ja vointinsa haastateltavien mukaan tärkeä ensin selvittää. Etenkin nuoret nostivat esiin tarpeen selvittää jokaisen nuoren yksilöllinen tilanne ja avun tarve, jotta apu osataan suunnata oikein.

”Mulla oli joissain paikoissa semmoinen alkutarkastus, että mentiin lääkäriin katsoon vähän, että mikä meininki sun muuta. Mutta että jos siinä olisi se alkutarkastus, että siinä vähän koitettaisiin selvittää psyykkistä vointia eikä sillein, että mitä sulle kuuluu. Et kun se on aika semmoinen, otettiin joku pituus ja paino tyyliin, onko jotain perussairauksia tai jotain. Niin en nyt tiedä, miten se edes auttaa mua. Tai siis se oli yhtä tyhjän kaa silloin. Että jos se olisi se alkutarkastus, että siinä paneuduttaisiin siihen psyykkiseen vointiinkin enemmän.” (nuori, 13)

Edeltävän lainauksen tapaan myös useat muut nuoret ja ammattilaiset pitivät tärkeänä avun tarjoamista systemaattisesti jokaiselle nuorelle. Alkukartoituksen lisäksi hyvänä pidettiin esimerkiksi toimintamallia, jossa omaohjaaja kysyy nuoren tuen tarpeita ja esittelee saatavilla olevia palveluita. Tämä tulisi toteuttaa säännöllisesti, esimerkiksi nuoren sijaishuoltopaikkaan asettumisen jälkeen ja siitä puolen vuoden välein. Haastateltavat toivat myös esiin, että systemaattinen avun tarjoaminen pitäisi saada rakenteisiin ja osaksi jokaisen lastensuojelulaitoksen tai perhehoidon rutiineita.

Sekä nuoret että ammattilaiset korostivat tarvetta järjestää apu kunkin nuoren tarpeiden ja toiveiden mukaan. Haastateltavat pitivät tärkeänä nuoren näkökulman huomioimista niin palvelun tai hoidon valinnassa kuin sen sisällössäkkin. Useat nuoret toivat esiin kokemuksiaan siitä, miten heille sijaishuollon aikana tarjottiin tiettyä apua, esimerkiksi lääkkeitä, vaikka tarve olisi ollut keskusteluavulle. Haastateltavat pitivät tärkeänä, että nuoren näkemystä kysytään systemaattisesti hänen kuntoutukseensa liittyvissä kysymyksissä, kuten siinä millaista tukea nuorelle järjestetään, kuka nuorta tapaa tai millaisia työtapoja tai hoitomuotoja kuntoutuksessa hyödynnetään.

”Ehkä se, että kuunneltaisi sen nuoren mielipidettä siitä toiminnasta ja lääkkeiden vaihdosta ja tämmösistä. Ei se oo hirveän kivaa vaihdella lääkkeitä jatkuvalla syötöllä. Että olisi se mielipide ja kuunneltu sitä nuorta niissä asioissa.” (nuori, 15)

Haastateltavat toivat esiin avun vastaanottamisen ja nuoren kuntoutumisen edellytyksenä olevan, että nuori kokee tulleen kohdatuksi ja ymmärretyksi ammattilaisten taholta. Ammattilaisilta toivottiin aitoa kiinnostusta nuorta ja hänen asioitaan kohtaan, nuoren kuulumisten kysymistä, halua auttaa nuorta ja kunnioittavaa suhtautumista nuoreen. Nuoret toivoivat yhteistä aikaa ja arjen yhdessäoloa heistä huolehtivien aikuisten kanssa. Nuoret toivat myös esiin toiveita ammattilaisten ”aitoudesta” ja oman persoonansa näyttämisestä. Nuoret arvostivat sitä, että ammattilainen jakaa jotain myös itsestään, näyttää tunteitaan ja on rehellinen mielipiteissään. Ammattilaisten toivottiin myös kysyvän vaikeistakin asioista nuorilta suoraan.

”No, se ei esim. tuomitse mua mistään. Se tietää noi asiat. Se on ollut monta kymmentä vuotta tolla samalla alalla ja se on nähnyt kaiken. Se ymmärtää mitä mä sanon sille. Ja se tietää ton päihde-elämän kaikki osa-alueet, niin se on mulle tosi tärkeä asia, että hän ymmärtää, et mitä mä yritän sanoa.” (nuori, 14)

Nuorten ja ammattilaisten haastatteluissa tuotiin myös esiin tarve kehittää palvelujen sisältöjä enemmän nuorten tarpeita vastaaviksi. Nuoret toivoivat esimerkiksi rennompia terapiamuotoja ja keskustelutukea. Ammattilaishaastatteluissa taas tuotiin esiin tarve huomioida nuorten näkökulma niin oman palvelunsa sisällöissä, kuin laajemminkin palvelujen kehittämistyössä.

”Ainakin suunnan pitäisi olla aika paljon enemmän sinne asiakkaan äänen kuulemiseen ja sen tyyppiseen pohdintaan tässä palvelujen kehittämisessä.” (sijaishuoltoyksikön johtaja, fokusryhmä 1)

Myös sijaishuoltopaikan valinnan merkitys nostettiin haastatteluissa esiin nuorten mielenterveyttä tukevana teemana. Sijaishuoltopaikka tulisi haastateltavien mukaan valita huolellisesti nuorten tarpeita vastaavaksi. Paikan valinnassa tulisi huomioida myös nuoren läheiset. Eräs haastateltava toi esiin, miten olennaista hänen vointinsa kannalta olisi ollut päästä samaan sijaishuoltopaikkaan siskonsa kanssa.

Haastatteluissa tuotiin esiin tarve kehittää palvelujärjestelmän joustavuutta. Eräs haastateltava nuori kertoi, miten hän olisi toivonut saavansa nuoruudessaan jatkaa käyntejä saman psykoterapeutin luona, jota hän oli tavannut lapsena. Palvelujen ikärajalinjaukset olivat kuitenkin estäneet tämän. Haastateltavan näkemyksen mukaan tällaisista silloista olisi tärkeä luopua, erityisesti sijaishuollon asiakkaana olevien nuorten kohdalla, sillä heidän elämässään on usein monenlaisia haasteita ja vaikeutta ottaa tukea vastaan taas uudelta ammattilaiselta. Haastatteluissa tuotiin myös esiin tarve tarjota tukea nuoren sitä toivoessa, vaikka aiempia käyntejä esimerkiksi nuorisopsykiatrialla olisikin jäänyt käyttämättä.

”Mä ite mietin, et jos mä oon ollu jotenki tosi vastahakonen, et sit jos se nuori on sillee et en mä tarvii tai haluu. Nii ei olla sit sillee et oookoo ei sitte ja sit suljetaan ovet, vaan ehkä sä voit sitte, jos tuntuu siltä niin aina voi palata.” (nuori, 11)

Nuoren mielenterveyttä tukevat arjen työtavat

Ammattilaisten työtavoilla ja arjen olosuhteilla on tärkeä rooli nuorten mielenterveyden tukemisessa. Tähän kuuluvat muun muassa fyysisesti ja psyykkisesti turvalliset olosuhteet sekä riittävän strukturoitu arki. Nuoret toivoivat sijaishuoltopaikalta kodinomaisuutta, sopivia rajoja sekä päivärytmiä. Haastatteluissa pohdittiin myös hyvän arjen ja hoidon välistä suhdetta. Haastateltavat näkivät, että hyvä arki tukee nuoren saamaa muuta kuntoutusta tai hoitoa.

”Se on mun mielestä hyvän mielenterveyden perusta, että vaikka kuinka saisi terapiaa ja kuinka saisi hoitoa, jos arjessa on jotain vialla, turvallisuudessa ja ihmissuhteissa, vähän valuu viemäriin se vesi. Eli se työ menee vähän hukkaan siinä, jos arki on karua.” (nuori, 9)

Vaikeista asioista keskusteleminen vaatii turvallisten olosuhteiden lisäksi sen, että nuorten ja aikuisten henkilökemiat kohtaavat. Erään nuoren sanoin nuoren ja ammattilaisen on tärkeä ”matchata” ihmisinä, muuten nuoren on vaikea kertoa kokemistaan vaikeuksista ja vaikeista tunteista. Vaikeista taustoista huolimatta ja juuri sen takia, nuoret kaipaavat ympärillä olevien aikuisten hyväksyntää. Nuoret nostivat esille, että on tärkeää tulla kohdatuksi ilman ongelmanuoren leimaa. Joskus hyväksyntää haetaan kielteisen käyttäytymisen ja aikuisten testaamisen kautta. Vaarana on kuitenkin päinvastainen vaikutus eli huonon käyttäytymisen seurauksena aikuiset saattavat tuottaa nuorelle pettymyksiä ja kokemusta hylätyksi tulemisesta sen sijaan, että aikuiset pysähtyisivät tarjoamaan pysyvyyttä ja vakauttamaan nuoren arkea.

”Mulle on tullut vähän semmoinen vaikutelma, että luovutetaan heti, jos tulee ongelmia sijaishuoltopaikassa. Sitä ei olla otettu huomioon, minkälaisen signaalin se antaa lapselle, jos heti ongelmien sattuessa vaihdetaan paikkaa. Millaisen viestin se antaa sitoutumisesta ylipäättänsä siihen lapseen. Mä en kyllä ihan usko, että se yleistä on, mutta hankala käytös voi olla sitä testaamista aikuisilta, että välittääkö tämä musta tarpeeksi, hylkääkö se mut heti, jos mä vähän olen hankala.” (nuori, 9)

Aikuisilta vaaditaan myös vaikeissa tilanteissa kykyä pohtia sitä, mitä nuoret yrittävät kertoa ei-toivotulla käyttäytymisellään. Mitkä ovat kuntouttavassa arjessa ne merkittävät asiat, joihin tulee puuttua ja joita on tärkeää yhdessä tutkia. Nuoret toivoivat, että aikuiset ottavat puheeksi vaikeat asiat ja lähtevät arjessa yhdessä heidän kanssaan selvittämään syitä nuorten oireilulle tai sijoitukselle.

”Mut et miten tän ois voinu ehkästä tän masentumisen, no sillä että kun mä oisin tullu sinne lastenkotiin, niin multa oltais aloitettu terapiakontaktit. Multa ois aloitettu suunnitelmallisesti

selvittämään niitä mun taustoja ja traumoja ja muuta. Sitten esimerkiksi mun äidin kaa oltais tehty yhteistyötä, että hänen kanssaan ois selvitetty niitä, hänen juttuja meihin liittyen. Sit oltais voitu tehdä semmosta yhteistyötä perheen ja meidän kaa, ja sen tavoite olis ollu kotiutuminen.” (nuori, 12)

Sitaatin kautta tulee esille useita konkreettisia kuntouttavaa arkea tukevia toimintatapoja. Haastateltavat totesivat, että perheen kanssa tehtävä työ on tärkeää nuoren kuntoutumisen kannalta. Lisäksi tarvitaan tavoitteita, jotta nuoret ja perhe tietävät, mitä heiltä odotetaan, jotta kotiutuminen sijoituksesta mahdollistuu. Tavoitteiden tulisi olla myös riittävän konkreettisia ja ymmärrettäviä.

Haastateltavat nuoret esittivät konkreettisia toiveita heitä kuntouttaville aikuisille. Nuorten mukaan heitä arjessa kuntouttavat mielekäs tekeminen, omien reaktioiden hallintaa tukevat harjoittelut sekä ohjauskeskustelut, joissa tavoitteena on saada nuori oivaltamaan itse asioita. Myös itsenäistymisharjoittelu on oivallusmahdollisuuksien tarjoamista siitä, miten yhteiskunnassa kannattaa toimia pärjätäkseen. Itsenäistymisharjoittelu vaatii myös mahdollisuuksien tarjoamista, luottamusta ja onnistumisia.

”Voisko sitä jotenki harjotella enemmän tai voisko ne sijoituspaikassa jotenki aktiivisesti ohjaajat puuttuu siihen tai työskennellä sen nuoren kanssa. Et mitä vaik sä teet ku sua ahistaa tai mikä sua auttais et ku sä oot ahistunut. Ku tosi monesti tuntuu et nuoret on vaa semmoi että ku ei tää toimi. Sit jos joku aikuinen on sanonu niille, just käyty läpi niit keinoja, sit ei ne toimi tai ei ne pysty ite. Nii sit se et aikuiset opettaa niitä, nii siitä et ne varmistais myös et nuorilla ois kykyjä käyttää niitä tai harjotella niiden käyttämistä.” (nuori, 11)

Rakenteet nuorten mielenterveyden tuen mahdollistajana

Jotta nuorille on mahdollista tarjota riittävä mielenterveydellinen tuki niin hoidollisesta kuin kuntouttavasta näkökulmasta, on taustalla oltava toimivat rakenteet. Rakenteet joko mahdollistavat tai estävät arjen kuntoutuksen toteutumisen. Fokusryhmähaastateltavat kiinnostivat keskustelussaan nuoren tukemisessa huomiota palvelujärjestelmän kaoottisuuteen. Sijaishuollossa olevien nuorten haasteet ovat usein kompleksisia, jolloin myös kuntoutuksessa tarvitaan useamman asiantuntijan tukea. Kaikkia muutostarpeita ei voida kuntouttaa samanaikaisesti, joten asioiden kuntoutusjärjestyksestä ja tarvittavien osallistujien mukana olosta voi käydä keskustelua yhdessä nuoren ja perheen kanssa.

”Mulla työvuosia siis varmaan se kolmisenkymmentä, niin mä ajattelen, että turhaan sitä pelätään, että kysytään, että missä järjestyksessä näitä asioita se perhe ja nuori toivoo, millä kokoonpanolla niitä käsitellään. Ja myös sitä semmoista, että ei lastensuojeluperheen, mutta ei myöskään sen nuoren asiat, kaikki asiat kuulu kaikille, eikä ne ole semmoisia, että niitä pitäisi kaikkien kanssa julkisesti pystyä puhumaan.” (koulukuraattori, fokusryhmä 3)

Palvelujärjestelmän kaoottisuuden hallitsemiseksi ehdotetaan, että yksi nuoren verkoston ammattilainen ottaisi vastuun nuoren palveluiden kokonaisuuksien hahmottamisesta. Nuorten asioissa saattaa siis olla mukana useita toimijoita, mutta nuoren kuntoutumisen koordinointi jää puutteelliseksi. Eräs haastateltava ehdotti koordinoinnin roolia lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Haastateltavien näkemyksen mukaan tämänhetkinen koordinointivastuu on sen organisaation työntekijällä, joka palaverin järjestää. Hajanaisuus näyttäytyy asiakkaalle ja työntekijällekkin alla olevan sitaatin mukaan myös yhteisissä verkostotapaamisissa, joissa keskitytään yhteisen näkemyksen luomisen sijaan kertomaan oman sektorin kuulumiset.

”Jokainen vaan kertoo, että me koulussa ollaan tehty sitä ja on tuettu tällä tavalla, ja psykologi kertoo jotain omia tarinoitaan, ja opettajat ja lääkärit omia juttuja, mitä lääkityksestä. Mutta se kokonaisuus puuttuu edelleen. Että se ei auta, että me istutaan siellä ja kerrotaan toisillemme jotain, kun me ei päästä siitä yhtään eteenpäin.” (kokemusasiantuntija, fokusryhmä 2)

Koordinoivan roolin lisäksi ammattilaisten keskusteluissa nostettiin esiin tarve nuorelle pysyvältä yksilötyöntekijästä, jonka tehtävänä olisi kulkea nuoren ja myös perheen mukana arjessa. Sijaishuoltoyksikössä vastaavassa roolissa ovat nuoren omaohjaajat. Haastateltavat kiinnostivat huomiota tuttuuden lisäksi myös

työntekijöiden pysyvyyteen, joka nähtiin merkittävänä tekijänä niin nuorten kuin ammattilaisten hyvinvoinnissa. Pitkäaikainen asiakkuus tarjoaa nuorelle enemmän hyötyä kuin jatkuvasti muuttuvat ihmissuhteet. Jatkuvat muutokset haastavat myös asiakasprosessin toteutumista, koska sekä nuoret että ammattilaiset aloittavat tutustumisen uuteen ihmiseen. Lisäksi korvaavan asiantuntijuuden löytäminen saattaa näyttäytyä haastavana.

”Jotenkin minulla on semmoinen olo, että kyllä ehkä se olisi yksinkertaisempaa, että olisi pidemmänaikaisia suhteita ihan niin asiakkaille kuin ammattilaisillekin. Koska minun mielestä se on yksi syy, miksi jotkut vaihtaa paikkaa, tai suurin osa vaihtaa paikkaa, koska heidän hyvinvointi on aika vaakalaudalla siellä paikassa, missä he on. Mutta se on tietystä syystä, niin miksi me ei voida pitää myös niistä ammattilaisista huolta, jotta he pystyy pitämään niistä lapsista ja nuorista huolta.” (nuori, 7)

Ammattilaisten osaamisen huomioiminen on merkittävä osa nuoren tukemista. Nuori tulisi nähdä kokonaisuutena, jossa nuoren kokemat ongelmat eivät ole jaoteltavissa esimerkiksi mielenterveys- ja päihdeongelmiin. Sijaishuoltopaikoissa tulisi olla riittävää erityisosaamista nuoren tarvitseman tuen tarjoamiseen.

”Mutta kun täällä ei ole alaikäisille katkopaikkoja, niin minä en voinut mennä sinne. Ja sieltä sitten lähetettiin minut tuonne [paikkakunta] perhekotiin, missä kuulemma siis piti olla päihdeittien käyttöä asiantuntevia ohjaajia, mutta siellä se minusta ei näkynyt. Ei mitenkään. No seurat otettiin kerran viikossa ja se oli muuten siinä. Nekään ei puhunut minun kanssa siitä asiasta, eikä se minusta kyllä vaikuttanut, että heillä on mitään ammattitaitoa siihen.” (nuori, 4)

Ammattilaiset näkevät, että sijaishuoltoyksiköistä puuttuva asiantuntijuus on mahdollista saavuttaa myös tiiviin yhteistyön kautta. Vastuuta nuoren kuntouttamisesta ei haluta siirtää toisen sektorin vastuulle vaan nuoren mielenterveyden tukemisessa kaivataan yhteistyötä ja osaamisen jakamista. Tämä saattaa tapahtua konsultoinnin avulla tai tuen jalkauttamisella nuoren omaan toimintaympäristöön.

”Pitkjänteistä työtä se oli, mutta siihen tuli semmoinen ehkä molemminpuolinen tietynlainen ymmärrys siitä, että mitä me voidaan tehdä täällä ja mikä sitten on nuorisopsykiatrian. Tavaltaan he sieltä, missä nuori kävi, niin tavallaan kuunteli meitä ja ajatteli niin, että me tiedetään parhaiten sen nuoren voinnista, kun me sitä siinä joka päivä arjessa ollaan mukana ja näin. Me oltiin taas sitten valmiit ottamaan nuorisopsykiatrian puolelta niitä kaikkia keinoja ja apuja vastaan.” (sosionomi, fokusryhmä 1)

Tiivis yhteistyö sektorien välillä nähdään siis merkittävänä onnistumista tuottavana tekijänä. Sitaatissa tulee esille myös työntekijöiden omat roolit, jaettu ymmärrys ja toisen ammattilaisen työn arvostaminen, joilla mahdollistetaan nuoren mielenterveyden tukeminen. Nuorten ja perheiden toimintaympäristöön jalkautuvan työn lisäksi ammattilaiset näkivät yhteistyötä edistävinä ja nuoren mielenterveyttä tukevinä toimintamalleina konsultaatiot, asiakkuuksien siirtopalaverit, työparityöt, sektorirajat ylittävät systeemiset tiimit, paikallistason moniammatilliset työryhmät sekä uusien hyvinvointialueiden lastensuojelun ja nuorisopsykiatrian yhdistelmäyksiköt.

Pohdinta

Tutkimuksemme keskeinen havainto on, että sijaishuollon asiakkaana olevien nuorten mielenterveyden tuki edellyttää niin toimintaperiaatteiden, työkäytäntöjen kuin rakenteellistenkin tekijöiden huomioimista. Nuoret aikuiset, ammattilaiset ja kokemusasiantuntijat korostivat nuorten osallisuuden merkitystä sekä nuoren oman kuntoutuksen suunnittelussa ja toteuttamisessa, että rakenteellisella tasolla palveluja suunniteltaessa. Nuoren on tärkeä saada vaikuttaa siihen, millaista tukea hänelle tarjotaan sekä miten ja kenen kanssa työskennellään.

Haastateltavien kertoman mukaan mielenterveystuen tarpeesta kysyminen ja avun tarjoaminen sijaishuollon asiakkaana oleville nuorille on tällä hetkellä sattumanvaraista. On tärkeää, että nuorten mielenterveystuen tarpeet kartoitetaan systemaattisesti ja jokaiselta nuorelta säännöllisesti. Työkäytäntöjen osalta tärkeää on,

että ammattilaiset mahdollistavat nuorelle turvallisen, strukturoidun arjen mahdollisimman kodinomaisessa ympäristössä. Nuoren kuntoutuksen sisällöissä tulisi huomioida perheen kanssa työskentely sekä nuoren elämäntilanteen ja vaikeuksien käsittely nuoren tilanteeseen sopivilla työmenetelmillä. Rakenteellisella tasolla laadukkaana kuntoutuksen edellytyksenä on, että nuoren tarvitsemat palvelut on koordinoitu huolellisesti ja ammattilaisten välinen yhteistyö on toimivaa. Kuvioon 1 on laadittu artikkelin tulosten perusteella ammattilaisten muistilista sijaishuollon asiakkaana olevan nuoren mielenterveystuen järjestämiseen.

Tiivistäen voidaan todeta, että mielenterveystuessa on olennaista yhdistää sijaishuollossa ja lapsen muissa arjen ympäristöissä tarjottava kuntouttava arki ja mielenterveyden hoito. Haastateltavien näkemyksen mukaan sijaishuollon arjen on tärkeää olla turvallista ja nuorta kannattelevaa. Sijaishuoltoapaikan tarjoaman kuntouttavan arjen lisäksi tarvitaan usein myös terveydenhuollon ammattilaisten tukea joko nuoren mielenterveyden hoidon tai ammattilaisten välisen konsultaatiotuen avulla. Olennaista on myös lisätä nuoren arkiympäristössä, sijaishuoltopaikassa, tarjottavaa mielenterveystukea (ks. myös Eriksson & Korhonen 2022). Sijaishuoltopaikoissa toteutettavat mielenterveyttä tukevat interventiot voivat tukea merkittävästi nuoren psyykkistä hyvinvointia (Strijbosch ym. 2015). Jo tällä hetkellä monissa sijaishuoltopaikoissa on erilaisia psykoterapeuttisia valmiuksia tai tutkimustietoon perustuvaa kuntoutuksellista erityisosaamista (STM 2020). Henkilökuntaan saattaa kuulua esimerkiksi psykiatrisia sairaanhoitajia tai psykoterapeutteja. Kuitenkin käytännöt ja valmiudet eri paikoissa ovat hyvin vaihtelevia eikä ole olemassa selkeitä suosituksia näiden asioiden huomioimisesta. Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen myötä interventioiden tutkiminen, kouluttaminen ja implementaatio tulevat yliopistosairaaloiden tai osaamis- ja tukikeskusten (OT) tehtäväksi. Uudistuksen kautta voidaan siten myös parantaa sijaishuollon asiakkaana olevien nuorten tilannetta.

Ammattilaisen muistilista sijaishuollon asiakkaana olevan nuoren kuntouttavan arjen järjestämiseen

1. Huomioi nuoren näkemykset ja toiveet kuntoutusta järjestettäessä. *Kerro nuorelle erilaisista tukimuodoista. Kysy nuorelta, mikä häntä auttaisi.*
2. Kohtaa nuori kunnioittavasti. *Näytä ja kerro, että arvostat, ole ymmärtäväinen ja rehellinen.*
3. Muista moniammatillisuus. *Voisiko joku toinen ammattilainen tukea sinua, jotta voisit auttaa nuorta mahdollisimman hyvin?*
4. Valitse työmenetelmät nuoren tarpeen mukaan. *Tarvitaanko keskustelua vai toiminnallisuutta? Ota nuori mukaan työpajojen suunnitteluun.*
5. Huolehdi työn koordinoinnin selkeydestä. *Sopikaa nuoren ammattilaisverkostossa, kuka tekee ja mitä, mihin keskitytään, mitä palveluita tarvitaan ensisijaisesti.*
6. Ota perhe tiiviisti mukaan työskentelyyn.
7. Uskalla ottaa puheeksi myös vaikeat asiat. *Uskalla ottaa käsittelyyn sijoituksen ja nuoren pahan olon juurisyyt. Ota puheeksi nuoren arjen haasteet ja auta löytämään ratkaisuja ja selviytymiskeinoja.*
8. Huolehdi lapsen kokonaisvaltaisesta turvallisuudesta. *Pidä huolta, että nuoren arjen ympäristö on nuorta tukeva ja pysyvä.*

Lähteet

- Eriksson, Pia & Korhonen, Päivi (2022) Kiitos että pidätte huolta, että asiat olisi minulla hyvin. Kysy ja kuuntele-hankkeen loppuraportti. Raportti 3/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/144202/URN_ISBN_978-952-343-851-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu 26.4.2022.
- Gyllenberg, David & Marttila, Mikko & Sund, Reijo & Jokiranta-Olkoniemi, Elina & Sourander André & Gissler Mika & Ristikari, Tiina (2018) Temporal changes in the incidence of treated psychiatric and neurodevelopmental disorders during adolescence: an analysis of two national Finnish birth cohorts. *Lancet Psychiatry* 5(3), 227–236.
- Heino, Tarja & Hyry, Sylvia & Ikäheimo, Salla & Kuronen, Mikko & Rajala, Rika (2016) Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset. HuosTahankkeen (2014–2015) päätulokset. Raportti 3/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Heino, Tarja & Forsell, Martta & Eriksson, Pia & Känkänen, Päivi & Santalahti, Päivi & Tapiola, Mia (2018) Lastensuojelun, lastenpsykiatrian ja nuorisopsykiatrian yhteiset asiakkaat – yhteinen vastuu. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Ikonen, Riikka & Eriksson, Pia & Heino, Tarja (2020) Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi ja palvelukokemukset Kouluterveyskyselyn tuloksia. Työpäpaperi 35/2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kiuru, Kaisa-Elina & Metteri, Anna (2014) Lastensuojelun ja nuorisopsykiatrian yhteisasiakkuus potilaskertomusaineistossa. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 51, 146–160.
- Murto, Pentti (1997) Kuntouttava integraatio – Kasvatuksellinen kuntoutus vammaista oppilasta tukemassa. *Kasvatustieteen lisensiaattityö*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Sinko, Päivi & Pitkänen, Miia & Hoikkala, Susanna & Pollari, Kirsi & Martiskainen, Taina (2016) Rajapinnoilla. Lapsen erityisten tarpeiden huomioinnin sijaishuoltopaikan valinnassa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto. <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Rajapinnoilla1.pdf> Luettu 23.4.2022.
- Sipari, Salla (2008) Kuntouttava arki lapsen tueksi. Kasvatuksen ja kuntoutuksen yhteistoiminnan rakentuminen asiantuntijoiden keskusteluissa. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 342.
- Strijbosch, Eefje Strijbosch & Huijs, J., Stams, Geert Jan & Wisink, Inge B., van der Helm, G.H.P., de Swart, Jack J.W., van der Veen, Z. (2015) The outcome of institutional youth care compared to non-institutional youth care for children of primary school age and early adolescence: A multi-level meta-analysis. *Children and Youth Services Review* 58, 208–218.
- STM 2020. Lastensuojelun vaativan sijaishuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-7164-6> Luettu 25.4.2022.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (a). Kodin ulkopuolelle sijoitetut 13–17-vuotiaat, % vastaavasta väestöstä (ind. 5496). 2020. Indikaattori ilmaisee vuoden aikana kodin ulkopuolelle sijoitettujen 13–17-vuotiaiden lasten ja nuorten osuuden prosentteina vastaavan ikäisestä väestöstä. <https://sotkanet.fi> Luettu 12.4.2022.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (b). Psykiatriseen hoitoon yli 3kk odottaneet alle 23-vuotiaat 31.12. (ind. 3131). 2019. 2020. Indikaattori ilmaisee 31.12. psykiatriseen erikoissairaanhoidon yli 3kk jonottaneiden alle 23-vuotiaiden osuuden. <https://sotkanet.fi> Luettu 12.4.2022.
- Timonen-Kallio, Eeva & Hämäläinen, Juha & Laukkanen, Eila (2017). Interprofessional Collaboration in Finnish Residential Child Care: Challenges in Incorporating and Sharing Expertise Between the Child Protection and Health Care Systems. *Child Care in Practice* 23(4) 389–403 10.1080/13575279.2016.1158153
- Vario, Pipsa & Barkman, Johanna & Kiili, Johanna & Nikkanen, Marko & Oranen, Mikko & Tervo, Jaana (2012) ”Suojele unelmia, vaali toivoa”. Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisu 2012: 6. <https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2018/02/suojele-unelmia-vaali-toivoa.pdf> Luettu 23.4.2022.

6. Väkivallaton vastarinta NVR (Non violent resistance) -monialaista tukea päihteitä käyttävän nuoren vanhemmille

Katarina Fagerström, VM, sosiaalityöntekijä, psykoterapeutti VET, projektisuunnittelija Tulevaisuuden lastensuojelu -hanke.

Johdanto

Päihdepalveluiden ja lastensuojelun rajojen ylittämässä ja yhdyspinoilla työskentely voi hyvästä tahdosta huolimatta ilmetä sekä kulttuurisia, asenteellisia, että rakenteellisia haasteita. Paperilla sujuvalta näyttävä yhteistyö, voi käytännössä vaikeutua monenlaisista arvaamattomistakin syistä. Nuoren rajuihin päihdekokeiluun ja aggressiiviseen käyttäytymiseen on usein vaikea puuttua. Hoito ei välttämättä käynnisty, kun nuori itse ei koe tarvitsevansa apua. Kun ennaltaehkäisevät palvelut eivät tavoita päihteitä käyttävää nuorta, hän ohjautuu ennemmin tai myöhemmin lastensuojelun asiakkaaksi. Silloin monialainen yhteistyö ammattihmisten ja vanhempien välillä on oleellinen väylä nuoren ongelmakäyttäytymisen rauhoittamiseen. On syytä laajentaa ja monipuolistaa vanhemmille suunnattuja tukimuotoja poistamalla turhia esteitä ja kokeilemalla uusia työmuotoja lastensuojelussa ja nuorten päihdepalveluissa.

Tässä artikkelissa esitän NVR (Non violent resistance) lähestymistapaa; sen teoreettista taustaa ja tutkimukseen perustuvaa tietoa periaatteiden mukaisesta työskentelystä vanhempien kanssa. Kerron pilotti vanhempainryhmän kokemuksista itäisellä Uudellamaalla, sen eri työskentelyvaiheista - ryhmän suunnittelusta, toteutuksesta ja vanhempien palautteista ja heidän arviostaan ryhmän vaikuttavuudesta heidän vanhemmuuteensa. Kuvailen yhteistyökuvioiden muodostumista monialaisen yhteistyön päihdepalveluiden sekä lastensuojelun välillä. Keskustelen moniammatillisuuden haasteista, sosiaali- ja terveysalan kulttuurieroista, sekä ammattikuntien käsityksistä eri ammattiryhmien työkuvasta ja lopuksi pohdin monitoimijuuden käsitettä, missä kokemustiedolla ja osallisuudella on oleellinen asema. Kokemusasiantuntijan rooli ryhmän ohjaajana ja vanhempien vertaistuki korostavat monitoimijaista yhteistyötä yhdessä lastensuojelun ja päihdetyön ammattilaisten kanssa.

Tieteellinen lähtökohtani on sosiaalikonstruktivistinen ja olen kehittämistyössä pyrkinyt noudattamaan yhteiskehittämisen periaatteita. Pidän tärkeänä, että oma ääneni ja eri positioni NVR-vanhempainryhmän ohjaajana ja menetelmän kehittäjänä on läpinäkyvä ja valitsen siksi minämuodon kuvatessani ryhmän suunnittelua ja toteutusta.

Miten toimia monialaisesti ja monitoimijaisesti lastensuojelun, päihdepalveluiden ja vanhempien kesken?

Monialainen yhteistyö käsittää tässä päihdepalveluiden ja lastensuojelun yhteistyötä. Päihdepalveluiden sisällä tehdään terveydenhuollon ja sosiaalipalveluiden välistä moniammatillista työtä. Porvoon mielenterveys- ja päihdepalveluiden sosiaalityöntekijät toimivat hallinnollisesti aikuissosiaalityön alaisuudessa, vaikkakin käytännössä kuuluvat päihdepalveluiden moniammatilliseen tiimiin. Moniammatillisuus rakentuu päihdepalveluissa lääkäreistä ja sairaanhoitajista, sosiaalityöntekijöistä ja sosiaalihoitajista. Lastensuojelun moniammatillisuus perustuu sosiaalityöntekijöihin ja sosiaalihoitajiin. Systemisessä lastensuojelutiimissä on sen lisäksi perheterapeutti kolmannen ammattiryhmän edustajana.

Päihteitä käyttävän nuoren vanhemmat sijoittuvat palvelujenkäyttäjinä päihdepalveluiden ja lastensuojelun väliselle yhdyspinnalle. Rajapinta-käsitteen tilalle on alettu käyttää yhdyspinnan käsitettä, joka ei korosta

rajoja, vaan yhtymäkohtia, jossa yhteistyö on mahdollisimman tarkoituksenmukaista (Mönkkönen ym. 2019, 16.)

Palvelujen käyttäjien osallisuus tekee yhteistyöstä monitoimijaisen. NVR ryhmässä vanhempien tulisi olla ennen kaikkea ammattilaisten tasavertaisia kumppaneita yhteisessä perheiden ongelmaratkaisuprosessissa ja NVR lähestymistavan ja menetelmien oppimisessa kehittäessä palvelumuotojen moninaisuutta aggressiivisesti käyttäytyvien ja päihteitä käyttävien nuorten vanhemmille. Monitoimijuuden lähtökohtana on tärkeä arvostaa ja kunnioittaa erilaisia tietolähteitä; tieteellisesti tutkittua tietoa, ammatti- ja työkokemuksesta kertynyttä tietoa sekä vanhempien, mutta myös ammatti-ihmisten elettyä elämäkokemustietoa.

Mitä on Väkivallaton vastarinta - NVR (Non violent resistance) – Uusi auktoriteetti, läsnäoleva vanhemmuus ja aikuisuus?

NVR, Uusi auktoriteetti ja läsnä oleva vanhemmuus ovat lähtökohdiltaan systeemisiä, suhdeperustaisia ja yhteisöllisiä toimintatapoja, jotka korostavat läsnäoloa, aikuisen pyrkimystä itsekontrolliin, tuen hankkimista yhteisöltä haastavissa tilanteissa. Lähestymistapa korostaa sitkeyttä ja peräänantamattomuutta, joita tarvitaan vanhempien ja nuoren välisien suhteiden uudelleenrakentamisessa ja ylläpitämiseen.

Luja, läsnä oleva aikuisuus tarkoittaa päättäväistä lapsen lähelle menevää puuttumista haastavaan käytökseen. Tätä sovelletaan vanhempien suhteessa omaan lapseen tai nuoreen, mutta myös ammatti-ihmisten keskuudessa yksittäisen lapsen tilanteissa, luokassa, koulussa ja myös ammatti-ihmisten suhteessa lapsen vanhempiin.

Itsekontrolli eli kyky tunteiden säätelyyn on tärkeä osa NVR lähestymistapaa ja uutta auktoriteettia. Keskeistä on, että aikuinen tunnistaa omat ”laukaisunappinsa”, jotta vastakkainasettelua eskaloivien ansojen välttäminen haastavissa vuorovaikutustilanteissa onnistuu.

Lähestymistapaa kuvaavat muun muassa tällaiset iskulauseet:

- Pitää takoa, kun rauta on kylmää.
- Hankalissa tilanteissa ei tarvitse voittaa, vaan kestää.
- Virheet ovat väistämättömiä, mutta eivät korjaamattomia.

Tuen hankkiminen yhteisöltä on tärkeä periaate haastavien tilanteiden käsittelemiseksi. Jos vanhaa auktoriteettia ilmensi asenne: ”Teet niin kuin minä sanon!”, uutta ilmentää: ”Teemme, kuten me yhdessä sanomme!”

Siis vanhemmat yhteistoiminnassa, perhetyön, lastensuojelun, päihdepalvelujen ja mahdollisen sijoituspaikan kanssa. Tuen hankkiminen yhteisöltä perustuu ajatukseen, että aikuisen auktoriteetti ja status eivät ole yksilön karismasta kiinni, vaan vanhemman status ja uskottavuus tulee yhteisön tuesta. Yhteisön tuki antaa vankan pohjan vanhempien yhteistoiminnalle myös haastavissa tilanteissa.

Peräänantamattomuus on eräs NVR:n ja uuden auktoriteetin keskeinen periaate. Se tarkoittaa sitkeyttä ja kärsivällisyyttä asenteena. Aikaa arvostetaan työvälineenä. Kun vaikeissa tilanteissa vältetään eskalaatiota ja pysytään rauhallisina, voitetaan myös aikaa. Aikalisä antaa mahdollisuuden rauhoittua, valmistautua seuraaviin askeleisiin, suunnitella, miten edetä ja hankkia tarvittava tuki.

NVRn Teoriataustaa

NVR-malli on ottanut vaikutteita Mahatma Gandhin ja Martin Luther Kingin väkivallattoman vastarinnan ideoista (Sharp 1973) ja systeemisestä ajattelusta (Bateson 1972). Gene Sharpin (1973) teoksesta *The Politics of Nonviolent Resistance*, Israelilainen psykologian tohtori ja perheterapeutti Haim Omer (2004) on soveltanut NVR-periaatteita vanhemmuuden vahvistamiseen. Vanhempia tuetaan väkivallattomaan vastarintaan nuoren aggressiivista käytöstä vastaan olemalla provosoitumatta nuoren haastaessa vanhempia riitaan tai väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Fokus on vanhempien omassa käytöksessä ja keskinäisessä yhteistyössä (Omer 2004).

Systeemisessä ajattelussa lähdetään siitä, että nuoria voi auttaa vanhempien kautta, ilman että nuori on mukana tapaamisissa, muutostyön fokus on vanhempien ja nuoren välisissä suhteissa. Kun vuorovaikutussuhteissa tapahtuu muutos, se heilauttaa totuttuja vuorovaikutuskuvioita. NVR-ryhmässä vanhemmat saavat konkreettisia välineitä muuttaa omaa vuorovaikutustaan suhteessa lapsensa ja vertaistukea toisilta vanhemmilta tämän toteuttamisessa. Ryhmässä käytettäviä NVR-metodeja (Sharp 1973) ovat muun muassa julki-lausuma, missä vanhemmat kirjallisesti ilmoittavat, mitä nuoren käyttäytymisessä pitää muuttua. SIT-in -vanhempi istuu nuoren huoneeseen ja odottaa, koska nuori on valmis neuvottelemaan.

NVR-vanhempainhoitokäytännössä kehoitetaan vanhempia hankkimaan tukijoukkoja tukemaan muutosta. Nuori tarvitsee vanhempiaan saadakseen elämänsä raiteille ja vanhemmat tarvitsevat tukea vanhemmuutensa. Askel muutokseen on perheen ongelmatilanteiden salailun lopettaminen. Häpeä on keskeinen tekijä, joka saa vanhemmat salaamaan ja vaikenemaan ongelmistaan, mikä tekee heidät yksinäiseksi ja lisää vanhemmuuden taakkaa (Weinblatt 2018). Mallissa etsitään tukijoita omasta ystäväpiiristä tai sukulaisista, sekä myös ammatti-ihmisistä, jotka ovat mukana perheen kanssa tehtävässä työssä.

Rajojen asettaminen nuorelle ei ole pääasia, vaan vanhempien yhteyden uudelleenrakentaminen lapsensa. Kun nuori suostuu yhteistyöhön, vanhempien tulisi lähestyä lastaan ilman ironiaa tai kostoja. Tähän vanhemmat tarvitsevat tukea. Vanhemmat muodostavat yhdessä tukijoukkojensa kanssa tukiverkoston nuorelle. ”Olemme aina sinun vanhempiasi. Et voi antaa meille potkua.”

Mitä tiedetään Väkivallattoman vastarinnan periaatteiden soveltamisesta vanhemmuuden voimaannuttamiseen, soveltamismahdollisuuksista ja vaikeavuudesta?

Väkivallattoman vastarinnan NVR-lähestymistavan vaikuttavuudesta alkaa kerääntyä näyttöä. Alustavat tutkimukset osoittavat, että lähestymistapa auttaa vanhempia palauttamaan auktoriteettiaan vanhempina ja parantamaan katkenneita välejäan oireileviin lapsiinsa ja nuoriinsa.

Systeeminen lähestymistapa nuorten päihdeongelmien hoidossa on todettu vaikuttavaksi (Klostermann and O'Farrell, 2013). Multidimensional family therapy (MDFT) (Liddle ja Rowe, 2002) ja Funktionaalinen perhehoito (FTP) (Alexander ja Parsons, 1982; Waldron and Turner, 2008) ovat systeemiseen lähestymistapaan pohjautuvia näyttöön perustuvia hoitomenetelmiä, mutta voivat käytännössä olla vaativia toteutettavaksi hoito- ja palvelujärjestelmässä. Menetelmät ovat sertifioituja ja edellyttävät henkilöstön kouluttamista menetelmiin sekä lisenssin ostamista.

Oppimisteoriaan perustuvaa, ryhmätoimintaa vanhemmille on tutkittu ja mm. vanhempainohjelma Ihmeelliset vuodet (Webster-Stratton, 2001) todettu vaikuttavaksi menetelmäksi. Ohjelman läpikäyneiden vanhempien toimivuudessa, henkisessä hyvinvoinnissa ja lasten käyttäytymisessä on raportoitu merkittäviä parannuksia, mutta menetelmää on lähinnä tarjottu nuorempien lasten vanhemmille. (Lindsay et al., 2011).

Väkivallaton vastarintaan (NVR) perustuvalla vanhempien kanssa tehtävällä psykososiaalisella työotteella on kasvavaa näyttöä vanhempien avuttomuuden ja lasten ja nuorten käyttäytymisongelmien vähentämisessä (Omer ja Lebowitz, 2016). Eräässä kontrolloidussa tutkimuksessa, johon osallistui 49 perhettä Israelissa, löydettiin todisteita siitä, että NVR vähensi itse ilmoitettua avuttomuutta ja sallivuutta sellaisten lasten vanhemmilla, joilla oli erilaisia käyttäytymisongelmia, ja vanhemmat ilmoittivat myös, että ongelmakäyttäytyminen oli vähentynyt merkittävästi kuukauden seurannassa (Weinblatt ja Omer, 2008).

Väkivaltaista käyttäytymistä osoittavien lasten vanhemmille israelilaisessa kontrolloidussa tutkimusryhmässä havaittiin myös, että vanhemmat ilmoittivat avuttomuuden vähentyneen merkittävästi ja että isät ilmoittivat konfliktien merkittävästä vähenemisestä lapsensa kanssa (Lavi-Levavi, Shachar ja Omer, 2013).

NVR: ää on sovellettu Isossa Britanniassa lasten ja nuorten mielenterveyspalveluissa (CAMHS), missä on osoitettu vanhempien stressin vähenemisestä, parantuneista perhesuhteista ja vähentyneestä ongelmakäyttäytymisestä (Newman ym., 2014); sijaisvanhempien kanssa tehtävässä työssä Belgiassa on näyttöä lasten käyttäytymisen ja vanhemmuuden stressin merkittävästä paranemisesta (Van-Holen ym., 2016); ja Saksassa, jossa lähestymistavan todettiin olevan yhtä tehokas kuin Teen Triple P (T-PPP) vanhempien läsnäolon parantamisessa ja vanhempien avuttomuuden ja masennuksen vähentämisessä, ja tehokkaampi kuin sekä T-PPP että odotuslistan valvonta käyttäytymisen parantamisessa (Ollef ym., 2009). NVR: ää on sovellettu myös

tukemaan ahdistuneisuushäiriöistä kärsivien lasten vanhempia, jotka kieltäytyvät hoidosta, ja on näyttöä perheeseen sijoitettujen lasten ahdistuksen paranemisesta (Lebowitz, 2013; Lebowitz et ai., 2014), sijaisvanhempien kanssa, joilla on vähentynyt avuttomuus ja lisääntynyt itsenäisyys (Lebowitz et ai., 2012), vankilassa istuvien nuorten vanhempain tukemiseen (Lothringer et al 2020) ja aikuisten vanhempain kanssa, joilla on korkea toiminta autismi ja todisteet vanhempain avuttomuuden ja masennuksen vähenemisestä (Golan, Shilo ja Omer, 2018). Attwoodym. (2020) tutkivat Isossa Britanniassa NVR päihteitä käyttävien nuorten vanhempain ohjausta.

Kokemuksia Itäiseltä Uudeltamaalta NVR-vanhempainryhmän perustamisesta päihdepalveluiden ja lastensuojelun monialaisena yhteistyönä

Tulevaisuuden lastensuojelu (TULLAS) -hankkeen yhteydessä, Verson alaisuudessa toimiva Monialainen lastensuojeluhankkeen päihdepaketin painopisteenä oli päihdepalveluiden ja lastensuojelun yhteistyömuotojen kehittäminen. Hankkeen yhteydessä tarjottiin talvella 2021–2022 välisenä aikana lastensuojelun asiakkuudessa oleville nuorten vanhemmille ammatti-ihmisten ohjaamaa vertaistukiryhmää, jonka sisältö perustuu systeemiseen lähestymistapaan yhdistettynä väkivallattoman vastarinnan (Non violent resistance, NVR), Uuden auktoriteetin ja Läsnä olevan vanhemmuuden periaatteisiin ja menetelmiin. Haluan korostaa kaikkien ryhmätyöskentelyn vaiheiden tärkeyttä, jotta turvallinen tunnelma syntyisi ryhmässä ja kerron niistä siksi erityisen yksityiskohtaisesti.

Suunnitteluvaihe ja hallintokuntia ylittävä moniammatillinen yhteistyö

Lähestyttäni mielenterveys- ja päihdepalveluiden esihenkilöä Porvoossa ja esitettyäni ideaa vanhempainryhmästä vastaanotto oli positiivinen ja sosiaalityöntekijäresurssin lisäksi päihdepalveluiden esimies ehdotti kokemusasiantuntijan mukaantuloa kolmanneksi ryhmän ohjaajaksi. Ohjaajat tapasimme kolmistaan Teamsissä ryhmän suunnitteluun. Esittelin israelilaista NVR-vanhempainryhmämanuaalia, joka oli suunnattu vankilassa istuvien nuorten vanhemmille. Tämän manuaalin pohjalta työstimme alustavan ohjelman ryhmäkäyntien sisällöstä, mistä myöhemmin olen työstänyt NVR-vanhempainryhmäohjaajan työkirja.

Käytimme aikaa itsemme esittelyyn, kerroimme mielenkiinnostamme ohjata ryhmää ja omia käsityksiämme ja kokemuksiamme vanhemmuudesta. Luottamuksellisen suhteen luomisen merkityksen ymmärrys meidän ohjaajien kesken oli tärkeä osa suunnitteluvaihetta ja tarkoituksenmukaista hyvän ilmapiirin luomiseksi vanhempainryhmään. Pidimme tärkeänä, että oma rooli ohjaajien keskeisessä yhteistyössä oli selkeä ja työjako ääneen lausuttu ja sopiva meille kolmelle.

Sovimme, että minä ohjaan keskustelua (hanketyöntekijän ja lastensuojelun syty-tiimin perheterapeutin roolista käsin) ja esittelen ryhmän teemoja, koska olen eniten perehtynyt ohjelman sisältöön ja minulla on paljon kokemusta vanhempainryhmien ohjaamisesta vuosien varrelta. Itselläni ei ole omia lapsia ja tuntui tärkeältä kertoa, että puhun näistä asioista työkokemukseni sosiaalityöntekijänä ja psykoterapeutina ja kirjattietoni pohjalta. Vanhemmat ovat itse asiantuntijoita oman lapsensa vanhempana ja he tuntevat omat lapsensa parhaiten. Päihdepalveluiden sosiaalityöntekijä osallistui keskusteluun päihdetyön näkökulmasta, mutta pienten lasten äitinä, jolla ei ole omaa kokemusta murrosikäisten lasten vanhempana. Kokemusasiantuntija puolestaan oli mukana ohjaamassa ryhmää oman elämäkokemustaan hyödyntäen vanhemmille haastavan murrosiän läpikäyneen nuoren vanhempana. Kokemusasiantuntijoiden koulutuksen käyneenä ja pitkään tehtävässä toimineena, hänen oma roolinsa oli selkeä. Hän jakoi kokemuksia elämästään, joita hän ajatteli hyödyttävän vanhempia ja antavan heille toivoa. Oli tärkeä suunnitteluvaiheessa keskustella siitä, mitä ja miten paljon olimme valmiita kertomaan omasta elämästämme toisillemme ja ryhmään osallistuville vanhemmille. Lähtökohtaisesti jokainen punnitsee omissa mielessään, mikä tässä omasta elämästäni kertomastani mahdollisesti on hyödyksi tai iloksi osallistujille, ja miksi.

Ryhmään osallistuvat vanhemmat rekrytoitiin lastensuojelun asiakkaista. Tehtiin esite, joka jaettiin lastensuojelun sosiaalityöntekijöille ja -ohjaajille, jotka puolestaan kertoivat ryhmästä asiakkailleen. Koin sen hyödyksi, että toimin hanketyön ohella perheterapeutina Porvoon lastensuojelun systeemissä tiimissä. Käydessämme läpi asiakkaiden tilanteita olen havahtunut siihen, että lastensuojelun sosiaalityön

työskentelyssä vanhemmat saattavat jäädä sivullisiksi. Usein heille tarjotaan perhetyötä, mikä monelle on hyvä ja oikea palvelumuoto, toisille ei täysin riittävä ja joillekin huonosti toimiva. Kun nuoren sijoitus laitokseen päihteidenkäytön tai muun huolestuttavan käytöksen takia tulee ajankohtaiseksi ja sosiaalityöntekijä alkaa valmistella sijoitusta, vanhempien tukeminen saattaa kiireessä jäädä vähemmälle. Tässä vaiheessa vanhemmat tarvitsevat informaation lisäksi aikaa ymmärtää ja käsitellä kaikkea tietoa, mitä sijoitus ja mahdollinen huostaanotto tarkoittaisi. Sosiaalityöntekijöiden arjen kiireessä tälle ei saata olla tarpeeksi aikaa ja yhteistyö perhetyöntekijöiden kanssa voi kiireiden takia jäädä etäiseksi. Systemisen tiimin perheterapeutina arjen kiire sai minutkin välillä unohtamaan, että NVR-ryhmä vanhemmille alkaa ja nämä vanhemmat sopivat ryhmään. ”Voitteko kertoa ryhmästä ja minä vastaan mielelläni kysymyksiin!” alkoi olla mantra, jota jatkuvasti lastensuojelun viikkokokouksessa.

Lastensuojelun lähtökohta on lapsikeskeisyys ja perustehtävänä on turvata lapsen oikeudet ja hyvinvointi. Suhteen luominen vanhempiin voi sosiaalityöntekijälle lähtökohtaisesti lastensuojelussa olla haastavaa perustehtävään liittyvän lapsikeskeisyyden takia, mutta siksi erityisen tärkeää. Joskus perustehtävä toteutuu parhaiten vahvistamalla nuoren ja vanhempien välisiä suhteita. Tässä lastensuojelun systemisen tiimin perheterapeutilla on keskeinen rooli, katsoa nuoren tilannetta koko perheen näkökulmasta, kun sosiaalityöntekijän ensisijainen tehtävä on turvata nuoren oikeudet ja hyvinvointi, näin moniammatillinen yhteistyö toteutuu saumattomasti.

Hanketyöntekijänä pääsin Porvoon lastensuojelun lisäksi esittelemään ryhmän ideaa Itäisen Uudenmaan muiden kuntien lastensuojelu- ja mielenterveys- ja päihdepalveluiden työntekijöille. Hämmästyin päihde- ja mielenterveyspalveluiden työntekijöiden käsityksestä siitä, että päihteitä käyttävien nuorten vanhempia ei saa ryhmään. Mielenterveys- ja päihdepalveluiden näkökulmasta näitä vanhempia on vaikea motivoida. Minulle ehdotettiin m.m., että menisin kouluun tai asukasyhdistysten kokouksiin kertomaan ryhmästä. Tiedän pitkän työkokemuksen pohjalta, että vanhemmat, joilla on vakavia ongelmia nuorisonsa kanssa eivät ole aktiivisia koulun vanhempainilloissa tai asukasyhdistyksen kokouksissa.

Kohderyhmä on päihde- ja mielenterveyspalveluiden, nuorisopsykiatrian ja lastensuojelun palvelunkäyttäjät - potilaat tai asiakkaat - ja heidän vanhempansa. Kun nuoren tilanne on kärjistynyt ja kriisiytynyt vanhemmat saavat huonosti apua päihde- ja mielenterveyspalveluista tai nuorisopsykiatriasta. Palvelujen yksilökeskeisyyden takia löytyy vähän tukea auttamaan vanhempien huolen työstämisessä tai välien parantamisessa ja korjaamisessa suhteessa omiin lapsiinsa. Nämä huonosti voivat nuoret siirtyvät sitten lastensuojeluun ja heidän vanhempansa asioivat sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien kanssa lastensa asioissa. Lastensuojelusta siis löytyy näitä vanhempia.

Päätin, että lastensuojelussa kannattaa kertoa alkavasta vanhempainryhmästä jatkuvalla syötöllä. Lähtevänä tahona ryhmään oli sekä lastensuojelun sosiaalityöntekijät että sosiaaliohjaajat/perhetyöntekijät. Suuri työvoitto oli saavutettu, kun ryhmä oli koossa ja olin joko tavannut fyysisesti vanhemmat tai keskustellut heidän kanssaan puhelimesta ryhmän sisällöistä ja ideasta ja he olivat kertoneet ajankohtaisesta perhetilanteestaan.

Pilottiryhmään osallistui lopuksi ilmoittautumisajan päätyttyä kahdeksan vanhempaa. Kaksi pariskuntaa, isä ja äiti, äiti ja miesystävä sekä neljä äitiä. Kaksi isää, jotka eivät osallistuneet ryhmään saivat ryhmässä käsiteltävät materiaalit sähköpostitse jokaisen ryhmäkerran jälkeen. Kaksi muuta isää eivät äitien kertoman mukaan olleet lainkaan läsnä nuoren elämässä. NVR työskentelyssä painotetaan, että yhteydenotto nuoren elämästä poissaolleiden vanhempiin on tärkeä interventio. Mitä kokeneempi NVR-ryhmänohjaaja, sitä rohkeammin ohjaaja tekee valmistelutyötä sen eteen, että ketään vanhempaa tai muuta kasvattajaa ei jätetä informoimatta ryhmän alkamisesta ja että kaikkia tärkeät aikuiset (vanhemmat, uudet puoliset, sijaisvanhemmat) kutsutaan ryhmään.

Ryhmän toteutus

Ryhmä kokoontui kaiken kaikkiaan kolmetoista kertaa. Marraskuusta 2021 helmikuulle 2022, kerran viikossa. 2 viikon tauko pidettiin joulun ja uuden vuoden aikaan. Pandemian takia tavattiin neljä kertaa Teamsin välityksellä. Seurantatapaaminen pidettiin huhtikuussa 2022, siihen osa tuli paikalle ja osa osallistui Teamsin välityksellä.

Ryhmän ohjaamisessa seurasimme ryhmäkäyntien ohjelmarunkoa, mutta keskiössä oli ryhmän turvallisen ilmapiirin luominen ja ylläpitäminen käyttämällä tarpeeksi aikaa tutustumiseen ja yhteisesti neuvotellen ryhmään liittyvistä pelisäännöistä. Oli aikaa käydä kierros mitä jokaiselle vanhemmalle kuuluu ja lopussa keskusteltiin SRS-lomakkeita täyttäessä, kokivatko osallistujat tulleen kuulluksi, puhuimmeko oikeista asioista, miten työskentelytapa toimi, mikä on yleinen arvio tästä tapaamisesta?

Ryhmän alussa jokainen vanhempi asetti omat tavoitteet työskentelylleen. Tärkeimmät käsiteltävät teemat ryhmän aikana oli keskustelua NVR:n perusideoiden tiimoilta: Mitä väkivallaton vastarinta tarkoittaa meidän perheessämme ja omien reaktioiden ymmärtäminen ja työstäminen nuoren provosoidessa vanhempaa. Puhuttiin uudesta auktoriteetistä, läsnäolosta, kiinnostuneen, fokusoidun ja valppaan vanhemmuuden periaatteista, vanhemmat suunnittelivat yhdessä omaa julkilausumaa kotona ja sitä harjoiteltiin roolileikin avulla. Jaettiin kokemuksia julkilausuman tekemisestä. Palattiin viivästyneiden reaktioiden harjoitteluun ja kokemusten jakamiseen. Vanhemmat kokeilivat SIT-in tehtävää omalla tavallaan kotona ja jakoivat ryhmässä kokemuksiaan. Tukiverkoston luominen jäi vähemmälle huomiolle ja tuntui, ettei teemaa ehditty käsitellä manuaalin edellyttämällä tavalla.

Ohjelmarunkoa ei seurattu orjallisesti. Oleellista oli, että puhuimme vanhemmille ajankohtaisista asioista ja pyrimme katsomaan niitä NVR-ohjelmarungon valossa. Vanhempia askarrutti neuropsykiatriset ongelmat ja yhteistyövaikeudet nuorisopsykiatrisen ja koulun kanssa. Toinen jaettu kokemus oli lapsen silmätikuksi joutuminen pienellä paikkakunnalla. Ajankohtaisena puheenaiheena oli monen nuoren kohdalla sijoitus laitokseen, yhteistyö lastensuojelun ja laitoksen kanssa. Päästiin iloitsemaan edistysaskeleista eri vanhempien kohdalla. Sisarusten asema perheessä oli yhteinen puheenaihe, johon palattiin ja se, missä raja kulkee, ettei enää pärjää lapsensa kanssa? Keskustelut nuorten päihteiden käytöstä nousi aiheeksi aika myöhään ryhmäprosessin aikana. Keskustelimme siitä yhdessä arviointikerralla huhtikuussa. Nuoren päihteidenkäyttö on vain yksi osa-alue nuorten ongelmavyyhdissä. Joidenkin nuorten kohdalla se on yritys lievittää pahaa oloa, toisten kohdalla seikkailuhalua ja jonkun nuoren kohdalla se voi olla alkavaa riippuvuusikäytymistä.

Jokaisen ryhmäkerran jälkeen kokoonnuimme ohjaajat keskenämme ja todettiin, miten antoisaa on saada olla osallisena ryhmän keskusteluihin ja jokaisen vanhemman erilaisiin vanhemmuuden tarinoihin. Se, että olimme kolme ohjaajaa, teki ryhmän ohjauksen huomattavasti kevyemmäksi. Jo se, että keitimme yhdessä kahvit ja katoimme pöydän vanhemmille ja siivosimme jälkemme ryhmäistunnon jälkeen, teki työn nopeammaksi. Ryhmäistunnon jälkeen kävimme yhdessä läpi ORS ja GSRS lomakkeet ja reflektoimme istunnon puheenaiheita. Oli myös huomattava etu, että meitä oli kolme ohjaajaa. Kaikki meistä oli jonkun kerran poissa sairastumisen takia.

Ryhmän puolivälissä päihdepalveluiden sosiaalityöntekijä ilmoitti, että on sanonut itsensä irti omasta työstään. Moniammatillisen yhteistyön kannalta hänen hallinnollinen esihenkilönsä kyseenalaisti sosiaalityöntekijöiden ryhmien ohjaamista. Tämä ei ollut sama esihenkilö, joka suhtautui ryhmään positiivisesti ja oli suositellut sosiaalityöntekijää ryhmän ohjaajaksi. Matriisiorganisaatiossa päihdepalveluiden sosiaalityöntekijää johtaa ammatilliset esihenkilöt, aikuissosiaalityön johtava sosiaalityöntekijä ja palvelupäällikkö. Hallinnollinen esimies piti ryhmien ohjaamista sosiaaliohjaajien työnä.

Päihdepalveluiden sosiaalityöntekijä oli itse lujasti sitoutunut ryhmän ohjaamiseen ryhmän päättymiseen saakka, jopa vapaaehtoistyönä, koska hän oli eettisesti sitoutunut olemaan mukana loppuun saakka ja koki itsekin saavansa paljon ryhmästä. Työpaikan vaihdon jälkeen päihdepalveluiden sosiaalityöntekijänkin korvaus ryhmän ohjaamisesta maksettiin projektin määrärahoista. Aikomus luoda rakenteet monialaisesta, hallintorajoja ylittävälle yhteistyölle epäonnistui. Työpanos ryhmän ohjaukseen rahoitettiin lopuksi suuremmaksi osaksi projektirahoituksella.

Vanhempien osallisuus ja palautteet ryhmästä

Ryhmän aikana käytettiin Scott Millerin (Miller & Bertonino 2012) kehittämiä ORS ja GSRS lomakkeita - FIT (feedback informed treatment) työskentelyn mittareita. Omaa hyvinvointia mittaava ORS -lomake (outcome rating scale) jaettiin ryhmän alussa ja noin 10 minuuttia ennen ryhmäkerran päättymistä jaettiin GSRS-palautelomakkeet (group session rating scale), samalla kun keskusteltiin niiden sisällöstä; kokivatko

vanhemmat tuulleensa kuulluksi, käsiteltiin oikeita asioita, miten työskentelytapavan sopivuudesta ja yleinen arvio ryhmäkerrasta.

Ryhmän aikana vanhempien omaa hyvinvointia mittaavat ORS pisteet nousivat, vaikkakin tapahtui dramaattisia käännteitä perheiden elämässä. Kolme nuorta sijoitettiin kiireellisesti ja yhden nuoren kohdalla valmisteltiin huostaanottoa ryhmän aikana. Vanhemmat kokivat saaneensa paljon tukea ja tietoa toisiltaan ja myös apua NVR-työskentelyssä käytetyistä menetelmistä.

SRS lomakkeet toimivat hyvänä suunnan antajana siihen, että kaikki osallistujat kokivat tulleen kuulluksi ja että pysyttiin keskusteluissa oikeiden asioiden äärellä. Vanhemmat antoivat lähes täydet pisteet tapaamisille. Arviolomakkeesta näimme joidenkin tapaamisten jälkeen, jos joku vanhempi oli kuulumiskierroksella ehkä vienyt aikaa muiden kuulumisilta, emmekä ohjaajina olleet ymmärtäneet antaa tilaa kaikkien kuulumiselle. Yleisesti ottaen vanhemmat suhtautuivat erittäin kunnioittavasti toisiaan kohtaan. Tapaamiset etäyhteydellä alensivat omalta osaltaan työskentelytapavan pisteitä. Vanhemmilla saattoi olla vaikea löytää rauhallinen paikka kotona. Yksi äiti meni autoon ja istui autossa ryhmän ajan, kun pandemian johdosta ei pystytty tavata fyysisesti.

Suurin anti ryhmässä oli vanhempien mielestä vanhempien keskeinen vertaistuki. Vanhempien palaute ohjaajille oli myös positiivinen. Vanhemmat arvostivat kokemusasiantuntijan läsnäoloa ja sanoivat arvostavansa ohjaajien aitoa mielenkiintoa vanhempien tilanteita kohtaan ja sitoutumista työskentelyyn. Päähdetyöntekijän asiantuntijuutta ja tietoa päihteiden vaikutuksesta pidettiin hyvänä ja sanoivat, että lastensuojelun perheterapeutin ryhmän ohjaaminen ei tuntunut vaikealta, päinvastoin lastensuojelun työskentelyn reunaehdot ja tavoitteet tulivat selkeimmäksi ja läpinäkyvämmiksi vanhemmille. Sanoivat myös, että täydensimme hyvin toisiamme ryhmän ohjaajina. Vanhemmat kertoivat vahvistuneensa vanhemmuudessaan ja osa vanhemmista kertoivat, että ryhmästä oli ollut myös hyötyä omaan työhön ja työpaikan ihmissuhteisiin.

Suhde nuoreen oli parantunut ja joissakin perheissä nuoren käytös oli rauhoittunut huomattavasti. Yksi nuori oli lähestynyt isäänsä, joka ei ollut vuosien osallistunut lapsensa kasvatukseen. Vanhempien innostus näkyi myös siinä, että yksi äiti osallistui sekä THLn, että Suomen perheterapiayhdistyksen järjestämään seminaareihin, missä kerrottiin NVRn työskentelyperiaatteista. Seurantakerran jälkeen useampi äiti oli valmis tulla kertomaan seminaareihin tai vastaaviin tilaisuuksiin ryhmästä vanhemman näkökulmasta.

Johtopäätöksiä

Osallistuneiden vanhempien palaute oli todella rohkaiseva tämän tyyppisen palvelun tarpeellisuudesta. Myös ryhmän ohjaajat kokivat ryhmän merkityksellisenä ja antoisana, sekä omaan henkilökohtaiseen elämään että ammatilliseen kasvuun. He olivat hyvin innostuneita ryhmän ohjaamisesta.

Suurimmat haasteet ryhmän toteutumiselle osoittautuivat sektoreiden ylittävässä moniammatillisessa yhteistyössä. Listaassa tässä joitakin moniammatillisuutta ja monitoimijuutta haastavia rajan ylityksien mahdollisuuksia: Rakenteellisessa rajojen ylityksessä löytyi haasteita.

Sosiaalityöntekijän ydinosaaminen?

Päihdepalveluiden sosiaalityöntekijä joutui näiden haasteiden ristivetoon. Oma hallinnollinen esihenkilö ei mieltänyt sosiaalityöntekijän tehtäväksi ohjata ryhmiä. Päihdepalveluiden moniammatillisessa tiimissä osa piti ryhmien ohjaamista lähinnä sosiaali-ohjaajien työnä, tai työryhmässä oli myös ehdotettu, että ryhmää voisi ohjata kokemusasiantuntija. Kuuluuko sosiaalityöntekijän osaamiseen ja työtehtäviin laisinkaan psykososiaalinen suhdeperustainen lähestymistapa vai onko sosiaalityöntekijän tehtävä päihdepalveluissa rajattu sosiaalietuuksista informoiminen ja palveluprosessien ohjaaminen?

Lastensuojelussa sosiaalityöntekijät ja sosiaali-ohjaajat kokivat, että työ on liian kiireistä, etteivät ehdi ohjata ryhmää ja iltatyö on vaikea järjestää oman elämäntilanteen takia.

Ryhmän ohjaajan osaamisen vaatimukset?

Uuden ryhmän perustamisen yhteydessä on ollut hämmäntävää, mitä käsityksiä eri osapuolet ovat esittäneet ryhmän ohjaamisen osaamisen suhteen. Kenen ydinosaamista ryhmien ohjaaminen on? Toisessa ääri-tilassa

ajatellaan, että ryhmää voi yksin ohjata kokemusasiantuntija. Toisessa ääriäidassa ohjaajalla pitäisi olla psykoterapiakoulutus, olla toiselta paikkakunnalta, eikä olla sidoksissa lastensuojeluun tai päihdepalveluihin, jotta vanhemmat voisivat vapautuneesti ja rehellisesti keskustella omista henkilökohtaisista asioistaan.

Julkisen sektorin toimintaa vai ostopalvelu?

Ryhmän perustamisen esteenä on myös esitetty iltatyö? Voiko julkisen sektorin työntekijä tehdä iltatöitä? Kuuluuko ryhmät julkisen sektorin palveluihin vai onko tämän tyyppiset ryhmät parempi ostaa yksityisiltä palvelun tuottajilta? Julkisen sektorin järjestämissä vanhempainryhmissä ei liene mitään rakenteellisia esteitä, mutta tähän voi hyvinkin liittyä asenteellisten rajojen ylittymisen haasteita, kuten totuttujen toimintatapojen kriittisen tarkastelun tarve ja rohkeutta kokeilla ja laajentaa omaa ymmärrystä koskien nuorten ja heidän perheiden ongelmatilanteita.

Mielenterveys- ja päihdepalveluiden hoitomuodot ovat pitkän aikaa kehittyneet yksilökeskeisiksi työmuodoiksi. Nuoria tavataan yksin ja vanhemmille järjestetään vanhempainohjausta. Ei olla tottuneita ryhmämuotoiseen hoitoon ja vanhempien osallisuutta voisi vahvistaa huomattavasti. Tämä edellyttää henkilökunnan ryhmien ohjaamisen osaamisen lisäystä, mutta myös vankkaa johtajuutta kohti ryhmämuotoisia palveluja, missä vertaistuellalla on suuri merkitys.

Haasteet saada NVR vanhempainryhmiä pyörimään lastensuojelun ja päihdepalveluiden yhteisenä palvelumuotona ovat suurimmaksi osaksi löydettävissä toimintakulttuurien ja erilaisten työtapojen yhteensovittamisessa. Tämä vaatii yhteisen kielen ja jaettujen asiantuntija-alueiden hyödyntäminen päihdeosaamisen ja lastensuojelullisten kysymysten edessä. Tarvitaan myös asiantuntijuuteen liittyvien rajojen ylitys. Se vaatii työntekijöiltä kehittämisosaamista, toisten asiantuntemuksen hyödyntämistä ja yhteisen tietämyksen rakentamista yhdessä vanhempien kanssa. Lastensuojelun asiakkuudessa olevien nuorten vanhemmat ovat erittäin valmiita osallistumaan NVR- vanhempainryhmiin, mutta päihde- ja lastensuojelun työntekijöillä ja heitä johtavilla esihenkilöillä on paljon työtä moniammatillisuutta edistämisen rajanylitysten suhteen. Tähän tarvitaan tukirakenteita työntekijöille, jotta voisivat saada työolosuhteet sellaisiksi, ettei ryhmän ohjaaminen ole yksittäisen työntekijän innosta kiinni.

Lähteet

- Attwood, Juliette & Butler Catherine & Rogers Libby & Batterham Mark & Cousins Luke & Wilson Ramon (2019) Non-Violent Resistance parent training and adolescent substance misuse. *Journal of Family Therapy* (2020) 42: s. 222-251
- Beckers, William & Jacob, Willem & Schreiter, Marie Luise (2021) Mattering and Parental Presence in Systemic Therapy Using Nonviolent Resistance: The Utilization of Imaginary Methods. *Family Process* (2022) 61, 507-519.
- Hicks, Stephanie, Jakob Peter & Klustner, Claudia (2020) Engaging a family's support network in non-violent resistance: the experience of supporters. *Journal of Family Therapy* (2020) 42: s. 252-270
- Klostermann, Keith & O'Farrell, Timothy J. (2013) Treating substance abuse: partner and family approaches. *Social Work in Public Health*, 28(3-4): 234-247.
- Lothringer, Zohar & Everett, Yoel & Nitsan, Dori & Rappaport, Varda & Eldar, Orit & Farash, Orna & Arazi-shiff, Rachel & Tal, Shai & Grimberg, Einat & Omer, Haim. Treatment Manual Parental Vigilant Care among Juvenile Offenders in the Juvenile Probation Service. Zohar Lothringerin sähköpostissa lähettämä moniste, toukokuu 2021.
- Miller, Scott & Bertolino, Bob (2012) Feedback-informerad terapi FIT. Studentlitteratur AB, Lund.
- Mönkkönen, Kaarina & Kekoni, Taru & Pehkonen, Aini (2019) Moniammatillinen yhteistyö – Vaikuttava vuorovaikutus sosiaali- ja terveysalalla. Tallinna: Gaudeamus.
- Omer, Haim (2004) Nonviolent Resistance. A New Approach to Violent and Self-destructive Children. New York: Cambridge University Press.
- Omer, Haim (2011) The New Authority. Family, School and Community. Cambridge University Press. New York.
- Omer, Haim et al. (2020) Väkivallaton vastarinta – Työkaluja haastavien nuorten vanhemmille. Inspis 1. EVVK – Ratkaisukeskeinen työskentelyote nuorten kanssa. Lyhytterapia Instituutti LTI. Kääntäneet Ben Furman ja Maiju Ahola.
- Winblatt, Uri (2018) Shame Regulation Therapy for Families. A Systemic Mirroring Approach. Cham: Springer.

7. Lastensuojelun asiakkaana olevien vanhempien näkökulma lastensuojelun monitoimijaisen yhteistyön kehittämiseen

Mapu Wegelius, VTM, Vanhempien ääni lastensuojeluun -osallisuushanke, Kasper - Kasvatus- ja perheneuvonta ry

Johdanto

Lastensuojelun tarkoituksena on lastensuojelulain mukaisesti turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lastensuojelu ei voi kuitenkaan ratkaista asiakkaiden ja perheiden haastavia elämäntilanteita yksin, vaan laadukkaasti lasten suojelun toteutumisessa tarvitaan yhteistyötä lapsen elämässä vaikuttavien eri toimijoiden kesken.

Tässä artikkelissa näkökulma lastensuojelun monitoimijaisuuteen ja sen kehittämiseen on lastensuojelun lapsensa kautta kokeneiden vanhempien näkökulma. Artikkelin tavoitteena on nostaa esille vanhempien näkemyksiä monitoimijaisesta lastensuojelusta ja sen kehittamisestä. Artikkelin tarkoituksena on avata vanhempien kokemia monitoimijaisuuden epäkohtia ja tuoda esille vanhempien ratkaisuehdotuksia haasteisiin. Monitoimijaisuus tarkoittaa tässä artikkelissa sitä, että vanhemmat ja ammattilaiset toimivat yhteistyössä mahdollisimman tasa-arvoisesti.

Aineistona artikkelissa käytetään Kasper - Kasvatus- ja perheneuvonta ry:n toteuttaman ”Tienviittoja lastensuojeluun” -verkkokyselyn vastauksia (2021). Kyselyssä kerättiin lastensuojelun lapsensa kautta kokeneilta vanhemmilta näkemyksiä ja ratkaisuehdotuksia toimivaan lastensuojeluun. Kyselyyn vastasi 227 vanhempaa. Vastaajista 91 % vastasi äidin ja 9 % isän roolissa. Suurimmalla osalla vastaajista lastensuojelun asiakkuus oli vastaushetkellä voimassa. Kysely oli yksi Kasper ry:n Vanhempien ääni lastensuojeluun -osallisuushankkeen (2020–2022) keinoista kuulla oman lapsensa kautta lastensuojelun kokeneita vanhempia.

Kyselyn jäsenitys pohjautuu Lastensuojelun keskusliiton ”Hyvää lastensuojelua, kiitos”- julkaisuun (2019), jossa esiteltiin kuusi lastensuojelun kehittämiskohdetta: osallisuus, rakenteet ja resurssit, inhimillinen ammatillisuus, irti häpeästä, hyvä johtaminen, ja yhdessä tekeminen. Julkaisun kehittämiskohteella ”yhdessä tekeminen” kuvattiin lastensuojelun tekemää yhteistyötä muiden perheen kanssa työskentelevien ammattilaisten kanssa. Kyselyssä vanhemmat vastasivat kysymykseen: mihin tulee erityisesti panostaa, jotta ”yhdessä tekeminen” työtapaa tukee perheitä ja lasta lastensuojelussa. Jatkokysymyksenä oli: mitä pitää tehdä, jotta kehittämiskohde saadaan kuntoon. Lisäksi kysyttiin, mikä vaikeuttaa avun saamista lastensuojelussa.

Kyselyn vastauksista tulee esille, että monitoimijaisuuden haasteet puhuttavat vanhempia viiden muunkin (osallisuus, rakenteet ja resurssit, inhimillinen ammatillisuus, irti häpeästä, hyvä johtaminen) lastensuojelun kehittämiskohteen kohdalla. Tässä artikkelissa on kyselystä nostettu esille monitoimijaisen yhteistyön kehittämiseen liittyvät vastaukset.

Artikkelin ensimmäinen luku kuvaa vanhempien kokemia lastensuojelun monitoimijaisuuden haasteita Kasper ry:n kyselyyn pohjautuen. Toisessa luvussa esitetään viisi vanhempien ehdottamaa ratkaisua siihen, miten lastensuojelussa voitaisiin paremmin onnistua monitoimijaisessa työssä. Lopuksi pohditaan vanhempien kehittämissideoiden pohjalta monitoimijaisen yhteistyön parantamista esimerkiksi systeemisen lastensuojelun toimintamallin laajemmalla käyttöönotolla sekä kokemusasiantuntijatoiminnan hyödyntämisellä monitoimijaisessa työskentelyssä.

Vanhempien kokemuksia lastensuojelun monitoimijaisuuden haasteista

Tienviittoa lastensuojeluun -kyselyn perusteella vanhemmat kokevat monitoimijaisessa verkostossa toimivien ammattilaisten työtehtävät ja odotukset yleisesti epäselvinä. Kyselystä tehdyssä julkaisussa kuvataan, miten vanhempien näkökulmasta ”yhdessä tekeminen” voi näyttäytyä käytännössä erillään toimimisena. Kun eri toimijat eivät työskentele tai kommunikoi keskenään, alkaa työskentely aina alusta uusien toimijoiden kanssa. Jos kellään ei ole vastuuta lapsen kokonaistilanteesta, jää palvelujen koordinointi vanhempien vastuulle. Tällöin kokemus lastensuojelusta voi olla ”apu, joka ei tunnu avulta” (Ahvenainen & Hellsten, 2022).

Vanhemmat eivät ole tämän kokemuksensa kanssa yksin: lastensuojelun sosiaalityöntekijät raportoivat, että esimerkiksi sijaishuollolla joudutaan paikkaamaan puuttuvia lasten- ja nuorisopsykiatrisia palveluja. Vuonna 2017 toteutetussa lastensuojelun kuntakyselyssä peräti kolmasosa kunnista ja kuntayhtymistä (katavuus 49 % väestöstä) kertoi sijoittavansa hyvin usein lapsia sijaishuoltoon siksi, ettei lapsi ei ole saanut tarvitsemiaan mielenterveyspalveluja. (Suomen Kuntaliitto 2017.)

Tiedon saannin ja jakamisen haasteet

Kyselyyn vastanneet vanhemmat kaipaavat selkeämpää ja konkreettisempaa tietoa siitä, mitä lastensuojelun asiakkuus käytännössä tarkoittaa ja miten asiakasprosessi etenee. Tietoa tarvitaan lisää myös siitä, millaista tukea perhe voi saada tilanteisiin, joissa lastensuojelun tarjoama tuki ei riitä. Monille vastaajista on epäselvää lastensuojelun ja muiden palvelujen välinen suhde ja palveluiden toimintatavat. Vanhempien vastauksista välittyy kokemus, että monitoimijaisen verkoston palveluiden kuvaukset ja palveluista toiseen eteneminen onkin rakennettu vahvasti organisaatioiden omista lähtökohdista käsin.

Vanhemmat eivät koe saavansa riittävästi tietoa lastensuojelussa tehtävien päätösten perusteluista. Jos perheellä ei ole tietoa esimerkiksi lastensuojelun asiakkuuden avaamisen syistä tai ilmoituksen tehneen tahon (esimerkiksi päiväkodin tai terveydenhuollon) kokemasta huolesta, ei vanhemmille synny riittävää käsitystä siitä, mihin (ja miten) ongelmiin haetaan ratkaisuja. Vanhemmilla on tarve saada lapselle monitoimijaisesti tukea ja apua niihin ongelmiin, jotka ovat olleet lapsen asiakkuuden syiden taustalla, jotta riittävä muutos parempaan voisi tapahtua.

Vanhemmat korostivat vastauksissa, että heille täytyisi syntyä ymmärrys ja riittävän yhtenäinen käsitys eri ammattilaisten kanssa työskentelyn tavoitteista, toivottavasta muutoksesta sekä eri toimijoiden rooleista ja velvollisuuksista. Yhtenäisen käsityksen muodostamista vaikeuttaa työntekijöiden suuri vaihtuvuus. Vanhempien kokemuksen mukaan tieto ei siirry lastensuojelun sisällä eikä eri toimijoiden välillä. Vanhemmat kokevat erityisen kuormittavaksi työskentelyn aloittamisen ja oman tarinan kertomisen aina alusta uusien työntekijöiden ja eri tahojen kanssa. Kun tiedon tuottaminen alkaa aina alusta, ei työskentely etene eikä todelliseen auttamiseen päästä.

Vastaajat tuovat kyselyssä esille kritiikkiä perheen tietojen jakamisesta eri toimijoiden kesken. He kuvaavat kokemuksia, joissa tietoa ei ole jaettu riittävän läpinäkyvästi eikä perheellä ole ollut mahdollisuutta tiedonjakamiseen ja -tuottamiseen. Kun tieto ei kulje, vanhempi itse joutuu tiedonsiirtäjän rooliin. Vanhemmat kuvaavat myös kirjaamisen haasteita eri toimijoiden välillä. Vanhemmilla ei ole tietoa, mitä kirjaukset sisältävät ja mitä tietoa kullakin toimijalla on perheen tilanteesta. Tarvetta on sekä perheen arkitiedon kirjaamiselle että kirjaamistavoille, joiden avulla sama tieto on käytössä sekä eri toimijoilla että perheellä.

Perheen tilanteen ymmärtämisen ja monitoimijaisen tuen tunnistamisen haasteet

Lastensuojelun tekemissä suunnitelmissa ja arvioinneissa, erityisesti lastensuojeluasiakkuuden alussa, ei kyselyyn vastanneiden vanhempien mielestä kartoiteta riittävän kokonaisvaltaisesti perheen elämäntilannetta ja monitoimijaisen tuen tarvetta. Kaikkia perheenjäseniä ei perhetilannetta arvioitaessa kuulla riittävästi, joten tärkeää tietoa jää näkymättömäksi. Tällöin perheen elämään suurestikin koskettavia päätöksiä tehdään vanhempien näkemysten mukaan liian nopeasti ja vaillinaisilla tiedoilla.

Vastaajien tarpeena on kaikkien perheenjäsenien näkemysten kuuleminen, erilaisten perhetilanteiden parempi ymmärtäminen ja molempien vanhempien huomioiminen erikseen ja tasa-arvoisesti realistisen kokonaiskuvan saamiseksi. Myös perheen muiden aikuisten kuuleminen uusperhetilanteissa pidetään tärkeänä.

Erityisinä perheen kokonaistilanteen ymmärtämiseen ja monitoimijaisen tuen tarpeen tunnistamiseen vaikuttavina tekijöinä vanhemmat nostivat kyselyssä esille lasten ja nuorten neuropsykiatriset haasteet. Vanhempien kokemus on, että lastensuojelulla yksin ei ole riittävän kattavasti tietoa ja osaamista erityislapsista ja -nuorista eikä erityisyyden vaikutuksista perheen arkeen. Tuen käytännöt myös vaihtelevat alueittain tai jopa työntekijäkohtaisesti. Vanhemmat kuvaavat myös kokemuksia, joissa näihin haasteisiin ei terveydenhuollosta saa tarvittavia tukitoimia ja varhaiskasvatuksen sekä koulun tuki vaihtelevat. Vammaispalvelu ei myöskään tarjoa apua yhdenvertaisesti, koska on erilaisia käytäntöjä siitä, oikeuttavatko tietyt diagnoosit vammaispalveluihin. Moniammatillisen arvioinnin ja palveluiden tarvetta näissä tilanteissa korostetaan useassa vastauksessa.

Haastavina ja monitoimijaista yhteistyötä edellyttäminä perhetilanteina tulevat kyselyssä esille myös vieraannuttamiseen, vaativiin ero- ja huoltoriitoihin sekä perheväkivaltaan liittyvät avun tarpeet. Vaativissa ero- ja huoltoriidoissa vastaajille on tärkeää ymmärrys siitä, etteivät vanhemmat kaikissa tilanteissa kykene keskenään sopimaan lasten asioita vaan tarvitsevat sopimiseen ammattiapua. Väkivaltatilanteissa vastaajat toivovat työntekijöiltä kykyä tunnistaa ilmiö ja puuttua siihen. Perheväkivaltatilanteiden ratkaisemiseen toivotaan monitoimijaista tukea erityisesti turvallisuuden lisäämiseksi.

Vanhemmat odottavat, että työskentelyä koordinoivalla ja arviointeja tekevällä lastensuojelun sosiaalityöntekijällä on kattava kuva perheen kokonaistilanteesta ja tuen tarpeista. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän rooli näyttää vanhemmille pullonkaulana tai mahdollistajana siinä, miten laajaksi monitoimijaisen avun tarve määritellään ja miten yhteistyö järjestetään. Sosiaalityöntekijä määrittelee, keitä toimijoita otetaan mukaan arviointi- ja yhteistyöhön, konsultoidaanko moniammatillista tiimiä ja millaiseksi monitoimijainen verkosto muodostuu. Itse lapsestaan lastensuojeluilmoituksen tehneet vanhemmat toivoivat, että perheen kokema huoli, voimavarat ja motivaatio otettaisiin paremmin huomioon työskentelyssä.

Vanhempien vastauksista korostuu se, että jos moniammatillinen yhteistyö ei toimi, perheen tukea koordinoivaan lastensuojelun sosiaalityöntekijään kohdistuu suuria odotuksia. Työntekijän aikaresurssi, verkosto-osaaminen ja tapa tehdä työtä vanhempien kanssa vaikuttavat suuresti siihen, miten hyvin vanhemmat ja perhe kokevat tulevaisuutta kuulluiksi ja autetuksi.

Vastuiden epäselvyys sekä palveluiden riittämättömyys ja toimimattomuus

Tiedon saannin lisäksi vanhemmilla on tarve ymmärtää lastensuojelun vastuualue ja suhde muihin toimijoihin käytännön työnjaossa. Monet vastaajista ovat hyvin epätietoisia siitä, mistä lastensuojelu on vastuussa monimutkaisissa perhetilanteissa ja mitä palveluita lastensuojelun asiakkaana voi saada ja mitä palveluita ei voi saada.

Kun käytännön vastuun- ja työnjako ei ole selvillä, näyttää se vanhemmille siten, ettei kenelläkään tunnu olevan kokonaisvastuuta lapsen ja perheen tilanteesta eikä näkemystä kaikista perheen tuen tarpeista. Kun mikään taho ei koordinoi perheen elämässä vaikuttavien toimijoiden työn- ja vastuunjakoa, tuntuu vanhemmille vastaajien mukaan jäävän kokonaisvastuu toisistaan irrallaan olevien palveluiden yhteensovittamisesta ja organisoimisesta. Vaikka vanhemmilla on toive aktiivisemmasta roolista ja aidosta osallisuudesta monitoimijaisessa työskentelyssä, haluavat he kuitenkin olla selkeästi tarvitsemansa tuen vastaanottajia eivätkä koordinoijia.

Palvelut irrallaan eivät välttämättä kykene vastaamaan sisällöiltään ja oikea-aikaisuudeltaan perheen yksilöllisiin tarpeisiin. Palvelut eivät jousta ja huomioi riittävästi muiden toimijoiden erillään tapahtuvaa toimintaa. Monitoimimisen avun tarpeessa yksittäinen palvelu ei ole riittävä. Vaikka perhe saisi useammaltakin taholta palveluita, jää kokonaisuus toimimattomaksi, jos yhteensovittaminen ja vastuunjako ovat puutteellisia.

Hämmennystä vastaajissa aiheuttaa myös lastensuojelun suhde muiden palveluiden saatavuuteen. Vanhempien kokemuksen mukaan lastensuojelun asiakkuus voi olla edellytys lisäpalveluiden saamiselle. Lastensuojelua on ehdotettu tai siihen on jopa painostettu, jotta lapsi pääsisi tiettyjen erityispalveluiden piiriin.

Esimerkkeinä vanhemmat kuvaavat tilanteita, joissa he ovat hakeneet lapselleen lastensuojelun asiakkuutta toisen ammattilaisen kehotuksesta, jotta saavat lapsen tarvitsemia palveluita (esimerkiksi neuropsykiatrista apua), vaikka varsinaista lastensuojelullista huolta ei tilanteessa ole ollut. Nämä vanhemmat kuvaavat, miten odotukset tasa-arvoisesta ja monitoimijaisesta yhteistyöstä ovat lastensuojelun asiakkuuden myötä

vaihtuneet kokemuksiin itsemääräämisoikeiden menettämisestä. Samanaikaisesti toisilla vastaajista on kokemuksia, joissa lastensuojelun asiakkuus on ollut este saada muita palveluja. Vanhemmat jakavat kokemuksia tilanteista, joissa lastensuojelun asiakkuus on katsottu nuorisopsykiatrian taholta riittäväksi tuen muodoksi silloinkin, kun nuoren ensisijainen tarve on saada psykiatrista apua.

Terveydenhoidon ja lastensuojelun vastuunjaossa on vanhempien kokemusten mukaan kaikkein eniten epäselviä alueita sekä palvelujen toimimattomuutta. Vanhemmilla on kokemuksia tilanteista, joissa lapsi tai nuori ei saa palveluita terveydenhuollosta ja hänet siirretään lastensuojelun asiakkaaksi. Eräs vastaajista kuvaa lastensuojelun näyttäytyvän ”terveydenhuollon roskakorina”, mikä kuvaa olosuhteita, joissa terveydenhuollolla ei ole resursseja auttaa lapsia ja ongelma siirretään lastensuojelulle.

Kuormittuneessa tilanteessa, jossa perhe tarvitsisi sekä auttavia käsiä kasaantuneisiin kotitöihin että konkreettisia, erityistä osaamista työntekijältä vaativia toiminnanohjauksen työvälineitä arkeen, ei esimerkiksi keskusteluun painottuva perhetyö vaikuta olevan vanhempien kokemusten mukaan toimiva ratkaisu. Päälimmäisenä vanhemmilla on kokemus, että perhetyöllä yritetään paikata monitoimijaista apua tilanteissa, joissa perhetyö yksin ei voi vastata haastavaan tilanteeseen vaikuttavasti.

Yksittäisen palvelun riittämättömyys tilanteissa, joissa tarve on monitoimijaiselle tuelle, tulee vanhempien kuvaamissa esimerkeissä esille. Perheen olosuhteet ovat voineet olla uuvuttavia jo vuosia ja laajan avun tarve akuutti. Kun vihdoinkin saatu tuki osoittautuu riittämättömäksi, on vanhempien turhautuminen ja pettymys ilmeinen.

Vanhemmat ymmärtävät tilanteen kohtuuttomaksi myös lastensuojelun kannalta. Yhdellä toimijalla ei voi mitenkään olla kaiken kattavia palveluita tilanteissa, joissa tarve on jo useammalle asiantuntijalle ja erityisosaamista vaativalle palvelulle. Vaikeissa tilanteissa vanhemmille on tärkeää voida luottaa sosiaalityöntekijän valmiuteen konsultoida moniammatillista tiimiä, järjestää verkostotapaamisia sekä yhteensovittaa eri palveluita perheen tilanteen vaatiessa useamman ammattiryhmän samanaikaista tukea.

Vanhempien tarjoamia ratkaisuja ja ehdotuksia monitoimijaiseen työskentelyyn

Kyselyssä vanhemmat tarjoavat konkreettisia ratkaisuja kokemuksiensa epäkohtiin. He odottavat lastensuojelun varmistavan ja auttavan, että perhe saa sopivat ja tarvitsemansa monitoimijaiset palvelut. Monet vastaajista kertovat ymmärtävänsä lastensuojelun resurssien rajallisuuden, joten he pitävät tärkeänä, että lastensuojelu tekee tiivistä yhteistyötä muiden perheen elämässä olevien toimijoiden kanssa.

Vanhemmat toivoivat itselleen aktiivisempaa roolia monitoimijaisen verkoston jäsenenä. He haluavat olla enemmän osallistuvia toimijoita eivätkä työskentelyn kohteita, tiedonantajia ja viestinviejiä. Vanhempien näkemysten aito kuuleminen ja huomioiminen työskentelyssä varmistavat, että työskentelyssä on oikea fokus ja vanhemmat tietävät, mihin työskentelyllä pyritään.

Useat kyselyyn vastanneet vanhemmat toivovat, että he voisivat saada tukea toisilta lastensuojelun asiakkuuden lastensa kautta kokeneilta vanhemmilta. He esittävät toiveena, että vanhemmat voisivat osallistua kokemusasiantuntijoina yhä enemmän lastensuojelun asiakastyöhön, monitoimijaisiin verkostoihin ja palvelujen kehittämiseen.

Tienviittoja lastensuojeluun -kyselyssä vanhemmat tuovat esille ehdotuksia lastensuojelun monitoimijaisuuden kehittämiseksi. Vanhempien vastauksista voidaan koota viisi keskeistä teemaa monitoimijaisuuden onnistumiseksi:

1. **Monitoimijaista yhteistyötä tulee johtaa** ja koordinoida niin, että vanhemmilla on kokonaisuudesta riittävän selkeä käsitys. Perheen koko tilanne, palvelujen tarve, moniammatillinen yhteistyö ja toimijoiden roolit tulee määritellä ja yhteensovittaa yksityiskohtaisesti. Perhe tarvitsee selkeän käsityksen siitä, mikä on kenenkin toimijatahon tehtävä, kuka vastaa kokonaisuudesta ja kuka päättää, miten edetään. Perheen tuen tarpeita suunniteltaessa annetaan kaikille perheenjäsenille mahdollisuus kertoa näkemyksensä.
2. **Tavoitteita laadittaessa, asiakaskirjauksissa ja päätösten perusteluissa tulee tehdä avointa yhteistyötä perheen kanssa** ja varmistaa asioiden ymmärtäminen. Eriävät mielipiteet tulee kirjata ylös.

3. **Työskentelyjen aikatauluissa on huomioitava perheen arki ja ajankäyttö.** Kun toimijatahoja on paljon, yhteydenpidon ja tapaamisten järjestäminen voi olla vanhemmille todella haastavaa ja lisätä kuormitusta arkeen.
4. **Vanhempien kokemustietoa tulee hyödyntää myös monitoimijaisissa verkostoissa.** Lastensuojelun asiakkaana olevien lasten vanhemmille tulee järjestää mahdollisuus saada tukea toisilta asiakkuuden lapsensa kautta läpikäyneiltä vanhemmilta. Koulutettu kokemusasiiantuntija voi auttaa vanhempaa esimerkiksi verkostokokoukseen valmistautumisessa ja osallistua niihin tukihenkilönä.
5. **Tiedonvälityksen parantamiseen tulee kehittää vanhempien osallisuutta ja läpinäkyvyyttä lisääviä työkaluja.** Vanhemmat tarvitsevat mahdollisimman ajantasaista tiedon välittymistä niin perheen, eri toimijoiden ja esimerkiksi lapsen sijaishuoltopaikan välillä. Erityisesti tarvetta on vanhempien tuottaman tiedon välittämiseen verkostolle. Tiedonjaon tueksi tulisi kehittää esimerkiksi mobiilisovellus tai digitaalinen alusta, johon kaikki osapuolet voisivat kirjata muille verkoston jäsenille tärkeitä tietoja.

Pohdintaa

Millainen kuva monitoimijaisen lastensuojelun tilasta syntyy asiakkaina olevien lasten ja nuorten vanhempien vastauksista? Millainen on vanhempien visio monitoimijaisesta lastensuojelusta, jota tulisi yhdessä rakentaa?

Visio on jaettu: vanhempien kokemat kehittämisen kohteet ovat hyvin pitkälle samoja, joita lastensuojelun tutkimuksessa ja kehittämistyössä on jo havaittu. Muutostarve on myös yhteinen: resurssien kohdentaminen oikein, oikea-aikaisesti ja vaikuttavasti on kaikkien etu.

Tässä artikkelissa on tullut esille vanhempien tarve saada kattavasti tietoa kaikista saatavilla olevista palveluista, perhettä auttavista tahoista ja vastuunjaosta toimijoiden kesken. Vanhemmilla on tarve saada näkyväksi ja ymmärretyksi perheen kokonaistilanne sekä lapsen rooli siinä ja tätä kautta saada yhteensovitettuja, toimivia palveluja perheen tilanteeseen.

Vanhempien tässä artikkelissa esitellyissä toiveissa on paljon yhteistä systeemisen lastensuojelun toimintamallin kanssa, jossa osallisuus ja monitoimijaisuus ovat työskentelyn keskiössä. Systeeminen lastensuojelu on tapa organisoida lastensuojelu suhdeperustaiseksi tiimityöksi, jossa hyödynnetään systeemisen ajattelun ja perheterapian työtapoja. Suhdeperustaisuus vastaa myös vanhempien tarpeeseen tulla nähdyksi, kuulluksi ja ymmärretyksi kriisin keskellä. Systeemisessä mallissa perheen tilannetta käsitellään kokonaisuutena, mikä oli myös vanhempien kyselyn vastauksissa toivoma työskentelytapa. (Yliruka & Tasala 2022.)

Kyselyyn vastanneet vanhemmat tuovat esille toiveen kokemusvanhempien hyödyntämisestä asiakasvanhempien tukena. Vanhempi, joka on itse ollut lastensuojelun asiakkaana ja erilaisten palveluiden käyttäjänä, voi oman kokemuksensa ja ymmärryksensä avulla vertaisena auttaa vanhempaa jäsentämään omaa tilannettaan, ajatuksiaan ja perheen tarvitsemaa tuen tarvetta.

Kokemusvanhemman rooli voi monitoimijaisessa työskentelyssä olla sekä vanhemman tukihenkilönä toimiminen että kokemustietoa ja asiakasymmärrystä monitoimijaiseen tiimiin tuova asiantuntija.

Kokemustiedon käyttäminen osana monitoimijaista työskentelyä tulee olla rakenteellisesti osana lastensuojelun monitoimijaista kehittämistyötä hyvinvointialueilla. Tähän tarvitaan tahtotilaa hyödyntää luottamuksellisesti eri perheenjäsenten kokemustietoa, ammattilaisten tukea sekä tarvittavia resursseja koordinoituihin tulevilla hyvinvointialueilla. Kokemusasiiantuntijan käyttämiselle tulee olla selkeät eettiset ohjeet, kattava koulutus sekä työskentelyn erityisyyden huomioima tuki kokemustyöhön ryhtyville. Kokemusasiiantuntijoiden käytöllä ei voida korvata asiakasosallisuutta itse prosessissa, mutta sen avulla voidaan kehittää toimintatapoja, joilla lisätään myös asiakasnäkökulmaa lastensuojelun monitoimijaisessa verkostotyössä.

Kirjallisuus

- Aaltio, Elina & Isokuortti, Nanne (2019) Systeemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementit. Kuvaus asiakastason ydinelementeistä, tavoitteista ja toimintamekanismeista. Työpäperi 33/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Aarnio, Noora & Repo, Jenni (2022) Asiakasnäkökulmaisen tiedon suuntia lastensuojelun rajapinnoilla. Lastensuojelu lapsen etuna (ETU) tutkimuksen- blogi. https://www.socca.fi/tutkimus/lastensuojelu_lapsen_etuna_-_tutkimushanke_%28etu%29/blogi/blogin_syottosivu/asiakasnakokulmaisen_tiedon_suuntia_lastensuojelun_rajapinnoilla.9756.blog.
- Ahvenainen, Armi & Hellsten, Sari (2022) ”Kun apu ei tunnu avulta”- lastensuojelun asiakasvanhempien kokemuksia lastensuojelusta. Verkkojulkaisu. https://suomenkasper.fi/wp-content/uploads/2022/03/kun-apu-ei-tunnu-avulta_kasper_ry_290322.pdf.
- Civil, Tiina & Abrahamsson, Outi & Mäki-Fossi, Satu & Miittunen, Nanna (toim. 2019) Systeeminen lastensuojelu monitoimijaisuuden ja osallisuuden varmistavana verkostotyönä. Työpäperi 34/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Lastensuojelukeskusliitto (2019) Hyvää lastensuojelua, kiitos! Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 5/2019. <https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/hyvaa-lastensuojelua-kiitos.pdf>. Luettu 2.9.2022.
- Suomen Kuntaliitto (2017) Lastensuojelun kuntakysely 2017. <https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Lastensuojelun-kuntakyselyn-keskeisimm%C3%A4t-tulokset-raportti-01022018.pdf>.
- Yliruka, Laura & Tasala, Tanja (2022) Lastensuojelun systeemisen toimintamallin kansallinen tilannekuva vuonna 2021. Tutkimuksesta tiiviisti. 9/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

8. Sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten monitoimijainen vanhemmuuden tuki

Katriina Nokireki, asiantuntija, Pesäpuu ry
Fanny Nortamo, kokemusasiantuntija Pesäpuu ry
Onni Westlund, kehittämisspäälikkö, Pesäpuu ry

Johdanto

Suomessa on noin tuhat lastensuojelun sijaishuollosta itsenäistynyttä nuorta vanhempaa, joiden kokemuksia palvelujärjestelmän toimivuudesta vanhemmuuden tuessa tulisi ymmärtää nykyistä paremmin. Tässä artikkelissa tarkastellaan näitä kokemuksia nuorten vanhemmuuden ja elämänkaaren eri vaiheissa. Lastensuojelun sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten vanhempien tuki on luonteeltaan monitoimijaista. Suurin osa nuorista siirtyy sijaishuollosta lastensuojelun jälkihuoltoon, ja he saavat vanhemmuuteen liittyen tukea neuvolasta. Tämän lisäksi nuorten elämässä on usein myös muita palveluja, kuten esimerkiksi vanhemman terveydenhuoltoon, koulutukseen- ja työelämään liittyvät palvelut sekä taloudelliseen tilanteeseen liittyvät palvelut.

Tässä artikkelissa lastensuojelun sijaishuollosta itsenäistyneillä nuorilla vanhemmilla tarkoitetaan vanhemmaksi tulleita, iältään noin 15–25-vuotiaita henkilöitä, jotka ovat asuneet lastensuojelun sijaishuollossa jossakin elämänsä vaiheessa. Artikkelin on kirjoitettu yhdessä tähän kohderyhmään kuuluvien nuorten vanhempien kanssa ja siihen on koottu kokemustietoa valtakunnallisen lastensuojelun kehittämissyhteisö Pesäpuu ry:n toiminnassa kohdatuilta nuorilta vanhemmilta, joiden kanssa on työskennelty aiheen äärellä erilaisissa ryhmäprosesseissa ja yksittäisissä tapahtumissa. Monitoimijainen vanhemmuuden tuki ymmärretään artikkelissa eri ammattiryhmien yhteisenä työnä, jota tehdään yhdessä asiakkaan kanssa.

Artikkelin aluksi kuvataan tiiviisti, mitä lastensuojelun sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten vanhemmuudesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä tiedetään tutkimus- ja tilastotiedon pohjalta. Tämän jälkeen artikkeli keskittyy kuvaamaan nuorten vanhempien kokemuksia sijaishuollossa kasvamisen, vanhemmuuden ensiaskeleiden ja vanhemmaksi kasvamisen näkökulmista. Samalla pohditaan, millä tavalla monitoimijaisuuden tulisi näyttäytyä näissä eri vaiheissa. Artikkelin lopussa esitetään tiivistetyt toiveet siitä, minkälaista monitoimijaisen vanhemmuuden tuen tulisi olla sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten vanhempien mielestä.

Sijaishuollosta itsenäistyneet nuoret vanhempina

Suomessa lastensuojelun sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten vanhemmuuteen liittyvä tutkimustieto on vähäistä. Olemassa oleva tutkimustieto on pääasiassa toteavaa ja osana laajempaa tutkimusta syntyneitä oheistietoa, joka ei tarjoa syvällistä ymmärrystä ilmiön taustoihin. Aiheeseen liittyvää tutkimusta yhdistää se, että se on pääasiassa koottu erilaisia rekisteritietoja yhdistelemällä. Rekisteritutkimukset tunnistavat huonosti miesten isäksi tuleminen, joten lastensuojelun sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten vanhempien osalta tutkimustieto painottuukin raskaudenkeskeytyksiin ja synnytyksiin ja tätä kautta kohdullisiin ihmisiin.

Suomessa lastensuojelun sijaishuollosta itsenäistyneet nuoret tulevat muuta väestöstä nuorempina vanhemmiksi (Heino & Johnson 2010, 278). Rekisteritietoon perustuvassa seurantatutkimuksessa todettiin, että sijaishuollosta itsenäistyneistä naisista yli viisi prosenttia oli synnyttänyt alle 18-vuotiaana ja lähes 19 prosenttia alle 20-vuotiaana. Raskaudenkeskeytyksiä sijaishuollosta itsenäistyneillä nuorilla naisilla oli joka neljänellä. Synnytysten ja raskaudenkeskeytysten määrät olivat moninkertaisesti suuremmat, kuin muulla väestöllä. (Kestilä ym. 2012, 606–609). Myös kansainvälisesti tarkasteluna sijaishuollosta itsenäistyneet nuoret tulevat muuta väestöstä keskimääräistä nuorempina vanhemmiksi (esim. Cameron ym. 2018, 168–169).

Olemassa olevan tiedon pohjalta on vaikea sanoa tarkasti, kuinka paljon lastensuojelun sijaishuollosta itsenäistyneitä nuoria vanhempia tarkalleen ottaen on. Lastensuojelun tilastotiedon perusteella voidaan kuitenkin tehdä suuntaa antavia arvioita.

Lastensuojelun sijaishuollossa asuvien nuorten määrä on kasvanut merkittävästi viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana. Lastensuojelun jälkihuollon päättymisen ikäraja nostettiin 21 ikävuodesta 25 ikävuodteen vuoden 2020 alusta. Vuodesta 2020 vuoteen 2021 lastensuojelun jälkihuollossa olleiden nuorten määrä lisääntyi 1 717 nuorella eli 19 prosentilla. Jälkihuollon asiakkaana oli vuonna 2021 yhteensä 10 787 nuorta. (Forsell & Kuoppala 2022). Sijaishuollossa asuvien nuorten määrän lisääntymisen ja jälkihuollon ikärajan nostamisen seurauksena jälkihuollon asiakkaana on tulevaisuudessa arviolta noin 15 000 nuorta.

Sijaishuollosta itsenäistyneistä ja jälkihuollon asiakkaana olevista 15 000 nuoresta noin puolet ovat naisia. Rekisteriaineistoista tehtyjen tutkimusten mukaan näistä 7 500 naisesta arviolta noin joka viidennes eli 1500 saa lapsen alle 20-vuotiaana. Jälkihuollon asiakkaana olevien 20–24-vuotiaiden naisten osalta ei ole olemassa tietoa, jonka pohjalta tiedettäisiin tai voitaisiin arvioida, kuinka suuri joukko heistä saa lapsen. Rekisteriaineistot eivät tunnista miesten vanhemmaksi tuloa samalla tavalla kuin naisten, joten tällä hetkellä ei ole olemassa keinoja myöskään isien määrän arvioimiseksi. On kuitenkin perusteltua olettaa, että myös joukko sijaishuollosta itsenäistyneitä nuoria miehiä ja 20–24-vuotiaita naisia tulee vanhemmaksi jälkihuollon aikana.

Sijaishuollosta itsenäistyneet nuoret vanhemmat eivät siis ole marginaalinen, vaan merkittävä ryhmä, jonka kanssa työskentely koskettaa laajaa ammattilaisjoukkoa. Nuorten vanhempien kokemuksia ymmärtämällä eri toimijoiden on helpompi yhteensovittaa työtään toimivaksi kokonaisuudeksi, jolla pystytään vastaamaan niin nuorten vanhempien kuin heidän lastensa tarpeisiin.

Seksuaali- ja lisääntymisterveyden tukeminen sijaishuollossa

Sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten vanhempien monitoimijaisen tuen kehittämisessä on tärkeää huomioida myös vanhemmuutta edeltävät vaiheet, jotka luovat tarvetta tuelle. Seksuaali- ja lisääntymisterveys ovat toisistaan erottamat. Hyvä seksuaali- ja lisääntymisterveys lisää kehollista, tunteellista, henkistä ja sosiaalista hyvinvointia. Tämä mahdollistaa suojautumisen seksuaaliselta kaltoinkohtelulta ja sukupuolitaudeilta sekä lisää kykyä nauttia seksuaalisista suhteista, suunnitella onnistuneita raskauksia ja lisää raskauksien ja synnytysten turvallisuutta. (Väestöliitto 2022).

Lastensuojelun sijaishuollossa asuvista 8.–9.-luokkalaisista nuorista lähes puolet oli ollut sukupuoliyhdynnässä, kun muulla tavoin asuvista nuorista tämä osuus oli 20 prosenttia. Sijoitettuna asuvat nuoret käyttivät myös muita nuoria harvemmin jotakin ehkäisymenetelmää viimeisimmässä yhdynnässä. Tämän lisäksi kaikenikäiset sijaishuollossa asuvat lapset ja nuoret kohtaavat muita lapsia ja nuoria enemmän seksuaalista kommentointia, ehdottelua, ahdistelua, koskettelua ja painostamista sekä seksuaaliväkivaltaa. (Ikonen ym. 2020, 43–44). Aikaisemmin aloitettu seksuaalinen aktiivisuus, ehkäisymenetelmien käyttämättä jättäminen ja aikaisemmat seksuaalisen kaltoinkohtelun kokemukset ovat kaikki sellaisia merkittäviä tekijöitä, jotka korostavat seksuaali- ja lisääntymisterveyden tarpeellisuutta sijaishuollossa.

Nuorten tuottama kokemustieto kertoo monissa kohdin siitä, kuinka sijaishuollon aikana saatu seksuaalikasvatus on joko puutteellista tai lähes olematonta. Usein seksuaalikasvatus lastensuojelussa näyttäytyy ainoastaan ehkäisyvälineiden ja/tai -valmisteiden tarjoamisella, sekä sukupuolitauteitesteinä (esim. Jämsen & Nurminen 2020). Välineiden ja valmisteiden tarjoaminen sisältää aikuisen vastuun varmistaa niiden oikea ja säännöllinen käyttö. Tähän liittyen esimerkiksi hatkareissujen aikana säännöllinen valmiste saattaa jäädä ottamatta, välineitä ei välttämättä ole saatavilla ja kaiken lisäksi seksuaalisen väkivallan riski on korkea (Lehtonen & Télen 2013).

Seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyvän kasvatuksen typistymisen parhaimmillaankin ehkäisyvälineiden ja -valmisteiden tarjoamiseen ei ole missään määrin riittävää. Tällainen toiminta ei valmista nuorta tunnistamaan esimerkiksi omia rajojaan, terveen suhteen tunnusmerkkejä, oman kehon toimintoja tai seksuaalisuuttaan. Sijaishuollossa tarvitaan identiteettiä vahvistavaa ja turvaa tuovaa kasvatusta puolueettoman tiedon parissa. Ehkäisyvälineitä ja -valmisteita tarjottaessa tehdään myös usein hyvin selväksi, että mahdollinen oma tai kumppanin raskaaksi tuleminen olisi huono, hävettävä ja pelättävä asia, jota tulisi kaikin keinoin

välttää. Tämä ei lähtökohtaisesti vahvista sitä, että raskauden tapahtuessa nuori olisi halukas kertomaan asiasta ja luottamaan aikuisiin asian suhteen, oli päätös tilanteen suhteen mikä tahansa.

Nuorista tuntuu usein siltä, että seksuaalikasvatus on aina jonkun toisen tahon tehtävä. Sijaishuolto luottaa, että koulussa kerrotaan, koulu luottaa, että terveydenhuollossa kerrotaan, terveydenhuolto luottaa, että edellä mainituissa asia on hoidettu. Jos jokainen taho ottaisi seksuaalikasvatuksen omaksi asiakseen, kasvatkaisimmeko nuoria, jotka voisivat hyvin, kunnioittaisivat omia ja muiden valintoja ja olisivat positiivisen uteliaita tutkimaan omaa identiteettiään. Voisivatko he luottaa aikuisten kantavan loppuun kiusalliselta tuntuvat keskustelunaloitukset ja jakavan heille laadukasta tietoa sekä tukea heränneisiin tunteisiin?

Seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyvä kasvatus- ja tukityö on merkittävä mahdollisuus tarjota sijaishuollossa asuville nuorille tarvittavaa varhaista tukea. Se tarjoaa mahdollisuuden käsitellä laajemmin myös esimerkiksi vanhemmuuden teemoja, kuten esimerkiksi siihen liittyviä toiveita, odotuksia ja mahdollisia pelkoja. Seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyvää kasvatus- ja tukityötä ei ole myöskään sijaishuollossa pakko toteuttaa ainoastaan sijaishuoltopaikan aikuisten toimesta, vaan mukaan tähän työhön on mahdollista kutsua myös muita toimijoita. Monitoimijaisella yhteistyöllä on mahdollista yhtäältä vahvistaa sijaishuollossa työskentelevien ammattilaisten osaamista seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyvissä kysymyksissä. Toisaalta yhdessä toimimalla voidaan lisätä myös seksuaali- ja lisääntymisterveyden asiantuntijoiden osaamista ja ymmärrystä sijaishuoltoon liittyvistä erityiskysymyksistä.

Sijaishuollossa kasvaminen ja suhde omiin vanhempiin

Kun tavoitteena on kehittää sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten vanhempien monitoijaista tukea, tulee huomioida ne tausta- ja olosuhdetekijät, jotka vaikuttavat tuen tarpeisiin. Lastensuojelun sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten monitoimijaisessa vanhemmuuden tuessa tulee tunnistaa sijaishuollossa kasvamisen erityisyys ja nuorten suhteet omiin vanhempiinsa. Suurimmalla osalla sijaishuollosta itsenäistyneillä nuorilla vanhemmilla on taustallaan useita sijoituksia eri sijaishuoltopaikoissa. Sijaishuollossa kasvaneilla nuorilla on huomattavasti muita nuoria useammin myös tilanne, jossa esimerkiksi syntymävanhempi tai -vanhemmat ovat kuolleet, sairastavat psyykkisesti ja ovat heikosti toimeen tulevia (Ristikari ym. 2018, 77–79). Tämä tarkoittaa, että sijaishuollosta itsenäistyneillä nuorilla vanhemmilla on usein muuta väestöä vähemmän luonnollisia tukiverkostoja, jotka voivat tukea heitä heidän kasvatustehtävässään. Jokaista nuorta vanhemmuudessa tukieksa tuleekin ymmärtää juuri hänen kokemuksiaan sijaishuollossa kasvamisesta ja suhteesta omiin vanhempiin.

Nuorelle voi huostaanoton ja sijaishuoltopaikkojen muutoksien myötä näyttäytyä useita erilaisia vanhemmuuden roolimalleja, jotka voivat olla keskenään hyvinkin toisistaan poikkeavia. Toisaalta esimerkiksi lastensuojelulaitoksessa kasvaneelle lapselle häntä kasvattaneet aikuiset eivät ole olleet niinkään vanhempia eivätkä ohjaajat ole toteuttaneet kasvatustehtäviään vanhemmuuden näkökulmasta. Riippuen huostaanoton syistä, vanhemmuus voi näyttäytyä lapselle ja nuorelle enimmäkseen erilaisina, koko perheeseen vaikuttaneina, mahdollisesti haastavina asioina, joista puhuminen voi olla jännitteistä eikä siihen ole oikeaa aikaa tai paikkaa tarjolla. Lapsen ja nuoren toiveet vanhemmilleen tai sijaishuollon aikaisille aikuisille voi tästä vanhemmuuden näkökulmasta jäädä sanoittamatta ja auki keskustelematta, jolloin vanhemmuus teemana jää käsittelemättä. Lapsen ja nuoren näkemys siitä, minkälaista tukea vanhemmat voivat saada ja miten heidät kohdataan vanhempina, voi vaikuttaa vahvasti vanhemmuuden kokemukseen.

Omien vanhempien suhtautuminen lastensuojeluun voi vaikuttaa siihen, millä tavoin nuori itse suhtautuu palveluihin ja tarjolla olevaan tukeen. Asenneilmapiiri, jossa perheen sisäiset asiat pidetään perheen sisällä, vaikuttaa myös seuraavan sukupolven haluun, kykyyn ja mahdollisuuksiin ottaa vastaan palveluita tai ulkopuolista tukea. Kyse on ennen kaikkea tiedon puutteesta kumpuavasta epävarmuudesta hakeutua palveluiden piiriin, ei niinkään kielteisestä asennoitumisesta ulkopuolista tukea kohtaan. Asenteiden muodostumisessa on merkitystä myös sillä, onko esimerkiksi huostaanotto tapahtunut suostumukseen vai vastustukseen perustuen.

Omia lapsuudenkokemuksia pohtiessaan nuori voi alkaa tunnistamaan niitä asioita, joita ei itse halua tulla levaisuudessa toteuttaa omassa vanhemmuudessaan. Näiden asioiden rinnalla yhtä merkityksellistä on tunnistaa omassa historiassaan ja elämässään niitä hyviä ja kannattelevia asioita, joita haluaa välittää seuraavalle

sukupolvelle. Tärkeintä on, että näitä molempia teemoja voisi käsitellä, jo ennen perheen perustamista mutta myös odotusaikana sekä lapsen synnyttyä. On siis tärkeää, että sijaishuollosta itsenäistyneitä vanhempia kohdatessa eri alojen ammattilaiset hahmottavat, mitkä erilaiset tekijät vaikuttavat vanhemmuuteen ja minkälaisia erityistarpeita vanhemmilla on esimerkiksi palveluihin liittyvään tiedon saantiin ja tuen piiriin hakeutumiseen liittyen.

Vanhemmaksi tulemisen ensiaskeleet

Nuoren tarvitsema tuki raskauden ensihetkestä alkaen riippuu osittain siitä, onko raskaus suunniteltu ja siten jo entuudestaan valmisteltu, vai onko perheen perustaminen tapahtunut yllättäen. Molemmissa tapauksissa ammattilaisten taito kohdata tuleva nuori vanhempi ja hänen puolisonsa arvostavasti sekä voimavara- ja ratkaisukeskeisesti, on valtavan tärkeää.

Ammattilaisen tulisi pysähtyä kuulemaan nuoren ajatuksia hänen elämäntilanteestaan sekä siitä, minkälaista tukea ja apua hän kokee juuri nyt tarvitsevansa. Sijaishuollosta itsenäistyneillä nuorilla vanhemmilla on turvattomia kokemuksia esimerkiksi neuvolapalveluista, joissa heidän kykyänsä toimia vanhempana on kyseenalaistettu heti ensikohtaamisesta lähtien ainoastaan heidän oman aikaisemman lastensuojelukokemuksensa vuoksi. Tämä ymmärrettävästi nostaa avun pyytämisen kynnykseksi sekä heikentää luottamusta niihin ammattilaisiin, joihin pitäisi juuri silloin pystyä turvautumaan.

Olisi tärkeää, että nuorella itsellään ja hänen asioissaan toimivilla ammattilaisilla eri palveluissa olisi yhteinen tieto ja ymmärrys nuoren kokonaisvaltaisesta elämäntilanteesta, sekä vanhemmuuteen vaikuttavista seikoista. Myös tarvittavan tuen muodot ovat moninaisia. Jo odotusaikana esimerkiksi vertaistuki on todella tärkeä ja merkityksellinen tuen muoto. Vauvan syntymään valmistautuessa ajankohtaisiksi asioiksi tulevat myös asumismuoto, taloudellisen tilanteen vakaus, läheis- ja tukiverkosto, terveydentilaan liittyvät asiat kuten esim. mahdolliset olemassa olevat lääkitykset, toisaalta raskauden myötä niiden karsiminen ja siitä seuraavat vaikutukset hyvinvointiin. Myös kaikki konkreettiset vauvanhoitoon liittyvät asiat, kuten tarvikkeet ovat nuorten vanhempien mielessä.

Näiden asioiden lisäksi vanhemmuus teemana herättää uudella tavalla myös omat lapsuuskokemukset mielen päälle. Kysymykset omasta lapsuusajasta, omasta kasvusta ja kehityksestä, sekä saamastaan hoidosta ja kasvatuksesta tulevat esille neuvoloiden alkukartoituskyselyssä. Jos nuori jää näiden kysymysten kanssa aivan yksin, voi jo tässä vaiheessa muodostua toiseuden tai epäonnistumisen tunteita. Toisaalta näistä asioista ei neuvolassa ole juurikaan tilaa keskustella.

Lastensuojelun jälkihuollon, neuvolan ja muiden palvelujen tulee olla tietoisia toisistaan. Lisäksi niiden tulisi toimia yhdessä vanhemmuutta tukevalla tavalla jo odotusaikana sekä varmistaa, että kaikki nuorta mietittävät ja askarruttavat asiat saavat vastauksen. Myös tässä tilanteessa helposti oletetaan, että asia x kuuluu esimerkiksi neuvolalle, asia y jälkihuollolle ja asia z järjestöjen vertaistoiminnalle. Pahimmissa tapauksissa nuori jää täysin vaille vastauksia omaan vanhemmuuteensa liittyvien kysymysten kanssa.

Vanhemmaksi tuleminen ja kasvaminen

Vanhemmuuteen saatava kokonaisvaltainen tuki on tärkeää niin odotusaikana kuin lapsen synnyttyä. Tuen tarpeet riippuvat perheen yksilöllisestä tilanteesta, olemassa olevista tukiverkostoista sekä jaksamista tukevasta ja toisaalta kuormittavista tekijöistä. Tuessa tulisi tunnistaa myös perheen tilanteesta tapahtuvat muutokset. Sijaishuollosta itsenäistyneet nuoret saattavat kantaa esimerkiksi hoivavastuuta myös muista läheisistään. Muutokset näissä ihmissuhteissa saattavat kuormittaa nuorta vanhempaa hetkellisesti, jolloin intensiivisempi tuki on tarpeellista.

Yhtenä monitoimijaisen tuen muotona tulisi nähdä vertaistuki. Lastensuojelun sijaishuollossa asuvat ja asuneet nuoret sekä nuoret vanhemmat ovat toistuvasti tuoneet esiin, kuinka merkittävää on päästä keskustelemaan vertaisten kanssa omista kokemuksistaan (esim. Kaijanen ym. 2022). Vanhemmille on jo pitkään ollut tarjolla erilaisia vertaisuuteen perustuvia tukimuotoja ympäri Suomea. Osa sijaishuollosta itsenäistyneistä nuorista vanhemmista ei ole kuitenkaan löytänyt omaa paikkaansa näistä ryhmistä, sillä heidän kokemuksensa ovat poikenneet merkittävästi muiden ryhmäläisten kokemuksista. Ryhmiä ei ole siis aina koettu

itselle sopiviksi tai riittävän turvallisiksi, jotta niissä olisi ollut turvallista käsitellä omia kokemuksia esimerkiksi lastensuojeluun ja sen suhteeseen vanhemmuuteen liittyen.

Vanhemmaksi kasvaminen edellyttää omien lapsuuskokemusten, sekä historian käsittelyä ja hyväksymistä. Vanhemmuudessa tarvitaan taitoja tunnistaa omia sekä lapsen tarpeita. Näiden tarpeiden, esim. levon, ravinnon, leikin ja vuorovaikutuksen yhteensovittaminen pikkuvauva-aikana voi olla haasteellista kenelle tahansa vanhemmalle, mutta erityisesti silloin, jos vanhemman on vaikeaa tunnistaa omia tarpeitaan. Toisaalta myös ylisuorittamisen tarve vanhempana todistaakseen olevansa riittävä, on pitkällä tähtäimellä uuttavaa ja on riski perheen hyvinvoinnille.

Sijaishuollosta itsenäistyneillä nuorilla vanhemmilla on valtava halu ja motivaatio olla maailman parhaita vanhempia omalle lapselleen. Heillä voi olla paljon tietoa ja taitoja, jotka kannattelevat vauva- ja pikkulapsiarjessa. Nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten tulisi olla kulkemassa vanhempien rinnalla, reflektoidessa ja tekemässä näkyväksi vahvuudet, joita vanhemmilla on. Joskus pelkkä hyväksynnän ja arvostuksen osoittaminen voi olla nuorelle niin merkityksellistä, että se kantaa vaikeidenkin hetkien yli.

Perheen ympärillä toimivat ammattilaiset voisivat yhdessä muodostaa sellaisen turvaverkoston, jonka avulla vastataan lapsen kehitykseen ja kasvuun tarvittavasta tuesta, nuoren vanhemman oman elämäntilanteen tuesta, vanhemmuuteen ja parisuhteeseen tarvittavasta tuesta, sekä esimerkiksi perheen taloudellisen tilanteen turvaamisesta. Myös vertaistuen ja kokemusasiantuntijuuden hyödyntäminen voi olla merkittävä osa tätä turvaverkosta.

Yhtenä keskeisimpänä ammattilaisten yhteisenä tavoitteena tulee olla nuorten vanhempien luottamuksen kasvattaminen apua tarjoavia ammattilaisia kohtaan, sillä kokemukset ammattilaisten ennakkoluuloisesta ja jopa nuoria vanhempia halveksivasta asenteesta ovat hyvin yleisiä. Nämä kielteiset kokemukset ovat omiaan vahingoittamaan luottamusta ja sitä kautta nostamaan avun hakemisen kynnyksiä. Avun piiriin hakeutumista haastavat myös palveluiden hajanaisuus, sekä toisaalta juuri tälle kohderyhmälle sopivien palveluiden puuttuminen kokonaan. Suomessa on alueellisesti hyvin vaihtelevia tapoja auttaa jälkihuollon piirissä olevia vanhempia sekä heidän perheitään, ja avun saaminen riippuu paikoin myös nuoren vanhemman omasta kyvystä vaatia tarvittavia palveluita.

Kirjoittajien suositukset

Sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten vanhempien toiveiden keskiössä on tarve monitoimijaiselle tuelle. Sijaishuollossa tulee tunnistaa, että lapset tarvitsevat heidän tarpeensa tiedostavaa seksuaali- ja lisääntymis-terveyteen liittyvää kasvatusta. Arvioitaessa sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten vanhempien tuen tarpeita, ammattilaisten tulee ymmärtää ja tunnistaa sijaishuollossa asuneiden nuorten elämään liittyviä kuormittavia tekijöitä. Yksittäisiä palveluita ei ole tarkoitettu vastaamaan sijaishuollosta itsenäistymiseen, vanhemmaksi tulemiseen sekä vanhempana kukoistamiseen liittyviin tuen tarpeisiin. Ammattilaisten tulee rakentaa sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten vanhempien ja heidän perheidensä tuen tarpeita vastaava kokonaisvaltainen tuki yhdessä toimien.

Seksuaali- ja lisääntymis-terveyteen liittyvää kasvatusta ja tukea tarvitaan sijaishuollossa huomattavasti tarjolla olevaa enemmän ja laadukkaammin. Keskeisessä asemassa tässä kasvatustyössä ovat sijaishuollossa työtä tekevät ammattilaiset. Tämän lisäksi seksuaali- ja lisääntymis-terveyteen liittyvissä kysymyksissä on mahdollista hyödyntää myös juuri sen alan ammattilaisia.

Sijaishuollossa tulee olla mahdollisuus käsitellä omia lapsuudenaikaisia kokemuksia ja sijaishuollossa asumiseen ja vanhemmuuteen liittyviä tunteita sekä kokemuksia. Näiden teemojen käsittelyä tulee jatkaa jälkihuollossa, vanhemmuuden ensiaskelten aikana ja vanhemmaksi tuleminen jälkeen, jolloin kokemukset omasta lapsuudesta saavat jälleen uudenlaisia merkityksiä ja tarkastelukulmia. Kaikessa tässä tulee huomioida myös nuoren suhde hänen omiin vanhempiinsa.

Ammattilaisten tulee tunnistaa, että suurin osa nuorista vanhemmista pitää lapsen saamista positiivisena asiana, jonka myötä heille syntyy kokemus merkityksellisestä tehtävästä. Nuoret vanhemmat ovat motivoituneita vastaamaan lapsensa tarpeisiin tavalla, jota heidän omat vanhempansa eivät kyenneet tekemään. Tähän nuoret vanhemmat tarvitsevat kuitenkin eri toimijoiden tukea, eivät stigmatisointia. (Aparicio ym. 2015; Aparicio ym. 2018).

Ryhmämuotoisessa vertaistuessa nuoret vanhemmat saavat tukea vertaisiltaan ja ryhmän ohjaajilta. Ryhmiä on mahdollista ylläpitää suljettuina ja tiivimpinä prosesseina tai löyhempinä rakenteina. Niiden kautta erilaista tukea ja tietoa on mahdollista tuoda myös lähemmäksi nuoria esimerkiksi erilaisten vierailuiden kautta. Parhaimmillaan ryhmämuotoisessa vertaistuessa vastataan siis samanaikaisesti erilaisiin tuen tarpeisiin inhimillisesti ja taloudellisesti kestäväällä tavalla. (esim. Kaijanen ym. 2022, 51–53).

Sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten vanhemmuuteen liittyvistä tekijöistä tarvitaan enemmän ja monipuolisempaa tutkimusta. Lisäksi tarvitaan kansainvälisen tutkimustiedon koostamista. Tutkimuksen rinnalle tarvitaan myös sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten vanhempien kokemuksellisen tiedon kuulemista ja parempaa ymmärtämistä siitä, miten heitä tukeva palvelujärjestelmä toimii ja miten sitä tulisi kehittää. Yhdessä ammatillisen, tutkimuksellisen ja kokemuksellisen tiedon kanssa on mahdollista luoda sellaisia monitoimijaisen tuen rakenteita, joissa nuoria vanhempia onnistutaan tukemaan heidän tärkeimmässä tehtävässään eli vanhemmuudessa. Erityistä huomiota tulee kohdentaa myös alle 18-vuotiaana vanhemmaksi tulevien nuorten palveluihin ja niiden kehittämiseen.

Nuorten vanhempien tuessa tulee ymmärtää, että kyseessä on merkittävä panostus niin nuorten vanhempien kuin heidän lastensa tulevaan hyvinvointiin. Monitoimijaisella, kokonaisvaltaisella ja oikea-aikaisella tuella on mahdollista ehkäistä ylisukupolvista syrjäytymistä, lastensuojelun asiakkuuksia ja inhimillistä kärsimystä.

Monitoimijaisen tuen tulisi rakentua voimavara- ja ratkaisukeskeisesti tavalla, joka vahvistaa toivoa, tuottaa turvaa ja lisää voimavaroja omassa vanhemmuudessa. Tämä vaatii kaikkia sijaishuollosta itsenäistyneitä nuoria vanhempia kohtaavien ammattilaisten ymmärryksen lisäämistä kohderyhmän tarpeista, riittävää osaamista ottaa huomioon aiheeseen liittyviä erityisiä kysymyksiä ja ammattilaisille kohtuullisia työoloja, jossa luottamuksellisen suhteen rakentaminen on mahdollista.

Lähteet

- Aparicio, Elizabeth & Gioia, Deborah & Pecukonis, Edward V (2018) "I can get through this, and I will get through this": The unfolding journey of teenage motherhood in and beyond foster care. *Qualitative Social Work* 17 (1), 96-114.
- Aparicio, Elizabeth & Pecukonis, Edward V. & O'Neale, Shalita (2015) "The love that I was missing": Exploring the lived experience of motherhood among teen mothers in foster care. *Children and Youth Services Review* 51, 44-54.
- Cameron, Claire & Hollingworth, Katie & Schoon, Ingrid & Santen van, Eric & Schröer, Wolfgang & Ristikari, Tiina & Heino, Tarja & Pekkarinen, Elina (2018) Care leavers in early adulthood: How do they fare in Britain, Finland and Germany? *Children and Youth Services Review* 87, 163-172.
- Forsell, Martta & Kuoppala, Tuula (2022) Lastensuojelu 2021. Huostaanottojen määrä väheni vuonna 2021. Tilastoraportti 22/2022. Helsinki: THL.
- Heino, Tarja & Johnson, Marianne (2010) Huostaanotetut lapset nuorina aikuisina. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 266-293.
- Ikonen, Riikka & Eriksson, Pia & Heino, Tarja (2020) Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi ja palvelukokemukset. Kouluterveyskyselyn tuloksia. Työpaperi 35/2020. Helsinki: THL.
- Jämsén, Tinja & Nurminen, Lili-Marie (2020) "Ihan sama kun koko seksuaalisuutta ei olisi ollu olemassakaan" Nuorten aikuisten kokemuksia saamastaan seksuaalikasvatuksesta sijaishuollossa asumisen aikana. Opinnäytetyö. Tampereen ammattikorkeakoulu.
- Kajananen, Milja & Liukkonen, Johanna & Nokireki, Katriina & Westlund, Onni (2022) Nuorten osallisuus ja kokemusasiantuntijuus lastensuojelussa ennen, nyt ja tulevaisuudessa. Pesa-puu ry.
- Kestilä, Laura & Väisänen, Antti & Paananen, Reija & Heino, Tarja & Gissler, Mika (2012) Kodin ulkopuolelle sijoittamisen riskitekijät: rekisteripohjainen seurantalutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (6), 599-620.
- Lehtonen, Irma & Télen, Janne (2013) Hatkassa - Selvitys nuorten luvattomista poissaoloista ja sijaishuoltopaikkojen käytännöistä. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Ristikari, Tiina & Keski-Säntti, Markus & Sutela, Elina & Kääriälä, Antti & Aaltonen, Mikko & Huotari, Tiina & Merikukka, Marko & Salo, Jarmo & Juutinen, Aapo & Pesonen-Smith, Anna & Gissler, Mika (2018) Suomi lasten kasvuym-
pärästönä: Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä. Helsinki: THL.
- Väestöliitto (2022) Väestöliitto. <https://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/seksuaaliterveys/> Luettu 25.5.2022

OSA II Lasten ja nuorten osallisuus ja kokemusasiantuntijuus

9. Yhteistyö lasten äänen vahvistajana lastensuojelun luvanvaraisten palveluiden valvonnassa

Pia Gripenberg, KM, erikoissosiaalityöntekijä, projektiasiantuntija, Helsingin kaupunki
Hanna Lappi, YTM, valvonnan sosiaalityöntekijä, Vantaan kaupunki (30.10.2022 asti).
 Väitöskirjatutkija, Turun yliopisto.

Johdanto

Lastensuojelupalveluiden valvonnan tavoitteena on taata lainmukaiset ja laadukkaat palvelut niitä tarvitseville lastensuojelun asiakkaina oleville lapsille. Koska nämä palvelut on järjestetty ensisijaisesti lapsille ja niiden tavoitteena on vastata lapsen tarpeisiin, on lasten näkemys palvelun laatua määriteltäessä ensiarvoisen tärkeä. Lapsen näkemyksen ja lapsilla olevan tiedon esille nostamiseen sisältyy kuitenkin myös haasteita tilanteessa, jossa valvontaa toteuttavat monet eri viranomaiset monin eri tavoin.

Olemme saaneet tarkastella luvanvaraisten lastensuojelupalveluiden valvontaa toteuttamalla ja kehittämällä valvontaa Helsingissä ja Vantaalla. Olemme voineet tutustua kaikkiin Uudenmaan kuntien vuosina 2019–2022 yhteistyönä tuottamiin valvontapöytäkirjoihin, osallistua Suomen laajuisiin lastensuojelun valvontaverkostoihin sekä tehdä yhteistyötä eri valvontaviranomaisten kanssa. Olemme olleet mukana myös kehittämässä Uudenmaan kuntien valvonnan rakenteita ja käytäntöjä sekä Uudenmaan ulkopuolisten toimijoiden kanssa tehtävää yhteistyötä. Olemme myös saaneet tavata lukuisia näissä palveluissa asuvia lapsia. Käytännön työn ja sen ohessa suoritetun lisäkoulutautumisen myötä kirjoittajille on tarjoutunut mahdollisuus havainnoida eri kuntien käytäntöjä sekä lasten asemaa lastensuojelupalveluiden valvonnassa.

Artikkelin kirjoittamisen taustalla on edellä kuvatuista kokemuksista nouseva halu ja tarve tuottaa tietoa siitä, miten kuntien valvontatyö lastensuojelun sijaishuollon yksiköiden osalta on kehittynyt, miten lasten kokemustieto on saatu entistä systemaattisemmin osaksi valvonnan toteuttamista ja miten viranomaisten välinen tiivis yhteistyö voi myös laajemmassa kontekstissa parantaa lasten käyttämiä palveluita. Artikkelissa kerromme käytännön yhteistyön puitteissa tekemiämme huomioita sekä kehitysehdotuksiamme siitä, kuinka lasten osallisuutta ja valvonnan yhteistyötä voi lastensuojelun luvanvaraisten sijaishuollon palveluiden osalta yhä kehittää. Lisäksi avaamme lyhyesti lasten näkemysten huomioimista osana sijaishuollon kilpailutuksen valmistelua.

Lastensuojelussa luvanvaraisia palveluita ovat lastensuojelulaitokset, ammatilliset perhekodit ja ympärivuorokautiset perhekuntoutusyksiköt. Sijaishuoltoa puolestaan lastensuojelulaitosten ja ammatillisten perhekotien lisäksi toimeksiantosuhteinen perhehoito. Tässä artikkelissa fokuoimme lastensuojelulaitoksiin ja ammatillisiin perhekoteihin, joista käytämme jatkossa käsitettä luvanvarainen sijaishuolto.

Valvonta voidaan jaotella ennakkolliseen, eli esimerkiksi lupaprosesseja koskevaan valvontaan, toiminnan aikaiseen suunnitelmalliseen valvontaan sekä esille tulleisiin epäkohtiin perustuvaan reaktiiviseen valvontaan. Suunnitelmallista valvontaa toteutetaan toiminnassa oleviin lastensuojeluyksiköihin, joiden laatu ja toiminnan lainmukaisuus tarkastetaan säännöllisin väliajoin. Keskitymme tässä artikkelissa suunnitelmallisen valvonnan prosessiin, jonka olennaisena osana on lasten haastatteleminen palvelun kokijoina ja asiantuntijoina yksiköihin suuntautuvilla valvontakäynneillä.

Valvontatyö itsessään on monialaista. Sitä toteutetaan monin eri koulutuksin ja siinä tehdään yhteistyötä monien eri ammattiryhmien kanssa. Sijaishuollossa lapsi elää ja kohdataan ympäristössä, jossa kohtaavat myös valvontaa toteuttavat viranomaiset sekä lastensuojelupalveluita järjestävät palveluntuottajat. Lapsi on kuitenkin kohdattava omana itsenään. Lapsen äänen tulee päästä esille ilman häiriöitä, valvontaviranomaisen ennako-oletuksia tai palveluntuottajan läsnäoloa ja kommentointia, vaikka kaikki toimijat tuovatkin tärkeää tietoa valvontaprosessiin.

Avaamme artikkelissa seuraavaksi nykykäytäntöjä lastensuojelun ympärivuorokautisten palveluiden valvonnassa Uudenmaan kuntien yhteistyönä, minkä jälkeen keskitymme kuvaamaan osallisuutta ja lasten kokemustiedon tavoittamista sijaishuollon valvonnan kontekstissa. Lopuksi nostamme esille kehittämistarpeita ja -ideoita tulevaisuuteen.

Valvontayhteistyö lastensuojelun sijaishuollon luvanvaraisissa palveluissa

Luvanvaraisten sijaishuollon yksiköiden asiakkaat ovat lapsia, jotka tarvitseva ympärivuorokautista hoitoa ja huolenpitoa huostaanoton, kiireellisen sijoituksen tai lastensuojelun avohuollon sijoituksen turvin. Luvanvaraiset lastensuojelupalvelut huolehtivatkin lähtökohtaisesti hyvin haavoittuvassa asemassa olevien asiakkaiden arjesta ja perustarpeista. Asuminen näissä palveluissa voi olla järjestetty lapsen tai hänen vanhempiansa tahdon vastaisesti. Lastensuojelulaitoksilla on lisäksi lastensuojelulakiin perustuva oikeus käyttää tarvittaessa asiakkaidensa turvaamiseksi tarkoituksenmukaisina pidettäviä rajoitustoimenpiteitä (lastensuojelulaki 417/2017, 61 §-74 §). Tämä kokonaisuus luo erityisen tarpeen palvelun ohjaukselle ja valvonnalle sekä palvelussa asuvan lapsen kuulemiselle, mielipiteen selvittämiselle ja lapsella olevan kokemustiedon esiin nostamiselle.

Luvanvaraisten lastensuojelupalveluiden tarjonta on viime vuosikymmeninä yksityistynyt huomattavasti. Vuonna 2014 kaksi kolmasosaa laitoshoidon ja ammatillisen perhekotihoidon hoitovuorokausista toteutui muun kuin julkisen sektorin yksikössä (Porko, Heino & Eriksson 2018, 14). Vuonna 2018 luvanvaraisten lastensuojelupalvelujen palveluntuottajista 90,5 prosenttia oli yrityksiä ja 9,5 prosenttia yleishyödyllisiä toimijoita, kuten järjestöjä (Porko ym. 2018, 17). Yksityisten lastensuojelupalveluiden valvontaviranomaisia ovat kunnat, aluehallintovirastot sekä Sosiaali- ja terveysalan valvontavirasto Valvira (laki yksityisistä sosiaalipalveluista 922/2011, 3 §). Lastensuojelulaki (417/2017, 79 §) velvoittaa kunnan (jatkossa hyvinvointialueen) valvomaan sekä niitä luvanvaraisia lastensuojeluyksiköitä, jotka sijaitsevat sen alueella, että niitä muissa kunnissa sijaitsevia yksiköitä, joihin kunta sijoittaa lapsia lastensuojelulain mukaisin perustein.

Valvontavastuun määrittäminen tulee todennäköisesti muuttumaan valmisteilla olevan Sosiaali- ja terveydenhuollon valvontalain voimaan tulon myötä vuonna 2024. Painopiste tulevassa lainsäädännössä on järjestämistä vastuuun kautta määrittävässä nykyistä laajemmin ymmärretyssä omavalvonnassa. (Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaali- ja terveydenhuollon valvonnasta, luonnos 7.2.2022.) Tämä ei kuitenkaan vaikuta lastensuojelupalveluiden valvonnan ja ohjauksen tarpeellisuuteen eikä lapsen oman äänen tärkeyteen. Valvontaviranomaisten, muiden viranomaisten, palveluntuottajien ja palveluita käyttävien asiakkaiden yhteistyö sekä valvonta ja omavalvonta ovat tarpeellista myös tulevaisuudessa.

Yhteistyön haasteet viranomaisvalvonnassa

Suuri osa luvanvaraista lastensuojeluyksiköistä toteuttaa laadukasta sijaishuoltoa. Tästä huolimatta valvonnassa ilmenee säännöllisesti myös epäkohtia. Eduskunnan oikeusasiamies on vuosikertomuksessaan todennut, etteivät kuntien lastensuojeluviranomaiset ehdi riittävästi käydä lastensuojelulaitoksissa, eikä aluehallintovirastoilla ole tarpeeksi resursseja valvontaan. Lastensuojelun luvanvaraisissa palveluissa asuvat lapset eivät aina ole tietoisia oikeuksistaan, eikä valvontaa voida nykyisellään pitää riittävänä turvaamaan lastensuojelun luvanvaraisissa palveluissa asuvien lasten asemaa. Eri viranomaiset tekevät osin päällekkäistä työtä toisistaan tietämättä. Samalla valvonnan jakautuminen eri toimijoille lisää riskiä siitä, että valvontaa jätetään tekemättä. Haasteeksi on valtakunnallisella tasolla muodostunut myös valvonnan epätasalaatuisuus ja heikko tiedonkulku valvontaviranomaisten välillä. (Valiokunnan lausunto TrVL 1/2021, Eduskunnan oikeusasiamies 2021, 157–158.)

Luvanvaraisten lastensuojelupalveluiden valvontaan liittyvästä yhteistyöstä on osin säädetty lainsäädännössä. Lastensuojelulaki (417/2007, 79 §) velvoittaa lapsen sijoittaneen kunnan ilmoittamaan havaitsemistaan epäkohdista siihen kuntaan, jossa luvanvarainen palvelu sijaitsee, aluehallintovirastoon sekä niille tiedossa oleville kunnille, joilla on sijoituksia kyseisessä yksikössä. Valvontatyön kokemuksemme perusteella tätä velvollisuutta toteutetaan vaihtelevasti. Pykälän velvoittavuudesta huolimatta vain osa kunnista tekee ilmoituksia systemaattisesti. Käytännössä olemme havainneet myös, että monesti samaa epäkohtaa valvoo erillisillä prosesseilla monta eri kuntaa ja alueen aluehallintovirasto. Tämä kuormittaa sekä valvontaa

toteuttavia viranomaisia että valvonnan kohteena olevaa lastensuojeluyksikköä. Myös suunnitelmallisia valvontakäyntejä toteutettaessa voi vasta paikan päällä ilmetä, että eri tahojen valvontaa on toteutettu samaan yksikköön kuukauden sisällä usean eri tahon suunnalta. Uusia sijoituksia tehtäessä eivät yksikköä koskevat, toisella viranomaisella tiedossa olevat, epäkohdat välttämättä tule lasta sijoittavan tahon tietoon. Yhteinen valtakunnallinen valvontatietokanta vähentäisi päällekkäisyyttä ja mahdollistaisi ajantasaisen tiedonkulun eri alueiden ja toimijoiden välillä. Yhteisen ”Lasteri”-tietokannan mahdollisuutta on selvitelty jo vuosia (ks. Heino & Eriksson 2019) ja Keski-Uudenmaan Sote-kuntayhtymän johtamana aloitettiin myös järjestelmän pilotointi vuonna 2021. Järjestelmä ei kuitenkaan ole vielä kovin laajasti käytössä. Valvontatiedon liikkuvuuden ja tavoitettavuuden kannalta hyöty tietokannoista saadaan vasta suuren käyttäjämäärän myötä.

Valvonnan koordinoinnin ja tiedonkulun haasteiden lisäksi lastensuojeluyksiköiden edustajat ovat luke mattomia kertoja käyneilläämme nostaneet haasteeksi eri valvontaviranomaisten väliset tulkintaerot. Samaa toimintatapaa saatetaan yhdellä alueella pitää lainvastaisena ja toisella alueella lainmukaisena. Havaintojemme perusteella tulkintaeroja on sekä eri kuntien että eri aluehallintovirastojen välillä. Tämä muodostaa haasteen tilanteessa, jossa lapsia sijoitetaan kotipaikkakunnaltaan ympäri Suomea sijaitseviin luvanvaraisiin sijaishuollon palveluihin. Etenkin lastensuojeluyksiköt kokevat haasteelliseksi tasapainoilla tilanteessa, jossa he saavat heitä valvoilta viranomaisilta keskenään ristiriitaisia ohjeita ja velvoitteita.

Lastensuojelupalveluiden valvontayhteistyö Uudellamaalla

Uudellamaalla toteutetaan Suomen mittakaavassa laajaa ja systemaattista kilpailutuksen ja valvonnan kuntayhteistyötä. Yhteistyön pohja sai alkunsa vuosina 2017–2018 osana Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa, Pääkaupunkiseudun Lape-hanketta, jossa pilotoitiin yhteistä valvontatoimintaa ja yhtenäistettiin käytäntöjä. Pilotointivaiheessa mukana olivat pääkaupunkiseudun suuret kaupungit Espoo, Helsinki ja Vantaa sekä pienempien kuntien edustajana Lohja. Kokeilu tuotti hyviä tuloksia ja palaute sekä palveluntuottajien että kuntien lastensuojelujohdon suunnasta oli kannustavaa. (Lapsen paras, yhdessä enemmän - Pääkaupunkiseudun Lape, loppuraportti 2018, 42.) Pilotissa saadut rohkaisevat kokemukset johtivat sijaishuollon palveluiden laajaan yhteiseen kilpailuttamiseen Uudellamaalla vuonna 2018. Siitä käynnistyi myös virallinen ja pysyvä yhteinen Uudenmaan kuntien valvontatoiminta. Varsinaisen yhteistyön käynnistyminen merkitsi luonnollisesti myös valvontakäytäntöjen ja dokumentoinnin yhdenmukaistamista. Uudenmaan valvontatoiminnan malli on tätä nykyä yhtenäinen suunnitelmallisen, toiminnan aikaisen laadun valvonnan osalta. Reaktiivisen valvonnan prosesseissa on enemmän tilanne- ja kuntakohtaista vaihtelua.

Artikkelia vuonna 2022 kirjoitettaessa Uudenmaan kunnat toteuttavat lastensuojelun sijaishuollon suunnitelmallista valvontaa yhteisen kilpailutuksen myötä 22 kunnan yhteisenä valvontana ja ohjauksena. Valvonta- ja ohjauksen luvanvaraisiin lastensuojeluyksiköihin tehdään tarkasti strukturoidun mallin mukaisesti ja valvonnan linjaukset ovat kunnissa yhdenmukaisia. Yhteistyön kautta palveluntuottajia pystytään valvomaan myös määrällisesti enemmän ja tätä kautta vaikuttamaan suoraan sijoitettujen lasten saaman palvelun laatuun. Uudenmaan yhteistä ohjaus- ja valvontatoimintaa johtaa ja linjaa eri kuntien (jatkossa hyvinvointialueiden) edustajista koostuva puitesopimuksen ohjausryhmä. Uudenmaan kuntien sopimusvalvonnassa on vuosina 2019–2021 toteutettu yli 200 valvonta- ja ohjauksen käyntiä.

Uudellamaalla tehdään systemaattista yhteistyötä myös muiden valvontaviranomaisten kanssa. Ennen suunnitelmallisia valvontakäyntejä pyydetään valvonnan kohteena olevaa lastensuojeluyksikköä koskevaa palautetta sekä yksikön sijaintikunnalta että siltä aluehallintovirastolta, jonka alueella lastensuojeluyksikkö sijaitsee. Lisäksi pyydetään palautetta lasten asioista vastaavilta sosiaalityöntekijöiltä ainakin valvontakäynnille osallistuvista kunnista. Ohjaus- ja valvontakäynnistä kirjoitettava valvontapöytäkirja lähetetään tiedoksi aluehallintoviraston ja sijaintikunnan lisäksi kaikkiin niille alueille, joilla on sijoituksia kyseisessä yksikössä. Jonkin verran on kokeiltu yhteistyön tiivistämistä myös pyytämällä sijaintikunnan edustajaa mukaan Uudenmaan yhteistyössä toteutetuille suunnitelmallisille ohjaus- ja valvontakäynneille. Tämä on syventänyt tietoa yksiköstä ja sen toiminnasta. Uudenmaan valvontayhteistyö on kuitenkin ennen kaikkea tiivistänyt tiedon kulkua ja vähentänyt päällekkäistä valvontaa.

Lasten osallistumisen mahdollisuudet valvonnan kontekstissa

Lasten osallisuus itseään koskevista asioista on lastensuojelussa tärkeä arvo ja lapsen mielipiteen selvittämistä pidetään tärkeänä (Kansallinen lapsistrategia 2021). Ylipäätään asiakkaan osallisuus ja mahdollisuus vaikuttaa käyttämäänsä palveluun on äärimmäisen tärkeää (Isola ym. 2020). Ymmärrämme asiakaskokemuksen (tässä tapauksessa lasten kokemustiedon) tavoittamisen monikanavaisena. Kokemustietoa voidaan tavoittaa muun muassa lapsia haastatteleamalla, päätöksentekoon liittyvän kuulemisen kautta, lasten mielipiteitä muutoin selvittämällä ja tarkastelemalla sitä, miten lasten osallistumismahdollisuudet toimintaan ja sen kehittämiseen toteutuvat sijaishuoltopaikan arjen rakenteissa.

Kaiken ikäiset lapset voivat toimia aktiivisina toimijoina ja tuottaa tietoa omista olosuhteistaan. Tästä huolimatta lasten rooli aktiivisina tiedon tuottajina ei ole lastensuojelussa vielä vakiintunut. (Tulensalo 2015, 25 ja Tulensalo 2016.) Sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan mallissa (Hoikkala ym. 2017, 30–32) jaetaan lapsen osallisuus ohjaus- ja valvontatoiminnassa kolmeen kategoriaan: yksilötasoon, ryhmätasoon ja yhteiskunnalliseen tasoon. Yksilötasolla lasta haastatellaan valvontakäyntien yhteydessä. Ryhmätasossa hyödynnetään valvonnassa jo olemassa olevia laitosten osallisuusrakenteita ja vertaistukiryhmiä. Näiden lisäksi lapset osallistuvat omavalvontasuunnitelman ja hyvän kohtelun suunnitelman tekemiseen. Yhteiskunnallisella tasolla kehitetään tiedonkeruun menetelmiä lapsilta saatavan tiedon lisäämiseksi ja perehdytetään valvontaviranomaisia lasten näkemysten selvittämiseen ja lasten oikeuksiin. Toisaalta myös lasten yksilöhaastattelut valvontatoiminnassa tuottavat tietoa lapsen asemasta sijaishuollossa. Tällä on puolestaan laajempaa kuin lapsikohtaiseen prosessiin liittyvää vaikutusta (Hoikkala 2018, 93).

Uudenmaan valvonta- ja ohjaustoiminnassa lapsia haastatellaan. Tämä on hyvä erottaa lapsen kuulemisesta, joka toteutetaan lastensuojelulain (417/2017, 20 §) nojalla. Kuulemisessa lapsen mielipide selvitetään ja merkitään lapsen asiakirjoihin. Lapsen haastattelu suunnitelmallisen valvontatoiminnan yhteydessä tulee puolestaan kirjata valvontapöytäkirjaan siten, ettei lasta voida tunnistaa. Haastattelun tavoitteena on saada palvelua käyttäviltä asiakkailta tietoa palvelusta, ei vaikuttaa lasta koskeviin päätöksiin. Tällöin lasta haastatellaan nimenomaan henkilönä, jolla on kokemusta ja mielipiteitä sijaishuollon laadusta ja toiminnasta (Hoikkala 2018, 92). Lasten haastattelu on merkityksellinen tapa kerätä tietoa palvelun laadusta. Eduskunnan tarkastusvaliokunta on katsonut lausunnossaan, että lapsen osallisuutta lastensuojelupalveluiden valvonnassa tulee entisestään lisätä (Valiokunnan lausunto TrVL 1/2021).

Uudenmaan kuntien valvontayhteistyössä noudatettavaan prosessiin kuuluu kiinteästi lasten haastattelu suunnitelmallisen valvonnan käynnillä yksikössä. Havaintojemme mukaan lasten haastattelun käytännöt poikkeavat kuitenkin valtakunnallisesti toisistaan. On myös kuntia, jotka edelleen keskustelevat valvontakäynneillä pääasiassa yksikön johdon kanssa. Toisaalta mikäli kaikki tahot toimivat erikseen ja toteuttavat haastatteluita, voi samaa lasta eri valvontaprosesseissa haastatella viisikin eri toimijaa: lapsen sijoittajakunta, yksikön sijaintikunta, aluehallintovirasto, lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ja eduskunnan oikeusasiamies (Hoikkala ym. 2017, 31). Tällainen lapsen lähestyminen useiden lapselle käytännössä tuntemattomien haastattelijoiden taholta ei ole tarkoituksenmukaista. Siksi valvonnassa kertyvän tiedon jakaminen on tärkeää: se säästää sekä lasta että valvontaresursseja.

Kokemuksia lasten mielipiteiden selvittämisestä kilpailutuksen valmistelussa

Uudenmaan kunnat kilpailuttavat syksyllä 2022 ympärivuorokautiset lastensuojelupalvelut laajana, kaikki Uudenmaan kunnat ja siten tulevat hyvinvointialueet kattavana yhteistyönä. Palvelukuvausdokumenteissa määritellään kilpailutuksessa edellytettävää palvelun laatua. Palvelukuvausten laatimisen osana haluttiin koota lasten mielipiteitä laadun kannalta oleellisista asioista sijaishuoltopaikoissa. Edellisen kilpailutuksen valmistelun yhteydessä lasten mielipiteitä oli selvitetty sosiaalityöntekijöiden toteuttamien haastattelujen (yht. 17 kpl) kautta. Tällä kerralla tavoite asetettiin määrällisesti ja laadullisesti korkeammalle, vaikka aikajänne oli laajamittaisen selvittämisen toteuttamiseen edelleen riittämätön. Lasten kokemustiedon tavoittaminen sijaishuollossa olevien lasten mielipiteitä selvittämällä nähtiin valmistelussa yhtä kaikki erittäin tärkeänä.

Lasten mielipiteitä selvitettiin sijaishuollon laitoshoidossa, vastaanotossa sekä perhehoidossa olevilta lapsilta anonymisoidulla Questback-kyselyllä, johon vastasi 70 lasta. Lapset olivat sijoitettuna joko ostopalveluntuottajien tai pääkaupunkiseudun suurten kaupunkien omiin sijaishuollon yksiköihin tai perhehoitoon.

Kyselyssä pyydettiin taustatietoina lapsen ikä, sijaishuoltomuoto (laitoshoito/ perhehoito/ vastaanottolaitos / vastaanottoperhe) sekä se, vastasiko lapsi kyselyyn itse vai aikuisen avulla tai aikuisen haastattelemana. Vastaa- jien ikäjakauma oli 3–17 vuotta ja vastaajia oli kaikista mainituista palvelumuodoista. Lastenkodeista vas- taajia oli eniten (49,3 %) ja sijaisperheistä toiseksi eniten (38,4 %). Vastaajista kaikki alle 13-vuotiaat olivat ilmoittaneet sijaishuoltomuodoksi vastaanotto- tai sijaisperheen. Vastaajista 47,9 prosenttia ilmoitti vastan- neensa kyselyyn itsenäisesti. Itsenäisesti vastanneista kukaan ei vastannut olevansa sijoitettuna vastaanotto- toimintaan. (Lappi & Gripenberg 2022, 7–8.)

Varsinainen kysely muodostui kahdesta avoimesta kysymyksestä: ”1. Minulle kolme tärkeintä asiaa si- jaishuoltopaikassa ovat?” ja 2. ”Näitä kolmea asiaa en halua, että sijaishuoltopaikassa on?”. Saadut vastauk- set koottiin yhteen tiedostoon ja aakkostettiin. Tämän jälkeen listasta kerättiin ja ryhmiteltiin samat tai samaa tarkoittaviksi tulkittavat vastaukset. (Lappi & Gripenberg 2022, 8–9.) Lasten vastauksissa tärkeimmistä asi- oista sijaishuollossa sai eniten mainintoja turvallisuus. Tärkeinä nousivat esille myös hyvä ruoka, kaverit ja oma huone. Lisäksi paljon mainintoja erilaisilla sanoituksilla saivat sijaishuoltopaikan aikuiset (ohjaajat, omaohjaaja sekä perhehoidossa vanhemmat). Eniten mainintoja asioina, joita ei sijaishuoltopaikassa haluta olevan, saivat kiusaaminen ja väkivalta. Lisäksi paljon mainintoja saivat huonot tai työkeät ohjaajat, huono ilmapiiri, paha ruoka, sotkuisuus ja tyhmät tai tiukat säännöt sekä epäoikeudenmukaisuus. (Lappi & Gripen- berg 2022, 9–10.)

Selvityksessä esille nousseiden lasten mielipiteiden perusteella työryhmä esitti konkreettisia ehdotuksia eri palvelumuotojen laatuvaatimuksiin. Ensinnäkin esille nousi lasten toisten lasten taholta kokema kiusaa- misen ja väkivallan uhka. Toimenpiteenä tämä asia nostettiin kilpailutuksen laatuvaatimuksiin velvoittamalla yksikköä kirjaamaan hyvää kohtelua koskevaan suunnitelmaan toimenpiteet riitojen ja kiusaamisen ennalta- ehkäisemisestä ja niihin puuttumisesta. Toisena toimenpiteenä työryhmä edotti pysyvien ja läheisten ihmis- suhteiden mahdollistamisen ja vahvistamisen tarkempaa auki kirjoittamista laatuvaatimuksiin. Lisäksi ehdo- tettiin tukitoimien, kuten siivouksen ja ruokahuollon, laadun varmistamista. (Lappi & Gripenberg 2022, 11– 13.) Nämä lasten tärkeinä nimeämät asiat huomioitiin myös käytännön tasolla laajasti eri palvelunkuvausten valmistelussa ja niillä oli vaikutusta laatuvaatimusten sisältöön.

Lasten haastattelut valvontakäynneillä

Uudenmaan kuntien tavoite on saada valvonta- ja ohjauskäynneillä lasten äännet kuuluviin. Tämä toteutuu yksilöhaastatteluilla. Ennen käyntejä käydään läpi valvottavan luvanvaraisen yksikön lasten määrää ja sijoit- tajakuntia. Tämän perusteella sovitaan haastatteluaikoja lapsille. Yhden lapsen haastattelee yksi työntekijä ja haastatteluun varataan aikaa noin 20–30 minuuttia. Haastattelu pohjautuu ennalta laadittuun kysymysrun- koon. Näiden kysymysten teemat liittyvät sijoituksen alkuvaiheeseen, yksikön vuorovaikutussuhteisiin, yk- sikön sääntöihin ja sanktioihin sekä lapsen kokemuksiin yksiköstä. Käytännössä haastatteluiden sisältö elää aina jonkin verran lapsen iän, yksikön palvelumuodon ja tilanteen mukaan eikä niissä käsitellä lapsen henki- lökohtaisia asioita tai oteta kantaa lasta koskeviin päätöksiin. Lapsella on aina myös mahdollisuus kieltäytyä haastattelusta tai keskeyttää se.

Lasten luottamukselliset haastattelut ovat hyvin merkityksellinen tapa saada tietoa yksikön toiminnasta ja käytänteistä (Eduskunnan oikeusasiamies 2020, 81). Käytännön kokemuksemme perusteella voidaan todeta, että lasten haastatteluissa nousee monesti esille sellaisia epäkohtia, jotka eivät muutoin valvonta- ja ohjaus- käynneillä ilmenisi. Uudenmaan kuntien toteuttamissa lasten haastatteluista on noussut esille esimerkiksi erilaisia lain vastaisia sääntöjä ja käytäntöjä sekä ohjaajien lapsia kohtaan osoittamaa epäasiallista käytöstä.

Lasten välittämän tiedon esille nostamisessa haasteeksi muodostuu se, että vaikka kunnilla on velvollisuus toteuttaa valvontatoimintaa, eivät he voi automaattisesti haastatella käynneillä kaikkia lapsia. Uudenmaan kunnat ovat tulkinneet lainsäädäntöä siten, että käynneille osallistuvat kuntien edustajat haastattelevat kukin aina vain omien kuntiensä sijoittamia lapsia. Sama käytäntö on laajasti käytössä myös monissa muissa Suo- men kunnissa (ks. myös Hoikkala 2018, 98). Tällöin haastateltavien lasten määrä yhdellä käynnillä on usein melko pieni ja tärkeää lapsilla olevaa tietoa voi jäädä pimentoon. Lapset voivat myös päätyä eriarvoiseen asemaan sen takia, että osa kunnista toteuttaa luvanvaraisten lastensuojelupalveluiden valvontaa ja siihen liittyvää lasten haastattelua aktiivisemmin kuin toiset.

Lasten haastatteluiden kirjaamista on kehitetty osana Uudenmaan yhteisen valvontatyön kehittämistä. Nykyisen käytännön mukaan muistiossa mainitaan haastateltujen lasten määrä ja lasten kertomat asiat kirjoitetaan muistioon teemoittain siten, ettei yhden lapsen kertomaa ole mahdollista muistiosta tunnistaa. Mikäli lapsi tuo haastattelussa esille epäkohtia, jotka liittyvät tunnistettavasti ja yksilöhuollollisesti häneen, ne käsitellään palveluntuottajan kanssa suullisesti sekä viedään tarvittaessa tiedoksi lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle jatkotoimenpiteiden arvioimiseksi.

Lasten arjen osallisuuden toteutumisen arvioiminen osana valvontaa

Asiakkaalla tulee olla mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteutukseen (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000, 8§ 2mom). David Pälson on jaotellut lastensuojelun laillisuusvalvonnan toteuttamista koskevassa tutkimuksessaan Ruotsissa valvonnan kohteiksi kuusi ulottuvuutta. Näistä yksi on lasten osallisuus. (Pälson 2020, 123.) Lastensuojelun luvanvaraisissa palveluissa osallisuuden tulee toteutua toimintaa koskevissa dokumenteissa kuvatulla tavalla. Uudenmaan kuntien valvontayhteistyössä peilataan lasten kokemusta osallisuusrakenteiden toteutumisesta yksikön arjessa palveluntuottajien mahdollisesti kuvaamiin osallisuusrakenteisiin. Tällaisia yksikön rakenteita voivat olla esimerkiksi erilaiset lasten viikoittaiset kokoukset tai muut rakenteet, joissa lasten on mahdollista vaikuttaa yksikön toimintaan ja käytäntöihin sekä tuoda esille näkemyksiään ja toiveitaan. Erityisesti lapsen kokemusta kuulluksi tulemisesta kuitenkin kuvaa se, miten lapsi kuvailee omaa suhdettaan sijaishuoltopaikan aikuisiin, vaikutusmahdollisuuksiaan omiin asioihinsa sekä kokemustaan kyseisessä sijaishuoltopaikassa asumisesta. Näitä asioita voidaan keskustella esimerkiksi haastattelemalla ilmapiiristä, säännöistä ja niiden seuraamuksista sekä vuorovaikutussuhteista sekä sijaishuoltopaikan aikuisiin että muihin lapsiin (mm. Hoikkala 2018, 103–104.).

Myös hyvää kohtelua koskevaa suunnitelmaa tehtäessä lasten huomiot ja näkökulmat tulee ottaa huomioon ja kirjata siten, että ne ovat myös yksikössä nähtävillä. Hyvää kohtelua koskevan suunnitelman teko velvoittaa palveluntuottajat ottamaan lapset mukaan yksikön käytäntöjä ja toimintatapoja koskevaan kehittämiseen. (Lastensuojelulaki 417/2007, 61b§.)

Kehittämisehdotukset

Nostamme artikkelin lopussa kootusti esille ratkaisuehdotuksia paikantamiimme haasteisiin. Seuraavassa ehdottamamme lastensuojelupalveluiden valvonnan kehittäminen on mahdollista viedä eteenpäin riippumatta muuttuvista laeista ja valvonnan toteuttajatahosta. Lastensuojelupalveluiden ja niiden valvonnan kehittäminen ei ole tarkoituksenmukaista ilman palvelua käyttävien asiakkaiden - lasten - näkemysten huomioimista. Tämä puolestaan edellyttää jatkuvaa lasten äänen kuulemistä.

Lasten yksilölliset kokemukset osana valvonnan tiedontuotantoa

Lasten kokemustiedon hyödyntämisestä valvonnan kontekstissa ei löydy helposti sovellettavaa tutkimustietoa Suomesta. Ruotsissa lasten osallisuutta laillisuusvalvonnan yhteydessä arvioidaan Pälssonin mukaan tarkastelemalla, näkyvätkö lasten näkemykset hoitosuunnitelmissa, voivatko lapset osallistua päivittäiseen toimintaan sekä onko yksikössä auki kirjattuja vaikuttamisrakenteita. Mahdollisten rakenteiden tosiasiallista toteutumista peilataan lapsia haastattelemalla. (Pälsson 2020, 124.) Myös Suomessa, kuten edellä toteamme, arvioidaan lasten haastattelujen kautta osallisuuden toteutumista, sijaishuoltopaikan vuorovaikutussuhteita sekä valtarakenteita suhteessa palveluntuottajan kuvaukseen toiminnasta.

Lapsikohtaisessa valvonnassa lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle kertyy tietoa lapsen kokemuksista. Se kuitenkin dokumentoidaan lapsen asiakasasiakirjoihin eikä pääsääntöisesti ole valvontaa tekevien viranomaisten käytössä. Lapsikohtaisissa tapaamisissa kertyvä sijaishuollon toteuttamista ja sijaishuoltopaikkaa koskeva tieto tulee jatkossa saattaa nykyistä paremmin valvontaa tekevien tietoon. Hyvinvointialueille tulee tosin sanoen kehittää rakenteita ja toimintamalleja, joilla tiedonkulku varmistetaan.

Yhtenä avauksena tähän suuntaan toimii Helsingissä kokeilussa oleva kysely, joka on suunnattu sosiaalityöntekijöille. Siinä pyydetään vastaamaan omien asiakkaiden osalta asiakaskohtaisesti esimerkiksi laadun toteutumisesta, yhteistyöstä ja lapsen perheen kanssa työskentelystä. Vastauksista koostettua tietoa käytetään

osana suunnitelmallista valvontaa ja palaute annetaan koostettuna myös valvottavalle yksikölle. Monet palveluntuottajat keräävät asiakaspalautetta myös itse. Näiden kyselyiden tulosten tulee olla valvontaa tekevien saatavilla. Myös sitä kautta saadaan yleistasoista tietoa asiakaskokemuksesta. Jatkossa asiakaspalautteen kerääminen tulee toteuttaa osana omavalvontaa myös lain velvoittamana (Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaali- ja terveydenhuollon valvonnasta, luonnos 26 § 3mom). Näin ollen voidaan lasten yksilöhaastattelut valvontakäynneillä tulevaisuudessa nähdä systemaattisesti kerättyä tietoa syventävänä ja täsmentävänä.

Kaikkien lasten näkemykset tulee tavoittaa

Nykykäytännön mukaisissa prosesseissa valvontakäynneillä haastatellaan mukana valvontakäynnillä olevien kuntien sijoittamia lapsia. Jatkossa toimijana ovat yksittäisten kuntien sijaan hyvinvointialueet, mikä tarkoittaa mahdollisuutta haastatella nykyistä useampia lapsia. Kuitenkin edelleen on kehitettävä mahdollisuuksia tavoittaa kaikkien yksikköön sijoitettujen lasten kokemus. Yksilöhaastattelujen rinnalla myös ryhmämuotoisia haastattelumenetelmiä voisi hyödyntää valvontakäynneillä. Ryhmämuotoisesti lasten näkemysten kuuleminen olisi mahdollista valvontakäynneillä, mikäli lasten henkilötietoja tai yksilöhuoltoon liittyviä asioita ei kysyttäisi. Tällöin kuitenkin kokemusten avaaminen ei olisi mahdollista samalla tasolla kuin yksilöhaastattelussa ja jotain saattaisi muiden lasten läsnäolon vuoksi jäädä kertomatta. Ryhmänä kerättyä tietoa lasten kokemuksesta sekä lasten kehittämishdotouksia oman sijaishuoltoyksikkönsä toimintaan voidaan saada myös esimerkiksi Yhteisön kokemuspelillä, joka pohjautuu Toby Fattoren teoriaan lasten hyvinvointitiedosta (Socca).

Lasten kokemustiedon tavoittamiseen ryhmänä voi hyödyntää myös viranomaisvalvonnan rinnalla toteutettavaa vertaisarviointia, jossa nuoret sijaishuollosta aikuistuneet kokemusasiantuntijat toteuttavat yksikkökohtaisen arviointiprosessin yhteistyössä yksikössä asuvien lasten kanssa (esim. Leinonen 2019). Monipuolisesti koottu kokonaisuus asiakaskokemuksesta rikastaisi ja antaisi nykyistä paremman kuvan yksikkökohtaisen laadun kokemusten kirjosta ja mahdollistaisi laadun arvioinnin osana ohjaus- ja valvontatyötä nykyistä monipuolisemmin.

Ryhmämuotoisia haastatteluja suunniteltaessa tulisi kuitenkin huomioida yksikön ryhmädynamiikka, haastattelun vaikutuksia ja käytettävien menetelmien laatua suhteessa lastensuojeluyksikön asiakasprofiiliin. Valvonnan yhteydessä on ollut havaittavissa, että osa lapsista reagoi vahvasti valvontaviranomaisten läsnäoloon. Koska meillä ei kuitenkaan ole laajaa kokemusta ryhmähaastattelujen toteuttamisesta valvontakäynneillä, vaatisi tämän haastattelumenetelmän käyttöön ottaminen kehittämistä ja riskien arvioimista. Lastensuojelulaitosten vertaisarvioinnissa käytetään myös ryhmämuotoista keskustelua ja lasten haastattelemista, mutta toteuttajina ovat kokemusasiantuntijat eivätkä viranomaiset. Tämä saattaa vaikuttaa dynamiikkaan eri tavalla. Näin toteutettuna ryhmämuotoisesta haastattelusta on saatu hyviä kokemuksia. (Ks. Leinonen 2019.)

Valvonnasta nousevan tiedon hyödyntäminen

Lastensuojelupalveluiden ohjauksessa ja valvonnassa käydään läpi suuri määrä lastensuojeluyksiköitä. Valvontaa toteuttaville viranomaisille muodostuukin usein laaja kuva erilaisista tavoista toteuttaa palveluita - sekä hyvässä, että pahassa. He näkevät, miten toteutetut palvelut johtavat lasten viihtymiseen ja kuntoutumiseen ja toisaalta millaisista lähtökohdista ajaudutaan jopa ääritapauksissa lastensuojeluyksikön sulkemiseen. Jokaisesta valvontakäynnistä kirjoitetaan lastensuojeluyksikkö- ja käyntikohtainen valvontapöytäkirja. Pöytäkirjojen jakaminen eri toimijoiden kesken on tärkeää. Muutoin tämä laajempi, monesta yksiköstä ja monilta lapsilta koostuva yhteiskunnallisia ilmiöitä koskeva tieto kerääntyy jokaisen valvontaviranomaisen omaksi pääomaksi ja helposti katoaa esimerkiksi ihmisten vaihtaessa työpaikkoja tai siirtyessä toisiin tehtäviin. Tätä tietoa on tärkeää myös kerätä ja hyödyntää esimerkiksi palveluiden kehittämiseen. Siitä olisi hyötyä myös lainsäädännön tarkoituksenmukaisuuden arvioinnissa ja kehittämisessä.

Lapsikohtaisesti valvonnasta saatavaa tietoa on mahdollista hyödyntää asiakasohjauksen tukena. Jokainen lapsen kuvaama omakohtainen kokemus on arvokas ja tärkeä kuulla. Yhden lapsen esille tuomat kokemukset voivat osaltaan auttaa arvioimaan sijaishuoltopaikan sopivuutta täysin toiselle lapselle. Yksilöllisen kokemustiedon kokoaminen takaa kattavamman kuvan palveluntuottajan laadusta ja yksikön sopivuudesta erilaisille lapsille. Voidakseen hyödyntää lasten tuottamaa tietoa sijaishuoltopaikkaa etsittäessä, tulee

sosiaalityöntekijöillä olla tietoa kootusti saatavilla. Heillä tulee olla myös osaamista hyödyntää lasten tuottaman tiedon kokonaisuutta muun käytettävissä olevan tiedon rinnalla.

Lasten asioista vastaavat sosiaalityöntekijät voisivat puolestaan hyödyntää lapsilta valvonnan yhteydessä saatua palautetta toteuttaessaan tehtäväänsä yksittäisten lasten hyvin voinnin varmistajina. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuulla on arvioida ja seurata asiakkaana olevan lapsen sijaishuollon toteutumista asiakassuunnitelman mukaisesti. Tämän arviointitehtävän hoitamisessa (suunnitelmallisen) valvontatoiminnan kautta saatava tieto mahdollisista laatu- ja epäkohdista ja sijaishuoltopaikan vahvuuksista on keskeisessä asemassa. Tiedon saatavuuden parantuminen parantaa siten myös asiakasturvallisuutta.

Valvontayhteistyön kannalta on oleellista, että eri viranomaisilla olevaa tietoa jaetaan ja vaihdetaan systemaattisesti. Sekä lapsilta saadun että muuten kertyneen valvontatiedon jakaminen auttaa myös osaltaan yhtenäistämään ohjauksen ja valvonnan käytäntöjä. Kun eri toimijoiden tekemät linjaukset tulevat näkyviksi, saavat ne ihmisiä refleктоimaan myös omia tulkintojaan ja käytäntöjään. Yhteistyö ja tiedon kulku kulkevat rinnakkain: toisen parantuessa myös toinen vahvistuu.

Lähteet

- Eduskunnan oikeusasiamies (2020) Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2019. K15/2020 vp. Helsinki. Puna-musta Oy. <https://www.oikeusasiamies.fi/documents/20184/42383/2019-fi/51758de7-f75b-449c-8967-a5372e40df0b>
- Eduskunnan oikeusasiamies (2021) Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2020. K8/2021 vp. Helsinki. Hansaprint Oy. <https://www.oikeusasiamies.fi/documents/20184/42383/2020-fi/b5bc6780-d9cd-41a7-adb6-2f0a5dc29b5f>
- Heino, Tarja & Eriksson, Pia: Lasteri - ideasta toteutukseen : Selvitys lastensuojelun 24/7 yksiköiden tietokannasta. THL, Työpäperi 2019_11.
- Hoikkala, Susanna & Kojo, Raija & Tervo, Jaana & Aaltonen, Teija. Sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan malli. Kohti lapsikeskeistä ja lapsenoikeusperustaista toimintatapaa. (2017) THL Työpäperi 19/2017. Terveystieteiden tutkimuskeskus. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/132271/URN_ISBN_978-952-302-855-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Hoikkala, Susanna (2018) Lasten haastattelu sijaishuollon valvontatoiminnassa. Teoksessa Hyvärinen, Sauli & Pösö, Tarja (toim.) Lasten haastattelu lastensuojelussa. Jyväskylä. PS-kustannus.
- Isola, Anna-Maria & Nousiainen, Marko & Valtari, Salla (2020) Osallisuustyö välineenä heikossa asemassa olevien vallan lisäämiseen. Teoksessa: Suoninen-Erhiö, Lea & Pohjola, Anneli & Satka, Mirja & Simola, Jenni (toim.) Sosiaaliala uudistuu: Tietopohjan ja vuorovaikutuksen kysymyksiä. Huoltaja-säätiön-julkaisuja. Huoltaja-säätiö. 165-188. www.huoltaja.saatio.fi/wp-content/uploads/202/12/SU-ia.pdf.
- Kansallinen lapsistrategia (2021). Komiteamietintö. Valtioneuvoston julkaisuja 2021: 8
- Lappi, Hanna & Gripenberg, Pia (2022): Lapsivaikutusten arviointi ja lasten mielipiteiden selvittäminen Uudenmaan kuntien ympärivuorokautisten lastensuojelupalveluiden kilpailutuksen valmistelussa 2021-2022. (Julkaisematon)
- Lapsen paras, yhdessä enemmän - Pääkaupunkiseudun Lape-hankkeen loppuraportti 2018. Socca. Verkkojulkaisu luettu 28.3.2022 osoitteessa: http://www.socca.fi/files/7780/Lapsen_paras_-_yhdessa_enemman_Paakaupunkiseudun_Lape_-_loppuraportti.pdf
- Leinonen, Ansa (2019): Nuorisokotien vertaisarviointi – kohti lapsiystävällistä ja osallisuutta tukevaa valvontatyötä. Sosiaalitoimen erikoistumiskoulutus, rakenteellisen sosiaalitoimen erikoistumisalan loppurytymä. Jyväskylä 2019.
- Porko, Petta & Heino, Tarja & Eriksson, Pia (2018): Selvitys yksityisistä lastensuojelun yksiköistä. THL, työpäperi 21/2018.
- Pålsson, David (2020): Securing the floor but not raising the ceiling? Operationalizing care for children in Sweden. Julkaisussa; European Journal of Social Work, 23:1, 118-130.
- Socca. Yhteisön kokemuspeli. [https://www.socca.fi/lapset_perheet_ ja_lastensuojelu/aiempi_lasten_ ja_perheiden_palvelujen_kehittaminen/lapsen_paras_-_ yhdessa_enemman_-_hanke_%28lape%29_2017-2018/erityis- ja_vaativimman_tason_palvelujen_kehittaminen/yhteison_kokemuspeli](https://www.socca.fi/lapset_perheet_ja_lastensuojelu/aiempi_lasten_ja_perheiden_palvelujen_kehittaminen/lapsen_paras_-_yhdessa_enemman_-_hanke_%28lape%29_2017-2018/erityis- ja_vaativimman_tason_palvelujen_kehittaminen/yhteison_kokemuspeli) (luettu 16.8.2022)
- Tulensalo, Hanna (2015) Lapsen tiedollinen toimijuus lastensuojelun sosiaalityössä. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatin tutkimus. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto. s. 25
- Tulensalo, Hanna (2016) Lapsi tiedollisena toimijana lastensuojelun sosiaalityössä Teoksessa Mirja Satka & Ilse Julkunen & Aino Kääriäinen & Ritva Poikela & Laura Yliruka & Heidi Muurinen (toim.) Käytäntötutkimuksen taito. Helsinki: Unigrafia.
- Valiokunnan lausunto TrVL 1/2021 vp. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Sivut/TrVL_1+2021.aspx.

Lait ja asetukset

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaali- ja terveydenhuollon valvonnasta, luonnos 7.2.2022. Verkkolähde:
file:///C:/Users/gripepi/Downloads/LUONNOS%20Hallituksen%20esitys%20eduskunnalle%20laiksi%20sosiaali-%20ja%20terveydenhuollon%20valvonnasta%20(1).pdf
Laki yksityisistä sosiaalipalveluista 922/2011
Lastensuojelulaki 417/2017

10. Tekoja ja tahtotilaa – Mitä lapsen osallisuuden vahvistaminen vaatii lastensuojelussa?

Johannes Jahnukainen, asiantuntija, Lastensuojelun Keskusliitto
Annukka Paasivirta, erityisasiantuntija, Lastensuojelun Keskusliitto

Mistä lasten ja nuorten osallisuus rakentuu? Osallisuus ja kokemusasiantuntijuus eivät käsitteinä lastensuojelun kontekstissa ole uusia ja alan kehittämistyössä kokemustiedon arvostus on noussut viime vuosina. Lastensuojelun kentällä toimii monia kokemusasiantuntijoiden muodostamia kehittäjäryhmiä ja yhteiskehittämisen kulttuuri on vahvistunut (esim. Pösö 2018, Barkman ym. 2017.). Pelkona kuitenkin on, että lasten osallisuuden toteutumisen todetaan helposti olevan tyydyttävällä tasolla sen jäädessä todellisuudessa vähäiseksi esimerkiksi aikuisten asenteiden vuoksi. Lasten ja nuorten mielipiteitä ja näkemyksiä ei oteta vakavasti ja heidän toimijuutensa saatetaan sivuuttaa. Monista hyvistä käytännöistä huolimatta osallisuus ei toteudu yhdenvertaisesti. (Stenvall 2020; Peltola & Moisio 2017.)

Lasten osallisuus lastensuojelussa nähdään keskeisenä eettisenä päämääränä ja periaatteena, mutta sen kääntyminen tehokkaiksi käytännöiksi on vaikeampaa (Pösö 2018). Havaintomme kehittämistyössämme ovat samansuuntaisia. Lastensuojelun kehittäjät ja lastensuojelun työtä tekevät ammattilaiset pitävät osallisuutta tärkeänä teemana, mutta sen moniulotteisuus luo haasteita arvioida, miten se käytännössä toteutuu ja miten sitä voidaan vahvistaa.

Tarkastelemme tässä artikkelissa lapsen osallisuutta ja sen toteutumista tekojen kautta. Osana sosiaali- ja terveysministeriön 2020–2022 rahoittamaa ja pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Soccan hallinnoimaa Tulevaisuuden lastensuojelu -hanketta olemme järjestäneet lasten ja nuorten työpajoja ja lastensuojelun ammattilaisille suunnattuja koulutuksellisia tilaisuuksia. Näiden tilaisuuksien tarkoituksena on ollut vahvistaa ammattilaisten osaamista ja ymmärrystä lasten osallisuudesta ja toimijuudesta nuorten lastensuojelun asiakkaiden kokemustiedon avulla. Työpajojen ja tilaisuuksien teemat ovat kytkeytyneet lastensuojelun monitoimijaiseen arviointiin, systeemiseen lastensuojeluun ja nuorten päihdepalveluihin, joiden näkökulmasta osallisuuden ulottuvuuksia on tilaisuuksissa käsitelty.

Kehittämistyössämme lasten ja nuorten sekä ammattilaisten kanssa olemme havainneet, että osallisuus on toisaalta sekä päämäärä, että keino. Tavoitteena on ennen kaikkea saavuttaa asiakkaalle kokemus osallisuudesta omassa asiassaan. Toisaalta osallisuus on myös keino, jolla toteutetaan esimerkiksi lapsen tilanteen arviointi inhimillisemmin. (vrt. Stenvall 2020.) Kehittämisesissämme olemme huomanneet, että osallisuus voi liian helposti jäädä abstraktiksi tavoitteeksi tai puheen tasolle ilman käytännön tekoja. Osallisuus vaatii lastensuojelussa toteutuakseen konkreettisia tekoja.

Artikkelimme aineisto koostuu edellä mainittujen lasten ja nuorten työpajojen sekä ammattilaisille järjestettyjen koulutuksellisten tilaisuuksien pohjalta kootusta materiaalista. Lisäksi aineistona on ammattilaisille tehdyn osallisuuskyselyn tulokset. Osallisuuden tarkastelun kehys rakentuu asiakkaiden ja ammattilaisten kokemuksiin pohjautuvista viesteistä ja niiden välisestä vuoropuhelusta. Tarkoituksenamme on kirkastaa näkemystä lapsen asemasta lastensuojelun prosessien asiakkaana ja aktiivisena toimijana, sekä oikeudesta olla osallisena itseään koskeissa asioissa.

Keskitymme artikkelissamme kysymyksiin; Minkälaista lasten ja nuorten osallisuus lastensuojelussa on nyt? Mitä lasten ja nuorten osallisuus lastensuojelussa vaatii toteutuakseen tulevaisuudessa paremmin? Fokuksemme on lapsen ja nuoren kokemuksessa ja siinä, miten lastensuojelun avo-, sijais- tai jälkihuollon asiakkaana olevien lasten ja nuorten asiakasprosesseissa tapahtuvat kohtaamiset ja tilanteet muokkaavat kokemusta aktiivisena osapuolena toimimisesta. Tarkastelemme myös lastensuojelun ammattilaisten näkemyksiä

lasten osallisuuden vahvistamisesta ja sen mahdollisista haasteista. Käsitteemme osallisuudesta rakentuu lastensuojelun prosesseissa tapahtuvien kohtaamisten ja vastavuoroisten tekojen ympärille.

Osallisuus ja lapsen kuuleminen ovat välttämätön osa monialaista lastensuojelua, eikä monitoimijaisuus lastensuojelussa voi toteutua ilman asiakkaana olevaa lasta. Haluamme nostaa esiin sen, että osallisuus on osa lapsen etua ja hyvinvointia vahvistavaa tahtotilaa. Tämän tahtotilan tulee olla yhteisesti jaettu niin yksittäisen ammattilaisen, koko työyhteisön kuin esihenkilötasonkin kesken.

Mitä vaaditaan, että lastensuojelun ammattilainen voi todella tuntea lapsen, jonka kanssa työskentelee ja tehdä oikeita, osallisuutta vahvistavia tekoja? Osallisuus ilmenee monin eri tavoin, niin päätösvaltana omassa elämässä, mahdollisuutena vaikuttaa itsen ulkopuolelle esimerkiksi ryhmissä, palveluissa tai laajemmin yhteiskunnassa kuin mahdollisuutena panostaa yhteiseen hyvään ja liittyä vastavuoroisiin sosiaalisiin suhteisiin. Olennaista on, että ihminen kokee olevansa osallinen. (Isola ym. 2017.) Artikkelissamme keskiössä on erityisesti se, miten lastensuojelun asiakkuudessa oleva tai asiakkuudessa aiemmin ollut lapsi on kokenut osallisuutensa toteutuvan.

Lapsen osallisuutta lastensuojelussa voi tarkastella monesta eri näkökulmasta. Sitä voi tarkastella kohtaamisen tai esimerkiksi asiakkuusprosessin näkökulmasta. Näissä näkökulmissa korostuu osallisuuden suunnitelmallisuus ja arkeen sitominen. (vrt. Muukkonen ja Tulensalo 2016.) Olemme valinneet lähestymistavaksi osallisuuden tarkastelun toimijuuden kautta. Kun lapsi nähdään tiedollisena toimijana, häntä ei nähdä vain osana perhettä. Hanna Tulensalo (2015) on määritellyt lapsen tiedollisen toimijuuden muodostuvan niin aktiivisen toimijan, välillisen toimijan kuin ulkopuolisen toimijan rooleista. Kiinnostuksen kohteena on, miten lapsen aktiivista toimijuutta voi vahvistaa (vrt. myös Isola ym. 2017). Artikkelimme alkaa lasten ja nuorten kokemuksista osallisuudesta ja toimijuudesta (luku 2) ja tämän jälkeen (luvussa 3) erittelemme osallisuuden vaatimia tekoja ammattilaisten näkökulmasta.

Osallisuus ja toimijuus nuorten kokemana

Lasten ja nuorten tuottama aineisto on kerätty Tulevaisuuden lastensuojelu -hankkeen nuorille lastensuojelun kokemusasiantuntijoille järjestetyissä 18 työpajassa ja yhdessä pienille lapsille järjestetyissä työpajassa. Työskentelyyn osallistui 23 nuorta ja seitsemän alle 12-vuotiasta lasta. Työpajat järjestettiin syksyn 2021 ja kevään 2022 aikana ja niiden tarkoituksena oli kerätä lastensuojelun asiakkaiden kokemuksia hankkeessa järjestettäviin lastensuojelun ammattilaisille suunnattuihin koulutuksellisiin tilaisuuksiin. Työpajoissa käsiteltiin lastensuojelun monitoimijaista arviointia, systeemistä lastensuojelua sekä päihdepalveluja.

Työpajat pitivät sisällään lyhyen esittelyn hankkeesta, ja osallisuustyöpaketin tavoitteista, siihen miten nuorilta saatavaa tietoa hyödynnetään. Työpajoissa työskenneltiin ryhmässä keskustellen niin, että me hankkeen työntekijöinä ohjasimme keskustelua eteenpäin kirjaten samalla nuorten ajatuksia ylös. Työpajoihin osallistuneille nuorille tarjottiin materiaalin tuottamisen lisäksi mahdollisuus tulla itse kertomaan työpajassa keskustelluista aiheista ammattilaisille suunnattuun koulutustilaisuuteen. Pienten lasten työpajassa hankkeen sisältö käytiin läpi ikätasoisesti, työskentely oli toiminnallisempaa ja tapahtui pienryhmissä.

Työpajoista kertynyt aineisto koostuu työpajojen aikana kirjatusta muistioista. Syntyneitä aineistoa on tiivistetty ja analysoitu aineistolähtöisesti luokittelemalla, jonka lisäksi olemme kuljettaneet aineiston rinnalla artikkelimme valikoituneita määritelmiä osallisuudesta ja sen ulottuvuuksista peilaten niitä aineistoon analyysin edetessä. Luokittelun aikana aineisto on käynyt siis eräänlaista vuoropuhelua osallisuuden määritelmien kanssa. Analyysissa jaottelimme aineistoa toisaalta lapsen aktiivisen toimijuuden kautta ja toisaalta sen kautta, mitä osallisuuden toteutuminen vaatii. Lapsen aktiivisessa toimijuudessa erottuivat tiedon, verkostojen ja lapsen sivuuttamisen merkitys. Osallisuuden toteutuminen vaatii oikeita tekoja oikealla hetkellä, osallisuudelle otollista tilannetta sekä sopivaa tilaa ympärille. (Ks. tarkemmin Taulukko 1. Lasten ja nuorten toimijuutta ja osallisuutta vahvistavat ja heikentävät elementit)

Lapsi aktiivisena toimijana

Lapsella on oikeus itseään koskevaan tietoon (Lapsen oikeuksien sopimus, artikla 12; Lapsiasiavaltuutetun toimisto 2009, 7). Kun lapsi on lastensuojelun asiakkaana, tulisikin lapsen tiedollisen toimijuuden

vahvistamiseksi kiinnittää erityistä huomiota lastensuojelun monivaiheisten ja usein vaikeaselkoisten prosessien avaamiseen ja läpikäymiseen.

Toimijuuteen vaikuttaa nuorten kokemusten mukaan sitä joko vahvistaen tai heikentäen lasta koskeva tieto ja tapa, jolla sitä asiakkaana olevalle lapselle annetaan, verkostot ja lapsen asema niissä ja niiden määrittämisessä, sekä lapsen sivuuttaminen.

Tieto toimijuuden tukena

Aineistossamme korostuivat nuorten kokemukset epätietoisuudesta omaan asiakkuuteensa liittyen. Erityisesti asiakkuuden alkuvaiheessa ja jo ennen sitä, on nähtävissä tiedon puutteesta aiheutuvia esteitä osallisena omassa prosessissaan olemiselle. Nuoret kertoivat, että pelko siitä mihin omista tai perheen asioista kertominen voi johtaa, haastaa osallisuuden toteutumista. Lisäksi tiedon puute toimii usein esteenä apua ja tukea tarjoavien tahojen saavutettavuudessa ja vaikeuttaa oman palvelupolun hahmottamista.

Nuoret toivovat, että palveluiden sisältöjä avataan ja tavoitteita luotaisiin yhdessä. Erityisesti asiakkuuden alkuvaiheeseen tulisi tästä näkökulmasta panostaa, sillä nuorten mukaan alkuvaiheen kokemukset toimijuuden mahdollisuuksista vaikuttavat myös myöhempien vaiheiden osallistumishalukkuuteen.

Nuoret toivat esiin kokemuksia osallistamiseen tähtäävistä toimintatavoista, jotka eivät ole olleet riittäviä tai oikeanlaisia. Heidän mukaansa työntekijöillä saattaa usein olla käsitys siitä, että tietoa lapselle tapahtuvista asioista lastensuojelun prosesseissa on annettu, mutta lapsen oma kokemus tiedon sisäistämisestä on hatarampi. Syinä tällaisen kokemuksen syntymiseen mainittiin kieli ja puhetapa, joka ei ole ollut riittävän ymmärrettävää tai olosuhteet ja ympäristö, jotka eivät ole mahdollistaneet kerrottujen asioiden sisäistämistä. Nuoret toivovat, että lastensuojelun päätöksiin tai suunnitelmiin perehtymiseen tarjotaan rauhallinen hetki luotettavan aikuisen kanssa ja että lapsia ja nuoria kannustetaan ottamaan heitä koskevaa tietoa vastaan.

Aineistomme paljasti myös Tulensalon (2015) esiin nostamia seikkoja tietoisuuden lisääminen merkityksestä. Käsitys omasta asiakasprosessista ja palvelupolusta auttavat lapsia ja nuoria jäsentämään omaa elämäntarinaansa. Nuoret kertoivat kokemuksistaan, jotka liittyivät koettuun kirjaamiskulttuuriin ja omiin asiakirjoihin tutustumiseen ja puhuivat eräänlaisesta sivustaseuraajan roolista omassa elämässään. Sivustaseuraajan rooli kytkeytyi vahvasti toimijuuden kokemukseen lastensuojelun asiakkuuden aikana ja asiakkaasta tehtyihin kirjauksiin. Nuorten kokemusten mukaan osallisena ja aktiivisena toimijana kirjaamisvaiheessa tai päätöksiä tehtäessä ollut lapsi voi myöhemmässä vaiheessa helpommin kytkeä kirjatut asiat osaksi omaan käsitystään tapahtumien kulusta tai päätösten perusteista. Lapsen ollessa ulkopuolinen ja vähemmän osallinen kirjaamisvaiheessa, ilmenee se nuorten mukaan myöhemmin asiakirjoihin tutustuttaessa ulkopuolisuuden tunteena.

Lapsi verkoston osana ja rakentajana

Lastensuojelun asiakkuuteen ja sen eri vaiheisiin liittyy tavallisesti monia ammatillisia tahoja. Näiden lisäksi lapsen henkilökohtaisen elämän kautta prosesseihin kytkeytyy ihmisiä, joista osa nähdään lapselle läheisinä ja osa etäisempinä. Pienten lasten työpajassa eräs lapsi kuvasi onnistuneen työskentelyn kannalta merkityksellistä henkilöä sanoen ”aikuisen, joka on nähnyt kaiken”. Lisäksi nuoret toivoivat esimerkiksi koulun opetushenkilöstön toimivan perustehtävänsä ohella nuorten asioista ja hyvinvoinnista aidosti kiinnostuneina aikuisina. Usein opettajat saattavat edustaa tahoja, joka pysyvyyden kautta on muodostunut luotettavaksi aikuiseksi lapsen elämässä lastensuojelun työntekijöiden vaihtuessa tiheämmin. Nuorten mukaan yksikin luotettava aikuinen verkostossa voi toimia avainasemassa kokonaisuuden kannalta. Jotta tällainen henkilö saadaan osaksi verkostoa, on kuunneltava asiakkaana olevaa lasta.

Ammattilaisten lisäksi yksityishenkilöillä on tärkeä rooli lapsen elämässä ja asiakkuuteen liittyvissä prosesseissa. Nuorten mukaan ammattilaisten ei tule määritellä etukäteen lasta kuulematta, ketkä lapsen tunteista yksityishenkilöistä kuuluvat lapsen verkostoon tai kutsutaan neuvotteluihin. Aineistossamme esimerkiksi kavereiden merkitys korostuu ja tieto siitä, että voi ottaa ystävän mukaan neuvotteluun luo turvallisuuden tunnetta ja vahvistaa kokemusta toimijuudesta. Läheisen ihmisen mukana oleminen tukee nuorten mukaan paitsi erilaisiin tilanteisiin valmistautumista, antaa myös mahdollisuuden esimerkiksi neuvotteluiden purkukeskusteluille ystävän kanssa.

Lähtökohtaisesti lapsen biologiset vanhemmat ovat taho, joka pidetään vahvasti mukana lastensuojelun prosesseissa. Erityisesti sijaishuollossa lastensuojelun tehtävänä on tukea yhteydenpitoa vanhempiin ja mahdollistaa lapsen ja vanhempien tapaamiset (Lastensuojelulaki 417/2007, 54§). Aineistomme perustella on tärkeää kuulla lasta liittyen yhteydenpitoon vanhempien kanssa juuri toimijuuden näkökulmasta. Nuoret painottivat, että aktiivinen vuoropuhelu kodin kanssa ja lapsen mielipiteiden huomioiminen perheen dynamiikan hahmottamisessa vahvistavat lapselle aktiivisen toimijuuden kokemusta yhteydenpidon suunnittelussa.

Yhtenä nuorten esiin nostamana huomiona näyttäytyi myös se, että lapsi voi itse kokea jonkin muun yksityishenkilön läheisemmäksi, kuin oman biologisen vanhempansa. Nuoret toivovat lastensuojelun huolehtivan siitä, että lapselle tärkeät tahot eivät huku prosesseissa vaan pysyvät mukana ja tietoisina salassapitoon liittyvät reunaehdot huomioiden.

Sivuuttaminen ja sen seuraukset

Toimijuutta vahvistavien elementtien lisäksi on tärkeää tarkastella myös sitä heikentäviä toimintatapoja ja nuorten kokemuksia heidän näkemystensä sivuuttamisesta. Oppimalla pois sellaisista toimintatavoista, jotka syövät pohjaa osallisuudelta, on mahdollista muokata maaperä toimijuuden kannalta suotuisammaksi.

Aineistossamme nuorten sivuuttamiseen liittyvät kokemukset kytkeytyivät vahvasti aikuisten toimintaan neuvottelutilanteissa, lapsen huomiotta jättämiseen häntä koskevan asian käsittelyssä ja ikätasoisien kohtaamisen puutteellisuuteen. Lisäksi monet kokemuksista liittyivät näennäiseen osallistamiseen, todellisen prosessiin mukaan ottamisen puuttuessa. Konkreettiset esimerkit, kuten lapsesta puhuminen kolmannessa persoonassa lapsen ollessa paikalla tai lapsen asioista kysyminen aikuiselta lapsen ollessa paikalla herättävät kysymyksiä työntekijän kunnioittavasta suhtautumisesta lapseen toimijana.

Lapsen huomioimatta jättäminen korostui aineistossamme esimerkiksi kokemuksina siitä, että lapsen arjessa esittämään avunpyyntöön ei ole vastattu lasta hoitavien aikuisten taholta. Lapselle merkityksellisten asioiden vähättely tai kielteisten kokemusten silottelu murentavat nuorten mukaan uskoa osallisuuteen toimijuuden mahdollisuuksia heikentämällä. Nuoret painottivat, että aikuisten on tärkeää kuulla nuorten pienetkin viestit ja ottaa ne vakavasti. Lasten ja nuorten elämässä tässä ja nyt tapahtuvat asiat ovat tärkeitä, ja vaikka ne aikuisten mielestä saattavat tuntua pieniltä, on niillä suuri merkitys. Nuorten mukaan lastensuojelun asiakkaana olevien lasten ei tulisi joutua perustelemaan kertomaansa kohtuuttomasti.

Mitä vaikutuksia edellä mainituilla sivuuttamisen muodoilla voi olla? Nuorten mukaan luottamus aikuisiin ja siihen, että lasta halutaan aidosti kuulla, heikkenee. Tämän lisäksi nuorten kokemuksista nousi hälyttäviä huomioita omissa asioissa kuulematta jäämiseen ja sen seurauksiin liittyen. Kuulematta jääminen ja sivuutetuksi tuleminen voivat nuorten kertoman mukaan olla merkittävässä roolissa lapsen elämänkulun kannalta. Sivuutetuksi tuleminen voi nuorten mukaan aiheuttaa turvattomuuden tunnetta ja ahdistusta, jonka lisäksi muiden tehdessä päätöksiä ohi nuoren, voi nuoren asiat lähteä täysin päinvastaiseen suuntaan, kuin on toivottu tai suunniteltu. Nuoret kertoivat myös esimerkkejä tilanteista, joissa lapsen yritystä kertoa pahasta olostaan ei kuultu tai otettu vakavasti ja näin aiheutettiin todellisia vaaratilanteita lapselle.

Osallisuuden mahdollistaminen käytännössä

Olemme analysoineet aineistoamme tarkastellen sen valossa lasten ja nuorten osallisuuden toteutumista nyt, ja sitä mitä osallisuus vaatii rakenteisiin toteutuakseen käytännössä. Hyvinvointialueiden aloittaessa toimintansa on tärkeää, että lapsen osallisuus kulkee tiiviisti mukana rakenteiden punaisena lankana palveluiden järjestäytyessä uudelleen. Osallisuuden kokemus on hyvin subjektiivinen asia ja sen mahdollistamiseen vaikuttavat käytettävissä olevien resurssien ja toimintaympäristöjen lisäksi asiakkaiden yksilölliset erot. Työpajoissamme toistuikin nuorten vahva viesti yksilöllisyyden huomioimisesta.

Aineistomme perusteella osallisuuden kokemuksen syntyyn vaikuttavat vahvasti aikuisten toiminta ja teot, joita ohjaa molemminpuolinen luottamus ja vastavuoroisuus. Lisäksi lapsen tunnetila ja valmiudet ottaa vastaan tarjottu osallistumismahdollisuus, sekä ympäristö ja olosuhteet vaikuttavat kokemukseen osallisuuden toteutumisesta.

Oikeita tekoja oikealla hetkellä

Nuorten tuottamat ajatukset kytkeytyivät työpajoissa moniin lastensuojelun asiakasprosessien vaiheisiin ja työskentelytapoihin. Vaikka useisiin työvaiheisiin sisältyy lasta osallistavia kohtia periaatteen tasolla, nostivat nuoret esiin helposti itsestään selvyyksinä pidettäviä asioita tuoden niihin uudenlaisen merkityksen.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän työn perustehtävään kuuluvat asiat, kuten lapsen tapaaminen, lapsen mielipiteen selvittäminen tai lapsen kuuleminen saivat järjestämässämme työpajoissa syvyyttä nuorten tarkastellessa niitä kokemustensa kautta. Lastensuojelun työntekijöillä tulisi lähtökohtaisesti olla halu kuulla mitä asiakkaana oleva lapsi ajattelee tilanteestaan. Aineistossa peräänkuulutettiin pysähtymistä ja vaivannäköä lapsen mielipiteen ja ajatusten kartoittamiseksi. Tärkeinä näyttäytyvät aineistosta nousevat muodollisten neuvotteluiden ulkopuolella tapahtuvat kohtaamiset, joiden puitteissa on enemmän tilaa omien ajatusten ja tunteiden purkamiselle luotettavan työntekijän kanssa.

Lapsi on nuorten mukaan kohdattava kunnioittavasti ja asiantuntijana omassa asiassaan. Silmiin katsominen, rehellisyys, aito kiinnostus ja mahdollisen huolen rohkeasti esiin nostaminen näyttäytyivät aineistossamme kunnioittavan kohtaamisen elementteinä ja osallisuuden kokemusta vahvistavina tekoina. Haastavissa tilanteissa, joissa oikeaa suuntaa työskentelylle ja yhteistyölle on vaikea löytää pallon voi nuorten mukaan heittää lapselle, sillä asiakkaan saadessa vastuuta oman prosessin eteenpäin viemisessä, voi se vahvistaa luottamusta ja uskoa omaan toimijuuteen.

Lasta ei nuorten mukaan saa jättää yksin toimijuutensa kanssa, vaan osallistumista on tuettava työntekijän ammattitaidolla. Prosessien sanoittaminen ja esimerkiksi tilanteen arvioinnin näkyväksi tekeminen nousivat esiin tärkeinä asioina. Osallisuus ja toimijuus rakentuvat nuorten mukaan pienten vaikutusmahdollisuuksien kautta. Nuorten kokemusten mukaan kannustus ja myönteisten tulevaisuuskuvien luominen ovat tärkeässä roolissa lapsen toimijuuden vahvistamisessa omaan elämänsäkuuluun liittyen.

Yhtenä tärkeimmistä osallisuutta vahvistavien tekojen taustalla olevista asioista on nuorten mukaan luottamus ja se, että työntekijä tuntee lapsen. Molemmipuolista luottamusta ja tutustumista tukee vahva vastavuoroisuus ja ihmisen kohtaaminen ihmisenä. Se, että työntekijä tuntee asiakkaanaan olevan lapsen, mahdollistaa esimerkiksi oikeanlaisen puhutavan oikein valitussa hetkessä. Näin työntekijä osaa lähestyä asiakasta sopivan määrätietoisesti, mutta riittävällä herkkyydellä.

Osallisuuden hetki

Vaikka aikuinen osaisi kohdata lapsen arvostavasti ja heidän välillään vallitsisi vahva luottamussuhde, ei lapsi välttämättä pysty toimimaan aktiivisesti osallisena. Aineistomme analyysi paljasti joukon lapsen valmiuksiin liittyviä asioita, jotka vaikuttavat merkittävästi lapsen haluun ja kykyyn osallistua.

Nuorten mukaan jo ennen lapselta kysymistä tai keskustelun aloittamista on tärkeää, että työntekijä havainnoi lapsen tunnetilaa. Nuoret pohtivat työpajoissa sitä, miten lapsen valmiuksia vuorovaikutukseen tai halukkuutta jonkin tietyn aiheen käsittelyyn voi selvittää. Lapselta suoran kysymisen lisäksi voi valmiuksia arvioida havainnoimalla lapsen vireystilaa. Suurena etuna on se, että työntekijä tuntee lapsen. Nuoret muistuttivat, että kaikki lapset eivät osaa tai uskalla sanoa ei.

Systeemiseen lastensuojeluun ja suhdeperustaiseen työskentelyyn kytkeytyvä lupaa pyytävä työote Agget, Swainson, Tapsell (2015) auttaa suhteen rakentamisessa. Kunnioittava kohtaaminen ja tilan antaminen lapselle ja perheelle edesauttavat luottamuksen syntymistä ja vahvistavat lapsen osallisuutta. (Aaltio & Isokuortti, 2019.) Systeemistä lastensuojelua käsittelevissä työpajoissamme nuoret peilasivat kokemuksiaan kohtaamisista lupaa pyytävän työotteen näkökulmasta. Nuoret pitivät lapsen ja työntekijän välisissä kohtaamisissa erityisen arvokkaana sitä, että työntekijä on kiinnostunut siitä, miltä lapsesta tuntuu ja painottivat sitä, että työskentelyssä on tärkeää edetä lapselle sopivaan tahtiin.

Aineistomme perusteella kynnys osallisena olemiseen kasvaa, mikäli lapsi ei saa vastinetta pienille toiveilleen tai viesteilleen. Nuoret toivoivat, että uutena aloittavat työntekijät pyrkisivät ensin tutustumaan lapseen vapaamuotoisemmin ja vasta sitten siirtyisivät käsittelemään asiakkuuteen liittyviä asioita. Hyvät kokemukset kohtaamisesta kannustavat kertomaan omista ajatuksista. Aineisto paljasti myös, että osallistumiseen otollisen hetken rakentaminen ja tunnistaminen perustuvat lapsen ja työntekijän väliseen luottamukseen ja

vastavuoroisuuteen. Tuttu työntekijä tuo turvaa esimerkiksi lapselle vieraiden ihmisten muodostamien verkostojen kanssa toimittaessa.

Pehmeä tuoli, hyvää syötävää ja joku rapsuteltavana

Aineistomme mukaan työntekijä voi tehdä osallisuutta vahvistavia tekoja myös valmistelemalla lapsen kohtaamista varten valitun tilan ja yhteisen tekemisen suunnittelun kautta. Oikeanlaiset olosuhteet kohtaamisissa parantavat lapsen valmiuksia lähteä mukaan ja voivat poistaa osallisuuden esteenä näyttäytyviä asioita.

Tila, jossa lapsen ja työntekijän välinen tapaaminen toteutuu, on nuorten mukaan valittava huolella ja työntekijän olisi pyrittävä huomioimaan lapsen mielenkiinnon kohteet tilaa ja tapaamista valmisteltaessa. Nuorten viestit tiloihin liittyen kertovat siitä, että usein tapaamiset järjestetään asiakkaan kannalta epämiellyttävissä tiloissa. Vaikka tilajärjestelyihin olisikin panostettu asiakasviihtyvyyttä ajatellen, liittyy niissä toimimiseen nuorten mukaan niin paljon kielteisiä mielikuvia ja muistoja, että ympäristön vaihtaminen johonkin täysin toisenlaiseen voi usein luoda uudenlaisia mahdollisuuksia kohtaamiselle. Myös eläinavusteisuudesta nuoret muistuttivat toimivana menetelmänä.

Tilojen lisäksi kohtaamisen ympärille olisi nuorten mukaan rakennettava sopivassa määrin virikkeitä ja mielihyvää tuottavia asioita. Aineistossa korostui jonkin hyvän syötävän tai juotavan tarjoaminen. Käytettävissä olevat resurssit rajaavat mahdollisuudet usein minimiin, mutta nuorten viestin mukaan pienikin ele viihtyvyyden edistämiseksi on tärkeää. Jo pelkkä kahvin tarjoaminen nuorelle saattaa viedä tunnelmaa merkittävästi oikeaan suuntaan.

Kun tila on valittu ja valmisteltu, jää osallisuuden toteutuminen ympäristön ja olosuhteiden osalta siellä toimivien ihmisten varaan. Vuorovaikutuksessa mukana oleville työntekijöille vieritetäänkin työpajoihin osallistuneiden nuorten taholta suuri vastuu viihtyisyyteen ja lapsen hyvinvointiin liittyen. Lapselle tulee kertoa, keitä on paikalla ja miksi. Ammattinimikkeitä ei nuorten mukaan lapselle ole syytä esitellä, vaan toiveena on kohdata ihmisiä, jotka jakavat jotain itsestään ja kertovat miksi ovat kiinnostuneita lapsen asioista.

Toimijuutta ja osallisuutta vahvistavat elementit

Nuorten tuottamasta aineistosta nousseet toimijuutta ja osallisuutta vahvistavat ja heikentävät elementit on tiivistetty seuraavaan taulukkoon (ks. Taulukko 1). Lapsen toimijuutta voidaan tukea ja vahvistaa kiinnittämällä erityistä huomiota tiedon välittämiseen liittyviin seikkoihin, verkostojen määrittämiseen ja lapsen huomioimiseen esimerkiksi neuvottelutilanteissa. Pienilläkin asioilla voidaan vaikuttaa merkittävästi osallisuuden kokemukseen.

Osallisuus saa mahdollisuuden vahvistua luottamussuhteen rakentumisen ja vastavuoroisten kohtaamisten kautta. Kohtaamisissa aikuisen kiinnostus ja halu kuulla lasta ohjaavat oikeanlaisten osallisuutta vahvistavien tekojen toteuttamiseen.

Taulukko 1. Lasten ja nuorten toimijuutta ja osallisuutta vahvistavat ja heikentävät elementit

Lapsi aktiivisena toimijana	Tieto toimijuuden tukena	Tietoisuus madaltaa kynnystä ottaa tukea vastaan ja vahvistaa kokemusta aktiivisesta toimijuudesta omaan elämään liittyen. Ymmärrettävä kieli, ympäristö ja motivointi auttavat tiedon vastaanottamisessa.
	Lapsi verkoston osana ja rakentajana	Toimijuus vahvistuu, kun lapsella on mahdollisuus olla määrittämässä verkostoja ja suunnittelemassa yhteydenpitoa.
	Sivuuttaminen ja sen seuraukset	Lapsi saatetaan ohittaa helposti aikuisten toimesta neuvottelutilanteissa tai arjen kohtaamisissa. Kuulematta jääminen heikentää luottamusta ja voi aiheuttaa jopa vaaratilanteita.
Osallisuuden mahdollistaminen käytännössä	Oikeita tekoja oikealla hetkellä	Kuulluksi tuleminen vaatii työntekijältä halua kuulla ja sopivan tilanteen kohtaamiseen. Vastavuoroisuus, ihmisenä kohtaaminen ja luottamus ovat kuulluksi tulemisen kulmakiviä.
	Osallisuuden hetki	On tärkeää, että työntekijä on kiinnostunut siitä, miltä lapsesta tuntuu ja etenee lapselle sopivaan tahtiin. Osallisuus ja halu kertoa omista asioista kasvavat pienten vaikutusmahdollisuuksien kautta.
	Pehmeä tuoli, hyvää syötävää ja joku rapsuteltavana	Tilan ja tapaamisen valmistelu ovat osallistavia tekoja ja voivat madaltaa kynnystä osallisena olemiseen.

Osallisuus vaatii ammattilaisten tekoja

Lasten osallisuuden näkyminen eri tilanteissa on sidoksissa siihen, miten aikuiset suhtautuvat heidän mukanaoloonsa ja haluunsa vaikuttaa. Aikuiset voivat joko vahvistaa tai heikentää näitä ja tätä kautta osallisuuden kokemuksia. (Peltola & Moisio 2017.) Kehittämisesämme olemme huomanneet, että vaikka lasten ja nuorten osallisuus nähdään lastensuojelussa tärkeänä, se voi liian helposti jäädä abstraktiksi tavoitteeksi tai puheen tasolle ilman käytännön tekoja. Osallisuus vaatii toteutuakseen konkreettisia tekoja.

Ammattilaisten tekoja tarkastelemme tässä artikkelissa kahdessa eri lastensuojelun ammattilaisille järjestetyssä koulutuksessa kerätyn kehittämisaineiston sekä lastensuojelun ammattilaisille 6. – 31.5.2022 välisellä ajalla tehdyn osallisuuskyselyn perusteella. Koulutustilaisuuksissa ammattilaiset kuuluivat lastensuojelun kokemusasiantuntijanuorten kokemuksi lastensuojelusta ja tämän jälkeen he pohtivat mitä olivat nuorilta kuulleet ja oppineet. Koulutustilaisuuksissa kerättiin kaksi kehittämisaineistoa. Nämä koostuvat ammattilaisten ryhmätyöskentelyn vastauksista, jotka on kerätty Microsoft Teamsin chat-toiminnon ja Googlen Jamboard -työkalun avulla. Molemmat tilaisuudet järjestettiin etäyhteyksin ja niihin osallistui yhteensä noin 200 ammattilaista. Osallisuuskyselyyn vastasi 33 ammattilaista, joista suurin osa (19) oli sosiaaliohjaajia.

Tarkastelemme ammattilaisten tekemiä osallisuuden tekoja alla olevan taulukon avulla, jossa osallisuuden teot jakaantuvat lastensuojelun ammattilaisen omiin tekoihin (niin asenteisiin kuin osaamiseen), johtamisen tekoihin (organisaation tukeen) sekä lastensuojelun moniammatillisen tiimin osallisuutta edistävään ja ylläpitävään kulttuuriin. Taulukko on kulkenut mukana ammattilaisten koulutustilaisuuksissa ja sen tavoitteena on ollut tarkastella osallisuuteen vaikuttavia tekoja monesta eri näkökulmasta. Taulukon jaottelu toimi myös osallisuuskyselyn kysymysten pohjana.

Taulukko 2. Osallisuuden teot ammattilaisten näkökulmasta.

Osallisuuden	Mitä tapahtuu	Millä tavalla
T	Ammattilaisen työotteena joka päivä	Ammattilaisen käytännön priorisoinnit
E	Esihenkilö ja organisaatio tukee	Johtamisella luodaan rakenteita ja tilaa
O	Ammattilaisen osaaminen vahvistuu	Täydennyskoulutus lasten kohtaamiseen ja osallisuuden vahvistamiseen
T	Tiimi pitää yllä	Tiimillä on yhteinen tavoite, jota seurataan säännöllisesti

Osallisuus ammattilaisen työotteena

Osallisuuskyselyyn vastanneista suurin osa (26/30) koki, että lasten ja nuorten osallisuus toteutuu heidän työssään melko hyvin. Kyselyssä omaan työotteeseen liittyvinä keskeisimpinä keinoina huolehtia lapsen omasta osallisuudesta mainittiin lapsen oma tapaaminen, lapsen kuuleminen ja kohtaaminen sekä lapsen pitäminen työskentelyn keskiössä. Lapsen oma tapaaminen ja sen järjestäminen nähtiin kaikkein tärkeimpänä turvaamaan lapsen oman mielipiteen kuulemista asiassaan.

”Tapaan säännöllisesti, suunnittelen tapaamiset etukäteen ja käytän niihin riittävästi aikaa. Kysyn lapsen/nuoren toiveita tapaamispaikasta. Viimeisen kuukauden aikana olen käynyt tapaamisilla kahvilassa, jäätelöllä ja lenkillä.”

Lapsen oman tapaamisen lisäksi lapsen oman äänen kuunteleminen kaikessa työskentelyssä korostui myös vastauksissa.

”Havainnoin ja kuuntelen lasta. Kerron asioista ikä- ja kehitystasoisesti. Kysyn, onko lapsi ymmärtänyt, ellei yritän havainnollistaa ja selittää uudelleen. Otan lapsen mielipiteen huomioon, mikäli se suinkin on mahdollista ja jos ei ole, perustelen sen.”

Tämä korostui myös ammattilaisten koulutustilaisuuksissa. Lapsen äänen kuuleminen ja esille nostaminen eri yhteyksissä nähtiin tärkeänä ammattilaisen tehtävänä. Lapsen äänen kuulemisen koettiin tarkoittavan myös sitä, että lapsen ja nuoren näkemys huomioidaan tapaamista suunniteltaessa, paikan valinnassa ja siinä, keitä tapaamiseen kutsutaan mukaan.

Jokaisen lapsen yksilöllinen kohtaaminen ja oman itsensä peliin laittaminen korostui niin koulutustilaisuuksissa kuin kyselyn vastauksissa. Lapsen osallisuutta vahvistaa, kun lapsi kohdataan yksilönä ja työntekijä pystyy asettumaan lapsen asemaan.

”Olemalla oma aito itseni ja vastavuoroinen, kuuntelemalla nuorta ja arvostaen nuoren mielipiteitä, olemalla luottamuksen arvoinen ja kiinnostunut nuoren asioista.”

Koulutustilaisuuksissa ammattilaiset nostivat kokemusasiantuntijoita kuunneltuaan esille ihmisenä toiselle olemisen. Työntekijänä voisi jakaa myös itsestään jotain pientä lapselle ja kohdata toinen toistaan ihmisinä, ei titteleiden kautta. Tämä nähtiin myös tärkeänä luottamuksen rakentamisessa lapsen kanssa.

Ammattilaisten osallisuuden teoista omaan asenteeseen ja työotteeseen liittyvät tekijät korostuivat selvästi eniten niin koulutuspäivien kuin kyselyn aineistossa. Ammattilaiset korostivat vastauksissaan oman asenteen vaikutuksen merkitystä siihen, miten lapsi ja nuori pääsee osalliseksi kohtaamisissa. Tähän liitettiin myös tärkeänä luottamus, jonka koettiin olevan kaiken työskentelyn ytimessä.

Osallisuuden mahdollistaminen organisaatiossa

Organisaatio ja esihenkilö ovat ammattilaisten mielestä tärkeässä roolissa tukemassa lasten ja nuorten osallisuuden toteutumista. Kyselyn vastauksissa korostui ennen kaikkea organisaation ja johtamisen tehtävä luoda osallisuutta mahdollistavat olosuhteet.

”Tehdään olosuhteet ja ympäristö viihtyisäksi ja turvalliseksi. Pohditaan yhdessä ja tehdään käytäntöjä, jotka kannustavat.”

”Ajattelisin, että mm. vahvistamalla sitä, että työntekijät ottavat mm. kohtaamisasiat osallisuudessa ’tosissaan’, keskusteltaisiin tärkeydestä ja velvoitettaisiin toteutumaan.”

Johtamisella nähtiin olevan tärkeä rooli työn raamien luomisessa. Millä tavalla osallisuutta vahvistavia käytäntöjä pidetään yllä ja myös vaaditaan työntekijöiltä, esimerkiksi lapsen oman tapaamisen toteutumista.

Keskeisenä tekijänä osallisuuden mahdollistamiseen liitettiin riittävästä resursseista huolehtiminen. Koulutustilaisuuksissa osa ammattilaisista koki, että asiakasmäärä on saatu kohtuullisemmaksi ja tämä mahdollistaa paremmin lasten ja nuorten osallisuuden toteutumisen. Moni kuitenkin koki, että juuri resurssien rajallisuus haastaa osallisuuden toteutumista.

”Halu olisi tehdä asiat paremmin, mutta resurssit eivät kohtaa. Ei ole mahdollisuutta kohdata niin paljon, kuin mahdollista. Kun asiakasmäärä on kohtuullinen, siihen on aikaa.”

”Työnantaja luottaa ammattitaitoon ja osaamiseen ja antaa tarvittavat resurssit. Tärkeätä, että asiakasmitoituksessa pysytään, jotta on riittävästi aikaa toteuttaa aitoa osallistumista.”

Ammattilaiset kuitenkin toivat esille, että niukoista resursseista huolimatta ilmapiiri voi olla lasten ja nuorten osallisuutta tukevaa ja tässä on myös johtamisella suuri merkitys. Osallisuutta tukevaa ilmapiiriä luodaan muun muassa pitämällä puheen tasolla yllä lasten ja nuorten osallisuutta ja näyttämällä käytännön esimerkkiä.

Osallisuus osana omaa osaamista

Omaa osaamista ei nähty samalla tavalla haasteena osallisuuden toteutumiselle, kuin omaa asennetta ja käytännön valintoja tai organisaation ja johtamisen merkitystä. Ammattilaiset kuitenkin toivoivat lisää tietoa erilaisista käytännöistä ja menetelmistä, jotka tukisivat osallisuuden toteutumista.

”Enemmän on ehkä kyse välineistä ja työajasta, joihin kannattaa enemmän satsata, jotta yhteisestä tapaamisesta saadaan lapsen näkökulmaa enemmän esille. Myös kirjauksissa olisi hyvä saada lapsen ääni enemmän esille”

Koulutustilaisuuksissa osaamisen näkökulmasta nostettiin esille erityisesti kirjaamisen avoimuuden merkitys. Tähän osallistavaan ja avoimempaan kirjaamiseen toivottiin lisää vinkkejä.

” Kuinka samaan aikaan kirjaan ja kohtaan lapsen.”

Myös jonkin verran toivottiin lisää vinkkejä eri-ikäisten lasten kanssa työskentelyyn ja toisaalta tutkittua tietoa toimivista menetelmistä. Osallisuuden vahvistamiseksi moni kertoi kouluttautuneensa ja koki sitä kautta oman menetelmävalikon hyväksi. Osa myös korosti sitä, että menetelmiä tärkeämpää on aito kohtaaminen ja menetelmät ovat vain apuvälineitä.

Tiimi pitää yllä osallisuutta

Ammattilaiset näkivät omalla tiimillä olevan suuren roolin siinä, miten osallisuuden työskentelytapoja pidetään yllä. Erityisesti korostettiin, miten tiimissä tulisi säännöllisesti pitää yllä puheen tasolla ja toisaalta konkreettisilla esimerkeillä, miten lasten ja nuorten osallisuutta voi vahvistaa. Tiimin kanssa voidaan myös luoda yhteisiä tavoitteita ja sopia yhteisiä linjauksia, miten osallisuutta vahvistetaan.

”Pitämällä yllä asiakasosallisuuden teemaa arjessa, jakamalla yhdessä epävarmuutta ja onnistumisia.”

”Osallisuutta tukevista hankinnoista voidaan keskustella yhdessä, samoin sopia esim. työajan käytöstä/rajaamisesta, sekä siitä näkökulmasta, mitä dokumentoidaan ja miksi”

Tiimillä oli myös suuri merkitys siinä, miten lapsi pystytään pitämään työskentelyn keskiössä. Tässä nostettiin esille muun muassa, miten lapsi voidaan ottaa paremmin mukaan systeemisessä lastensuojelussa.

Yhteenveto ja johtopäätökset

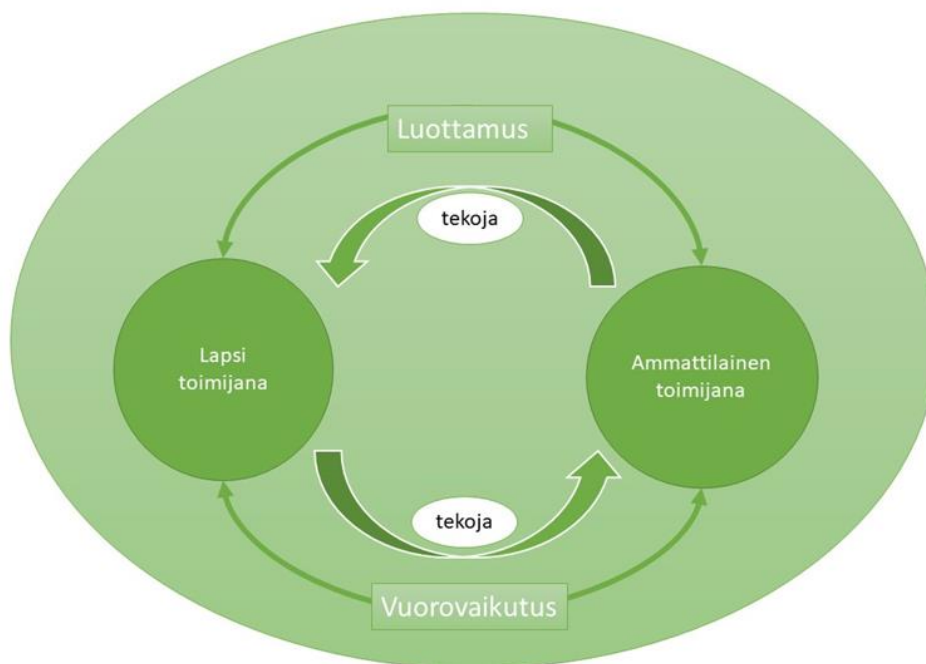
Lastensuojelun ammattilaisista suurin osa kokee lasten ja nuorten osallisuuden toteutuvan lastensuojelussa hyvin. Osallisuutta estävinä tekijöinä nähtiin aika- ja resurssipula. Huomioitavaa kuitenkin on, että niin osallisuuskyselyssä kuin koulutustilaisuuksissa ammattilaiset korostivat oman asenteen merkitystä. Tiukoissakin raameissa koettiin pystyvän toimimaan toisin. Kokemusasiantuntijanuorten tuomat näkökulmat saivat ammattilaiset pohtimaan, miten pienilläkin muutoksilla voi vaikuttaa siihen, että nuori kokee olevansa osallinen omassa asiassaan.

Nuorten näkökulmasta osallisuuden toteutumisessa on suuria puutteita. Nuoret toivat työpajoissa esille erityisesti tiedon antamisen merkityksen. He kokivat, että tietoa ei ollut annettu heille riittävän ymmärrettävästi ja ammattilaiset eivät olleet varmistaneet ovatko he kuulemaansa tai lukemaansa ymmärtäneet. Tiedon ulkopuolelle jääminen aiheuttaa sivustaseuraajan rooliin siirtymisen oman elämänkulun suhteen. Tämä oli monelle nuorelle konkretisoitunut esimerkiksi omia asiakirjojaan lukiessa vanhempana.

Nuoret kokivat heidän toimijuutensa vahvistuvan, kun myös heillä itsellään on mahdollisuus määrittää asiakasprosessiinsa osallistuvia verkostoja ja suunnitella yhteydenpitoa yhdessä ammattilaisen kanssa. Nuoret korostivat, että kuulluksi tuleminen vaatii ammattilaiselta halua kuulla ja sopivan tilanteen kohtaamiseen. Vastavuoroisuus, ihmisenä kohtaaminen ja luottamus ovat nuorten mielestä kuulluksi tulemisen kulmakiviä. Nuoret myös korostivat, että ammattilaisen olisi oltava kiinnostunut siitä, miltä lapsesta tuntuu ja tulisi edetä lapselle sopivaan tahtiin. Osallisuus ja halu kertoa omista asioista kasvavat pienten vaikutusmahdollisuuksien kautta. Myös tilan ja tapaamisen valmistelu ovat osallistavia tekoja ja voivat madaltaa nuorten kynnystä osallisena olemiseen.

Lastensuojelun ammattilaisten mielestä lasten ja nuorten osallisuuden vahvistamiseksi tulee kiinnittää huomioita omaan asenteeseen ja pieniäkin muutoksia tekemällä lapsi tai nuori voi kokea olevansa osallimpi. Oma työyhteisö, organisaatio ja johtaminen voivat toiminnallaan joko vahvistaa tai heikentää osallisuutta. Mahdollisuuksien luominen ja osallisuuden keskiössä pitäminen ei ole vain yksittäisen ammattilaisen tehtävä. Osaamisen puute ei korostunut ja osallisuutta ei koeta vaikeana asiana, mutta tuki osallisuuden mahdollistamiseksi ovat tarpeen.

Niin nuorten kuin ammattilaistenkin aineistosta on löydettävissä yhteinen tahtotila, jossa korostuu kohtaamisten tarve ja niiden merkitys. Vaikka resurssit ja niiden niukkuus osoittautuvat usein kohtaamistyötä rajoittavaksi tekijäksi, nousi aineistosta esiin nuorten ja ammattilaisten näkemyksiä siitä, että osallisuutta vahvistavia tekoja on mahdollista tehdä pieninkin resurssein.

Kuvio 1. Osallisuuden toteutuminen.

Osallisuuden kokemuksen syntymisessä teot merkitsevät. Ne voivat olla pieniä, huomaamattomia tai tekemättä jättämistä. Keskiössä osallisuuden vahvistamisessa ovat lapsen ja ammattilaisen oma toimijuus. Yllä olevassa kuviossa (1) olemme kuvanneet tätä osallisuuden toteutumisen ympyrää niin, että osallisuus ei voi toteutua ilman lapsen aktiivista toimijuutta ja toisaalta ammattilaisen teot joko vahvistavat tai vähentävät lapsen kokemaa osallisuutta. Lapsen tekojen osalta on monesti kyse siitä, että näille teoille annetaan mahdollisuus. Nuoret toivat esille, että myös heiltä saa vaatia enemmän osallisuuteen liittyvissä asioissa. Ammattilaisten tekojen tueksi tarvitaan työyhteisön ja organisaation tukea sekä johtamista.

Osallisuuden kokemukseen vaikuttamisen ei koeta olevan vaikeaa, mutta sen tulisi olla tietoisempaa. Osallistavan tahtotilan ja vahvan lapsen ja työntekijän välisen luottamussuhteen kautta on mahdollista tehdä oikeita tekoja juuri sen asiakaslapsen osallisuuden ja toimijuuden vahvistamiseksi. Jos osallisuutta ei nähdä tärkeänä osana lastensuojelutyötä, ei lapsen toimijuudelle asiakasprosessissa välttämättä anneta tilaa ja kokemus osallisuudesta jää heikoksi.

Lähteet

- Aaltio, Elina & Isokuortti, Nanne (2019) [Systeemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementit. Kuvaus asiakastason ydinelementeistä, tavoitteista ja toimintamekanismeista.](#) Työpäperi 33/2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 25.4.2022.
- Agget, Percy & Swainson, Mary & Tapsell, Dave (2015) 'Seeking permission': an interviewing stance for finding connection with hard-to-reach families. *Journal of Family Therapy* 37, 190–209.
- Barkman, Johanna & Inkinen, Helena & Isoniemi, Sami & Vario, Pipsa (toim.) (2017) *Muutosvoimaa! Kohti nuorten kokemusasiatuntijuutta lastensuojelussa.* Opas- ja käsikirja nro 3/2017. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Isola, Anna-Maria & Kaartinen, Heidi & Leemann, Lars & Lääperi, Riikka & Schneider, Taina & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2017). Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Työpäperi 33/2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0>
- Lapsen oikeuksien sopimus. Artikla 12. Viitattu 25.4.2022: <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>
- Lapsiasiavaltuutetun toimisto (2009). [Yleiskommentti nro. 12 \(2009\). Lapsen oikeus tulla kuulluksi.](#) Viitattu 25.4.2022:
- Moisio, Jenni (2018) Kohtaamisia retkillä. Osallisuus ja yhteisöllisyys lastenkotien retkitoiminnassa. Nuorisotutkimusseura. Viitattu 27.4.2022: https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/tiedot/2018_moisio_kohtaamisia_verkko.pdf
- Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2016.) Lapsikeskeisyys lastensuojelun tilannearviossa – 2000-luvun kehityksen ja nykytilan arviointia. Teoksessa Petrelius Päivi, Tulensalo Hanna, Jaakola Anna-Mari & Hietämäki Johanna. Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Peltola, Marja & Moisio, Jenni (2017) Ääntä ja äänettömyyttä palvelukentillä. Katsaus lasten ja nuorten palvelukokemuksia koskevaan tietoon. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. Viitattu 26.1.2022: https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/aania_ja_aanettomytta_palvelukentilla_uusin.pdf
- Pösö, Tarja (2018) Experts by Experience Infusing Professional Practices in Child Protection Teoksessa Falch-Eriksen, Asgeir ja Backe-Hansen, Elisabeth (2018) [Human Rights in Child Protection. Implications for Professional Practice and Policy.](#) Palgrave Macmillan. s. 111 – 128. Viitattu 26.1.2022:
- Stenvall, Elina (2020) Osallisuutta ja osallistumista. Osa 1: Osallisuuden lähtökohdat kansallisessa lapsistrategiassa. Helsinki. Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 26.1.2022: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162410/STM_2020_27_r.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Tulensalo, Hanna (2015) Lapsen tiedollinen toimijuus lastensuojelun sosiaalityössä. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkimus.

11. Kokemuksia lastensuojelun kokemusasiantuntijuudesta

Joonatan Ikonen, vertaisohjaaja, SOS-Lapsikylä

Reetta Pauni, sosiaalipsykologi, kehittämissuunnittelija, osallisuus, SOS-Lapsikylä

”Kokemusasiantuntijuus on ollut kasvattava kokemus, joka on lisännyt myös ymmärrystä lastensuojelun toiminnasta ja toimivuudesta. Vertaisuuden ohella kokemusasiantuntijuus on auttanut kasvun tukemisessa sekä itsevarmuuden kehittämisessä. Kokemusasiantuntijuuteen on kuulunut omien kokemusten jakaminen, mikä on saanut pohtimaan omia lastensuojelukokemuksia. Tämä on auttanut ymmärtämään omaa asiakashistoriaa syvemmin ja toisaalta synnyttänyt henkistä kasvua. Olen saanut ymmärrystä siitä, missä asioissa lastensuojelu on toiminut omalla kohdalla ja missä ei. Se on myös auttanut hyväksymään asiat, joita asiakkaana ollessa on kohdannut tai ainakin saanut ymmärtämään asioiden syy-seuraussuhteet. On esimerkiksi tajunnut, miksi sosiaalityöntekijät vaihtuvat lastensuojelussa usein ja mitä avoimuus on omalla kohdalla tarkoittanut.“

Kokemusosaamisella voidaan tarkoittaa kokemuksen tuomaa ymmärrystä ja tietoa, jota hyödynnetään toisten auttamiseksi. Kokemustieto toimii asiantuntijatiedon rinnalla lisäämässä tietoon kokemuspohjaisen näkökulman. (THL, 2022). Kokemusasiantuntijuutta on hyödynnetty aluksi päihdepalveluissa, joista se on vähitellen levinnyt muidenkin sosiaali- ja terveystalveluiden käyttöön. Lastensuojelussa kokemusasiantuntijuutta hyödyntävät muiden muassa Kasper - Kasvatus ja perheneuvonta ry, jossa on pitkä kokemus sijoitettujen lasten vanhempien Voikukkia-vertaistoiminnasta. Nykyisin nuorten tai nuorten aikuisten lastensuojelun kokeneiden vertaisryhmätoimintaa on muiden muassa SOS-Lapsikylässä, Osallisuuden aika ry:llä, Pesäpuulla ja Auta Lasta ry:n Veturointi-toiminnassa sekä eri kuntien alaisuudessa.

SOS-Kehittäjänuoret on SOS-Lapsikylän nuorista lastensuojelun kokemusasiantuntijoista koostuva ryhmä, jonka tavoitteena on kehittää lastensuojelua yhteiskehittämällä. Esittelemme artikkelissa SOS-Kehittäjänuorten toimintamallin ja tarkastelemme sitä osallisuuden ja yhteisöllisyyden käsitteiden näkökulmasta sekä avaamme lastensuojelun kokemusasiantuntijan omaa näkemystä siitä, mitä toimiminen SOS-Kehittäjänuorissa on hänelle antanut.

Tämä artikkeli on kirjoitettu SOS-Lapsikylän kehittämissuunnittelijan ja vertaisohjaajana toimivan ja 12-vuotiaasta saakka kokemusasiantuntijana toimineen yhteistyönä. Lainaukset ovat kokemusasiantuntijakirjoittajan pohdintaa.

”Kokemusasiantuntijuus on erityistä etenkin siksi, että vain samankaltaisia asioita kokeneet lapset ja nuoret voivat täysin samaistua näihin kokemuksiin. Muut eivät voi saada asiaan samaa syvyyttä, vaikka ymmärrystä ja empatiaa olisikin. Tämän takia minulle on ollut tärkeää jakaa omia kokemuksiani muiden kanssa, sillä muut lastensuojelun kokemusasiantuntijat tietävät, miltä eri prosessit lastensuojelussa, kuten huostaanotto, sijaishuoltopaikan vaihtuminen, eläminen laitoksessa ja itsenäistyminen, tuntuvat. Esimerkiksi koulukaverit eivät välttämättä ymmärrä, miltä tuntuu olla lastensuojelun asiakas tai eivät pysty samaistumaan kokemuksiin. On tärkeää, että SOS-Kehittäjänuorten ryhmästä on saanut vertaisuutta.“

Kokemusasiantuntijatieto on erilaista kuin asiantuntijatieto. Kokemusasiantuntija voi samaistua ja ymmärtää erilaisia esimerkiksi lastensuojeluun liittyviä teemoja omien kokemustensa pohjalta ja ymmärtää, mikälaista on olla lastensuojelullisten toimenpiteiden kohteena. Tämä ei ole mahdollista pelkän ammattilaisen muodollisen koulutuksen avulla. Kun nuorten keskuudesta löytyy saman kokeneita kokemusasiantuntijoita kuuntelemaan, kertomaan ja erityisesti ymmärtämään nuoren ajatuksia vaikeisiin teemoihin liittyen, se tukee nuorta, voi kohottaa nuoren mielialaa ja parantaa psyykkistä terveyttä. Myös tutkimus tukee tätä kokemusasiantuntijoiden omaa näkemystä: myönteinen kokemus nähdyksi ja kuulluksi tulemisesta voi tuottaa

korjaavan kokemuksen. Avoimen ja luottamuksellisen ilmapiirin luominen esimerkiksi huostaanottoilanteessa ja sen käsittelyssä, ovat merkittäviä kokemuksesta eheytymiselle (Mikkonen & Saarinen, 2018, 23 & 112). Myös Hiltusen (2015, 143) tekemä tutkimus ja sen tulokset tukevat tätä näkemystä voimaantumisen kokemuksesta.

SOS-Kehittäjänuorten monitoimijainen toimintamalli

SOS-Kehittäjänuoret on lastensuojelun kokemusasiantuntijanuorista koostuva ryhmä, joka toimii valtakunnallisesti. Ryhmä on toiminut aktiivisesti vuodesta 2016 ja on toteuttanut erilaisia yhteiskehittämiprojekteja ja koulutuksia lastensuojelun eri toimijoiden kanssa. Ryhmän jäsenet tulevat erilaisista taustoista, asuvat eri puolilla Suomea ja ovat erilaisissa elämäntilanteissa. Kaikkia yhdistävät kokemus lastensuojelusta: joko asiakkaana (avohuollossa, sijaishuollossa tai lastensuojelun jälkihuollossa) tai esimerkiksi sijaissisaruksena. Toiminnan tavoitteena on kehittää yhteiskuntaa ja lastensuojelua paremmaksi yhteiskehittämällä. Kati Pal-sanen (2013) kuvaa yhteistutkijuuutta, jonka voi rinnastaa yhteiskehittämiseen, suhteessa tapahtuvaksi toiminnaksi, joka perustuu vapaaehtoisuuteen ja jonka muita pääperiaatteita ovat yhteistutkijuuuden seurauksena tapahtuva voimaantuminen, tasavertainen ja avoin asiantuntijuus, luottamus ja tunteminen, yhteissuunnittelu, yhteistoiminta, vaikuttaminen ja eettisyys. Tässä yhteiskehittäminen tarkoittaa lastensuojelun kokemusta omaavien nuorten ja lastensuojelun ammattilaisten yhteistä prosessia, jonka lopputulemana saataisiin parempia ja vaikuttavampia lastensuojelun palveluita.

”Vertaistuen ohella kokemusasiantuntijuus on tuonut vahvemman kokemuksen kuulluksi tulemisesta. Kuulluksi tuleminen tulisi olla itsestänselvyyttä lastensuojelussa, mutta aina se ei toteudu. Siksi on ollut kiinnostavaa huomata, miten paljon kokemusasiantuntijoita hyödynnetään palvelujen kehittämisessä ja meitä kuullaan. Kuulluksi tuleminen vahvistaa ajatusta, että meidän kokemuksiamme arvostetaan. Huonoista kokemuksista ja yleensäkin lastensuojelun asiakkuudesta on tullut voimavara. Huonot kokemukset ja vääryydet eivät ole siis olleet ”turhia”. Tämä on ollut tärkeää. Kun aluksi osallistumisen motiivina oli lähinnä omien kokemusten jakaminen, olen nyt huomannut, että haluan saada yhä laajemman näkökulman lastensuojelusta ja muista lasten ja nuorten palveluista ja olla mukana kehittämässä niitä.”

Ryhmätoimintaa ohjaavat vapaaehtoisuuden sekä vertaistuen ja luottamuksen periaatteet; ryhmän jäsenet tukevat toisiaan ja tapaamisissa puhuttu on luottamuksellista. Tärkeää on, että koulunkäynti on aina ensisijaista ryhmätoimintaan nähden sekä se, että ryhmä päättää itse toiminnastaan. Ryhmää ohjaavat SOS-Lapsikylän kehittämissuunnittelijat ja vertaisohjaaja, joka on itse lastensuojelustaustainen, kuukausipalkkainen työntekijä. Työntekijät järjestävät nuorille kaksi kertaa vuodessa yhteisen suunnitteluviikonlopun, jonka pohjalta työtä suunnataan ja kehitetään eri projekteja.

SOS-Kehittäjänuoret pyrkii parhaansa mukaan osoittamaan nuorten huomaamia epäkohtia lastensuojelussa ja vaikuttamaan niihin. Ydin on, että nuorilla itsellään on lupa kertoa arjestaan ja vaikuttaa siihen, ja näin parantaa lastensuojelua. Tärkeä teema alusta asti on lastensuojelun stigman vähentäminen ja sen ajatuksen hälventäminen, että lastensuojelulaitoksessa tai perhekodissa asuva nuori olisi jotenkin erilainen muihin verrattuna.

SOS-Kehittäjänuoret ovat tehneet kokemusasiantuntijuuden kehittämistyötä esimerkiksi kiertämällä peruskouluja kertoen lastensuojelusta sekä kouluttamalla sosionomiopiskelijoita ammattikorkeakouluissa. Lastensuojelun asiakkaat tai entiset asiakkaat saavat omilla kasvoillaan kertoa omia kokemuksiaan esimerkiksi ulkopuolisten suhtautumisesta siihen, että asuu lastenkodissa. Peruskoulukiertueen tarkoitus on ollut lisätä nuorten tietoa lastensuojelusta ja kodin ulkopuolelle sijoittamisesta ja vähentää lastensuojelussa olevien nuorten mahdollisesti kokemaa leimaa.

Kehittämiskohteena toiminnassa on ollut ammattilaisten osallistuminen. Toiminta ajautuu helposti joko siihen, että nuoret päättävät kaikesta ja aikuiset toimivat vain toiminnan mahdollistajana. Yhtä helposti unohdetaan nuoret esimerkiksi toiminnan suunnitteluvaiheesta: tällöin toiminta on hyvin aikuisohjattua ja nuoret vain osallistuvat esimerkiksi yhteistyökumppaneiden toimintapyyntöihin, erilaisiin työpajoihin ja seminaareihin ja tuovat ääntään siten esiin. Molemmissa on puutteensa ja yhteiskehittäminen ei näin toteudu:

yhteiskehittämiseen vaaditaan sekä nuorten että ammattilaisten panos, esim. niin, että nuoret nostavat esiin kehittämiskohteen tai asian, mihin tulisi saada muutos ja yhdessä pohditaan, mitä sille pitäisi tehdä. Nuoret tuovat esiin kokemuksiaan sekä näkemyksiään, miten esimerkiksi tietty huonosti hoidettu asia tehtäisiin paremmin ja työntekijät valottavat taustoja, esimerkiksi sitä, mikä on voinut vaikuttaa siihen, miten on toimittu. Työntekijä voi myös esimerkiksi kertoa lastensuojelulaista, miten se vaikuttaa erilaisiin toimintatapoihin.

”Vahvana osana kokemusasiantuntijuutta ovat erilaiset kehittämisprojektit ja monet tapahtumat, joihin on saanut osallistua. Kokemusasiantuntijana on päässyt kouluttamaan sosionomiopiskelijoita, osallistumaan erilaisiin nuorten foorumeihin ja keskustelutilaisuuksiin sekä kertomaan näkemyksiä erinäisistä asioista liittyen lastensuojeluun. Kokemusasiantuntijuuden myötä on päässyt osallistumaan myös muiden lastensuojelun kehittäjäryhmien toimintaan eli kehittämisestä on tullut yhä monipuolisempaa. Monipuolinen osallistuminen ja muiden kokemusasiantuntijoiden sekä asiantuntijoiden tapaaminen on ollut avartavaa. On saanut uusia näkemyksiä ja toisaalta ymmärrystä siitä, että yhä useampi palvelu kaipaa kehittämistä.”

Osallisuus kokemusasiantuntijuudessa

Osallistuminen ja osallisuus sekoitetaan niin englanninkielisessä kuin suomenkielisessäkin kirjallisuudessa. Osallisuudesta (participation) puhuttaessa tarkoitetaan yleensä osallistumista (involvement) johonkin esimerkiksi alueen toimintaan tai syrjäytymisvaarassa olevien ihmisten mukaan ottamista (inclusion). Osallisuus on käsitteenä positiivisesti sävyttynyt. Se liitetään usein muun muassa aktivoimiseen, syrjäytymisen ehkäisyyn, kotouttamiseen jne. (Siisiäinen, 2014, 29.)

Osallisuutta kuvataan erilaisin mallein, joista ehkä kuuluisimpia ovat erilaiset osallisuuden porras- ja tiikapuumallit, joissa osallisuus lisääntyy asteittain ylöspäin mentäessä. (esim. Hart 1992.) Maakunta- ja soteuudistuksessa (Valtioneuvosto 2018) osallisuuden lähtökohtana on asiakkaan ottaminen mukaan tasavertaiseksi toiminnan kehittäjäksi. Prosessin lopputulemana on tehokkaat palvelut.

Tutkimukset ovat osoittaneet, että ne tilanteet sosiaali- ja terveydenhuollon kentällä, joissa lasta on kuultu ja lapsi on kokenut osallisuutta, ovat lisänneet lapsen turvallisuuden tunnetta ja tunnetta omasta hyvinvoinnista (Toivonen & Pollari, 2018, 81). Laakson tutkimusraportissa nousee esiin lapsen tarve jakaa kokemuksia ja tulla sitä kautta kuulluksi. Kun vertaisuuden kokemukset olivat läsnä, suurin osa lapsista ja nuorista kertoivat oman hyvinvointinsa lisääntyneen sijaishuollossa. (Laakso, 2019, 6, 34, 50 & 73.) Aberdeenin yliopiston tutkimuksessa nousi myös esiin saman kokeneiden keskinäinen tuki, joka korostui varsinkin nuorten kohdalla. Nuoret kokivat löytävänsä paremmin yhteyden saman kokeneiden kanssa. (Philip & Spratt, 2007, 55–58.)

Yhteisöllisyys ja vertaistuki kokemusasiantuntijuudessa

Yhteisöllisyys on keskeistä yksilön sosiaaliselle ja psykologiselle hyvinvoinnille. Yhteisöllisyyden tiedetään myös edistävän terveyttä. Hyvin toimiva yhteisöllisyys tarjoaa turvaa jäsenilleen. (Hyypä 2002.) Yhteisöllisyys, tunne johonkin kuulumisesta, on Reija Salovaaran ja Tiina Honkosen (2011, 42) mukaan tärkeä tekijä minuutta rakennettaessa. Yhteisöllisyys tarvitsee toteutuakseen arvoja, normeja sekä päämääriä ja siihen kuuluu myös keskustelevuus ja se, että hyväksytään erilaisuus. Yhteisöllisyydessä voi olla kyse yhteisön tai yksilön kokemuksesta, johon kuuluu turvallisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunteet (mt. 41–42). Lastensuojelun kokemusasiantuntijaryhmät antavat hyvät edellytykset yhteisöllisyydelle, sillä ryhmän syntymiseen tarvitaan vuorovaikutusta. Yhteisön sisäinen luottamuksen ja vuorovaikutuksen syntyminen puolestaan edellyttävät yhteistä aikaa ja paikkaa, pysyvyyttä ja rutiineja, jotka myös toteutuvat kohtalaisen hyvin ryhmätoiminnassa (mt. 42).

Yhteisöllisyys tuo kokemusasiantuntijatoimintaan vertaistuen, vaikka esimerkiksi lastensuojelun kehittämiseen tähtäävässä toiminnassa vertaistuki ei ole toiminnan keskiössä, mutta usein todetaankin, että vertaistuki tulee ryhmätoiminnasta ikään kuin kaupan päällisinä. Vertaistuki on ikään kuin lisä, joka on tärkeää nuorille ja usein tärkeää esimerkiksi toiminnan rahoituksen saamiselle. Lisäksi vertaistuki voi olla se liima,

joka sitouttaa nuoret usein hyvin voimakkaasti tähän vapaaehtoistoimintaan, vaikka vertaistuki ei olisi kehittäjäryhmätoiminnan julkilausuttu päämäärä.

Anthony ym. (2009) lastensuojelun asiakkaiden tutkimuksessa todettiin jaettujen kokemusten lisäävän asiakkaiden saatua tukea ja parantavan asiakkaiden kommunikaatiota. Lastensuojelun asiakkaat kokivat, että kokemusasiantuntijuus auttoi sekä ymmärtämään käsiteltäviä asioita paremmin että toimimaan rohkaisevasti vaikeassa elämäntilanteessa. Luottamus oli vahvempaa vertaisuuden, jaetun kokemuksen, kautta. Se, että kokemusasiantuntija oli selviytynyt samankaltaisesta tilanteesta, lisäsi asiakkaiden toivon tunnetta omaan tilanteeseen nähden. Lisäksi tutkimuksessa asiakkaat kokivat kokemusasiantuntijan tuen olevan paremmin saatavilla kuin ammattilaisen. (Anthony ym., 2009, 48–49, 50 & 60.)

”Vertaistuki on olennainen osa kokemusasiantuntijuutta. Vertaistuki on esimerkiksi omien kokemusten jakamista muiden nuorten kanssa. Muiden kokemusten kuuleminen on ollut mielenkiintoista, sillä ryhmässä on hyvin monen ikäisiä ja taustaisia lapsia ja nuoria ja jokaisella on oma kokemus asiakkaana olemisesta. Jollain on ollut väkivaltainen tausta, toisella taas esimerkiksi vanhempien päihteiden käyttöä. Tästä on saanut laajemman näkökulman lastensuojeluun omien kokemusten lisäksi. Esimerkiksi on kuullut, miltä huostaanotto on tuntunut pienenä lapsena tai miten lastensuojelun asiakkaat on huomioitu mielenterveyspalveluiden saatavuudessa. On saanut paremman ymmärryksen, että kaikilla on aivan eri lähtökohdat elämään – myös lastensuojelun palveluiden sisällä.”

”Keskustellessa muiden kanssa on ymmärtänyt, miten palvelut ovat onnistuneet ja mitä kehitettävää olisi ja toisaalta on saanut kertoa myös oman kokemuksensa. Olen esimerkiksi kuullut todella paljon vääryyksistä, joita on tapahtunut lastensuojelulaitoksissa. Vääryydet ovat olleet jopa lain rikkomista. Itsellä taas ei ole laitoksesta näin merkittäviä negatiivisia omakohtaisia kokemuksia, joten on ollut valaisevaa kuulla muiden kokemuksia. Jokaisen lapsen ja nuoren näkemys on tärkeä kokemusasiantuntijuuden ja palveluiden kehittämisen kannalta, koska kokemukset lastensuojelupalveluista ovat niin erilaisia.”

Korhonen ja Eriksson ovat tutkimuksiin pohjautuvassa katsauksessaan todenneet, että puhuttaessa sijaishuoltopaikan herättämästä turvallisuuden tunteesta, lapset korostavat vertaisuuden merkitystä. Samalla on huomattu suuri tarve lisätutkimukselle sijoitettujen lasten ja nuorten vertaisuuden kokemuksista suhteessa kuntoutumiseen. (Korhonen & Eriksson, 2021, 19 & 32.)

Kokemusasiantuntijuus ja itsensä kehittäminen: kasvun tukeminen

”Asiakaskokemuksen ymmärtämisen lisäksi kokemusasiantuntijuus on kasvattanut muutenkin ja on ymmärtänyt miten vertaisena voi auttaa muita. Olen saanut uskallusta puhua omista kokemuksistani ja yleensäkin uskallusta esiintyä yleisölle, jakaa ajatuksia sekä käydä dialogia. Tämä on ollut hyödyllistä koulussa ja varmasti myöhemmin työelämässä. Omien ajatusten sanoittaminen on ollut helpompaa kokemusasiantuntijuuden myötä. Sillä, että on saanut jakaa näkemyksiään ja ajatuksiaan vapaasti ja omasta tahdostaan, on ollut suuri merkitys itsetunnolle. Itsetunto ja ymmärrys omasta elämästä ovat parantuneet. Myös itsevarmuus on parantunut huomattavasti kokemusasiantuntijuuden myötä, kun muut ovat halunneet kuunnella, mitä sanottavaa on ollut. Osittain tämä on auttanut muiden tukemisessa. Kun on kuunnellut muiden ajatuksia, se on todennäköisesti auttanut myös vertaisia henkisesti.“

Sen lisäksi että kokemusasiantuntijuus on vahvistanut osallisuutta ja lisännyt ymmärrystä omasta elämäntarinasta, se voi myös merkitä oppimista ja kasvamista ihmisenä. Toiminnassa saatu kokemus ja lisääntynyt itseymmärrys ovat toiminnassa opittuja taitoja.

”Se, että on saanut kuulla kokemuksia asiantuntijoilta, esimerkiksi sosiaalityöntekijöiltä, on auttanut ymmärtämään myös heidän näkökulmaansa. Tällä on ollut suuri merkitys kokonaiskuvalle palveluista ja lisännyt ymmärrystä esimerkiksi omasta huostaanotosta ja omista sosiaalityöntekijäkokemuksista. Muiden kokemusten ja näkökulmien kuunteleminen on myös saanut

tajuamaan, että useimmiten palveluiden ongelmat johtuvat resurssien tai välittämisen puutteesta.“

“Lastensuojelun kokemusasiantuntijuus on kirkastanut sitä, missä asioissa on toimittu väärin lastensuojelun asiakkuuden aikana ja ennen sitä, eli mitkä ovat olleet syyt omaan huostaanottoon. Olen ymmärtänyt, että syy huostaanottoon ei ole ollut minussa. Tämä on auttanut pitämään omista oikeuksistani paremmin kiinni, pitämään omia puoliani paremmin ja toimimaan itse oikein eri tilanteissa. Siitä, että on tajunnut, missä asioissa ja miten on toimittu väärin, on ollut suuri hyöty itselle. Eikä vain sillä, miten omassa elämässä on toimittu väärin, vaan myös mitä vääryyksiä muut ovat kohdanneet. Kokemukset vääryydestä omassa ja muiden elämässä on tuonut varmuutta siihen, että en pyri toimimaan oikein pelkästään omassa elämässä, vaan pidän myös muiden puolia ja puolustan muiden oikeuksia.”

Omien ja muiden oikeuksien puolien pitämisen vahvistumisen lisäksi muiden näkökulmien ja elämäntarinoiden kuuleminen ja jakaminen on usein kokemusasiantuntijoille avartava kokemus.

“Kokemusasiantuntijuus on antanut monipuolisen näkemyksen myös muiden elämästä. On ollut hienoa huomata, kuinka esimerkiksi rajut elämänhistoriat eivät kuitenkaan määritä tulevaisuutta. Tämä on vaikuttanut myös omaan itsetuntoon; ei oman historian tarvitse itseä enää määrittää. Muiden kokemuksia ja elämäntarinaa kuullessa on myös kasvanut henkisesti ja oppinut ymmärtämään, tai ainakin yrittämään ymmärtää, kaikkia. On saanut yhä avaramman kuvan ihmisistä ja nykyään esimerkiksi en muodosta ennakkoon mielikuvia ihmisistä keihin tutustun. Tiivistäen voisi sanoa, että maailmankatsomus on laajentunut kokemusasiantuntijuuden myötä.”

Hyvinvointialueiden luotava rakenteet lastensuojelun kokeneiden systemaattiselle osallistumiselle

“Kokemusasiantuntijana toimiessa on ollut tärkeää huomata, että yhä enemmän käytetään kokemusasiantuntijoita, kun halutaan saada tietoa siitä, miten palvelut toimivat lasten ja nuorten mielestä. Nykyään ympäri Suomea toimii useita lastensuojelun kokemusasiantuntijoiden ryhmiä. Huomioitavaa on myös se, että yhä useammin nuoremmatkin pääsevät kokemusasiantuntijatoimintaan mukaan, mikä on hyvä asia, koska tällöin yhä useamman ääni tulee kuuluviin. Kokemusasiantuntijoilla on tärkeä rooli palveluiden kehittämisen kannalta ja toimintaa tulee jatkaa ja kehittää.”

Kaikilla lapsilla, myös kaikilla lastensuojelun piiriin kuuluvilla lapsilla ja nuorilla, riippumatta siitä, asuvatko he lastensuojelulaitoksessa, perhekodissa tai ovat avoimuolon tai jälkihuollon asiakkaina, tulisi olla tasavertainen oikeus osallisuuteen. Hyvinvointialueiden tulisi mahdollistaa ja luoda sellainen kokemusasiantuntijuuden rakenne, joka mahdollistaa systemaattisen osallistumismahdollisuuden. Tällä hetkellä kokemusasiantuntijarakennetta ei käytännössä ole ja toiminnan organisointi on kolmannen sektorin toimijoiden varassa.

”Kokemusasiantuntijoiden kokemusten arvostaminen on välttämätöntä, sillä ilman kokemusasiantuntijoiden kuulemista ei saada riittävää syvyyttä palveluiden kehittämiseen, koska ei tiedetä, miten palvelut toimivat asiakkaiden, eli lasten, nuorten ja perheiden, näkökulmasta. Esimerkiksi kokemuksia jälkihuollon ikärajan nostosta on relevanttia kysyä suoraan jälkihuollossa olevilta nuorilta. Lapsia ja nuoria tulee kuulla.”

Lähteet

- Anthony, Elizabeth. K., Berrick, Jill.D., Cohen, Edward. & Wilder, Elizabeth (2009) Partnering with parents: Promising approaches to improve reunification outcomes for children in foster care. Berkeley: University of California at Berkeley. [online] https://www.researchgate.net/publication/235918549_Partnering_with_Parents_Promising_Approaches_to_Improve_Reunification_Outcomes_for_Children_in_Foster_Care. Luettu 1.6.2022.
- Hart, Roger (1992) Children's participation: From tokenism to citizenship. Innocenti Essays, nro 4. Florence: UNICEF. https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf. Haettu 26.8.2022.
- Hiltunen, Tarja (2015) Äitiys, huostaanotto ja voimaantuminen. Jyväskylän yliopisto. [online] https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/47882/978-951-39-6408-5_v%C3%A4it%C3%B6s12122015.pdf?sequence=1. Haettu 3.6.2022.
- Hyvärinen, Sauli & Pösö, Tarja (toim.) (2018): Lasten haastattelu lastensuojelussa. Keuruu: PS-Kustannus, 73–89.
- Hyypä Markku T. (2002) Elinvoimaa yhteisöstä. Sosiaalinen pääoma ja terveys. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Korhonen, Päivi & Eriksson, Pia (2021) Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat: Katsaus 2000-luvulla tehtyihin tutkimuksiin 34/2021. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. [online] https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/143381/URN_ISBN_978-952-343-769-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Haettu 1.6.2022.
- Laakso, Riitta (2019) 'Ne näki musta': Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
- Mikkonen, Irja & Saarinen, Anja (2018) Vertaistuki sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Palsanen, Kati (2013) Yhteistutkiminen. Opas sosiaalityöhön. Versio 2.0. Soccan työpapereita 2013:3. Uudistettu painos. Saatavissa: http://www.socca.fi/files/2335/Yhteistutkiminen-opas_sosiaalityohon_2.0_Kati_Palsanen.pdf. Haettu 24.5.2022
- Philip, Kate & Spratt, Jenny (2007) A synthesis of published research of mentoring and befriending. <https://pdfs.semanticscholar.org/d880/9f481badca5be9493467959463ce86d4afb2.pdf> Haettu 26.8.2022.
- Salovaara, Reija & Honkonen, Tiina (2011) Rakenna hyvä luokkahenki. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Siisiäinen, Martti (2014) Four faces of Participation. Teoksessa Matthies Aila-Leena & Uggerhøj Lars (toim.) Participation, Marginalization and Welfare Services. Concepts, Politics and Practices. Farnham: Ashgate, 29–46
- THL (2022) Kokemusosaaminen. Saatavissa: <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/osallisuuden-edistamisen-mallit/osallisuutta-edistava-hallintomalli-tukee-osallisuustyön-johtamista/kokemusosaaminen>. Haettu 26.8.2022.
- Toivonen, Virve-Maria & Pollari, Kirsi (2018) Lapsen haastattelu – osa lapsen oikeutta osallistua. Teoksessa Sauli, Hyvärinen & Tarja, Pösö (toim.): Lasten haastattelu lastensuojelussa. Keuruu: PS-Kustannus, 73–89.
- Valtioneuvosto (2018) Asiakasosallisuus toiminnan lähtökohdaksi. Saatavissa: <https://alueuudistus.fi/osallistuminen/sote>. Haettu 1.6.2022.

12. Nuorten kokemusasiantuntijuus osana monitoimijaista lastensuojelua

Helena Inkinen, kehittämisspäällikkö, Pesäpuu ry

Milja Kaijanen, asiantuntija, Pesäpuu ry

Onni Westlund, kehittämisspäällikkö, Pesäpuu ry

Nuorten kokemusasiantuntijuus lastensuojelussa on välttämätöntä entistä vaikuttavampien ja paremmin lasten, nuorten ja perheiden tarpeita vastaavien palvelujen kehittämiseksi. Nuorten kokemuksellinen viisaus tavoittaa lastensuojelusta sellaisia ulottuvuuksia, joita ammatillinen ja tutkittu tieto eivät pysty saavuttamaan. Palvelujen kehittämisessä nämä monet tiedonlajit täydentävät ja tukevat toisiaan. Kehittämisen lisäksi nuorten kokemusasiantuntijatoiminnalla voidaan tukea lastensuojelun tavoitteiden toteutumista. Suunnitelmallinen kokemusasiantuntijatoiminta auttaa siis muokkaamaan lastensuojelusta entistä parempaa ollen samaan aikaan vaikuttavaa sosiaalipalvelua.

Tässä artikkelissa tarkastelemme noin 13–25-vuotiaiden lastensuojelun asiakkaana olevien ja olleiden nuorten osallisuutta ja kokemusasiantuntijuutta osana monitoimijaista lastensuojelua. Artikkelissa esittämämme havainnot perustuvat Pesäpuu ry:ssä yli kymmenen vuoden aikana eri hankkeissa ja toiminnoissa tehtyyn kehittämistyöhön erityisesti nuorten ja nuorten aikuisten kokemusasiantuntijatoiminnan vahvistamiseksi. Aloitamme artikkelin kuvaamalla osallisuuden erilaisia muotoja sekä elementtejä, joita osallisuuden toteutuminen vaatii. Tämän jälkeen siirrymme kuvaamaan eri toiminnoissa havaitsemiamme monia muotoja kokemusasiantuntijatoiminnalle monitoimijaisessa yhteistyössä. Artikkelin lopuksi kokoamme yhteen tekstissä esitettyä ja rohkaisemme eri toimijoita näkemään kokemusasiantuntijat lastensuojelun voimavarana.

Osallisuuden muotoja lastensuojelussa

Osallisuus on käsitteenä monitulkintainen ja pelkästään lastensuojelun toimijakentällä osallisuutta onkin jäsennetty erilaisin tavoin. Paaso ja Vario (2020) ovat jäsentäneet osallisuutta neljän osallisuuden muodon kautta, joita ovat arjen osallisuus, asiakasosallisuus, kehittäjäosallisuus ja vaikuttajaosallisuus. Vaikka tämä osallisuuden jäsenitys onkin tehty pienten lasten kanssa tehtävän työn näkökulmasta, sopii se erinomaisesti myös nuorten kanssa tehtävään lastensuojelutyöhön osallisuuden jäsennykseksi.

Paaso ja Vario kuvaavat arjen osallisuuden liittyvän lasten tavanomaisiin kasvuympäristöihin, kuten perheeseen, kaverisuhteisiin, päiväkotiin ja harrastuksiin. Asiakasosallisuus liittyy nimensä mukaisesti niihin tilanteisiin, joissa lapsi on esimerkiksi lastensuojelun tai terveystalouden asiakkaana. Kehittäjäosallisuus on lasten kokemuksellisen tiedon tuomista osaksi palvelujen suunnittelua, kehittämistä ja arviointia. Vaikuttajaosallisuus on kokemuksellisen tiedon välittämistä osaksi laajempaa tietoisuutta, kuten esimerkiksi poliittiseen päätöksentekoon. (Paaso & Vario 2020, 14–15.)

Osallisuuden kokemus voidaan ymmärtää kuulluksi tulemisena, mukana olemisena, yhteisöön kuulumisena ja arvostuksen saamisena juuri sellaisena kuin on (Paaso & Vario 2020). Osallisuuden kokemus edellyttää siis vuorovaikutusta muiden ihmisten kanssa. Lasten ja nuorten hyvinvoinnin kannalta keskeisinä osaluueina voidaan pitää turvallisuuden tunnetta, myönteistä minäkuvaa ja toimijuutta (Fattore ym. 2007). Fattore ym. hyvinvointikäsitystä vasten on helppo ymmärtää, miten osattomuuden kokemukset, kuten ohitukseksi tuleminen, ulossulkeminen ja arvottomuuden kokemus ovat haitallisia lapsille ja nuorille. Lapsilla ja nuorilla on vahva perus- ja ihmisoikeuksien takaama oikeus osallisuuteen, mutta tämän lisäksi osallisuuden kokemus sen kaikissa muodoissa on tärkeää lasten ja nuorten hyvinvoinnin sekä koko demokraattisen yhteiskunnan kannalta.

Paason ja Varion (2020) jäsenitys osallisuudesta tekee näkyväksi osallisuuden monitoimijaisen luonteen. Lastensuojelun asiakkaana olevien lasten ja nuorten osallisuuden toteutumiseksi arjessa, asiakkuuksissa, kehittämisessä ja vaikuttamisessa, tulee monien eri toimijoiden tehdä töitä näiden eteen. Kaikkien osallisuuden

muotojen toteutumista haastaa se, että niistä vastaavat toimijat ovat toisistaan erillään. Arjessa lasten ja nuorten kanssa toimivat aikuiset ovat eri aikuisia, kuin ne, jotka vastaavat esimerkiksi lastensuojelun kehittämistä. Monitoimijainen työ lasten ja nuorten osallisuuden kokemusten toteutumisen varmistamiseksi tarkoittaa, että eri toimijoiden on oltava tietoisia toisistaan ja tekemisistään. Näin voidaan välttää osallisuuden aukkojen muodostumista, kun eri toimijat tunnistavat oman roolinsa merkityksen osallisuuden kokonaiskokemuksen syntymisessä ja toiminta kulkee jaettua tavoitetta kohti.

Mitä osallisuuden toteutuminen vaatii?

Yhdessä nuorten kanssa on tunnistettu neljä rakenteellista ja neljä ammattilaisten toimintaan liittyvää keskeistä edellytystä, jotka edesauttavat nuorten osallisuuden kokemusten syntymistä lastensuojelussa. Rakenteellisella tasolla osallisuuden toteutuminen edellyttää organisaation sitoutumista, koulutusta ja osaamisen vahvistamista, resursseja sekä seurantaa ja arviointia (Kaijanen ym. 2022). Toiminnan tasolla osallisuuden kokemusten syntyminen edellyttää tutustumista, turvallisuutta, tietoa ja tukea.

Organisaation sitoutuminen tarkoittaa sitä, että kaikki sen jäsenet ovat sitoutuneita ja motivoituneita varmistamaan osallisuuden toteutumisen kaikissa sen muodoissa. Osallisuuden edistäminen ei ole irrallinen osa organisaation toimintaa, vaan se on keskeinen osa kaikkea tehtävää työtä. Ammattilaisilla on oltava riittävä osaamistaso, jotta he pystyvät toimimaan tavalla, joka mahdollistaa osallisuuden kokemusten syntymisen. Mikäli organisaatiossa tunnistetaan osaamistarpeita, niihin tartutaan ja osaamista hankitaan lisää. Osallisuuden toteutuminen edellyttää riittävää henkilöresurssia, mutta myös taloudellista ja ajallista panosta. Osallisuuteen liittyvää toimintaa tulee seurata ja arvioida yhdessä lasten ja nuorten kanssa sekä toimintaa on edelleen kehitettävä seurannan ja arvioinnin pohjalta. (Kaijanen ym. 2022).

Rakenteelliset edellytykset luovat pohjan toiminnalle, jossa osallisuuden kokemukset kaikissa sen muodoissa on mahdollista saavuttaa. Keskeistä kaikessa toiminnassa on tutustuminen, sillä se luo luottamusta ja turvaa. Turvallisuus mahdollistaa osallisuuden ja osallistumisen silloinkin, kun ei ole ihan varma mitä siitä seuraa. Omien näkemysten muodostaminen tarvitsee tuekseen tietoa. Ilman omia näkemyksiä on vaikea liittyä toisiin vuorovaikutuksissa. Tiedon lisäksi niin lapset kuin nuoret tarvitsevat tukea. Tukea saatetaan tarvita esimerkiksi juuri omien näkemysten muodostamisessa, niiden ilmaisemisessa tai vuorovaikutustilanteisiin osallistumisessa.

Yllä kuvattuihin osallisuuden muotoihin peilaten, lasten ja nuorten osallisuus lastensuojelussa voidaan siis ymmärtää subjektiivisena kokemuksena: kokemuksena kuulluksi ja arvostetuksi tulemisesta, mukana olemisesta ja yhteisöön kuulumisesta. Näiden subjektiivisten kokemusten voidaan edelleen nähdä syntyvän lasten ja nuorten arjessa, asiakaskohtaamisissa sekä erilaisissa lastensuojelun kehittämis- ja vaikuttamistoinnoissa. (Paaso & Vartio 2020). Ammattilaiset voivat edesauttaa osallisuuden kokemusten syntymistä varmistamalla lapsille ja nuorille mahdollisuuden tutustumiseen, turvallisuuteen, tietoon ja tukeen. Organisaatioiden tehtävänä on sitoutua lasten ja nuorten osallisuuden edistämiseen, varmistaa ammattilaisten riittävä osaaminen ja käytössä olevat resurssit sekä kehittää toimintaa seurantaan ja arviointiin pohjaten.

Seuraavaksi kuvaamme hieman tarkemmin nuorten kokemusasiantuntijatoimintaa eli kehittäjä- ja vaikuttajaosallisuutta. Tarkastelemme sitä, mitä nuorten kokemusasiantuntijuus on tällä hetkellä lastensuojelussa, ja millaisia mahdollisuuksia se tarjoaa monitoimijaisen työn näkökulmasta.

Matalan kynnyksen osallistumisesta vaativaan kokemusasiantuntijatoimintaan

Nuorten kokemusasiantuntijatoiminnassa lastensuojelussa kokemusasiantuntijoina pidetään kaikkia nuoria, jotka osallistuvat omaehtoisesti lastensuojelun kehittämis- ja vaikuttamistyöhön (esim. Barkman ym. 2017). Samaan tapaan kuin osallisuutta voidaan ymmärtää sen erilaisten muotojen kautta, myös nuorten kokemusasiantuntijuutta voidaan jäsentää kolmen toiminnan muodon kautta. Milja Kaijanen kollegoineen (2022) jaottelevat nuorten kokemusasiantuntijuuden matalan kynnyksen, aktiiviseen ja vaativaan kokemusasiantuntijuuteen.

Matalan kynnyksen kokemusasiatuntijatoiminnassa ei vielä edes välttämättä puhuta kokemusasiatuntijuudesta, vaan se on enemmänkin nuorten osallisuutta yksittäisissä lastensuojelun kehittämis- ja vaikuttamisprosesseissa. Tällaisia ovat esimerkiksi Nuorten foorumit, sijaishuoltopaikassa fasilitoidut työskentelyt, työpajat ja muut kertaluontoiset tai lyhyet prosessit. Aktiivisessa kokemusasiatuntijuudessa nuoret saattavat edelleen osallistua yksittäisiin toimintoihin, mutta sitoutuvat myös pidempikestoisiin kokonaisuuksiin, kuten esimerkiksi kokemusasiatuntijaryhmiin, ja osallistuvat kehittämis- ja vaikuttamistyöhön myös omista vertaisista koostuvien yhteisöjen ulkopuolella. Vaativa kokemusasiatuntijuus pitää sisällään kaikki edellä mainitut toiminnat, joiden lisäksi nuoret osallistuvat esimerkiksi kokemusasiatuntijaryhmien vetämiseen tai työryhmiin, toimivat vertaisarvioitsijoina, mentoroivat muita nuoria tai pitävät yhdessä valmisteltuja puheenvuoroja ja ovat esillä mediassa. Matalan kynnyksen toiminta ja aktiivinen kokemusasiatuntijuus pohjautuvat enemmän vapaaehtoisuuteen ja vertaisuuteen, kun taas vaativassa kokemusasiatuntijuudessa nuorilla on selkeästi nimettyjä vastuutehtäviä. Tehtävien ja sitoutumisen asteen kasvaessa, myös tarjottavan tuen ja palkkioiden määrän on noustava, jotta osallistuminen säilyy turvallisena ja mielekkäänä. (Kaijane ym. 2022.)

Nuorilla on mahdollisuus kasvaa, oppia ja kehittyä turvallisesti osallistumalla ensin matalan kynnyksen toimintaan, siirtymällä siitä halutessaan aktiiviseen ja edelleen vaativaan kokemusasiatuntijatoimintaan tai jopa työntekijärooliin. Osallisuuden kokemukset arjessa ja asiakkuudessa saattavat tukea kehittämis- ja vaikuttamistoimintaan osallistumista, mutta toisaalta myös kokemukset osattomuudesta saattavat toimia kipinä kehittämis- ja vaikuttamistoimintaan hakeutumisessa. Tällöin osallisuuden kokemukset, jotka syntyvät kokemusasiatuntijatoimintaan osallistumisen myötä, voivat osaltaan tukea arjen osallisuuden ja asiakasosallisuuden vahvistamisessa tai paikata näissä koettuja puutteita. Ymmärrys osallisuuden ja kokemusasiatuntijuuden eri muodoista on tärkeää, jotta voidaan vahvistaa osallisuuden kokemuksia eri osa-alueilla. Kokemusasiatuntijuudella on kiinteä yhteys myös muihin osallisuuden ulottuvuuksiin, mikä on hyvä huomioida toimintaa järjestettäessä. Oleellista on tarjota nuorille mahdollisuuksia osallistua kokemusasiatuntijatoimintaan itselle sopivalla tavalla, jotta kokemusasiatuntijuus on mielekästä ja osallisuutta vahvistavaa.

Monitoimijaisuuden merkitys osallisuuden vahvistamisessa

Nuorten kokemusasiatuntijuudelle lastensuojelussa ja sen yhdyspinnoilla on viime vuosien aikana tapahtunut merkittävä muutos. Nuorten kokemuksellista tietoa halutaan osaksi erilaisia toimintoja huomattavasti enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Tämä on nostanut esiin tarpeen myös kokemusasiatuntijatoiminnan osallistumisen tapojen monipuolistamisesta. Samat tavat olla osallinen kehittämis- ja vaikuttamistyössä eivät sovi kaikille lastensuojelun asiakkaana oleville nuorille. (Kaijane & Westlund 2021).

Pesäpuu ry:ssä tehtävässä kehittämistyössä on tunnistettu lukuisia erilaisia tapoja toteuttaa nuorten kokemusasiatuntijatoimintaa lastensuojelussa. Luonteeltaan nämä kaikki ovat vähintään jossain määrin monitoimijaisia. Monitoimijaisuus tässä ymmärretään erityisesti lastensuojelun eri toimijoiden ja asiakkaiden yhteisenä toimintana, jonka lisäksi siihen voivat liittyä esimerkiksi lastensuojelun yhdyspintojen ja poliittisen päätöksen teon edustajat. Kaijane ym. kuvaavat raportissaan (2022) 15 erilaista käytännössä kokeiltua ja toimiviksi havaittua toimintamallia, joiden avulla voidaan toteuttaa nuorten kokemusasiatuntijatoimintaa. Jokainen näistä toimintamalleista pitää sisällään monitoimijaista työskentelyä, vaikka toimijoiden määrä ja roolit saattavatkin vaihdella.

Keskeinen haaste kokemusasiatuntijatoiminnassa onkin, että aikuiset ja ammattilaiset arvioivat nuorten osallistumismahdollisuuksia usein kysymättä tätä heiltä itseltään (Kiili ym. 2021). Ja vaikka kokemuksellisen tiedon arvo ja sen tuottamat hyödyt niin yksiköille kuin palvelujärjestelmälle tunnustetaan entistä paremmin, kaikki eivät vielä näe tätä arvoa. Käytännössä tämä näkyy esimerkiksi nuorten tavoittamisessa mukaan toimintoihin. Esimerkiksi kehittämisestä vastaava taho on yhteydessä lastensuojelun johtoon nuorille tarjottavasta mahdollisuudesta osallistua lastensuojelun kehittämiseen. Lastensuojelun johto viestii siitä nuorten asiasta vastaaville sosiaalityöntekijöille, jotka edelleen välittävät viestiä sijaishuoltopaikkojen aikuisille ja ammattilaisille, joiden tehtävä on kertoa siitä nuorille. Parhaassa tapauksessa rohkaiseva viesti kulkee nuorille saakka ja heitä tuetaan mukaan toimintaan. Liian usein käy kuitenkin niin, että viestit eivät koskaan tavoita nuoria.

Toinen haaste kokemusasiantuntijuuteen ja sen monitoimijaiseen luonteeseen liittyy tilanteisiin, jossa nuoret ovat päässeet jo mukaan toimintoihin. Kehittämisen- ja vaikuttamistyössä tavoitellaan lähtökohtaisesti muutosta – joko toimivien asioiden lisäämistä ja vahvistamista tai toimimattomien asioiden muuttamista toiseksi. Haasteena on se, miten kehittämistyössä tuotettu tieto otetaan osaksi monitoimijaista työtä lastensuojelussa. Kyse on siis siitä, miten nuorten kokemuksellinen tieto vaikuttaa esimerkiksi yksittäisten sosiaalityöntekijöiden, koulun ammattilaisten, perhehoitajien tai lastensuojelulaitosten toimintaan. Tarja Pösö kuvaa (2018), että lastensuojelun kokemusasiantuntijatoiminta Suomessa on onnistunut vaikuttamaan politiikkatoimiin, mutta sen vaikutukset käytännön työhön ovat hajanaisemmat.

Hyvinvointialueilla on mahdollisuus vastata edellä esitettyihin haasteisiin uusin tavoin. Hyvinvointialueilla voidaan luoda monitoimijaisen työn rakenteita, jotka tukevat nuorten pääsyä osaksi kokemusasiantuntijatoimintaa. Toisaalta on mahdollista luoda myös sellaisia monitoimijaisen yhteistyön tapoja ja rakenteita, joilla nuorten tuottama kokemuksellinen tieto saadaan osaksi käytännön työtä. Nuorten kokemuksellisen tiedon arvon tunnistamiseksi ja tunnustamiseksi on edelleen jatkettava työtä myös hyvinvointialueilla, jotta tuotettu tieto tulee hyödynnetyksi merkityksellä ja vaikuttavalla tavalla niin lastensuojelussa kuin sen yhdyspinnoilla. Yhteisen tekemisen tapoja ja sitä tukevia rakenteita tulee tehdä yhdessä nuorten kanssa, ei nuoria varten (Kiili ym. 2021).

Hyvinvointialueilla kokemusasiantuntijuuden arvon tunnistaminen ja tunnustaminen on avainasemassa myös uudenlaisten mahdollisuuksien syntymiseen ja kokeiluun. Kokemusasiantuntijatoiminta on panostus, joka tuottaa inhimillisiä, yhteiskunnallisia ja taloudellisia hyötyjä (Kaijanen ym. 2022). Kaikkien lastensuojelun ammattilaisten tulee yhdessä varmistaa, että kokemusasiantuntijatoimintaa toteutetaan omalla hyvinvointialueella, sillä se hyödyttää myös heitä. Riittävä ja pysyvä rahoitus kokemusasiantuntijatoiminnalle mahdollistaa pitkäjänteisen, lähempänä käytännön työtä ja alueellista päätöksentekoa toteutettavan kehittämisen- ja vaikuttamistyön.

Lastensuojelun kokemusasiantuntijakentällä on pitkään toivottu ja tavoiteltu sitä, että jokaisella lastensuojelun asiakkaana olevalla nuorella olisi mahdollisuus päästä osaksi kehittämis- ja vaikuttamistoimintaa. Hyvinvointialueet ovat riittävän isoja, jotta tämän toteutuminen on mahdollista. Rakenteisiin viety kokemusasiantuntijuus voi kuitenkin nostaa esiin uudenlaisia kysymyksiä, kuten sen miten suuret ja mahdollisesti byrokraattiset toimijat pystyvät vastaamaan joustavasti ja ketterästi nuorten muuttuviin tarpeisiin. Tai miten vahvasti esimerkiksi kokemusasiantuntijatoiminnasta vastaavat työntekijät ovat valmiita esittämään mahdollista kritiikkiä omaa työnantajaansa kohtaan ja niin edelleen. Näihin on kuitenkin mahdollista löytää ratkaisuja, eikä niitä tarvitse etsiä yksin. Verkostoivaa yhteistyötä ja yhdessä oppimista alueellisten kokemusasiantuntijaryhmien välillä voidaan tulevaisuudessakin koordinoita järjestöjen toimesta.

Kokemusasiantuntijatoiminta on ollut tähän mennessä järjestölähtöistä, josta sen toivotaan siirtyvän hyvinvointialueilla tapahtuvaksi toiminnaksi. Tämä vaatii hyvinvointialueen lastensuojelutoimijoilta sitoutumista toiminnan edistämiseksi sekä riittävästi osaamista ja resursseja sen toteuttamiseksi (Kaijanen ym. 2022). Järjestöillä nähdään kuitenkin myös tulevaisuudessa keskeinen rooli kokemusasiantuntijatoiminnan kehittämisessä. Aluksi se voi olla esimerkiksi toiminnan käynnistämiseen liittyvää tukea hyvinvointialueilla. Järjestöt tulevat toivottavasti tulevaisuudessakin kehittämään uudenlaisia tapoja ja mahdollisuuksia nuorten kokemusasiantuntijatoiminnan toteuttamiseksi. Toiminnan siirtyessä hyvinvointialueille järjestöille jää ennistä enemmän mahdollisuuksia mm. innovointiin, verkostojen luomiseen ja alueellisiin tarpeisiin vastaamiseen.

Lopuksi

Tässä artikkelissa olemme pyrkineet jäsentämään ja kuvaamaan osallisuutta ja kokemusasiantuntijuutta lastensuojelussa: näiden tuomia erilaisia mahdollisuuksia sekä soveltumista monitoimijaiseen toimintaympäristöön. On kuitenkin olemassa vielä sellaisia kokemusasiantuntijuuden muotoja ja toteuttamisen tapoja, joita ei ole vielä tässä hetkessä tunnistettu ja kokeiltu, ja joita ei vielä täysin ymmärretä. Näitä kokemusasiantuntijuuden mustia aukkoja on todellisuudessa mahdollisuus ymmärtää paremmin vasta siinä vaiheessa, kun kokemusasiantuntijatoiminnalle pystytään luomaan rakenteet osana hyvinvointialuetta ja toiminnan kehittäminen siirtyy lähemmäksi lastensuojelun arjessa tehtävää työtä. Haluammekin rohkaista toimijoita

tarkastelemaan kokemusasiantuntijuutta avoimesti, tunnistaen sen mahdollisuudet tämän hetken lastensuojelussa, mutta myös huomioiden kokemusasiantuntijuuden uudenlaiset ulottuvuudet.

Kokemusasiantuntijuuden kehittäminen hyvinvointialueilla osana monitoimijaista lastensuojelua tarjoaa merkittäviä mahdollisuuksia kuvitella ja toimia sellaisen lastensuojelun saavuttamiseksi, joka on entistä parempaa ja vaikuttavampaa. Kokemusasiantuntijuudessa on vielä paljon piilossa olevaa ja hyödyntämätöntä potentiaalia, mutta kuten kaikella toiminnalla, myös kokemusasiantuntijuudella on omat rajansa ja rajoitteensa. Suhdetta hyötyjen ja rajojen välillä on mahdollista lähestyä kokeilemalla rohkeasti uutta. Toiminnasta ei saa kuitenkaan tulla itsetarkoituksellista, kokemusasiantuntijuutta kokemusasiantuntijuuden tähden, eikä sitä tule tehdä suunnittelemattomasti. Kokemusasiantuntijuuden tulee tulevaisuudessakin nojata vahvalle eettiselle ymmärrykselle ja kestäväälle pohjalle, jotta mustat aukot eivät nielaise sen synnyttämiä mahdollisuuksia mukanaan.

Nuorten osallisuuden ja kokemusasiantuntijuuden edistäminen on yhteinen tehtävä, joka edellyttää eri toimijoiden sitoutumista ja osaamisen hyödyntämistä. Näin voimme saavuttaa toimintakulttuurin muutoksen kokemusasiantuntijuuden pistemäisestä ja satunaisesta luonteesta kohti aidosti osallisuutta vaalivaa lastensuojelua.

Lähteet

- Barkman, Johanna & Inkinen, Helena & Isoniemi, Sami & Vario, Pipsa (2017) Muutosvoimaa! Kohti nuorten kokemusasiantuntijuutta lastensuojelussa. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Fattore, Toby & Mason, Jan & Watson, Elizabeth (2005) Children's conceptualisation(s) of their well-being. *Social Indicators Research* 80(1), 5–29.
- Kaijane, Milja & Westlund, Onni (2021) "Opin uusia asioita, sain vaikuttaa ja ilmaista omat mielipiteeni" - Lastensuojelun sijaishuollon haastekisa. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Kaijane, Milja & Liukkonen, Johanna & Nokireki, Katriina & Westlund, Onni (2022) Nuorten osallisuus ja kokemusasiantuntijuus lastensuojelussa ennen, nyt ja tulevaisuudessa. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Kiili, Johanna & Itäpuisto, Maritta & Moilanen, Johanna & Svenlin, Anu-Riina & Malinen Kaisa Eveliina (2021) Professionals' views on children's service user involvement. *Journal of Children's Services* 16 (2), 145–158.
- Paaso, Sari-Anne & Vario, Pipsa (2020) Osallisuuden talo – näkökulmia lasten osallisuuteen. Teoksessa Sari-Anne Paaso & Pipsa Vario (toim.) Kirahvit. Kurkistuksia pienten lasten kanssa tehtävään lastensuojelun kehittämistyöhön. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Pösö, Tarja (2018) Experts by experience infusing professional practices in child protection. Teoksessa Asgeir Falch-Eriksen & Elisabeth Backe-Hansen Falch-Eriksen (toim.) Human rights in child protection. Implications for professional practice and policy. Cham: Palgrave Macmillan.

OSA III Ammatilaiset yhdessä oppimassa ja tietoa tuottamassa

13. Monialaisen työn rajat vaikeissa ero- ja huoltoriitatilanteissa

Teija Hautanen, YTT, tutkijatohtori, sosiaalityöntekijä, Tampereen yliopisto

Aino Ritala-Koskinen, dosentti, yliopistonlehtori, Tampereen yliopisto

Johdanto

Artikkelin tavoitteena on avata ammattilaisten vaikeiksi kokemia ero- ja huoltoriitoja kompleksisina monialaista auttamistyötä vaativina tilanteina. Katseemme kohdistuu erityisesti siihen, miten lasta suojelevan sosiaalityön paikka määrittyy monialaista lapsiperheiden erotyötä kehittävien ja pilotoivien asiantuntijoiden keskusteluissa. Kysymys on kiinnostava, sillä eroriitojen ei välttämättä nähdä kuuluvan lastensuojelun tehtävään, mutta toisaalta huoli lapsen henkisestä ja fyysisestä hyvinvoinnista on hyvin keskeinen vaikeissa ero- ja huoltoriidoissa. Tutkimme lasta suojelevan sosiaalityön paikan määrittymistä tunnistamalla erilaisia rajoja, joita ammattilaiset puheessaan tuottavat. Näiden rajojen tunnistaminen on välttämätön ehto monialaisten toimintakäytäntöjen kehittämiseksi. Tarkastelussa emme tee lastensuojelun tehtävän toteuttamisen osalta erotelua lastensuojelulain ja sosiaalihuoltolain mukaisen sosiaalityön kesken vaan huomiomme on lastensuojelun tehtävän paikantamisessa ero- ja huoltoriitatilanteissa. Otammekin käyttöön käsitteen lasta suojeleva sosiaalityö kuvaamaan lastensuojelun lakisääteisen tehtävän toteuttamista riippumatta organisatorisista työn järjestämisen käytännöistä.

Tarkoitamme ero- ja huoltoriidoilla tilanteita, joissa vanhemmilla parisuhteen päättymisen yhteydessä tai sen jälkeen on vahvoja erimielisyyksiä lasten huollosta, asumisesta tai tapaamisoikeudesta. Huoltoriitoja syntyy myös silloin, kun vanhemmilla ei ole ollut parisuhdetta. Huoltoriita-termillä viitataan paitsi oikeusprosesseihin myös muutoin konfliktoituneisiin tilanteisiin, joita ei ole viety oikeuteen. Ero- ja huoltoriitojen vakavuutta määritellään tutkimuksissa usein konfliktin asteiden mukaan. Tällaista jaottelua on kuitenkin kritisoitu näkökulmaa kapeuttavaksi (Nielsen 2017). Tässä tarkastelussa emme lähde liikkeelle valmiista vakavuuden tai vaikeuden määrittelystä. Tutkimuksemme kohteena olevassa kehittämis- ja pilotoitetyössä käsitellään niitä asiakastilanteita ja teemoja, jotka ammattilaiset työskentelyssään kokevat vaikeiksi. (Vrt. Vaitomaa ym. 2021, 12–15.)

Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen keskeinen lähtökohta on palveluintegraatio etenkin, kun on kyse kompleksisista tilanteista ja paljon palveluja tarvitsevista ihmisistä. Vaikeille ero- ja huoltoriitatilanteille on pitkittymisen lisäksi tyypillistä, että niin vanhemmilla kuin lapsilla on asiakkuuksia monissa eri palveluissa, mutta tilanteen ja palvelujen kokonaisuus ei ole välttämättä missään hallussa. Osalla ero- ja huoltoriitojen keskiössä olevista lapsista on sosiaalityön asiakkuus jo ennen kiistatilannetta, ja osalla asiakkuus alkaa tilanteen kärjistyksen myötä. (Yliruka ym. 2018; Vaitomaa ym. 2021)

Viranomaisilla on huolto- ja tapaamiskäytännöissä eri tehtäviä, mikä vaikuttaa myös monialaisen työn kehittämiseen. Huolto-, asumis- ja tapaamiskäytäntöjä säätelevän lapsenhuoltolain (LHL 361/1983) yksi keskeinen periaate on sovinnollisuuden tavoittelu, ja tyypillisesti valtaosa vanhemmista pääseekin eron jälkeen sovinnolliseen ratkaisuun lasten asioista. Sosiaalipalveluissa lastenvalvojat vahvistavat vanhempien välisiä sopimuksia ja auttavat sopimusneuvotteluissa. Tilanteet voivat kuitenkin kriisiytyä ja riitautua eri vaiheissa, ja osa tapauksista päättyy myös oikeuteen. Tuomioistuimissa tuomarit voivat tehdä päätöksiä harkintaansa perustuen, toteuttaa asiantuntija-avustaja työparinaan tuomioistuinsovittelua ja vahvistaa vanhempien sopimuksia. Tuomari voi myös pyytää sosiaalipalveluista niin sanotun olosuhdeselvityksen päätöksentekonsa tueksi. Lapsenhuoltolaki ei määrittele lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtäviä, vaan hän toimii ero- ja huoltoriitatilanteissa lastensuojelu- ja sosiaalihuoltolakien pohjalta kuten muissakin työtehtävissään. (Auvinen 2006; Valkama & Litmala 2006; Aaltonen 2015; LHL 361/1983.)

Taustoitamme tarkasteluamme katsauksella aiempaan tutkimukseen lastensuojelun ja ero- ja huoltoriitojen yhteydestä sekä ero- ja huoltoriitojen kompleksisuudesta. Tämän jälkeen esittelemme aineistomme ja

toimintaa säätelevien rajojen tunnistamisen analyysimme. Tulossiossa esitämme monialaisessa eroauttamistyössä tunnistamamme kolme keskeistä toimintaa säätelevää rajaa ja lopuksi pohdimme näiden rajojen merkityksiä ero- ja huoltoriitatilanteiden auttamisessa.

Aiempi tutkimus lastensuojelun ja ero- ja huoltoriitojen yhteydestä

Suomalainen tutkimus lastensuojelun ja ero- ja huoltoriitojen yhteydestä on niukkaa, vaikka riitojen lapsille aiheuttamat riskit ja oireilu sekä esiin nousseet muut huolet ovat yksi merkittävä lastensuojelun asiakkuuden taustatekijä. Lasten sosiaalityön asiakkuus voi myös olla alkanut jo ennen riitatilannetta. (Heino 2007; Mäenpää 2015; Saarinen 2020.) Oikeuteen menneistä tapauksista tiedetään, että osalla lapsista on taustallaan huostaanotto tai he ovat oikeusprosessin aikana sijoitettuina. Huoltoriita ja siihen liittyvät selvittelyn ja tilanteen rauhoittamisen tarpeet ovat joskus sijoituksenkin peruste. (Auvinen 2006, 269–274.) Oikeusprosessissa esitetään myös usein tietoa tai väittämiä lasten vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmista ja väkivaltaisuudesta, jotka kaikki ovat lastensuojelullisia kysymyksiä (Auvinen 2006; Hautanen 2010). Vanhempien eroon sekä lasten huoltoon ja tapaamisiin liittyvät ongelmat ovat tulleet esiin myös perhesurmien ja muiden oman lapsen surmien yhteydessä. Perhesurmia koskevassa selvityksessä suositeltiin lastensuojelun toimintavelvoitteen tarkentamista tilanteissa, joissa lastensuojelun tarpeen arviointi liittyy riitaan lapsen huollosta ja tapaamisista. (Selvitys perhe ja lapsensurmien... 2012, 23–26.)

Kansainvälisessä lastensuojelua ja huoltoriitoja tarkastelevassa tutkimuksessa on havaittu, että lastensuojelun toimijat ovat lisääntyvässä määrin osallisia korkean konfliktin erotilanteissa, mutta ilmiötä ja sen haasteita koskevaa tutkimusta on vähän. Korkean konfliktin tunnuspiirteinä kanadalaistutkijat Sheley Polak ja Michael Saini (2019) näkevät muun muassa jatkuvan taistelun, vanhempien välisen vuorovaikutuksen puutteen, ongelmat lasten tapaamisissa ja pitkittyneet oikeusprosessit. Polak ja Saini toteavat, että korkean konfliktin erotilanne on kompleksinen yhdistelmä lasta ja eronneita vanhempia ympäröivistä eri systeemeistä, sekä yksilöllisistä että palvelujärjestelmään liittyvistä tekijöistä. Polakin ja Sainin mukaan ei ole yksimielisyyttä, mitä kriteereitä tulisi käyttää matalan ja korkean konfliktin erotilanteiden tunnistamiseen. Tilanteen määrittely kuitenkin vaikuttaa siihen, millaisia interventioita toteutetaan – puututaanko esimerkiksi enemmän itse konfliktiin kuin muihin esiin tuotuihin ongelmiin. (Mt.)

Kanadalaisten tutkijoiden mukaan korkean konfliktin tilanteet eroavat tyypillisistä lastensuojelutilanteista. Yleensä vanhemmat ovat yhdessä ollessaan pystyneet tarjoamaan lapselle ainakin kohtuullisen hyvää hoitoa, eikä heillä useinkaan ole aiempaa lastensuojeluhistoriaa. Tyypillistä on myös, että vanhemmat kumpikin yksinään kykenevät tarjoamaan lapselle riittävän huolenpidon, mutta vanhempien keskinäinen vuorovaikutus on haitaksi lapselle. (Houston ym. 2017.) Vanhempien vaikeiden ero- ja huoltoriitojen onkin usein todettu kuormittavan niiden keskellä eläviä lapsia monin tavoin ja korkean konfliktin tilanteita on luonnehdittu lasten emotionaaliseksi kaltoinkohteluksi (Joyce 2016).

Korkean konfliktin tilanteissa on havaittu olevan tavanomaista, että vanhemmat tekevät lastensuojeluun ilmoituksia toinen toisistaan ja että ilmoitukset tulevat nimenomaan vanhemmilta. Toista vanhempaa voidaan esimerkiksi epäillä lapsen hyväksikäytöstä tai kaltoinkohtelusta tai hänen kykyään hoitaa lasta epäillään huumeiden tai alkoholin väärinkäytön tai mielenterveysongelmien vuoksi. Esimerkiksi perhesuhteissa tapahtuva väkivalta voi olla lapselle sekä fyysinen että emotionaalinen haitta. Lapselle haitallista voi olla myös korkean konfliktin tilanteissa usein esiintyvä toisen tai molempien vanhempien pyrkimys toisen vanhemman vieraannuttamiseen sekä yhteishuoltajuuteen liittyen vanhempien konfliktit lasten vaihtotilanteissa. Myös toistuvat aiheettomat lastensuojeluilmoitukset selvityksineen on nähty lasta kuormittavina (Houston ym. 2017).

Työntekijöiden näkökulmasta vanhemmat voivat olla hyvin muutosvastarintaisia ja heiltä puuttuu usein myös kyky nähdä omasta toiminnastaan lapsilleen aiheutuvaa haittaa (Houston ym. 2017; Sudland 2020). Cecilie Sudlandin (2020) norjalaistutkimus tuo esiin, että vaikka sosiaalityöntekijät tekevät ankarasti töitä auttaakseen korkean konfliktin riidoissa olevia perheitä, he kokevat usein neuvottomuutta, kun mikään ei tunnu auttavan. Havainto ero- ja huoltoriitojen vaativuudesta nousi esiin myös suomalaisessa selvityksessä, jossa eri organisaatioissa lapsiperheiden kanssa työskenteleviltä sosiaalityöntekijöiltä kysyttiin heidän kokemuksiaan monimutkaisista ja vaativaa sosiaalityön osaamista edellyttävistä tilanteista (Yliruka ym. 2018).

Lastensuojelussa työskentely korkean konfliktin riitatilanteissa on koettu muihin lastensuojelun tilanteisiin nähden erilaisena ja yhtenä vaativimmista tehtävistä. Työntekijät kertovat näissä tilanteissa työskentelyn vievän heiltä enemmän aikaa ja emotionaalista energiaa kuin muiden lastensuojelutilanteiden. Tilanteisiin saattaa sisältyä syytöksiä ja vastasyytöksiä, paljon selvittelyä ja tavanomaista runsaammin kontakteja työntekijän ja perheen kesken (Houston ym. 2017; Sudland 2020).

Cecilie Sudlandin (2021) mukaan lastensuojelun työntekijät kokevat myös vaikeaksi ylläpitää lapsikeskeisyyttä ero- ja huoltoriitatilanteessa. Työskentely toteutuu useimmiten vanhempien kanssa, ja lasten tapaamiset työntekijän toimesta koetaan haastaviksi. Vanhempien ajatellaan vaikuttavan lasten kertomaan, mutta lasten kuitenkin mielletään voivan tarjota oleellista tietoa omasta tilanteestaan. Samalla työntekijöitä huolettaa, asettavatko he liian suuria paineita lapsille ristiriitaisessa tilanteessa. Tällöin tarve saada lapsilta tietoa ohittaa heidän suojelun tarpeensa. (Mt.)

Sudland (2021) pohtii, että palvelujärjestelmän puutteet ja epäonnistumiset voivat osaltaan saada vanhemmat toimimaan vaativasti tai vaikuttamaan vaikeilta. Esimerkiksi palvelujärjestelmän edellyttämä selvitysten ja päätöksenteon nopeus voivat johtaa hyvin kompleksisten tapausten liian nopeaan kategorisointiin, eivätkä osalliset saa tarvitsemaansa apua. Norjalainen Kari Sjøhelle Jevne (2017) on tutkinut vanhempien näkökulmaa tilanteisiin, joissa heillä on samaan aikaan sekä lastensuojelun palvelu että erimielisyyksiä lasten huollosta ja tapaamisista. Jevnen mukaan perheoikeuden ja lastensuojelun välillä vallitsee juridisesti harmaa vyöhyke, ja vanhemmille perheoikeuden ja lastensuojelun ammattilaisten roolit näyttäytyvät epäselvinä. Osa vanhemmista halusi lapsilleen lastensuojelun asiakkuuden, ja osa vastusti sitä. Vanhempien kertoman perusteella Jevne toteaa, että lastensuojelun puuttuminen tilanteeseen ja lapsen asema asiakkaana vaihtelevat sen mukaan, miten työntekijät määrittelevät vanhempia (onko aiheellisesti huolissaan oleva vanhempi, konfliktissa oleva vanhempi vai huolenpidoltaan puutteellinen vanhempi) sekä konfliktin ja huollon toteutumiseen liittyvät erimielisyyksiä. (Mt.)

Ero- ja huoltoriidat kompleksisena auttamistilanteena

Lähestymme vaikeisiin ero- ja huoltoriitoihin paneutuvaa monialaista työtä 'elämäntilannelähtöisesti', jolloin ymmärrämme vaikeat ero- ja huoltoriitatilanteet monia palveluja ja niiden yhteensovittamista vaativiksi auttamistilanteiksi. Tällöin tulokulmamme monialaisuuteen ei siis aukea siiloutuneesti lastensuojelun suunnasta katsoen vaan palvelujärjestelmää haastavasta kompleksisesta ilmiöstä, jonka osana paikannamme lasta suojelevan sosiaalityön roolia ja tehtävää.

Vaikeille ero- ja huoltoriidoille on tyypillistä, että niihin kytkeytyy monta samanaikaista prosessia ja monta toimijatahoa, ongelmat ovat pitkittyneitä ja useat asiat kuormittavat lasta ja vanhempia. Kompleksisuus näkyy myös sosiaalityöntekijöiden kokemuksina monialaisen yhteistyön toimimattomuudesta, arviointityön haasteellisuudesta ja toimimattomasta yhteistyöstä vanhempien kanssa (Yliruka ym. 2018).

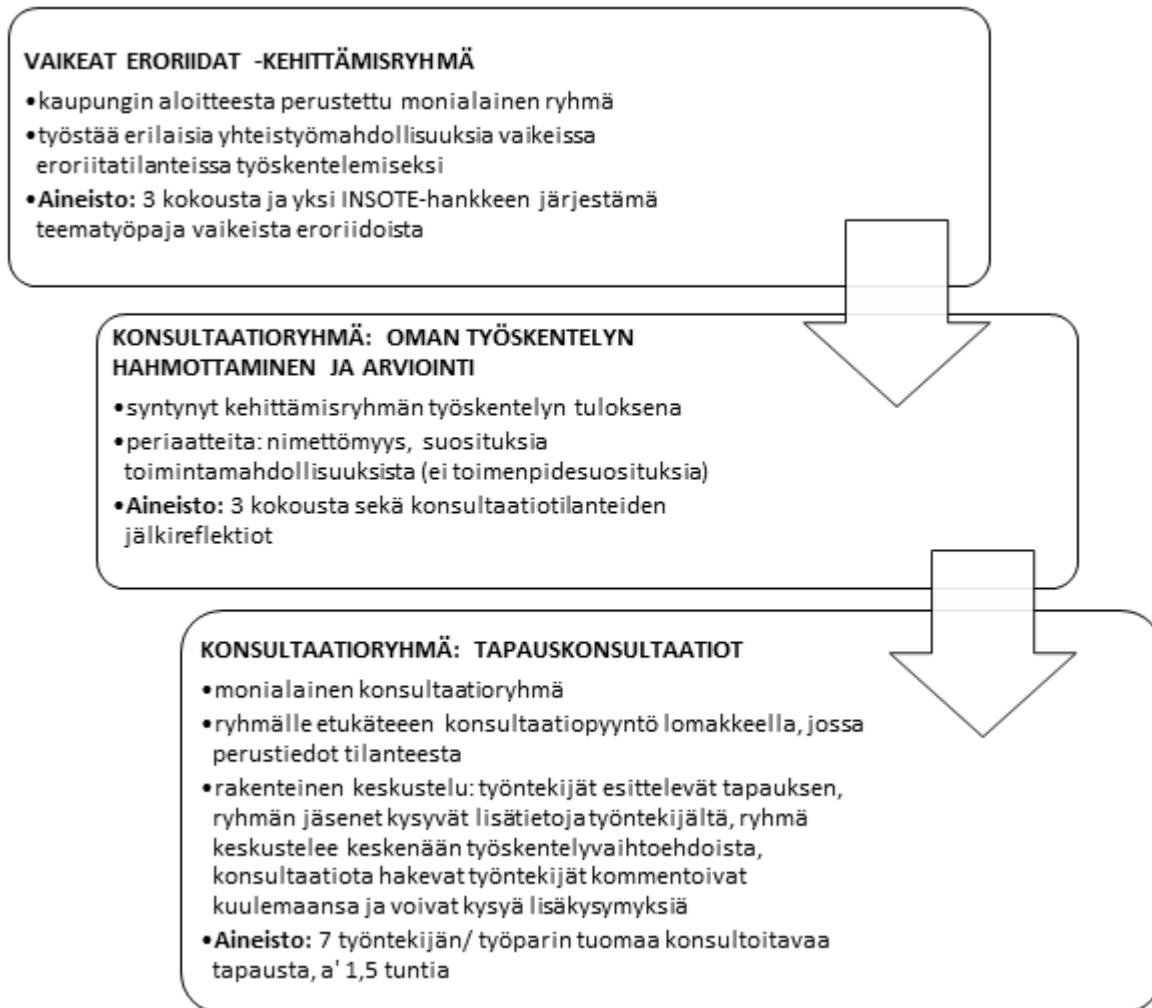
Ero- ja huoltoriitojen lainsäädännöllinen perusta ja valtiollinen ohjaus tuottavat osaltaan kompleksisuutta. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (LHL 361/1983) on oikeudellisessa sektoriajattelussa luonteeltaan yksityisoikeutta, vaikka se säätelee myös sosiaalipalveluiden toimintaa tuomioistuinten tehtävien lisäksi (Auvinen 2006, 3–5). Valtiollinen ohjaus jakaantuu puolestaan kahdelle ministeriölle: sosiaali- ja terveysministeriölle ja oikeusministeriölle (esim. Lapsen asema erotilanteessa 2020).

Ero- ja huoltoriitatilanteiden kohtaamisesta palvelujärjestelmässä voidaan Evelyn Khoon ja kumppaneiden (Khoo ym. 2020) tapaan puhua transaktionaalisena kompleksisuutena. Tällöin kompleksisuus ilmenee kolmella tasolla: asiakkaiden tarpeissa, asiakasperheiden sisäisissä ja asiakkaan ja työntekijän välisissä suhteissa sekä organisaatiossa. Transaktionaalisuus viittaa kompleksisuuden välittymiseen tasolta toiselle – eri tasot ovat vuorovaikutuksessa ja keskinäisessä riippuvuussuhteessa toistensa kanssa. (Mt.)

Monialaisesta työstä ja palvelujen integraatiosta haetaan tällä hetkellä vastausta kompleksisten ongelmien parissa työskentelyyn. Ensimmäinen askel pyrittäessä kohti monialaisuutta on tunnistaa, millaisia rajoja palveluiden ja toimijoiden kesken on tunnistettavissa ja miten niitä määritellään (Alvinus ym. 2016; Bucher ym. 2016; Raitakari ym. 2019). Rajoja tunnistamalla on mahdollista löytää kehittämisen ja toisin toimimisen potentiaalisia paikkoja matkalla kohti integroituvia monialaisia työkäytäntöjä.

Aineisto ja analyysi

Tämän artikkelin tutkimusaineisto on kerätty monialaisen eroauttamistyön paikallisessa kehittämisprosessissa isossa kaupungissa osana INSOTE-tutkimushanketta² vuosina 2021–2022. Tutkimusstrategiamme on ollut jalkautua meneillään oleviin kehittämisprosesseihin ja näin päästä läheltä ja konkreettisesti katsomaan monialaisen työn kehittämisen kysymyksiä. Jalkautuminen on tässä tapauksessa tarkoittanut mukaanpääsyä vaikeissa eroriidoissa työskentelyä kehittävän ryhmän palavereihin sekä tämän ryhmän kehitystyön tuloksena syntyneen konsultaatioryhmän keskinäisiin palavereihin ja varsinaisiin konsultaatiotilanteisiin, joissa työntekijät ovat saaneet konsultointia esittelemiinsä haastaviin työtilanteisiin. Covid-19-pandemiasta johtuen palaveriiden toteutustapa on vaihdellut. Konsultaatiotilanteista vain yksi oli kokonaan lähikokous, ja muut toteutuivat joko etänä tai hybridinä. Kuviossa 1. on esitetty aineistonkeruun konteksti ja kerätty aineisto.

Kuvio 1. Tutkimuksen aineistonkeruun konteksti ja kerätty aineisto

Kehittämisryhmä ja eroperheiden konsultaatioryhmä voidaan monialaisen yhteistyön tekemisen paikoina ymmärtää niin kutsuttuina rajapintatiloina (Edwards 2010, 2011). Nämä tilat tuovat yhteen eri toimijoita pääasiassa sosiaalihuollon organisaation eri toimipisteistä, mutta myös asiantuntijoita terveydenhuollon organisaatiosta. Näissä rajapintatiloissa eri asiantuntijuudet kohtaavat kehitettäessä yhteisiä toimintamalleja

² Integroitu työote uusiutuvalle sote-keskuksessa: Kohti dialogisuutta, osallisuutta ja tilallisuutta. Rahoittaja STM – yliopistotasoisien sosiaalityön tutkimusrahoitus, 2021–2022. Toteuttaja Tampereen yliopisto yhteiskuntatieteiden tiedekunta.

vaikeaksi koettujen ero- ja huoltoriitatilanteiden parissa työskentelyyn ja pilotoitaessa monialaista konsultointia työntekijöille.

Kehittämisyhmä koostuu ison kaupungin lastensuojelun, lapsiperheiden sosiaalityön, perheneuvolan ja perheoikeudellisten palveluiden ammattilaisista ja sen tehtävänä on kehittää toimintakäytäntöjä ero- ja huoltoriitatilanteisiin. Aineistoon sisältyvässä INSOTE-tutkimushankkeen kehittämisryhmälle järjestämässä teematyöpajassa keskusteltiin ohjatusti siitä, mikä tekee ero- tai huoltoriitatilanteesta vaikean ja vaativan.

Pilotoitu konsultaatioryhmä on yksi tämän kehitystyön tulos. Konsultaatioryhmässä on edellä mainittujen tahojen lisäksi asiantuntija myös sairaanhoitopiirin lasten oikeuspsykiatrian yksiköstä sekä tarvittaessa kaupungin lakimies. Molempiin ryhmiin kuuluvat ammattilaiset ovat kokeneita työntekijöitä. Kehittämis- ja konsultaatioryhmät ovat erillisiä toimintoja suhteessa kaupungin lakisääteiseen moniammatilliseen lastensuojelun asiantuntijaryhmään. Rakenteellista yhteyttä ei ole myöskään lastensuojelun systemiseen työskentelyyn.

Konsultaatioryhmää on markkinoitu laajasti sosiaalipalvelujen piirissä. Työntekijöille on tarjottu mahdollisuutta konsultaatioon tilanteissa, jotka he kokevat vaikeiksi tai vaativiksi ja joiden parissa työskentelyyn he tarvitsevat tukea. Konsultaatioryhmän toiminta on nyt analysoidussa kehittämisen vaiheessa määritelty niin, että ryhmä reflektoi yhdessä tilannetta ja pohtii erilaisia auttamisen mahdollisuuksia, mutta ei linjaa jatko-työskentelyä tapauksissa. Tapauksen ryhmään tuonut työntekijä valitsee itse konsultaation jälkeen, mitä siinä esiin nousseista ehdotuksista hän hyödyntää jatkossa omassa työskentelyssään.

Konsultaatioryhmään toivat tapauksia sosiaalityöntekijät lapsiperheiden sosiaalityöstä, tehostetun perheyön työntekijät ja perheneuvolan työntekijät. Kaikki aineiston konsultaatiotapaukset ovat erittäin kompleksisia, ja niissä on useita tilanteen arviointiin ja työskentelyn suuntaamiseen liittyviä epävarmuustekijöitä. Tapauksia yhdistää merkittävä lastensuojelullinen huoli ja pohdinta lastensuojelun tai sosiaalihuoltolain mukaisen sosiaalityön roolista ja asiakkuuden tarpeista. Ongelmakuvauksissa toistuvat maininnat väkivallan eri asteista ja muodoista (parisuhdeväkivalta, lapsiin kohdistunut väkivalta, henkinen, toisen vanhemman uuteen kumppaniin kohdistunut), vanhempien jaksamisen puutteet sekä mielenterveys- ja päihdeongelmat, lasten psyykinen oireilu ja vanhempien kommunikaatio-ongelmat. Kaikissa tapauksissa jännitteet eivät olleet suurimmillaan vanhempien välillä, vaan molemmat vanhemmat saattoivat olla osittain asettuneet sosiaalityöntekijää vastaan. Aina ei myöskään ollut kyse siitä, että vanhemmat olisivat kamppailleet oman roolinsa vahvistamisen puolesta, vaan saattoi olla myös niin, että lasten asioiden järjestäminen oli muutoin hankalaa tai toinen vanhempi olisi halunnut lisätä toisen vastuuta ja aikaa lasten kanssa. Huoltoriidan oikeusprosessia ei ollut yhdessäkään tapauksessa käynnissä konsultaation aikaan, mutta sen mahdollisuudesta oli joissain tapauksissa puhetta.

Olemme tutkijoina olleet läsnä lähes kaikissa tallennetuissa kehittämisryhmän kokouksissa ja konsultaatiotilanteissa. Olemme myös jossain määrin osallistuneet keskusteluihin, lähinnä kuulemaamme reflektoiden ja kysymyksiä esittäen. Kehittämisryhmälle järjestämämme kasvokkainen työpaja tarttui tutkimusperustaisesti ryhmän esiin nostamiin teemoihin ja ohjatusti syvensi ryhmän keskusteluja.

Analyysin ensivaiheessa seuloimme aineistosta katkelmia, jotka liittyvät lasta suojelevan sosiaalityön työskentelyyn. Seuraavassa vaiheessa erittelimme seulotusta aineistosta, millaisia rajoja ammattilaisten puolesta on tunnistettavissa lasta suojelevan sosiaalityön tehtävää määriteltäessä. Tunnistimme aineistosta myös niitä kysymyksiä ja teemoja, joita käsiteltäessä lasta suojelevan sosiaalityön rajat tulevat näkyviksi.

Analyysimme tuloksena tuomme monipuolisesti esille tunnistamiamme rajoja ja hahmotamme siten lasta suojelevalle sosiaalityölle määrittävää paikkaa monialaisen erityyppöisen toimijana. Koska kyse on paikallisesta kehittämistoiminnasta ja toiminnan pilotoinnista, aineistomme pohjalta ei voi tehdä vahvoja yleistyksiä valitsevista toimintatavoista.

Aineistomme olevassa asiantuntijapuheessa määritellään lasta suojelevan sosiaalityön ja muiden eroauttamisen tahojen työskentelyn rajoja ero- ja huoltoriitöiden eri vaiheissa tehtävässä auttamistyössä. Monialaisessa työskentelyssä tehdään näkyväksi ja neuvotellaan eri tahojen vastuita, tehtäviä, toimintamahdollisuuksia ja asiantuntemuksen sisältöjä. (Vrt. Raitakari ym. 2019, 75–89.) Rajoja on perusteltua hahmottaa myös Tarja Pösön (2010) tapaan institutionaalisina rajoina. Pösön mukaan lastensuojelun institutionaalinen raja tarkoittaa niitä kohtia, joissa julkinen lastensuojelun järjestelmä puuttuu tai antaa apua vanhempien ja lasten muuten yksityisiksi katsottuihin suhteisiin. Institutionaalisella rajalla tehdään asiakkuuteen liittyvää valikointia ja määritellään, mikä ei kuulu tavanomaiseen lapsuuteen ja perhe-elämään. Sosiaalityöntekijä on

tässä keskeinen toimija, mutta Pösö toteaa tutkimuskohteeseemmekin hyvin sopien, että lastensuojelun institutionaaliseen rajaan liittyviä ratkaisuja ja valintoja tehdään enenevästi eri toimijoiden kanssa jaetuissa asiakas- ja työprosesseissa ja yhteistyösuhteissa.

Vanhemmuuden ja lasta suojelevan sosiaalityön institutionaalinen raja

Monialaisen kehittämis- ja konsultaatiotyön yksi toistuva rajojen ilmentymä on neuvottelu siitä, miten määrittellä vastuiden rajat vanhemmuuden ja lasta suojelevan sosiaalityön instituution välillä, kun lapsen tilannetta arvioidaan ja sosiaalityön työskentelyä suunnataan.

Ensinnäkin konsultaatiotapauksissa pohdittiin asiakkuuden institutionaalista rajaa – sitä, milloin on tarvetta lapsen asiakkuudelle tai sen jatkamiselle sosiaalityössä. Yhdessäkään tapauksessa konsultaatioryhmä ei päätenyt suosittelemaan asiakkuuden sulkemista tai palvelutarpeen arvioinnin päättämistä ilman asiakkuuden aloittamista, vaan monialaisen tiimin pohdinnat vahvistivat asiakkuuden jatkumista. Tällöin asiakkuutta saattoi puoltaa se, että sinänsä kykenevien vanhempien yhteistyö ei toimi ja jännitteiden on arvioitu heijastuvan lapseen. Asiakkuuden peruste saattoi olla sekin, että toinen huoltaja kielsi lapselta tarpeelliseksi arvioidun psyykkisen tuen palvelun. Myös muilla auttamistahoilla esiin tulleet huolet ja riskit koskien lasten tapaamisia määrittäivät ammattilaisten puheessa perusteeksi vähintäänkin pohtia yhteisesti sosiaalityön asiakkuuden tarvetta.

Lapsen sosiaalityön asiakkuuden ja huolto- ja tapaamisriitojen kytkös voi ilmetä eri tavoin. Osalla konsultaatiotapausten lapsista oli sosiaalityön asiakkuus jo ennen vanhempien eroa. Toisinaan lapsen hyvinvointi saattoi kärsiä vanhempien välisistä ristiriidoista niin, että asiakkuuden kynnyksessä ylittyi. Joissakin tilanteissa erimielisyyksien seurauksena lapsesta on kertynyt arviointi- tai hoitotietoja eri tahoilta, jolloin ammattilaisten tietoon voi huolto- ja tapaamiskiistojen myötä tulla huolestuttavia asioita, joita ei aiemmin ole tullut esiin. Seuraavan aineisto-otteen tapauksessa lapselle suositeltu terapia ei ollut päässyt alkamaan isän vastustettua asiantuntijalausuntoa lapsen voinnista ja koska terapia edellyttäisi riitaisen perhetilanteen vakautumista.

”Mutta mä, niin ku tässä laitoin tohon, että onko meillä mitään perusteita näitä pitää asiakkaana, ... Mä aattelin, että ei hyvänen aika, että ei meidän perhetyö oo tälläseen, että ois laitettu kiinni koko asiakkuus jos me ei voida tarjota sitä. Mut sitte taas jäin pohtimaan sitä, että jos se on stopissa se lapsen hoito tämmösen asian takia ja sitte jos näistä ei ... Mut eihän tässä oo meillä annettavaakaan, mut jää itelle se mieleen, että miten jos ne jää ihan tää tilanne levälleen edelleen.” (Tapauskonsultaatio)

Aineisto-otteessa tapauksen konsultaatioon tuonut sosiaalityöntekijä määrittelee asiakkuuden rajaa kahdesta eri näkökulmasta. Hän katsoo tilannetta ensin palvelujärjestelmän tarjonnan näkökulmasta, jolloin sosiaalityön palveluvalikoima osaltaan vaikuttaa pohdintaan asiakkuudessa pitämisestä. Toisaalta hän arvioi tilannetta myös lapsen hoidontarpeen näkökulmasta, jolloin sosiaalityön asiakkuus näyttäytyykin tärkeämpänä kuin palvelujärjestelmän tarjonnasta käsin katsottuna.

Asiakkuuteen ottamiseen ja asiakkuudessa pitämiseen liittyvän institutionaalisen rajan määrittelyn lisäksi puhujat määrittelivät vanhempien ja sosiaalityön vastuun rajaa asiakkuuden aikana. Sosiaalityön käytäntöjen näkökulmasta yksi kompleksisuutta ilmentävä teema ammattilaisten puheessa on kysymys lähivanhemman vastuusta silloin, kun huolta on etävanhemman vanhemmuudesta ja suhteesta lapseen. Sosiaalityöntekijä voi tässä rajojen määrittelyssä antaa lähivanhemmalle tehtäväksi säädellä tapaamisia. Tällöin lähivanhemmalle määritetty suojelutehtävä, jossa epäonnistuminen voi olla myös peruste kiireelliselle sijoittamiselle (Hiitola & Hautanen 2017). Sosiaalityöntekijän on arvioitava, millaiset lähivanhemman voimavarat ja motivaatio tähän ovat ja millaista tukea hän tarvitsee, jos hänellä on esimerkiksi psyykkisiä pulmia tai hän on joutunut etävanhemman väkivallan uhriksi aiemmin kuten alla olevan aineisto-otteen tapauksessa.

”Mut että muuten sitte tietysti on se äidin vahvistaminen siltä osin, et hän lähivanhempana on kuitenkin suuremman vastuussa siitä, et millasina ne tapaamiset sitte toteutuu. Ja myöskin vastuussa siitä lasten turvallisuudesta siellä tapaamisten aikana. Et myös siitä semmosesta psyykkisestä turvallisuudesta, eli siitä, että kokeeko lapsi olevansa turvassa ja onko ne hänelle

miellyttäviä ne tapaamiset. Ja jos ei sitte ole, niin sitte siihen täytyisi miettiä muita keinoja, niitten tapaamisten järjestämiseksi.” (Tapauskonsultaatio)

Vuonna 2018 uudistuneen lapsenhuoltolain mukaan molemmilla huoltajilla on velvollisuus suojella lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä (HE 88/2018). Ero- ja huoltoriitatilanteissa viranomaisten on punnittava, miten huoltajat tai vanhemmat toteuttavat tätä velvoitetta ja millaiset heidän voimavaransa siihen ovat.

Asiakkuuden aikainen vanhempien ja sosiaalityön välisten vastuiden rajan määrittely näkyi myös tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijä näki lasten kannalta parhaat ratkaisut eri tavoin kuin kumpikaan vanhemmista. Esimerkiksi jo vanhempien erillään asuminen voi olla seurausta siitä, että lastensuojelussa on velvoitettu heitä muuttamaan erilleen. Sosiaalityöntekijä voi myös työssään puuttua vanhempien sopimusvapautteen tekemällä yhteistyötä lastenvalvojan kanssa. Vanhemmilla on oikeus solmia sopimuksia huolto-, asumis- ja tapaamisjärjestelyistä, mutta viranomaisen ei saa vahvistaa lasten edun vastaisia sopimuksia (LHL 361/1983).

Lisäksi konsultaatiopuheessa on kohtia, joissa sosiaalityöntekijä rajaa ja suuntaa omaa työskentelyään. Sosiaalityön taholta voidaan esimerkiksi argumentoida, että koska vanhempien vastuulla on viedä eteenpäin sovittelu- ja oikeusprosessit, sosiaalityöntekijä keskittyy lasten tapaamisiin. Toisella paikkakunnalla asuva etävanhempi voi rajautua aktiivisesta työskentelystä pois työn painopisteen ollessa lähivanhemman kanssa eleyssä arjessa tai jos yhteistyö on niukkaa etävanhemmasta itsestään johtuvista syistä. Sosiaalityöntekijä voi myös päättää suunnata työskentelynsä jatkossa lapsiin jättäen molempien vanhempien hankaliksi koetut yhteydenotot pois työn ytimestä.

Pohdinta vanhempien ja ammattilaisten välisistä vastuista ei ammattilaisten puheessa koske vain sosiaalityötä. Eri ammattilaiset ilmaisivat sekä kehittämis- että konsultaatiopuheessa tukensa ajatukselle, että työntekijöillä on vastuu nostaa lasten tilannetta näkyviin vanhemmille ja vanhemmilla puolestaan on vastuu lastensa hyvinvoinnista, omasta käyttäytymisestään ja ratkaisuistaan, jotka vaikuttavat suoraan lapsiin luoden heille tietynlaisen lapsuuden.

Edellä olemme tarkastelleet, miten ero- ja huoltoriitoihin kytkeytyvässä ammattilaispuheessa määritellään lasta suojelevan sosiaalityön instituution ja vanhemmuuden vastuun rajaa. Tätä rajan määrittelyä tehdään sekä asiakkuuteen ottamisen ja asiakkuudessa pitämisen linjaamisessa, että siinä, mitä varsinainen työskentely pitää sisällään, mitä siitä suljetaan pois ja keitä työskentelyn piiriin sisällytetään. Näissä keskusteluissa toistuivat pohdinnat lasten tarpeista ja lapsiin liittyvistä riskeistä suhteessa siihen, mitä palvelujärjestelmällä ja sosiaalityöntekijällä on mahdollista tarjota kompleksisessa tilanteessa.

Lasta suojelevan sosiaalityön sisäiset rajat

Lasta suojelevan sosiaalityön sisäisiksi rajoiksi tunnistimme sekä sosiaalihuolto- ja lastensuojelulakien mukaisten palveluiden rajan että rajan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja perhetyön välillä.

Monet kunnat ovat organisoineet lasten ja perheiden sosiaalityön erikseen sosiaalihuolto- ja lastensuojelulakien mukaisiin palveluihin. Niitä erottaa muun muassa palveluiden vapaaehtoisuuden aste, lapsiin liittyvien huoltien vakavuus sekä käytettävissä oleva palveluvalikoima. Sosiaalihuoltolain mukaisen asiakkuuden ja lastensuojelun asiakkuuden välille on syntynyt uusi raja, ja lastensuojelun kynnyksellä myös puhuttua (Raitakari ym. 2019, 85–86). Tutkimusaineistossamme tämä raja näyttöäytyi muutamissa konsultaatiotapauksissa, joissa asiakkuus oli konsultaatiohetkellä sosiaalihuoltolain mukaisessa lapsiperheiden sosiaalityössä, mutta lastensuojelun asiakkuus oli ollut aiemmin tai sen tarpeesta keskusteltiin yhteisesti.

Ammattilaiset käyttävät puheessaan kuvaavaa termiä ”rajapintaan vieminen” siitä, kun harkitaan lapsen asiakkuuden siirtoa lapsiperheiden sosiaalityöstä lastensuojelun puolelle. Konsultaatiokeskusteluissa lastensuojelun asiakkuuden epäämisen perusteeksi kuvattiin esimerkiksi, että lapseen kohdistuneesta väkivallasta tuomion saanut vanhempi ei enää asunut lasten kanssa. Yhden puhujan mukaan lastensuojelun asiakkuus oli torjuttu sillä perusteella, että lastensuojelussa ei ole palvelua, joka pakottaisi vanhemmat yhteistyöhön. Lastensuojelun raja näyttöäytyy problemaattisena asiana, joka vaikuttaa siihenkin, millaista ammatillista tukea lapsen sosiaalityöntekijällä on saatavilla kompleksisissa tilanteissa. Seuraavassa aineisto-otteesta mainittu

”latutiimi” on paikallinen lastensuojelun tukitiimi, jonka moniammatillista osaamista lastensuojelun sosiaalityöntekijä voi tarvittaessa hyödyntää³.

”Sit mä oon vieny tän rajapintaan marraskuussa, siel on pohdittu lastensuojelun asiakkuutta. Ja samoin latutiimin arvioita isän tapaamisista, mutta on todettu, että lastensuojelun tarvetta ei oo, koska isä ei asu lasten kanssa.” (Tapauskonsultaatio)

Toisena sosiaalityön sisäisenä rajana tunnistamme sosiaalityöntekijän työskentelyn ja perhetyön välisen rajan. Ammatilliset keskustelevat sekä lastensuojelulain että sosiaalihuoltolain mukaisesta julkisen sektorin toteuttamasta perhetyöstä. Sosiaalihuoltolain perusteella annettava perhetyö perustuu vanhempien vapaaehtoisuuteen, ja lastensuojelun tehostettu perhetyö voi olla myös velvoittavaa (Perhetyö ja tehostettu perhetyö 2020).

Perhetyötä kuvataan aineistossa yhdeksi vaativien erotilanteiden työskentelymuodoksi sekä lasten että vanhempien kanssa, vaikka paikoin sen hyödyntäminen huoltoriidan aikana myös mietityttää ammatillaisia. Tutkimuksessamme sosiaalityöntekijän työskentelyn ja perhetyön raja tuli näkyväksi sekä kehittämis- että konsultaatiopuheessa usein juuri perhetyön näkökulmasta kuvattuna. Raja näkyy perhetyön kapeampina tietojensaantioikeuksina, asiakkaiden perhetilanteen kokonaisvaltaisen ymmärtämisen puutteina ja epäselvyyden kokemuksina sosiaalityöntekijän linjausten suhteen. Sosiaalityöntekijän näkökulmasta raja tuli näkyväksi silloin, kun sosiaalityöntekijät pohtivat perhetyön palvelun tarjoamista ja kohdentamista.

Tutkimusaineistomme ammatillaiskeskusteluiden mukaan perhetyötä voidaan tehdä niin lähivanhemman kuin etävanhemman kotiin. Esimerkiksi tapauskonsultaatioissa saatettiin suunnitella perhetyön tehtäväksi tunnettyöskentelyä lasten kanssa ja sitä kautta heidän tilanteensa näkyväksi tekemistä vanhemmille. Perhetyön rooli voi olla myös toisen tai molempien vanhempien vahvistaminen eroon ja huolto- ja tapaamispulmiin kytkeytyvässä kriisitilanteessa ja vanhemmuudessa. Perhetyön tehtävä näytti asiakasprosessissa myös elävän ja muuttuvan aiemmin sovitusta, myös epäselvemmäksi. Perhetyöntekijät kohtaavat perheiden arjessa lasten ja vanhempien todellisuuden laajasti, jolloin oman tehtävän hoitamiseksi myös kokonaisuus olisi tärkeää ymmärtää. Perhetyöntekijät raportoivat sosiaalityöntekijälle, mutta perhetyöntekijät itse eivät aina tunne kokonaistilannetta ja saa siitä kaikkea ajantasaista tietoa. Tämän ammatillaiset kuvasivat yhdeksi työskentelyä hankaloittavaksi elementiksi.

”... tää on varmaan ihan utopistinen unelma, mut olis se kyllä ihanaa et meillä olisi joskus semmonen ihan yhteinen tietojärjestelmä, että kyllähän tää on semmonen este että tää on tosi sirpaleista se, ainakin tehostetun (perhetyön) näkökulmasta kun meil on niin rajoitetut lukuoi-keudet (-) että ei siinä oo mitään järkeä...” (Kehittämisryhmä)

Lastensuojelun palveluna on maassamme käytössä niin sanottu tehostettu perhetyö, joka tekee työtä vaativien asiakastilanteiden kanssa. Niin muun perhetyön kuin tehostetunkin perhetyön tietojensaantioikeus on kapeampi kuin lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän. Konsultaatioissa tuli esiin esimerkiksi, että perhetyössä ei aina tunneta tapauksen väkivaltahistoriaa ja sen vaikutusta ihmissuhteisiin ja toimintakykyyn.

Niissä konsultaatiotapauksissa, joissa konsultaatiosta apua hakivat perhetyöntekijät tai joissa perhetyö oli muutoin yksi tukimuoto, konsultaatioryhmä painottikin sosiaalityöntekijän ja perhetyöntekijöiden välisen aktiivisen yhteistyön, suunnittelun ja tietojenvaihdon merkitystä. Ryhmä päätyi myös suositukseen, että perhetyön taholta lähteviä kysymyksiä käsitteleviin tapauskonsultaatioihin tulisi aina mukaan myös lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä.

Tässä käsitellyt sosiaalityön sisäiset rajat eli rajat sosiaalihuolto- ja lastensuojelulakien mukaisten palveluiden välillä sekä rajat sosiaalityöntekijän työskentelyn ja perhetyön välillä tulevat näkyviksi monialaisessa ero- ja huoltoriitatyössä. Analyysin perusteella ne vaikuttavat käytettävissä olevaan tietoon perheiden tilanteista, asiakkaille mahdollistettuihin palveluihin ja työntekijän työssään saamaan ammatilliseen tukeen – ja näin olleen myös suoraan auttamistyön laatuun.

³ Latutiimi ei ole lakisääteinen lastensuojelun moniammatillinen asiantuntijaryhmä.

Sosiaalityön ja muiden eroasiassa toimivien tahojen rajat

Kehittämisryhmässä ja konsultaatiotilanteissa kuvattiin sosiaalityön rajoja suhteessa muihin toimijoihin: perheneuvolaan, lastenvalvojatyöhön, vanhempien omiin palveluihin, järjestökenttään, tuomioistuimiin ja poliisiin. Tarkastelemme näitä rajoja seuraavassa tarkemmin. Lisäksi muista tahoista lyhyitä mainintoja saivat huoltoriidoissa oikeudelle niin sanottuja olosuhdeselvityksiä tekevät sosiaalityöntekijät ja perheoikeudellisiin palveluihin sisältyvä ohjaustyö.

Perheneuvola määrittyi sekä aktiivisena ero- ja huoltoriitatilanteen työstämisen ja sovittelun paikkana että myös tahona, josta sosiaalityö voi saada asiantuntijatietoa lasten voinnista ja mielipiteistä sekä myös vanhemmuudesta ja vanhempien kokemuksista. Perheneuvolan näkemys voi esimerkiksi vaikuttaa siihen, kuinka tarpeellisena sosiaalityön asiakkuus jatkossa nähdään.

Sosiaalityön ja perheneuvolan rajaan liittyi ammattilaisten puheessa erityisesti pohdintaa siitä, kumpi taho kulloinkin aktiivisesti työskentelee ja onko toisen tahon työskentely tällöin tauolla tai edes tarpeellinen. Toisinaan kuitenkin nähdään olevan tarvetta samanaikaisille asiakkuuksille sekä sosiaalityössä että perheneuvolassa.

”Ja siinä, mä en tiä olitko siinä vaiheessa, kun oli puhetta just tästä pahoinpitelyasiasta, et sillon on tehty lastensuojeluilmoitus, mutta aika usein käy niin, että jos samanaikaisesti meillä on työskentelyä, niin sitten se ilmoitus ei johda mihinkään. Niin siin ei oo alkanu (lastensuojelun työskentely). Vaikka mä ajattelisin, että olis ehkä isokin tarve.” (Tapauskonsultaatio)

Tapausesimerkki kertoo tilanteesta, jossa perheneuvolassa työskennellään ero- ja huoltoriidan sisältävässä asiakasasiassa, johon liittyy huolta molempien vanhempien ja lasten voinnista ja se, että isä on pahoinpidellyt äidin uutta kumppania. Perhetilannetta koskevaa huoli olisi perheneuvolan ammattilaisen mielestä peruste asiakkuudelle myös sosiaalityössä. Palveluiden käytännössä halutaan usein välttää päällekkäistä työskentelyä, mutta sosiaalityöllä on kuitenkin erilainen mandaatti ja velvoite toimia lapsen suojelemiseksi kuin perheneuvolalla.

Lastenvalvojien työskentely näyttäytyi vanhempien ajoittain käyttämänä melko erillisenä ja vanhempien omalla tontilla olevana sopimuspalveluna ja toisaalta sosiaalityön yhteistyötahona. Sosiaalityön raja lastenvalvojatyön kanssa on osin liudentunut ja yhteistyö tiivistynyt verrattuna aiempiin vuosiin.

”... huoltolaki varmaan selkiytti sitä kun se edellyttääkin että on oltu, lastenvalvoja vahvistaa niin oltu yhteydessä joko perhepalveluihin tai lastensuojeluun. Ja sama kokemus kun (toisella lastenvalvojalla) että usein varsinkin perhepalveluiden puolelta on päätetty sit se palveluntarpeen arviointi sillä lastenvalvojan käynnillä. Että joskus on tullu jatkoaikaa mutta olen juuri sitä sanonu et työntekijä voi olla puhelimitsekin yhteydessä tai jotenkin. Sama lastensuojelussa että saa ainakin, saa kuittauksen tai jonkun henkilön paikalle tai sähköpostilla tietoa niin se on kyllä tosi ihana yhteistyö. Palvelee kaikkia ja ajattelee et asiakkaillekin on turvallista just se mitä sanoit että ei oo sitä semmosta että alkais joku uus tarina siihen vierelle tuleen vaan.” (Kehittämisryhmä)

Otteessa puhuva lastenvalvoja viittaa lapsenhuoltolain vuoden 2018 uudistukseen. Uudistuksessa muun muassa tarkennettiin, että toiminnassaan sekä lastenvalvojien että tuomioistuinten on otettava huomioon, millainen ratkaisu kokonaisuutena arvioiden turvaa laissa säädettyjen huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteiden toteutumisen parhaiten vastaisuudessa (October & Tervo 2022). Lainauksessa näkyy myös se ammattilaisten puheessa toistunut toive, että uusien yhteistyökäytäntöjen myötä poistuisi se tilanne, että eri palveluissa vanhemmat voivat kertoa perhetilanteesta erilaista tietoa, eri ”tarinaa”.

Lasten tilanteisiin ja tarpeisiin kytkeytyvien palveluiden lisäksi eronneilla vanhemmilla saattaa olla myös omia julkisen sektorin palveluita, esimerkiksi omia psykiatrisia ja päihdeongelmiin liittyviä hoitosuhteita tai aikuissosiaalityön asiakkuuksia. Raja vanhempien omiin palveluihin ja asiakkuuksiin tuli esiin keskusteluiden kohdissa, joissa pohdittiin, miten voidaan arvioida, pitävätkö toisen vanhemman väitteet toisen päihde- ja mielenterveysongelmista paikkaansa tai ammattilaisilla oli itsellään herännyt tarve selvittää vanhemman vointia ja vanhemmuutta lisää kokonaistilanteen arvioimiseksi. Tieto vanhempien omista palveluista ja työskentelyn sisällöistä piirtyy aukkoisena ja yhteistyökäytännöt vaihtelevina.

Järjestöjen työn merkitys ero- ja huoltoriidoissa tunnustettiin sekä kehittämis- että konsultaatiopuheessa. Tapauskonsultaatioissa järjestöihin (esimerkiksi Mannerheimin lastensuojeluliitto, Ensi- ja turvakotien liitto ja Miessakit) viitattiin usein yhtenä mahdollisuutena saada asiakkaille kohdennettua asiantuntija-apua. Sosiaalityön ja järjestötoimijoiden välillä tehtävää työtä kuitenkin rajaa se, että järjestöjen tietojensaantioikeus on kapea tai olematon ja sosiaalityöntekijä voi rajata yhteistyötä tarpeelliseksi katsomallaan tavalla. Järjestöjen työskentely vanhempien kanssa kuvataan ammattilaisten puheessa usein myös sosiaalityöstä erillisenä palveluna, jonne vanhemmat hakeutuvat halutessaan ja josta ei sosiaalityöhön tietoa välttämättä kantaudu. Toisaalta osaa järjestöjen palveluista kuten esimerkiksi kaltoinkohtelua kokeneiden lasten auttamista toteutetaan myös sosiaalityön maksusitoumuksella, jolloin myös yhteistyö ja raportointi toteutuvat suunnitellusti.

Kuvaukset rajasta sosiaalityön ja huoltoriitojen oikeusprosessien välillä ovat ammattilaisten puheessa yleisiä. Oikeusprosessi kuvataan vanhempien omalla vastuulla olevana asiana, sosiaalityöstä erillisenä prosessina ja paikoin myös palvelujärjestelmän epäonnistumisena. Ammattilaisten keskusteluiden mukaan vanhemmat päätyvät oikeuteen toistuvastikin, jos mikään sosiaalisen ja psyykkisen tuen palvelu ei pysty riittävästi auttamaan. Toisaalta mahdollisuutta huoltoriitojen asiantuntija-avusteiseen tuomioistuinsovitteluun sovitteluun pidetään hyvänä vaihtoehtona, jota myös osassa konsultaatiotapauksia suositeltiin yhtenä ratkaisuna vaikeaan tilanteeseen.

Ammattilaiset pohtivat myös, miten oikeusprosessi vaikuttaa sosiaalityön tekemiseen ja tarpeeseen. Sosiaalityön ja oikeuslaitoksen raja puhuttaa senkin vuoksi, että aina oikeuden päätökset eivät näyntydy lapsen edun mukaisina.

”Ja sitten tietysti mun näkökulmasta tuolta lastensuojelusta niin nää on yleensä aina vaikeita nää, missä sitten on nää päihteet siinä, että toisella vanhemmalla on ihan oikeesti vaikea päihdeongelma ja miten se sitten todentuu esimerkiksi oikeusjärjestelmässä, kun lähdetään sinne tappelee. Niin meillä on jo ihan eri käsitys niinku meillä, mun alan ammattilaisilla kuin juridiikan näkökulmasta, niin ne on ainakin tosi vaikeita. Koska sieltä voi tulla sit semmosia päätöksiä et sit me ollaan lastensuojelussa ihan pulassa et mites tää toteutetaan niin että, tää lapsi pysyy turvassa.” (Kehittämisyhmä)

Aineisto-otteesta tuomioistuin näyttötyy tahona, joka tekee vanhempien tilanteesta joskus vajainkin tiedoin arvioita ja antaa problemaattisia ratkaisuja, joiden kanssa sosiaalityössä on sitten elettävä ja suojeltava lasta. Hannele Forsberg ja Aino Ritala-Koskinen (2021) ovatkin peräänkuuluttaneet oikeuden ja sosiaalityön tiiviimpää yhteistyötä oikeuteen päätyvissä huoltoriitatilanteissa, joissa ongelmat ovat moninaisesti toisiinsa kietoutuneita.

Lisäksi aineiston ammattilaisten puheessa piirtyy raja lasta suojelevan sosiaalityön ja poliisin työskentelyn väliin. Puhe poliisista liittyy väkivallan ja sen uhan arviointiin, tiedossa oleviin kotihälytyksiin ja rikosprosessien kulkuihin. Vaikka poliisi kuvataan tahona, jota konsultoidaan ja jonka kanssa sosiaalityöllä on yhteisiä asiakastapauksia, ajoittain näkyy myös epätietoisuutta siitä, mitä tietoa poliisissa asiakkaista tarkalleen ottaen on ja mihin seikkoihin poliisin linjaukset perustuvat.

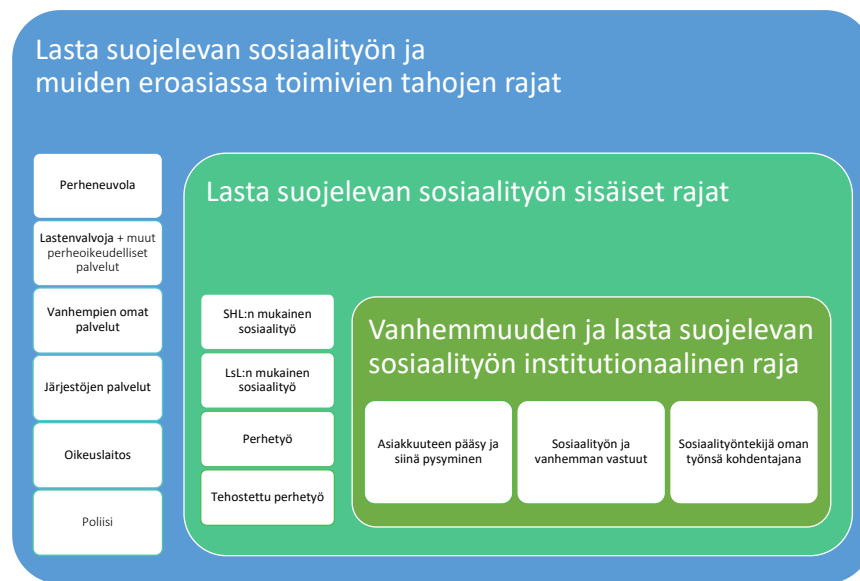
Lasta suojelevalla sosiaalityöllä on monialaisessa ero- ja huoltoriitatyössä monta mahdollista yhteistyökumppania eri ammattilaistahoilla, mutta samalla myös paljon rajoja niiden kanssa. Käsitykset sosiaalityön ja lasten suojelemisen paikasta suhteessa toisiin toimijoihin vaihtelevat ammattilaisten puheessa. Tähän vaikuttavat lainsäädäntö, vaihtelevat ammatilliset käytännöt ja kulloinkin tehdyt tapauskohtaiset tulkinnot lapsen edusta ja tarpeista. Sosiaalityön suhteissa muihin toimijoihin on nähtävillä niin erilaisia yhteistyön kohtia kuin myös erillisyyttä ja katkoksia.

Lopuksi

Olemme artikkelissamme tunnustaneet ja tehneet näkyväksi monialaisessa eroauttamisen kehittämis- ja konsultaatiopuheessa piirtyviä rajoja. Rajojen ja samalla eri toimijoille määrittyvien vastuiden tunnistamisen on aiemmin todettu olevan yksi integroivan työtavan onnistumisen kriittinen edellytys (Raitakari ym. 2019). Meillä on ollut ainutlaatuinen näköalapaikka seurata, miten rajapintatilaksi luonnehdittavassa ammattilaisten keskinäisessä kehittämis- ja pilotoitetyössä näitä rajoja määritellään. Olemme rajoja tunnistamalla erityisesti

etsineet sitä, miten lasta suojelevan sosiaalityön tehtävä ja paikka eroauttamisessa määrittyy. Tämä on erityisen kiinnostavaa siksi, että ero- ja huoltoriitoja ei itsestään selvästi ajatella tai lapsiperheiden parissa tehtävän sosiaalityön tai lastensuojelun tehtäväalueeseen kuuluviksi, vaikka ne voivat kuormittaa monin tavoin lapsen elämää.

Tunnistimme analyysissämme lasta suojelevan sosiaalityön rajat suhteessa vanhempien vastuuseen sekä suhteessa muihin eroasioissa toimiviin ja tukea antaviin tahoihin. Näiden ehkä ilmeistenkin rajojen lisäksi lasta suojelevan sosiaalityön sisältä oli tunnistettavissa monia lasten suojelun tehtävän käytännön toteuttamiseen vaikuttavia rajoja. Tunnistamamme rajat tulevat näkyviksi määriteltäessä eri toimijoiden vastuita, asiantuntijuutta ja tiedon kulkua eri toimijoiden välillä. Rajat voivat määrittyä lainsäädännön, organisaatioiden vakiintuneiden toimintakäytäntöjen, käytettävissä olevien palveluiden, omaan tehtävään pitäytymisen, mutta myös ammatillisen harkinnan perusteella.

Kuvio 2. Monialaisessa eroauttamisen kehittämis- ja konsultaatiopuheessa piirtyvät rajat

Rajojen tunnistaminen itsessään tekee näkyväksi palvelujärjestelmässä kohdattujen ero- ja huoltoriitojen ja niihin vastaamisen kompleksista luonnetta. Rajat säätelevät ensinnäkin lasta suojelevan sosiaalityön palveluihin pääsyä ja niissä pitämistä. Toiseksi lasta suojelevan sosiaalityön sisällä on monia rajoja, jotka säätelevät asiakastyötä vaikeissa eroriitatilanteissa. Kolmanneksi sosiaalityön ja eroasioissa toimivien muiden tahojen rajat kertovat mahdollisuuksista monipuolistaa auttamistyötä, mutta ne voivat olla myös esteitä kokonaisvaltaiselle monialaiselle eroauttamiselle.

Tunnistamamme rajat osoittavat, miten ero- ja huoltoriitatilanteissa tarvittava apu, tuki ja tieto pirstaloituvat monelle taholle, jotka eivät välttämättä ole systemaattisesti tekemisissä toistensa kanssa. Tämä voi osaltaan mahdollistaa ja ylläpitää ongelmatilanteita, kun vaikean ero- ja huoltoriidan osapuolet voivat asioida eri palveluissa ja toisaalta käynnistää samoja prosesseja toistuvasti uudelleen. Kun sekä kohdattavat ongelmat, että niihin vastaava palvelujärjestelmä ja sen ohjaus ovat luonteeltaan kompleksisia on kyse Khoon ja kumppaneiden (2020) sanoin transaktionaalisesta kompleksisuudesta, jolloin kompleksisuus välittyy tasolta toiselle. Tätä moninaista kompleksisuutta on syytä ottaa haltuun palveluita koordinoimalla ja ammattilaisten yhteistyöllä, jotta ongelmatilanteita ylipäättään voidaan ratkaista (Polak & Saini 2019; Saini ym. 2012). Siksi tutkimamme kaltaista monialaista eroauttamistyötä on tarpeen edelleen tutkia ja kehittää.

Analyysimme pohjalta esitämme, että lasta suojelevan sosiaalityön paikkaa on syytä kirkastaa silloin, kun lasten huollon, asumisen ja tapaamisoikeuden järjestämisessä on paljon ristiriitoja. Lasten suojelemiselle ja

sosiaalityön roolin vahvistamiselle on usein tarvetta näissä tilanteissa, minkä aineistossamme puhuvat kokeneet ammattilaiset myös selkeästi tunnistivat. Lasta suojelevan sosiaalityön tehtäväksi nähtiin lasten tilanteen selvittämisen, varsinaisen työskentelyn ja palveluiden koordinaation lisäksi myös monialainen työ yhdessä muiden toimijoiden kanssa.

Ero- ja huoltoriitakysymykset kietoutuvat monin tavoin asiakkaiden elämäntilanteen kokonaisuuteen. Siksi näemmekin, että niihin on pystyttävä vastaamaan lähellä asiakasta ja tuomalla asiantuntijuus asiakkaan tilanteeseen. Ero- ja huoltoriitoihin liittyvää tietoa ja osaamista on tarpeen vahvistaa lasta suojelevan sosiaalityön piirissä. Tämän lisäksi erityisasiantuntemukseen perustuvalle matalan kynnyksen konsultaatiolle ja rajoja ylittävälle yhdessä työskentelylle on välttämätön tilaus.

Yksityiskohtainen rajojen tunnistamisen analyysi monialaisessa ammattilaisten eroauttamisen kehittämis- ja konsultaatiopuheessa avaa osaltaan niitä kysymyksiä, joita sote-uudistuksen tavoitteena olevaan palvelujen integraatioon liittyy. Uusien hyvinvointialueiden palveluiden valmistelussa onkin tärkeää pitää huolta, että tunnistetut rajat eivät entisestään vahvistu toiminnan volyymin kasvaessa, vaan niiden joustot ja ylitykset mahdollistavat elämäntilannelähtöisen työskentelyn paitsi tässä tarkastelun kohteena olleessa eroauttamistyössä myös muissa kompleksisissa monia palveluja vaativissa asiakkaiden elämäntilanteissa.

Tässä tekstissä on tarkoituksellisesti keskitytty rajojen tunnistamiseen monialaisessa kehittämistyössä. Tämä valinta tarkoittaa, että emme ole tässä kyenneet tarkastelemaan tunnistamillamme rajoilla tapahtuvaa toimintaa – sitä miten rajoja ylläpidetään, miten ne joustavat tai kenties niiden merkitys paikoin katoaa. Jatkamme näihin teemoihin seuraavissa tarkasteluissamme.

Lähteet

- Aaltonen, Anna-Kaisa (2015) Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimissa. Helsinki: Kauppakamari.
- Alvinius, Aida & Larsson, Bodil Wilde & Larsson, Gerry (2016) Managing Boundaries in Integrated Care: A Qualitative Study of Collaboration between Municipalities and County Councils in Sweden. *International Journal of Organization Theory & Behavior* 19 (2), 139–65.
- Auvinen, Maija (2006) Huoltoriidat tuomioistuimissa: sosiaali-toimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Bucher, Silke V. & Chreim, Samia & Langley, Ann & Reay, Trish (2016) Contestation about Collaboration: Discursive Boundary Work among Professions. *Organization Studies* 37 (4), 497–522.
- Edwards, Anne (2010) Being an Expert Professional Practitioner. *The Relational Turn in Expertise*. Dordrecht: Springer Netherlands.
- Edwards, Anne (2011) Building Common Knowledge at the Boundaries between Professional Practices: Relational Agency and Relational Expertise in Systems of Distributed Expertise. *International Journal of Educational Research* 50 (1), 33–39.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (2021) Sosiaalityö oikeuden yhteistyökumppanina huoltoriidoissa: Tuomareiden näkökulma olosuhdeselvitystyöhön. *Yhteiskuntapolitiikka* 86 (1), 28–38.
- Hautanen, Teija (2010) Väkivalta ja huoltoriidat. Tampere: Tampere University Press.
- HE 88/2018. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- Heino, Tarja (2007) Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. *Työpa-pereita* 30/2007. Helsinki: Stakes.
- Hiitola, Johanna & Hautanen, Teija (2017) Assessing Violence in the Family - Social Work, Courts, and Discourses. *Nordic Social Work Research* 7 (1), 30–41.
- Houston, Claire & Bala, Nicholas & Saini, Michael (2017) Cross-over Cases of High-Conflict Families Involving Child Protection Services: Ontario Research Findings and Suggestions for Good Practices. *Family court review* 55 (3), 362–74.
- Jevne, Kari Sjøhelle (2017) Negotiating client positions: parents with custodial disagreements talking about their experiences with child welfare workers. *Nordic Social Work Research* 7 (3), 223–235. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2017.1326976>
- Joyce, Alexa N. (2016) High-Conflict Divorce: A Form of Child Neglect. *Family Court Review* 54 (4), 642–56.
- Khoo, Evelyn & Nygren, Lennart & Gümüscü, Ahmet (2020) From Needs to Relationships to Organisations: Transactional Complexity in Social Work in the Swedish Social Services. *The British Journal of Social Work* 50 (7), 2098–2115.
- Lapsen asema erotilanteessa (2020) Lastensuojelun käsikirja. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 29.3.2022. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/lapsen-asema-erotilanteessa>
- LSL, Lastensuojelulaki 417/2007.
- LHL, Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983.
- Mäenpää, Tiia (2015) Avun hakeminen ja lastensuojelun institutionaalisen rajan ylittäminen. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampere yliopisto.
- Nielsen, Linda (2017) Re-examining the research on parental conflict, coparenting, and custody arrangements. *Psychology, Public Policy, and Law* 23 (3), 211–231.
- October, Martta & Tervo, Jaana (2022) (toim.) Opas lapsenhuoltolain mukaisen sosiaalilautakunnan selvityksen laatimiseksi. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Perhetyö ja tehostettu perhetyö (2020) Lastensuojelun käsikirja. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 31.8.2022. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojelun-avohuolto/lastensuojelun-avohuollon-tukitoimet/perhetyo-ja-tehostettu-perhetyo>
- Polak, Shely & Saini, Michael (2019) The Complexity of Families Involved in High-Conflict Disputes: A Postseparation Ecological Transactional Framework. *Journal of Divorce & Remarriage* 60 (2), 117–40.
- Pösö, Tarja (2010) Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalista rajasta. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 18 (4), 324–36.
- Raitakari, Suvi & Räsänen, Jenni-Mari & Kostianen, Tuula & Juhila, Kirsi (2019) Integroiva työtapa muotoutuvassa perhekeskuskontekstissa: Kriittisten tekijöiden tarkastelua. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Saarinan, Piia (2020) Lapsen arki pitkittyneen huoltoriidan keskellä: lapsen asumisliikkuvuus ja sosiaaliset suhteet sosiaalitoimen olosuhdeselvitysten kuvaamina. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Saini, Michael, & Black, Tara & Lwin, Kristen & Marshall, Alena & Fallon, Barbara & Goodman, Deborah (2012) Child Protection Workers' Experiences of Working with High-Conflict Separating Families. *Children and youth services review* 34 (7), 1309–16.
- Sisäasiainministeriö (2012) Selvitys perhe- ja lapsensurmien taustoista vuosilta 2003–2012. Helsinki: Sisäasiainministeriö ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Selvitys perhe- ja lapsensurmien taustoista vuosilta 2003–2012 (2012) Sisäasiainministeriön julkaisuja 35/2012. Helsinki: Sisäasiainministeriö ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- SHL, Sosiaalihuoltolaki 1301/2104.
- Sudland, Cecilie (2020) Challenges and Dilemmas Working with High-conflict Families in Child Protection Casework. *Child & Family Social Work* 25 (2), 248–55.
- Sudland, Cecilie (2021) Child protection investigations of child custody cases in Norway: caseworkers' obstacles and coping strategies. *Nordic Social Work Research*. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2021.1972329.1-13>.
- Vaitomaa, Johanna & Muukkonen, Tiina & Rautio, Johanna (2021) (toim.) Vaativan erotyön käsikirja. Ensi- ja turvakotien liitto.

Valkama, Elisa & Litmala, Marjukka (2006) Lasten huoltoriidat
käräjäoikeuksissa. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslai-
tos.

Yliruka, Laura & Vartio, Riitta & Pasanen, Kaisa & Petrelius,
Päivi (2018) Monimutkaiset ja erityistä osaamista

edellyttävät asiakastilanteet sosiaalityössä. Valtakunnallisen
kyselyn tuloksia. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

14. Systemisesti toimiva lastensuojelun asiantuntijaryhmä sosiaalityöntekijöiden kokemana

Petta Porko, sosiaalityöntekijä YTM, Systemisen toimintamallin kouluttaja, asiantuntija Tulevaisuuden sosiaali- ja terveystieteiden keskus, Etelä-Pohjanmaa

Auli Romppainen, sosiaalityöntekijä YTM, SyTy -kouluttaja, lastensuojelun koordinaattori, Lastensuojelun monialainen kehittäminen Kanta-Hämeessä, Pirkanmaalla ja Etelä-Pohjanmaalla 2020–2022, MONNI-hanke / Etelä-Pohjanmaan osatoteutus

Johdanto

Lastensuojelun sosiaalityöntekijällä tulee olla moniammatillista asiantuntijuutta käytettävissään ja hyvinvointialueen tulee asettaa lastensuojelun asiantuntijaryhmä (Lastensuojelulaki 14§).

Lastensuojelun asiantuntijaryhmän moniammatillisuuden turvaaminen asetettiin Lastensuojelun monialainen kehittäminen Kanta-Hämeessä, Pirkanmaalla ja Etelä-Pohjanmaalla (MONNI-hankkeen) Etelä-Pohjanmaan osatoteutuksen erääksi tavoitteeksi. Työllä haluttiin turvata moniammatillinen osaaminen kompleksissa lastensuojelun asiakastilanteissa tulevan hyvinvointialueen lastensuojelun sosiaalityössä. Tulevan Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialueen lastensuojelun moniammatillinen asiantuntijaryhmä (Lastensuojelulaki 14§) koostuu lastensuojelun, aikuis-, nuoriso- ja lastenpsykiatrian, psykologian sekä juridiikan asiantuntijoista.

Artikkelimme tutkimuskysymyksenä on: millaisia kokemuksia lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on saanut systemisesti toimivasta lastensuojelun asiantuntijaryhmästä? Tarkastelemme kysymystä koko prosessin näkökulmasta. Mitkä tekijät ovat vaikuttaneet lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ratkaisuun tuoda lapsen asia lastensuojelun asiantuntijaryhmää sekä millaisia vaikutuksia ryhmään osallistumisella, ja sitä seuranneilla tapahtumilla on ollut asiakkaan kanssa työskentelyyn? Tässä artikkelissa käytämme jatkossa termiä asiakas sekä lastensuojelun asiakkaana olevasta lapsesta, että hänen vanhemmastaan.

Artikkelin aineisto koostuu lastensuojelun asiantuntijaryhmään asiakastapauksia tuoneiden sosiaalityöntekijöiden haastattelusta (n=8), jotka toteutettiin kevään ja kesän 2022 aikana. Analyysin olemme toteuttaneet aineistolähtöisellä sisällön analyysillä. (Tuomi & Sarajarvi 2018).

Lastensuojelun moniammatillinen asiantuntijaryhmä ja systemisyyden soveltaminen työskentelyssä

Lastensuojelussa moniammatillinen asiantuntijuus on tarpeen erityisesti haastavissa tai laaja-alaista pohdintaa vaativissa tilanteissa. Asiantuntijaryhmän rooli on avustava ja sosiaalityöntekijä tekee ratkaisun siitä, miten hän huomioi asiantuntijaryhmältä saamansa suositukset asiakastyön ratkaisuihin (Räty 2015, 120; Tulensalo 2016, 7).

Aikaisemmat tutkimukset kertovat, että lastensuojelun moniammatillisissa asiantuntijaryhmissä on ollut pääosin pienten lasten kanssa työskenteleviä asiantuntijoita. Tarvetta olisi ollut aikuisten palvelujen, aikuispsykiatrian, juridiikan, päihdehuollon ja vammaispalvelujen asiantuntijuudelle. (Heinonen 2009, 123–125; Heinonen 2010, 36–37; Kujansuu 2012; 67; Tulensalo 2016; 11–12.)

Lastensuojelun asiantuntijaryhmiä on tarkasteltu THL:n selvityksessä (Tulensalo 2016, 10–13), jossa todettiin, että asiakkaan asian käsittelytapa, tuki työntekijälle sekä ryhmästä oppiminen omien ajatusten tukena, oli toimivaa. Jäsenet esittivät myös erilaisia näkemyksiä käsiteltävien asioiden etenemiseksi. Lastensuojelun sosiaalityö ja sen prosessit olivat tulleet asiantuntijaryhmän työskentelyn myötä tutuksi toisille

asiantuntijoille. Asiakastapauksen tiivistyksen tekeminen asiantuntijoita varten koettiin haastavaksi. Ryhmän toivottiin keskustelevan enemmän. Sosiaalityöntekijät toivoivat ryhmän tekevän kirjallisen lausunnon sekä pohtivat asiakkaan edun toteutumista asiakkaan poissa ollessa oman asiansa käsittelystä. Johtopäätöksissä todetaan, että moniammatillisen vakiintuneen asiantuntijaryhmän sijaan tulisi koota lapsen ja perheen tueksi monitoimijainen dialogista toimintatapaa hyödyntävä ryhmä.

Kansallista mallia lastensuojelun asiantuntijaryhmän toiminnasta ei ole. Lastensuojelun systeemisen toimintamallin käyttöönoton yhteydessä on noussut tarve tarkastella asiantuntijaryhmän toimintaa. Asiantuntijaryhmällä on paikkansa systeemisen toimintamallin rinnalla asiakastyöstä ulkopuolisena ja nimettynä konsultatiivisena tukena, niin että työntekijöiden lisäksi myös asiakas voi siihen osallistua. (Lahtinen, Männistö, Raivio 2017, 27.)

Etelä-Pohjanmaalla toteutettiin kartoitus maakunnassa toimivista lastensuojelun asiantuntijaryhmistä syksyllä 2020. Kartoituksessa todettiin, että lastensuojelulain mukaisia asiantuntijaryhmiä ei ole systemaattisesti käytössä kaikissa sosiaalihuollon palveluita tuottavissa kunnissa tai kuntayhtymissä. Eroavaisuutta oli asiantuntijaryhmien kokoonpanoissa, kokoontumistiheyksissä sekä asiakkaan osallistumisessa asiantuntijaryhmään. (Romppainen, 2021.)

Systemisessä työskentelyssä dialogisuus toimii yhteisen ymmärryksen muodostamisen välineenä (Aaltio & Isokuorti 2019, 13). MONNI-hankkeessa oli tavoitteena ulottaa systeeminen orientaatio asiantuntijaryhmän rakenteeseen.

Kehittämisessä päädyttiin maakunnan asiantuntijaryhmän nojaavan systeemiseen ajatteluun, jossa mahdollistuu asiakkaan asian tutkiminen moninäkökulmaisemmin muassa lupaa pyytävän työotteen, sukupuun, aikajanan, hypoteesityöskentelyn ja reflektiivisyyden näkökulmista (mm. Aaltio & Isokuorti 2019, 12–13, 26). Lähtökohtana pidettiin, että asiakkaat voivat halutessaan osallistua asiansa käsittelyyn asiantuntijaryhmässä.

Asiantuntijaryhmän varsinaisten konsultaatioiden aloittamista edelsi ryhmän vakinaisten jäsenten orientaatiotapaaminen lokakuulla 2021, jolloin tarkasteltiin kompleksisuuden (Stenvall & Virtanen 2021, 71–72 mukailten Poli 2013 ja Blignaut 2019) käsitettä ja systeemisen hypoteesityöskentelyn (kts. Cecchin & Boscolo 1987; Palazolli, Boscolo, Cecchin & Prata 1980) hyödyntämistä asiantuntijaryhmän konsultaatioissa. Käsittelyssä olevan lapsen tai perheen tilanteessa ongelmaksi tai haasteeksi määritetty toiminta tai käytös tulkitaan asiantuntijaryhmässä ratkaisuyritykseksi, jota lähestytään hypoteesityöskentelyn avulla.

Malli ja sen prosessi rakentui kuvio 1:n mukaiseksi. Lastensuojelun asiantuntijaryhmässä käytetään esitietolomaketta, joka kannustaa sosiaalityöntekijää lupaa pyytävään työotteeseen. Esitietolomakkeen liitteeksi sosiaalityöntekijä voi lisätä sukupuun, aikajanan tai verkostokartan, jotka tukevat asiantuntijoita hypoteesien muodostamisessa kuvaamalla perheen kokonaistilannetta ja voimavaroja (kts. Aaltio & Isokuorti 2019, 12–13).

Kuvio 1. Systemisellä työotteella toimivan lastensuojelun asiantuntijaryhmän asiakasasian käsittelyprosessi.

Milanolaiseen perheterapiaan perustuvassa hypoteesityöskentelyssä joko-tai ajattelun sijaan, sekä-että ajatteluun panostaminen mahdollistaa uteliaisuuden ja sallivuuden hypoteesityöskentelyssä. Näin konkreettiset ratkaisut lapsen kasvuolojen turvaamiseksi kulkevat rinnakkain vuorovaikutuksen tasolla toimimisen kanssa. Systemisessä hypoteesityöskentelyssä nähdään, etteivät juurisyyt määriyty yksinomaan yksilöiden ongelmiksi, vaan löytyvät suhteista ja vuorovaikutuksesta (sekä-että-ajattelu). Hypoteesien muodostamisessa olennaista on uteliaisuus, ryhmän valmius muodostaa useita testattavissa olevia hypoteeseja sekä ryhmän ymmärrys siitä, että esitetyn suunnitelman toimeenpaneminen ja sitä seuraava uusi hypoteesityöskentely jatkuu sosiaalityöntekijän toimesta asiakasasiassa konsultaation jälkeen. Asiantuntijaryhmän vakinaisille jäsenille sanotettiin, ettei heidän oleteta tietävän lopullisia totuuksia tai muodostavan yhtä yhteistä hypoteesia vaan olennaista on muodostaa useita hypoteeseja.

Asiakastyön kannalta hyödyllisiä hypoteeseja voivat olla ne, jotka kaatuvat tai ne, jotka tuottavat asiakkaalle uusia oivalluksia. Systemisissä hypoteeseissa huomioidaan suhteet, uskomukset ja käytös tai vähintään kaksi näistä tekijöistä. Perheen lisäksi hypoteesit huomioivat myös laajemman systeemin ja työntekijän roolin. Hypoteesit jäsentävät ongelmaa tai vaikeutta aikaansaavia tai ylläpitäviä perheen uskomuksia ja/tai käytöstä. Sirkulaariset kysymykset kytkeytyvät hypoteesityöskentelyyn. Työvälineenä ne asettavat tarkastelemaan toisen näkökulmasta, mitä kukin ajattelee uskomuksista tai käytöksestä ja voivat näin avata sivuutettua tietoa tai uusia näkökulmia tilanteesta. Sirkulaarisuus voi myös auttaa työntekijää tai asiakasta asettumaan toisen asemaan ja ymmärtämään hänen kokemustaan ja tunteitaan. Hypoteesityöskentelyn pohjalta asiantuntijaryhmä tekee suunnitelman jatkotyöskentelylle, joka sekä voi sisältää vaihtoehtoisia etenemisen tapoja ja polkuja. (kts. Cecchin & Boscolo 1987; Palazolli, Boscolo, Cecchin & Prata 1980; Fagerström 2016, 14–16, 36; Aaltio & Isokuortti 2019, 12, 23; Petrelius & Uutela 2020, 43.)

Suhteissa tapahtuva lastensuojelun sosiaalityö

Yksi systemisen toimintamallin luovuttamaton periaate on suhdeperustaisuus, jossa painottuvat ihmissuhteet, yhteistoiminnallisuus, ratkaisukeskeisyys, dialogi, tarinat ja niiden uudelleen kirjoittaminen. Systemisessä toimintamallissa korostuu sosiaalityöntekijän taito luoda ja ylläpitää luottamuksellista asiakassuhdetta sekä reflektion ja dialogin mahdollistava rakenne. (Fagerström 2016, 4–5, 10, 21.)

Suhdeperustainen työskentely edellyttää dialogista ja luottamuksellista vuorovaikutusta (Karvinen-Niinikoski, Rantalaiho & Salonen 2007, 77). Dialogi edesauttaa asiakkaan kokemusta hyväksytyksi ja ymmärretyksi tulemisesta sekä mahdollistaa muutostyöskentelyn (Howe 2008, 184). Verkostoneuvottelussa moniäänisessä dialogissa jokainen tuo keskusteluun omaa ajatustaan. Tämän pohjalta synnytetään yhteistä ja jaettavaa ymmärrystä tilanteesta. (Eriksson & Pyhäjoki 2007, 429, 432.) Dialogin avulla käsiteltävästä tilanteesta syntyvän yhteisen ymmärryksen avulla turvataan läpinäkyvyys työskentelyssä. Asiakkaan mahdollisuudet vaikuttaa lisääntyvät dialogin avulla, kun valta asiantuntijoilla vuorovaikutuksessa vähenee. (Aaltio & Isokuorti 2019, 13.) Mikäli asiakkaan kyky vuorovaikutukseen on alentunut, voidaan systemisen työskentelyn avulla luoda käsitystä syystä, miksi näin on.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän eräs tärkeä taito työssä on tunteiden tunnistaminen ja niiden hyödyntäminen asiakastyössä. Tärkeää sosiaalityöntekijälle onkin kyky reflektoida vuorovaikutustilanteessa omaa toimintaa ja mahdollisesti taustalla olevaa tiedostamatonta käyttäytymistä. (Fagerström 2016, 27, 39.) Vaativiin asiakastilanteisiin liittyvä kriittinen reflektio opettaa lastensuojelun sosiaalityöntekijöille oman ajattelun perusteista ja ajatteluun liittyvistä uskomuksista sekä työkäytännöistä, jossa ajattelu, tunteet ja etiikka ovat läsnä. Työssä oppimisessa ja työkokemusten reflektoinnilla on iso merkitys asiantuntijaksi kehittymisessä. Työkäytäntöihin kytkeytyvä toimintatapa-asiantuntijuus tulisi ilmetä syvällisenä lapsen edun ja aseman tiedostamisena asiakastilanteissa sekä työssä toteuttavien ratkaisujen ja vaikutusten arviointina koko perheen hyvinvointi huomioiden. Lastensuojelu asiantuntijatyönä tarvitsee moniammatillisesti tapahtuvaa jatkuvaa oppimista ja tiedon tuottamista. Perheiden tuen tarpeet eivät noudata ammatillisia rajoja, ja työssä ilmenevät haasteet ovat ennakoimattomia. Moniammatillinen työskentely lisää kontekstuaalista tietoa ja toisilta oppimista sekä tuottaa vaikuttavampaa työskentelyä. (Uusitalo 2019, 114, 118–121, 128.)

Moniammatillisessa yhteistyössä korostuu eri ammattilaisten vuorovaikutus. Kompleksisissa systeemeissä vuorovaikutus ja tehokas toiminta muodostuu arvoista, tavoitteista ja kokemuksista. Luottamus eri ammattilaisten välillä toisten ammatillisuuteen ja kykyihin on tärkeää, erityisesti mitä enemmän eroavaisuutta ammattilaisten osaamisessa ja ammattitaidossa on. Luottamus toimii liimana yhdistäen tiimin jäseniä mahdollistaen kuitenkin erilaiset ja toisistaan poikkeavat näkemykset. (McMurtry 2010, 223, 226–227.) Lastensuojelun kompleksisiin tilanteisiin ei välttämättä sovellu aikaisemmin laaditut säännöt tai käytännöt (Munro 2020, 7). Riskien hallinnassa onkin erityisesti tietojen vaihtaminen ja riskien arviointi sekä niiden hallinnan suunnittelu tärkeitä osatekijöitä (Munro 2019, 129).

Tutkimuksen toteuttaminen

Artikkelimme aineisto koostuu sosiaalityöntekijöiden teemahaastatteluista (n=8). Haastattelujen teemat olivat: a) suhde asiakkaaseen ja käsiteltävään asiaan b) systemisyys ja lastensuojelulain 14§ asiantuntijaryhmä ja c) oma oppiminen ja asiantuntijuus.

Artikkelin aineistoon liittyvät haastattelut käsittävät kesäkuuhun 2022 mennessä asiantuntijaryhmään osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden kokemuksia. Siihen mennessä maakunnallinen lastensuojelun asiantuntijaryhmä oli kokoontunut syksystä 2021 lähtien yhteensä seitsemän kertaa ja kymmenen lapsen asioista vastaavaa sosiaalityöntekijää oli tuonut konsultaatioihin käsiteltäväksi kahdentoista lapsen asian. Haastatteluihin osallistui enintään kolme sosiaalityöntekijää kerrallaan. Ryhmähaastattelujen pituus oli tyypillisesti 1h15min–1h30min. Haastatteluaineiston analyysitapana on käytetty aineistolähtöistä sisällön analyysia.

Analyysi eteni alaluokkien ryhmittelystä yläluokkien muodostamiseen ja niiden yhdistelyyn. Hahmotimme kokonaisuutta kirjoittamalla alaluokat ja yläluokat taulukoksi, jossa edelleen ryhmittelimme yläluokkia pääluokiksi. Päädyimme kolmeen pääluokkaan: asiakkuuden luonne, rakenteet ja sosiaalityöntekijänä osaaminen.

Sosiaalityöntekijöiden kokemuksia asiantuntijaryhmästä

Tässä luvussa esittelemme tutkimuksen tulokset päaluokittain. Tulokset kuvaavat sosiaalityöntekijöiden kokemuksia systemisesti toimivasta asiantuntijaryhmästä. Aloitamme kuvaamalla sosiaalityöntekijöiden kokemuksia asiantuntijaryhmän käsiteltäväksi tuotujen asiakkuuksien luonteesta, jonka jälkeen kuvaamme sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta asiantuntijaryhmässä ilmenevää systemisen työotteen soveltamista ja heidän odotuksiaan moniammatilliselle asiantuntijuudelle. Viimeiseksi käsittelemme sosiaalityöntekijöiden osaamista. Sosiaalityöntekijät kuvaavat työssään kokemiaan ja kohtaamiaan tunteita sekä oman ammatillisuuden vahvistumista asiantuntijaryhmään osallistumisen myötä.

Kokemukset asiantuntijaryhmän käsiteltäväksi tuotujen asiakkuuksien luonteesta

Sosiaalityöntekijät kuvasivat asiakkuuden kompleksisuutta tekijänä, jonka vuoksi he toivat asiakkaan asian asiantuntijaryhmään käsiteltäväksi. Kompleksisuutta sosiaalityöntekijät kuvasivat muun muassa asiakasasian poikkeavuuden, harvinaisuuden tai epäselvyyden näkökulmasta (vrt. Yliruka, Vartio, Pasanen & Petrelius 2018). Lastensuojelu oli työskennellyt useissa asiakastapauksissa jo pitkään ja perhe oli ollut usean lastensuojelun palvelun piirissä. Nämä moninaiset asiakasasian taustatekijät vaikuttivat siihen, että tilanteessa oltiin umpikujassa ja sosiaalityöntekijöillä oli tarve saada suunta työskentelyyn.

”Aika moninainen, että siihen liittyy lapsen itsensä vakava vahingoittaminen tai sitten muiden lasten vakava vahingoittaminen ja sitten myös riski lapsen joutua seksuaalisesti hyväksikäytyksi tai käyttää muita hyväksi. --- Jollain lailla kaipasin peiliä, että mennäänkö niinku oikeeseen suuntaan, onko lapsella ne palvelut mitä laps tarvii. Ja ehkä sit ne vastuu kysymykset myös, jos jotain tapahtuu, jos laps ihan oikeesti kuolee, niin ketä siitä vastaa.” (H1)

Asiakkuudessa ilmenevät jännitteet ja haasteet perhesuhteissa sekä huoltajan ja lapsesta huolta pitävien aikuisten väliset jännitteet tuottivat asiakasasian käsittelyyn kompleksisuutta. Myös usean eri palvelun samanaikainen tarve ja kasautuva huono-osaisuus kuvautuivat kompleksisena. Asiakasasia ilmeni monikerroksisena, ja työskentelyyn haettiin ulkopuolista näkemystä ja asiantuntijuutta, esimerkiksi juridista asiantuntijuutta.

Sosiaalityöntekijät kertoivat myös asiakassuhteissa tapahtuneesta muutoksesta. Sosiaalityöntekijät kuvasivat asiakassuhteitaan luottamukseen perustuviksi, kun perheessä oli työskennelty pitkään. Esille nostetut vaikeat asiat saattoivat muuttaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhdetta. Asiakas saattoi reagoida haasteellisten asioiden käsittelyyrkimykseen vetäytymällä vuorovaikutussuhteesta. Yhteistyöhaluttomuus esiintyi sosiaalityöntekijöiden kokemuksena myös siten, että vanhemmat eivät järjestäneet aikaa osallistua asiantuntijaryhmään. Työskentelyn aikana asiakassuhteen luonne saattoi muuttua; koetusta yhteistyökyvyttömyydestä voitiin siirtyä yhteistyöhön.

Asiantuntijaryhmään osallistuminen saattoi edistää asiakassuhdetta myönteiseksi ja lisätä asiakkaan luottamusta sosiaalityöntekijään häntä ja perhettä tukevana viranomaisena. Aikaisemmin sosiaalityöntekijä oli työstänyt huolta aiheuttavia asioita moneen eri otteeseen asiakkaan kanssa edistymättä muutostyöskentelyssä, asiakas oli tuolloin kohdistanut häneen kielteisiä tunteita. Asiantuntijaryhmän käsittelyn jälkeen asiakkaan kanssa oli käyty ryhmän kannanotto läpi, jonka jälkeen asiakkaan kielteiset tunteet siirtyivät asiantuntijaryhmän jäseniin.

”Ajattelen että se vaikutti, se tasas se suhdetta asiakkaaseen. Koska se, aina nää asiat on helppo henkilöityä tässä työssä, ja tässä tuli kuitenkin koko ryhmän näkökanta heidän perheen tilanteeseen. Tässä tilanteessa tapahtui vähän niin, että se viha tai ei viha, vaan se syntipukki saatiin siirrettyä sivuun. Nyt meillä on tosi kova kannanotto tässä, että mitä me tehdään sen kanssa. Saatiin jotenkin se energia siirrettyä siihen ryhmään ja sitten se avas myös suhdetta siihen asiakkaaseen, että me oltiin taas kerran vähän niinku samalla puolella.” (H2)

Systemisesti toimiva asiantuntijaryhmä edistämässä yhteistä työskentelyä

Asiantuntijaryhmän **systeminen työote** piti sisällään esitietolomakkeen täyttämisen ja hyödyntämisen asiakasasian käsittelyssä, reflektiivisen keskustelun asiantuntijoiden kesken, hypoteesityöskentelyn sekä asiantuntijoiden ottaman vastuun asiakasasiaa käsiteltäessä ja suunnitelman muodostamisen sosiaalityöntekijän työn tueksi. Lapsen etu systemisellä työtavalla työskennellen oli keskustelussa esillä.

Esitietolomakkeen hyödyntäminen koettiin pääosin toimivaksi ja riittävästi asiakasasiaa avaavaksi sekä ennalta toimittamisen asiantuntijoille koettiin nopeuttavan asian esittelyä. Poikkeuksena eräs sosiaalityöntekijä näki riskinä, että asiakasasian moniulotteisuus kapeutuu kirjallisessa esitietolomakkeessa. Sosiaalityöntekijä vertasi esitietolomaketta lastensuojeluilmoitukseen.

”Esitietolomake mitä (koordinaattori) täytti meidän puolesta, se oli ihan toimiva. Sitten se on aina niin, että vaikka missä ryhmässä käsitellään ja mihin tiimiin viedään, että saavatko ne osallistujat sitä oikeeta kuvaa. Kun meillä tulee se lastensuojeluilmoitus niin silloin kun se on mustaa valkoisella, voi kuulostaa aika hurjalta, sitten kun istuu alas ja keskustelee näiden ihmisten kanssa ja rupee pohtimaan asioita niin mitä on vaikuttanut mihin ja sitten se asia avautuu eri tavalla.” (H3)

Systemisesti toimivan asiantuntijaryhmän tekemien hypoteesien koettiin olevan moninäkökulmaisia ja rikkaita. Muutaman haastateltavan kokemus oli, että hypoteeseja tehtiin liian vähän, jolloin ratkaisut supistuivat. Asiantuntijaryhmän jäsenten keskustelukulttuurin koettiin perustuvan reflektioon, jolloin asiantuntijajäsenten kuuntelu ja puhuminen vuorottelivat ja lisäksi sirkulaarisia kysymyksiä hyödynnettiin ryhmässä. Reflektion koettiin olevan rikkaita ja monipuolista, vuoropuhelulle annettiin aikaa ja tilaa ennen ratkaisujen tai vaihtoehtoisten etenemistapojen muodostamista.

”Jotenkin se oli kauheen hyvä, kun puhuttiin niin paljon, niinku tietysti systemiseen työskentelyyn kuuluu, ajatuksista ja tuntemuksista. Mitä ajattelette äidin näkökulmasta ja lapsen ja isän et se alkuvaihe oli hyvin, et siinä ei heti lähdetty miettiä sitä mitä tässä vois tehdä. Se oli niin monipuolista, että mietin ihan siihen meidän omaan syty tiimiin täällä, että meille se vielä olis hyvä muistuttaa, että ei niin kiirehdi.” (H4)

Sosiaalityöntekijöiden kuvauksissa lapsen etu näkyi asiantuntijoiden työskentelyssä. Lastensuojelun moniammatillinen asiantuntijaryhmä toi sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan lapsen kasvuun ja kehitykseen liittyviä riskejä ja huolia esille konkreettisoiden niitä. Tämä johti sosiaalityöntekijän itsereflektioon työnsä aikajänteestä, eli siitä, miten lastensuojelun sosiaalityössä lapsen etu voidaan välillä tulkita ja arvioida lyhytjänteisesti “tässä hetkessä” tapahtuvana. Kokemuksessa lastensuojelun sosiaalityö näyttäytyy jatkuvana arviointina, josta pyritään selviytymään eikä työrauhaa ole riittävästi.

”Hän osas jotenkin nostaa esille pitkän kokemuksen kautta, että mitä on mahdollista, että näille lapsille tapahtuu aikuisiällä. Se oli tärkeä, kun tässä lastensuojelun sosiaalityöntekijänä työskentely, meillä on aina se lapsi siinä ja me keskitytään siihen. --- tuntuu, että me ollaan aika tässä ja nyt ja jotenkin yritetään selviytyä päivästä toiseen, että onko tässä lastensuojelun huolta vai ei. Välillä toivois että tämä pitkäaikainen vaikutus olis läsnä myös. Mitä tämä tarkoittaa koko hänen elämän kannalta.” (H5)

Sosiaalityöntekijät kokivat varmistaneensa lapsen osallisuuden tuomalla asiantuntijoille esille, miten lapsi on kokenut tilanteen, mitä ajatuksia tai toiveita lapsella itsellään on ollut käsiteltävänä olevan tilanteen ratkaisemiseksi. Sosiaalityöntekijät kokivat, että lasten tuottama tieto otettiin vakavasti asiantuntijaryhmässä ja asiantuntijat tarkastelivat hypoteesien asettamista myös lapsen positiosta käsin.

Asiantuntijaryhmän jäsenten vuorovaikutus, keskustelukulttuuri ja -tapa oli asiakasta kunnioittavaa, vaikka asiakas ei ollut paikalla.

”Se keskustelu siitä perheestä oli tosi arvostavaa, siitä olin tosi iloinen, että millä tavalla perheestä puhuttiin, niin heistä puhuttiin juuri sillä tavalla, että ois voinu kuvitella että he ois ollu siinä meidän vieressä istunu. Sellasta arvo mitä mulla jäi siihen, mitä tapaamisen jälkeen mietin, mitä pidin tosi hyvänä asiana.” (H6)

Asiantuntijaryhmän työskentelystä välittyi myös tunne, että sosiaalityöntekijä kohdattiin tasavertaisena asiantuntijana ja hänen työtään ja osaamistaan arvostettiin. Arvostavuus näkyi myös ilmapiirin mukavuutena tai lempeänä suhtautumisena sosiaalityöntekijään. Sosiaalityöntekijät kokivat olevansa yksi asiantuntijajäsen tässä ryhmässä, he saivat hyvää palautetta jo tehdystä työstä.

Muutama asiantuntijaryhmään osallistui lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän lisäksi asiakaslapsen vanhempi tai vanhemmat. Sosiaalityöntekijöiden kokemuksena oli, että asiakaslapsen vanhemman mukana oleminen vahvisti heidän osallisuuttaan ja toimijuuttaan omassa asiassa. Monet sosiaalityöntekijöistä, joiden asiakas ei osallistunut asiantuntijaryhmään, olisivat toivoneet asiakkaan osallistuneen.

”Mä ite koin hyvänä, että vanhempi oli siinä paikalla. Tietysti olis hyvä, jos molemmat vanhemmat olis, ja tietysti lapsi itte riippuen minkä ikäinen ja halutaanko lasta kuulla. Aattelen et se perheenjäsen on mukana ja vanhempi voi itte kertoa ja kuvailla vielä yksityiskohtasempaa kuvausta. Toki tässä mun casessa et siinä oli vaan toinen vanhempi niin sehän tulee hyvin yksipuolinen kerronta et sehän on työntekijän vastuulla tuoda kokonaisvaltasempaa näkemystä, että se ei jää suppeaksi. Ja mä ajattelen näiden lomakkeiden (esitiedot) avulla siellä tulee sitte kaikkien ääni näkyville kyllä.” (H7)

Asiantuntijaryhmästä tuotetaan aina kirjaus, joka pitää sisällään yhteenvedon asiantuntijoiden käymästä reflektiosta ja hypoteesityöskentelystä sekä jatkosuunnitelman ratkaisuvaihtoehtoinen. Asiantuntijaryhmässä tehty suunnitelma toimi sosiaalityöntekijälle tukea antavana työvälineenä, vaikka kaikki sosiaalityöntekijät eivät ole suunnitelmaa sellaisenaan toteuttaneet asiakastyössä. Kirjausta ei myöskään aina sellaisenaan käsitelty asiakkaan kanssa. Mikäli yhteenvedoa ei ollut sellaisenaan käsitelty asiakkaan kanssa, oli sen sisältö tuotu työskentelyssä esille muulla tavoin ja näin testattu hypoteeseja vanhempien kanssa. Asiantuntijoiden kannanotto toimi herättäjänä asiakkaalle sekä sosiaalityöntekijän työn tukena.

”Me otettiin se yhtenä näkökulmana, se asiantuntijaryhmän kannanotto. Niinkun mä ajattelen, että pitääkin tehdä. Se on yksi näkökulma tai ajatus kaikkien ajatusten keskellä. Se oli varmasti työvälineenä hyvä, se herätteli myös vanhempia, että nyt tämä asia on käsitelty myös tässä ryhmässä missä on ammattilaisia, joilla on pitkä kokemus --- toimi hyvin herätyksenä.” (H8)

Sosiaalityöntekijät asettivat odotuksia ja tarpeita moniammatilliselle asiantuntijuudelle osallistuessaan ryhmään. Moniammatilliselta asiantuntijaryhmältä haluttiin varmistaa, että asiakkaat saavat oikeat ja riittävät palvelut. Asiantuntijaryhmältä koettiin saadun sellaista tietoa, joka tuki soveltuvien palveluiden saamisen edistämisenä lapselle. Vain kahdessa tilanteessa sosiaalityöntekijät kokivat, että paikalta puuttui olennainen asiantuntija, esimerkiksi psykiatrian edustaja tai lakimies, joilta voisi saada olennaista tietoa asiakasasian etenemisen kannalta. Suurin osa sosiaalityöntekijöistä koki, että asiantuntijaryhmässä oli juuri kyseiseen asiakastilanteeseen oikeat henkilöt paikalla pohtimassa ja ratkaisemassa asiakasasiaa, jotta muodostui erilaisia mahdollisuuksia edetä työskentelyssä. Lisäksi hyvinvointialueen yhteisen asiantuntijaryhmän asiantuntemuksen koettiin olevan laajempi ja monipuolisempi kuin organisaation omassa ryhmässä aiemmin.

Systeminen toimintatapa asiantuntijaryhmässä edisti koettua yhteistä vastuunjakoa, jonka sosiaalityöntekijät kytkivät siihen, että asiantuntijat toivat oman asiantuntijuutensa ja tietonsa yhteiseen keskusteluun sekä ottivat kantaa käsiteltävään asiaan. Valtaosa sosiaalityöntekijöistä koki, että he saivat systemisesti toimivalta asiantuntijaryhmältä tukea lastensuojelun sosiaalityön toteuttamiseen. Yksi haastateltavista koki jääneensä kaipaamaan konkreettisempia suuntaviivoja työskentelylle, mutta piti asian käsittelyä asiantuntijaryhmässä oman oikeusturvansa kannalta merkittävänä. Asiantuntijaryhmässä esitetyt kannanotot saattoivat tulla sosiaalityöntekijöille myös yllättävinä ja uusia työskentelymahdollisuuksia avaavina tekijöinä. Eräs sosiaalityöntekijä kuvasi, että vaikka ryhmän esittämä suunnitelma oli hänen mielestään kapea, toimi se liikellepanevana voimana muutostyöskentelylle, jota oli asiakassuhteessa pyritty tukemaan jo pitkään ennen asiantuntijaryhmään osallistumista.

Oivalluksia ja tunteita

Lastensuojelun asiantuntijaryhmään osallistuminen antoi sosiaalityöntekijöille kokemuksia oman varmuuden ja ammatillisuuden vahvistumisesta. Sosiaalityöntekijät kuvasivat myös asiakassuhteisiin liittyviä tunteitaan

sekä omia taitojaan tunteiden hallinnassa ja niiden huomioimisessa asiakastyössä. Pääluokan **sosiaalityöntekijänä osaaminen** alle muodostimme kaksi yläluokkaa sosiaalityöntekijän ammatillisuus ja tunteet.

Asiantuntijaryhmään osallistuessaan sosiaalityöntekijät kokivat oivalluksen hetkiä, saivat uutta tietoa tai syvensivät jo tietämäänsä sekä kokivat voivansa jatkossa soveltaa saamaansa tietoa myös muissa asiakastilanteissa. Sosiaalityöntekijöiden kokemukset oman ammatillisen varmuuden vahvistumisesta asiantuntijaryhmässä liittyivät muun muassa tilanteisiin, jolloin heidän itsensä asettamat hypoteesit ja ratkaisuvaihtoehdot mukailivat asiantuntijoiden havaintoja ja suunnitelmaa. Pitkänkin työkokemuksen omaava sosiaalityöntekijä on voinut kokea omassa ammatillisessa varmuudessaan epätietoisuuden hetkiä, jolloin reflektio muiden asiantuntijoiden kanssa on tukenut omaa tiedonmuodostusta ja vahvistanut luottamusta omaan osaamiseen.

”Oli samoja asioita pohdittu, mutta jotenkin ajattelen, että semmosta jäsenyneyttä tuli tässä asiantuntijaryhmässä lisää. Siinä tehtiin se suunnitelma vähän niinku aikataulullisestikin.” (H9)

Osa sosiaalityöntekijöistä kertoi, etteivät he olleet juurikaan muodostaneet omia hypoteeseja ennen asiantuntijaryhmään osallistumista. Toiset taas olivat aktiivisesti asiakastyössä tehneet ja kokeilleet hypoteeseja. Riippumatta siitä, kuinka tietoista ja harkittua hypoteesien tekeminen ja kokeileminen oli ollut, kokivat muutamat sosiaalityöntekijät oppineensa asiantuntijaryhmältä hypoteesien muodostamisesta, ja niiden hyödyntämisestä asiakastyössä.

Sosiaalityöntekijät refleктоivat kriittisesti omaa kykyään asettua moniammatilliseen työskentelyyn ja tuottaa tietoa asiantuntijaryhmälle. Asiantuntijaryhmä nähtiin tilaisuutena vahvistaa yhteistyösuhdetta ja ymmärrystä eri toimijoiden välille, mutta osa sosiaalityöntekijöistä koki, etteivät he olleet osanneet hyödyntää tuota mahdollisuutta. Sosiaalityöntekijät myös pohtivat millainen tieto tukee riittävästi asiantuntijaryhmän jäseniä, joilla ei ole ennestään suhdetta asiakkaaseen, jonka asiaa ryhmässä käsitellään. Sosiaalityöntekijät tarkastelivat, olivatko he kuvanneet riittävästi asiakassuhdetta ja siinä olevia jännitteitä, jotka haastavat avoimuuden tukitoimien toteuttamista.

”Sinne psykiatrialle on joskus vähän haasteellista rakentaa sitä siltaa, niin tää ois semmonen hyvä tapa, mutta en osannu sitä tässä hyödyntää. Ois voinu itekin semmosia täsmäkysymyksiä heittää --- ” (H10)

Sosiaalityöntekijät myös jäsensivät omaa vastuutaan lapsen asioista vastaavana sosiaalityöntekijänä. Toisella kokemuksena oli, että hän olisi kaivannut vielä lisää ymmärrystä sosiaalityön vastuukysymysten tarkastelusta ryhmältä ja toinen taas koki asiantuntijaryhmässä saaneensa taustatuen omaan rooliinsa lapsen asioista vastaavana viranomaisena. Asiantuntijaryhmältä saatu vahva kannanotto sosiaalityöntekijän taustatukena kuvautui erään sosiaalityöntekijän kuvauksessa voimakkaana kokemuksena, johon hän oli voinut nojautua vielä vajaa puoli vuottakin konsultaation jälkeen.

”Mulle se oli hirveen vahva kokemus, tää oli mulle hirveen hyvä kokemus ja se ryhmä otti selkeesti kantaa ja sai sen varmuuden kulkea sitä kohti mitä oli ajateltu vielä vahvemmin ja selkeämmin.” (H11)

Asiantuntijaryhmässä koettiin myös yllättäviä tilanteita, jolloin sosiaalityöntekijän ammatillisuutta haastettiin. Tilanteiden yllättävyys liittyi asiantuntijaryhmässä saatuun täysin uuteen tietoon tai näkökulmiin, joita asianosaisina olevat eivät olleet aiemmassa työskentelyssä tuoneet esille. Nämä yllättävät uudet tiedot ja näkökulmat kertoivat asiakkaan tilanteesta uutta tarinaa, joka sosiaalityöntekijöiden kokemana vaikutti asiantuntijaryhmän työskentelyyn. Eräs sosiaalityöntekijä kuvasi erääksi ammatilliseksi tehtäväkseen olla kannustamassa asiakasta hallitsemaan elämäänsä ja kulkemaan kohti omia tavoitteitaan. Asiantuntijaryhmästä saatu vahva kannanotto herätteli asiakkaan oivaltamaan ne muutostarpeet, joita sosiaalityöntekijä oli jo aiemmin pyrkinyt tekemään näkyviksi.

Tunteet liittyvät sosiaalityöntekijän osaamiseen. Tunteiden hallitseminen, tunnistaminen ja niiden hyödyntäminen on sosiaalityöntekijän työssä läsnä. Sosiaalityöntekijät kuvasivat avoimesti ja reflektoiden asiakastapaukseen liittyviä tunteitaan; epävarmuutta omassa asiantuntijuudessa ja työskentelyn seuraavissa askeleissa tai pelkoa siitä, että lapselle tapahtuu jotain sekä myös turhautumista, surua, sääliä ja neuvottomuutta.

Sosiaalityöntekijät erittelivät syitä kokemiensa tunteiden taustalla ja tunnistivat tunteiden kytkeytyvän omiin pyrkimyksiinsä tukea asiakasta haastavissa tilanteissa.

Myös asiantuntijaryhmään osallistumisen aikana koettiin tunteita, kuten helpotusta siitä, että muut näkivät myös tilanteen kompleksisuuden. Asiantuntijaryhmään osallistuminen saattoi muuttaa asiakastilanteeseen liittyviä tunteita, auttamalla jäsentämään ja ymmärtämään omaa tunnekokemusta sekä vakauttamaan työskentelyä.

”Jos mietin sitä asiantuntijaryhmää ja sen jälkeen. Emmä tiedä, toisaalta se anto se asiantuntijaryhmä ymmärrystä, että oon ihan syystä turhautunut. Se vahvisti, että on ihan ok, et ei tää voi näin mennä, --- Se rauhotti omaa oloa ja asetti mut siihen, että mun on ok asettua tätä tietä.”
(H12)

Johtopäätökset

Artikkelimme tarkastelee moniammatillisen lastensuojelun muuttunutta käytäntöä, lastensuojelulain 14§ mukaista asiantuntijaryhmää sosiaalityöntekijöiden kokemusten kautta. Aineistolähtöisen sisällön analyysillä luomamme pää- ja yläluokat tiivistävät sosiaalityöntekijöiden kokemukset systemisesti toimivasta asiantuntijaryhmästä (kuvio 2).

Kuvio 2. Päätulokset systemisesti toimivasta lastensuojelun asiantuntijaryhmästä.

Kaikkien haastateltavien kokemus asiantuntijaryhmästä oli ainutkertainen, kokemuksissa ilmeni kuitenkin myös yhtäläisyyksiä. Kaikki sosiaalityöntekijät kokivat olleensa osallisia asiantuntijaryhmässä ja kaikki pitivät asiantuntijaryhmän työskentelytapaa lapsikeskeisenä lapsen edun olleen keskiössä. Asiantuntijaryhmään osallistuminen myös vaikutti aina jollakin tavoin jatkossa tehtävään asiakastyöskentelyyn.

Etelä-Pohjanmaalla systemisesti toimivassa asiantuntijaryhmässä on sosiaalityöntekijöiden kokemusten mukaan olleet pääsääntöisesti käsiteltävään asiaan nähden oikeat asiantuntijat. Aikaisemmista tutkimuksista poiketen asiantuntijaryhmään osallistui myös aikuisten palveluiden asiantuntijoita, kuten psykiatrian erikoislääkäri aikuisten erikoissairaanhoidosta ja riippuvuustyön ammattilainen (vrt. Heinonen 2009, 123–125; Heinonen 2010, 36–37; Kujansuu 2012; 67; Tulensalo 2016; 11–12). Sosiaalityöntekijät kokivat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta käsittelytavan, tuen työntekijälle sekä oppimisen omien ajatusten tukena toimivaksi.

Haastattelemamme sosiaalityöntekijät kokivat asiantuntijaryhmän koordinaattorin tukemana tehtävät esitiedot toimiviksi. Ryhmän keskustelusta tehty yhteenveto koettiin asiakastyössä hyvänä, koska sitä oli mahdollista käydä asiakkaan kanssa läpi.

Sosiaalityöntekijöillä oli odotuksia ja tarpeita moniammatillista asiantuntijuutta koskien ja he kuvasivat syitä siihen, miksi toivat asiakasasian käsittelyyn moniammatilliseen asiantuntijaryhmään. Asiantuntijoilta odotettiin kannanottoa siihen, onko lapselle oikeat ja riittävät palvelut. Lisäksi odotettiin asiantuntemusta vastaamaan asiakasasian kompleksisiin tilanteisiin.

Asiantuntijaryhmää tarvittiin tilanteissa, joissa asiakkuus näyttäytyi kompleksisena sosiaalityöntekijälle. Kompleksiset asiakastilanteet vaativatkin eri tieteenalojen tietoa ja yhteistä oppimisprosessia, joka voi mahdollistaa lastensuojelun asiantuntijaryhmässä (Yliruka ym. 2018, 7, 58). Sosiaalityöntekijät kuvasivat myös, että asiakkailla oli ollut erilaisia lastensuojelun palveluja, jolloin väistämättä sekä erilaisia muuttujia että suhteita on ollut määrällisesti paljon ja tilanteen kontekstit ovat muuttuneet. (vrt. Hanen 2017, 116, 146.) Sosiaalityöntekijät jäsenivät kompleksisina myös asiakassuhteet, joissa he kokivat huomattavia jännitteitä. Sosiaalityöntekijöiden kokemuksissa asiakassuhteissa olevat jännitteet paikantuivat suhteisiin vanhemman, vanhempien tai lapsesta huolta pitävien aikuisten kanssa. Sosiaalityöntekijöiden suhteet asiakkaina oleviin lapsiin kuitenkin kuvautuivat luottamuksellisina ja läheisinä. He kokivat tehtäväkseen varmistaa, että lapsen ääni kuuluu asiantuntijaryhmässä (vrt. Lahtinen ym. 2017, 17–18).

Sosiaalityöntekijät käyttivät asiantuntijaryhmää välineenä käydä vanhempien kanssa keskustelua lapsen näkökulmista tai keinona tehdä asiantuntijaryhmän kirjauksen avulla lapsen näkökulma näkyväksi vanhemmille, jotka eivät osallistuneet asiantuntijaryhmään (vrt. Alatalo 2018, 10). Sosiaalityöntekijöiden kokemuksissa tuli esille jännitteitä sosiaalityöntekijöiden ja lapsesta huolta pitävien aikuisten kesken. Lapsen äänen esille tuomisen sosiaalityöntekijät kykenivät varmistamaan asiantuntijaryhmässä myös silloin, kun heidän ja vanhempien välillä oli jännitteitä. Lastensuojelun kontekstissa lapsesta huolta pitäviin aikuisiin kohdistuu jokin muutosvaade, joka liittyy lapsen edun mukaiseen lastensuojelun tarpeeseen. Tulkintojen erot lapsen edusta voivat lisätä jännitteitä työskentelylle (vrt. Fagerström 2016, 23).

Sosiaalityöntekijöiden kokemuksissa hyvinvointialueen lastensuojelun asiantuntijaryhmä kuvautuu rakenteena, jossa systeeminen työote ilmenee monin eri tavoin. Rakenteen itsessään pitää sisällään käytännöt koskien esitietoja, varsinaisen konsultaatiotilanteen työskentelyä sekä asiantuntijaryhmästä tuotettavaa yhteenvetokirjausta. Asiantuntijaryhmän yhteenvedossa esitetty suunnitelma toimi asiakassuhdetta edistävänä tekijänä, joka herätteli asiakasta muutostyöskentelyyn ja asettumaan sosiaalityöntekijän kanssa ”samaa tiimiin” vahvistaen asiakassuhdetta. Fagerström (2016, 30–32) kuvaa, kuinka kirjatulla tekstillä on valtaa muuttaa perheen tilannetta paremmaksi. Systemisessä työskentelyssä kirjatut ovat osa perheille tarjottavaa palvelua ja ne käsitellään heidän kanssaan. Kirjatut tuovat näkyväksi työskentelyssä tapahtuneet muutokset ja niiden avulla muodostuu selkeä käsitys siitä, miten on päädytty tiettyyn ratkaisuun ja tärkeää onkin käsitellä kirjatut perheiden kanssa. Asiantuntijaryhmän työskentely kuvautui dialogisena, eri näkökulmat huomioonottavana, reflektoivana, arvostavana ja kaikkien osallisuutta ja toimijuutta kunnioittavana (vrt. Eriksson & Pyhäjoki 2007, 429, 432).

Systemisesti toimiva asiantuntijaryhmä tukee sosiaalityöntekijöitä systeemisen ajattelun syventämisessä. Sosiaalityöntekijät kuvasivat oppineensa asiantuntijaryhmältä hypoteesien asettamisesta ja niiden testaamisesta. Tätä kokemusta osin tukee Petreliuksen ja Uutelan (2020, 51) tutkimus, jossa todetaan systeemisten tiimien keskustelujen laadun olevan monipuolisista ja asiakkaita arvostavaa sekä tekevän monipuolisesti hypoteeseja asiakkaiden tilanteista.

Kompleksisina kuvatut asiakastilanteet alkoivat asiantuntijaryhmän käsittelyn myötä jäsenyä sosiaalityöntekijöille yhteisen pohdinnan avulla. Oppimistilanteena kompleksisten asioiden käsittely asiantuntijaryhmässä vahvisti sosiaalityöntekijän taitoa suhdeperustaiseen työskentelyyn tukemalla tunteiden hahmottamista ja niiden hyväksymistä, joka edesauttoi vakauttamaan tilannetta ja maadoittamaan työskentelyyn (kts. Fagerström 2019, 27.)

Aiemmassa tutkimuksessa (Alatalo 2018, 4–5, 80–81) kuvattiin, että sosiaalityöntekijän ja asiakkaan vuorovaikutuksessa tapahtuva tiedonmuodostus tuki positiivisesti sosiaalityöntekijän auttamispyrkimystä, mutta kolmannen osapuolen tuottama tieto lisäsi jännitteitä sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä. Artikkelimme tuloksissa kolmannen osapuolen yllättävä tieto haastoi sosiaalityöntekijän ammatillisuutta, mutta ei tuottanut

jännitettä hänen ja asiakkaan välille. Asiantuntijaryhmän tuottama yllättävä suunnitelma jatkotyöskentelylle asiakasasiassa toimi liikkeellepanevana voimana. Asiakas ja sosiaalityöntekijä kohtasivat toisensa uudella tavalla ja pääsivät yhteiseen ymmärrykseen jatkotyöskentelystä, joka poikkesi asiantuntijaryhmän tuottamasta suunnitelmasta.

Haastatteluihin osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden kokemukset asiantuntijaryhmästä ovat pääosin myönteisiä. Haastatteluihin on saattanut osallistua myös lähtökohtaisesti ne sosiaalityöntekijät, jotka kokevat systemisen työtavan läheiseksi itselleen. Tämän artikkelin aineistosta nousi yksi kokemus siitä, ettei systeminen tapa palvellut odotetulla tavalla asiakasasiassa, vaikka sillä olikin ollut myönteisenä tulkittavaa vaikutusta jatkotyöskentelyn kannalta.

Lastensuojelun sosiaalityössä keskeisenä haasteena ja sosiaalityön kannalta kompleksisena kysymyksenä näyttäytyy artikkelimme tulosten perusteella vuorovaikutussuhteissa ilmenevät haasteet. Systeminen toimintamalli on tukemassa suhdeperustaista ja kohtaavaa työtapaa. Systemisen ja suhdeperustaisen lähestymistavan vieminen monialaiseen yhteistoimintaa voi tukea toimintakulttuurin muutosta lasten ja perheiden palveluissa (Petrelius & Uutela 2020, 54–55). Yhdessä oppiminen moniammatillisessa kontekstissa vaativista lastensuojelun kysymyksistä on lastensuojelun sosiaalityössä kehittymisen kannalta merkittävää (vrt. Yliruka 2015; Uusitalo 2019; Petrelius & Uutela 2020).

Systemisesti toimiva lastensuojelun asiantuntijaryhmä lastensuojelun tukirakenteena voi osaltaan toimia merkittävänä yhteisen tiedonmuodostuksen ja yhdessä oppimisen tilana ja paikkana edistäen systemisen lastensuojelun juurtumista työkäytäntöihin. Aineistomme tulosten perusteella näyttää myös, että asiakas on hyvä kutsua mukaan asiantuntijaryhmään aina, kun se on mahdollista ja lapsen edun kannalta turvallista.

Lastensuojelun asiantuntijaryhmän toiminta tulee kehittymään Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialueelle siirryttäessä. Vaativien tilanteiden konsultaatioiden porrasteisuuden tarkastelua sekä hyvinvointialueen lastensuojelun tukirakenteiden kytkeytymistä kehitteillä olevaan OT-keskus rakenteeseen on tärkeä jatkaa. Kansallisesti hyvinvointialueille on tärkeä luoda vankat lastensuojelun tukirakenteet pitovoiman vuoksi, lastensuojelun asiantuntijaryhmä puuttuu 26 prosentista kunnista (Yliruka, Harrikari, Forsell, Kuoppala, Purhonen & Salmela 2022, 38).

Kirjallisuus

- Aaltio, Elina & Isokuorti, Nanne (2019) Systemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementit: Kuvaus asiakastason ydinelementeistä, tavoitteista ja toimintamekanismeista. THL. Työpaperi 33/2019.
- Alatalo, Marjo (2018) Suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen jännitteet lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä. Lisensiaatintutkimus. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto.
- Cecchin, Giofranco & Boscolo, Luigi (1987) Hypothesizing, circularity, and neutrality revisited: An invitation to curiosity. *Family Process* 26 (4), 405–413.
- Eriksson, Esa & Pyhäjoki, Jukka (2007) Huolen vyöhykkeistö ja työmenetelmät - dialogisuuden edistäminen. Teoksessa Aranto, A. & Koistinen, P. (toim.). *Neurolatyon käsikirja*. Helsinki: Tammi, 429–438.
- Fagerström, Katarina (2016) Ihmissuhteita rakentava ja ylläpitävä lastensuojelu: Hackneyn malli ja systeminen käytäntö lastensuojelutyössä. THL. Työpaperi 42/2016.
- Hanén, Tom (2017) Yllätysten edessä. Kompleksisuusteoreettinen tulkinta yllättävien ja dynaamisten tilanteiden johtamisesta. *Maanpuolustuskorkeakoulu julkaisusarja 1: Tutkimuksia nro 11*. Akateeminen väitöskirja. Juvenes Print.
- Heinonen, Hanna (2009) Moniammatilliset asiantuntijaryhmät. Teoksessa Tarja Heino (toim.) *Erityinen lapsuus – erityinen yhteiskunnallinen vastuu. Mitä lastensuojelusta tiedetään ja mitä päätöksentekijän pitäisi siitä tietää?* Taustamateriaalia sektoritutkimuksen neuvottelukunnalle. Helsinki: Stokes/Terveiden ja Hyvinvoinnin laitos THL. 121–129.
- Heinonen, Hanna (2010) Lastensuojelulain edellyttämien moniammatillisten asiantuntijaryhmien ja yhteistyörakenteiden toiminnan käynnistyminen ja juurtuminen. Teoksessa Tarja Heino, Hanna Heinonen, Mimosa Koskimies, Kirsi Nousiainen, Annukka Paasivirta, Sari Pitkänen, Jukka Pyhäjoki, Tom Tarvainen & Jukka Vehviläinen. *Moniammatilliset ohjaus- ja palveluverkostot lasten ja nuorten suojelussa*. Sektoritutkimuksen neuvottelukunta 4/2010. Osaaminen, työ ja hyvinvointi. 32–45.
- Howe, Daniel (2008) *The Emotionally Intelligent Social Worker*. Hampshire: Palgrave MacMillan.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve, & Rantalaiho, Ulla-Maija & Salonen, Jari (2007) Työnohjaus sosiaalityössä. Helsinki: Edita.
- Kujansuu, Saija (2012) Lastensuojelun kuntavelvoitteet. Tutkimus lastensuojelulain kuntavelvoitteiden toteutumisesta Pirkanmaalla. Lisensiaatintyö. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto.
- Lahtinen, Pia & Männistö, Leena & Raivio, Marketta (2017) Kohti suomalaista systemistä lastensuojelun toimintamallia. Keskeisiä periaatteita ja reunaehtoja. THL. Työpaperi 7/2017.
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. – Ajantasainen lainsäädäntö – FINLEX ©
- McMurtry, Angus (2010) Complexity, collective learning and the education of interprofessional health teams: Insights from a university-level course. *Journal of Interprofessional Care*, 24(3), 220–229.
- Munro, Eileen (2019) Decision-making under uncertainty in child protection: Creating a just and learning culture. *Child & Family Social Work*, 24, 123–130.
- Munro, Eileen (2020) *Effective child protection* (kolmas painos). Sage Publications Ltd.
- Palazzoli, Mara Selvini & Boscolo, Luigi; & Cecchin, Giofranco & Prata, Giuliana (1980) Hypothesizing – circularity – neutrality: three guidelines for the conduct of the session. *Family Process* 19 (1) 3–12.
- Petrelus, Päivi & Uutela, Anne (2020) Systemisen lastensuojelun toimintamallin käyttöönotto ja juurruttaminen. Konsultoitujen sosiaalityöntekijöiden kokemuksia. THL. Työpaperi 24/2020.
- Romppainen, Auli (2021) Lastensuojelun asiantuntijaryhmät (LsL, 14§) Etelä-Pohjanmaalla. SONet BOTNIA & MONNIhanke. Julkaisematon.
- Räty, Tapio (2015) Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Stenvall, Jari & Virtanen, Petri (2021) Ihmiskeskeinen hallinnon uudistaminen. Hallintoreformien toteutus monimutkaisessa yhteiskunnassa. Tietosanoma.
- Tulensalo, Hanna (2016) Moniammatilliset asiantuntijaryhmät lastensuojelussa. Selvitys toiminnasta ja kehittämisohdotukset. THL. Työpaperi 16/2016.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Uusitalo, Ilkka (2019) Työssä oppiminen lastensuojelun sosiaalityössä –reunaehtoja ja mahdollisuuksia ammatillisen asiantuntijuuden kehittymiselle. Akateeminen väitöskirja. Kasvatustieteiden tiedekunta. Opettajankoulutuslaitos. Turun yliopisto.
- Yliruka, Laura (2015) Itsearviointi reflektiivisenä rakenteena. Kuvastin-menettelyn toimivuus, käyttöönotto ja kehittäminen. Heikki Waris -instituutin tutkimuksia 1:2015. Akateeminen väitöskirja. Helsinki.
- Yliruka, Laura, & Harrikari, Timo & Forsell, Maritta & Kuoppala, Tuula & Purhonen, Emmi & Salmela, Marianna (2022) Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityön organisoiminen sekä lastensuojelulain mukaisen henkilöstömitoituksen toteutuminen. Kuntakyselyn tulokset. Työpaperi 44/2022. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Yliruka, Laura, & Vartio, Riitta & Pasanen, Kaisa & Petrelus, Päivi (2018) Monimutkaiset ja erityistä osaamista edellyttävät asiakastilanteet sosiaalityössä. Valtakunnallisen kyselyn tuloksia. Työpaperi 16. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

15. Yhdessä - reflektiivinen, systeeminen arviointityöväline lapsiperheiden kanssa työskentelyyn

Anne Ruusunen, VTM, sosiaalityöntekijä, projektisuunnittelija, Tulevaisuuden lastensuojelu -hanke, Verso
Tanja Koskinen, väitöskirjatutkija, VTM, erikoissuunnittelija, Tulevaisuuden lastensuojelu -hanke, Socca.

Johdanto

Laadukkaan ja monitoimijaisen arvioinnin tulisi olla keskeinen osa lastensuojelun ja lapsiperheiden palvelujen asiakastyötä. Lasten, nuorten ja perheiden tuen ja palveluiden tarpeen arviointi monitoimijaisessa yhteistyössä voi parhaimmillaan lisätä lapsen ja perheen osallisuutta ja mahdollistaa palveluiden sekä muiden tukitoimien tarkoituksenmukaisempaa kohdistamista. Arviointi on lastensuojelun sosiaalityön keskeinen ydintehtävä, jonka avulla lapsen tilannetta koskevaa ymmärrystä ja tietoa syvennetään koko asiakkuuden ajan (Petrelius yms. 2016, 6).

Tässä artikkelissa kuvataan asiakkaan kanssa käytettävän Yhdessä-arviointityövälineen kehittämistä perhesosiaalityön ja lastensuojelun rajapinnalle Tulevaisuuden lastensuojelu (jatkossa TulLas) –hankkeen aikana. Yhdessä-arviointityöväline on tarkoitettu lapsen, nuoren tai vanhemman ja perheen kanssa työskentelevien ammattilaisen yhteisen arviointiprosessin tueksi. Perheillä voi olla monia ammattilaisia tukenaan eri palveluista. Yhteiseen arviointiprosessiin pääseminen edellyttää yhteistyötä muiden ammattilaisten kanssa ja koordinoitua siitä, miten yhteistä arviointia päästään parhaalla mahdollisilla tavalla tekemään. Yhdessä-arviointityöväline voi toimia tukena yhteisessä arvioinnissa myös moniammatillisessa työssä.

TulLas-hanke (2020–2022) on osa sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamaa Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa (LAPE) ja siihen kuuluvaa Lastensuojelun monialainen kehittäminen valtionavustushanketta. Hankkeen tavoitteena on parantaa alueen lastensuojelun asiakkaana olevien lasten, nuorten sekä heidän perheidensä palveluja ja moniammatillista tukea. TulLas-hankkeen työskentelyä tehtiin Etelä-Suomen yhteistoiminta-alueella (YTA) eli Uudellamaalla, Päijät-Hämeessä, Kymenlaaksossa ja Etelä-Karjalassa.

Monitoimijainen arviointi

Monitoimijaisella arvioinnilla tarkoitamme artikkelissa yhdessä lapsen tai nuoren ja hänen perheensä sekä heidän ammattilais- ja läheisverkostonsa kanssa tehtävää yhteistä arviointityöskentelyä lastensuojelussa sekä lapsi- ja perhepalveluissa. Lainsäädäntö, kuten esimerkiksi lastensuojelulaki (417/2007) ja sosiaalihuoltolaki (1301/2014) ohjaavat eri alojen ammattilaisia yhteistyön tekemiseen ja monitoimijaiseen työskentelyyn. Monitoimijaisen auttamisen tulisi olla saumatonta ja systemaattista yhteistyötä ja keskeisenä tavoitteena tulisi olla arjen toiminnan kehittäminen lapsen edun mukaiseksi. Ihannetilanteessa arviointi lomittuu tavoitteelliseen työskentelyyn lapsen ja perheen kanssa. Työntekijöiden vaihtuvuus, palveluiden siiloutuminen tai muut palvelujärjestelmän ominaisuudet eivät saisi haitata lapsen tai nuoren tarvitseman tuen kokonaisuuden arviointia ja toteutumista.

Jotta monitoimijainen arviointi voisi aidosti toteutua, on lapsen oltava yksi toimijoista. Lapsikeskeisyys on tärkeä osa monitoimijaisesta arviointia. Lapsi tulee nähdä tiedollisena toimijana, ei vain tiedon kohteena, ja ottaa mukaan yhtenä toimijana työskentelyyn. Tiedon rakentuminen lapsesta tapahtuu siten, että toimijoille rakentuu ymmärrys paitsi lapsen kokemasta arjesta, myös lapsen elämäntilanteen kokonaisuudesta. Lapsen oma kokemus ja näkemys sekä muiden lasta tuntevien toimijoiden näkemykset ovat keskiössä tiedon muodostuksessa. (Petrelius yms. 2016, 8–10; Tulensalo ym. 2017, 20–21, Fattore 2009) Fern (2012) puhuu lapsikeskeisyyden sijaan lapsiohjautuvuudesta (child-directed). Lapsi nähdään aktiivisena toimijana, joka

yhdessä muiden toimijoiden kanssa määrittelee ongelmia, miettii ratkaisuja ja on aktiivisesti mukana päätöksenteossa.

Lapsen ja hänen perheensä lisäksi monitoimijaiseen arviointityöskentelyyn tarvitaan mukaan myös muut perheen kanssa työskentelevät ammattilaiset sekä mahdollisesti läheiset, jotka perhe toivoo mukaan arviointi työskentelyyn. Useiden ammattilaisten näkökulmien yhteensovittaminen edellyttää avointa dialogia, yhdessä tekemistä ja oppimista sekä toisen kuuntelemista ja oma ammatillisen näkökulman antamista yhteiseen käyttöön (Petrelius yms. 2016, 12–13.). Monitoimijaisen, lapsen ja perheen osallisuutta tukevan työotteen tueksi lastensuojelussa on esitetty systeemistä toimintamallia, jossa eri toimijoiden työtä pyritään saattamaan saman tahtiseksi ja perheen ympärille rakentuvaksi verkostoksi systemaattisen, suhdeperustaisen ja reflektiivisen työskentelyn avulla (Yliruka ym. 2020; Civil ym. 2019). Systeeminen työote perustuu perheterapian piirissä kehitettyjen terapeutin muutostyön lähestymistapojen soveltamiseen lastensuojelun kontekstissa. (Fagerström 2016; Lahtinen ym. 2017.) Artikkelin seuraavassa luvussa esittelemme näkökulmia systeemisen toimintamallin hyödyntämiseen arviointityössä.

Systeeminen työote arvioinnissa

Systeeminen työote perustuu ajatukseen siitä, että lapsen tai perheen elämää tarkastellaan kokonaisuutena. Tässä kokonaisuudessa kaikki lapsen elämän osa-alueet ja ihmiset muodostavat systeemin, jonka kaikki osat vaikuttavat toisiinsa. Lapsen ja perheen elämässä mukana olevat ammattilaiset, kuten koulun, terveydenhuollon tai lastensuojelun edustajat, ovat osa systeemiä. Ammattilaisten ymmärrys omasta toiminnastaan osana perheen systeemiä on tärkeää. Systeemisen työotteen nähdään vaativan monitoimijaista yhteistyötä, jossa asiakas ja hänen perheensä ovat osa aktiivisia toimijoita, jotta voidaan tavoittaa lapsen ja perheen tilanteesta kokonaisvaltaisempi ymmärrys.

Toimivan luottamus- ja asiakassuhteen rakentaminen lapsen ja perheen sekä työntekijöiden välille mahdollistaa muutostyöskentelyn. (Aaltio & Isokuorrtti 2019, Fagerström 2016.) Kun käytämme esimerkiksi arviointia tukevia työvälineitä työskentelysuhteessa systeemiseen ajattelutapaan nojaten, olisi ihanteellisinta, että luottamussuhde olisi päässyt rakentumaan ja valittu työväline toimisi tilannetta konkretisoivana apuna asiakkaan kanssa tehtävässä yhteisessä tutkimisessa ja tarkastelussa.

Lastensuojelussa ja perhesosiaalityössä arvioidaan perheen yksityiselämään kuuluvia seikkoja, joiden lähestymisessä hienotunteisuus sekä lapsen ja perheen valmius keskusteluun on tärkeää huomioida. Systeemiin työotteeseen keskeisesti kuuluvat teoreettiset jäsenyydet auttavat työntekijöitä valitsemaan kulloinkin parhaiten sopivan työskentelytavan. Esittelemme artikkelissa näistä kaksi keskeistä jäsenyyttä: lupaa pyytävän työotteen (Agget ym. 2015) ja toimintakehykset (Lang ym. 1990). Kuvaamme myös lyhyesti Barry Masonin (2010) ajatuksia siitä, miten työntekijän tulisi ymmärtää itsensä osaksi asiakkaan systeemiä.

Lupaa pyytävä työote (Agget ym. 2015) kehitettiin, kun Itä-Lontoossa asiakkaiden kotona terapiaa tarjoava yksikkö halusi kehittää toimintatapojaan suhteessa niihin asiakkaisiin, joita pidettiin vaikeasti tavoitettavina. Kehittämistyössä pohdittiin, ovatko perheet vaikeasti tavoitettavia, vai onko kyse siitä, että palvelujärjestelmään on vaikeaa sitoutua. Perheiden toimintamallien ja tilanteiden pohittamisen myötä pudottautuminen pois palveluista alkoi näyttäytyä pyrkimyksenä suojautua järjestelmältä, ei niinkään yrityksenä vältellä yhteistyötä.

Lupaa pyytävän työotteen keskeisenä pyrkimyksenä on vahvistaa asiakkaan toimijuutta. Työskentelytapa voidaan toteuttaa myös lastensuojelussa ja perhesosiaalityössä tehtävän arviointityön kontekstissa. Ensimmäisestä asiakaskontaktista alkaen tietoinen luvan pyytäminen ja asiakkaan tahtiin eteneminen tasoittaa ammattilaisen ja asiakkaan välistä epäsuhtaa. Arviointia tehdään usein perheen kanssa asiakkuuden alkuvaiheessa, jolloin lupaa pyytävän eteneminen voi tukea myöhempää työskentelyä ammattilaisten kanssa. Asiakaslapsen ja –perheen kanssa työskentelevien ammattilaisten olisi hyödyllistä jakaa ymmärrys lupaa pyytävästä etenemisestä, jotta verkosto tukisi yhdenmukaisesti asiakkaan toimijuutta. Lähestymistapa voisi auttaa myös lieventämään eri alojen ammattilaisten välisiä jännitteitä, jos ammattilaiset asettuisivat yhdessä lupaa pyytävään positioon suhteessa asiakaslapseen ja -perheeseen.

Systeemistä työotetta arviointityössä voidaan pohtia myös toimintakehysten (engl. domain) avulla (ks. Lang 1990) Kolme toimintakehystä, ratkaisujen tuottaminen, ymmärryksen etsiminen ja parhaan

toimintatavan etsiminen, kuvaavat työntekijän tietoista orientoitumista arviointityöhön. Ratkaisujen tuottamisen kehyksessä (engl. production) pyritään toimimaan tehokkaasti ja varman tiedon mukaan. Ymmärryksen etsimisen kehyksessä (eng. explanation) pyritään ymmärtämään, mikä on juurisyy yksilön oireilun tai käytöksen takana systeemissä. Parhaan toimintatavan etsimisen kehys (engl. aesthetics) kuvaa työntekijän sitoutumista osallisuuden ja yhteistoiminnallisuuden edistämiseen. Toimintakehys-malli on ennen kaikkea oman toiminnan reflektoinnin väline, joka voi auttaa työntekijää olemaan tietoisempi omasta tavastaan toimia eri toimintakehyksissä. Työntekijä voi esimerkiksi pohtia, onko ratkaisujen tuottamisen kehysten sijaan syytä keskittyä työskentelysuhteen luomiseen tai vahvistamiseen. Toimintakehysä voitaisiin käyttää myös silloin, kun eri alojen ammattilaiset orientoituvat yhteiseen työskentelyyn. Työskentelyn tavoitteita voitaisiin muotoilla pohtimalla yhdessä, onko syytä pyrkiä toimimaan ratkaisujen tuottamisen toimintakehyksessä vai onko ensin tarpeen luoda luottamusta? Pitäisikö verkoston pysähtyä pohtimaan asiakkaan kanssa, millainen etenemistapa tukisi perhettä parhaiten?

Reflektiivisen, moniäänisen arvioinnin tärkeydestä lapsiperhepalveluissa on kirjoittanut myös Eileen Munro (2011), joka laati laajan raportin Iso-Britannian lastensuojelun riskinarviointikäytänteistä. Munro piti erilaisia arviointimatriiseja ja muita vastaavia välineitä tärkeinä, mutta katsoi niiden olevan yksinään riittämättömiä. Munron mukaan moniäänisyys ja reflektiivinen arviointi mahdollistavat laadukkaan arvioinnin lastensuojelun kompleksisissa tilanteissa. Tämä pätee erityisesti tilanteisiin, joissa asiakkaan kanssa työskentelee monitoimijainen verkosto ammattilaisia. On tärkeää varmistaa, että eri alojen ammattilaisten asiantuntemus yhdistyy siten, että eri osa-alueet eivät kilpaile keskenään vaan täydentävät käsitystä lapsen ja nuoren tilanteesta.

Työntekijä tulee työskentelysuhteen kautta osaksi perheen systeemiä, jonka vuoksi työntekijän on tärkeä reflektoida omaa tapaansa työskennellä perheen kanssa. Barry Mason (2010) on havainnut, että asiakastyötä koskevat orientoivat ja refleктоivat keskustelut koskevat lähestulkoon pelkästään asiakkaita. Mason puhuu ensimmäisen ja toisen asteen näkökulmista; ensimmäisessä työntekijä pohtii asiakkaan elämään liittyviä asioita ja jälkimmäisessä työntekijä näkee oman vaikutuksensa työskentelysuhteeseen. Masonin mukaan esimiestyössä on tärkeää tukea työntekijää havaitsemaan omien asenteiden, arvojensa, oletusten ja ennako-odotusten vaikutus työskentelyprosessiin. Systeemisesti orientoituneen työntekijän keskeisiä taitoja ammattilaisena ovatkin hänen kykynsä ymmärtää oman taustansa ja asenteiden merkitys työskentelylle sekä hänen kykynsä pohtia, miten toimimalla hän voi parhaiten tukea työskentelysuhteen syntymistä ja säilymistä. Ammattilaisten on hyvä pohtia myös suhdetta muihin ammattilaisiin. Millaisia mahdollisuuksia muiden alojen edustajilla on liittyä asiakkaan kanssa tekemääme työhön? Mitä edellyttäisi, että yhteistyösuhteet helpotuisi? Millaista asiakkaan on tulla tämän verkoston kohtaamisiin?

Perheterapeuttisesta viitekehystä käsin työskentelyssä painotetaan vahvasti sitä, että työntekijä kykenee refleктоimaan ennakkoluulojaan, aiempia kokemuksiaan ja suhdettaan asiakkaaseen ja niiden vaikutusta työskentelysuhteeseen (Mason 2010). Sosiaalityön kontekstissa reflektiivisyydellä tarkoitetaan lisäksi sitä, että toiminnan aikana pohdimme, mitä teemme ja miksi asetamme työskentelylle tietynlaiset tavoitteet. Sosiaalityöntekijältä edellytetään toimivan reflektion toteutumiseksi hyvää ammatillista tietopohjaa, analyttisiä taitoja, kykyä selkiyttää monimutkaisiakin tilanteita sekä luovaa ongelmanratkaisukykyä (Saurama ym. 2007, 80–81). Laadukkaassa lastensuojelun arvioinnissa kaikki nämä elementit ovat läsnä. Monitoimijaisessa tiedon tuottamisessa ammattilaiset pystyvät ihannetilanteessa yhdessä asiakkaan kanssa refleктоimaan työskentelyn tavoitteita ja keinoja päästä niihin.

Yhdessä -arviointityövälineen kehittämisen taustaa

Sosiaalihuollon palveluita on viime vuosina pyritty porrastamaan samaan tapaan kuin terveydenhuollossa perus-, erityis- ja vaativimman tason palveluihin. Perus- ja erityistason palveluiden lisäksi ollaan kehittämässä osaamis- ja tukikeskuksia (myöhemmin tekstissä OT-keskus), jossa olisi keskitettyä osaamista harvinaisimmista, vaativimmista ja kompleksisimmista sosiaalihuollon kysymyksistä. Osana tätä kehittämistyötä Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) ensimmäisen hankekauden aikana vuosina 2016–2018 laadittiin valtakunnallinen kysely ja raportti, joka kokosi sosiaalityön näkemyksiä tilanteista, jotka ovat monimutkaisia ja vaativaa sosiaalityön osaamista edellyttäviä (Yliruka ym. 2018).

Sosiaalihuollossa porrastamisen haasteena on, että monet sosiaalihuollon kohtaamista ongelmista, kuten päihteet, väkivalta ja elämän kriisitilanteet, eivät ole asetettavissa eri vaativuustasoille. Erilaisia sosiaalisia ongelmia kohdataan niin perus- kuin erityistasonkin palveluissa (Yliruka ym. 2018, 3, 7–8.) Kompleksisuus rakentuu asiakkaiden moninaisista, kasautuvista ongelmista ja palvelujärjestelmästä, jossa apua saa monesti tarkkarajaisten kriteerien määrittelemissä rajoissa. Nämä elementit tuottavat väliinpuotoajia: esimerkiksi pakkolaisperhe, jossa on monia eri palveluntarpeita tai monisairas lapsi, joutuu toimimaan heikolla kielitaidolla monimutkaisen palvelu- ja etuusjärjestelmän kanssa ja saattaa jäädä vaille tarvitsemaansa apua (Yliruka ym. 2018, 59–60). Jotta kompleksisia tilanteita voitaisiin ratkaista, tarvitaan tietoa useista eri osa-alueista ja kykyä yhdistellä sitä uusissa tilanteissa uusiksi kokonaisuuksiksi (Yliruka ym. 2018, 57).

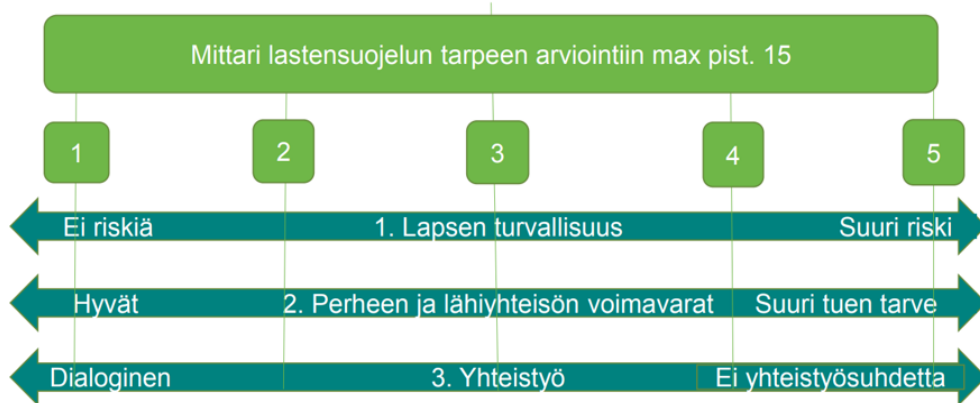
Kompleksisten tilanteiden ratkaiseminen edellyttää useiden eri ammattilaisten ja palveluiden toimijoiden yhteistä oppimisprosessia ja työskentelyä, jossa otetaan huomioon sekä lapsen että vanhemman käsitys arjestaan ja sosiaaliset ja materiaaliset olosuhteet, joissa he elävät. Jaettu ymmärrys systeemisen työskentelyn elementeistä, kuten toimintakehyksistä, voisi tukea eri alojen ammattilaisia asettumaan asiakkaan asioiden äärelle.

Ylirukan ym. 2018 kyselyn tulosten mukaan monimutkaisimmat asiakascaset sisältävät seuraavia ulottuvuuksia: 1) ongelmien kasautuminen ja/tai harvinaisuus, 2) lapsen turvallisuuden kohdistuvan riskin suuruus, 3) juridishallinnollinen ulottuvuus, 4) vuorovaikutussuhteen laatu; asiakkaan motivoituneisuus ja 5) yhteistyöverkostojen moninaisuus. Näistä osa-alueista laadittiin kaikkein kompleksisimpia tilanteita sosiaalihuollossa kuvaava OT-seula, työväline, jota sosiaalityöntekijät voisivat käyttää reflektiivisen keskustelun tukena arvioidessaan, onko kyse erityisen vaativasta, monimutkaisesta casesta, jossa työskentelemisen tueksi voitaisiin tulevaisuudessa käyttää OT-keskuksen tukea. (Yliruka ym. 2018, 61).

Kompleksisen casen ulottuvuuksiin liittyvää jatkokehittelyä tehtiin Tampereen OT-keskusvalmistelun yhteydessä. Alkuperäinen mittari jaettiin kahteen osaan, OT-seulaan sekä lastensuojelun ja perhesosiaalityön rajapintatyövälineeseen (Aarnio & Miettunen 2018, 232–233). Mittareissa on otettu huomioon lastensuojelulain määritelmät lastensuojelun asiakkuuden perusteista. Lisäksi on huomioitu THL:n antama ohjeistus palvelutarpeen arvioinnin tietosisällöstä.

Aarnio ja Miettusen (2018) kehittämän lastensuojelun ja perhesosiaalityön rajapintatyökalun (kuva 1) kolme eri arvioitavaa ulottuvuutta ovat: lapsen turvallisuus, perheen ja lähiyhteisön voimavarat sekä yhteistyö. Lapsen turvallisuus -janalla arvioidaan lapsen arkea ja elinympäristöä (koulu, päivähoido, harrastukset, kotielämä, kaverit), lapsen terveyttä ja hyvinvointia, vanhempien terveyttä ja hyvinvointia sekä vanhempien toimentuloa. Perheen ja lähiyhteisön voimavarat -janalla arvioidaan vanhemmuuden valmiuksia suhteessa lapsen hoidon ja kasvatuksen toteutumiseen sekä läheisverkoston mahdollisuuksia tukea lasta ja perhettä. Yhteistyö-jana puolestaan kuvaa käyntien toteutumista, lapsen tarpeita ja kykyä ottaa tukea vastaan sekä vanhempien tarpeita ja kykyä ottaa tukea vastaan. Seulaa käytetään siten, että työntekijä perustelee antamansa numeraalisen arvion. Lastensuojelun ja perhesosiaalityön rajapintatyökalua kokeiltiin LAPE-hankkeen aikana vuonna 2018 käytännön työssä ammattilaisen kesken. Sen todettiin selkiyttävän sosiaalialan ammattilaisten arviointia ammattilaisille itselleen ja avaavan muiden alojen ammattilaisille lastensuojelun arviointikriteereitä, vaikka. Yksittäisten kokeilujen perusteella rajapintatyökalu ei soveltunut työskentelyyn asiakkaiden kanssa siksi, että käsitteet olivat ammattilaisten kielellä ja kokonaisuudet olivat laajoja. (Aarnio & Miettunen 2018, 230–240).

Yli 10 pistettä: lastensuojelun asiakkuus

Kuvio 1. Lastensuojelun ja perhesosiaalityön rajapintatyökalu (Aarnio & Miettunen 2018, 233)

Yhdessä-arviointityövälineen kehittämisprosessi

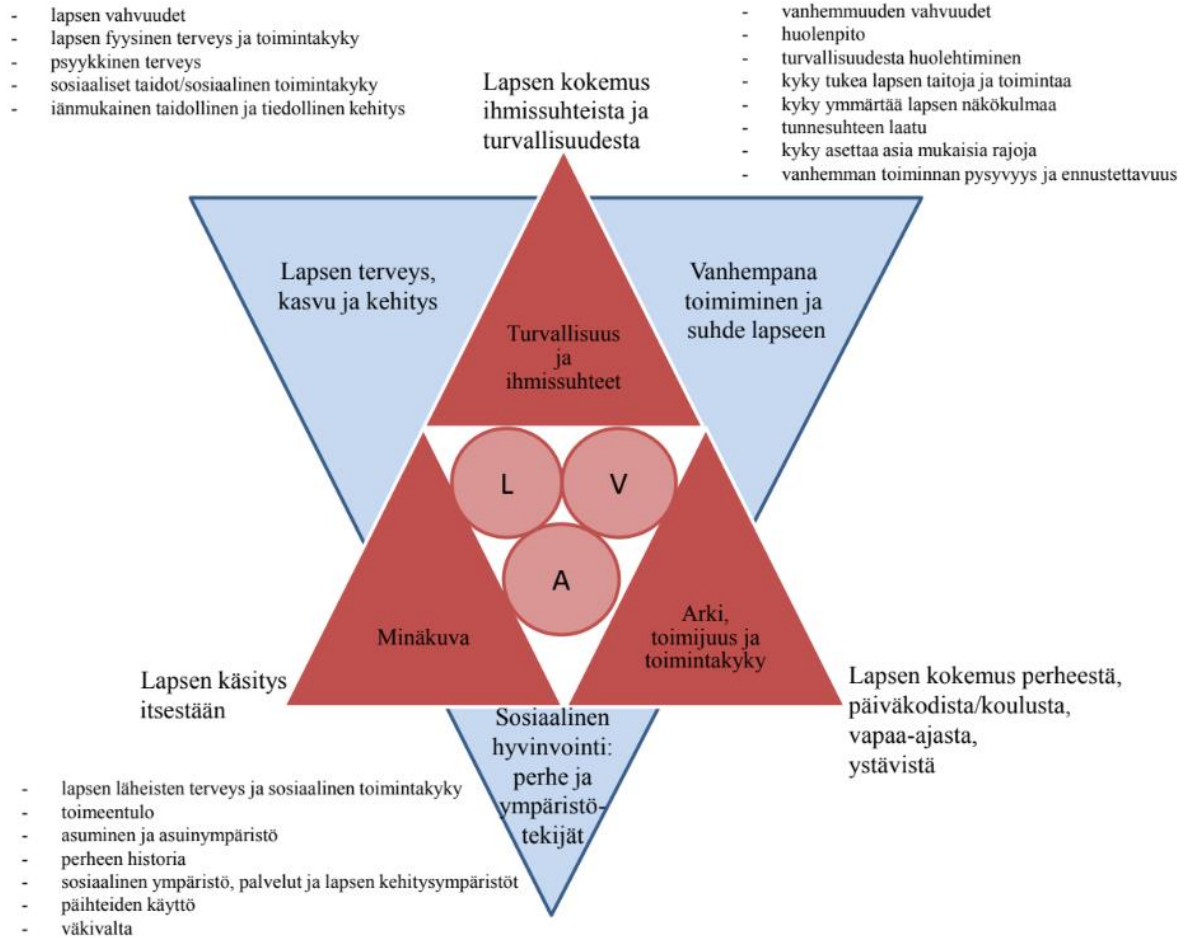
Yhdessä-arviointityövälineen kehittämisprosessi alkoi vuoden 2021 syksyllä Päijät-Hämeessä perhesosiaalityön tiimissä virinneen keskustelun pohjalta. Tiimin jäsenet nostivat esiin sen, että asiakas- ja arkilähtöinen työväline olisi hyödyksi asiakkaan ja työntekijän yhteisessä arviointikeskustelussa. Yhdessä-arviointityövälineen kehittäminen aloitettiin Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymän perhesosiaalityön työntekijän kanssa. Kokemusasiantuntijoita on ollut mukana arvioimassa työvälinettä ja sisältöjä on muokattu heidän kommenttinsa perusteella.

Erilaisia välineitä ja menetelmiä käytettäessä on tärkeä sanoittaa, mikä tarkoitus menetelmän käytöllä on. Yhdessä-arviointityövälineen kehittämisen lähtökohdaksi otettiin se, että ammattilaisen ja asiakkaan yhteisen tiedonmuodostuksen ohella lapsi tai vanhempi saa helposti lähestyttävässä muodossa tietoa siitä, millaisia asioita lastensuojelussa ja perhesosiaalityössä on tärkeää tietää perheiden arjesta. Yhdessä -arviointityövälineen avulla myös muiden alojen ammattilaiset voivat saada tietoa sosiaalihuollon tiedonmuodostuksesta. Arviointityöväline voi olla tukena monitoimijaisessa arvioinnissa, kun asiakkaan elämäntilannetta arvioivat asiakas itse, hänen läheisensä sekä perheen kanssa toimivat ammattilaiset.

Kehittämistyössä huomioitiin systeemisen työtteen periaatteet: lupaa pyytävä työote, suhteiden merkitys sekä työntekijän ja asiakkaan välisen suhteen tarkastelu. Laadukas työskentely asiakkaiden kanssa edellyttää luottamuksen rakentamista ja ylläpitämistä. Kunnioittava kohtaaminen, suhteen luominen sekä lapsen että vanhempiin ja heidän mukana pitämisenä yhteisessä arviointiprosessissa ja suunnitelmallisen työskentelyn aikana mahdollistavat luottamussuhteen. Kielenkäyttöön on myös hyvä kiinnittää huomiota, jotta kaikki osapuolet ymmärtävät tapaamisissa ja dokumenteissa esitetyt asiat. (Petrelius yms. 2016, 16.)

Yhdessä-arviointityövälineen kehittämisessä huomioitiin Aarnion ja Miettusen (2018) lastensuojelun ja perhesosiaalityön rajapintatyökalussa jäsennetyt kolme arvioitavaa ulottuvuutta; lapsen ja perheen arki, voimavarat ja yhteistyösuhde ammattilaisiin. Ne muotoiltiin kehittämisprosessin aikana konkreettisiksi lapsen ja perheen elämää koskeviksi kysymyksiksi.

Lapsen tilanteen arvioinnin on perusteltua kytkeytyä teoreettiseen tietoon. Yhdessä -arviointityövälineessä kysyttävät täydentävät kysymykset muotoiltiin siten, että ne kiinnittyvät Tulensalon ja kumppaneiden (2018) LAPE-hankkeessa kehittämän arviointiviitekehyksen sisältöihin. Fattoreya ym. (2009) mukaillen arviointiviitekehyyksessä kuvataan lapsen hyvinvoinnin kannalta tärkeät ulottuvuudet ja lapsen oma kokemus hyvinvoinnistaan. (Tulensalo ym. 2017, 24–25 (kuviot 2).

Kuvio 2. Arvioinnin sisällöllinen kokonaisuus (Tulensalo ym. 2017, 25).

Kokemusasiantuntijanuoret ovat kommentoineet työvälinettä kehittämisprosessin aikana kahdessa tapaamisessa ja kokemusasiantuntijavanhemmat yhdessä tapaamisessa. Tapaamiset ovat toteutuneet kevään 2022 aikana TEAMS-yhteydellä. Kokemusasiantuntijoiden ehdotusten pohjalta työvälineen kysymyksiä on muokattu konkreettisemmiksi ja tehty arviointiasteikosta liukuva liikennevalomalli. Nuoret kokemusasiantuntijat nostivat esille, että ensisijaista kaikessa välineiden käyttämisessä työskentelysuhteen aikana on se, että on syntynyt luottamuksellinen suhde asiakkaan ja työntekijän välille. Sillä kuka kysyy ja miten kysyy, on suuri merkitys. Nuorten kommentit auttoivat erityisesti pohtimaan kysymysten sanoitusta sellaiseksi, että kuulija ymmärtää, mitä halutaan kysyä. Leimaaviksi tai tuomitseviksi koetut kysymykset muokattiin uudelleen prosessin aikana saadun palautteen pohjalta. Kokemusasiantuntijavanhemmat kuvasivat tärkeäksi, että ylipäättään kysytään perheen arjen eri osa-alueista. Vanhempien toiveissa korostui se, että ammattilaisten toivottiin kysyvän monipuolisesti ja laajasti eri osa-alueista. Kokemus oli saattanut olla, että työskentely vanhempien ja lapsen kanssa oli jäänyt pinnalliseksi.

Tärkeä osa työvälinettä on palautteen kysyminen yhteistyösuhteesta - onko puhuttu lapselle tai nuorelle tärkeistä asioista. Fern (2012) on nostanut esille palautteen kysymisen tärkeyden etenkin nuorten kohdalla: suhde nuoren ja työntekijän välillä muodostuu tasa-arvoisemmaksi, kun työntekijä pyytää palautetta siitä, miltä työskentely on tuntunut. Palautteen pyytäminen viestii nuorille, että heidän tietoaan ja asiantuntemustaan arvostetaan. (Fern 2012, 15.)

Yhdessä-arviointityöväline ja käytännön kokeilut

Yhdessä-arviointityöväline muodostuu lapsen tai nuoren sekä vanhemman kanssa työskentelyyn tarkoitettua lomakkeista (kuvio 3 ja 4). Arviointityövälineessä on kysymyksiä, joista kuhunkin on liitetty jana, jossa on “-liikennevalot”: vihreä väri kuvaa ihanteellista tilannetta, keltainen jonkin verran mietityttävää tilannetta ja punainen sitä, että asiakkaalla tai työntekijällä on teemaan liittyen suurempia huolia.

Kun asiakaslapsi tai -vanhempi ja työntekijä ovat asettaneet arvionsa janalle kunkin kysymyksen kohdalla, käydään työntekijän johdolla syventävää keskustelua arvioitavasta osa-alueesta. Tässä voidaan hyödyntää apuna tukikysymyksiä. Tukikysymykset laajentavat janalla käsiteltyä teemaa ja saattavat helpottaa yhteistä keskustelua. Tukikysymyksiä voi käyttää keskustelun alusta asti myös niin, että ne ovat asiakkaan ja työntekijän nähtävillä. Toimintatapa tulisi valita sen mukaan, mikä sopii asiakkaalle parhaiten.

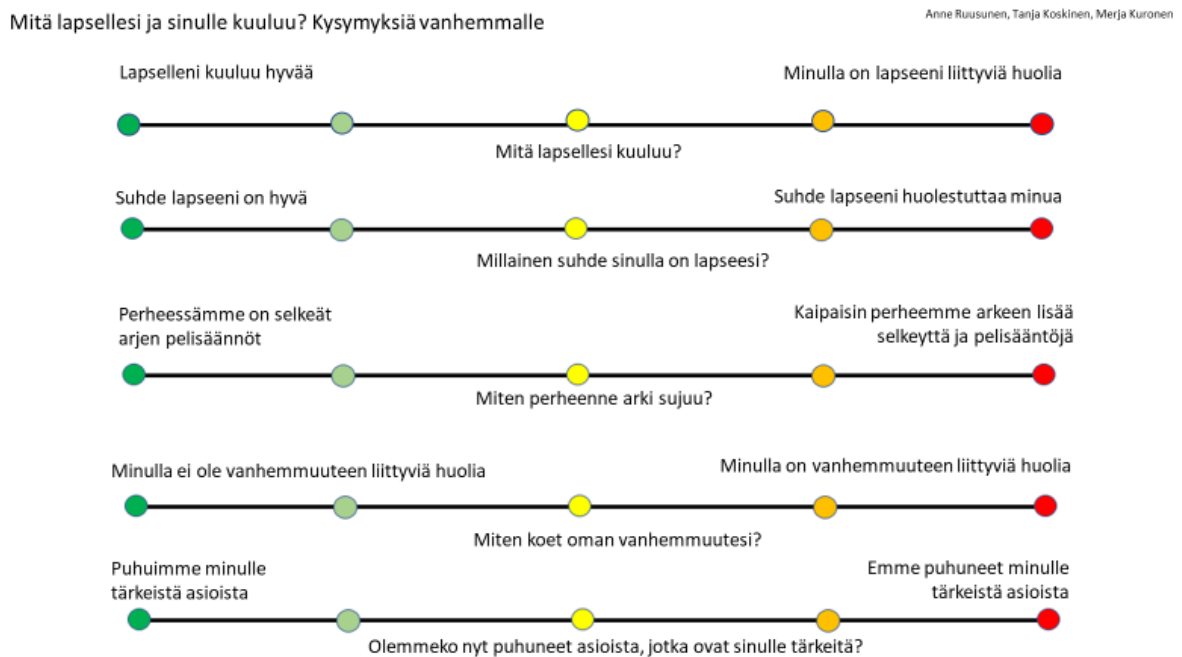
Esimerkki: Lasta tai nuorta on pyydetty asettamaan janalle merkintä siitä, mitä hän ajattelee vapaa-ajan harrastuksistaan ja muusta mieluisasta tekemisestä.

Kuvio 3. Esimerkkikuva lapsen lomakkeen janasta

Kun lapsi/nuori on asettanut oman arvionsa janalle, työntekijä voi kysyä häneltä lisää tukikysymysten avulla. Jos lapsesta tai nuoresta tuntuu hankalalta asettaa arviota janalle, tukikysymyksiä voi käyttää jo silloin, kun keskustelua aloitetaan. Työntekijä myös perustelee asiakkaalle oman arvionsa kyseessä olevasta teemasta; miksi työntekijä merkitsee oman arvionsa tietylle kohtaa janaa.

Alla lapsen ja nuoren lomake ja tukikysymykset kokonaisuudessaan (kuvat 3 ja 4) sekä vanhemman lomake ja tukikysymykset (kuvat 5 ja 6).

Kuvio 4. Yhdessä-arviointityövälineen kysymyslomake lapselle (Ruusunen, Koskinen, Kuronen)

Yhdessä-arviointityövälineen ohjeet työntekijälle lapsen tai nuoren kanssa työskentelyyn (Ruusu- nen, Koskinen, Kuronen)

Lapsen oma kokemus ja ammattilaisen näkemys lapsen tilanteesta - tukilomake

Kerro lapselle tai nuorelle, mihin oma, janalle merkitty arviosi perustuu.

Jokaisen teeman alla on tarkentavia kysymyksiä. Voit kertoa, mikä oma ammatillinen arviosi on näihin asioihin liittyen ja kysyä samalla lisää lapselta/nuorelta. Tämän ohjeen voi myös antaa lapselle/nuorelle keskustelun tueksi.

Mitä sinulle kuuluu?

- Millainen päivä sinulla on ollut tänään? Oletko tyytyväinen elämääsi juuri nyt? Kerrotko lisää siitä, mikä tekee sinut tyytyväiseksi/mikä huolestuttaa?
- Jos vanhemmiltasi kysyttäisiin, sinusta, mitä he kertoisivat? Entä kaverisi?
- Mistä pidät koulussa eniten? Onko sinulla koulussa kavereita?

Onko sinulla vapaa-ajalla harrastuksia tai muuta tekemistä, josta pidät?

- Mitä teet mieluiten, kun pääset koulusta? Entä iltaisin?
- Mitä tykkäät tehdä kavereiden kanssa?
- Onko sinulla jotakin kivaa tekemistä, jota mielelläsi teet? Harrastatko jotakin?

Pitävätkö vanhempasi huolta siitä, että arkesi sujuu, esim. koulunkäynti, kotiintuloajat, nukkumaanmenoajat, kodin säännöt?

- Onko kotonasi sääntöjä? Oletko osallistunut säännöistä sopimiseen? Onko sinulla kotiintuloajat? Onko perheessänne ruoka-aikoja? Kuka huolehtii siitä, että syöt aamupalaa?
- Nukutko omasta mielestäsi riittävästi? Onko sinulla nukkumaanmeno aika?
- Jos tarvitset apua läksyissä, kuka auttaa sinua?

Onko sinulla elämässäsi ihmisiä, jotka kuuntelevat ilojasi ja huoliasi?

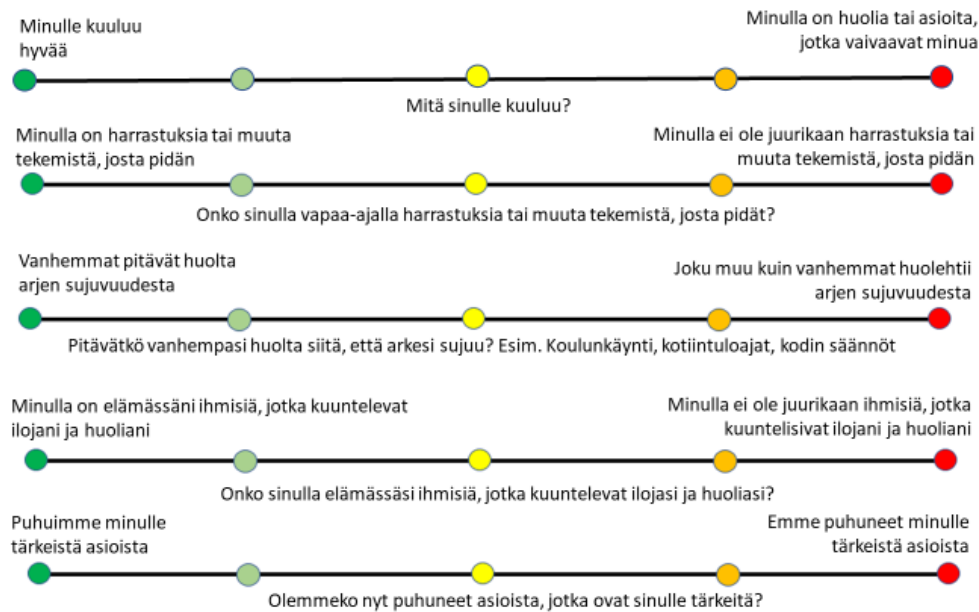
- Jos olet surullinen, kenelle kerrot siitä?
- Jos jotakin iloista on tapahtunut, kenelle kerrot siitä?
- Onko sinulla kavereita, joiden kanssa vietät aikaa? Millaisia asioita teette yhdessä?
- Muistatko sellaisia tilanteita, että sinua on pelottanut? Kenelle kerroit asiasta?
- Onko joku huutanut sinulle? Onko joku töninyt sinua? Onko joku joskus lyönyt sinua? Onko sinua koskaan suljettu huoneeseen yksin?

Olemmeko nyt puhuneet asioista, jotka ovat sinulle tärkeitä?

- Miltä tuntui jutella minun kanssani? Käyttäydyskö niin, että sinun oli kiva olla täällä?
- Toivoisitko, että puhuisimme vielä jostakin?
- Oliko jokin aihe sellainen, josta puhuminen tuntui turhalta? Mikä siihen vaikutti?
- Mikä tekisi hankalasta asiasta juttelemisestä helpompaa?

Mitä sinulle kuuluu? Kysymyksiä lapselle

Anne Ruusunen, Tanja Koskinen, Merja Kuronen

Kuvio 5. Yhdessä-arviointityövälineen kysymyslomake vanhemmalle (Ruusunen, Koskinen, Kuronen)

Yhdessä-arviointityövälineen ohjeet työntekijälle vanhemman kanssa työskentelyyn (Ruuskanen, Koskinen, Kuronen)

Vanhemman ja ammattilaisen näkemys lapsen tilanteesta

Kerro asiakkaalle, mihin oma, janalle merkitty arviosi perustuu. Jokaisen teeman alla on tarkentavia kysymyksiä. Voit kertoa, mikä oma ammatillinen arviosi on näihin asioihin liittyen ja kysyä samalla asiakkaalta lisää. Tämän ohjeen voi myös antaa asiakkaalle keskustelun tueksi.

Mitä lapsellesi kuuluu?

- Millainen lapsesi on? Millaisia asioita lapsi mielellään tekee? Onko lapsella kavereita? Millaisia?
- Ovatko lapsesi tunnetilat mielestäsi useimmiten iloisia/positiivisia vai surullisia/negatiivisia? Mihin tämä voisi mielestäsi liittyä?
- Onko lapsella terveyteen ja toimintakykyyn liittyviä haasteita, esimerkiksi jokin hoitoa tai lääkitystä edellyttävä sairaus tai tila? Onko lapsella koulussa jotakin lisätukea, esim. erityisen tuen päätös?

Millainen suhde sinulla on lapseesi?

- Mikä on parasta sinun ja lapsesi välisessä suhteessa/vanhemmuudessa? Onko tilanteita, joissa koet vanhemmuuden erityisen haastavaksi?

Miten perheenne arki sujuu?

- Miten arkenne sujuu? Onko sinulla tukiverkostoa?
- Millainen perheenne työllisyys- ja talustilanne on? Oletko töissä? Millainen tilanne laskujen suhteen on, onko esimerkiksi vuokra ja sähkölaskut helppoa maksaa ajallaan?
- Mitä ajattelet perheen kodista ja asuinalueesta?
- Onko perheen lähimenneisyydessä tai aiemmin ollut tapahtumia, jotka ovat vaikuttaneet perheenjäseniin?
- Miten käytät alkoholia? Käytätkö muita päihteitä? Onko sinulla huolta jonkun perheenjäsenen päihteiden käytöstä?

- Onko lapsi nähnyt tai kokenut tilanteita, joissa olisi huudettu, tönitty tai lyöty?
- Oletko itse nähnyt tai kokenut tilanteita, joissa olisi huudettu, tönitty tai lyöty?
- Kyky asettaa asia mukaisia rajoja: millaisia rajoja tai sääntöjä teillä on kotona?
- Onko arkenne säännöllistä, esim. nukkumaanmenoajat, ruokailut?

Miten koet oman vanhemmuutesi?

- Millaisia vahvuuksia sinussa on vanhempana?
- Millaisilla tavoilla luot lapselle turvallisuuden tunnetta arjessa?
- Millaiseksi koet lapsen turvallisuutta lisäävien rajojen asettamisen ja niistä kiinni pitämisen? Esim. kotiintuloajat, ruokailuajat jne.?
- Millä tavoilla tuet lapsen taitoja? Miten keuhut ja kannustat lasta?
- Miten tuet lasta kertomaan tunteistaan ja kokemuksistaan? Miltä sinusta tuntuu käsitellä lapsen kanssa näitä kokemuksia ja tunteita?

Olemmeko nyt puhuneet asioista, jotka ovat sinulle tärkeitä?

- Toivoisitko, että puhuisimme vielä jostakin? Oliko jokin aihe sellainen, josta puhuminen tuntui turhalta? Mikä siihen vaikutti? Mikä tekisi asiasta keskustelusta helpompaa?

Yhdessä -arviointityövälinettä kokeiltiin Päijät-Hämeessä pienimuotoisesti. Asiakastapaamisissa työvälinettä kokeillut työntekijä käytti lomakkeesta laminoitua, A3-kokoista versiota keskustelun tukena asiakaslasten ja -nuorten kanssa. Työntekijä ja asiakas merkitsivät erivärisillä tusseilla, miten he näkevät lapsen ja perheen tilanteen. Merkinnät poistettiin keskustelun jälkeen, mikä tukee ajatusta siitä, että arvioinnin kohde, lapsen ja nuoren elämäntilanne ja hyvinvointi, ovat muuttuvia. Työväline oli työntekijän mukaan helppokäyttöinen noin 10-vuotiaiden ja siitä vanhempien kanssa. Tätä nuorempien kanssa Yhdessä -työvälinettä ei kokeiltu hankkeen aikana.

Arviointityövälinettä on myös käytetty systeemissä viikkokokouksessa keskustelun tukena, kun on pyrittävä hahmottamaan lapsen ja perheen kokonaistilannetta. Viikkokokouksen aikana yksi työntekijä on kuunnellut käytyä keskustelua ja samalla työvälineen avulla pyrkinyt hahmottamaan, miltä lapsen tai nuoren kokonaistilanne kuulostaa. Tätä tietoa voidaan käyttää muun muassa silloin, kun viikkokokouksen keskustelua viedään asiakkaalle.

Arviointityövälinettä kokeilleiden ammattilaisten palaute oli, että työvälineen tuella voi helposti nähdä kokonaiskuvan yhdessä asiakkaan kanssa; Mitkä asiat asiakkaan elämäntilanteesta huolestuttavat? Mistä asioista ollaan samaa ja mistä eri mieltä? Työntekijöiden kokemuksista kävi ilmi, että kun yhdessä käytyä keskustelua jäsenetään kirjauksista asiakastietojärjestelmään, tekstin jäsentämisessä voidaan käyttää tukena asiakkaan kanssa täytettyä arviointityövälineen lomaketta.

Johtopäätökset

Monitoimijainen arviointi edellyttää yhteistä, dialogista työskentelyä asiakkaan, hänen perheensä ja muiden perheen kanssa työskentelevien ammattilaisten kanssa. Yhdessä -arviointityöväline voi tuoda selkeytystä ja tukea yhteiseen arviointiprosessiin. Työvälineiden käytössä on kuitenkin huomioitava, että pystyvät parhaimmillaankin toimimaan arviointityöskentelyssä tukena ja arvioinnin jäsentäjänä, sillä toimiva vuorovaikutus ja suhteen luominen asiakkaaseen ovat avainasemassa kaikessa arviointityössä.

TuLas -hankkeen aikana esitettiin kentältä tarvetta työvälineelle, jolla voisi esimerkiksi pisteyttämällä tai muulla selkeällä tavalla ohjata asiakkaita oikeisiin palveluihin niin, että työntekijä voisi helposti määritellä oikean tasoisen palvelun. Kuten esim. Yliruka ym. (2018) ja Munron (2011) selvityksissä todetaan, kompleksisia tilanteita ei voida arvioida laadukkaasti yksinkertaistavilla työvälineillä. Mitä kompleksisempi lapsen ja perheen tilanne on, sitä enemmän tarvitaan lähestymistapaa, jossa huomioidaan kunkin perheen yksilöllisten olosuhteiden vaikutukset ja esimerkiksi ammatillisen verkoston siiloutumisen vaikutus perheen tilanteeseen ja avuntarpeeseen. Kaikessa laadukkaassa lapsiperhepalveluiden tiedonmuodostuksessa tulee huomioida systeemisyyden ja suhdeperustaisuuden lisäksi asiakkaiden yksilöllisissä elämäntilanteissa.

Kokemusasiantuntijat ovat nostaneet työvälineen kehittämisprosessissa esille, että arviointiin liittyvien teemojen esiin nostaminen on erittäin tärkeää. Arvioinnin sanoittaminen korostuu monitoimijaisen arvioinnin

toteutumisen näkökulmasta - jotta asiakas voi olla yksi toimijoista arvioinnissa pitää hänellä olla tieto siitä, mihin arvioinnilla pyritään ja mitä arviointi on sisällöltään. Välineet voivat auttaa tässä avaamisessa, mutta niiden käyttöä tärkeämpää on kuitenkin suhde asiakkaan ja ammattilaisen välillä. Mikään väline ei korvaa luottamuksellisen työskentelysuhteen merkitystä. Arviointityöväline voi kuitenkin tukea monitoimijaista systeemistä arviointia avaamalla arvioinnin perusteita konkreettisiksi perheen arkea kuvaaviksi osa-alueiksi. Se ohjaa tekemään arviointi yhdessä asiakkaan kanssa sekä avaamaan kunkin arviointiprosessissa osallisena olevan arvioinnin perusteita.

Arviointityövälineen käytännön kokeilut jäivät Tulevaisuuden lastensuojelu -hankkeen aikana vähäiseksi. Arviointityöväline herätti kuitenkin ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden keskuudessa kiinnostusta. Jatkossa olisi tärkeää kokeilla, miten Yhdessä-arviointityöväline sopii asiakastyöhön. Ennen kaikkea olisi tärkeää saada tietoa siitä, miten asiakkaat kokevat tämän kaltaisen tuen perheen tilanteesta käytävälle arviointikeskustelulle ja miten työvälinettä voidaan hyödyntää moniammatillisesti.

Lähteet

- Aaltio, Elina & Isokuortti, Nanne (2019) Systeemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementit. Kuvaus asiakastason ydinelementeistä, tavoitteista ja toimintamekanismeista. Työpäperi 33/2019. Helsinki: THL. [Linkki julkaisuun](#)
- Aarnio, Noora & Miettunen Nanna (2018) Kompleksisuus sosiaalihuollon vaativuuden määrittelijänä. Teoksessa Päivi Petrelius & Pia Eriksson (toim.) Uudistuva lastensuojelu. Kohti asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoimintaa. Työpäperi 32/2018, Helsinki: THL, 231–240. [Linkki julkaisuun](#)
- Agget, Percy & Swainson, Mary & Tapsell, Dave (2015) ‘Seeking permission’: an interviewing stance for finding connection with hard to reach families. *Journal of Family Therapy* 37, 190–209. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1467-6427.2011.00558.x>
- Civil Tiina & Abrahamsson, Outi & Mäki-Fossi, Satu & Miettunen, Nanna (toim.) (2019) Systeeminen lastensuojelu monitoimijaisuuden ja osallisuuden varmistavana verkostotyönä. Työpäperi 34/2019. Helsinki: THL. [Linkki julkaisuun](#)
- Fagerström Katarina (2016) Ihmissuhteita rakentava ja ylläpitävä lastensuojelu. Hackneyn malli ja systeeminen käytäntö lastensuojelutyössä. Työpäperi 42/2016. Helsinki: THL. [Linkki julkaisuun](#)
- Fattore, Toby & Mason, Jan & Watson, Elizabeth (2009) When children are asked about their well-being: towards a framework for guiding policy. *Child Indicators Research* 2 (1), 57–77.
- Fern, Elizabeth (2012) Child-Directed Social Work Practice: Findings from an Action Research Study Conducted in Iceland. *British journal of Social Work*, 1-19.
- Forbes, Joan & Watson, Cate eds. (2012) The transformation of children’s services. Examining and debating the complexities of inter/professional working. Taylor & Francis.
- Lahtinen, Pia & Männistö, Leena & Raivio, Marketta (2017) Kohti suomalaista systeemistä lastensuojelun toimintamallia. Keskeisiä periaatteita ja reunaehtoja. Työpäperi 7/2017. Helsinki: THL.
- Lastensuojelulaki 417/2007. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>
- Mason, Barry (2010) Six aspects of supervision and the training of supervisors. *Journal of Family Therapy* 32, 436–439.
- Munro, Eileen (2011) The Munro Review of Child Protection: Final Report A child-centred system. Department for Education. The Munro Review of Child Protection: Final Report
- Petrelius, Päivi & Tulensalo, Hanna & Jaakola, Anne-Mari & Hietämäki, Johanna (2016) Kohti lapsikeskeistä ja kokonaisvaltaista lapsen tilanteen ja tuen tarpeiden arviointia. Teoksessa Päivi Petrelius, Hanna Tulensalo, Anne-Mari Jaakola, Johanna Hietämäki (toim.) Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Työpäperi 33/2016. Helsinki: THL <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-749-7>
- Ruusunen Anne & Kuronen Merja (2022) Julkaisematon materiaali lastensuojelun ja perhesosiaalityön rajapintatyöskentelyssä tapahtuvaan arviointiin.
- Saurama Erja & Hällman, Heidi & Nousiainen, Kirsi & Seppälä, Ullamaija (2007) Kohti syvempää ymmärrystä sosiaalityössä. Tutkiva ja arvioiva työote sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 16, 2007, 80 – 81.
- Tulensalo Hanna & Kumpulainen, Kirsti & Kekkonen, Marjatta (2017) Monitoimijainen arviointi. Erityis- ja vaativan tason palvelujen työpajaprosessin raportit osana Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa. Työpäperi 26/2017. Helsinki: THL.
- Yliruka, Laura & Vartio, Riitta & Pasanen, Kaisa & Petrelius, Päivi (2018) Monimutkaiset ja erityistä osaamista edellyttävät asiakastilanteet sosiaalityössä: Valtakunnallisen kyselyn tuloksia. Työpäperi 16/2018. Helsinki: THL. [Linkki julkaisuun](#)
- Yliruka, Laura & Petrelius, Päivi & Alho, Sirkka & Jaakola, Anne-Mari & Lunabba, Harry & Remes, Silja & Keränen, Saara & Teiro, Sanna & Terämä, Anne-Marie (2020) Osaminen lastensuojelun sosiaalityössä. Esitys asiantuntijuutta tukevasta urapolkumallista. Työpäperi 36/2020. Helsinki: THL.

16. Lasta koskevan monitoimijaisen palvelutarpeen arvioinnin ja yhteistyön kehittäminen Itä- ja Keski-Suomessa

Katariina Katainen, sosiaalityöntekijä YTM, lastensuojelun kehittämisasiantuntija (LUMO-hanke), Kuopion kaupunki

Marika Huupponen, sosiaalityöntekijä YTM, lastensuojelun kehittäjä (LUMO-hanke), Etelä-Savon sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus

Johdanto

Tässä artikkelissa käsitellään lasta koskevan monitoimijaisen palvelutarpeen arvioinnin yhteistyökäytäntöjä ja työkäytäntöjen kehittämistä siten kuin ne ovat LUMO-hankkeen kehittämistyössä näyttäytyneet. LUMO – Lastensuojelun uudistaminen monialaisesti Itä- ja Keski-Suomessa 2020–2022 oli yksi viidestä alueellisesta sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen (STM) Lastensuojelun monialainen kehittäminen -valtionavustushankkeesta. Hanketyön tavoitteena oli parantaa eri toimijoiden välistä yhteistyötä lastensuojelun asiakkaiden asioissa, jalkauttaa lastensuojelun systeemistä toimintamallia koko lapsen asiassa toimivan verkoston yhteiseksi toimintatavaksi sekä vahvistaa asiakkaan osallisuutta omista asioistaan. Kehittämistarpeiden taustalla olivat lastensuojelun tunnistetut kehittämistarpeet, kuten puutteet vakavammin oireilevien lasten auttamisessa ja lastensuojelun työntekijöiden kuormittuminen.

LUMO-hankkeessa monitoimijaisen yhteistyön toimintakäytäntöjä kehitettiin muun muassa lasta koskevan palvelutarpeen arvioinnin prosessissa. Palvelutarpeen arviointi valikoitui monitoimijaisen yhteistyön kehittämisen kohteeksi, koska siinä konkretisoituu perus- ja erityistason palvelujen yhdyspintatyö. Tarpeen vaatimassa laajuudessa ja riittävän perusteellisesti tehdyssä, oikea-aikaisessa palvelutarpeen arvioinnissa lapsen tilanne voidaan kartoittaa syvällisesti, tunnistaa ongelmat ja aloittaa lapsen ja perheen tilannetta parhaiten auttavat palvelut ja tukitoimet. Onnistuneessa monitoimijaisessa yhteistyössä sovitaan vastuista ja työskentelytavoista, tehdään yhteinen suunnitelma, siirretään tietoa riittävästi ja vältetään sektoroitunut työ ja pirstaleina oleva tieto. (Ks. esim. Tulensalo, Kumpulainen ja Kekkonen 2017, 12.)

Myös asiakasnäkökulmasta palvelutarpeen arviointia on tarve kehittää suuntaan, jossa lapsen tilanne tulee arvioitua kokonaisvaltaisesti ja asiakas kohdataan tasaveroisena toimijana ja oman asiansa asiantuntijana (Tulensalo, Kumpulainen ja Kekkonen 2017, 12). Lastensuojelun kokemusasiantuntija Mareena Heinonen (2016) on muistuttanut, että arvioinnin itsessään tulee olla tukea perheille auttaen perhettä löytämään omat vahvuudet ja voimavarat. Arvioinnissa ei myöskään tule keskittyä vain tietyn palvelun tarpeellisuuden arviointiin, vaan muodostaa monitoimijaisesti ymmärrystä lapsen kokonaistilanteesta. Tieto tulee rakentaa monitoimijaisessa arvioinnissa niin, että lapsen arjen ympäristöistä, tärkeistä ihmissuhteista, lapsen kokemuksista sekä lapsen ja perheen tuen ja palvelujen tarpeesta muodostuu monipuolinen, kokonaisvaltainen käsitys. (Heinonen 2016, 3.)

LUMO-hankkeessa lapsen monitoimijaista palvelutarpeen arviointia kehitettiin hanketyöntekijöiden koossa paikallisissa ja alueellisissa monialaisissa kehittäjäryhmissä. Pysyvien kehittäjäryhmien lisäksi kehittämistyöhön kutsuttiin hankealueen muiden kuntien ja kuntayhtymien toimijoita kommentoimaan kehitystyötä matkan varrella. Lisäksi järjestettiin hankealueen kaikille monialaisille toimijoille avoimia ja yhteisiä verkkopajoja, joiden eri teemaisilla sisällöillä tuettiin lapsen monitoimijaisen palvelutarpeen arvioinnin kehittämistä.

Kehittämistyön aikana syntyi lapsen palvelutarpeen arviointia koskevia yhteisiä periaatteita, joista muotoutui edelleen konkreettisia toimintaohjeita. Tuloksena syntyi lapsen monitoimijaista palvelutarpeen arviointia ohjaavat toimintakortit neljälle arviointiin osallistuvalla toimijalla: lastensuojeluilmoitusvelvolliselle

ammattilaiselle, arvioinnista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, muulle arviointiin mukaan kutsuttavalle yhteistyökumppanille sekä asiakkaalle.

Kehittämistyön lähtökohdat

LUMO-hankkeessa lapsen monitoimijaisen palvelutarpeen arvioinnin rakenteen pohjana on käytetty lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) työssä kehitettyä monitoimijaista arviointi- ja yhteistyömallia. Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelmassa (LAPE) yhtenä keskeisenä tehtävänä oli integratiivisten toimintamallien kehittäminen perus- ja erityistason palveluihin. (Tulensalo, Kumpulainen ja Kekkonen 2017, 12.) Yhteisesti toteutetun arvioinnin keskeisiä elementtejä ovat moniammatillisuus, monialaisuus ja monitoimijaisuus. Moniammatillisessa työssä eri ammattiryhmien asiantuntijat jakavat osaamista, tietoa ja valtaa. Moniammatillista työtä tarvitaan, jotta saavutetaan tavoitteita, joita ei yksittäisesti pystytä toteuttamaan. Monialaisessa yhteistyössä toimintaa kehitetään yhteisessä tahtotilassa ja arvostetaan toisen ammatillista osaamista ja kaikilla on tasavertainen ryhmänjäsenyys. (Pitkänen, Tarvainen ja Vehviläinen 2010, 54–57.) Myös palvelujen on oltava monialaisia silloin, kun asiakas tarvitsee useamman eri sektorin apua yhtä aikaa (Tulensalo, Kumpulainen ja Kekkonen 2017, 14).

LAPE-työryhmässä valittu käsite monitoimijaisuus puolestaan korostaa lapsikeskeisyyttä arviointiprosessissa. Lapsi ja hänen perheensä nähdään arviointiprosessissa aktiivisina toimijoina. Lapsen toimijuus tarkoittaa lapsen kohtaamista ja asiakassuhteen luomisena lapseen. Keskeisimpänä teemana arvioinnissa ovat lapsen hyvinvointi ja turvallisuus, lapsen elämäntilanteen kokonaisuus ja lapsen omat kokemukset. Koottua tietoa reflektoidaan ja tulkitaan yhdessä lapsen, perheen ja muiden toimijoiden kanssa. Monitoimijaisen yhteistyön vahvistamisessa ja työskentelyssä keskeistä on myös ammatillisen asiantuntemuksen ja voimavarojen yhdistäminen lasten ja perheiden kokonaisvaltaiseksi auttamiseksi. (Tulensalo, Kumpulainen ja Kekkonen 2017, 14; Petrelius ym. 2016, 8.)

Monitoimijaisuuden lisäksi LUMOn toimintakortteihin on kirjoitettu sisään systeeminen toiminta- ja ajattelumalli koko lapsen palvelutarpeen arviointiprosessin läpäisevänä periaatteena. Systeemistä toimintamallia hyödyntävässä lapsen monitoimijaisessa palvelutarpeen arvioinnissa lapsilähtöisyys, osallisuus ja reflektiivisyys muodostavat kehyksen moniammatilliselle toiminnalle (Fabritius 2021, 19). Systeeminen toimintamallin on jo melko laajasti lastensuojelun sosiaalityöhön jalkautettu toimintamalli. Toimintamallin järjestelmällisestä käytöstä palvelutarpeen arviointiprosessissa ei ole olemassa tarkkaa tietoa (ks. esim. Yliruka & Tasala 2022), mutta systeemissä toimintamallissa on elementtejä, joita voi ja kannattaa hyödyntää myös lyhyemmissä asiakkuusprosesseissa. Siksi monitoimijaista palvelutarpeen arviointia on myös tässä kehittämistyössä haluttu ohjata systeemisen toiminta- ja ajattelumallin suuntaan.

Hankkeen alussa kartoitettiin yhteistyön tilannetta Itä- ja Keski-Suomen alueelle suunnattujen kyselyjen avulla. Kyselyjä tehtiin kaksi – yksi lastensuojelun moniammatilliselle yhteistyöverkostolle ja toinen lastensuojelussa työskenteleville ammattilaisille. Lastensuojelun yhteistyökumppaneille suunnattuun kyselyyn vastasi Itä- ja Keski-Suomen alueelta 548 ammattilaista. Vastajat olivat esimerkiksi sivistystoimen ja terveydenhuollon ammattilaisia, joilta kysyttiin arvioita ja kokemuksia yhteistyön haasteita ja mahdollisuuksia. Kyselyn tuloksista on julkaistu LUMO-hankkeessa raportti Kuuntele ja arvosta – sattumanvaraisesta tuesta kohti onnistunutta yhteistyötä (Huupponen & Timonen 2021).

Kyselyn keskeinen havainto oli, että arjen yhteistyötä haastaa etenkin tiedonkulun ongelmat ja vaihteleva palvelujen saatavuus. Yhteistyökumppanit kokivat, ettei lastensuojelusta saa riittävästi tietoa lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen ja perheen tilanteesta, erityisesti lastensuojeluilmoituksen tekemisen jälkeen. Yhteistyö on sattumanvaraista riippuen yksilöiden välisestä työskentelystä, eikä sitä ohjaa toimivat rakenteet. Yhteistyökumppaneille lastensuojelun resurssipula näyttäytyy kaaoksena, jota aiheuttaa muun muassa työntekijöiden vaihtuvuus. Vastajien näkemysten mukaan palveluketjuja tulisi tarkastella enemmän kokonaisuutena ja yhteistyöhön tulisi panostaa enemmän. Työn johtamiseen ja organisointiin tulisi kiinnittää entistä enemmän huomioita. Toistemme työskentelyä ei tunneta riittävässä määrin, minkä vuoksi odotukset yhteistyökumppania kohtaan ovat epärealistia, yli- tai alimitoitettuja tarpeeseen nähden. Koettiin myös, että toisen työtä ei arvosteta riittävästi.

Yhteistyökumppanit näkevät lastensuojeluilmoitukseen ja monialaiseen tiedon vaihtoon liittyvät ongelmat edelleen hyvin saman suuntaisina kuin aikaisemmin tehtyjen kyselyjen ja selvitysten valossa. Moniammatillinen yhteistyö on usein vähäistä ja luonteeltaan vakiintumatonta. Asiakasnäkökulmasta arvioinnin kehittämisen tarpeet liittyvät ainakin arvioinnin kokonaisvaltaisuuteen ja kohtaamiseen. Asiakkaat kokevat, että palveluissa ei kartoiteta kokonaisvaltaisesti ihmisen elämäntilannetta, vaan tieto on palasina eri toimijoilla. Arviointia voidaan toteuttaa ulkokohtaisesti siten, että asiakas kokee olevansa arvioinnin kohde, ei aktiivinen toimija. (Hietämäki, Kuusinen, Pursi ja Rajala 2017, 417–429; Tulensalo, Kumpulainen ja Kekkonen 2017, 12.)

Ratkaisuiksi monialaisen yhteistyön nykytilan ongelmiin LUMOn yhteistyökumppaneiden kyselyn vastaajat tarjosivat tiedonkulun parantamista, yhteisiä koulutuksia sekä säännöllistä vuorovaikutusta eri ammattilaisten kesken. Koettiin, että on tärkeää sopia yhteisestä vastuun jaosta ja tehdä yhteistä suunnitelmaa. Yhteistyökumppanit näkivät, että lastensuojelun resurssit tulisi saada myös kuntoon ja varmistaa henkilöstön pysyvyys ja osaaminen.

LUMO-hankkeen lastensuojelun ammattilaisille suunnatun kyselyn tulokset monitoimijaisesta yhteistyöstä olivat yhteneväisiä yhteistyökumppaneiden kyselyn kanssa (Katainen 2021; Katainen 2021). Kyselyyn vastasi 134 lastensuojelun ammattilaista, joista iso osa oli sosiaalityöntekijöitä. Lisäksi vastaajat edustivat mm. sosiaaliohjaajia, perhetyöntekijöitä, esihenkilöitä ja lastensuojelulaitosten ohjaajia. Lastensuojelun ammattilaiset arvioivat tietojen vaihtamisen olevan salassapitosäännösten vuoksi epäselvää ja haastavaa. Yhteydenpidon verkoston kanssa koettiin vievän paljon aikaa sekä olevan työlästä. Isojen verkostotapaamisten koettiin olevan usein jäykkiä, eikä niissä koettu olevan mahdollista käsitellä asioita syvällisesti eri toimijoiden näkökulmasta. Lastensuojelun ammattilaiset nostivat esille resurssipulmat etenkin psykiatrisissa palveluissa. Myös lastensuojelun haasteena nähtiin ajan puute sekä vaihtuvat työntekijät, jolloin asiakkaan asioihin ei ehditä perehtyä. Vastauksista nousi esiin resurssien puute, joka estää toimivan ja oikea-aikaisen yhteistyön, vaikka tahtotilaa yhteistyöhön olisi olemassa.

Vastausten perusteella myöskään toisen ammattilaisen työnkuvaa ja toimintamahdollisuuksia ei tunneta riittävästi. Yhteiskumppaneiden odotukset lastensuojelun toimenpiteistä ja siitä, millä edellytyksillä ja kuinka nopeasti niitä tehdään, saattoivat tuntua epärealistisilta. Vastauksissaan lastensuojelun ammattilaiset toivoivat, että tieto toimijoiden välillä vaihtuisi sujuvasti ja keskustelu eri toimijoiden välillä olisi avointa ja rakentavaa. Kaivattiin yhteistä vastuunjakoja ja työskentelysuunnitelmaa. Tiedon ja ymmärryksen lisäämistä toisen ammattilaisen työstä pidettiin tärkeänä.

Kehittämistyö Itä- ja Keski-Suomessa

Lapsen monitoimijaista palvelutarpeen arviointia kehitettiin LUMO-hankkeessa kolmessa maakunnassa yhteiskehittämisen periaatteella. Yhteiskehittämisessä ideana on muotoilla palveluita ja muodostaa käsitteitä ja toimintamalleja demokraattisesti eri toimijoiden kesken. Tavoitteena on, että palveluista saadaan paremmin niiden käyttäjien tarpeita vastaavia. Yhteiskehittämisessä asiakas ei ole vain passiivinen kohde ja vastaanottaja, vaan aktiivinen toimija muiden asiantuntijoiden rinnalla. Yhteiskehittämisessä myös opitaan uutta ja rakennetaan yhteistä ymmärrystä. Yhteiskehittäminen vaatii kehittäjäyhteisön, jossa ideaalitalanteessa on eri taustaisia ja erilaista tietoa omaavia toimijoita. Kehittäjäyhteisö kootaan ja määritellään yhteinen kehittämisen kohde ja tavoitteet. (Pöyry-Lassila 2017, 25–28.)

Etelä-Savossa kehittäjäyhteisöön löytyi lapsiperheiden sosiaalityöhön ja lastensuojelun lisäksi kaksi koulua ja yksi päiväkotikiikkelistä. Yhteisölle järjestettiin erilaisia kehittämistapaamisia, joissa keskusteluun osallistui lastensuojelun ja lapsiperheiden sosiaalityön työryhmien edustajia, koulun ja oppilashuollon henkilökuntaa. Pohjois-Savossa monitoimijaisen yhteistyön kehittämiseen lähtivät mukaan Lapinlahden kunnan lastensuojelun ja perhesosiaalityön työntekijät sekä joukko heidän keskeisiä yhteistyökumppaneitaan lasten ja nuorten päihde- ja mielenterveyspalveluista, kasvatus- ja perheneuvolasta, varhaiskasvatuksesta sekä perusopetuksesta ja oppilashuollosta. Keski-Suomesta kehittämistyössä oli mukana kahden kuntayhtymän sekä yhden yksittäisen kunnan sosiaalihuollon työntekijöitä. Sosiaalihuollon yhteistyötahoista mukana oli koulun, varhaiskasvatuksen, perheneuvolan, vammaispalvelun, suun terveydenhuollon sekä päihde- ja mielenterveyspalveluiden ammattilaisia.

Palvelutarpeen arvioinnin käytäntöjä rakennettiin kehittäjäryhmätapaamisissa, yhteistyökumppaneiden haastatteluun ja yhteisessä alueellisessa ja maakunnallisissa työpajoissa. Kehittäjäyhteisöissä nousi esiin hyvää ja laadukasta yhteistyötä koskevia toiveita, näkemyksiä ja edellytyksiä, jotka alkoivat muotoutua yhteiseksi yleisohjeiksi ja lopulta toimijakohtaisiksi toimintakorteiksi. Asiakasnäkökulmaa toimintakorttien sisältöihin toivat LUMO-hanketiimissä mukana olleet lastensuojelun kokemusasiantuntijavanhemmat.

Olenneisinta kehittämisprosessissa kaikissa maakunnissa oli yhteinen keskustelu ja sitä kautta tiedon ja ymmärryksen jakaminen (ks. esim. Pöyry-Lassila 2017, 26). Lisätueksi kunta- tai kuntayhtymäkohtaiseen kehittämiseen järjestettiin koko hankealueen toimijoille suunnattuja avoimia verkkopajoja sekä koulutuksellisia webinaareja. Verkkopajoissa keskityttiin lapsen palvelutarpeen arviointiin esimerkiksi lastensuojeluilmoituskäytäntöjen, systeemisen työotteen ja yhteistyöhön liittyvän lainsäädännön kautta. LUMO-hankkeen koulutuksellisissa webinaareissa – Lumonaareissa – puolestaan ammattilaisten tiedon ja ymmärryksen kasvamista yhteisistä asiakkaista tavoiteltiin eri teemojen avulla, kuten trauma- ja kiintymyssuhdetietoisien ajattelun, koulunkäynnin haasteiden ja asiakasosallisuuden kautta.

Lapsen monitoimijaisen palvelutarpeen arvioinnin läpäiseväksi toiminta- ja ajattelumalliksi nostettiin systeeminen toimintamalli, joka on jo suhteellisen laajasti lastensuojeluun jalkautettu toimintamalli. Koska systeeminen työskentely oli kuitenkin vielä melko uusi asia yhteistyökumppaneille, järjestettiin hankkeessa Sytykettä Yhteistyöhön -valmennuksia, joissa verkostojen jäseniä perehdytettiin sekä lastensuojelun perusteisiin sekä systeemiseen ajattelu- ja toimintamalliin. Valmennuksiin kutsuttiin erityisesti lapsen monitoimijaisen palvelutarpeen arvioinnin kehittäjäryhmiä ja heidän työyhteisöjään, mutta valmennukset olivat avoimia kaikille muillekin kiinnostuneille.

Toimintakortit konkreettisena kehittämistyön tuloksena

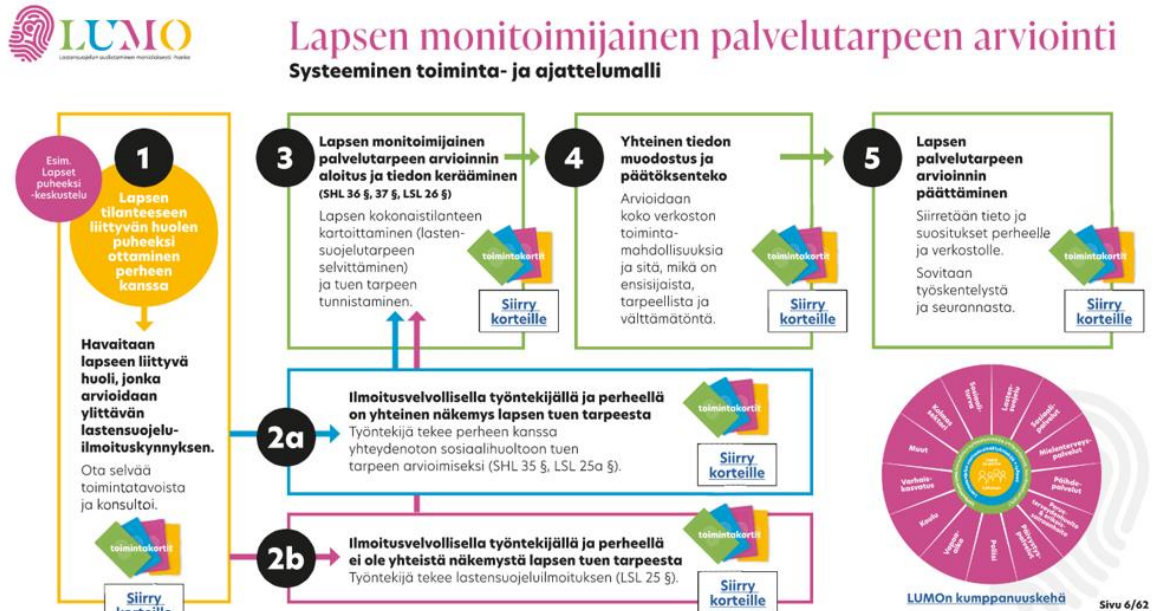
Lapsen monitoimijaisen palvelutarpeen arvioinnin kehittämisen fokus kohdennettiin toimijoiden väliseen yhteistyöhön, toimintatapoihin ja käytäntöihin, sillä palvelutarpeen arviointityöskentelyyn ei ole olemassa rakenteellista ohjausta ja vakiintuneita tapoja (ks. esim. Kaski, Kosola ja Lehtoranta 2016, 91). Palvelutarpeen arviointia ei myöskään ole lainsäädössä erityisen tarkkaan määritelty, vaan se tehdään ”asiakkaan elämäntilanteen edellyttämässä laajuudessa ---” (sosiaalihuoltolaki 36 §). Sekä sosiaalihuoltolaki että lastensuojelulaki kuitenkin velvoittavat monitoimijaiseen yhteistyöhön (Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301, 36 § ja 41 §, Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 31 §).

Lapsen monitoimijaisen palvelutarpeen arvioinnin toimintakorttien sisältämällä ohjeilla halutaan edistää raja-aitojen ja yhteistyön esteiden ylittämistä, joita monitoimijaisessa yhteistyössä lainsäädännöllisestä yhteistyövelvoitteesta huolimatta yhä edelleen ilmenee. Toimintakorttien avulla rohkaistaan ja tehdään näkyväksi lupaa, oikeutta ja velvollisuutta tehdä monitoimijaista yhteistyötä, sekä selitetään palvelutarpeen arvioinnin sisältöä ja kulkua sosiaalihuollon yhteistyökumppaneille ja asiakkaalle. Avoimella ja perustellulla toiminnalla uskotaan myös olevan positiivisia vaikutuksia siihen, miten asiakas kokee voivansa luottaa viranomaisiin ja pystyy sitoutumaan työskentelyyn vaikeammassakin tilanteissa. Toimintakorteilla muistutetaan, että arvioinnin tehtävänä on selvittää lapsen liittyvän huolen todenperäisyys ja sen ongelmat ja riskitekijät lapsen hyvinvoinnille. (ks. LUMO-hanke 4.10.2022: LUMO_Toimintakortit_PTA (adobe.com).)

Koska palvelutarpeen arviointi on laissa säädetty sosiaalihuollon tehtävä, on toimintakorteilla myös linkityksiä arviointiprosessin normiohjaukseen ja muun keskeisen taustatiedon äärelle, kuten Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen ohjeisiin. Toimintakortit lisäävät myös arviointityön läpinäkyvyyttä, koska niistä lukijat pääsevät tutustumaan toisten toimijoiden ohjeisiin ja niiden taustalla olevaan lainsäädäntöön ja perusteluihin. Toimintakorttien monitoimijaista yhteistyötä ohjaavan sisällön näkökulmana ovat etenkin sellaiset palvelutarpeen arviointia vaativat tilanteet, jossa lapsella ja perheellä on useamman yhtäaikaista palvelun tarve, lapsen tilanne on monimutkainen tai vaikeasti selvitettävä. Näissä tilanteissa tuen tarve on tyypillisesti epäselvä ja lapsen asian selvittäminen sosiaalihuollossa toistuu, jos lapsen tai perheen saama palvelu ei ole riittävä.

Toimintakortit ohjaavat toimijoita lasta koskevassa monitoimijaisessa palvelutarpeen arviointiprosessissa vaiheittain (kuva 1). Prosessi alkaa siitä, että joku lapsen tai perheen kanssa työskentelevä ammattilainen havaitsee lapsen liittyvän huolen, jonka arvioi ylittävän lastensuojeluilmoituskyynnyksen. Yhteydenoton

sosiaalihuoltoon tuen tarpeen arvioimiseksi tai lastensuojeluilmoituksen jälkeen prosessi etenee verkoston koolle kutsumiseen ja monitoimijaiseen palvelutarpeen arviointiin, jossa kartoitetaan ja kootaan kaikki lasta koskeva olennainen tieto ja muodostetaan kokonaiskäsitys lapsen tilanteesta. Palvelutarpeen arvioinnin lopussa huolehditaan olennaisen ja välttämättömän tiedon ja suositusten siirtämisestä niille tahoille, jotka jatkavat lapsen ja perheen kanssa työskentelyä.

Kuva 1. Lapsen monitoimijaisen palvelutarpeen arvioinnin prosessikaavio. Lähde: LUMO - Lastensuojelun uudistaminen monialaisesti Itä- ja Keski-Suomessa 2020–2022-hanke. (LUMO-hanke 4.10.2022, 6)

Toimintakorttien ja niiden käyttöönoton tavoitteena on parantaa monitoimijaisen yhteistyön ja arvioinnin laatua. Läpi koko palvelutarpeen arvioinnin toimintakortit kannustavat toimijoita osallistumaan yhteiseen työhön sekä kysymään, konsultoimaan ja kuuntelemaan toisia osallisia, joihin toimintakortit tarjoavat konkreettisia ohjeita. Petrelius, Tulensalo, Jaakola, ja Hietämäki (2016, 5) kirjoittavat, että monitoimijaisen arviointimallin avulla lapsen tuen tarpeet on mahdollista tunnistaa varhain ja toteuttaa asiakkaan osallisuutta, jolloin seurauksena on oikea-aikaista ja oikein mitoitettua apua. Tällä tavoin varmistetaan apu myös niille lapsille ja perheille, jotka tarvitsevat erityistason tai kaikkein vaativimman tason palveluita.

LUMO-hankkeessa kehitetyn lapsen monitoimijaisen palvelutarpeen arviointiprosessin kehittämisessä haluttiin korostaa lapsen ja koko perheen aktiivista toimijuutta ja osallisuutta omassa asiassaan. Asiakkaan korteilla rohkaistaan kysymään ja tuomaan esille omia näkökulmia, ja tehdään ammattilaisten toiminnasta avointa perustelemalla ja selittämällä ammattilaisten toimintaa asiakkaalle. Ammattilaisten korteilla taas ohjataan kertomaan ja perustelemaan toimintaa niin lapselle kuin vanhemmalle, sekä muistutetaan kunnioittavasta ja arvostavasta vuorovaikutuksen tavasta. Toimintakorteilla ammattilaisia ja etenkin palvelutarpeen arvioinnista vastaavaa sosiaalityöntekijää ohjataan sanoittamaan työskentelyn etenemistä ja huolehtimaan siitä, että asiakas tietää mitä seuraavaksi tapahtuu. Lisäksi työntekijää ohjataan kuuntelemaan asiakkaan näkemyksiä ja kokemuksia, sekä tekemään arviointityötä yhdessä asiakkaan kanssa. Toimintakorteilla kerrotaan lapsen oikeudesta tietää hänen asiassaan tehdystä yhteydenotosta sosiaalihuoltoon ja lastensuojeluilmoituksesta ja työskentelyn merkityksestä lapsen kanssa.

Lapsen palvelutarpeen arviointiprosessin edetessä asiakkaan kohtaamiseen ja vuorovaikutukseen liittyvät teemat ovat toimintakorteilla koko ajan esillä. Vaikka lapsen oma tapaaminen on lapsikeskeisyyden konkreettinen tapahtuma, toteavat Petrelius ym. (2016, 9–10), että lapsikeskeisyys ei toteudu yksittäisten tapaamisten varassa, vaan se tarkoittaa prosessimaista suhteen luomista ja lapsen käytettävissä olemista koko

arvioinnin ajan. Lisäksi lapsesta koottu tieto tulee tulkita niin, että lapsi on mukana nimeämässä huolia ja ongelmia ja niihin liittyviä muutostarpeita. Kaski, Kosola ja Lehtoranta (2016, 98) huomauttavat, että ”lastensuojelutarpeen selvitystä (ja palvelutarpeen arviointia) päätettäessä lapsen osallisuus ei toteudu, jos lapsella ei ole mahdollisuus esittää näkemyksiään sosiaalityöntekijän yhteenvetoon kirjaamiin asioihin ja sosiaalityöntekijän näkemyksiin hänen omasta tilanteestaan”.

Lapsikeskeisen työskentelyn esteeksi on noussut ennen kaikkea kiire (Petrelius ym. 2016, 8). Myös LUMO-hankkeen työskentelyssä sosiaalityöntekijät ovat viestineet kokevansa ristiriitaa sen suhteen, että sosiaalihuoltolain mukaisten asiakkuuksien ja palvelutarpeen arviointien yhtäaikaista määrää työntekijää kohti ei ole rajoitettu siten kuin lastensuojelussa, vaikka palvelutarpeen arvioinnin koetaan olevan paljon työskentelyä vaativa ja aikaa vievä prosessi laadukkaasti ja perusteellisesti toteutettuna.

Yhteenveto ja reflektointi

LUMO-hankkeessa kehitetyt lapsen monitoimijaisen palvelutarpeen arvioinnin toimintakortit ohjaavat hyvään ja laadukkaaseen monitoimijaiseen yhteistyöhön lapsen kokonaistilanteen kartoittamiseksi ja arvioimiseksi. Toimintakorttien tavoitteena on rohkaista jokaista lapsen palvelutarpeen arviointiin osallistuvaa toimijaa – oli kyse sitten ammattilaisesta tai asiakkaasta – tuomaan oman asiantuntemuksensa yhteiseen työhön lapsen edun toteuttamiseksi. Toimintakortit tukevat työntekijää huolen puheeksi ottamisessa perheen kanssa sekä selittävät yhteydenoton sosiaalihuoltoon tuen tarpeen arvioimiseksi ja lastensuojeluilmoituksen tekemistä myös perheelle. Toimintakortit avaavat kunkin toimijan roolia yhteisessä palvelutarpeen arviointityössä ja niiden avulla ohjataan lapsen edun kannalta tarvittavan ja välttämättömän tiedon siirtämisessä.

Lapsen monitoimijaisen palvelutarpeen arvioinnin toteuttamisessa työn arjessa on monia haasteita, jotka tulevat esiin sekä tutkimuksissa että myös LUMO-hankkeen aikana toteutetussa yhteistyökyselyssä ja kehittämistyössä. Onkin syytä pohtia, minkälaisia mahdollisuuksia ammattilaisilla on hyödyntää työssään monitoimijaisuutta tukevia työvälineitä. Palvelutarpeen arviointiin liittyy sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta paljon dokumentointia ja lainsäädännön asettamia aikataulupaineita. Näyttäisi siltä, että aikavaatimukset ja suuret palvelutarpeen arvioinnin asiakasmäärät aiheuttavat painetta nopeaan aikataulun mukaiseen työskentelyyn, ja monialaista työskentelyä ei ole mahdollista toteuttaa.

Hanketyössä esiin tulleena haasteena konkreettisissa työskentelytapojen muutoksissa, esimerkiksi yli hallintorajojen tapahtuvassa työparityössä, koettiin yhteisen aikojen löytäminen, vaihtuva henkilöstö sekä liian niukaksi koetut henkilöstöresurssit. Lisäksi yhdenmisen sosiaalityön työntekijät toivat esille, että yhdenmisyssä työssä ei ole riittävästi aikataulullista väljyyttä perehtyä ja panostaa eri sosiaalihuollon ja lastensuojelun prosesseihin, vaan joudutaan tekemään valintoja ja priorisoimaan työtehtäviä niin, että joku osa-alue kärsii kiireellisemmän tai kriittisemmän tehtävän vuoksi. Palvelutarpeen arviointia saatetaan toteuttaa melko suppeasti, jos on tiedossa, että sama sosiaalityöntekijä jatkaa lapsen ja perheen kanssa työskentelyä arvioinnin jälkeenkin. Silloin palvelutarpeen arviointi ja sen monitoimijainen toteuttaminen saattavat jäädä laadullisesti heikommaksi. Aikataulupaineen vuoksi sosiaalityöntekijät myös ottivat usein työparin oman organisaation sisältä, jolloin aikojen yhteensovittaminen oli helpompaa. Tämä saattaa kuitenkin kapeuttaa työskentelyä moniäänisyyden näkökulmasta, sillä lapsen ja perheen tilanteessa paras asiantuntemus saattaa joissakin tilanteissa olla jollakin toisella ammattilaisella tai yhteistyökumppanilla.

Monitoimijaisuus ja asiakkaan ja verkoston kanssa luotu yhteinen ymmärrys sekä jaettu työnjako ovat niitä laatutekijöitä, joiden tulisi sisältyä seurattaviin asioihin määräaikojen toteutumisen lisäksi. Olisikin syytä kehittää välineitä työskentelyn sisällöllistä ja laadullista arviointia ja mittaamista varten. LUMOn kehittämistyön aikana joissakin työryhmissä lastensuojelun ja lapsiperheiden sosiaalityön taholta annettiin niin sanottu palvelulupaus, jonka mukaan jatkossa viranomaisilmoittajataholle ilmoitetaan aina käsittelijä ja yhteystiedot lastensuojelun laatusuosituksen mukaisesti. (Ks. Malja ym. 2019, 27).

Lastensuojelulain muutos toi lastensuojeluun asiakasmitoituksen vuoden 2022 alusta (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 13 b §). Asiakasmitoitus ei kuitenkaan koske sosiaalihuoltolain mukaisia asiakkuuksia eikä lapsen palvelutarpeen arvioinneista vastaavien sosiaalityöntekijöiden asiakasmääriä. LUMOn hankealueella kehittämistyön aikana lasten palvelutarpeen arvioinnista vastaavilla sosiaalityöntekijöillä saattoi olla vastuullaan yhteensä 60–90 asiakasta sisältäen sekä meneillään olevat palvelutarpeen arvioinnin että

sosiaalihuoltolain mukaisessa perhesosiaalityön asiakkuudessa olevat lapset. Kaski ym. (2017, 99) ovatkin todenneet, että kansallinen ohjaaminen on jokseenkin turhaa, ellei työn laadukkaaseen toteuttamiseen anneta siihen vaadittavia resursseja.

Vuoden 2023 alusta vastuu sosiaali- ja terveystalouden järjestämisestä siirtyy kunnilta hyvinvointialueille. Hyvinvointialue integroi sote-palvelut yhdeksi kokonaisuudeksi, mutta samanaikaisesti on huomioitava uutena yhteistyön kysymyksenä kunnan ja järjestöjen kanssa tehtävä yhdyspintatyö. LUMO-hankkeessa kehitettyjä toimintakortteja voidaan hyödyntää hyvinvointialueen valmistelussa, kun etsitään alueille hyviä toimintaohjeita ja levitetään niitä yhteisiksi käytännöiksi. Parhaimmillaan yhteiset toimintaohjeet rakentavat monitoimijaisuutta ja edistävät yhteistä työskentelyä sekä parantavat asiakaskokemusta. Toimintakortit eivät kuitenkaan suoraan anna vastauksia konsultaatiokäytäntöjen rakentamiseksi, vaan nämä tulee paikallisesti rakentaa erikseen. Ohjeiden lisäksi on tärkeää, että eri toimijat tietävät ja tuntevat toistensa työtä ja rakentavat käytännön toiminnan kautta luottamusta toistensa toimintaan. Rajapintaa ei saa tässä yhteydessä muodostua sote-palveluiden sekä kuntien palvelujen, esimerkiksi juuri koulun ja varhaiskasvatuksen sekä sosiaalihuollon välille.

Toimintakortteja ei ole kokeiltu käytännössä, joten jatkokehittämisen kannalta tärkeää olisi pilotoida niitä käytännön monitoimijaisessa palvelutarpeen arviointityössä. Toimintakorttien ohjeiden ytimessä on eri työyksiköissä, hallinnonaloilla ja organisaatioissa toimivien välinen yhteistyö, tiedonsiirto, yhteisen ymmärryksen muodostaminen lapsen tilanteesta ja asiakkaan osallistaminen omassa prosessissaan. Kortit eivät siis anna ohjeita arvioinnin menetelmällisiin sisältöihin ja ota suoraan kantaa siihen, mistä täsmällisistä osa-alueista lapsen hyvinvointi muodostuu ja miten mitään osa-alueita tulisi arvioida. Esimerkiksi Englannissa lapsen tilanteen arviointimalli pitää sisällään menetelmiä mm. lapsen kehityksellisten tarpeiden, vanhempien voimavarojen ja lapsen ympäristötekijöiden arvioinnista. (Kaski, Kosola ja Lehtoranta 2016, 92). Seuraava askel laadukkaaseen, monitoimijaiseen palvelutarpeen arvioinnin kehittämisessä toimintakorttien käytännön pilotoinnin lisäksi voisikin olla soveltuviin työmenetelmien tuominen palvelutarpeen arvioinnin käytäntöön.

Arviointityössä käytettäviä työkaluja kehitettäessä on kuitenkin syytä pohtia, kuinka paljon työskentelyä kannattaa mallintaa. Mallintaminen antaa työhön hyvät raamit, mutta liian täsmälliseksi mentymään työskentelyn strukturointi ei enää jätä tilaa asiakkaiden ainutlaatuisuudelle eikä myöskään työntekijöiden ammattitaidolle (Kaski, Kosola, Lehtoranta 2016, 98). Sosiaalihuollon ja lastensuojelun työntekijöiden tulisi päästä käyttämään ammatillista arviointikykyään, kehittää osaamistaan ja hyödyntää eri ammattikuntien osaamista työssään. Moninaisuuden ja erilaisten vaihtoehtojen näkeminen sosiaalityössä on tärkeää. Kirsi Juhila (2006, 262) onkin todennut, että yhden mallin mukainen sosiaalityö voi olla asiakkaan näkökulmasta ongelmallista ja jopa vaarallista. Kun työskentelyä mallinnetaan, on tarpeellista erottaa suunnitelmallisesti toteutettava työskentelyprosessi palvelutarpeen arvioinnin sisällöllisistä ratkaisuista. Työskentelyprosessin mallinnuksella voidaan antaa rakenne ja viitekehys esimerkiksi sille, mitä välttämättömiä vaiheita arviointiprosessiin tulisi sisällyttää ja mihin tekijöihin työntekijöiden olisi syytä kiinnittää huomiota jokaisen tapauksen kohdalla. Lapsen palvelutarpeen arvioinnin sisältöjen tulisi sen sijaan jatkossakin perustua tapauskohtaiseen jatkuvan kriittisen tarkastelun ja keskustelun alla olevaan ammatilliseen harkintaan. LUMOssa kehitetyt toimintakortit eivät vastaa siihen, mitä lapsen palvelutarpeen arvioinnissa tulee arvioida, vaan jättää sisällön edelleen lain-säädännön tavoin väljäksi, ”elämäntilanteen edellyttämäksi”. Palvelutarpeen arvioinnin sisällöllisten ja arviointikriteerien sijaan toimintakortit ohjaavat ja kehottavat yhteistyöhön vaihteittain ja nostavat asiakkaan oman osallisuuden ja tiedon merkitystä prosessissa.

Toimintakorttien ohjeet sopivat myös muuhun lapsiasiakkaan asioissa tehtävään monialaiseen yhteistyöhön ja lastensuojelutyössä tehtävään lapsen tilanteen jatkuvaan arviointiin. Vaikka toimintakorttien kehittämiskonteksti on ollut lapsen palvelutarpeen arvioinnissa, ovat toisten ammattilaisen avuksi pyytäminen, konsultointi, yhteisen suunnitelman laatiminen ja tarpeellisten tietojen vaihtaminen sellaisia universaaleja ohjeita, että ne sopivat melkein mihin tahansa toimintakontekstiin, jossa lapsen ja perheen tilanteesta on tarve saada perusteellinen kokonaiskuva ja löytää lapsen etua parhaiten palveleva tukikokonaisuus. Asiakkaan suuntaan tämä näyttäytyy vaikutelmana sujuvista toimintakäytännöistä. Asiakas kokee, että hänen asiansa on tärkeä ja ammattilaiset tietävät, mitä ovat tekemässä ja kuka johtaa prosessia. Asiakkaan omalle toimijuudelle ja asiantuntijuudelle annetaan arvoa ja ne tunnustetaan. Asiakkaan luottamus palveluihin kasvaa ja tuo sitä kautta tuloksia ja vaikuttavuutta.

Lähteet

- Fabritius, Saija (2021) Palvelutarpeen arvioinnin kehittäminen systemaattisesti ja moniammatillisesti. Lapsi-, nuoriso- ja perhesosiaalityön erikoistumiskoulutus. Lopputyö. Turun yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta.
- LUMO-hanke 4.10.2022. Toimintakortit monitoimijaiseen lapsen palvelutarpeen arviointiin. Viitattu 14.10.2022. Saatavilla: <https://indd.adobe.com/view/43e24702-dfda-4f73-85af-b56925631429>
- Hietämäki, Johanna & Kuusinen, Veera & Pursi, Katarina & Rajala, Rika (2017) Lastensuojeluilmoitusprosessi moniammatillisen yhteistyön näkökulmasta. Yhteiskuntapolitiikka 82, 417–429.
- Heinonen, Mareena (2016) Esipuhe. Teoksessa: Päivi Petrelius, Hanna Tulensalo, Anne-Mari Jaakola & Johanna Hietämäki (toim.). Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Tietoa lastensuojelun kehittämisen pohjaksi. Työpaperi 33/2016. Helsinki: THL, 3.
- Huupponen, Marika & Timonen, Siiri (2021) Kuuntele ja arvosta – raportti lastensuojelun yhteistyökumppaneiden alkukartoituskyselystä. Sattumanvaraisesta tuesta kohti onnistunutta yhteistyötä. Itä-Suomen Sosiaalialan osaamiskeskus 22.6.2021
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.
- Kaski, Päivi & Kosola, Heli & Lehtoranta, Minna (2016) Katsaus lastensuojeluilmoitusten käsittelyn ja lastensuojelutarpeen selvittämisen nykykäytäntöihin. Teoksessa: Päivi Petrelius, Hanna Tulensalo, Anne-Mari Jaakola & Johanna Hietämäki (toim.). Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Tietoa lastensuojelun kehittämisen pohjaksi. Työpaperi 33/2016, 90–100. Helsinki: THL.
- Katainen, Katariina (2021) Tekijöiden ja tiedon puute toimivien palvelujen esteenä. Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus, blogi-kirjoitus. Viitattu 9.9.2022. Saatavilla: [Tekijöiden ja tiedon puute toimivien palvelujen esteenä - ISOnet](#)
- Katainen, Katariina (2021) Substanssijohtamisen tärkeyttä lastensuojelussa ei saa aliarvioida. Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus, blogi-kirjoitus. Viitattu 9.9.2022. Saatavilla: [Substanssijohtamisen tärkeyttä lastensuojelussa ei saa aliarvioida - ISOnet](#)
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>
- Malja, Marjo & Puustinen-Korhonen, Aila & Petrelius, Päivi & Eriksson, Pia (toim.) (2019) Lastensuojelun laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:8. Viitattu 30.9.2022. Saatavilla: [Lastensuojelun laatusuositus \(valtio-neuvosto.fi\)](#)
- Petrelius, Päivi & Tulensalo, Hanna & Jaakola, Anne-Mari & Hietämäki, Johanna toim. (2016) Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Tietoa lastensuojelun kehittämisen pohjaksi. Työpaperi 33/2016. Helsinki: THL.
- Pitkänen, Sari & Tarvainen, Tom & Vehviläinen, Jukka (2010). Monialaisuuden mahdollisuudet nuorten palveluissa. Moniammatillisuuden ja monialaisuuden monet muodot sekä johtamisen haasteet sosiaalisessa nuorisotyössä. Teoksessa: Tarja Heino, Hanna Heinonen, Mimosa Koskimies, Kirsi Nousiainen, Annukka Paasivirta, Sari Pitkänen, Jukka Pyhäjoki, Tom Tarvainen & Jukka Vehviläinen (toim.). Moniammatilliset ohjaus- ja palveluverkostot lasten ja nuorten suojelussa. Väliraportti Sektoritutkimuksen neuvottelukunnan Osaaminen, työ ja hyvinvointi -jaostolle 30. elokuuta 2010, 46–143. Sosiaalikehitys Oy ja DiaLoog-tutkimuspalvelut. Viitattu 13.10.2022. Saatavilla: [Microsoft Word - SETU väli-iraportti jaokselle 19082010-taitettu2.doc \(socca.fi\)](#)
- Pöyry-Lassila, Päivi (2017) Palveluiden yhteiskehittäminen ja yhteistuottaminen. Teoksessa: Soile Pohjonen & Marika Noso (toim.) Kansalainen keskiöön! Näkökulmia sote-uudistukseen. KAKS – Kunnallissalan kehittämissäätöjen julkaisu 2, 25–31. Viitattu 14.10.2022. Saatavilla: [nakokulmia-sote-uudistukseen-3.pdf \(kaks.fi\)](#)
- Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>
- Tulensalo, Hanna & Kumpulainen Kirsti & Kekkonen, Marjatta (2017) Monitoimijainen arviointi. Teoksessa: Erytis- ja vaativan tason palvelujen työpajaproessin raportit – Osana Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa. Työpaperi 26/2017. Helsinki: THL, 11–37. Viitattu 9.9.2022. Saatavilla: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/134652/TYÖ2017_26_Työpajaproessit_19.12.17_web.pdf?sequence=3&isAllowed=y
- Yliruka, Laura & Tasala, Tanja (2022) Lastensuojelun systemaattisen toimintamallin kansallinen tilannekuva vuonna 2021. Tutkimuksesta tiiviisti 09/2022. Helsinki: THL. Viitattu 14.9.2022. Saatavilla: [Lastensuojelun systemaattisen toimintamallin kansallinen tilannekuva vuonna 2021 \(julkari.fi\)](#)

17. Terapeuttinen dialogi – lasten mielenterveystyön ja lastensuojelun yhteistä oppimista ja osaamista

Kirsti Mustonen, LT, Lastenneurologian ja lastenpsykiatrian ylilääkäri, Lasten ja nuorten psykoterapeutti, Lastenpsykiatrian ylilääkäri, Siun sote

Anne Frimodig, sosiaalityöntekijä, YTM, perhepsykoterapeutti, lastensuojelun väitöskirjatutkija ja Lumo-hankkeen Siun soten alueen projektiasiantuntija, Systemisen tiimimallin kouluttaja

Johdanto

Lasten mielenterveystyön ja lastensuojelun haasteet ovat lisääntyneet ja monimukaistuneet. Elinolosuhteiden valtavan nopeat muutokset sekä yhteiskunnallinen ja perheisiin liittyvä epävakaus tuottavat sosiaali- ja terveysalan toimijoille uusia osaamisen kehittämisen tarpeita. Kaikkien, myös työntekijöiden, omat mielen mallit ovat kehittyneet kiintymyssuhdeperusteisesti osin tiedostamattoman ylisukupolvisesti välittyvän kasvatuksen kulttuuriperimän ohjaamana. Tämän vuoksi lasten kanssa toimivien työntekijöiden tueksi tarvitaan uusia poikkitieteellisiä ratkaisuja, osaamisen vahvistamista sekä synergia- ja koheesiovaikutuksia. Moniammatillinen dialoginen työote sekä mielen tietotaitojen oppimisen ja opettamisen prosessit voivat turvata onnistuvan mielenterveys- ja lastensuojelutyön. Tarvitaan rohkeutta rikkoa perinteisiä asiantuntijuuden rooleja tarkoituksenmukaisella, suunnitelmallisella ja avoimella tavalla teoreettiseen ja kokemukselliseen tietoon perustuen. Työntekijä tarvitsee omien mielen malliensa mentalisaation, tarvittavan terapeuttisen muutoksen sekä psykososiaalisen edukaation prosessin ennen kuin hän voi omaksua terapeuttisia osaamista ja soveltaa sitä arjen työssään suhteessa lapsiin ja vanhempiin sekä työyhteisöön.

Monialainen terapeuttinen dialogisuus tarkoittaa tässä artikkelissa monitasoista suhdeperusteista terapeutista ja systeemistä muutosta sekä kehitystä tavoittelevaa oppimisen ja opettamisen prosessia. Se käynnistyy ammattilaisten omalla psykososiaalisella edukaatiolla, jolla tarkoitamme sekä mielen sisäistä (itsereflektiivistä), että sosiaalisen vuorovaikutuksen avulla tapahtuvaa kokemuksellista ja reflektiivistä oppimisprosessia. Prosessi edistää mielen tietotaitojen kehittymistä kohti mielen toimivuutta ja hyvinvointia. Oman prosessin rinnalle tarvitaan terapeuttisen vuorovaikutuksen tietotaitoja siten, että mielenterveystyön osaaminen kehittyy vastuulliseksi ja vaikuttavaksi. Lähtökohtia dialogisesti tarkentaen on mahdollista muodostaa ja toteuttaa se interventio, joka vastaa jokaisen lapsen todellisiin tuen ja kuntoutuksen tarpeisiin. Terapeuttisessa dialogissa tavoitteet ja niiden saavuttamiseksi tarvittava työskentely suunnitellaan sekä toteutetaan yhteistyössä ja juurisyytä ymmärtäen. Mielenterveystyössä keskeistä on tunneällyn, mentalisaation ja resilienssin vahvistaminen sekä terapeuttinen muutos ja lapsen mielen kehityksellisiin tarpeisiin vastaaminen. Lisäksi tiedetään, että vanhemman mentalisaation taito turvaa lapsen terveen psykososiaalisen kehittymisen (Pajulo, Salo & Pyykkönen 2015).

Monialaisessa, terapeuttisessa ja dialogisessa toimintamallissa työskentely rakentuu työntekijöiden yhteisen arvopohjan, kielen ja käsitteistön sekä mahdollisimman validin teoreettisen ja kokemuksellisen osaamisen pohjalta. Toimintamallin avulla on mahdollista kehittää uudenlaisia osaamista ja käytänteitä sekä toimintakulttuurin muutosta. Tuloksena syntyy tilanteeseen soveltuvien vuorovaikutustaitojen taitavaa käyttöä yhteisen päämäärän saavuttamiseksi (Arkimaa 2018; Mustonen 2020). Jo aikaisemmin on havaittu, että asiakkaiden kokemukset dialogisten käytänteiden toimivuudesta perheiden moniasiakkuustilanteissa ovat olleet kannustavia (Arnkil & Seikkula 2015). Kun peruspalvelut eivät riitä, tarvitaan vaativampaa vastuunottoa (Heino ym. 2018), jota tuetaan parhaiten vahvistamalla työntekijän osaamista.

Lasten ja nuorten mielen hyvinvointityön projekti Keski-Suomessa 2017–2020 tuotti periaatteita siitä, mitkä tekijät ovat keskeisiä lasten ja nuorten mielenterveystyössä (Mustonen 2020). Vuoden 2020 jälkeen periaatteita on koostettu, kokeilujen avulla täydennetty ja mallinnettu Mielinieikka nimiseksi lasten- ja

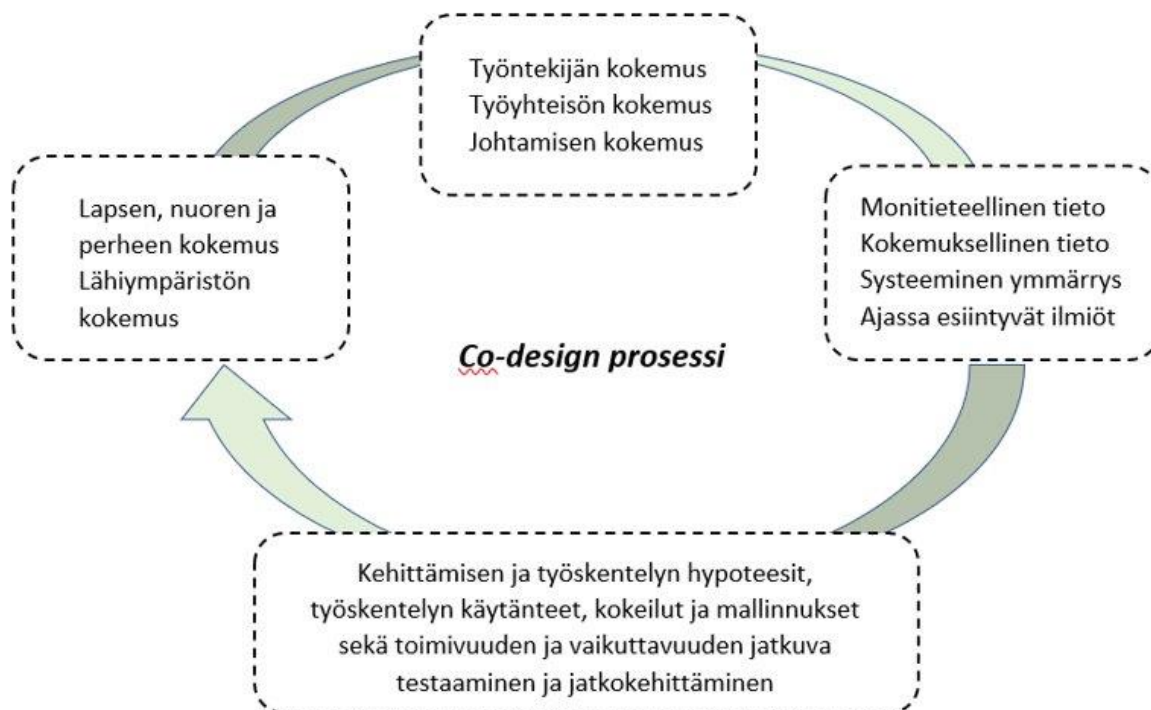
nuorten mielenterveystyön osaamisen vahvistamisen ja co-design kehittämisen konseptiksi. Lasten mielenterveystyön co-design prosessin kehittämisessä käytettiin soveltuvin osin yleisiä co-design kehittämisen periaatteita (Boyd, McKernon, Old 2010; Fucile, Bridge, Duliban & Law 2017). Co-design merkitsee sitoutumisen, sitouttamisen ja osallistamisen sekä yhteisen luovuuden (co-creation) avointa prosessia. Se testaa kehitetyn teoreettisen ja kokemuksellisen tiedon käyttökelpoisuutta välittömästi kokemuksellisesti eli käytännön sovellutukset viedään heti arjen toimintaympäristöihin. Terapeuttinen dialogi perustuu tähän konseptiin ja sen mukainen työskentely on toteutettu vuonna 2022 Pohjois-Karjalassa sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksessa osana Lastensuojelun uudistamista monialaisesti -hanketta (Lumo).

Yhdeksi co-design kehittämistehtäväksi muotoutui Lumo-hankkeen aikana syksyllä 2022 terapeuttisen dialogin tuottamisen osaamisen hyödyntäminen lastenpsykiatriassa käyttämällä systeemistä tiimimallia (Aaltio & Isokuorti 2019; Lahtinen ym. 2017) perinteisen hoitoneuvottelun sijasta. Mallia toteutettiin käytännössä moniammatillisesti lastenpsykiatrian ja lastensuojelun yhteisten asiakasparheiden kanssa niin, että perheet olivat paikalla. Mallin avulla lasta ja perhettä tarkastellaan osana perheen omaa ja sitä ympäröiviä systeemejä sen sijaan, että ongelma nähtäisiin yksittäisessä perheenjäsenessä. Olennaista on huomion kiinnittäminen ihmisten välisiin suhteisiin ja vuorovaikutukseen. (Aaltio & Isokuorti 2019.)

Tässä artikkelissa kuvataan toteutuneen Terapeuttisen dialogin periaatteita, tavoitteita, sisältöä, käytännön toteutusta ja tuotoksia. Lisäksi kuvataan systeemisen työskentelyn ja osaamisen vahvistumisen avulla onnistumiskokemus ydinongelmiin fokusoimisessa ja perhettä osallistavassa hoitoprosessissa.

Terapeuttisen dialogin periaatteet ja tavoitteet

Lumossa käytetty monialainen terapeuttinen dialogi oli suunnitelmallinen, strukturoitu ja teemallisesti etenevä prosessi, joka vahvisti osallistujien itsereflektiivisyyttä sekä teoreettista ja kokemuksellista terapeuttisen työskentelyn tieto- ja taitoperustaa. Työn sisällölliset ja palvelukäytänteiden kehittämisen tarpeet löytyivät juurisyytä dialogisesti tarkastellen sekä tieto- ja taitovarantoa moniammatillisesti hyödyntäen. Terapeuttiseen dialogiin kuului tapaustyönohjauksen avulla lasten ja perheiden mielenterveystyön tarpeista koostettu co-design (Kuvio 1) kehittäminen. Siinä työntekijä yhdistelee kokemuksellista ja teoreettista tietotaitoa. Omaksumansa osaamisen avulla hän kehittää mielenterveystyön vaikuttavuutta. Ydinongelmien tarkastelu niiden autenttisista lähtökohdista käsin teoreettiseen tietovarantoon peilaten auttoi hahmottamaan osuvia hypoteesejä työskentelyä varten. Näin sekä käytännön työhön että kehittämiseen saatiin perheen arkeen perustuvaa oleellista kokemuksellista tietoa. Lisäksi työntekijä huolehtii eri tahojen osallisuudesta co-design prosessissa tarkastellen kaikkien kokemusten vaikutuksia nykyisyyteen.

Kuvio 1. Co-design periaatteet lasten ja nuorten mielenterveystyön kehittämisen prosessissa. (Mustonen 2020.)

Lasten ja nuorten mielenterveystyössä kaikkien yhteinen aito osallisuus luo turvallisen maaperän, jonka avulla suhdeperusteista työtä on mahdollista toteuttaa onnistuneesti. Hyvä yhteistyösuhde eli allianssi on tutkimusten mukaan vaikuttavan terapiatyön tunnusmerkki riippumatta terapiasuuntauksesta (Korkeila 2015). Tämän lisäksi motivaatio ja asiakkaan tarpeisiin vastaava joustava työskentely ovat oleellisia toimivan psykoterapian taustatekijä, joita ilman työskentelystä ei ole vastaavaa hyötyä (Burger ym. 2020). Mielenterveystyön tekemistä varten tarvitaan riittävän luottamuksen ja yhteistyösuhteen sekä ryhmätasolla koheesion rakentaminen (Oksanen 2007).

Terapeuttisen dialogin tavoitteena on tuottaa mielenterveyshyötyä, joka on sekä ammattilaisten, että käyttäjien omakohtaisesti vaikuttavaksi kokema eli työskentelyn autenttisuus ja oikeaan osuvuus suhteessa arjen kokemuksiin on tunnistettavissa, mallinnettavissa ja mitattavissa. Omakohtaisesti oikeaksi koettu tieto on ihmiselle itselleen todempaa kuin luettu tai ulkoa opittu tieto. Perusta löytyy aivojen ja mielen luonnollisesta biologiasta sekä suhteessa olemisen inhimillisistä ilmiöistä. Co-design kehittämisen avulla syntyy yhtenäinen ja yksilöllisiin tilanteisiin soveltuva tieto- ja taitovaranto asiantuntijoiden käyttöön siten, että mielenterveystyön osaamista kertyy myös uusien ilmiöiden ymmärtämistä ja terapeuttista työstämistä varten. Kokonaistavoitteena on sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten osaamisen vahvistuminen lasten ja nuorten mielenterveystyössä siten, että työskentely lisää mielenterveyshyötyä. Näillä periaatteilla päästään kasvattamaan mielenterveyden pääomaa tulevaisuutta varten ja syntyy yleistettävää osaamista, jota voi lähteä soveltamaan välittömästi arjen kohtaamistilanteissa.

Monialaisella, terapeuttisella ja dialogisella toimintamallilla tavoitellaan perheongelmien syntymekanismien ymmärtämistä tarveperusteisten ja vaikuttavuutta tuottavien työskentelykäytänteiden kehittämistä varten. Ylisukupolvisten rasitteiden juurisyyt tulevat tiedostetusti nähtäviksi ja niiden työstäminen sekä uusien toimivien työskentelytapojen psykososiaalinen oppiminen ja levittäminen mahdollistuu. Samalla löydetään ratkaisut ajankohtaisiin ongelmiin ja ennakoitaan tulevaa. Näillä periaatteilla kehittyvä mielenterveystyön osaaminen edistää lapsen ennakoivan edun mukaista vuorovaikutusta ja tuottaa sekä lapselle, että vanhemmille ja koko yhteisölle mielen hyvinvointia. Onnistuva työskentely tuottaa palkitsevia kokemuksia työntekijöille ja toimintakulttuurin muutosta. Samalla työhyvinvointi, sitoutuminen, jatkuvuus sekä mielenterveys- ja lastensuojelutyön kiinnostavuus lisääntyvät.

Terapeuttisen dialogin sisällön kuvaus

Teemallisesti etenevä teoriatieto niveltäytyi kokemuksellisiin harjoitteisiin, reflektioon, demonstraatioihin, taustayönohjauksiin, kehittämistehtäviin ja omakohtaiseen psykososiaaliseen edukaatioon. Harjoitteita tehtiin myös autettavien psykososiaalisen edukaation prosesseihin ja terapeuttisen työskentelyyn liittyen. Tämän monitasoisen ja -muotoisen työskentelyn avulla tavoiteltiin mielen tuottamien ilmiöiden sekä terapeuttisen muutoksen ja vuorovaikutuksen ymmärtämistä. Ennakkotehtävät liittyivät käsiteltäviin teemoihin, kehitystehtäviin ja/tai omaan työskentelyyn. Ensimmäiset viisi teemaa liittyivät mielen kehittymiseen, häiriintymiseen, toipumiseen ja tervehtymiseen sekä vuorovaikutusilmiöihin (Taulukko 1.). Seuraavat viisi teemaa käsitelivät terapeuttista työskentelyä.

Taulukko 1. Terapeuttisen dialogin teemallisesti etenevä teoriaperusta.

	Teema
1.	Tunnevalidaatio ja merkityskokemuksen tuottaminen
2.	Mentalisaatiota edistävät ja estävät tekijät
3.	Lapsuuden tunnekokemukset ja minän kehitys
4.	Tunnetyöskentely, kriisi, trauma, posttraumaattinen kasvu ja resilienssi
5.	Yhteisöllisyys, osallisuus ja yksilöityminen
6.	Terapeuttisen vuorovaikutuksen perusteet
7.	Terapeuttinen prosessi
8.	Terapeuttinen työstäminen
9.	Terapeuttisen dialogin jatkuvuus
10.	Mentalisoiva kiintymyssuhde, itsemyötätunto ja sen puute

Terapeuttisen dialogin sisältö mahdollisti koheesio- ja synergiavaikutusten hyödyntämisen siten, että prosessiin osallistuvien paras mahdollinen osaaminen yhdistettynä opetettavaan ja harjoitettavaan tietotaitoon saatiin yhteiseen käyttöön. Dialogin ja tieto- sekä taitovarannon avulla tavoiteltiin tarpeisiin vaikuttavalla tavalla vastaamista. Co-design työskentely sisälsi jatkuvan laadun arvioinnin ja tuotosten vaikuttavuuden käytännöllisen testaamisen. Toiminnasta tuli läpinäkyvää suhteessa asiakkaisiin ja yhteistyökumppaneihin.

Terapeuttisen työskentelyn oppimisen ja opettamisen periaatteista on kertynyt palautteita ja kokemuksellista tietoa kehittämissivaiheen kokeilujen avulla (Mustonen 2020; Oksala 2020). Omakohtainen psykososiaalinen edukaatio, rooli- ja muut mielen harjoitukset, reflektiivinen tapaus- ja tunnetyöskentely sekä riittävän laaja teemallisesti etenevä integratiivinen teoria- ja kokemustieto näyttäisivät olevan tärkeitä opetuksen sisältöjä. Koulutuksen aikana laaditut kehittämistehtävät ohjaavat miettimään omaa osuutta ja sitouttavat vastuulliseen yhteistyöhön. Kokemuksellinen tunnetason altistuminen ongelmien lähtökohtiin harjaannuttaa mieltä ja auttaa löytämään syvällistä ymmärrystä. Reflektiivisen ja kokemuksellisen yhteisen ja jakavan työskentelyn avulla vaikeisiinkin mielenterveytyön kysymyksiin voi löytyä ratkaisuja. Mielen tiedostavan toiminnan vahvistumisen, onnistumisen ja oivallusten kokemusten sekä terapeuttisuuden omaksumisen myötä tunnesisältöjen työstämisen taidot muuntuvat luontevaksi osaksi arjen vuorovaikutusta ja kommunikaatiota. Dialogisuus, kokemuksellinen osallisuus ja vastuu sekä teoreettisen tiedon omakohtainen omaksuminen edistävät sekä omaa, että toisten mielen hyvinvointia. Samalla kertyy merkityksellisiä ja palkitsevia mielenterveytyön tekemisen kokemuksia.

Käytännön toteutuksen sekä aineiston ja menetelmien kuvaus

Monialainen terapeuttinen dialogi -koulutuskokonaisuus on käynnistynyt Siun sotessa alkuvuodesta 2022 ja se kestää vuoden loppuun. Työntekijöiden ja työyhteisöjen kokemuksen co-design työskentelyyn tuottivat yhteensä 33 monialaista toimijaa (12 lastenpsykiatrialta, 2 aikuispsykiatrialta, 2 perheneuvolasta, 1 oppilashuollosta ja 18 lastensuojelun sijais- tai avohuollosta, Siun soten lastensuojeluyksiköistä tai lapsiperhepalvelujen palvelutarpeenarvointi tiimistä). Nämä ammattilaiset oli jaettu kahteen ryhmään. Molempien ryhmien yhteiset kaksi kouluttajaa (pääkouluttaja ja reflektiivinen kouluttaja) toimivat tarvittaessa myös pienryhmien

ohjaajina ja lisäksi prosessiin osallistui kaksi pienryhmän ohjaajaa. Pääkouluttaja oli lastenpsykiatri sekä lasten ja nuorten psykoterapeutti. Reflektiivinen kouluttaja sekä pienryhmäohjaajat olivat mentalisaatiota vahvistavan koulutuksen saaneita sijaisvanhempia tai ammatillisen perhekodin vanhempia. He ovat tuoneet Co-design työskentelyyn vanhemmuuden, perheen ja lasten kokemusta. Lähityöskentelyn päiviä (osin Teamsin välityksellä) oli yhteensä 20 (10 per ryhmä) ja ne ovat toteutuneet 3–4 viikon välein. Tämän artikkelin aineisto ja sen käsitellyn menetelmät muodostettiin co-design mallin mukaisesti.

Koulutukseen osallistujat valitsivat pienryhmittäin käytännön työtä palvelevat kehittämistehtävät. Näiden toteutukseen osallistui lisäksi lastenpsykiatrian osaston muuta henkilökuntaa, tulevaisuuden sote-keskuksen kehittäjä, sairaalakoulun apulaisjohtaja ja kokemusasiantuntija. Tapaustyönohjaukset toteutuivat viiden ensimmäisen lähikoulutuspäivän aikana ja niistä kertyi kokonaisuudessaan kymmenen lapsen aineisto. Tapauskertomukset olivat joko fiktiivisiä, mutta todellisuus pohjaisia tai lastenpsykiatrian ja lastensuojelun yhteisasiakkuuden piirissä olevien lasten ja perheiden tilanteista koostettuja. Aineiston avulla tavoiteltiin sekä lasten, että heidän biologisten vanhempien kokemuksen ja ydinongelmien yhteistä ymmärtämistä. Tapaukset käsiteltiin työnohjauksessa anonyymisti ja luottamuksellisesti, tätä työskentelytapaa varten kysyttiin asiakailta myös lupa. Reflektiivisten ja eläytyvien työnohjausmenetelmien avulla pyrittiin löytämään geneerisiä osaamisen kehittämisen tarpeita lapsilähtöisellä tavalla.

Lisäksi koulutuskokonaisuuden tukena on ollut kaksi lastensuojelun johtavaa viranhaltijaa sekä kokemusasiantuntija ja hyvinvointikoordinaattori, jotka yhdessä kolmen Lumon työntekijän kanssa muodostivat neljä kertaa kokoontuneen reflektiivisen tiimin. Tämä tiimi toi co-design työskentelyyn johtamisen, perheen ja lähiverkoston kokemusta.

Tuotokset ja tulokset

Tapaustyönohjaus, co-design sekä tieto- ja taitovaranto mielenterveystyön edistämisen välineinä

Työnohjauksissa käsiteltyjen tapauskuvausten yhteisinä piirteinä tulivat esille lapsen vuosia kestänyt oireilu sekä monet työskentely-yritykset, jotka eivät olleet tuottaneet riittävää vaikuttavuutta. Työnohjauksessa juurisyiden yhteisen tarkastelun, dialogin sekä tieto- ja taitovarannon avulla löytyivät keskeiset työn sisällölliset ja palvelukäytänteiden kehittämisen tarpeet (Taulukko 2). Tältä pohjalta muodostettiin kehittämishypoteesit lapsilähtöisistä todellisista tarpeista käsin palvelemaan terapeuttiselle dialogille asetettuja kokonaistavoitteita.

Taulukko 2. Tapaustyönohjauksen, dialogin sekä co-design työskentelyn avulla havaitut kehittämisen tarpeet ja tarpeisiin vastaamista varten muodostetut kehittämishypoteesit.

	Kehittämistarve		Tarpeeseen vastaaminen
	Lähtökohdan tunnistaminen	Työskentelyn sisältö	Kehittämishypoteesi
1.	Mentalisoiva juurisyiden tunnistaminen	Mentalisaatiota vahvistavat yhteistyökäytänteet	Terapeuttisen dialogin sisällön integrointi osaksi yhteistyön käytänteitä
2.	Vanhemmuuden vahvistuminen ja kehittyminen	Vanhemmuuden terapeuttisen psykososiaalisen edukaatio	Yksilöllisiin tilanteisiin sovellettavan vanhemmuuden psykososiaalisen edukaation edellyttämien tarvittavien terapeuttisten työskentely- ja opastamiskäytänteiden kehittäminen
3.	Lapsen kehityksellisten tarpeiden yhdenmukainen ja osuva tunnistaminen sekä tarpeisiin vastaaminen	Terapeuttinen dialogi suhteessa lapseen, vanhempiin sekä vuorovaikutusverkostoon	Terapeuttisen dialogin edellyttämien käytänteiden omaksuminen ja tarvittavan mentoroinnin kehittäminen
4.	Lapsen ja vanhemman välisen dialogin vahvistaminen lapsen kehityksen turvaamiseksi osaksi kasvatuksen kulttuuriperintöä ja toimintakulttuurin muutosta	Kiintymyssuhdeperustan ja mentalisaation vahvistaminen lapsen psykososiaalisen kehityksen turvaamiseksi	Yhteisöllisten arjen vuorovaikutusympäristöjen resilienssi-perustan vahvistaminen Terapeuttisen dialogin koulutusjärjestelmän juurruttamisen ja vakiinnuttamisen avulla

Tapaustyönohjauksessa erityisen tarpeelliseksi kehittämistyön teemaksi nousi vanhemmuuden vahvistamisen ja kehittämisen teema (Taulukko 2, kohta 2). Vastuulliseen vanhemmuuteen ja kiintymyssuhteeseen liittyvien kysymysten reflektiivinen tarkastelu näyttäytyi keskeisenä silloin, kun se esti ja häiriinnytti lapsen mielen ja minän kehityksen. Vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutuksen ongelmien ja poikkeavuuksien mentalisoiva tunnistaminen sekä tarvelähtöinen interventio tunnistettiin tärkeimmäksi kehittämiskohteeksi. Tähän teemaan liittyvät kysymykset näyttivät aiheuttaneen lastenpsykiatrian ja lastensuojelun välisiä yhteistyön vaikeuksia, kun kumpikaan ei kokenut onnistuvansa työskentelyssä ja lapsen vaikeudet saivat syventyä.

Vanhemmuuden terapeuttista psykososiaalista edukaatiota on kuvattu vaihteittain etenevänä kehittämishypoteesin mallina taulukossa 3. Työskentelyn edellytysten esteiden mentalisoiva tunnistaminen ja työstäminen näyttäytyi tärkeänä kehittämiskohteena siten, että allianssin muodostaminen olisi mahdollista. Luottamusta luova, syyllistämätön ja sensitiivinen, mutta samalla avoin ja kannatteleva sekä säilövä tapa lähestyä mielen sisäisiä arkoja aihealueita näyttäytyi keskeisenä terapeuttisen työskentelyn lähtökohtana.

Taulukko 3. Lapsen ja vanhemman välisen dialogin kehittämishypoteesit.

Tavoite	Terapeuttinen työskentely
Työskentelyn edellytysten luominen	Riippuvuuksien ja aikaisempien pettymysten työstäminen Traumatietoisuus ja traumakierteiden pysäyttäminen
Allianssin muodostaminen vanhemman kanssa (tasavertaisuuden osoittaminen, arvostava kohtaaminen)	Ei-mentalisoivan vuorovaikutuksen tynnyttäminen Säiliö- ja holdingfunktio sekä dialektiikka ja säröttäminen Suojaavien tunteiden transferenssityöskentely Tunnevalidaatio ja mentalisaation vahvistaminen
Vanhemmuuden ja kiintymyssuhdeperustan vahvistuminen	Tunnetyöskentely ja mielen harjoitukset itsemyötätunnon ja positiivisen emotionaalisuuden löytämiseksi Molempien vanhempien osuuden ymmärtäminen lapsen näkökulmasta, kuinka lapsi mielessään käsittelee suhdettaan vanhempiinsa Terapeuttinen psykososiaalinen edukaatio ja mentalisaation vahvistaminen
Lapsen ja vanhemman välisen dialogin käynnistäminen sekä vahvistaminen	Lapsen kokemuksen palauttaminen vanhemmalle Vanhemman oivalluttaminen oman osuutensa tunnistamisessa ja avun hakemisessa (vastuullinen aikuisuus) mentaalisovalla tavalla. Taustatunteiden työstäminen ja mentalisaation sekä resilienssin edistäminen

Terapeuttinen dialogi tarjosi työvälineitä, joiden avulla oli mahdollista muodostaa kehittämishypoteeseista käytännössä toteuttamiskelpoisia pienryhmien kehittämistehtäviä. Ne muotoutuivat seuraaviksi:

- Käytöshäiriön perheperusteinen hoito lastenpsykiatrisella osastolla
- Mentalisoivan sijoituksen turvaaminen lastensuojeluyksikössä
- Lastenpsykiatrian ja lastensuojelun yhteisasiakkuuden reflektiivisen palvelutarpeen arvioinnin (PTA) ja hoitoneuvottelun kehittäminen
- Lastenpsykiatrian ja lastensuojelun yhteisasiakkuuden terapeuttinen perhe- ja yhteistyöskentely
- Biologisten vanhempien tukeminen

Tähän artikkeliin valittiin yhteisasiakkuuden reflektiivisen PTA:n ja hoitoneuvottelun kehittäminen. Käytännön pilottina kokeiltiin systeemistä tiimimallia lastenpsykiatriassa hoitoneuvottelua korvaavana. Seuraavaksi kuvataan tästä pilotista saatuja havaintoja, kokemuksia ja palautetta tarkemmin.

Systeeminen tiimi -mallin pilotointi lastenpsykiatriassa hoitoneuvottelua korvaavana

Lastenpsykiatrialla systeemisen tiimimallin mukaisia istuntoja oli kahden yhteisasiakkuudessa olevan perheen kanssa. Lastenpsykiatrian hoitojakso sisälsi ensimmäisen perheen kanssa kaksi istuntoa, sekä väli- ja jatkotyöskentelyä perheterapeutin kanssa. Istunnossa työntekijät olivat joko lastensuojelun tai -psykiatrian henkilöstöä. Artikkelin kirjoittajista Kirsi Mustonen oli mukana istunnossa reflektiivisessä tiimissä ja Anne Frimodig konsultoivana sosiaalityöntekijä. Tulosyynä oli lapsen voimakas oirehdinta (mm. voimakkaita kiukkukohtauksia ja väkivaltaa sisaruksia kohtaan). Vanhemmat toivoivat apua ja määrittelivät itse

ydinkysymykseksi sen, miten he vanhempina voisivat tukea lasta, kun tämän olo oli hankala? Istuntojen väli oli kolme viikkoa.

Koska kyse oli ensimmäisestä systeemisen tiimimallin mukaisesta istunnosta lastenpsykiatrialla, pyysimme vanhemmilta ja työntekijöiltä kokemukset heti istunnon päätyttyä. Lisäksi lähetimme työntekijöille sähköpostikysely, jossa kysyimme muun muassa: mikä teki perheen tapaamisesta erilaisen perinteiseen lastenpsykiatrian hoitoneuvotteluun verraten? Miten terapeuttinen dialogi -koulutus tuli todeksi systeemisen tiimimallin mukaisessa istunnossa? Voisiko monitoimisuus/moniammatillisuus vahvistua entisestään lastenpsykiatrilla systeemisen tiimimalli -koulutuksen ja käytön myötä ja ehkä toisiaan täydentäen?

Vanhemmilta saadun palautteen mukaan työskentelytapa oli hyvä. He kokivat erityisesti reflektioryhmän antoisana, kivana ja erilaisena. Vanhemmat kertoivat voineensa hengähtää ja keskittyä kuuntelemaan reflektion aikana. He kertoivat, että oli mukava kuulla, mitä muut ajattelivat. Perheen mielestä reflektioryhmä ei lähtenyt liikkeelle ongelmakeskeisellä puheella vaan pohti hyvällä tavalla perheen kokonaistilannetta. Työntekijät havaitsivat, että ensimmäisen istunnon aikana lapsi oireili merkittävästi häiriökäytöksellä, mutta toisen istunnon aikana hän kykeni keskittymään. Lisäksi vaikutti siltä, etteivät vanhemmat kyyneleet kommunikoidaan keskenään rakentavasti ensimmäisen istunnon aikana. Toisessa istunnossa kommunikaatio näytti selkeästi paremmalta. Toisessa istunnossa vanhemmat kertoivat, että lapsen oireilu oli vähentynyt. Samalla perheen sisäinen vuorovaikutus oli edistynyt.

Työryhmän kokemus istunnosta oli erittäin positiivinen. Lastenpsykiatrian työntekijöiden mukaan vanhan ongelmia korostavan toimintamallin rinnalle saatiin hoitoprosessia selkeyttävä ja napakoittava vaihtoehto. Ryhmälle tuli jaettu kokemus siitä, että ongelmien juurisyihin päästiin vaikuttamaan voimaannuttavalla tavalla. Tämä tapahtui toisessa istunnossa vielä nopeammin kuin ensimmäisessä. Kaikki olivat mukana tasarvoisina ja arvostettuina sekä erityisesti lapsen ja vanhempien ajatukset ja kokemukset tulivat aidosti esille. Luottamus syntyi siten, että perhe pystyi avoimesti kommunikoimaan myös ”kipeistä” kysymyksistä. Perheen vuorovaikutukseen liittyvät negatiiviset tulivat turvallisella tavalla ilmaistuksi ja yhteisesti reflektoitavaksi. Jaetun ymmärryksen saavuttaminen tuntui voimaannuttavalta ja perheen osallistaminen onnistui omien kiperien kysymysten ratkomisessa. Reflektion avulla perhe sai toivottavasti työkaluja työstää omia ongelmiaan. Asiantuntijana oli mahdollisuus tuoda esille omaa osaamista siten, että tietotaito tuli heti osaksi yhteistä dialogia. Lastenpsykiatrian työntekijöiden mukaan perinteisen mallin mukaisesti olisi lähdetty työskentelemään erikseen lapsen ja vanhempien kanssa. Näin hoitojaksosta olisi todennäköisesti muodostunut pitkä eikä ydinongelmiin olisi päästy paneutumaan.

Työryhmä pohti taustasyitä kaikkien mukana olleiden myönteiselle kokemukselle. Tärkeäksi todettiin se, kuinka heti ensimmäisessä istunnossa lähdettiin liikkeelle positiivisuuden kautta tulevaisuuden muistelun avulla eli millaista elämä olisi, jos kyseistä pulmaa ei olisi? Todettiin tärkeäksi myös vanhemman osallistaminen alusta lähtien. Kun jotain taitoa lähdettiin harjoittelemaan, harjoiteltiin sitä yhdessä vanhemman kanssa. Näin ongelmia ei ”ulkoistettu” pois vanhemmalta esimerkiksi lastenpsykiatrian työntekijälle. Usein lastenpsykiatrisissa ongelmassa kyse on perheen sisäisistä vuorovaikutuspulmista, joiden taustalla on tunteiden säätelyn vaikeuksia myös vanhemmilla. Työryhmä loi uskoa vanhempien omaan osaamiseen lapsensa kanssa. Vanhempia ei kuitenkaan jätetty yksin vaan työntekijä oli tukena istuntojen välissä ja niin pitkään kuin perhe tukea tarvitsi. Erityisen tärkeänä nähtiin perheen lähityöntekijän läsnäolo.

Haasteena lastenpsykiatriassa nähtiin perinteisen ajattelutavan yhdistäminen laajempaan osaamiseen. Riittävä osaaminen tarvitaan, että teoreettista ja kokemuksellista tietoa voidaan yhdistää yksilöllisesti ja soveltavasti vuorovaikutustilanteessa. Toimintakulttuurin muutoksessa työntekijän osaamisen ja mentalisaation vahvistamisen tärkeys tunnustettiin. Kun oma osaaminen välittyy asiakkaille, se vähentää poislähtämisen kulttuuria, lisää työssä jaksamista ja yhteistyötä.

Yhteenveto

Monialainen terapeuttinen dialogi on osa monialaisen verkostotyön uudistamista. Kuvatus pilotoinnin ja muun kertyneen kokemuksen mukaan prosessin avulla on mahdollista edistää moniammatillisten verkostojen välistä yhteistyötä ja lastensuojelun ja lastenpsykiatrian piirissä olevien lapsiperheiden hyvinvointia. Lisäksi terapeuttisen dialogin avulla on mahdollista lisätä lasten ja nuorten mielenterveystyön osaamista monialaisesti sekä kehittää uusia tarpeisiin vastaavia työskentelykäytänteitä. Monialaisen, terapeuttisen ja dialogisen toimintamallin avulla voidaan vahvistaa työhyvinvointia ja edistää toimintakulttuurin muutosta.

Interventioiden tulee perustua aivojen ja mielen biologiaan sekä inhimillistä olemassaoloa määrittävään suhteessa olemiseen (Mustonen 2020). Mentalisaation vahvistamiseen perustuva työskentely näyttäisi vähentävän vanhemman vihamielistä ja pakottavaa asennetta lasta kohtaan ja saavutetun vuorovaikutustavan vaikuttavuus näyttäisi säilyvän (Tobon ym. 2022). Terapeuttinen dialogi vahvistaa mentalisaation, tunneilyn, resilienssin ja terapeuttisen vuorovaikutuksen tietotaitoja. Tämän osaamisen avulla on mahdollista tuottaa mielenterveyshyötyä. Kokonaisuuteen on koostettu viimeisintä teoreettista ja kokemuksellista mielen toiminnan, kehityksen, häiriintymisen, toipumisen, tervehtymisen ja terapeuttisen työskentelyn tieto- ja taitoperustaa.

Toteutuneen terapeuttisen dialogin avulla lastenpsykiatrian ja lastensuojelun yhteistyötä kehitettiin juuri-syiden tunnistamisessa, vanhemmuuden vahvistamisessa, lapsen mielen kehityksellisten tarpeiden yhdenmukaisessa ja osuvassa tunnistamisessa sekä tarpeisiin vastaamisessa. Erityiseksi kehittämiskohteeksi tunnistettiin lapsen ja vanhemman välisen dialogin vahvistaminen. Co-design työskentelyn avulla päästiin muodostamaan kehittämishypoteeseja, joista valikoitui toteuttamiskelpoisia kehittämistehtäviä. Kehittämistehtävien avulla tavoiteltiin uusia, sujuvia ja vaikuttavuutta tuottavia yhteistyön toimintakäytänteitä. Kaikista muodostetuista kehittämishypoteeseista ei tämän työskentelyjakson aikana päästy muodostamaan selkeitä kehitystehtäviä. Monia jatkokehittämisen tarpeita tunnistettiin, kuten co-design periaatteisiin kuuluukin.

Yhtenä kehittämistehtävänä tässä artikkelissa kuvattiin systeemisen tiimimallin mukainen istunto, joka näytti tuottavan enemmän ja nopeammin mielenterveyshyötyä kuin perinteinen lastenpsykiatrisen hoitoneuvottelu. Tämä oli vasta ensimmäinen kokeilu ja lisäkokemuksia ja -tutkimuksia tarvitaan siitä, missä tilanteissa mallia kannattaa käyttää ja milloin perinteinen tai jokin muu työskentelytapa mahdollisesti tarvitaan. Systeeminen tiimimalli ei myöskään yksinään riitä vaan tarvitaan muuta, usein yksilöllisesti räätälöityä työskentelyä, jonka osaamisperustaa voidaan vahvistaa Terapeuttisen dialogin avulla. Systeemisessä mallissa vaikuttavuutta tuottavina elementteinä nähtiin tasavertainen, arvostava ja positiivinen lähestymistapa. Vanhempien osallistaminen, negatiivisen perheen sisäisen vuorovaikutuksen pysäyttäminen ja terapeuttiseen muutokseen johdattaminen vaikuttivat keskeisiltä onnistumisen tekijöiltä. Reflektion avulla vanhemmat saivat tarvitsemansa psykososiaalisen edukaation sisällön, joka osallisti heitä ymmärtämään omaa vastuullista aikuisuuttaan syällistämättömällä tavalla. Lapsen ja vanhempien ääni tuli kuulluksi ja ymmärretyksi. Samalla työntekijöiden osaamista oli mahdollista hyödyntää välittömästi perheen käyttövarannoksi. Reflektiivisyys toimi ongelmia etäännyttävänä siten, että vanhemmat omaksuivat sisäistettyä osaamista mielen hyvinvoinnin edistämiseksi. Lisäksi vanhemmat saivat konkreettisia työvälineitä kotiin. Pilotti osoitti, että Terapeuttisen dialogin antia on mahdollista yhdistää systeemiseen tiimimalliin siten, että syntyy synergia- ja koheesiovaikutuksia.

Jatkokehittäminen edellyttäisi koulutusjärjestelmän luomista osaksi hyvinvointialueen rakenteita. Tämä mahdollistaisi monialaisen, terapeuttisen ja dialogisen toimintamallin juurruttamisen ja vakiinnuttamisen osaksi palvelujärjestelmää. Pitkäjänteisen ja mallin tarjoaman suunnitelmallisen työskentelyn avulla nyt muodostettuihin kehittämishypoteeseihin olisi mahdollista muodostaa kehittämistehtäviä, joiden toteutuminen vahvistaisi arjen vuorovaikutusympäristöjen yhteisöllistä mentalisaatio- ja resilienssiperustaa. Jatkossa terapeuttinen dialogi on siirrettävissä myös muille hyvinvointialueille.

Monialaisen, terapeuttisen ja dialogisen toimintamallin avulla on mahdollista edistää mielenterveystyön laatua ja vaikuttavuutta sekä monialaisen yhteistyön käytänteitä. Syntyy generalisoituvaa tietotaitoa ja mielenterveys- sekä lastensuojelutyön kiinnostavuus, palkitsevuus ja työhyvinvointi vahvistuvat. Terapeuttisen dialogin prosessi tavoittelee lasten, nuorten ja perheiden mielenterveystyön tarpeisiin vastaavaa toimintakulttuuria sekä kasvatuksen kulttuuriperinnön tervehtyttämistä. Mentalisoiva ja terapeuttinen osaaminen

vahvistuu ja laajentuu prosessin jatkumisen avulla ennakoivalla otteella. Uusiin yhteiskunnallisiin tarpeisiin vastaavan kehittämistyön ajantasaisuus on mahdollista turvata co-design työskentelyn avulla.

Vastaavaa sekä teoreettisesti, että kokemuksellisesti lasten mielenterveystyön ja lastensuojelun monimuotoisiin haasteisiin vastaavaa kokonaisuutta ei ole tiettävästi muualta saatavissa. Terapeuttinen dialogi voi edistää kenen tahansa monialaisessa verkostossa toimivan työntekijän mielenterveystyön osaamista eli se ei ole tiettyä ammatillista taustaa edellyttävä. Riittävä motivaatioperusta tarvitaan omien mielen tietotaitojen kehittämistä varten. Terveyden- ja sosiaalihuollon kehittämisen lisäksi myös sivistystoimi tarvitaan mukaan tähän työskentelyyn vastaamaan nykypäivän ja tulevaisuuden tarpeisiin ja haasteisiin.

Kirjallisuus

- Aaltio, Elina & Isokuortti, Nanna (2019) Systeemisen lastensuojelun toimintamallin pilotointi. Valtakunnallinen arviointi. Raportti 3/2019. Helsinki: THL.
- Arkimaa, Paula (2018) Monialainen yhteistyö. Työntekijöiden kokemuksia lastenpsykiatrian intensiivisen avohoitomallin toteutumisesta yhteistyössä lastensuojelun kanssa 2015–2016. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Arnkil, Tom & Seikkula, Jaakko (2015) ”Nehän kuunteli meitä!” – dialogeja monissa suhteissa. Teema 23. Helsinki: THL.
- Boyd, Hilary & McKernon, Stephen & Old, Andrew (2010) Health Service Co-design. https://www.wdwb.org.nz/assets/Uploads/Documents/45f463d911/rttc_health-service-co-design-by-h-boyd.pdf. Luettu 20.1.21
- Burger, Huibert & Verbeek, Tjtte & Aris-Meijer, Judith & Beijers, Chantal & Mol Ben & Hollon, Steven & Ormel, Johan & Pampus, Marielle & Bockting, Claudi (2020) Effects of psychological treatment of mental health problems in pregnant women to protect their offspring: randomised controlled trial. *British Journal of Psychiatry* 216, 182-188.
- Fucile, Bianca & Bridge, Erican & Duliban, Charlene & Law, Madelyn (2017) Experience-Based co-design: A method for patient and family engagement in system-level quality improvement. *Patient Experience Journal* 4(2), 53–60.
- Heino, Tarja & Forsell, Martta & Eriksson, Pia & Känkänen, Päivi & Santalahti, Päivi & Tapiola, Mia (2018) Lastensuojelun lastenpsykiatrian ja nuorisopsykiatrian yhteiset asiakkaat – yhteinen vastuu. THL Päätösten tueksi 50/2018.
- Korkeila, Jyrki (2015) Psykoterapian vaikuttavuus mielenterveyshäiriöissä. Duodecim Käypä hoito. <https://www.kaypa-hoito.fi/nix02191>. Luettu 23.4.2022.
- Lahtinen, Pia & Männistö, Leena & Raivio, Marketta (2017) Kohti suomalaista systeemistä lastensuojelun toimintamallia: keskeisiä periaatteita ja reunaehtoja. Työpäperi 7/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Mustonen, Kirsi (2020) Lasten ja nuorten mielenterveystyön kehittäminen Keski-Suomessa 2017–2020 Luettu 5.4.2022.
- Oksanen Jukka (2007) Terapeuttinen allianssi sosiaaliterapeuttin työn näkökulmasta. Tampereen yliopisto. Pro gradu tutkielma.
- Otsala, Laura (2020) Lasten parissa toimivien ammattilaisten mentalisaatio, tunneäly ja resilienssi – kokemuksia koulutuksesta. Terveyskasvatuksen pro gradu työ. Jyväskylän yliopisto 2020 46 Lasten parissa toimivien ammattilaisten mentalisaatio, tunneäly ja resilienssi - kokemuksia koulutuksesta. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/73245/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-202012167188.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 14.2.2021
- Pajulo, Marjukka & Salo, Saara & Pyykkönen, Nina (2015) Mentalisaatio ihmistä suojaavana tekijänä. Katsaus. *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 131 (11), 1050-7.
- Tobon, Amalia & Condon, Eileen & Holland, Lois & Mayersz, Linda & Slade, Arietta (2020) School age effects of minding the baby – An attachment-based home-visiting intervention – On parenting and child behavior. *Development and Psychopathology* 34 (1), 55–67.

18. Matkalla monitoimijaiseen systeemiseen työskentelyyn

Jaana Rynnänen, erikoissuunnittelija, Tulevaisuuden lastensuojelu -hanke
Virpi Heinola, johtava sosiaalityöntekijä, Espoon kaupunki

Artikkeli kuvaa systeemisen toimintamallin käyttöönoton aikaansaamaa muutosta lastensuojelun ammattilaisissa käytänteissä, sekä millaisina prosesseina tämä muutos on toteutunut. Kyse ei ole pelkästään uuden työkalun käyttöönotosta, vaan laajan paradigmanmuutoksen implementoinnista ja juurruttamisesta. Toimintamallin avulla tavoitellaan muutoksia sekä asiakastyön että organisaationkin tasolla, ja keskeistä siinä on suhdeperustaisuus, ihmissuhteet, dialogi, tarinallisuus ja ratkaisukeskeisyys sekä yhteistoiminnallisuuden korostaminen (Fagerström 2016, Lahtinen ym. 2017). Vaikka mallissa huomioidaan koko perhe ja lähiverkosto, lapsen suojelutehtävä on systeemissä työmallissa kuitenkin ensisijaista. Työskentelyssä pyritään ylläpitämään sekä-että-näkökulmaa siten, että pyritään sekä toimimaan vuorovaikutuksen tasolla että samanaikaisesti tekemään konkreettisia ratkaisuja lapsen kasvuolojen turvaamiseksi (Fagerström 2016, 36).

Artikkelissa kuvataan, millaisten vaiheiden kautta lastensuojelun systeemistä toimintamallia on otettu käyttöön ja miten sen käyttöönotto on muuttanut lastensuojelun työskentelyä ja lisännyt monitoimijaisuutta. Systeemisen toimintamallin ydinelementtejä ovat Aaltion ja Isokuortin (2019) mukaan systeeminen asiakastyö, systeeminen tiimi ja systeeminen viikkokokous. Kirjoituksessa kuvataan ydinelementtien toteutumista Etelä-Suomen yhteistoiminta-alueella toteutetun systeemisten tiimien webropol-kyselyn avulla. Kaikilta alueilta saatiin vastauksia yhteensä 160 kpl. Webropol-kysely toteutettiin osana systeemisen toimintamallin juurruttamista Tulevaisuuden lastensuojelu -hankkeessa. Tulevaisuuden lastensuojeluhanke on yksi viidestä STM:n rahoittamasta syksyllä 2020 alkaneesta lastensuojelun kehittämishankkeesta. Webropol-kyselyssä ydinelementtejä on kuvattu sekä Likert-asteikolla että avokysymyksin.

Webropol-kyselyn lisäksi haastateltiin kahta systeemistä tiimiä, jotka ovat ottaneet systeemisen toimintamallin käyttöön neljä vuotta sitten. Artikkelissa kuvataan, millaisia vaiheita lastensuojelun systeemisen toimintamallin kehityksessä on ollut ja miten ne ovat näkyneet ydinelementtien toteutumisessa ja monitoimijaisessa työskentelyssä. Monitoimijaisuudella tarkoitamme tässä artikkelissa asiakkaan, hänen läheisverkotonsa, lastensuojelun ja muiden perheen kanssa työskentelevien ammattilaisten yhteistä työskentelyä.

Systeemisen toimintamallin ydinelementit

Kansallisen systeemisen lastensuojelun pilotoinnin yhteydessä tuli ilmi tarve systeemisen mallin keskeisten ideoiden ja käsitteiden tarkemmasta avaamisesta ja konkretisoinnista. Tuolloin mallin kehittäjien työpajaprosessissa määriteltiin systeemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementeiksi: systeeminen tiimi, systeeminen viikkokokous ja systeeminen asiakastyö. (Aaltio ja Isokuortti 2019.) Ydinelementtien kansallinen konsensus ei kuitenkaan ole lopullinen, vaan täsmentyy kehittämistyön edetessä (mt, 27).

Lastensuojelun systeeminen toimintamalli on nimenomaan toimintamalli, eikä vain kokoelma menetelmiä, välineitä ja taustaorientaatioita, joita kukin työntekijä soveltaa oman ymmärryksensä mukaan. Ydinelementeistä kiinni pitäminen on tärkeää, kun lastensuojelun työyhteisö siirtyy noudattamaan yhteistä toimintamallia ja pohtii yhdessä, mihin suuntaan työskentelyä on syytä kehittää. Systeemisen toimintamallin rakenteen ja yhteisten toimintaperiaatteiden tulisi ohjata lastensuojelun työntekijöiden kaikkea toimintaa ja koskettaa kaikkia asiakkaita. (Aaltio ja Isokuortti 2019.) Suuret asiakasmäärät, tiimikoot ja tiimikokousten aikataulut vaikuttavat siihen, ettei suurinta osaa lasten, nuorten ja perheiden asiakasasioista ehditä käsitellä tiimikokouksissa. Näkemyksemme mukaan viikkokokoukset toimivat kuitenkin työntekijöiden yhteisenä oppimusrakenteena ja tiimin kyky systeemiseen ajatteluun kehittyi tiimikokouksissa käsiteltyjen asiakastapausten kautta (mt). Myös Petreliuksen ja Uutelan (2020) mukaan tiimikeskustelujen laatu on tärkeää, koska niillä on positiivisia vaikutuksia myös suoran asiakastyön laatuun. Hyvä tiimikeskustelu huomioi lapsen tunteet,

toiveet ja turvallisuuden, on monipuolista ja asiakasta arvostavaa, sekä tutkii perhe- ja verkostosuhteita muodostaen monipuolisia hypoteeseja. Tiimien viikkokokouksissa käymät keskustelut ohjaavat konkreettisesti työntekijöiden tekemää asiakastyötä, mutta lisää tietoa tarvitaan siitä, missä määrin systeemistä työtettä sovelletaan niiden asiakkaiden kanssa, joiden tilanteita ei ole käsitelty viikkokokouksissa. (Mt).

Aineisto ja analyysi lastensuojelun systeemisen toimintamallin ydinelementtikyselystä

Tulevaisuuden lastensuojeluhankkeeseen liittyvissä työpajoissa tehtiin syksyn 2021 ja kevään 2022 aikana alueellisesti webropol-kysely ydinelementtien toteutumisesta. Kyselyssä pyydettiin liukukytkimellä asteikolla 1–10 vastauksia siihen, miten työyhteisössä toteutuvat systeemisen toimintamallin ydinelementit 1) tiimi 2) tiimikokous ja 3) systeeminen asiakastyö, sekä pyydettiin sanallisesti perustelemaan kutakin kohtaa. Asteikkokysymysten vastauksista laskettiin keskiarvot, mediaanit ja keskihajonta. Avointen kysymysten vastausten analysoinnissa käytettiin soveltaen sisällönanalyysiä (Tuomi & Sarajärvi 2004, 105), jonka avulla tarkasteltiin aineistoa eritellen, yhtäläisyyksiä ja eroja etsien ja tiivistäen. Tulosten yhdistämisen jälkeen avovastausten analysoinnissa piti ottaa huomioon se, ettei vastaustekstejä aina voinut varmuudella yhdistää siihen, millaisesta tilanteesta vastaus kertoi. Samassa avovastauskohdassa oli kysytty useampaa asiaa, eikä vastauksesta aina käynyt ilmi, mikä ja miten kysytyt asiat toteutuivat, jos oli esimerkiksi vain vastattu että ”toteutuu”. Tämä ongelma syntyi, koska alun perin kyselyt laadittiin tiimien työpajaprosessien itsereflektointia varten ja niiden hyödyntämisestä laajempaan kartoitukseen päätettiin vasta myöhemmin. Vastauksia saatiin yhteensä 160 kappaletta Länsi-Uudenmaan, Päijät-Hämeen ja Vantaa-Keravan hyvinvointialueilta. Tiimien erilainen kehitysvaihe systeemisen toimintamallin omaksumisessa näkyy vastauksissa: Reilu puolet vastaajista kertoi, että toiminta on varsin vakiintunutta, noin kolmasosa vastaajista kertoi, että systeeminen työskentely oli vasta alussa. Pieni osa (10 %) vastaajista kertoi, ettei systeemistä työskentelyä ole vielä edes aloitettu, koulutus on kesken joko koko tiimillä tai osalla tiimiläisistä. Vastaukset on kerätty tulevien hyvinvointialueiden mukaisesti, ja niiden sisällä on eri kuntien välillä suurta vaihtelua, eikä mitattavia eroja hyvinvointialueiden välillä ilmennyt.

Lastensuojelun systeeminen tiimi

Systeemisellä tiimillä tarkoitetaan tässä artikkelissa Aaltion ja Isokuortin (2019) ydinelementtien mukaisesti pysyvää tiimikokoonpanoa, ei asiakkaan ympärille koottua verkostoa. Joissain kunnissa on myös päädytty toimintamalliin, jossa tiimit ovat vaihtuvia ja asiakkaan ympärille rakennetaan systeemisesti toimiva tiimi. (Yliruka & Tasala 2022, Petrelius & Uutela 2020.) Webropol-kyselyssä systeemisten tiimien toteutumista pyydettiin arvioimaan seuraavalla väitteellä: Työyhteisössä on selkeät systeemiset tiimit, joissa on jaetut asiakkaat, selkeät tiimiroolit (konsultoiva, koordinaattori, perheterapeutti, sosiaalityöntekijät, ohjaajat), sopiva tiimin koko ja asiakasmäärät sekä tiimityötä tukevat työtilat.

Systeemisten tiimien toteutuminen sai arvosanoja vaihteluvälillä 0–10, keskiarvon ja mediaanin ollessa 6 ja keskihajonnan 2,4. Väitteessä mainitut jaetut asiakkaat tarkoittavat tässä tilannetta, jossa koko systeeminen tiimi on tietoinen asiakkaan tilanteesta, vaikka vastuu asiakkuudesta on tietenkin lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä, joka saa työhönsä systeemisestä tiimistä tukea. Suurimmassa osassa vastauksista tiimiroolit koettiin selkeinä ja työtä tukevinä. Osassa avovastauksissa taas tiimiroolit koettiin epäselvinä tai tiimistä puuttui perheterapeutti, koordinaattori tai konsultoiva sosiaalityöntekijä. Roolien epäselvyyttä tuli esiin Kymenlaaksossa, Länsi-Uudellamaalla ja Päijät-Hämeessä. Eniten vastauksissa oli mainintoja koordinaattorin puuttumisesta. Joissakin vastauksissa kerrottiin, että konsultoiva sosiaalityöntekijä hoitaa osittain myös koordinaattorin tehtäviä tiimikokousten aikataulutuksiin ja järjestelyihin liittyen. Perheterapeutti koettiin tiimeissä hyvänä, mutta perheterapeutin rooli jää irralliseksi, jos perheterapeutti osallistuu pelkkään viikkotiimiin. Vastauksissa koettiin tärkeänä, että perheterapeutilla on mahdollisuus tavata asiakkaita myös tiimikokousten ulkopuolella sosiaalityöntekijän työparina tai muuten yhdessä sovitusti. Johtavan/konsultoivan rooli nähtiin tärkeänä ja tiimin toimintaa vaikeutti, mikäli konsultoivan rooli oli epäselvä. Tämäkin saattaa vaihdella tiimin vaiheen mukaan; myös konsultoiva opettelee uuteen kulttuuriin.

Kyselyvastausten mukaan liian suuri asiakasmäärä ja työntekijäpuula vaikeuttavat jaettua vastuuta asiakkuuksista. Myös tiimin koko (vastuusosiaalityöntekijöiden määrä) vaikuttaa siihen, missä määrin asiakkuudet voivat olla jaettuja. Tiimin koosta oli vastauksissa vaihtelevia mielipiteitä. Malli suosittelee pieniä tiimejä, jotta saataisiin aitoa tukea työntekijöille ja että kaikkien asiakkaiden tilanteet mahdollista käydä läpi tiimikokouksissa. Suosituksia suuremman tiimikoon taas katsotaan olevan vähemmän haavoittuva, esim. poissaolojen suhteen.

Kyselyn vastauksissa tuotiin esille, että yhteisen työtilan puute vaikeuttaa systeemistä tiimityötä, kun työntekijät eivät ole fyysisesti lähekkään. Vastauksissa oli tiimityötä haittaavina seikkoina mainintoja sekä monitilatoimistoista, että täysin fyysisesti erillään toimimisesta eri toimistoilla. Vastauksissa oli myös useita mainintoja huolesta, että tulevat tilaratkaisut ohjaavat yhä enemmän monitilatoimistoihin, joissa systeemille tiimeille ei ole varattu yhteistä pysyvää työtilaa. Yhteiset työtilat tuovat (Fergusonin ym. 2020) mukaan työntekijöille merkittävää ja nopeaa päivittäistä tukea työlleen: asiakastyö tulee jaetuksi ja perheitä koskevia keskusteluja voidaan käydä heti tapaamisten tai kotikäyntien jälkeen. Tällaisella järjestelyllä myös työntekijöiden vaihtuvuus oli suhteellisen matalalla tasolla (mt).

Kyselyvastausten mukaan työntekijät ovat yleensä kokeneet tiimimallin tuovan omaan asiakastyöskentelyyn lisää ajatuksia ja tunnetta siitä, ettei ole yksin. Vastauksissa oli mainintoja myös asennemuutoksen hankaludesta ja muutosvastarinnasta, koska systeeminen työmalli haastaa aiemman yksin tekemisen kulttuurin. Pääosin vastauksissa oli kuitenkin innostuneisuutta ja tahtotilaa opetella yhä enemmän toimimaan systeemisesti, toiveita myös siitä, että rakenteet mahdollistaisivat paremmin systeemisen työskentelyn.

Systeminen tiimikokous

Webropol-kyselyssä systeemisten tiimikokousten toteutumista pyydettiin arvioimaan seuraavalla väitteellä: Tiimikokous toteutetaan viikoittain reflektiivisellä rakenteella ja asiakkaita sekä yhteistyökumppaneita kutsutaan mukaan tiimikokoukseen. Tiimikokouksessa käydään säännöllisesti läpi tiimin asiakaslistat.

Systemisten tiimien toteutuminen sai arvosanoja vaihteluvälillä 1–10, keskiarvo oli 5,2 mediaanin 5 ja keskihajonta 2,7. Ydinelementeistä tiimikokousten toteutuminen on saanut heikoimmat keskiluvut ja suurimman hajonnan.

Vastauksissa oli paljon hajontaa. Moni vastaaja oli myös tyytyväinen tiimikokouksiin nykyisellään. Koettiin että asiakasasioita käsitellään tiimikokouksissa reflektiivisellä otteella. Tiimikokousten tiheyteen oli monenlaisia mielipiteitä. Suurin osa koki, että viikoittaiset tiimikokoukset ovat ihanne. Mikäli tiimikokouksia on harvemmin, työotteen juurtuminen ja ylläpito on heikompaa. Toisaalta oli myös vastauksia, joissa kerrottiin, että tiimikokouksia on harvennettu työkiireiden vuoksi. Tiimi voidaan kokea ylimääräiseksi rasitteeksi, jos työntekijä kokee työmääränsä liian suureksi, eikä koe tarvetta saada tukea omiin asiakasasioihin sekä kokee muiden asiakasasiat kuormittavaksi. Eräässä kyselyvastauksessa koetaan tiimikokous ylimääräisenä rasitteena ja kysytään, että ”palveleeko systeeminen työote sosiaalityöntekijää vai sosiaalityöntekijä systeemistä työtettä?” Tiimikokousten tiheydessä on Ylirukan & Tasalan (2022) mukaan valtakunnallisesti kuntakohtaista vaihtelua viikoittaisista kokoontumisista 1–2 kokoontumiseen kuukaudessa.

Tiimikokousten osalta kyselyvastauksissa oli pohdintaa koordinaattorin merkityksestä, mitä koordinaattori voisi tuoda tiimikokoukseen. Vastauksissa tuli ilmi, että tiimikokousten kirjaamisessa on vaihtelevuutta, ja ellei koordinaattoria ole, kirjauksia ei välttämättä tehdä. Samankaltaisia johtopäätöksiä on myös Ylirukan ja Tasalan (2022) valtakunnallisessa tilannekuvassa. Haastatteluidemme joissain vastauksissa kerrottiin liiallinen juoksevien asioiden käsittely, kuten tiedotusasioiden ja aikatauluista sopimisen häiritsevän tiimikokousta. Toisaalta esimerkiksi asiakassiirrot sosiaalityöntekijöiden välillä koetaan sopivan hyvin systeemiseen tiimikokoukseen.

Asiakaslistojen läpikäynti ei vastausten mukaan tiimikokouksissa yleensä juuri toteudu. Näyttää siltä, ettei listoja käydä suurimmassa osassa tiimejä viikkokokouksissa läpi. Asiakaslistojen läpikäymättömyyden syyksi kerrotaan yhteneväisesti ajan puute. Oletamme, että ajan puutteen aiheuttaa sekä liian isot työntekijäkohtaiset asiakasmäärät että suuret tiimikoot, jolloin yhdellä tiimillä on aivan liian suuri asiakasmäärä, jotta asiakaslistat ehdittäisiin käydä läpi. Pari yksittäistä mainintaa oli siitä, että asiakaslistoja käydään läpi

ajoittain tai että käydään osa asiakaslistoista, esimerkiksi kriittiset asiakastapaukset läpi. Vastauksissa koettiin hyväksi, jos ”perheet ovat koko tiimin tiedossa, tietoa jaetaan”.

Vastauksissa on paljon vaihtelevuutta asiakkaiden ja yhteistyökumppaneiden mukaan ottamisesta tiimikokouksiin. Osassa tiimeissä on ollut paljon verkostoja mukana, mutta enemmän oli vastauksia, että tiimikokoukset on pidetty vain oman tiimin kesken. Useimmissa vastauksissa näkyy kuitenkin tavoitetila, että asiakkaat ja yhteistyökumppanit otetaan mukaan tiimikokouksiin, mutta koetaan, että halutaan ensin harjoitella omalla porukalla. Myös koronatilanne ja etäyhteyksin toteutetut tiimikokoukset ovat tuoneet lisähaastetta verkostojen osallistamiseen.

Lastensuojelun systeeminen asiakastyö

Systeeminen asiakastyö tässä artikkelissa tarkoittaa Aaltion ja Isokuortin (2019) ydinelementtien mukaisesti suhdeperustaista, tavoitteellista ja systeemisen toimintamallin mukaista asiakastyötä, jonka lähtökohtana on luottamuksellisen ja myönteisen suhteen luominen lapseen ja hänen perheeseensä. Webropol-kyselyssä systeemisen asiakastyön toteutumista pyydettiin arvioimaan seuraavalla väitteellä: Asiakastyö tiimikokousten ulkopuolella on suhdeperustaista, hyödyntää systeemisiä menetelmiä ja on lapsikeskeistä.

Systeemisen asiakastyön toteutuminen sai arvosanoja vaihteluvälillä 0–10, keskiarvo oli 6,8, mediaani 7,0 ja keskijajonta 2,0. Ydinelementeistä systeeminen asiakastyö on saanut parhaimmat keskiluvut ja pienimmän hajonnan.

Timo Toikko (2008, 222–230) kirjoittaa sosiaalityön historiassa olevan kolme historiallista perinnettä: hallinnollinen perinne, vuorovaikutuksen perinne ja yhteisöllisen muutostyön perinne. Hänen mukaansa henkilökohtaiseen vuorovaikutukseen perustuva muutostyö rakentuu edelleen asiakassuhteen varassa (mt., 234) Osassa kyselyvastauksia tuodaan myös esiin, että sosiaalityön on aina ollut suhdeperustaista työtä.

”Meidän tiimissämme tämä on mielestäni toteutunut jo aiemmin, mutta systeemisyys on vahvistanut tätä entisestään.”

Toisaalta koetaan myös, että työaika menee liiaksi tulipalojen sammutteluun, ja työntekijöiden vaihtuvuus on niin suurta, ettei suhdeperustaiselle työskentelylle jää aikaa, eikä luottamussuhdetta synny.

”...kiireelliset aiheuttavat tulipalojen sammuttelua ja laastaria niin paljon, ettei systeemiseen otteeseen niin kuin sen haluaisin tehdä jää aikaa.”

Sosiaalityöntekijöiden näkemys työskentelysuhteen luomisen tärkeydestä lapseen ei edelleenkään ole yksiselitteinen, vaikka paradigman muutos lapsuustutkimuksessa ja lapsen osallisuudessa alkoi jo 1980-luvulla. Perinteisen lapsitietämyksen muutos on näkynyt myös sosiaalityössä ja lisännyt paljon lapsen osallisuutta sekä sosiaalityön tutkimuksessa että työkäytännöissä (esim. Forsberg ym. 2006, 14–15). Alatalon (2018) mukaan sosiaalityöntekijät ovat kuitenkin edelleen epävarmoja eri ikäisten lasten työskentelyyn mukaan ottamisesta ja lasten kanssa työskentelyn konkreettisista keinoista. Epävarmuutta voi tuoda oman osaamisen riittävyys lasten kanssa työskentelyyn sekä pelko siitä, miten vaikeita asioita on mahdollista käydä läpi lasten kanssa. Sosiaalityöntekijät saattavat pohtia, onko sosiaalityöntekijä vai joku muu lapselle tutumpi ammattilainen oikea henkilö huolehtimaan lapsen osallistumisen mahdollisuudesta. (Mt.)

Kyselyvastauksissa lapsikeskeisyys ja lapsen osallisuus nousee esiin useissa vastauksissa. ”Lapsi on aina keskiössä.” Vastauksissa on myös mainintoja, että lapsikeskeisyys voisi olla vahvempaa ”...lapsikeskeisyys voi jäädä jalkoihin ja työskentely keskittyy enemmän aikuisiin”.

Joidenkin vastaajien mukaan systeeminen työote on jäänyt irralliseksi, työn päälle liimatuksi, ja toteutuu vain viikkokokouksissa. Suurin osa vastaajista kuitenkin näki systeemisen ja suhdeperustaisen työotteen tavoiteltavana tilana, ja erilaiset systeemiset menetelmät kuten sukupuu (Bowen 1985) ja kolme taloa (Andrew & Edwards 1999) ovat hiljalleen juurtumassa. Kuitenkin koko työotteen ja siihen kuuluvien menetelmien käyttöön koettiin tarvittavan vielä harjoittelua. Tulokset ovat saman suuntaisia kuin Järven ja Lepolan (2022)

maisterin tutkielmassa, jossa vain 27 % lastensuojelun sosiaalityöntekijöistä ilmoitti työskentelevänsä systeemisesti kaikkien tai melkein kaikkien asiakkaiden kanssa.

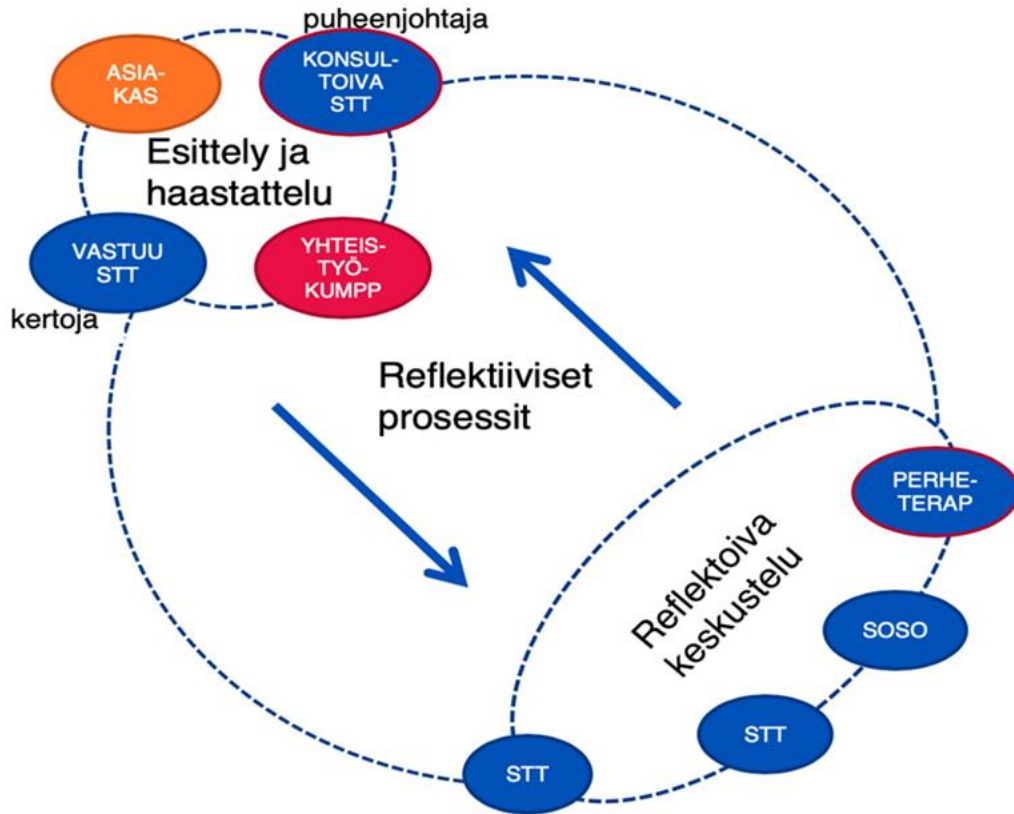
Tiimien haastattelut

Tiimien historia, kokoonpanot ja tiimikokousten rakenne

Haastattelimme kahta eteläsuomalaista lastensuojelun avoimuuden tiimiä, jotka olivat samasta kunnasta. Kyseiset tiimit olivat mukana myös vuonna 2020, kun kunnassa kerättiin työntekijäkokemuksia kyselyllä sekä asiakaspalautetta haastatteluun (Ryynänen ja Heinola 2021). Yhteen tiimiin kuuluu konsultoiva sosiaalityöntekijä, kuusi sosiaalityöntekijää, kaksi sosiaaliohjaajaa ja osa-aikainen perheterapeutti. Kyseessä on siis varsin laaja tiimi. Perheterapeutti toimii yhteensä seitsemässä tiimissä. Varsinaista THL:n mallin mukaista koordinaattoria (Lahtinen ym. 2017, 21) tiimeissä ei ole, mutta tiimien sosiaaliohjaajat tekevät osittain koordinaattorin tehtäviä. Noin puolet työntekijöistä on saanut systeemisen työmallin koulutuksen (Syty-peruskoulutuksen) loppuvuodesta 2018 ennen systeemisen työmallin käyttöönottoa. Noin 30 % työntekijöistä on saanut systeemisen peruskoulutuksen myöhemmin ja 20 % työntekijöistä ei vielä ole saanut systeemistä koulutusta tai koulutus on kesken. Työkokemusta lastensuojelusta tiimiläisillä oli puolesta vuodesta yli kahteenkymmeneen vuoteen. Konsultoivat sosiaalityöntekijät sekä vajaa puolet sosiaalityöntekijöistä ovat toimineet tiimeissä systeemisen mallin alusta saakka. Muissa työntekijöissä on ollut enemmän vaihtuvuutta, ja osa virkasuhteista on ollut niin lyhyitä, ettei työntekijä ole ehtinyt saada systeemisen mallin koulutusta työsuhteensa aikana. Tiimien perheterapeutti vaihtui vuonna 2021, ja perheterapeutin toimi oli täyttämättä yli neljä kuukautta. Tänä aikana tiimien käytössä oli satunnaisesti esim. perheneuvolan perheterapeutti.

Aluksi systeemiset tiimit olivat pienempiä ja tiimikokouksia oli joka toinen viikko. Konsultoivalla sosiaalityöntekijällä oli tällöin vastuullaan kaksi systeemistä tiimiä. Syksyllä 2019 tiimit organisoitiin uudelleen siten, että kaikki saman johtavan sosiaalityöntekijän alaiset yhdistettiin samaan tiimiin. Suurempien tiimikokojen seurauksena kullakin johtavalla sosiaalityöntekijällä on vain yksi systeeminen tiimi, ja näin on ajankäytöllisesti mahdollista pitää tiimikokoukset joka viikko. Systeemisten tiimien koko on huomattavasti suurempi kuin Aaltion ja Isokuortin (2019) kuvauksessa systeemisen tiimin ydinelementeistä, jonka mukaan tiimissä olisi kahdesta kolmeen sosiaalityöntekijää ja sen lisäksi sosiaaliohjaajia ja/tai perhetyöntekijöitä. Haastateltavat tiimit totesivat, että he itse eivät koe tiimin jäsenten määrää tällä hetkellä liian suureksi, sillä käytännössä kiireellisten asiakastilanteiden ja poissaolojen tai tyhjien vakanssien vuoksi kaikki tiimin jäsenet eivät ole aina paikalla. Viikoittaiset tiimikokoukset on koettu hyvänä, sillä joka toinen viikko kokoontuessa kokousvälit tulivat hyvin pitkiksi, varsinkin jos tiimikokous jostain syystä peruuntui. Kun tiimit olivat aiemmin pienempiä, niin systeeminen tiimikokous peruuntui useammin poissaolojen vuoksi.

Samaan aikaan tiimimuutosten kanssa syksyllä 2019 tiimeissä alettiin soveltaa alun perin Tom Anderseinin (1991) kehittämää reflektiivisen tiimin mallia, jota oli Camdenissa edelleen kehitelty erityisesti systeemiseen lastensuojeluun (Patridge ym. 2019). Camdenin mallia sovellettiin tiimissä siten, että tiimikokoukseen otettiin mukaan myös asiakkaat sekä mahdolliset yhteistyökumppanit (ks. kuvio 1.), koska jo aiemmin oli saatu hyviä kokemuksia asiakkaiden ja heidän verkostonsa osallistumisesta. Tiimikokouksella on näin merkitys sekä asiakastyön että verkostotyön rakenteena (vrt. Aaltio ja Isokuortti 2019).

Kuvio 1. Reflektiivinen tiimikokous

Tiimikokouksen alussa vastuutyöntekijä ja asiakas esittelevät sukupuun avulla perheen ja sen historian sekä tällä hetkellä suurimmat haasteet tai ydinkysymyksen, minkä pohtimiseen toivotaan apua. Ellei sukupuuta ole aiemmin piirretty, konsultoiva sosiaalityöntekijä tai perheterapeutti yleensä piirtää sen tiimikokouksessa. Konsultoiva sosiaalityöntekijä haastattelee vastuusosiaalityöntekijää, perhettä ja yhteistyökumppania tekemällä huoleen liittyviä sirkulaarisia ja systeemisiä kysymyksiä. Perheen esittely ja haastattelu kestävät noin 15–30 minuuttia. Mikäli perheenjäseniä ja verkostoa on paikalla paljon, saattaa esittelyosuus kestää lähes tunnin, tärkeää onkin edetä asiakkaan tarpeen mukaan joustavasti. Esittelyn jälkeen vuoro siirtyy reflektiiviselle tiimille, joka pohtii kuulemaansa aloittaen perheen ja sosiaalityöntekijän työskentelyn vahvuuksista. Vahvuuksien esiin nostaminen on merkittävää asiakkaan voimaantumiskokemuksen kannalta. Tässä vaiheessa nostetaan esiin myös perheen rohkeutta tulla tiimikokoukseen ja korostetaan asiakkaan ja vastuutyöntekijän yhteistyötä. Reflektiivinen tiimi pohtii myös, millaisia suhteita rakennettiin ja mitä teemoja keskustelussa nousi, sekä millaiset ilmaiset ja metaforat jäivät mieleen. Lisäksi reflektioryhmä keskustelee, mitä ajatuksia ja tunteita heissä heräsi sekä ammatillisesti että henkilökohtaisesti ja miten kuultu keskustelu vaikutti omaan ajatteluun. Reflektiokeskustelun jälkeen konsultoiva antaa puheenvuoron hetkeksi takaisin vastuutyöntekijälle ja perheelle. Tämän jälkeen siirrytään pohtimaan yhdessä hypoteeseja (Ceccin 1987) ja tehdään toimintasuunnitelma. Hypoteesit ja toimintasuunnitelma kirjataan lyhyesti. Lopuksi kaikki osallistujat refleктоivat tiimikokouksen kulkua. Suhteisiin perustuvien hypoteesien teko on ollut alusta saakka tiimikokouksessa keskeistä. Uusien työntekijöiden systeeminen peruskoulutus syksyllä 2021 on tuonut lisäsyvyyttä systeemisten hypoteesien muodostamiseen, kun niitä muodostetaan hypoteesikolmion: käytös-suhteet-uskomukset tuella (Bosanquet & Summer 2021; THL:n syventävä koulutus 2021). Systeemisessä työmallissa ei pyritä löytämään tosia hypoteeseja, vaan pyritään löytämään hypoteeseja, jotka auttavat työntekijöitä ja perheenjäseniä ymmärtämään jotakin uutta tilanteesta. Systeemisen työskentelyn hypoteesien asettaminen ja testaaminen on siis eri asia kuin rikostutkinnallisten vaihtoehtoisten hypoteesien pohtiminen ja niiden testaaminen (vrt. Ellonen & Rantaeskola 2016,61).

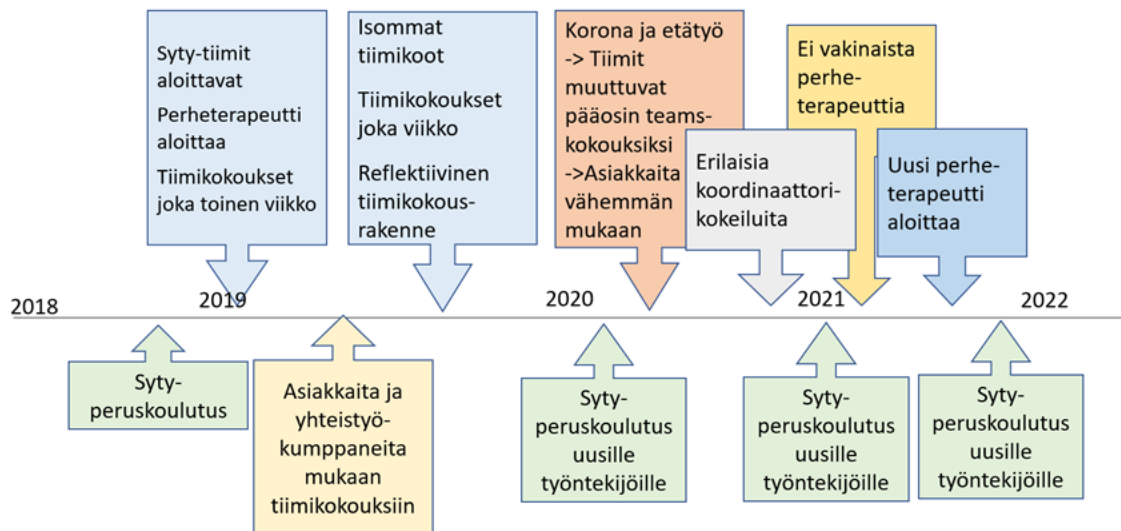
Asiakaspalautteen mukaan valtaosa lapsista ja vanhemmista on kokenut tiimikokouksen hyvällä tavalla vuorovaikutteisena, ja asiakaskokemusten mukaan reflektiivinen rakenne tukee sitä, että jokainen saa aikaa ja rauhaa puhua sopivasti. Muutamat asiakkaat ovat kokeneet aikataulutuksen ja rajallisen ajan negatiivisena, kun osallistujia oli paljon. (Ryynänen & Heinola 2021,82.)

Toisen tiimin työntekijät ovat kokeneet alusta saakka reflektiivisessä tiimikokouksessa monia hyviä puolia. Haastateltavien mukaan reflektiivinen tiimikokouksen rakenne on selkeyttänyt konsultoivan sosiaalityöntekijän ja perheterapeutin rooleja, kun konsultoiva on ollut vastuussa esittelyosuudesta ja perheterapeutti keskittynyt erityisesti reflektioryhmään. Reflektioimisen erillisessä ryhmässä on koettu mahdollistavan vapaamman pohdinnan, ja toisaalta mahdollistanut myös keskittymisen kuunteluun. Toisen haastatellun tiimin työntekijät kertoivat, että varsinkin aluksi reflektiivinen rakenne tuntui oudolta ja teennäiseltä – oli hankalaa olla hiljaa ja kuunnella, kun ei päässyt heti sanomaan omia ajatuksiaan. Asiakkaan mukana ollessa toinenkin tiimi on kokenut reflektiivisen rakenteen hyvänä ja turvallisen rakenteena.

Selkeä reflektiivinen rakenne oli hyödyksi myös koronakevällä 2020, kun lähes olemattomalla varoitusaikalla tiimikokouksia alettiin toteuttaa etäyhteydellä Teams yhteyden välityksellä. Koronarajoitusten alkuvaiheessa asiakkaiden ja verkostojen osallistuminen väheni, mutta myös rajoitusten aikana asiakkaita ja yhteistyökumppaneita on osallistunut systeemiin tiimeihin etäyhteydellä. Korona-ajan etäyhteydellä toteutetut tiimit on koettu raskaina ja hankalina järjestää:

”Kolmiulotteisuuden puuttuessa jotain tärkeää jää pois...teams on syönyt systeemisyttä ja spontaania keskustelua, hyväksyvää myhäilyä ei kuulu.”

Teams-yhteydellä kontaktin luominen asiakkaaseen on vaikeampaa, samoin kuin tiimikokouksen sulkeminen lopuksi. Vaikeiden asioiden ja isojen tunteiden käsittely etäyhteyksin on haastavaa. Myöskään sukupuuta ja fläppitaulua ei pysty etäyhteydellä käyttämään yhtä luontevasti kuin lähitapaamisissa. Tiimikokouksia on toteutettu myös siten, että osa työntekijöistä on ollut asiakkaan kanssa paikalla ja osa etäyhteydellä. Tällaiset hybridikokoukset on kuitenkin koettu erityisen raskaina, ja pyritty pääosin ratkaisuun, että joko kaikki ovat paikalla tai kaikki etänä. Tästä periaatteesta kuitenkin joustetaan tilanteen mukaan, mutta on pyrkimys, että ainakin vastuutyöntekijä olisi asiakkaan kanssa samassa tilassa.

Kuvio 2. Haastateltujen systeemisten tiimien aikajana

Systeeminen asiakastyö

Petreluksen ja Uutelan (2020) raportissa painotetaan tiimikeskustelujen laadulla olevan myönteisiä vaikutuksia suoraan asiakastyön laadun varmistamiseen silloin, kun tiimien keskustelut ovat monipuolisia,

asiakasta arvostavia, suhteita tutkivia ja monipuolisia hypoteeseja muodostavia. Heidän raportissaan konsultoivat työntekijät arvioivat, että tiimien viikkokokouksissa käymät keskustelut ohjaavat konkreettisesti työntekijöiden tekemää asiakastyötä (mt., 44–45).

Tiimit kertoivat, että aluksi systeeminen ote näkyi vain tiimikokouksissa. Toisaalta on osin koettu, ettei muutos asiakastyössä ole kovin suuri, koska lastensuojelun työ on aina ollut suhdeperustaista. Eräs työntekijä kuvasi, että systeeminen koulutus oli pysäyttävä ja vahvasti omia ajatuksia sekä innosti systeemisten menetelmien kuten sukupuun käyttöön. Työntekijöiden mukaan tiimikokoukset ovat tukeneet asiakastyön systemisyyttä, kun asioita on refleктоitu eri näkökulmista. On myös saatu kokemuksia siitä, kuinka vaikeiksi koetut asiakkaat ovat rohkeasti tulleet tiimikokoukseen pohtimaan oman lapsen ja perheen tilannetta. Tämä on lisännyt työntekijän ja asiakkaan välistä avointa yhteistyötä ja tasa-arvoisuutta.

Monitoimijainen verkostotyö

Lapsen vastuusosiaalityöntekijällä on vastuu lapsen palvelukokonaisuuden ja verkostotyön koordinoimista yhdessä systeemisen tiimin kanssa (Civil ym. 2019). Tiimien keskusteluissa tuli kuitenkin ilmi, että verkoston kanssa ehditään käytännössä tehdä yhteistyötä vain suurinta huolta herättävien asiakkaiden kanssa. Useimmissa asiakasperheissä systeemisestä monitoimijaisesta työskentelystä voisi olla hyötyä, mutta käytännössä joudutaan priorisoimaan verkostotyötä suurimman riskin perheisiin. Haastattelemiemme työntekijöiden kokemusten mukaan muilla yhteistyötahoilla on usein epärealistisia odotuksia lastensuojelua kohtaan. Työntekijöiden keskusteluissa tuli esiin, että lastensuojelun oletetaan toimivan palveluautomaattina ja ratkaisevan tilanne, kun muiden toimijoiden keinot ovat loppuneet. Työntekijöiden kokemusten mukaan verkostolla saattaa olla myös odotuksia lastensuojelun roolista välimiehenä, viestinviejänä tai ”pahana poliisina” ja pelotteena. Verkostotyön vastuun- ja tehtävien jako on usein hankalaa ilman yhteisiä selkeitä ohjaavia periaatteita ja riittävää tietoa toisten työskentelystä, ja siihen liittyvistä reunaehdoista. Myös lastensuojelua ja muita toimijoita vaivaava resurssipula nähtiin tiimien keskusteluissa yhtenä syynä verkostotyön ongelmiin. Monitoimijaisessa työskentelyssä olisi tärkeää saada toisten työ aiempaa näkyvämmäksi ja avoimemmaksi, jolloin myös odotukset ja mahdolliset ulkopuolelta tehdyt toisen työn määrittelyt vähentyisivät ja päästäisiin toimimaan aidosti yhdessä.

Civilin ym. (2019) mukaan systeemisen verkostotyön tulisi olla nelivaiheinen, syklinen prosessi, jonka vaiheita ovat valmistautuminen lapsen ja perheen kanssa, yhteistyökumppanin perehdytys, yhteinen työskentely tapaamisessa ja yhteinen työskentely tapaamisen jälkeen. Haastateltavien mukaan tiimikokousta tai verkostokokousta ei kannata pitää, ellei sitä ehditä valmistella kunnolla. On parempi jättää verkostokokous kokonaan pitämättä, kuin pitää huono verkostokokous. Pahimmassa tapauksessa eri ammattilaiset vain päivittelevät kukin tilannetta ja ruotivat epäkohtia, ja vastuuta yritetään siirtää muille, jolloin asiat eivät perheen kannalta etene, vaan jopa päinvastoin. Tiimien keskusteluissa korostui, että hyvässä verkostotapaamisessa tai systeemisessä tiimikokouksessa on yhdessä asiakkaan kanssa pohditut osallistujat ja etukäteen määritely selkeä ydinasia, agenda. Sosiaalityöntekijän vastuulla on, että asiakas ymmärtää millaiseen tilanteeseen ja miksi hän on tulossa tiimikokoukseen. Haastateltujen mukaan verkoston jäseniä kutsuttaessa on hyvä lapsen ja perheen kanssa yhdessä pohtia, keillä on vaikutusta lapsen arkeen.

Widmarkin ym. (2013) mukaan asiakkaat kokevat ammattilaisten yhteistoiminnan hyödyllisenä, kun työskentely on ennakoitavaa ja turvallista, siinä lähdetään liikkeelle asiakkaan kanssa yhdessä sovitusta tärkeästä ja ajankohtaisesta aiheesta, tapaamisessa on mukana luotettu työntekijä ja tapaamisten rakenne on selkeä. Tällöin työskentelyssä rakentuu jaettua ymmärrystä tilanteesta ja asiakkaalla on tunne, että ammattilaiset koordinoivat yhteistoimintaansa (mt.).

Tiimien keskusteluissa nousi esiin, että on tärkeää tavoittaa asiakkaan tärkeät luonnolliset verkostot. Parhaat kokemukset systeemisistä tiimikokouksista on saatu silloin, kun mukana on ollut myös perheen lähiverkostoa esimerkiksi isovanhempia, tätejä, nuoren kaveri tai aikuinen sisarus. Haastatellut olivat yksimielisiä siitä, että mitä luonnollisempi tukiverkosto onnistutaan rakentamaan, sen parempi lopputulos voidaan saada aikaan. Keskusteluissa nousi esiin tärkeänä seikkana myös viikkotiimissä tai systeemisessä verkostokokouksessa sovittu yhteinen työnjako. Tapaamisessa tulee sopia, mitä kukin (sekä ammattilaisista että lähiverkostosta) tekee tapaamisen jälkeen. Parhaimmillaan systeeminen tiimikokous toimii asiakasta ja verkostoja sitouttavana ja aktivoiva elementtinä.

Haastatteluissa keskusteltiin, että tiimikokouksessa kuten muissakin verkostokokouksissa yhteinen kieli on tärkeää. Ammattilaiset eivät saa puhua omaa ammattikieltään, vaan on käytettävä sellaista kieltä, jonka kaikki ymmärtävät. Vieraskielisellä asiakkaalla on aina oikeus tulkkaukseen. Tiimien työntekijät kertovat, että tulkin käyttö isoissa tiimikokouksissa on koettu raskaana. Tulkkauksen olisi mielellään oltava simultaanitulkkausta, ja jos tulkattavia on useampia, olisi myös pohdittava useamman tulkin käyttöä, vaikka tulkattavia kieliä olisikin vain yksi. Sopivien tulkkien saatavuudessa on kuitenkin ongelmia, eikä ole mahdollista käyttää aina samaa tuttua tulkkia.

Työntekijöiden tehtävänä on pohtia, ketä asiakasta pyydetään tiimikokoukseen. Tiimiin osallistumisen on aina saatava asiakkaan aito suostumus, eikä asiakasta saa painostaa osallistumaan. Tiimikokouksesta on haastateltujen mukaan hyötyä sekä akuuteissa kriisitilanteissa kuin myös tehostetun esimerkiksi perhetyön aloitusneuvottelussa, asiakkuuden siirroissa ja asiakkuuden lopettamiseen liittyvissä pohdinnoissa.

Johtopäätöksiä

Lastensuojelun systeemisen toimintamallin kehittämisessä ja ylläpitämisessä tarvitaan jatkuvaa uusien työntekijöiden koulutusta sekä vanhojen työntekijöiden täydennyskoulutusta. Toimintamallissa on tärkeää pitää kiinni mahdollisuuksien mukaan ydinelementeistä, jotta toimintamalli pysyisi ja kehittyisi valtakunnallisesti yhdenmukaisena. Ydinelementtien valtakunnallinen kehittäminen kulkee tässä rinnalla. Pelkkä tekninen ydinelementtien noudattaminen ei kuitenkaan riitä, sillä lastensuojelun systeemisessä toimintamallissa on kyse myös laajemmasta ajattelutavan muutoksesta. Siksi systeemisen työotteen kehittäminen vaatii yhteisen peruskoulutuksen lisäksi jatkuvaa ja pitkäjänteistä kunkin tiimin omaa kehittämistä.

Kyselyvastauksista kävi ilmi, että tiimit ovat hyvin erilaisissa vaiheissa lastensuojelun systeemisen toimintamallin käyttöönotossa. Peruskoulutuksen lisäksi tarvitaan aikaa ja tukea mallin käyttöönottoon. Sekä kyselyvastauksissa että haastatteluissa tuli ilmi, että systeeminen työote on muuttanut toiminta- ja ajattelutapoja.

Tiimien haastatteluissa kävi ilmi, että systeemisen toimintamallin käyttöönotossa ja toteuttamisessa on ollut erilaisia vaiheita, eikä eteneminen ole ollut suoraviivaista. Tähän on vaikuttanut muun muassa koronarojoitukset, henkilöstövaihdokset ja ajoittainen perheterapeutin puuttuminen. Systeeminen toimintamalli on altis häiriöille, mikäli resurssit eivät ole kunnossa. Myös asiakastyön määrän ennakoimaton vaihtelu tuo toimintaan vaikeuksia.

Haastatteluissa suurimpina muutoksina työtavoissa nähtiin sen huomaaminen, että asiakkaiden suku- ja läheisverkosto on tärkeää ottaa mukaan työskentelyyn. Myös työntekijöiden vaikuttuminen asiakkaiden rohkeudesta käsitellä tiimikokouksissa hankalia perhetilanteita on lisännyt yhteistyötä ja moninäkökulmaisuuksia kaikkien asiakkaiden kanssa työskenneltäessä.

Sekä kyselyvastauksissa että tiimihaastattelussa tuli ilmi, että tiimiroolit ovat tärkeitä. Konsultoivalla sosiaalityöntekijällä on tärkeä tehtävä tiimin ohjaamisessa ja kannattelussa. Perheterapeutilla on tärkeä tehtävä systeemisen ajattelun ylläpitämisessä ja vaihtoehtoisten hypoteesien esiin tuomisen tukijana. Isokuortin ja Aaltion (2020) mukaan perheterapeutin rooli lastensuojelun tiimissä on kriittinen elementti systeemisen toimintatavan omaksumisessa. Vastauksissa tuodaan esiin hyötyä, jos perheterapeutti pystyy osallistumaan tiimin työskentelyyn ja asiakastyöhön myös tiimikokousten ulkopuolella, jolloin perheterapeutti ei ole pelkästään tiimikokouksiin osallistuva ulkopuolinen konsultti, vaan osa tiimiä (vrt. Aaltio ja Isokuortti 2019,15). Koordinaattorin roolin tärkeyttä ei ole monin paikoin kunnossa ymmärretty, eikä koordinaattorin vakansseja ole perustettu. Koordinaattoreiden puuttuessa tiimit eivät voi täysin toimia systeemisen mallin mukaisesti, koska sosiaalityöntekijän työaika kuluu paljon asiakasta koskevien paperitöiden, kutsujen, tulkkityöskentelyn ym. hoitamiseen ja konsultoivan työaika tiimiä koskevien järjestelyjen ja aikataulujen koordinoimiseen. Koordinaattoreiden avulla sosiaalityöntekijän aikaa vapautuisi enemmän asiakastyöhön ja systeemiset tiimikokoukset voisivat toimia sujuvammin. (Yliruka & Tasala 2022.)

Sekä kyselyvastauksissa että haastatteluissa kävi ilmi, että henkilöstö on pääosin motivoitunutta systeemiseen toimintamalliin, mutta henkilöstön vaihtuvuuden ongelmaa sen avulla ei ainakaan vielä ole onnistuttu ratkaisemaan (ks. Yliruka & Tasala 2022, 8.) Osasyynä lienee todennäköisesti liian suuret asiakasmäärät. Mallin mukaan sosiaalityöntekijällä olisi hyvä olla noin 20 asiakasta ja sosiaalityöntekijöitä tiimissä 2–3

(Aaltio & Isokuorti 2019, 15.) Tällä hetkellä lastensuojelulain mukainen maksimi on 35 asiakaslata per lastensuojelun sosiaalityöntekijä, ja monin paikoin tämä ylittyy, koska osa sosiaalityöntekijöiden vakansseista on työntekijäpulan vuoksi täyttämättä (Yliruka ym. 2022). Tiimien yhteistä asiakasmäärää kasvattaa myös sosiaalityöntekijöiden lukumäärä tiimeissä, sillä useimmiten tiimeissä on yli kolme sosiaalityöntekijää. Kyselyvastausten mukaan asiakaslistoja ei juuri käydä läpi tiimikokouksissa, joten tämän suhteen olisi käytännössä kehitettävää. Ainakin kriittisten asiakkuuksien säännöllisellä läpi käynnillä tiimikokouksissa voitaisiin lisätä tiiminjäsenten välistä tietoa ja vastuuta asiakkuuksista, ja siten helpottaa myös yksittäisen työntekijän kuormittuneisuutta.

Tiimityöskentely opettaa jakamisen ja yhdessä reflektoinnin kulttuuria, joka toteutuu myös muulloin kuin tiimikokouksissa. Näin systeeminen työote vahvistuu myös niissä asiakastapauksissa, joita ei käsitellä tiimikokouksissa. Toimitilauudistusten yhteydessä olisi hyvä mahdollisuus panostaa systeemiseen työotteeseen myös tilojen osalta. Kullekin tiimille suunniteltu yhteinen työtila mahdollistaisi sen, että asioista voidaan nopeasti jakaa ja reflektoida tiimin kesken. Näin systeemisen työskentelyn on mahdollista jatkaa asiakastyön puolelle luontevasti, kun työtä tehdään rinnakkain jatkuvassa vuorovaikutuksessa yhteisessä työtilassa.

Kaikki asiakkaan kanssa työskentelevät ammattilaiset ovat myös osa perheen systeemiä, ja heidän toimintansa vaikuttaa lapseen ja perheeseen, kuten esim. Bateson (1980) kirjoittaa toisen asteen kybernetiikasta. Pelkästään lastensuojelun systeeminen toiminta ei riitä, vaan systeemistä, monitoimijaista ajattelua tarvitaan laajemmin lapsiperhepalveluihin (Lahtinen 2017, 4). Onnistuneessa monitoimijaisessa työskentelyssä osallisuus ja systeemisyys nivoutuvat toisiinsa. Asiakas on tällöin vahvasti osallinen omassa asiassaan. Asiakas, hänen läheisverkostonsa sekä eri alojen ammattilaiset työskentelevät aidosti yhdessä. Tärkeää on asiakkaan kanssa yhdessä käydä keskustelua keiden mukaan ottaminen työskentelyyn voisi olla hyödyllistä. Mitä luonnollisempi tukiverkosto onnistutaan rakentamaan, sen parempi lopputulos voidaan saada aikaan. Systeemisen työskentelyn avulla on mahdollista aktivoida ja sitouttaa läheisverkostoa, ja tätä kautta mahdollistaa pysyvämpää muutosta lapsen ja perheen elämässä.

Systeemistä koulutusta ollaan laajentamassa lastensuojelun lisäksi muihin sosiaali- ja terveystoimen sekä sivistystoimen toimijoihin. Vahvana systeemisen asiakastyön jatkokehittämisen kohteena on monitoimijaisuuden lisääminen. Siihen tarvitaan lisää muiden sekä lastensuojelun ja muiden sosiaali- ja terveystoimen että sivistystoimen yhteistä koulutusta systeemiseen toimintatapaan. Tämä voisi mahdollistaa muutoksen siihen, että ymmärretään paremmin toisten työtä ja tehdään työtä yhdessä asiakkaan parhaaksi.

Lähteet

- Aaltio, Elina & Isokuortti, Nanne (2019) Systeemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementit. Kuvaus asiakastason ydinelementeistä, tavoitteista ja toimintamekanismeista. Työpäpaperi 33/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Alatalo, Marjo (2018) Suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen jännitteet lastensuojelun avoimuuden sosiaalisuudessa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Sosiaalityön erikoistutkimuskeskuksen lisensiaatintutkimus.
- Andersen, Tom (1991) Part I the reflecting team. Teoksessa Tom Andersen (toim.) The Reflecting Team - Dialogues and Dialogues About the Dialogues. London and New York. W.W. Norton & Company Inc. 3 – 70.
- Bateson, Gregory (1980) Mind and Nature: A Necessary Unity. London: Fontana/Collins.
- Bosanguet, Liz & Summer, Jennifer. THL:n kouluttajakoulutus touko-kesäkuu 2021 (julkaisematon lähde)
- Bowen, M. (1985). Family therapy in clinical practice. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Ceccin, Gianfranco (1987) Hypothesizing, circularity and neutrality revisited: an invitation to curiosity. Family Process. Dec; 26(4): 405–413.
- Civil, Tiina & Abrahamsson, Outi & Mäki-Fossi, Satu & Miettunen, Nanna (2019) Systeeminen lastensuojelu monitoimijaisuuden ja osallisuuden varmistavana verkostona. Työpäpaperi: 34/2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/139077/TY%2019_34%20s.pdf?sequence=4&isAllowed=y
- Ellonen, Erkki & Karstinen, Eija & Nykänen, Veli-Eino (1996) Kuulustelutaktiikka. Helsinki, Sisäasiainministeriö: Oy Edita Ab.
- Fagerström, Katarina (2016) Ihmissuhteita rakentava ja ylläpitävä lastensuojelu. Hackneyn malli ja systeeminen käytäntö lastensuojelutyössä. Työpäpaperi 42/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131498/URN_ISBN_978-952-302-778-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Ferguson, Harry & Warwick, Lisa & Cooner, Tarsem Singh & Leigh, Jadwiga & Beddoe, Liz & Disney, Tom & Plumridge, Gillian (2020) The nature and culture of social work with children and families in long-term casework: Findings from a qualitative longitudinal study. Child & Family Social Work. 2020;1–10.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Lapsen ja sosiaalityö – kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uuden arviointia, toim. Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Marita Törrönen. Jyväskylä. PS-kustannus. 5-20.
- Isokuortti, Nanne & Aaltio, Elina (2020) Fidelity and influencing factors in the Systemic Practice Model of children's social care in Finland. Children and Youth Services Review 119(14).
- Lahtinen, Pia & Männistö Leena & Raivio, Marketta (2017) Kohti suomalaista systeemistä lastensuojelun toimintamallia. Työpäpaperi 7/2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/132169/TY%20c3%962017_7_Kohti%20suomalaista_040417.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Patridge, Karen & Dugmore, P & Mahaffey, H. & Chidgey, M. & Owen, J. (2019) Step by step, side by side; the quest to create relational artistry through systemic practice within children's social care. Journal of Family Therapy 2019 (41) 321–342.
- Petrelus, Päivi & Uutela, Anne (2020) Systeemisen lastensuojelun toimintamallin käyttöönotto ja juurruttaminen: Konsultoitujen sosiaalityöntekijöiden kokemuksia. Työpäpaperi 24/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/139986/TYO24_2020%20s.pdf?sequence=4&isAllowed=y
- Ryynänen, Jaana & Heinola, Virpi (2021) Kokemuksia systeemisen työteen kehittämisestä ja asiakkaan osallistumisesta tiimeihin Espoon lastensuojelussa. Teoksessa Päivi Petrelus, Laura Yliruka & Nanna Miettunen (toim.) Systeemisiä kokeiluja – kohti jatkuvaa yhdessä oppimista. Työpäpaperi: 7/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/141017/URN_ISBN_978-952-343-628-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Toikko, Timo (2008) Sosiaalityön ideat: johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino.
- Tuomi, Jouni & Sarajarvi Anneli (2004) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Turnell, Andrew & Edwards, Stewe (1999) Signs of Safety A Solution and Safety Oriented Approach to Child Protection Casework. W.W. Norton and Company.
- Widmark C. & Sandahl C & Piuva K. & Bergman D. (2013) Parents' experiences of collaboration between welfare professionals regarding children with anxiety or depression - an explorative study. International Journal of Integrated Care, Vol13, 4 (2013).
- Yliruka, Laura & Tasala, Tanja (2022) Lastensuojelun systeemisen toimintamallin kansallinen tilannekuva vuonna 2021. Tutkimuksesta tiiviisti 009/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/143953/URN_ISBN_978-952-343-827-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Yliruka, Laura & Harrikari, Timo & Forsell, Maritta & Kuoppala, Tuula & Purhonen, Emmi & Salmela, Marianne (2022) Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityön organisoiminen sekä lastensuojelun mukaisen henkilöstömitoituksen toteutuminen - Kuntakyselyn tulokset. Työpäpaperi 44/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/145350/URN_ISBN_978-952-343-928-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y&fbclid=IwAR3uE2RUOh9rqZyWVCDJfi_nKdps3jqO1ooPvWoEsT2YeGM7_jmdL9b0gI

19. Nuoren ja perheen tarpeet systeemisesti keskiössä monialaisessa yhteistoimintamallissa: ”Kun nuoren päihteiden käyttö hallitsee elämää, kokoonnutaan Olkkariin”

Eija Luodes, Lastensuojelun hankekoordinaattori MONNI- lastensuojelun monialainen kehittäminen Kanta-Hämeessä, Pirkanmaalla ja Etelä-Pohjanmaalla 2020–2022. Sosiaalialan osaamiskeskus Pikassos Oy.

Christa Ahonen, Päihdetyön asiantuntija, Tulevaisuuden sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, Kanta-Häme

Tässä artikkelissa on tarkasteltu nuorten monialaisten palveluiden kokonaisuutta Kanta-Hämeessä. Artikkelissa huomioidaan alaikäisen asiakkaan elämäntilanne ja verkosto mahdollisuuksineen ja tarpeineen. Artikkelin keskiössä on lastensuojelun näkökulma, kun alaikäinen nuori vaarantaa kehityksensä vakavalla päihteiden käytöllä ja on lastensuojelun tukitoimien tarpeessa. Tulokulmamme tähän artikkeliin asiantuntijoina ja kirjoittajina on lastensuojelun ja päihdetyön näkökulma, systeeminen viitekehys huomioiden. Lähtökohta tälle artikkelille syntyi tarpeesta tarkastella alaikäisten tarvetta monialaiselle ja hoidolliselle avulle päihteiden käytön riistäytyessä ongelmalliseksi.

Nostamme artikkelissa esiin työskentelyalueemme Kanta-Hämeen nuorten päihdepalveluiden erityisosaamisen ja monialaisen palveluiden tarpeen. Hankalissa tilanteissa näitä tarvitaan, jotta nuori perheineen saa vaikealta tuntuvassa tilanteesta riittävän avun ja tuen.

Tulevaisuuden sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskushankkeen toimesta selvitettiin 13–18-vuotiaiden päihdepalveluita neljän segmentin avulla vuonna 2021 Kanta-Hämeen alueella. Segmentoinnilla on pyritty luokittelemaan asiakastarpeet eri luokkiin ja näin selkiytetty eri asiakastarpeita. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos käyttää asiakassegmentointia asiakasryhmiä paikallistamaan eri asiakasryhmiä ja jäsentämään palvelukokonaisuuksia (Liukko ym. 2018, 1-2). Kartoituksessa alueen seudulliset lapsiperheiden kehittämisen suunnittelijat haastattelivat nuorten kanssa työtä tekeviä toimijoita ja kartoittivat päihdetyön tilannetta puolistrukturoiduilla haastatteluilla.

Segmentissä 0 kartoitettiin hyvinvointia ja terveyttä tukevia keinoja, jossa näkyy vahvasti järjestöjen ja sivistyspalveluiden tekemä työ. Segmentti 1 kuvaa tilannetta, jossa nuorella on satunnaista päihdekokeilua ja tuen tarve on vielä varhaisen tunnistamisen tasolla. Segmentissä 2 kuvataan tilannetta, jossa kaivataan ammattilaisen väliintuloa. Segmentti 3 kuvaa tilannetta, jossa nuorella on päihteistä muodostunut ongelma ja hän tarvitsee hoidollista väliintuloa saadakseen tarpeisiinsa vastaavaa apua. Työryhmässä ja tässä artikkelissa käsittelemme segmentti 3 tilannetta, jossa nuoren tilanne vaatii laaja-alaisia hoidollisia ja usein myös lastensuojelullisia toimenpiteitä. Nuoren ja nuoren perheen tarpeet vaativat vahvaa laaja-alaista ammatillista osaamista ja eri toimijoiden välistä yhteistyötä.

Lähes kaikkien kartoituksessa olleiden segmenttien osalta löytyy monenlaista palvelua sosiaali- ja terveydenhuollosta sekä sivistystoimesta. Käytännöt ja menetelmät vaihtelevat. Palvelut ovat hyvin hajanaiset Kanta-Hämeen alueella niin käytäntöjen kuin sisältöjenkin suhteen. Tärkeää ennaltaehkäisevää ja varhaista työtä tehdään oppilashuollossa, järjestöissä ja sivistystoimessa. Ankkuritoiminta tarjoaa Hämeenlinnassa, Forssassa ja Riihimäellä nopeita väliintuloja päihteiden ja rikoskierteen vuoksi ja toimii poliisin ja sosiaalityön rajapinnassa. Ankkuritoiminnassa on keskiössä kokonaisvaltainen auttaminen ja ohjaaminen tarpeen mukaisen avun pariin (Hämeenlinnan kaupunki 6.10.2022, Riihimäen kaupunki nd. & Forssan seudun kuntayhtymä 31.5.2022).

Keskeisinä tuloksina tästä kartoituksesta voisi mainita verkostojen, palvelun laadun ja prosessien olevan henkilöriippuvaisia ja niiden yhteinen ohjaus ja koordinaatio puuttuu. Laaja-alainen nuorten päihderiippuvuuden hoito puuttuu kokonaan Kanta-Hämeestä. Laaja-alaisella päihderiippuvuuden hoidolla tarkoitetaan

tässä erityisosaamista niin riippuvuustematiikan kuin nuorille kohdennetun avun osalta. Poislähtämisen kulttuuri on vahvaa ja ammattiroolit ovat epäselviä. Huoli riittävästä päihdetyön osaamisesta Kanta-Hämeen alueella nousi myös esiin Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskushankkeessa lapsiperheiden suunnittelijoiden tekemässä kartoituksessa (2021). Lisäksi on huolta päihdehoitoon kykenevien sijaishuoltopaikkojen vähydestä valtakunnallisesti sekä päihdehoidon saamisesta ainoastaan lastensuojelun asiakkuuden kautta, jos sieltäkään. (Ahtonen-Huuskonen ym. 2021.)

Hankkeessa tuotetun tiedon pohjalta kokosimme Monialaisen lastensuojelun MONNI - kehittämishankkeen toimesta monialaisen työryhmän pohtimaan, kuinka voisimme varmistaa alaikäisen ja tämän perheen päihdehoidon tulevilla hyvinvointialueella ja yhtenäistää sisällöltään tasavertaiset palvelut koko alueella. Yhteistyössä työryhmän työskentelyä eteenpäin viemässä oli myös Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskushanke. (MONNI- hanke 2020–2022; Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskushanke 2020–2023.) Työryhmän monialaisuus rakentui lastensuojelun, päihdetyön ja psykiatrian kentän toimijoista sekä kokemusasian-tuntijoista ja pyrimme työryhmässä toimimaan mahdollisimman systemisesti, kokonaisuutta yhdessä tutkien. Niin kuin lastensuojelun sosiaalityönkin systemisessä viikkokokouksessa, myös työryhmässä nostettiin keskiöön yhteiset toimintatavat, vastuut ja runsas avoimen ja uteliaan reflektion ja dialogin määrä sen suhteen mitä ja miten meidän pitäisi palveluitamme kehittää (Civill ym. 2019, 11). Työryhmä kokoontui alatyöryhmineen syksyllä 2021 ja keväällä 2022 yhteensä kymmenen kertaa. Työryhmän keskustelut tallennettiin muistioiksi, joiden pohjalta muodostettiin nykytilan kuvaus kohderyhmän päihdetyön palvelupolusta. Keskiössä olivat hyvin toimivat palvelut tai niiden sisällöt ja puutteet, jotka nähtiin tarpeellisiksi korjata. Tästä palvelupolusta saatiin koottua tietoa alaikäisten päihdepalvelujen kehittämiseen, josta parhaillaan luomme seuraavia konkreettisia askelia.

MONNI- hankkeessa kootun työryhmän työskentelyn taustakysymykset:

- Kuinka voisimme auttaa hankalassa tilanteessa olevia nuoria ja heidän perheitään, ei ainoastaan rinnakkain vaan aidolla yhteisellä työllä? Keitä yhteiseen työhön tarvitaan?
- Mitä voisimme kehittää yhteistyössä, jotta nuori saisi läheisineen tarvitsemansa avun oikea-aikaisesti? Miten voisimme välttää kodin ulkopuolisen sijoittamisen?

Kanta-Hämeessä on kehittämistä tehty monialaista toiminnallista kehittämistä, joka on kansallisen linjauksen mukaista sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistoimintaa tukevaa. Työryhmän työskentelyn tuloksena nousi keskeisesti päihteiden käytön seurauksena tuleva akuutti lastensuojelun puuttumisen tarve. Tilanteissa on usein haastavaa koota monialainen tiimi yhdessä pohtimaan parasta ratkaisua nuorelle ja tämän perheelle. Erityisenä haasteena näemme tässä tematiikassa tilanteiden, nopeuden ja monialaisen palvelujärjestelmän kankeuden.

Artikkelin tarkoituksena on nostaa keskiöön päihteitä ongelmallisesti käyttävä nuori sekä hänen lähipiirinsä moninaisine tarpeineen. Tärkeäksi tässä nousee etenkin monialaisen yhteistoiminnan tutkiminen, jotta siitä saataisiin mahdollisimman kokonaisvaltaisesti nuorta auttava kokonaisuus, jota tuotetaan yhdessä, aidolla yhteisellä tekemisellä ja prosessien johtamisella.

Tämän artikkelin taustakysymyksenä on:

- Kuinka yhdistää päihdetyön ja muu nuoren tarpeen mukainen osaaminen niin, että saamme mahdollisimman vaikuttavan väliintulon nuoren riskikäyttäytymiselle?

Nuorten riskikäyttäytymiseen liittyvä monialainen tuen tarve

Nuorten riskikäyttäytyminen näyttäytyy osaltaan myös päihdekokeiluina. Alkuvaiheen päihdekokeiluihin liittyy päihteeseen ihastuminen, eivätkä välittömät haitalliset kokemukset ja seuraukset välttämättä näy alussa nuorille itselleen. Lähipiiriin voi olla vaikea tunnistaa lisääntyvää päihdekokeilua ja erottaa, mikä on nuoruuteen liittyvää kokeilua, milloin haitallista ja vakiintunutta ja lisääntyntä päihteiden käyttöä. Nuorten luontainen uteliaisuus uusia asioita kohtaan haastaa paitsi nuoria itseään, niin myös vanhempia ja nuorille palveluja tarjoavaa monialaista verkostoa.

Aina riskikäyttäytyminen ei kuitenkaan jää kokeiluihin ja päihteistä voi syntyä nuorelle vastaus muihin ongelmiin. Vaikka Kanta-Hämeessä tehdään paljon vaikuttavaa ennaltaehkäisevää ja varhaista tunnistamista nuorten päihteiden käytön osalta esimerkiksi Ankkuri- toiminnalla, niin silti päihteiden käyttö haastaa ongelmallisuudellaan niin lastensuojelun palveluita kuin terveydenhuollon palveluita (Hämeenlinnan kaupunki 6.10.2022, Riihimäen kaupunki nd. & Forssan seudun kuntayhtymä 31.5.2022).

Suomessa päihteiden käyttö on monipuolistunut alaikäisten nuorten, jopa lasten, osalta. **Päihdetilastollisen vuosikirjan** (2021) mukaan maassamme on yhä nuorempia päihteidenkäyttäjiä ja asenteet päihteitä kohtaan ovat muuttuneet myönteisimmiksi, samalla kun täysin raittiiden osuus on kasvanut. Osa nuorista käyttää päihteitä haitallisemmin kuin toiset. Suomessa valtapäihteen asemaa kantaa edelleen alkoholi, mutta nuorten käyttämien päihteiden valikoima on laajentunut. Täysin raittiiden osuus yläasteikäisissä nuorissa on kasvanut (=”65–66 % kaikista 7–9-luokkalaisista). Lukioikäisten kohdalla raittiiden osuus (=”39–42 %) on suurempi kuin ammatillisen oppilaitoksen oppilaiden (=”32–35 %). (Säkinen ym. 2021, 48–50.) Alkoholin lisäksi käytetään päihtyäkseen myös muita päihdyttäviä aineita, kuten huumausaineiksi luokiteltavia aineita sekä reseptilääkkeitä (Mäkilä ym. 2022, 11). **Päihdetilastollisen vuosikirjan** mukaan (2021) kannabiksen osalta käyttö on pysynyt ennallaan viime vuodet. Yläasteikäisistä (=”8–10 %) käyttää kannabista. Ammatillisen oppilaitoksen oppilaat käyttävät kannabista lukiolaisia enemmän (=”16–20 %).

Samaan aikaan kun suuri joukko nuorista voi hyvin ja ovat raittiita niin osa nuorista voi huonommin ja käyttävät yhä ongelmallisemmin päihteitä jo varhain. Päihteiden käytön ongelmien vuoksi päihdehoitoon hakeutuu yhä nuorempia henkilöitä. (Mäkilä ym. 2022, 10.) Kanta-Hämeen aikuisten päihdepalveluista on noussut huolta entistä hankalamassa tilanteessa olevia yhä nuorempia henkilöitä. Ongelmat ovat kietoutuneet entistä suuremmiksi vyyhdeiksi, joiden selvittely vaatii monialaista työtettä.

Varhain aloitettu päihteiden riskikäyttö voi synnyttää ongelmallisen päihteiden käytön varhaisaikuisuudessa, joka lisää riskiä enneaikaiseen kuolemaan. Suurta huolta kansainvälisesti on aiheuttavat 20–29-vuotiaiden myrkytyskuolemat Suomessa. 20–24-vuotiaiden myrkytyskuolemat ovat kasvaneet vuoden 2020 luvusta 25 vuoden 2021 51:een. (Säkinen ym. 2021, 48–50.) Terveys- ja hyvinvoinnin laitoksen yhtenä tavoitteena on itsemurhien ehkäisyn lisäksi saada vähennettyä nuorten myrkytyskuolemia, joka edellyttää nuorten riskikäyttäytymisen varhaisempaa tunnistamista ja puuttumista. Kanta-Hämeessä osana hyvinvointialueen valmistelu- ja hanketyötä tähän pureudutaan monin eri tavoin.

Meneillään oleva sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus tarjoaa mahdollisuuden tarkastella nykyisiä palvelukokonaisuuksia kriittisesti ja pohtia, kuinka ne voitaisiin tarjota kohdennetummin tulevaisuudessa niin, että asiakas saa tarvitsemiaan palveluita yhä ketterämmin ja entistä vahvempana kokonaisuutena oikea-aikaisesti. Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskushankkeessa Kanta-Hämeessä on todettu, että kaikenikäisten mielenterveys- ja päihdetyön osalta palveluissa on viitteitä poislähtämisen kulttuurista sosiaali- ja terveydenhuollon peruspalveluissa. Tällä tarkoitetaan sitä, että mielenterveys- ja päihdesyyn palveluiden piiriin hakeutuville tarjotaan usein apua lähettämällä asiakas läheisineen erityispalveluiden piiriin tai palvelusta toiseen. Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskuspalveluissa on tavoitteena saada asiakkaalle apua yhden yhteydenoton periaatteella.

Nuorisotutkimusseuran tuoreen selvityksen (2022) sekä **Valviran ja Aluehallintoviraston tiedotteen** (28.2.2022) mukaan Suomessa todettiin päihdepalveluiden olevan nuorten osalta riittämättömiä kansallisesti. Erityinen huoli kohdistui sijaishuollossa olevien nuorten riskiin jäädä päihdepalveluiden ulkopuolelle. Tämä kertonee siitä, että Kanta-Häme ei ole poikkeus Suomessa tämän puutteellisuuden kanssa, vaan ongelma on paljon laajempi.

Kanta-Hämeessä vastataan alaikäisten päihteiden käytön seurauksiin monissa tilanteissa lastensuojelullisin toimin ja kodin ulkopuolelle sijoittamisena. Tämä ei kuitenkaan tarjoa automaattisesti nuorille päihteiden käyttäjille päihdetyön asiantuntijuutta sisältävää hoitointerventiota eikä saisi olla ainoa keino päihdehoidon saamiseksi tai korvata päihdehoitoa. Päihderiippuvaisen nuoren lastensuojelun yksikköön sijoituksen haasteena on nuoren pysyvyys sijoituspaikassa. Nuoret ovat päihteitä halutessaan riskissä monenlaiselle hyväksikäytölle.

Nuorten erityispalveluissa päihdepalveluiden rooli on vaihteleva ja vähäinen Kanta-Hämeessä. Nuorille kohdennettu päihdetyö on ollut pitkään satunnaista ja henkilösidonnaista. Henkilösidonaisuudella

tarkoitamme tässä artikkelissa sattumanvaraista yksittäisten ammattilaisten tekemää yhteistyötä ilman systemaattista toimintatapaa.

Nykyisellään päihdehoitoa tarjotaan osittain aikuisten palveluiden yhteydessä, johon nuorilla saattaa olla vaikea mennä leimaantumisen pelossa ja sisältää riskin ajautua vääränlaiseen seuraan palvelun piirissä. Osittain päihdehoitoa tarjotaan osana muita palveluita, mutta ei riittävästi. Kansallisesti ongelma on yhteinen ja tätä tukee **nuorisotutkimuksen seuran** (2022) teettämä tutkimus, jonka mukaan korostuu erityisesti palveluiden saatavuuden ongelmat aikuistumisen kynnyksellä.

Nuorisotutkimuksen seuran ja Valviran havaintojen pohjalta nostetut keskeiset kehittämisen tarpeet;

- Päihdepalveluiden tulisi jalkautua asukkaiden arjen ympäristöön.
- Asumispalveluita ja omassa kodissa asumista tulisi vahvistaa.
- Ennakkoluulot päihdeitä käyttäviä kohtaan ovat voimakkaat ja se on usein syy jättää kertomatta päihdeiden käytöstä. Kun kokemukset avoimuudesta ovat toistuvasti negatiivisia niin tämä estää avoimuuden syntymisen. (Mäkilä ym. 2022, 74–75.)

MONNI- hankkeen kokoamassa työryhmässä nostettiin esiin muun muassa haaste aikuistumisen kynnyksellä ja täysi-ikäiseksi tullessa. Tämä asettaa erityisiä tarpeita ja piirteitä palveluille. Kaikilta osin aikuisten päihdehoidon palvelut eivät ole nuorille aikuisille oikein kohdennettuja.

Lastensuojelun, päihde- ja psykiatristen palveluiden kentässä on tunnistettu, että osa nuorista tarvitsee laajasti ja runsaasti monialaisia palveluja. Palveluissa tapahtuu paljon, mutta kuten Kanta-Hämeenkin päihdeselvityksessä todettiin, niissä toimitaan erillisesti, irrallaan aidosta yhdessä tekemisestä. Asiakas asioi perheineen useissa palveluissa yhtäaikaaisesti erikseen ja pahimmillaan koordinoi itse palvelujaan ja kuljettaa tietoa palvelusta toiseen. Palveluita kokoava ja ohjaava taho puuttuu ja palveluiden tarjonta sisältöineen vaihtelee. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on lastensuojelun asiakkaina olevien lasten asiassa lain säättämä velvoite huolehtia lapsen tai nuoren palvelukokonaisuudesta (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 30§), mutta tämä tehtävä on ajoittain haastava mm. palvelujen pirstalaisuuden tai puuttumisen vuoksi.

Monialaisen yhteistyön merkitystä korostaa moni muu sosiaali- ja terveydenhuollon sekä sivistystoimen lainsäädäntö ja palveluvalikoimaa ohjaava suositus. Monialaisen yhteisen tekemisen näkökulmia on jäsennetty esimerkiksi Sosiaali- ja terveysministeriön kansallisen asiantuntijaryhmän raportissa **Yhdyspinnat yhteiseksi mahdollisuudeksi - selvitys lapsi-, nuoris- ja perhepalveluiden toteuttamiseen liittyvistä yhdyspinnoista muuttuvassa toimintaympäristössä**. (Heinonen ym. 2018, 91), jossa todetaan muun muassa, että ajoittain nuori perheineen joutuu monialaisten työntekijöiden erilaisten näkemysten ristiaallokkoon ja syntyy myös selkeitä palvelukatveita, ellei monialaista työtä organisoida hyvin.

Nuorten (13–17-vuotiaiden) sijoituksessa on usein kasautuneita ongelmia, jotka ovat johtaneet kodin ulkopuoliseen sijoitukseen. Yhtä selkeää ja vaikuttavaa interventiota ei ole löydetty nuoren tilanteen kriisiytyessä. Tarvitaan kokonaisvaltaista, perhekohtaista ja yksilöiviä tarpeen mukaisia keinoja, joissa on tärkeää antaa aikaa luottamuksellisen suhteen syntymiseen.

Heino (2002, 73) toteaa, että palvelujärjestelmämme vaatii ajoittain nuorilta liikaa vastuullisuutta tilanteissa, joissa nuoren elämänhallinta on monien haasteiden vuoksi ikätasoon nähden vaillinaisen. Moniongelmainen tilanne, jossa jopa vanhemmat ja viranomaiset käännyttävät ongelmaa pois päin itsestään, saattaa päätyä lastensuojelun toimien kautta sijoituspaikan käsiin. Sijoituspaikka joutuu asemaan, jolta odotetaan ”ihmettä”. Työ tulisi tehdä monialaisissa palveluissa tiiviissä yhteistyössä nuoren ja läheisverkoston kanssa huolimatta siitä onko nuori sijoitettuna kodin ulkopuolelle vai ei.

Nuorten palveluita monialaisempaan suuntaan

Päihdepalvelut hajaantuvat terveydenhuollon ja sosiaalihuollon palveluihin ja näiden lainsäädäntöjen alle. Näin on myös Kanta-Hämeessä, lisäksi nuorille tarjotaan palveluita koulutoimen ja sivistyspalveluiden osalta ja järjestöissä. Kanta-Hämeessäkin näkyy enenevässä määrin nuorten ongelmallista ja säännöllistä päihdeidenkäyttöä, joka haastaa palveluita entisestään. Tämä nostaa nuorille kohdistettuun päihdetyöhön oman tarpeensa.

Kanta-Hämeessä päihdepalveluita tarjotaan mielenterveys- ja päihdepalveluista integroivasti pääosin työikäisten (yli 18-v) osalta. Vaativamman avun tarpeessa nuorten päihdehoitoon vastataan Kanta-Hämeessä lastensuojelun toimilla. Lastensuojelulain mukainen sijoittaminen ei voi olla ainoa vastaus lasten ja nuorten mielenterveyden- ja päihteiden tuomiin haasteisiin. Sijoituksen ohella tulee järjestää tarpeen mukaiset riittävät ja laadukkaat päihdepalvelut, joka tarkoittaa sitä, että myös mielenterveys- ja muut pulmat tulee samalla huomioida. Lastensuojelun ja mielenterveys- ja päihdepalveluiden yhteistyö on tärkeää, jotta lapsen etu tulee huomioitua kaikissa tilanteissa, myös kodin ulkopuoliseen sijoitukseen siirryttäessä. Kodin ulkopuolelle sijoitetuilla lapsilla on moninkertainen riski mielenterveyden- ja päihteiden haasteisiin. Sijoituspaikan tulee tarjota turvallinen ympäristö muun hoidon ja tuen toteutumiseksi, mutta sijoituspaikka ei itsessään päihdehoitoa tarjoa.

Kehittämisen taustalla on toimijoiden kokemus siitä, että meiltä ainakin osittain puuttuu kiinnipitävä työote etenkin runsaasti palveluja tarvitsevien nuorten kohdalla. Nuori perheineen päätyy palloiteltavaksi palveluiden välille niin, että tilanne pääsee kriisiytymään. Tällöin työskentelyn maaperä ei ole otollinen ja toiminta vaatii järeämpiä keinoja, jotka ovat paitsi kalliita niin myös usein traumaattisiksi koettuja tilanteita. Asiaa lähdettiin ratkomaan pohtimalla systemisen työotteen kautta niin, että asiakkuudessa on monialaista tukea tarvitseva alaikäinen ja hänen perheensä.

Työryhmässä nostettiin esiin yhteisenä toiveena sen pohtiminen, miten monialaista apua tarvitsevien nuorten auttaminen saataisiin aidommin yhteiseksi työksi yli toimialarajojen niin, että asiakkaan toimijuutta prosessissa voidaan vahvistaa. Työryhmän tuotoksia on viety yleiseen keskusteluun MONNI- hankkeen ja Tulevaisuuden sosiaali- ja terveystieteiden keskuksen sisällä ja seudullisessa lapsi- ja perhepalveluiden ryhmässä, joka ohjaa kehittämistyötä. Näin se on täydentynyt myös työryhmätyöskentelyn jälkeen ja väleissä.

Kehittämistyössä mukana olleet kokemusasiantuntijanuoret ovat nostaneet tärkeimmäksi näkökulmaksi sen, että nuoren annettaisiin kiinnittyä työntekijöihin, joiden kanssa yhteistyö tuntuu luontevalta ja muiden ammattilaisten tehtäväksi jää tukea työntekijää omalla osaamisellaan. Työryhmässä nähtiin tarpeelliseksi vahvistaa olemassa olevaa nuoren verkostoa osana kokonaisprosessia sekä olemassa olevia luottamussuhteita. Tärkeää olisi tehdä yhteinen, konkreettinen suunnitelma ja toteuttaa sitä silloin, kun nuorella on motivaatiota eikä pitkittäisi työskentelyn käynnistymistä. Resurssit huomioiden yhteistyö on tarpeen, jotta voidaan käynnistää palvelu tarpeen synnyttyä. Toimintatavan tulee olla joustava, nopeasti reagoiva ja tiiviin työskentelyn mahdollistava.

Kehittämisessä mukana olleiden toimijoiden yhteinen näkemys oli se, että tarvitaan yhteistoimintamalli, jossa toiminta käynnistyy tietyissä kriittisissä pisteissä. Pisteet ovat hetkiä, jolloin monialaista palvelua tarvitsevan nuoren kohdalla päädytään tilanteeseen, jossa kaikilla on suuri huoli, mutta keinot ovat hukassa tai yhden toimialan työ ei riitä.

Kriittiset herätteet, joista yhteistoimintamalli käynnistyy:

- Useita lastensuojeluilmoituksia riskikäyttäytymisen vuoksi.
- Toistuvia toimimattomia väliintuloja esimerkiksi Ankkurin toimesta.
- Työntekijälle herää tarve pohtia nuoren sijoittamista kodin ulkopuolelle, jotta päihteiden käyttö saadaan katkaistua, mutta isoa huolta olosuhteista kotona ei ole.
- Päihteitä käyttävän nuoren monialainen palvelutarve. Psykiatrinen, neuropsykiatrinen ja/tai riippuvuushoidon tarve.
- Olemassa olevat palvelut eivät selvästikään riitä ja tilanne uhkaa kriisiytyä tai on jo kriisiytynyt esimerkiksi kiireelliseksi sijoitukseksi.

Kyseessä on siis tarpeen synnyttyä nopeasti käynnistytävä yhteistoimintamalli, joka ei ole fyysinen yksikkö vaan malli, jonka myötä kokoonnutaan nuoren luonnolliseen elinympäristöön. Tilanteessa koottaisiin monialainen työryhmä päihdetyön, lastensuojelun ja psykiatrian välillä nivoen mukaan myös tarvittavat muut yhteistyötahot huomioiden nuoren arjen toimijat. Esimerkiksi vammaispalveluiden, koulun ja nuorisotyön mukana olo tarpeen mukaan voisi olla tarpeen. Huomioiden kuitenkin sen, että verkosto on nuoren kannalta järkevän kokoinen. Toimintamallissa keskeistä olisi systeminen työote, joka toisi työhön suhteiden tarkastelun, tilanteeseen pysähtymisen ja avoimen ja uteliaan pohdinnan, joka mahdollistaisi hyvin nuorennäköiset ratkaisut tilanteeseen. Malli kulminoitui alla olevaan ajatteluun yhteistoimintamallista, jossa tehdään työtä

perheen luona monialaisesti ja yhdessä ilman toimialarajoja. Mallin pohjana toimii vahvasti systeeminen työote ja sen työnimenä on tässä kohdin Kanta-Hämeessä toiminut Olkkari- yhteistoimintamalli.

Yhteistoimintamalli nähdään sopivan kohtaan, jolloin nuoren ongelmallinen päihteiden käyttö vaatii järeämpiä toimia. Tilanteeseen, jolloin kevyemmät väliintulot ja pieni tuki eivät enää riitä. Olkkari- yhteistoimintamallilla pyrittäisiin rakentamaan laadukkaampi monialainen kokonaisuus ja siten välttämään mahdolliset kodin ulkopuoliset sijoitukset.

Runsas päihteiden käyttö ja päihderiippuvuus nähdään systeemisenä sairautena, jossa jokaisella systeemin osalla on vaikutuksia toisiinsa. Päihteitä käyttävän henkilön käytös vaikuttaa lähipiiriin ja lähipiiriin päihteiden käytön mahdollistaminen vaikuttaa päihteitä käyttävän henkilön toimintaan. Ilman systeemin huomiointia on vaikea tarttua nuoren päihteiden käyttöön. Tämä systeemisyyden on siis nähtävä paitsi ammattilaisten toimintaa linjaavana viitekehystenä niin myös nuoren elinpiiriin ulottuvana toimintana. Sitoutuminen yhteisiin tavoitteisiin on kaikilla osapuolilla tärkeää.

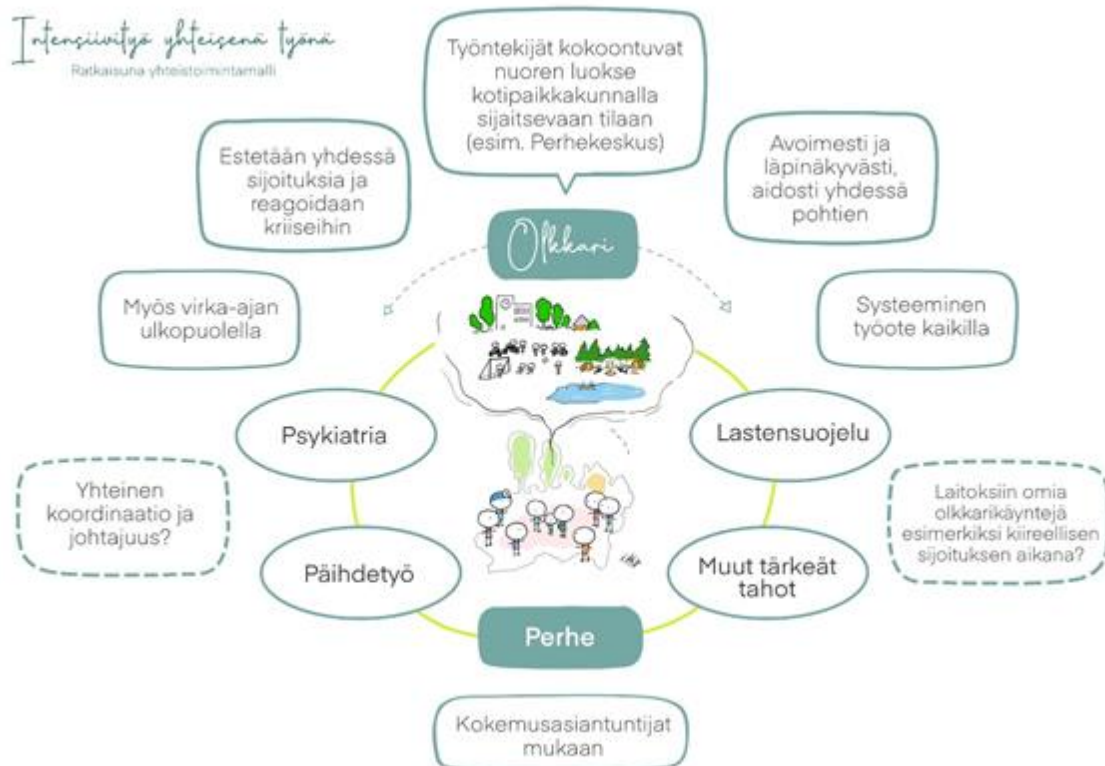
Alaikäisinä päihteitä vakavasti käyttävät lastensuojelun asiakkaat tarvitsevat työryhmän näkemyksen mukaan kokonaisuuksia ja systeemejä, sekä juurisyitä tutkivaa työotetta, jonka toteutumiseksi muodostetaan rakenne, joka tukee monialaista yhteistä tekemistä ilman toimialarajoja. Palveluiden on vahvasti tultava nuoren ja hänen perheensä luokse ja heidän luonnolliseen elinpiiriinsä oikea-aikaisesti ja helposti lähestyttävänä.

Olkkari- yhteistoimintamallin toimintaperiaate perustuisi systeemisen työotteen mukaiseen toimintaan ja siinä toteutuu myös kokonaisvaltainen **perheterapeuttinen ote, joka on THL linjaaman nuorten päihdehoidon PALKO suosituksen mukaista toimintatapaa**. Systeemisessä työotteessa lasten ja perheiden elämä nähdään laajana kokonaisuutena, jonka kaikki osat vaikuttavat toisiinsa. Syy-seuraussuhteet nähdään siis kehämäisinä, jolloin jokainen systeemin osa on sekä syy että seuraus. Eri palveluissa toimivat työntekijät ovat myös osa perheen systeemiä ja heidän toimintansa vaikutuksia perheeseen tulee myös tutkia (Aaltio & Isokuorti 2019, 11–13). Systeeminen työote on tällä hetkellä Suomessa vahvasti lastensuojelun työote, mutta tavoite ja toive sen laajenemisesta lasten ja perheiden palveluiden yhteiseksi työotteeksi on Kanta-Hämeessäkin vahva. Myös alaikäisten nuorten päihdepalveluiden kehittämisessä systeemisyyden nähtiin hyväksi ja tilanteiden kompleksisuutta tukeväksi työotteeksi koko työryhmän toimesta.

Lahtinen ja Mäki-Fossi (2021, 174) toteavat, että systeemisellä työotteella pyritään toisen asteen syvällisiin muutoksiin ja tunnistavat sen, että juurisyiden etsiminen on tässä keskeistä, vaikkakaan ei yksinkertaista, koska syy-seuraussuhteet ovat kompleksisia ja juurisyitä löytyy useita. Kaikki vaikuttaa systeemissä kaikkien. Juurisyiden löytäminen ja niihin vaikuttaminen on kuitenkin monialaisessa lastensuojelutyössä keskeistä vaikuttavien ja pitkäaikaisten tulosten saavuttamiseksi.

Johtajuudella on systeemisessä työotteessa keskeinen rooli työn mahdollistajana. Suomessa tehdyssä lastensuojelun systeemisen työotteen kehittämisessä on nostettu esiin tavoitteena muun muassa systeemien rauhoittuminen, lastensuojelun pullonkaulojen (prosessien haastekohtien) ja työn optimoinnin näkökulmat. (Lahtinen & Mäki-Fossi 2021, 174). Nämä ovat kaikki vahvasti johtamisen näkökulmia, jota myös alaikäisten päihdepalvelujen kehittämisessä nostettiin keskiöön. Monialaista johtamista on kehitettävä eteenpäin niin, että johtamisen tasolla ei päädytä siilouttamaan palveluja vaan mahdollistetaan yhteisen työn tekeminen ja nähdään joustavat työnkuvat juuri oikeanlaisia palveluina etenkin vakavissa tilanteissa ja monialaisten palveluiden tarpeessa olevien asiakkaiden kohdalla muun muassa lastensuojelussa. Hyvinvointialueiden valmistelussa tämä on otettava huomioon, jotta systeeminen muutos on mahdollinen asiakastyön tasolla.

Olkkari- yhteistoimintamallin sijoittumista lastensuojelun asiakkaiden palveluprosessin eri vaiheisiin on pohdittu eri tulokulmista. Kaikissa vaiheissa tunnistetaan vahva tarve monialaiselle yhteistyölle kaikissa palveluissa. Suurin tarve Olkkari- yhteistoimintamalli tyypiselle toiminnalle on selvästi silloin, kun alaikäisen nuoren tilanne kriisiytyy päihde- ja/tai psykiatrisen problematiikan vuoksi niin, että perustason palvelut eivät riitä ja arvio tilanteesta on jo tehty, mutta keinot tuntuvat olevan kateissa kaikilla toimijoilla. Nuorten elämässä tämä on usein vaihe, jolloin elämä saattaa olla joko vauhdikasta ja haasteita tuovia muutoksia tapahtuu paljon tai sitten nuori vetäytyy lähes kaikesta tavallisesta elämästä ja etäännyy myös perheestään. Ongelmat ilmenevät tällöin riskikäyttäytymisellä, joka ilmenee usein lisääntyvällä päihteidenkäytöllä.

Kuva 1: Olkkari- yhteistoimintamalli kuvattuna (kuva: Arnkil Taru).

Olkkari- yhteistoimintamalli;

- **tiivittää** monialaisen yhteistyön yhteiseksi aidoksi tekemiseksi silloin, kun nuoren tilanne sitä vaatii (=uhkaa kriisiytyä tai on jo kriisiytynyt) sekä
- **kokoaa** nuoren ympärillä olevan monialaisen tiimin entistä tiiviimmäksi kokonaisuudeksi nuoren omaan ympäristöön pyytäen mukaan lisäammattilaisia tarpeen mukaan. Erityispainotus on päihdetyön, psykiatrisen työn ja lastensuojelun tiiviillä yhteisellä toiminnalla.

Kaikki nuorten kanssa toimivat tietävät, milloin on tarve kutsua koolle systeminen Olkkari-tiimi. Tiimiin olennaisena osana kuulusivat nuoren perhe ja lähipiiri sekä verkostossa jo olevat työntekijät. Poislähtämisen ja eteenpäin siirtämisen sijaan pysähdyttäisiin yhdessä pohtimaan tilannetta. Prosessissa tutkittaisiin ja tehtäisiin hypoteeseja. Hypoteesilla tarkoitetaan systemisyydessä vaihtoehtoisia selityksiä sille, mistä tilanteessa on kyse ja mitkä asiat vaikuttavat asian taustalla (Aaltio & Isokuorti, 2019, 12, 22).

Toiminnassa pyritään osallistamaan nuori ja hänen verkostonsa vahvasti suunnitteluun ja tehdään heistä prosessin aktiivisia haltijoita. Tavoitteena ottaa mukaan uusia toimijoita vain silloin, kun on yhdessä todettu, että uusi ammattilainen on roolissa, jota olemassa oleva, nuorelle tutuista aikuisista koostuva tiimi, ei jollain tapaa voi hoitaa tai tarvittaisiin mukaan jokin neutraali taho (esimerkiksi perheterapeutti) huolehtimaan prosessin etenemisestä ja tasalaatuisesta dialogista. Systemistä työtettä lastensuojelussa on kuvattu monialaisuuden varmistajana, jossa luottamuksellisten suhteiden hyödyntäminen on merkityksellistä, sen hyötyinä on kuvattu mm. sitoutumisen lisääntyminen, asiakkaan toimijuuden vahvistuminen, selkeän rakenteen tuominen ja suhdeperusteisen työn mahdollistuminen (Civill ym. 2019, 4).

Luottamuksellisen suhteen luominen on ensisijaista ja nuori saa vahvasti itse määrittää missä ja millä tavoin toteutettu Olkkari on hänelle turvallinen ja hyvä tila tilanteen käsittelyyn. Usealla nuorella on tässä kohtaa palveluja tilanne, jossa on syntynyt jo suhteita aikuisten ja ammattilaisten kanssa ja tämä tulisi huomioida tiimin rakenteessa. Jo olemassa olevan hyvän työskentelysuhteen nostaminen keskiöön ja sen tukeminen kaikin keinoin on kaiken ydin. Tällöin uusia, mukaan tarvittavia vuorovaikutussuhteita voidaan luoda, vaikkapa työpariuden kautta uuden ja jo mukana olevan työntekijän toimesta.

Nykyisin tilanteen kriisiytyessä päädyimme usein kutsumaan verkoston toimistolle kokoukseen ja tarkastelemaan tilannetta eri näkökulmista. Olkkari- yhteistoimintamallissa on tarkoitus suunnata nuoren elinympäristöön ja tarkastella tilannetta nuoren ja tämän perheen näkökulmasta. Tämän voisi mahdollistaa Olkkari-bussi. Hyvinvointialueella osa palveluista väistämättä keskittyy isoimpien kaupunkien taajamiin, mutta kriisiytyvässä tilanteessa palvelun lähelle tuominen on tärkeä edellytys sen onnistumiselle ja bussin käyttäminen jopa kokoontumispaikkana mahdollistaisi tasa-arvoisen palvelun kaikille. Yhteistoimintamallin pääpaino on arvioinnin sijasta suunnitelman tekemisessä ja sen toteuttamisessa joustavin järjestelyin ja intensiivisesti. Aiemmat arviot kootaan yhteen ja annetaan hoitoa, kuntoutusta ja tukea antavia palveluita, jotka yhdessä koostavat nuoren elämäntilannetta positiivisempaan suuntaan.

Ammattilaisilla on usein huoli vanhempien ja muiden perheenjäsenien riittävästä tuesta, kun yksi perheenjäsen voi huonosti. Olkkari-yhteistoimintamallissa pyritään siihen, että koko perheen huomioimisesta tehdään konkreettinen suunnitelma. Yhteen koottu tiimi osallistuu perheen tilanteeseen ja tarpeisiin. Tällöin tulisi huomioiduksi kaikki systeemin osat, joiden auttaminen tukee vahvasti myös nuorta.

Kehittämistyössä on ollut mukana kokemusasiantuntijanuoria ja ajattelempa, että ilman heitä, mallimme ei olisi muodostunut näin asiakaslähtöiseksi. Kokemusasiantuntijoiden arvo on korostunut työntekijöiden ollessa keski-ikäisiä. Kokemusmaailman ymmärtäminen on tärkeää palveluita kehitettäessä, eikä keski-ikäinen ammattilainen pääse omasta kokemusmaailmastaan tämän hetken nuorten kokemusmaailmaan. Tästä kaikesta on juontunut vahva yhteinen ajatus siitä, että Olkkari-yhteistoimintamallissa, kuten muussakin lastensuojelutyössä, kokemusasiantuntijoiden pitäisi olla vahvasti mukana sekä toiminnan kehittämisessä että vertaistuen antajina. Ehkä myös nuorten tukihenkilöinä, rinnalla kulkijoina, tulkkeina ja saattajina. Nuorten osalta nähdään erilaisia esteitä palveluihin hakeutumisessa. Rakenteelliset esteet voivat olla motivaation syntymisen esteenä. Tieto ja luottamus, pelko leimaantumisen sekä kankeat palvelurakenteet voivat estää hakeutumasta avun piiriin. (Mäkilä ym. 2022, 12). Näitä havaintoja korostavat kehittämisessä mukana olleet kokemusasiantuntijat ja näiden haasteiden kanssa he voisivat olla nuorten tukena.

Olemme saaneet kysymyksiä siitä, että olemmeko kehittämissä jotain jo olemassa olevaa. Olkkari- yhteistoimintamalli ei kuitenkaan vastaa varhaisen vaiheen puuttumiseen vaan tarjoaa selkeästi vahvempaa ja tiiviimpää apua nuorelle ja nuoren perheelle tilanteen jo ollessa monimutkainen ja nykyiset palvelut ovat riittämättömiä. Olkkari- yhteistoimintamalli edustaa hoidollisempaa ja lastensuojelullisesti järeämpää palvelua, joka pyrkii jossain määrin vähentämään tai lyhentämään laitoksissa tapahtuvaa työtä. Tärkeää on yhdistää yhteistoimintamalli olemassa oleviin rakenteisiin. Kriisitilanteessa oleellista on palvelun intensiteetin nosto ja mahdollisimman nopea reagointi.

Asiakkaan luontainen elinympäristö mahdollistaa luottamuksellisen suhteen syntymisen paremmin kuin se, että hän käsittelee oman elämänsä asioita virastoissa ja hänelle vieraalla maalla etenkin tilanteessa, jossa nuori on kaikkein heikoimmillaan. Lisäksi verkostolle syntyy käsitys asiakkaan luontaisesta elinympäristöstä, joka lisää ammattilaisten ymmärrystä tilanteesta. Olemassa olevat hyvät suhteet kuuluvat olennaisena osana Olkkari- yhteistoimintamallin kokoavana tahona. Hyvä ja luottamuksellinen suhde toimii liimana muiden toimijoiden välillä ja asiakkaan ei tarvitse avata omaa tilannettaan aina uudelleen ja uudelleen, mikä lisää asiakkaan turvallisuuden tunnetta.

Olkkari- yhteistoimintamalli on malli ja ajattelutapa. Se vaatii yksittäisiltä työntekijöiltä systeemisen työotteen tuntemusta sekä rohkeutta ajatella uudella tavalla. Se vaatii organisaatioilta ja johdolta rakenteita, jotka tukevat asiantuntijoiden työtä ja joustavaa asennetta kaikilla organisaation tasoilla. Se vaatii meiltä kaikilta kykyä ja halua ymmärtää toistemme työtä ja ennen kaikkea asiakkaiden elämäntilanteita kompleksisina, mutta voimavaroja ja mahdollisuuksia sisältävinä systeemeinä. Se vaatii myös kykyä nähdä haastavissakin tilanteissa potentiaalia ja valoa tulevaisuudessa. Olkkari-yhteistoimintamalli haastaa meitä tutkimaan työtämme kokoaikaisesti niin, että saisimme monialaisen työn jatkuvasti sovitettua työmme ytimeen silloin, kun työskennellään niiden perheiden kanssa, jotka tarvitsevat monen toimialan palveluja. Miksi emme tekisi koko kakkua yhdessä muiden ammattilaisten kanssa jatkuvasti reflektoiden ja oppien kuin pieninä paloina?

Asiantuntijoiden työtä Olkkari-yhteistoimintamallissa tulee tutkia siitä näkökulmasta, miten mahdollistamme joustavan, työhyvinvoinnin mahdollistavan ja systeemisen työskentelyn niiden palveluiden henkilöstölle, jotka työtä tekisivät silloin kun heidän asiakkaansa tilanne uhkaa kriisiytyä. Yhteistoimintamallin eteenpäin viemiseksi vaaditaan kaikilta tahtotilaa esimerkiksi monialaisen koulutuksen, työnohjauksen ja muiden

tukirakenteiden luomiseksi. Kun pyydetään asiantuntijoita tekemään vaativissa tilanteissa vaativaa työtä, ovat tukirakenteet ja johtaminen keskiössä, jotta asiantuntijat motivoituvat työnsä äärellä ja ovat valmiita joustoon, itsensä likoon panemiseen ja perheiden kokonaisvaltaiseen tukemiseen.

Asiakkaalle toimintamallissa ei korostuisi käsitys siitä, että minkä alan ammattilaisten kanssa hän on tekemisissä kulloinkin vaan hänelle muodostuisi käsitys, että hänestä välitetään monialaisesti ja kokonaisvaltaisesti. Hänelle syntyisi kokemus kuulluksi tulemisesta. Nuori ja hänen perheensä saisivat tilanteessa avun, joka kääntäisi elämän suunnan pois päihteistä kohti myönteisiä voimavaroja.

Voimme kirjoittajina yhdessä todeta, että monialaisella yhteistyöllä meillä on mahdollisuus saada systemaattisia tutkittuja päihdetyön menetelmiä, kuten perheterapeuttisia menetelmiä ja tutkittuja päihteiden käyttöä arvioivia menetelmiä, käyttöön. Sekä lisättyä verkostomaista monialaista työtä. Myös lastensuojelulain henki avoimuuden tukitoimien ensisijaisuudesta tulisi huomioiduksi päihteitä käyttävien nuorten kohdalla tai nuorilla, joilla on vakavaa psyykkistä oirehdintaa tai molempia. Olkkari-yhteistyötoimintamallilla voimme varmistaa lakien ja säädösten toteutumisen asiakkaan palveluiden toteutuksessa ja voimme tuottaa nuorille ja heidän läheisilleen aiempaa oikea-aikaisempaa ja vaikuttavampaa palvelua. Näin saisimme madallettua päihteiden käyttöön ja lastensuojeluun liitettyä stigmaa ja lisäisimme perheiden ja perheiden parissa työskentelevien toimijoiden yhteistyötä.

Lähteet

- Aaltio, Elina & Isokuorti, Nanne (2019) Systemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementit. Kuvaus asiakastason ydinelementeistä, tavoitteista ja toimintamekanismeista. THL. Työpäperi 33/2019.
- Ahtonen-Huuskonen, Jaana & Pajuniemi, Tuukka & Pulakka, Kaisa (2021) Kartoitus alaikäisten päihdepalveluista. Kanta-Häme. Tulevaisuuden sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskushanke 2020–2023.
- Aluehallintovirasto ja Valvira. Lastensuojelussa olevien mielen-terveys- ja päihdepalvelut eivät toteudu lain edellyttämällä tavalla/Tiedote (28.2.2022) Viitattu; 12.9.2022. <https://avi.fi/tiedote/-/tiedote/69933603>
- Civil, Tiina & Abrahamsson, Outi & Mäki-Fossi, Satu & Miittunen, Nanna (2019) Systeminen lastensuojelu monialaisuuden ja osallisuuden varmistavana verkostotyönä. Työpäperi 34/2019. Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos.
- Forssan seudun kuntayhtymä (31.5.2022) Ankkuri tiimi. Viitattu; 19.10.2022 <https://www.fshky.fi/asiakkaalle/terveyspalvelut/mielen-terveys-ja-paihdepalvelut/ankkuri-tiimi/>
- Heino, Tarja (2020) Primassa teini-ikäisten palvelut ja kulku lastensuojeluun. Teoksessa: Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa. THL & Itla. PunaMusta Oy. Helsinki.
- Heinonen, Olli-Pekka & Ikonen, Anna-Kaisa & Kaivosoja Matti & Reina, Timo (2018) Yhdyspinnat yhteiseksi mahdollisuudeksi. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 8/2018.
- Hämeenlinnan kaupunki. (6.10.2022) Ankkuri toiminta. Viitattu; 19.10.2022. <https://www.hameenlinna.fi/sosiaali-ja-terveys/perhekeskus-uppis/lapsiperheiden-palvelutarpeen-arviointi/ankkuri/>
- Lahtinen Pia & Mäki-Fossi Satu (2021) Raidelinjoja rakentamassa - miten hyödyntää leanin ideoita lastensuojelun systemisen muutoksen johtamisessa? teoksessa Päivi Petrelius & Laura Yliruka & Nanna Miittunen. Systemisiä kokeiluja. THL työpäperi 7/2021.
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 30§.
- Liukko, Eeva & Koivisto, Juha & Tiirinki, Hanna (2018) Pysyvät ja muuntuvat segmentit palvelujärjestelmän ja paikallisten ilmiöiden jäsentäjinä. Tutkimuksesta tiiviisti 43. Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos.
- Monialaisen lastensuojelun MONNI- kehittämishanke. (2020–2022) Kanta-Hämeessä, Pirkanmaalla ja Etelä-Pohjanmaalla. Sosiaalialan osaamiskeskus Pikassos Oy. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Mäkilä, Annastiina & Jurvanen, Susanna & Helfer, Alix & Huhta, Helena & Pitkänen, Tuuli (2022) Polkuja päihdepalveluihin. Selvitys päihdepalveluiden saatavuudesta ensimmäisellä hakukerralla. Päihdeasiamiestoiminta, EHYT ry. Nuorisotutkimuksen seuran/Nuorisotutkimusverkoston verkkojulkiasuja 170. Helsinki.
- Riihimäen kaupunki. Ankkuri. Viitattu; 19.10.2022 <https://www.riihimaki.fi/ela-ja-voi-hyvin/sosiaali-ja-terveyspalvelut/lasten-nuorten-ja-perheiden-palvelut/ankkuri/>
- Säkinen, Salla & Hauhio, Nora & Heino, Anna & Helakori, Satu & Impinen, Antti & Kehusmaa, Sari & Kempainen, Merja & Mielikäinen, Lasse & Pekurinen, Virve & Puhakka, Tiina & Raitasalo, Kirsimaria & Tuominen, Pia (2022) Päihdetilastollinen vuosikirja 2021. THL, Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. PunaMusta Oy. Vantaa.
- Tulevaisuuden sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskushanke (2020–2023) Kanta-Hämeen alue. Tulevaisuuden sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskushanke. Sosiaali- ja terveysministeriö.

20. Lastensuojelun ja päihdehoidon rajapinnoilla: yhteistyön haasteita ja mahdollisuuksia

Teija Karttunen, yliopistonlehtori, Turun yliopisto

Johdanto

Lapset tarvitsevat kasvunsa ja kehityksensä tueksi sekä arkea kannattelemaan jatkuvuutta, pysyvyyttä ja turvallisuutta niin ihmissuhteiden kuin kasvu ympäristön tasolla. Tutkimuksen perusteella on tiedossa, että vanhempien päihdeongelmat ovat yhteydessä paitsi lapsille aiheutuviin kehityksellisiin, sosiaalisiin ja terveydellisiin riskeihin, myös kaltoinkohteluun ja laiminlyöntiin sekä lastensuojelun asiakkuuteen. (esim. Semidei ym. 2001; Walsh ym. 2003; Suchman ym. 2013; Blakey 2014; Raitasalo ym. 2015; Canfield ym. 2017; Bosk ym. 2017; Flykt ym. 2021).

Sekä käytännön toimijat että tutkimus tunnistavat lastensuojelun ja päihdehoidon yhteistyön sekä sitä tukevien rakenteiden tärkeyden, mutta käytäntö näyttää ontuvan (Drabble & Poole 2011, 125–126; Kervwin 2005, 589; Semidei ym. 2001, 114–115). Lastensuojelun ja päihdehuollon väliset suhteet ovat myös osin jännitteiset (Green ym. 2008; Marsh ym. 2011). Kyse on kuitenkin sikäli kriittisestä aihekokonaisuudesta, että yhteistyön ja suhteiden haasteet voivat mahdollisesti heikentää tuloksia⁴ niin vanhempien kuin lastenkin näkökulmasta (Blakey 2014, 492, 496; ks. myös Marsh ym. 2006). Toisaalta yhteistyön ja yhteisten toimintamallien kehittämisen nähdään sisältävän mahdollisuuksia ja odotuksia myönteisistä tuloksista. (Blakey 2014, 492; Marsh ym. 2011, 470–471.)

Tarkastelen tekstissäni lastensuojelun ja päihdehoidon yhteistyön haasteita ja mahdollisuuksia aikaisemman tutkimuksen perusteella. Tavoitteenani on tarjota tutkimusperusteista tukea lastensuojelun ja päihdehoidon väliseen yhteistyöhön ja yhteisten toimintamallien kehittämiseen.

Tekstini etenee siten, että esittelen ensin artikkelini tehtävän ja hahmotan kysymystä rajapinnoista ja jännitteistä yleisellä tasolla. Tämän jälkeen tarkastelen kohdennetusti yhteistyön esteitä, sitä edistäviä tekijöitä ja sivuan toimivia yhteistyökäytäntöjä.

Artikkelin tehtävä ja aineisto

Kiteytän tekstini tavoitteet seuraavasti: Ensinnäkin pyrin jäsentämään niitä tekijöitä, jotka eri tasoilla tarkasteltuna välittyvät siihen, miten toimivaa yhteistyötä ja yhteisiä työkäytäntöjä voidaan edistää lastensuojelun ja päihdehoidon kesken. Toiseksi tarkastelen yhteistyötä mahdollisia esteitä tai heikentäviä seikkoja. Lisäksi pyrin jäsentämään toimivien mallien komponentteja.

Tekstini perustuu aikaisempaan, ennen muuta kansainväliseen tutkimukseen. Metodisesti tekstiäni voidaan pitää kuvailevana kirjallisuuskatsauksena, jossa aineisto voidaan muodostaa ilman tiukkoja ja tarkkoja sääntöjä. Tavoitteena on tiivistää olemassa olevaa tutkimusta ja kuvata kohdeilmiötä laaja-alaisesti. (Salminen 2011, 6–7; Kiteley & Stogdon 2014, 11–14.) Aineistona oleva kirjallisuuden valikointi on näin ollen ollut väljää ja harkinnanvaraista.

Tekstin taustalla oleva kirjallisuus muodostuu tutkimuksista, jotka käsittelevät (1) lastensuojelun ja päihdehoidon yhteistyökysymyksiä ja integroitua toimintamalleja, (2) vanhempien päihdeongelmien ja lastensuojelun asiakkuuden kysymyksiä sekä (3) generalistisempaa sosiaali- ja terveydenhuollon monialaista ja organisaatioiden rajat ylittävää yhteistyötä. Tutkimukset ovat pääosin englanniksi julkaistuja, ne sisältävät sekä laadullisia että määrällisiä tutkimuksia ja käsitteellistä tarkastelua. Useissa tutkimuksissa käsitellään

⁴ Tuloksilla tässä viitataan esim. siihen, voidaanko lapset kotiuttaa sijaishuollosta.

sekä toimivan yhteistyön elementtejä että yhteistyötä vaikeuttavia tekijöitä. Olen tiivistänyt ja karsinut tutkimushakujen tuottamaa aineistomäärää tähän julkaisuun soveltuvaksi. Edellä esitetyt seikat huomioiden teen tutkimuksista valikoituja nostoja.

Rajapintoja ja jännitteitä paikantamassa

Tekstissäni rajapinnat viittaava tilanteisiin, joissa lastensuojelun ja päihdehoidon toimijat, organisaatiot, lainsäädäntö ja käytännöt kohtaavat perheen sen ollessa sekä lastensuojelun että päihdehoidon palvelujen asiakkaana tai kun tilanteessa havaitaan tarve toisen toimijan palveluille. Tällöin virittyy (vähintään) yhteistyön tarve. Rajapinnoilla kohtaavat paitsi asiakkaat ja työntekijät, myös organisaatiot ja professiot identiteetteineen, kulttuureineen ja narratiiveineen (White & Featherstone 2005; Richardson & Asthana 2006). Hahmotan rajapinnat osin kaltevina siten, että riippuen siitä, kumpaan suuntaan katsotaan, voi sama tekijä (esimerkiksi viestintätyö tai tiedonvaihto) muuntua joko yhteistyötä edistäväksi tai sitä heikentäväksi. Näin ollen myös seuraavassa tekemäni tarkastelu yhteistyön eri puolista on kaksitahoista ja osin toisiinsa liukuvaa.

Lastensuojelun ja päihdehoidon yhteistyön haasteet ja jännitteet on liitetty osaltaan siihen, miten nämä kaksi järjestelmää ovat aikoinaan muodostuneet toisistaan erillisiksi sekä lainsäädännön, hallinnon, rahoituksen rakenteiden, että perustehtävän ja toimintaa ohjaavan orientoitumisen myötä. Nämä välittyvät siihen, miten eri tahot ovat vuorovaikutuksessa ja miten työntekijät toimivat yhdessä. Päihdehoidon ja lastensuojelun yhteistyön ja rajapintakysymysten haasteet ja tarpeet kehittämiseksi tunnistettiin 1990-luvun alussa. (Taylor & Kroll 2004, 1115–1116; Marsh ym. 2011, 467.) Vanhemmuuteen ja päihdeongelmaan samanaikaisesti kohdistuvia interventioita on myös kehitetty (ks. esim. Niccols ym. 2012; Suchman ym. 2013).

Lastensuojelun ja päihdehoidon rajapinnoille on tavallista, että niihin sisältyy samanaikaisesti yhtymäkohtia ja samankaltaisuutta sekä toisaalta jännitteitä ja eroja. Ne palautuvat osaltaan organisaatioiden erilaisiin perustehtäviin ja toimintaa ohjaaviin juridisiin lähtökohtiin. Rajapinnoilla ilmenevät ja konkretisoituvat vaihtelevat näkemykset siitä, kuka on asiakas, mikä on päihdeongelma, mitä on hoito, kuntoutuminen, toimipumina tai onnistunut tulos, mitkä ovat työskentelyn tavoitteet tai mikä on työskentelyn aikaperspektiivi. (Hunter 2004; Drabble 2007; Marsh ym. 2011.)

Sikäli kun näitä ei ole avoimesti purettu, tarkasteltu ja puhuttu auki, voi olla vaikea muodostaa yhteistä ymmärrystä, yhteisestä työskentelystä puhumattakaan. Lopputulemana voi olla tietokatkoksia, epäselvyyttä, ristiriitoja ja vetäytymistä. Asiakkaana oleva vanhempi voi tuntea itsensä hämmentyneeksi eri toimijoiden esittämien, keskenään ristiriitaisten odotusten ja kannanottojen keskellä. (Green ym. 2008, 41–42.) Rajapintojen ilmiöitä ja dynamiikkaa läpäisevät organisaatioiden johtamiseen, rahoitukseen ja osin toimintaa ohjaavaan ideologiaan liittyvät seikat (Drabble 2007; Marsh ym. 2011).

Järjestettävän hoito-ohjelman valinnassa ja lastensuojelun asiakassuunnitelman laadinnan yhteydessä ei välttämättä hyödynnetä olemassa olevaa tietoa soveltuvasta palvelusta tai päihdehoitopalveluissa ei erityisesti huomioida lastensuojelun asiakkuutta ja siihen liittyviä tekijöitä. (Semidei ym. 2001; 114–114; Marsh ym. 2011, 468). Suomessa päihdehoitopalvelujen on katsottu huomioivan lapset, perheen ja vanhemmuuteen liittyvät tuen tarpeet jokseenkin heikosti (Itäpuisto 2013). Palveluiden kehittäminen on painottunut raskaus- ja vauva-ajan laitoskuntoutukseen (Flykt ym. 2021, 1968). Lasten tuen ja avun tarpeet voivat jäädä tunnistamatta ja vaille puuttumista sekä palveluissa että lapsuuden keskeisissä instituutioissa, kuten varhaiskasvatuksessa ja koulussa (Takala & Savisalo 2021). Tai avun saatetaan ajatella valuvan lapselle sen myötä, että aikuinen lopettaa päihteiden käytön (Itäpuisto 2021, 42).

Monialaisen yhteistyön yleisinä tavoitteina voidaan pitää sitä, että se edistää järjestelmän kykyä vastata asiakkaiden tarpeisiin tarkoituksenmukaisella tavalla sen yhdistäessä eri tahoilla olevaa tietoa, taitoja ja arvoja (Darlington & Feeney 2008; Webber ym. 2013; Coates 2017). Eri toimijoiden välinen yhteistyö sisältää usein resurssien jakamista ja pyrkimystä yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi (Smith & Mogro-Wilson 2008, 7). Yhteistyötä koskevien organisaatioteorioiden mukaan yhteistyö voi kasvattaa organisaation eri resursseja tai edistää niiden kehittymistä esimerkiksi tietopääoman, suhteiden, vaikutusvallan tai maineen näkökulmasta (He & Philips 2017, 102–103). Yhteistyöhön pyrkivien käytäntöjen osalta olisi kuitenkin oltava selkiytettynä se, miten yhteistyö käsitteellistetään, mitä yhteistyöllä tavoitellaan, miten se toteutetaan ja mitä tulosten odotetaan olevan (Ingram ym. 1996; Green ym. 2008, 33; Longoria 2005).

Yhteistyön onnistumiseen ja toisaalta sen estymiseen vaikuttavat organisaatiotason, toiminnallisen tason ja yksilötason tekijät (Drabble 2007; Smith & Mogro-Wilson 2007; 2008; Green ym. 2008). Kontekstuaalisia tekijöitä, jotka liittyvät esimerkiksi rahoitukseen, alueelliseen hallintorakenteeseen ja lainsäädäntöön, ei voida sivuuttaa. Esimerkiksi Yhdysvalloissa vuonna 1997 voimaan tulleella lailla ”Adoption and Safe Families Act”(ASFA)⁵ on ollut huomattavia, osin jopa ei- tarkoitettuja seurauksia päihdehoidon ja lastensuojelun väliselle yhteistyölle sekä asiakkaana oleville perheille. Lakimuutos ja sen sisältämä aikajänne ovat välittyneet päihdehoidon, lastensuojelun ja tuomioistuimien yhteistyöhön ja sen kehittämiseen (Drabble & Poole 2011; Young ym. 2007). Yhdysvaltoihin rinnastettavaa, lainsäädännön kautta tulevaa ja näin voimakasta kimmoketta interventioiden ja yhteistyön kehittämislle ei Suomessa ole.

Yhteistyön ja rajapintojen jännitteisyyden taustoja voi tarkastella myös siitä näkökulmasta, miten päihdeongelmaa ja kuntoutumista käsitteellistetään. Akuutin terveysongelman sijaan päihdeongelman luonne on alettu ymmärtää pikemminkin kroonisenä ja syklisenä, johon kuuluvat retkahdukset; yhtä ehdotonta määrittystä sille, milloin päihdeongelmaa ”ei enää ole”, ei voida esittää. Tämän näkemyksen mukaan päihdeongelmaa tulisi lähestyä kuten muitakin kroonisia sairauksia (esim. diabetes), jolloin hoidon, interventioiden ja seurannan tulisi olla pitkäkestoista ja tilanteen mukaan toteutuvia. (McLellan 2002; Brandon ym. 2007; Bosk ym. 2017.) Yhdysvaltalaisen palvelujärjestelmän kontekstissa tämän on arvioitu heijastuneen siihen, että vanhempien päihdeongelmien vuoksi sijoitettua lapsia kotiutetaan harvemmin, kun päihdeongelman ”päätymistä” ei voida varmuudella määrittää⁶. Jännitteisyys tulee osaltaan siitä, miten tämä on yhteensovitettavissa lasten oikeuteen vakaisiin olosuhteisiin ja turvallisuuteen, jotka ovat olennaisia tekijöitä arvioitaessa lastensuojelun tarvetta. (Bosk ym. 2017.)

Yhtenä kriittisenä tekijänä on nostettu esille kysymys siitä, onko lastensuojelun työntekijöillä riittävästi osaamista vanhempien päihdeongelmista, niiden tunnistamisesta ja arvioinnista sekä saavatko he tähän tukea ja koulutusta (esim. McAlpine ym. 2001; Testa & Smith 2009; He & Philips 2017; McClay & Csiernik 2019). Vaikka arviointitaidot ovat yleisesti ottaen siirrettävissä työkontekstista toiseen, edellyttää kuitenkin päihteiden käyttöön liittyvä arviointi täydennyskoulutusta ja käytännöllisiä valmiuksia (Galvani ym. 2014). Päihteisiin liittyvä täydennyskoulutus voisi kumuloituneen osaamisen myötä edistää myös yhteistyökäytäntöjä (McClay & Csiernik 2019). Toisaalta päihdehoidon työntekijät eivät välttämättä tunne lastensuojelun käytäntöjä. Kummallakin taholla on siis myös koulutuksellisia tarpeita. (Osterling & Austin 2008, 164.)

Yhteistyön karikoiden tunnistamista

Yhteistyötä estävinä tai vaikeuttavina tekijöinä tutkimuksessa on tunnistettu erot asiakkuuden määrittelyssä, erilaiset aikakehykset, työntekijöiden koulutustaustojen erot, rahoitukseen liittyvät kysymykset, puutteet saatavilla olevassa hoidossa, luottamukseen ja salassapitoon liittyvät seikat, arvioinnin haasteet sekä toisistaan poikkeavat tavat käsittää se, mikä on onnistunut (hoito)tulos. Työntekijöiden roolien ja tehtävien epäselvyys, tiedonvaihtoon ja viestintään liittyvät tekijät, puolueellisuus ja toisistaan poikkeavat tavoitteet työskentelylle heijastuvat yhteistyön ongelmiin. Myös palvelujärjestelmän hajanaisuus ja siiloutuminen vaikeuttavat yhteistyötä. Ongelmallista on aikuisten ja lasten palveluiden erillisyyks, sillä se voi häivyttää lasten avun tarpeita.

Monialaista yhteistyötä on usein tarkasteltu organisaatiotason kysymyksenä, ja organisaationäkökulmaan fokuoituneet tutkimukset ovat tarkastelleet yhteistyötä, sen ulottuvuuksia ja siihen liittyviä motiiveja sekä organisaatiotason tekijöiden välittymistä palvelujärjestelmään (esim. Johnson ym. 2003; Smith & Mogro-Wilson He 2015; He 2017). Toisaalta tutkimus on osoittanut, että työntekijöiden asenteilla ja uskomuksilla voi olla organisaation virallisia ohjeistuksia ja sitoumuksia voimakkaampi vaikutus yhteistyökäytäntöihin.

⁵ Lain säätämisen taustalla oli pyrkimys edistää lasten oikeuksia ja mahdollisuutta pysyviin ja vakaisiin olosuhteisiin. Lain mukaan huostaanoton myötä vanhempien tulee (12–15 kuukauden) määräajassa osoittaa kykenevänsä toimimaan lapsen huoltajina. Tämä asettaa viranomaisille paineen järjestää tarkoituksenmukaisia palveluja ja toisaalta vanhemmille paineen onnistua. Asetettu aikajänne on kuitenkin ristiriidassa sekä käytännöllisen että tutkimukseen perustuvan käsityksen kanssa siitä, miten ja milloin ihminen kuntoutuu päihdeongelmasta, miten päihdeongelma ymmärretään ja millaista pitkäjänteistä suhdetyöskentelyä se edellyttää esimerkiksi luottamuksen näkökulmasta. (O’Connor ym. 2005; Green ym. 2006; Drabble 2011; Blakey 2014.)

⁶ Toisaalta aiemmin mainittu ASFA on johtanut tilanteeseen nähden liian nopeisiin lasten kotiuttamisiin, mikä on johtanut lasten uudelleen sijoittamiseen (Marsh ym. 2011).

(Smith & Mogro-Wilson 2008.) Merkityksellistä voi olla myös se, millaisia myyttejä tai uskomuksia toisiin yksiköihin liitetään tai millaista professionaalista narratiivia toisen yksikön työntekijöistä kerrotaan. Nämä saattavat murentaa yhteistyötä ja voivat pikemminkin vahvistaa raja-aitoja. (White & Featherstone 2005; O'Connor ym. 2005, 161.)

Yhteistyön haasteiden keskiössä on epäluottamus, jonka kudelmissa ovat molemminpuoliset ennakkoluulot ja kielteiset käsitykset, toisistaan poikkeavat käsitykset asiakkuuden fokuksesta ja ymmärryksen puute toisen toimijan tavoitteista, lähestymistavoista ja toimintamandaateista. Toisen puolesta tiedetään, oletetaan ja tulkitaan asioita. Toisaalta työntekijöiden vaihtuvuus vaikuttaa kielteisesti, sillä yhteistyö edellyttäisi pitkäjänteisyyttä ja mahdollisuutta työskennellä yhdessä useamman asiakkaan kanssa ajan myötä. (Green ym. 2008, 48–50, 53.)

Yhteistyötä voi murentaa se, jos jos verkostossa tai työryhmässä on sellaisia henkilöitä, jotka ilmaisevat vastustusta, joilla on yhteistyölle kielteisiä asenteita ja joiden vahvoilla näkemyksillä on painoarvoa. Esimerkiksi pähteitä ongelmallisesti käyttäviin vanhempiin liittyvä kielteinen suhtautuminen voi heikentää sitoutumista perhekeskeiseen työskentelyyn. (Adams 1999; Drabble 2011, 100). Yksittäinen työntekijä ei välttämättä sitoudu noudattamaan organisaatiotasolla sovittuja käytäntöjä yhteistyön osalta tai toisaalta hän voi tehdä oma-aloitteisesti yhteistyötä ilman erillistä organisaatiotasolla tehtyjä linjauksia. Johtajilla voi olla myönteisempi näkemys yhteistyöhön sitoutumisesta ja sen toteutumisesta kuin työntekijöillä. (Smith & Mogro-Wilson 2007; Smith & Mogro-Wilson 2008.) Toisaalta työntekijät, jotka näkevät yhteistyössä etuja, suhtautuvat siihen myönteisesti ja joilla on luottamus omasta osaamisestaan yhteistyön osalta, tekevät todennäköisemmin yhteistyötä (Smith & Mogro-Wilson 2007, 553).

Yksilötasolla työntekijöiden kielteiset näkemykset yhteistyöstä, sen taustalla olevat kokemukset yhteistyön työllistävyydestä, systeemin kuormittumisesta ja työpaineista heikentävät yhteistyötä (Drabble 2007; Blakey 2014). Toisaalta omakohtaisen sitoutumisen ja työkuorman säätely on tavanomaista ja tärkeää missä hyvänsä psykososiaalisen työn kentällä. Oma keinottomuus tai ahdistus voivat myös purkautua sujuvana ja runsaana ehdotusten tuottamisena siitä, mitä seuraavaksi olisi — jonkun muun — hyvä tehdä. (Seikkula & Arnkil 2009, 38–42.) Osin ristiriitaisiakin tutkimustuloksia on: esimerkiksi Brenda Smithin ja Christina Mogro-Wilsonin (2007) tutkimuksessa työntekijöiden rooliin liittyvä ylikuormitus ja emotionaalinen uupumus lisäsivät todennäköisyyttä tehdä yhteistyötä. Tutkimusasetelma ei mahdollistanut selityksen antamista tälle tulokselle. Tutkijat pohtivat, selittäisikö tulosta se, että yhteistyö oli keino välttää ylikuormittuminen vai se, että ahkerasti yhteistyötä tekevät kuormittuivat. (Smith & Mogro-Wilson 2007, 553–554.)

Lastensuojelussa asiakkaana on ennen muuta lapsi ja toisena perhe, kun taas päihdehoidossa huomio kiinnittyy pähteitä ongelmallisesti käyttävään yksilöön (Drabble 2007, 32; O'Connor ym. 2005, 156). Lastensuojelun fokus on lapsen turvallisuudessa ja hyvinvoinnissa perheessä, mutta päihdehoito ei itsestään selvästi huomioi vanhemmuuden merkitystä päihdeproblematiikalle. Kumpikin taho saattaa pitää itseään ensisijaisena toimijana asiakkaan asiassa ja asettaa tavoitteet sen mukaan, ketä pidetään ensisijaisesti asiakkaana. (Hunter 2004, 65–66; Osterling & Austin 2008, 162–163.)

Arvioinnin näkökulmasta ongelmallista on kummankin toimijan arviointistrategioiden kapea-alaisuus: päihdepalveluissa se kohdistuu ennen muuta päihdeongelmaan ja lastensuojelussa vanhemmuuteen ja lastensuojelullisiin kysymyksiin. Käytännössä vanhempien kasautuneet ongelmat ja useaa elämäneluetta koskevat tuen tarpeet voivat jäädä tunnistamatta. Kokonaisvaltainen palveluiden järjestäminen jää myös tällöin toteutumatta. (Marsh ym. 2006; Marsh ym. 2011, 467–468; ks. myös Canfield ym. 2017.)

Työntekijöillä voi olla toisistaan poikkeavia tavoitteita työskentelylle. Pohdin tässä kohden, missä määrin tavoitteiden erot liittyvät myös päihdeongelman käsitteellistämisen eroihin. Toisaalta yhteisen ongelman määrittely voi osoittautua haasteelliseksi tai mahdottomaksi, sillä toimijoilla — ja asiakkailla — on omat näkökulmansa ja toimintamahdollisuutensa ongelman suhteen (Seikkula & Arnkil 2009, 36–37). Toisaalta lastensuojelun ja päihdehoidon tavoitteet eivät välttämättä pitkällä aikavälillä ole toisistaan poikkeavia, mutta ammattilaisten toimintaan näillä kentillä heijastuvat erilaiset ajalliset kehykset voivat tuottaa tässä huomattavia eroja (Taylor & Kroll 2004, 1122–1123).

Erilaiset tavoitteet voivat johtaa työntekijöiden puolueellisuuteen suhteessa tiettyyn asiakkaaseen, kuten Joan Blakeyn (2014) tutkimuksessa havaittiin: Työntekijät asettautuivat helpommin sen asiakkaan puolelle, jonka kanssa he olivat eniten tekemisissä, tunsivat parhaiten ja jonka he arvioivat tarvitsevan eniten suojelua.

Päihdehoidon työntekijä saattoi hyvin vahvasti ajaa vanhemman mahdollisuutta elää ja asua lapsen kanssa yhdessä, kun taas lastensuojelun työntekijä pontevammin halusi varmistaa lapsen turvallisuuden ja olosuhteiden vakauden — tarvittaessa kodin ulkopuolella⁷. (Blakey 2014, 504–505.)

”Puolen valitseminen” välittyi edelleen yhteistyöhön osallistumisen intensiteettiin ja siihen, miten ja millaista tietoa jaettiin osana asiakasprosessia. Kummallakin osapuolella oli se käsitys, ettei sillä ollut riittävästi tietoa oman toiminnan tueksi. Tiedonjaon ja osallistumisen rajaaminen olivat lastensuojelun työntekijöille keino säädellä omaa työmäärää ja päihdehoidon työntekijöille keino suojella (äidin) vanhemmuutta. Lopputulena oli, että toisten ammattilaisten tekemät valinnat ymmärrettiin ja tulkittiin väärin. (Blakey 2014, 503–507.)

Toimiva yhteistyö ja sen edistäminen

Toimivan yhteistyön kannalta kriittiset tekijät liittyvät muun muassa vahvaan johtamiseen, jaettuun visioon, eri toimijoiden roolien selkeyteen, yhteistyön kehittämistä ja muodostumista edistäviin rakenteisiin ja prosesseihin, yhteisiin tavoitteisiin ja yhteistyösuhteiden rakentamiseen sekä tiedonvaihdon ja viestinnän hyviin käytäntöihin. Tärkeitä ovat myös ongelmanratkaisua tukevat prosessit, koulutus ja ammatillisen kehityksen tukeminen. (Drabble 2011; Drabble & Poole 2011; Green ym. 2008.) Tuloksellisen yhteistyön pohjalla näyttäisi olevan myös toimintaa ohjaavien arvojen selkiyttäminen ja yhteinen filosofia⁸ (Drabble 2007, 32). Arvot välittyvät ammattilaisten tapaan tehdä päätöksiä, palveluiden järjestämiseen, ne muovaavat toimintaa, heijastuvat työyksiköiden käytäntöihin ja menettelytapoihin (Huebner ym. 2021, 179–181).

Laurie Drabble (2011) on tarkastellut lastensuojelun, päihdehoidon ja tuomioistuinten edustajia koskevassa haastattelututkimuksessa yhteistyötä estäviä ja sitä edistäviä tekijöitä. Toimivalle yhteistyölle pohjaa luovina tekijöinä olivat aikaisemmat kokemukset paikallisesta yhteistyöstä, yhteistyön puolesta vahvasti visioivat avainhenkilöt ja johtajat, johtajuus usealla tasolla yhteistyön kehittämiseksi ja ylläpitämiseksi, yhteistyön sovittaminen organisaation tehtävään ja sen uudistaminen tarvittaessa sekä kummankin kentän sitoutuminen. Organisaatiotason tekijät puolestaan liittyivät muun muassa muualla toimiviksi havaittujen mallien ja ideoiden hyödyntämiseen ja yhteistyötä koskevien erityisten mallien soveltamiseen. Päivittäisen asiakastyön tasolla toimivaa yhteistyötä puolestaan edistävät yhteisesti sovitut menettelytavat tiedonvälityksestä ja yhteydenpidosta ja niiden saattaminen kirjalliseen muotoon. Olennaista on myös kehittää ja ylläpitää eri toimijoiden välisiä hyviä työskentelysuhteita organisaatioiden kaikilla tasoilla. Lisäksi on tärkeää, että uudet työntekijät oppivat ja omaksuvat yhteistyöhön perustuvan toimintakulttuurin ja tätä tuetaan koulutuksella, työnohjauksella ja valmennuksella. (Drabble 2011, 92–98.)

Drabblen tutkimuksen kanssa yhtäläisiä tuloksia on havaittavissa esimerkiksi Kimberly Dennisin ym. (2015) tutkimuksessa. Siinä havaittiin, että yhteistyötä edistivät yhteinen koulutus, säännölliset yhteiset tapaamiset ja työskentely saman asiakkaan kanssa, yhteinen tiedon kerääminen ja jakaminen sekä yhteistyökäytäntöjä koskevien menettelytapojen vahvistaminen. Tutkimuksen tulokset antoivat viitteitä siitä, että vahvistunut yhteistyö vaikutti myönteisesti lasten ja perheiden elämään.

Eunju Lee ym. puolestaan (2009) tutkivat sellaisen palvelumallin kokeilua, jossa päihdetyöntekijöitä sijoitettiin lastensuojelun työyksikköön. Molemmipuolisista epäilyksistä huolimatta päihdetyöntekijöiden sijoittaminen lastensuojeluun lisäsi kummankin osapuolen ymmärrystä toisen systeemistä. Havaittiin, että kokeilu edisti palveluiden parempaa koordinoitua, vanhempien päihdeongelmat pystyttiin tunnistamaan paremmin ja hoitoon hakeutumista pystyttiin edistämään. Näiden havaintojen osalta Lee ym. (2009) pitävät mahdollisena sitä, että päihdetyöntekijöillä on paremmat ammatilliset valmiudet ja taidot päihdeongelmien tunnistamiseen eikä heihin kohdistu samanlaista pelkoa kuin lastensuojelun työntekijöihin. (Lee ym. 2009, 62–64.) Toisaalta hyvää tarkoittavat strategiat saattavat aiheuttaa ei-tarkoitettuja seurauksia: esimerkiksi

⁷ Blakeyn tutkimuksen konteksti on Yhdysvallat enkä pysty sen perusteella ottamaan kantaa siihen, missä määrin havainto pätee suomalaisen lastensuojelun ja päihdehuollon toimintaan. Tunnistan kuitenkin omasta aikaisemmasta työkokemuksestani — sekä A-klinikan että lastensuojelun avoimuuden sosiaalityöntekijänä — sen ambivalenssin mikä liittyy siihen, miltä vanhemman päihdeongelma ja lapsen asema näyttäytyvät eri organisaatioissa ja eri perustehtävien määrittämässä kehyksissä.

⁸ Ymmärrän filosofian tässä yhteydessä työtä ja ajattelua suuntaavina ideoina, käsityksinä ja periaatteina.

jotkut päihdehoidon palveluja käyttävät vanhemmat voivat kokea samat tilat ahdistavina, he pelkäävät työntekijöiden raportoivan lastensuojeluun eikä tällaisia palveluja välttämättä uskalleta käyttää (Drabble & Poole 2011, 131–132).

Joan Blakey (2014) on jäsentänyt lastensuojelun ja päihdehoidon monialaista toimintamallia. Blakeyn ajatuksena on, että pelkkä yhteistyö (collaboration) ei ole riittävää vaikuttavien tulosten saavuttamiseksi. Tuloksilla Blakey viittaa ennen muuta lapsen tilanteessa havaittaviin muutoksiin ja lasten kokemusten huomiointiin. Tutkimuksensa tuloksissa Blakey pystyi erittelemään sekä toimivaa monialaista käytäntöä edistäviä komponentteja että sitä estäviä konflikteja. Edistävänä komponenttina hahmottui ensinnäkin toimijoiden yhteinen näkemys, joka määrittyi turvallisen, päihteettömän ympäristön varmistamisena lapsille. Toiseksi olennaista oli, että käsitys osapuolten rooleista oli selkeä ja että niiden nähtiin olevan toisiinsa sidoksissa yhteisen tavoitteen onnistumiseksi. (Blakey 2014, 501.) Vanhempien näkökulmasta merkityksellistä oli, että työntekijät päihdepalveluissa ja lastensuojelussa työskentelivät tavalla, joka tuotti käsityksen yhtenäisestä työryhmästä (Blakey 2014, 503).

Yhteistyötä voidaan tarkastella myös siitä näkökulmasta, miten perheet siitä hyötyvät. Esimerkkinä tällaisesta tutkimuksesta on Beth Greenin ym. (2008) tutkimus. He tunnistivat ensin kolme keskeistä yhteistyötä edistävää mekanismia ja tarkastelivat sen jälkeen niitä toimintoja ja tehtäviä, joiden kautta yhteistyö toteutui ja todellistui. Nämä mekanismit liittyivät ensinnäkin viestintään ja tietojen jakamiseen, toiseksi yhteisten arvojen muodostamiseen ja kolmanneksi perhettä tukevan tiimin muodostamiseen. (Green ym. 2008, 37–38.)

Viestintään ja tietojen jakamiseen liittyen asiakasprosessista tuli läpinäkyvämpi eri osapuolille. Tällöin mahdollistui ennakkosuunnitelman tekeminen vanhemman retkahdusten varalta, perheiden palvelutarpeet tunnistettiin paremmin ja päätöksenteon nähtiin parantuneen. Perheiden kannalta merkityksellisenä voidaan pitää sitäkin, että vanhempiin ei kohdistunut eri toimijoiden taholta ristiriitaisia odotuksia ja vaatimuksia. (Green ym. 2008, 37–42.) Yhteisesti perheen kanssa työskentelevän tiimin muodostaminen puolestaan tarkoitti käytännössä jaettua vastuuta, se mahdollistaa palveluiden tarkoituksenmukaisen ajoituksen. Se myös takaa, että vanhemmalla on aina työntekijä saatavilla tueksi ja että he saavat tukea ja myönteistä kannustusta. Arvojen näkökulmasta keskeistä oli, että yhteistyön myötä epäluottamus väheni ja lisäsi toimijoiden kesken molemminpuolista ymmärrystä. (Green ym. 2008, 42–46.)

Yhteistyötä voidaan edistää myös innovatiivisilla käytännöillä. Tällaisia ovat esimerkiksi turvallisuuteen ja retkahtamiseen liittyvät suunnitelmat ja toimet, joissa hyödynnetään haittoja vähentävää ja retkahduksen ehkäisyn orientaatioita. Toisaalta haittoja vähentävän orientaatio ei välttämättä saa varauksetonta hyväksyntää lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden taholta, sillä sen ei katsota soveltuvan lastensuojelun periaatteisiin. Haastaviksi koetuilta perheiltä ei ”suljeta ovia” vaan keskitytään perheen vahvuuksiin ja otetaan läheiset mukaan lapsia koskevaan päätöksentekoon ja pyritään pitämään lapset vanhempien kanssa varmistamalla turvallisuus ja riittävä tuki. (Drabble & Poole 2011, 128–129, 136–137.)

Emily Bosk ym. (2017, 1678-1681) päätyvät esittämään viisi suositusta, joissa huomioidaan vanhempien päihdeongelmien hoito ja samanaikainen lastensuojelun asiakkuus: Ensinnäkin on turvattava hoidon jatkuvuus ja pitkäkestoinen tuki; toiseksi on laadittava toimintasuunnitelma retkahduksen varalta; kolmantena on haittoja vähentävän orientaation ideoiden soveltaminen; neljäntenä on integroitu hoito yhdessä vanhemmille ja lapsille sekä viimeisenä hoitoon hakeutumista estävien rakenteiden poistaminen.

Kathy Osterling ja Michael Austinin (2008) tutkimuskatsauksen mukaan toimivat lastensuojelun ja päihdehoidon yhteistyömallit sisältävät muun muassa seuraavia elementtejä: Ensinnäkin päihdetyöntekijöiden sijoittaminen lastensuojelun toimipisteisiin varmistaa vanhempien päihdeongelmien nopean arvioinnin, edistää asiakkaiden sitoutumista ja hoidossa pysymistä ja mahdollistaa suoran konsultaation lastensuojelun työntekijöille. Päihdetyöntekijät ”pehmentävät” vanhemman siirtymää päihdepalveluihin. Toiseksi yhteinen, asiakaskohtainen suunnittelu voi vähentää tavoitteisiin liittyviä konflikteja. Tämä sisältää perhekohtaisen suunnitelman, joka kattaa kaikki perheen tilanteen kannalta tarkoituksenmukaiset toimijat ja suunnitelma toteutetaan yhteisesti. Olennaista on myös tarjota lisäkoulutusta sekä päihdetyön että lastensuojelun toimijoille toistensa osa-alueista, mikä lisää molemminpuolista ymmärrystä. Lisäksi yhteistyön tukena on erillinen työryhmä ja luottamuksellisen tiedon jakamiseen on laadittu menettelyohje, jossa on huomioitu myös

asiakkaiden suostumus⁹. Nämä komponentit saattavat edistää viestintää, koordinaatiota sekä yhteistyötä lastensuojelun ja päihdehoidon systeemien välillä. (Osterling & Austin 2008, 178–181.)

Lopuksi

Olen tässä kuvailevassa tutkimuskatsauksessa luonut tiiviin yleiskatselmuksen lastensuojelun ja päihdehoidon välisiin yhteistyökysymyksiin rajapintojen, ristiriitojen, esteiden ja toimivien ulottuvuuksien näkökulmasta. Olen tehnyt valikoituja nostoja aikaisemmasta tutkimuksesta. Mitä ilmeisimmin kyseessä on ilmiökönaisuus, jossa samat tekijät voivat vuoroin olla joko toimivaa yhteistyötä edistäviä tai vaihtoehtoisesti sitä estäviä ja rapauttavia.

Organisaatioita, johtamista ja toimintoja kehystävät tekijät, esimerkiksi lainsäädäntö ja rahoitus, luovat omat rakenteet yhteistyölle, joka lopulta konkretisoituu ammattilaisten toiminnan ja puheen tasolla. Merkityksellisiä näyttäisivät olevan asennoitumiseen, arvoihin, palveluihin ja hoitoon liittyvät ideologiset lähtökohdat ja työhön vaikuttavat orientaatiot. Eri asia on se, miten nämä monimutkaiset systeemiset tekijät välittyvät asiakkaiden kokemusmaailmaan: herättävätkö ne asiakkaissa luottamusta ja halua yhteistyöhön vai hämmennystä, vetäytymistä, epäilyä ja vastaavanlaista ”kyräilyä”, joka valuu ammattilaisilta ja organisaatioiden rajapinnoilta asiakastason ilmiöksi. Tähän ei katsaukseni anna vastausta, mutta tämä kysymys lienee kriittinen käytäntöjen kehittämisen kannalta ja sitä olisi perusteltua tarkastella syvällisemmin.

⁹ Näiden lisäksi Osterling ja Austin mainitsevat myös Yhdysvalloissa käytössä olevat päihdetuomioistuimet (Dependency Drug Court) osana yhteistyörakenteita.

Kirjallisuus

- Adams, Paul (1999) Towards a Family Support Approach with Drug-Using Parents: The Importance of Social Worker Attitudes and Knowledge. *Child Abuse Review* 8 (1), 15-28.
- Blakey, Joan Marie (2014) We're All in This Together: Moving Toward an Interdisciplinary Model of Practice Between Child Protection and Substance Abuse Treatment Professionals. *Journal of Public Child Welfare* 8 (5), 491-513.
- Bosk, Emily Adlin & Van Alst, Donna & Van Scoyoc, Amanda (2017) A Chronic Problem: Competing Paradigms for Substance Abuse in Child Welfare Policy and Practice and the Need for New Approaches. *British Journal of Social Work* 47 (6), 1669-1685.
- Brandon, Thomas H. & Vidrine, Jennifer Irvin & Litvin, Erika B. (2007) Relapse and relapse prevention. *Annual Review of Clinical Psychology* 3, 257-284.
- Canfield, Martha; Radcliffe, Polly; Marlow, Sally; Boreham, Marggie & Gilchrist, Gail (2017) Maternal substance use and child protection: a rapid evidence assessment of factors associated with loss of child care. *Child Abuse & Neglect* 70 (August), 11-27.
- Coates, Dominiek (2017) Working with families with parental mental health and/or drug and alcohol issues where there are child protection concerns: inter-agency collaboration. *Child and Family Social Work* 22 (S4), 1-10.
- Darlington, Yvonne & Feeney, Judith A. (2008) Collaboration between mental health and child protection services: Professionals' perceptions of best practice. *Children and Youth Services Review* 30 (2), 187-198.
- Dennis, Kimberly & Rodi, Michael S. & Robinson, Gregory & DeCerchio, Kenneth & Young, Nancy K. & Gardner, Sydney L. & Stedt, Elaine & Corona, Marianna (2015) Promising Results for Cross-Systems Collaborative Efforts to Meet the Needs of Families Impacted by Substance Use. *Child Welfare* 94 (4), 21-43.
- Drabble, Laurie (2007) Pathways to Collaboration: Exploring Values and Collaborative Practice Between Child Welfare and Substance Abuse Treatment Fields. *Child Maltreatment* 12 (1), 31-42.
- Drabble, Laurie (2011) Advancing Collaborative Practice Between Substance Abuse Treatment and Child Welfare Fields: What Helps and Hinders the Process. *Administration in Social Work* 35 (1), 88-106.
- Drabble, Laurie & Poole, Nancy (2011) Collaboration Between Addiction Treatment and Child Welfare Opportunities in a Canadian Context. *Journal of Social Work Practice in the Addictions* 11 (2), 124-129.
- Flykt, Marjo & Belt, Ritva & Punamäki, Raija-Leena (2021) Ras-kaudenaikainen huumeriippuvuus heijastuu äidin hyvinvointiin ja lapsen sosiaalis-emotionaaliseen kehitykseen. *Lääkärilehti* 76 (37), 1964-1972.
- Galvani, Sarah & Hutchinson, Aisha & Dance, Cherilyn (2014) Identifying and Assessing Substance Use: Findings from a National Survey of Social Work and Social Care. *British Journal of Social Work* 44 (7), 1895-1913.
- Green, Beth L. & Rockhill, Anna & Furrer, Carrie (2006) Understanding Patterns of Substance Abuse Treatment for Women Involved with Child Welfare: The Influence of the Adoption and Safe Families Act (ASFA). *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse* 32 (2), 149-176.
- Green, Beth & Rockhill, Anna & Burrus, Scott (2008) The Role of Interagency Collaboration for Substance Abusing Families Involved with Child Welfare. *Child Welfare* 87 (1), 29-61.
- He, Amy; Traube, Dorian E. & Young, Nancy. K. (2014) Perceptions of parental substance use disorders in cross-system collaboration among child welfare, alcohol and other drugs, and dependency court organizations. *Child Abuse & Neglect* 38 (5), 393-951.
- He, Amy & Phillips, John (2017) Interagency collaboration: Strengthening substance abuse resources in child welfare. *Child Abuse & Neglect* 64 (February), 101-108.
- Huebner, Ruth A. & Yan, Yueqi & Sanders, Janelle & Nix, Dara & DeCerchio, Ken & Hansen, Nancy & Young, Nancy K. (2021) Assessing values within collaborative interventions for families with parental substance use and child welfare involvement. *Journal of Family Social Work* 24 (3), 177-198.
- Hunter, Tamara (2004) Child Welfare and Alcohol and Other Drug Treatment (AOD): Bridging the Gap to Comprehensive Services. *Journal of Family Social Work* 7 (4), 63-73.
- Ingram, Debra & Bloomberg, Laura & Seppänen, Patricia (1996) Collaborative Initiatives to Develop Integrated Services for Children and Families. A Review of the Literature. Minneapolis, MN: Center for Applied Research and Educational Improvement, University of Minnesota.
- Itäpuisto, Maritta (2013) Päihdehoidon lapsi- ja vanhemmuus-sensitiivisyys. *Yhteiskuntapolitiikka* 78 (5), 533-543.
- Itäpuisto, Maritta (2021) Päihteistä myrkylliset aikuiset. Teoksessa Maritta Itäpuisto & Henna Pirskanen (toim.) *Myrkylliset aikuiset*. Jyväskylä: SoPhi, 32-44.
- Johnson, Lawrence & Zorn, Debbie & Tam, Brian Kai Yung & Lamontagne, Maggie & Johnson, Susan A. (2003) Stakeholders' Views of Factors That Impact Successful Interagency Collaboration. *Exceptional Children* 69 (2), 195-209.
- Kerwin, MaryLouise (2005) Collaboration between Child Welfare and Substance-Abuse Fields: Combined Treatment Programs for Mothers. *Journal of Pediatric Psychology* 30 (7), 581-597.
- Kiteley, Robin & Stogdon, Chris (2014) *Literature Reviews in Social Work*. Sage: London.
- Lee, Enju & Esaki, Nina & Ma Rose Greene (2009) Collocation: Integrating Child Welfare and Substance Abuse Services. *Journal of Social Work Practice in the Addictions* 9 (1), 55-70.
- Longoria, Richard A. (2005) Is Inter-Organizational Collaboration Always A Good Thing? *Journal of Sociology and Social Welfare* XXXII (3), 123-137.
- Marsh, Jeanne C. & Ryan, Joseph P. & Choi, Sam & Testa, Mark F. (2006) Integrated Services for families with multiple problems: Obstacles to family reunification. *Children & Youth Services Review* 28 (9), 1074-1087.
- Marsh, Jeanne C. & Smith, Brenda D. & Bruni, Maria (2011) Integrated substance abuse and child welfare services for

- women: A progress review. *Children and Youth Services Review* 33 (3), 466-472.
- McAlpine, Catherine & Courts Marshall, Cynthia & Harper, Doran Nancy (2001) Combining Child Welfare and Substance Abuse Services: A Blended Model of Intervention. *Child Welfare LXXX* (2), 129-149.
- McClay, Brittany & Csiernik, Rick (2019) Addiction Training of Child Welfare Professionals in Ontario: Key Informant Perceptions. *Journal of Social Work Practice in the Addictions* 19 (4), 387-399.
- Niccols, Alison; Milligan, Karen; Smith, Ainsley; Sword, Wendy; Thabane, Leana & Henderson, Joanna (2012) Integrated programs for mothers with substance abuse issues and their children: A systematic review of studies reporting on child outcomes. *Child Abuse & Neglect* 36 (4), 308-322.
- O'Connor, Lisa A. & Morgenstern, Jon & Gibson, Fay & Nakashian, Mary (2005) "Nothing About Me Without Me": Leading the Way to Collaborative Relationship with Families. *Child Welfare LXXXIV* (2), 153-170.
- Osterling, Kathleen & Austin, Michael (2008) Substance Abuse Interventions for Parents Involved in the Child Welfare System. *Journal of Evidence-Based Social Work* 5 (1), 157-189.
- Raitasalo, Kirsimarja & Holmila, Marja & Autti-Rämö, Ilona & Notkola, Irma-Leena & Tapanainen, Heli (2015) Hospitalisations and out-of-home placements of children of substance-abusing mothers: A register-based cohort study. *Drug and Alcohol Review* 34 (January), 38-45.
- Richardson, Sue & Asthana, Sheena (2006) Inter-agency information Sharing in Health and Social Care Services: The Role of Professional Culture. *British Journal of Social Work* 36 (4), 657-669.
- Salminen, Ari (2011) Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. *Opetusjulkaisuja* 62. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Semidei, Joseph & Radel, Laura Feig & Nolan, Catherine (2001) Substance Abuse and Child Welfare: Clear Linkages and Promising Responses. *Child Welfare LXXX* (2), 109-128.
- Seikkula, Jaakko & Arnkil, Tom (2009) Dialoginen verkostotyö. Helsinki: THL.
- Smith, Brenda & Mogro-Wilson, Christina (2007) Multi-level influences on the practice of interagency collaboration in child welfare and substance abuse treatment. *Children and Youth Services Review* 29 (5), 545-556.
- Smith, Brenda & Mogro-Wilson, Christina (2008) Inter-Agency Collaboration: Policy and Practice in Child Welfare and Substance Abuse Treatment. *Administration in Social Work* 32 (2), 5-24.
- Takala, Janne & Savisalo, Oskari (2021) Palvelut lapsuudenkodin aikuisten alkoholinkäytöstä kärsineiden tukena. Teoksessa Johanna Järvinen-Tassopoulos & Henna Pirskanen (toim.) Riippuvuus perheessä. Helsinki: Gaudeamus, 228-257.
- Taylor, Andy & Kroll, Bryanna (2004) Working with Parental Substance Misuse: Dilemmas for Practice. *British Journal of Social Work* 34 (8), 1115-1132.
- Testa, Mark F. & Smith, Brenda (2009) Prevention and Drug Treatment. *The Future of Children* 19 (2) Preventing Child Maltreatment (Fall 2009), 147-168.
- Suchman, Nancy E. & Pajulo, Marjukka & Mayes, Linda C. (2013) (eds.) Parenting and Substance Abuse. *Developmental Approaches to Intervention*. New York: Oxford University Press.
- Young, Nancy K.; Boles, Sharon M. & Otero, Cathleen (2007) Parental Substance Use Disorders and Child Maltreatment: Overlaps, Gaps, and Opportunities. *Child Maltreatment* 12 (2), 137-149.
- Walsh, Christine & MacMillan, Harriet & Jamieson, Ellen (2003) The relationship between parental substance abuse and child maltreatment: findings from the Ontario Health Supplement. *Child Abuse & Neglect* 27 (12), 1409-1425
- Webber, Martin & McCree, Chris & Angeli, Paul (2013) Inter-agency joint protocols for safeguarding children in social care and adult mental-health agencies: a cross-sectional survey of practitioner experiences. *Child and Family Social Work* 18 (2), 149-158.
- White, Sue & Featherstone, Brid (2005) Communicating misunderstandings: multi-agency work as social practice. *Child and Family Social Work* 10 (3), 207-216.

OSA IV Johtaminen, kehittäminen, rakenteet ja viestintä

21. Askelmerkkejä systeemisen toimintamallin johtamiseen

Reetta Salmi, Lastensuojelun kehittäjä, LUMO-hanke Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus,
Päivi Malinen, erityisasiantuntija, sosiaalityö, Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus ISO

Johdanto

Lastensuojelun systeeminen toimintamalli on valittu Suomessa yhdeksi kansallisesti edistettävistä yhteistyömalleista, jonka käyttöä Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) on koordinoanut vuodesta 2017 alkaen. Systeeminen toimintamalli pyrkii luomaan jäsenytyneen toimintatavan lastensuojelun sosiaalityölle ja lastensuojelussa tehtävälle yhteistyölle (Lahtinen ym. 2017, Civil ym. 2019). Yhteistyön toteuttamiseksi tarvitaan yhteinen viitekehys ja ymmärrystä yhteisestä tavoitteesta. Ammattilaisten työn tueksi tarvitaan johtajuutta, jolla varmistetaan yhteistyön edellytykset. Tarkastelemme tässä artikkelissa systeemisen toimintamallin johtamisen elementtejä sekä lastensuojelun työntekijöiden esiin nostamia asioita systeemisen toimintamallin mukaisesta työskentelystä, sen johtamisesta ja juurruttamisesta.

On yhteiskunnallisesti tunnistettu tosiasia, ettei lastensuojelu pysty vastaamaan monimutkaisiin tilanteisiin ja monenlaista tukea tarvitsevien lasten ja perheiden tarpeisiin yksin, vaan siihen tarvitaan eri ammattilaisten ja asiakkaiden vahvaa yhteistoimintaa. Monialaisella yhteistyöllä tarkoitetaan eri ammattilaisten osaamista ja asiantuntemusta yhdistävää toimintaa, ja esimerkiksi systeemisten tiimien kokoonpano on lähtökohdaisesti monialainen. Monitoimijaisessa yhteistyössä korostuu kokonaisvaltainen tiedon muodostaminen siten, että eri ammattilaisia kutsutaan yhteiseen toimintaan asiakkaan ja hänen läheisverkostonsa rinnalle. Tässä keskeistä on jokaisen osapuolen sekä erityisesti asiakkaan oma toimijuus. Systeemiseen toimintamalliin on sisäänrakennettu ajatus sekä monialaisesta että erityisesti monitoimijaisesta yhteistyöstä (ks. esim. Aaltio ym. 2019b, Civil ym. 2019, Mönkkönen ym. 2019, Petrelius ym. 2016.).

Systeeminen toimintamalli vaatii rakenteiden lisäksi myös ajattelutavan muutosta, minkä pitäisi näkyä yksilöllisen työskentelyn lisäksi organisaatiotason toiminnassa. Organisaatioiden tulee kyetä tarkastelemaan kriittisesti omaa toimintaansa sekä kirkastaa oman perustehtävänsä arvopohjaa. Systeemisessä toimintamallissa muutosta ei tavoitella vain yksittäisissä organisaatioissa, vaan tavoitteena on luoda systeemisesti ajattelevalta palvelujärjestelmä. Tällöin on välttämätöntä sovittaa organisaatioiden toimintaa yhteen ja rakentaa eri palvelujen yhteistä visiota. Systeemistä toimintamallia ja ajattelua on vahvistettu ja viety eteenpäin Sosiaali- ja terveysministeriön (STM) rahoittamien lastensuojelun monialaisten kehittämishankkeiden avulla vuosina 2020–2022.

Lastensuojelun uudistaminen monialaisesti Itä- ja Keski-Suomessa (LUMO) -hanke on osa STM:n lastensuojelun monialaisten valtionavustushankkeiden kokonaisuutta. LUMO-hankkeen toiminta-alue kattaa Itä-Suomen yhteistyöalueen (YTA) neljä maakuntaa: Etelä-Savon, Keski-Suomen, Pohjois-Karjalan ja Pohjois-Savon. Artikkelin kirjoittajista Päivi Malinen on toiminut hankkeen vetäjänä ja Reetta Salmi Keski-Suomen hanketyöntekijänä. LUMOn yksi keskeinen tavoite on ollut edistää systeemisen toimintamallin käyttöä lastensuojelussa ja sen monialaisissa verkostoissa. Tämän artikkelin aineistona on hankkeen alussa lastensuojelussa työskenteleville henkilöille toteutettu kysely. Myös koko hankkeen kehittämistyön myötä muodostunut kokemus, tieto ja ymmärrys näkyvät kirjoituksessamme. Jäsennämme artikkelissa systeemisen toimintamallin johtamista kyselyaineiston, käytännössä tehdyn kehittämistyön sekä McKinseyn organisaatiomuutosmallin (ks. Fagerström 2016) valossa. Artikkelissa tehdään näkyväksi, miten monia asioita tulee huomioida, kun systeemistä toimintamallia aletaan toteuttaa ja juurruttaa organisaatioissa (vrt. esim. Alhanen ym. 2018, Mämmi-Laukka ym. 2021).

Suomalainen systeemisen lastensuojelun toimintamalli

Systeemisen lastensuojelun toimintamallin juuret ovat Lontoossa vuonna 2007 kehitetyssä Reclaiming Social Work (RSW) -mallissa, jota kutsutaan myös Hackneyn malliksi. Mallin perusidea on tuoda lastensuojelun asiakastyöskentelyn tueksi systeemisen perheterapian lähestymistapoja ja välineitä (ks. esim. Andersen 1990, Dallos ym. 2015, Goodman ym. 2012) sekä muuttaa organisaatiotason toimintaa eri ammattilaisten ja asiakkaiden yhteistyön sujuvoittamiseksi. Keskeistä on työntekijöiden mahdollisuus luoda ja ylläpitää luottamuksellista yhteistyösuhdetta asiakasperheisiin. Systeemisessä toimintamallissa asiakastilanteita tarkastellaan siis kokonaisvaltaisesti, suhde- ja vuorovaikutusperustaisesti. Suomessa systeemistä lastensuojelun toimintamallia on kokeiltu ja viety eteenpäin Suomen palvelujärjestelmään sopivalla tavalla. (Aaltio ym. 2019a ja 2019b, Fagerström 2016, Lahtinen ym. 2017.)

Systeeminen toimintamalli tähtää niin asiakas- kuin organisaatiotason muutoksiin. Asiakastasolla tapahtuva työskentely on jäsennetty kolmeen toisiinsa sidoksissa olevaan ydinelementtiin, joita ovat systeeminen asiakastyö, systeeminen tiimi ja systeeminen viikkokokous. Systeemisen asiakastyön perusta on luottamuksellinen vuorovaikutussuhde työntekijän ja asiakkaan välillä, ja työskentelyssä ollaan uteliaita ja avoimia etsimään ja lisäämään ymmärrystä perheen tilanteesta. Toinen ydinelementti on systeeminen tiimi, jossa jokaisella tiimin jäsenellä on oma erityinen rooli ja näkökulma systeemiseen työskentelyyn. Systeemisen tiimin tarkoitus on pysähtyä asiakkaan asian äärelle, reflektoida asiakastapauksia aktiivisesti, ylläpitää moninäkökulmaista työskentelyä ja jakaa tietoa ja vastuita yhdessä. Kolmas ydinelementti on systeeminen viikkokokous, joihin systeeminen tiimi tuo asiakastapauksia yhteiseen käsittelyyn. Viikkokokouksella on selkeä rakenne, jossa aikaa käytetään erityisesti asiakastapausten yhteiseen reflektointiin sekä jatkotoimenpiteiden suunnitteluun ja päätöksentekoon. Keskeisenä periaatteena on asiakasta ja toisia arvostava keskustelu. (Aaltio ym. 2019b, Lahtinen 2017.)

Systeemisen toimintamallin mukainen työskentely on siis lähtökohtaisesti moninäkökulmaista ja työskentelyssä ollaan kiinnostuneita eri tekijöiden välisistä vaikutussuhteista. Asiakkaiden tilannetta tarkastellaan yhdessä ja työntekijät nähdään osana perheen systeemiä – jokaisella on vaikutusta tähän systeemiin. Systeeminen toimintamalli tarjoaa luonnollisen kontekstin monialaisen osaamisen varmistavalle yhteistyölle (ks. esim. Civil ym. 2019). Tässä artikkelissa monialainen yhteistyö ymmärretään lastensuojelussa työskentelevien ammattilaisten ja lastensuojelun muiden keskeisten ammatillisten yhteistyökumppaneiden välisenä toimintana, jonka avulla pyritään vastaamaan lastensuojelun asiakkaiden tuen tarpeisiin. Monitoimijaisen yhteistyön käsitteellä viitataan lastensuojelussa työskentelevien ammattilaisten, lastensuojelun yhteistyökumppaneiden sekä lastensuojelun asiakkaiden yhteiseen työskentelyyn ja yhteistoimintaan. Tässä keskeistä on jokaisen yhteistyöhön osallistuvan oma toimijuus ja erityisesti asiakkaan oman toimijuuden korostuminen. Sosiaalihuoltolain 41 § mukaan sosiaalihuoltoon tulee toteuttaa yhteistyössä eri toimijoiden kanssa siten, että sosiaalihuollon ja tarvittaessa muiden hallinnonalojen palvelut muodostavat asiakkaan edun mukaisen kokonaisuuden.

LUMO-hankkeen kysely ja kehittämistyö tietopohjana

LUMO-hanke toteutti helmi-maaliskuussa 2021 hankealueen lastensuojelussa työskenteleville ammattilaisille kyselyn, jonka tavoitteena oli saada käsitys alueen lastensuojelun tilanteesta, monialaisen yhteistyön toimivuudesta sekä systeemisestä toimintamallista ja sen käytännön toteutumisesta lastensuojelun ammattilaisten näkökulmasta. Kyselyä levitettiin lastensuojelun johtavien viranhaltijoiden kautta hankealueen organisaatioiden työntekijöille. Lisäksi kyselystä tiedottamisessa käytettiin hankkeen osatoteuttajien viestintäkanavia, hankkeen ohjausryhmää, hanketyöntekijöiden omia verkostoja sekä sosiaalista mediaa. Tarkkaa käsitystä siitä, kuinka monelle ammattilaiselle kysely lopulta lähetettiin, ei ole. Kysely oli avattu yhteensä 814 kertaa, 311 henkilöä oli aloittanut vastaamisen ja kyselyyn vastasi lopulta 134 lastensuojelussa työskentelevää ammattilaista.

Kysely toteutettiin Webropolin avulla ja kyselyn tietokentissä oli niin valinta-, monivalinta- kuin avoimia kysymyksiäkin. Kyselyssä oli kahdeksan lastensuojelun systeemiseen toimintamalliin liittyvää kysymystä. Näitä olivat: 1. Oletko osallistunut systeemisen toimintamallin koulutukseen, 2. Millaista palautetta antaisit koulutuksesta, 3. Onko systeeminen toimintamalli käytössä yksikössäsi, 4. Miten systeemistä toimintamallia

hyödynnetään työyhteisössäsi, 5. Miten systeemistä toimintamallia käytetään asiakastyössä, 6. Mitkä asiat mielestäsi edistävät toimintamallin käyttöönottoa ja juurtumista, 7. Mitkä asiat mielestäsi hidastavat/estävät toimintamallin käyttöönottoa ja juurtumista sekä 8. Seurataanko systeemisen toimintamallin vaikuttavuutta yksikössänne? Jos niin miten?

Vastanneista (n=134) lähes puolet oli sosiaalityöntekijöitä, vajaa kolmannes ohjaajia tai perhetyöntekijöitä ja alle viidennes esihenkilötehtävissä toimivia. Vastaajat työskentelivät pääsääntöisesti julkisella sektorilla Etelä-Savossa, Keski-Suomessa, Pohjois-Karjalassa ja Pohjois-Savossa. Vastaajien työkokemus jakautui melko tasaisesti siten, että viidennes vastaajista oli työskennellyt nykyisessä tehtävässään alle vuoden, viidennes 1–2 vuotta, viidennes 3–4 vuotta, viidennes 5–9 vuotta ja viidennes yli kymmenen vuotta. Suurin osa vastaajista työskenteli lastensuojelun avoimuudessa (59 %), sijaishuollossa (34 %), palvelutarpeen arvioinnissa (28 %) ja jälkihuollossa (22 %). Yhdennetyssä sosiaalityössä työskenteli kymmenen prosenttia vastaajista ja viidennes kertoi työskentelevänsä myös jollakin muulla palvelusektorilla, kuten perhesosiaalityössä ja sosiaalihuoltolain mukaisissa palveluissa, perheneuvolassa, aikuissosiaalityössä, erikoissairaanhoidossa, koulutoimessa, sosiaalipäivystyksessä, lastensuojelun laitoshoidossa ja perhekuntoutuksessa tai esihenkilönä ja hallinnossa.

Olemme käyttäneet tässä artikkelissa aineiston analysointiin teorialähtöistä sisällönanalyysiä. Teorialähtöinen analyysi on perinteinen analyysimalli, jonka avulla tarkastellaan inhimillisiä merkityksiä (Tuomi ym. 2009, 105–116). Mallissa aineiston analyysin luokittelu perustuu aikaisempaan viitekehykseen, kuten tiettyyn teoriaan, malliin tai käsitejärjestelmään, joka tässä tapauksessa on McKinseyn seitsemän muutoksen osa-alueen organisaatiostrategiamalli (ks. Fagerström 2016, Lahtinen ym. 2017). Aineiston analyysia ohjaa valmis, aikaisemman tiedon pohjalta luotu kehys. (Tuomi ym. 2009, 113, 89.)

Systeminen muutos on koko organisaation muutos

Systemisen toimintamallin mukaiseen työskentelyyn siirtyminen on laaja-alainen muutosprosessi, joka edellyttää perusteellista ja realistista toimintasuunnitelmaa. Koko organisaation toiminnan periaatteita ja rakenteita on tarkasteltava ja muovattava suhdeperustaisen työskentelyn mahdollistavaksi kokonaisuudeksi. Muutos ei synny itsestään, vaan sitä on johdettava systemaattisesti ja pitkäjänteisesti. (Aaltio ym. 2019a). THL on julkaissut esihenkilöille ja johtajille suunnatun oppaan (Alhanen ym. 2019) systeemisen muutoksen johtamisen tueksi. Oppaan perusviesti on, että pyrkimys systeemisyyteen tarkoittaa pysyviä ajattelu- ja toimintatapojen muutoksia kaikilla organisaation tasoilla. Johtajilla on keskeinen rooli omasta toiminnasta oppivan organisaation ja uuden toimintakulttuurin luomisessa.

Peter Sengen mukaan tämän päivän ongelmat syntyvät eilisen ratkaisuista. Oppivan organisaation rakentamisessa keskeistä on se, että organisaatio pyrkii oppimaan omasta toiminnastaan ja käyttää saamaansa tietoa systemaattisesti organisaation kehittämisessä ja ongelmien ratkaisussa. Yksi keskeisistä oppivan organisaation elementeistä on tiimityö ja yksilöiden oppiminen tiimityön kautta. Moderneissa organisaatioissa tiimityö on keskeistä, sillä tiimit ovat perustavanlaatuisia oppimisyksiköitä, joiden avulla tiimien jäsenet kehittävät ja rakentavat yhteistä ymmärrystä tilanteesta nopeammin. Sengen mukaan tiimien oppiminen on oppivan organisaation perusedellytys, sillä organisaatioiden oppiminen on sidoksissa yksilöiden oppimiseen. Oppivan organisaation rakentaminen ei tapahdu vahingossa, vaan keskeistä on yksilöiden pyrkimys laajentaa jatkuvasti omaa kykyään ymmärtää kompleksisuutta sekä parantaa toiminta- ja ajatusmallejaan. Oppivassa organisaatiossa ajatusmalleja tehdään näkyväksi dialogisten keskustelujen kautta. On tärkeää pyrkiä tekemään näkyväksi oman toiminnan merkitystä sekä jakaa jaettua näkemystä visiosta, jonka pohjalta organisaatiossa toimitaan. (Senge 1990, 5–13, 340.)

Hackneyn RSW-mallissa tuloksellisen asiakastyön pohjaksi on otettu McKinseyn seitsemän muutoksen osa-alueen organisaatiostrategiamalli (ks. Fagerström 2016, Lahtinen ym. 2017). Mallissa on nimetty seitsemän keskeistä tekijää, joiden kautta systeemistä toimintakulttuuria voidaan jäsentää ja rakentaa. Nämä tekijöitä ovat yhteiset arvot, strategia, rakenne, organisaation systeemit, henkilöstö, työtaidot ja tyyli. Muutoksen onnistuminen edellyttää, että jokaisen osa-alueen ratkaisut tehdään systeemisen toimintamallin periaatteiden mukaisesti. Koko muutosprosessin ajan keskeistä on avoimuus niin asiakkaiden, työntekijöiden kuin yhteistyöverkoston suuntaan.

Yhteisten arvojen merkitys kaiken toiminnan onnistumisen perustana on lähtökohta, johon systeemisen toimintamallin mukainen toimintakulttuurin muutos perustuu. Strategian tasolla on tarkoitus asettaa toiminnalle ja työpaikkakulttuurille tavoitteet, joihin muutoksella pyritään. Työn rakenteiden avulla työ organisoidaan uudelleen siten, että syvälinen, suhdeperustainen työ on mahdollista. Käytännössä tämä tarkoittaa perinteisten tiimien sijaan perustettavia systeemisiä tiimejä, joissa jokaisella tiimin jäsenellä on oma erityinen rooli ja näkökulma perheen kanssa työskentelyyn. Systeemisen muutoksen onnistuminen edellyttää, että kaikki organisaation sisäiset systeemit tukevat toimintamallin mukaista työskentelyä. Niin päätöksenteon, talouden, rekrytointikäytänteiden, työnkuvien, tiedonkulun kuin vaikuttavuuden seurannankin tulee palvella asiakastyötä. Henkilöstövalinnoilla ja koko henkilöstön sitoutumisella systeemiseen ajatteluun on merkittävä rooli muutoksen onnistumisessa. Henkilöstön koulutuksessa on tärkeää painottaa systeemisen lähestymistavan soveltamista ja sopeuttamista sosiaalityöhön. Tähän linkittyy myös vaatimus ammatillisista taidoista ja vankasta tietopohjasta, sillä systeeminen työskentely edellyttää monimuotoisia työ- ja tunnetaitoja. Viimeisenä on jäsenetty työskentelyn tyylin ja työotteen merkitystä. Avoimuus, läpinäkyvyys sekä tietoisuus valan ja ammatillisten vastuiden rakenteista luovat yhteisesti jaettua työskentelytyyliä, joka näkyy niin työntekijöiden kuin johtajien toiminnassa. (Fagerstöm 2016, 19–28.)

Seuraavaksi jäsenämme McKinseyn muutosmallin, hankkeen kyselyaineiston sekä kehittämistyössä muodostuneiden näkemysten ja kokemusten valossa sitä, mitä systeemisen toimintamallin mukaisessa työskentelyssä ja sen johtamisessa on hyvä huomioida. Kuvaamme kunkin osa-alueen aluksi kyseiseen teemaan liittyviä kyselyn tuloksia ja liitämme niihin omaa analyysia ja pohdintaa.

Ilman yhteisiä arvoja on vaikea tehdä työtä samaan suuntaan

Lastensuojelun kyselyssä vastaajat toivat esiin jatkuvan arvostirridan siitä, kuinka työn tekemisen olosuhteet ja laatu eivät vastaa omaa käsitystä siitä, kuinka työtä haluaisi tehdä. Kuormitusta aiheuttivat säästöpainot, epäselvyys työnjaossa yhteistyötahojen kanssa sekä muiden lapsen ja perheen tarvitsemien palvelujen saatavuuden haasteet. Systeemisen toimintamallin keskeisenä arvona on näkemys siitä, että työntekijöille tulee turvata mahdollisuudet tehdä työtä suhdeperustaisesti. Suhdeperustaisuuden ja pysähtymisen korostaminen voivat kuitenkin tuntua ristiriitaisilta, jos pysähtymisen mahdollisuuksia ei aidosti ole. Organisaatioissa on välttämätöntä kysyä, mitkä arvot ovat meille merkityksellisimpiä ja jos systeemisyyden on meille tärkeää, niin miksi ja miten nämä arvot tulevat konkreettisesti näkymään meidän organisaatiossamme ja arjen asiakastyössä (vrt. Ollikainen ym. 2021, 70–71). Myös kyselyn vastauksissa nostettiin esiin arvokeskustelun tärkeyttä henkilöstön kanssa ennen systeemisen toimintamallin käyttöönottoa.

Organisaatioiden toimintaa ohjaavat arvot näkyvät organisaation strategiassa ja visiossa, organisaation systeemeissä sekä käytännön toiminta- ja työtavoissa. Arvokeskustelua on tärkeää käydä niin työntekijöiden, johdon kuin poliittisten päättäjien kanssa ja löytää yhteinen ymmärrys arvoista, joiden varaan koko toiminta rakentuu. (vrt. Lahtinen ym. 2017, Mämmi-Laukka ym. 2021.) Arvokeskusteluissa tulisikin mieluummin valita muutama keskeinen arvo, joiden merkitys ja konkretia kirkastettaisiin myös asiakastyön näkökulmasta. (Määttä ym. 2001, 57.) Organisaatioiden erilaiset arvopohjat on syytä tehdä näkyväksi ja pyrkiä löytämään yhteisesti jaettu käsitys systeemiseen monitoimijaiseen työskentelyyn ohjaavista arvoista.

Systeemisen ajattelun käyttöönotto alkaa strategiasta

Lastensuojelun kyselyssä työntekijät toivat esiin, ettei johtamisella aina tueta systeemisen toimintamallin mukaista työskentelyä. Esihenkilöt eivät välttämättä ole sitoutuneita malliin tai johtaminen systeemisen toimintamallin suhteen on passiivista. Esihenkilön aktiivisuus vaikuttaa kuitenkin koko tiimin toimintaan (vrt. Nyyssönen ym. 2021). Vastaajat kokivat, etteivät organisaation ylemmät johtohenkilöt ymmärrä, mitä uusi työskentelymalli vaatii työyhteisöltä. Tämän vuoksi ylemmän johdon tapa viestiä systeemiseen toimintamalliin liittyvistä vaatimuksista saatettiin kokea painostavana tai käskyttävänä. Strategian tasolla on tarkoitus asettaa toiminnalle ja työpaikkakulttuurille tavoitteet, joihin muutoksella pyritään. Jos systeemisen toimintamallin periaatteita ei tunneta, saatetaan toimintatapaan suhtautua passiivisesti tai siihen liittyvät odotukset saattavat olla epärealistisia.

Päivi Petrelius ja Anne Uutela (2020) ovat selvittäneet konsultoivien sosiaalityöntekijöiden kokemuksia systeemisen lastensuojelun toimintamallin käyttöönotosta ja juurruttamisesta. Työpaperista käy ilmi, että systeemisen toimintamallin käyttöönottovaiheessa esihenkilöiltä saatu tuki vaihtelee paljon. Kiinnostavaa on havainto esihenkilöiden omasta kouluttautumisesta malliin – hieman alle puolet vastaajista oli sitä mieltä, että esihenkilöt ovat kouluttautuneet ja perehtyneet systeemiseen työotteeseen hyvin. Samoin hieman alle puolet piti esihenkilöiden perehtyneisyyttä joko keskivertona tai huonona. (Petrelius ym. 2020.) Jos oma tieto ja ymmärrys mallista on liian vajavainen, on vaikeaa johtaa organisaatiota strategisesti mallin edellyttämään suuntaan.

Hyvinvointialueiden valmisteluvaiheessa uuden strategian luominen on ajankohtaista. Systeemisen toimintamallin johtamisessa strategisella työllä on iso merkitys, vaikka strategioita kritisoidaankin usein liian abstrakteiksi. Strategian perustehtävänä on ohjata toimintaa ja ohjauksen tarkoituksena on vaikuttaa toiminnan suuntaamiseen välittömästi tai välillisesti halutun tuloksen aikaansaamiseksi (Oulasvirta ym. 2002, 21). Jotta strategialla olisi todellista ohjausvaikutusta, tulisi siitä saada kaikkien yhteinen näkemys. (Mintzberg 1987; ref. Määttä 2000, 60.) Strategisessa työskentelyssä on tärkeä pohtia, mitä toiminnalla tavoitellaan ja mihin asioihin muutosta kaivataan eniten. Tätä keskustelua tulisi käydä yhdessä henkilöstön kanssa, jotta tilannekuva rakentuisi mahdollisimman todenmukaiseksi. (Alhanen ym. 2019.) On perusteltua odottaa, että johtajilla on aitoa ymmärrystä systeemisestä toimintamallista, jotta he pystyvät johtamaan organisaatioita strategisesti systeemiseen suuntaan.

Strategisessa johtamisessa visio antaa strategialle suunnan. Vision tarkoituksena on yhdistää toiminta-ajatus, toimintakulttuurin arvot ja strategiat. Vision tarkoituksena on ohjata työntekijää strategiasuuntaisesti silloinkin, kun yksittäiset työt tai päätökset tuntuvat merkityksettömiltä. (Huotari 2005, 22–23; Kaplan ym. 2002, 82.) Peter Sengen mukaan visioiden luomisen kohdalla on pysähdyttävä sen kysymyksen äärelle, että uskomme oikeasti siihen, että voimme tehdä vision todeksi tulevaisuudessa. Vision luominen ilman systeemistä ajattelua johtaa helposti siihen, että päädytään maalaamaan ihania kuvia todellisuudesta, ilman syvällistä ymmärrystä niistä voimista ja asioista, jotka on hallittava muutoksen aikaansaamiseksi. (Senge 1990, 12.) Systeemisyydessä muutosta ei etsitä ainoastaan yhden organisaation sisällä, vaan tavoitteena on luoda systeemisesti ajatteleva palvelujärjestelmä. Tällöin on välttämätöntä rakentaa myös eri palvelujen yhteistä visiota. Petreliuksen ym. (2020) kyselyssä vastaajat arvioivat, että esihenkilöt ovat onnistuneet erityisen heikosti juuri yhteistyökumppaneiden tai muiden palvelujen perehdyttämisessä ja sitouttamisessa systeemiseen toimintamalliin. Yhteisen vision ja yhteisesti jaetun strategian rakentumisen kannalta havainto on huolestuttava. Julkisen sektorin haasteet liittyvät niukkuuden johtamiseen, mikä johtaa helposti siihen, että organisaatiot pyrkivät varjelemaan omia resurssejaan ja työntekijöitään, jolloin yhteistä toimintakenttää ei välttämättä tunnisteta samaksi systeemiksi. Erään vastaajan mukaan organisaation johdon tulisi sitoutua systeemisyyteen sataprosenttisesti ja sitoutumisen tulisi läpäistä sekä oma että rinnakkaisorganisaatiot.

Systeeminen toimintamalli ei toteudu ilman rakenteita

Rakenteet on nimetty yhdeksi tekijäksi systeemisen muutoksen johtamisessa. Kyselyssä kartoitimme systeemisen toimintamallin käyttöä sekä olemassa olevia rakenteita. THL:n lastensuojelun systeemisen toimintamallin vuoden 2021 kansallisen tilannekuvan mukaan LUMO-hankkeen toiminta-alueella on yhteensä 44 systeemistä lastensuojelun tiimiä, mutta tilanne vaihtelee alueiden välillä suuresti (Yliruka ym. 2022). Tämä näkyy myös LUMOn kyselyn tuloksissa: vastaajista 46 prosenttia kertoi, että systeeminen toimintamalli on käytössä omassa työyksikössä. Yli kolmanneksessa vastaajien yksiköistä malli ei ollut käytössä, yhdeksän prosenttia mainitsi, ettei malli ollut enää aktiivisesti käytössä ja kahdeksan prosenttia ei tiennyt oman työyksikkönsä tilannetta. Vajaa neljännes kyselyyn vastanneista työntekijöistä toi esiin, että systeeminen toimintamalli toteutui työssä säännöllisesti vähintään systeemisten viikkokokousten muodossa.

Työntekijät olivat huolissaan siitä, etteivät systeemiset viikkokokoukset välttämättä toteudu säännöllisesti tai että työntekijät eivät sitoudu niihin. Sekä viikkokokouksen sopimisessa että eri toimijoiden välisen yhteistyön tekemisessä kuvattiin aikatauluhaasteita. Vastaavia havaintoja systeemisten tiimien kokoustiheyden hajonnasta on tehty kansallisessa tilannekuvassa (Yliruka ym. 2022). Myös konsultoivien sosiaalityöntekijöiden ja perheterapeuttien puute koettiin ongelmana. Jos keskeiset ydinelementit puuttuvat, on vaikea puhua

systeemisestä työskentelystä. Lastensuojelun kyselyssä kaikkein suurimpana systeemisen toimintamallin yksittäisenä estävänä tai hidastavana tekijänä nousivat esiin suuret asiakasmäärät ja resurssien puute. Vastaajien mukaan suurella asiakas- ja työmäärällä ei pysty tekemään suhdeperusteista työtä. Asianmukainen resursointi on olennainen osa työn rakenteita.

Systeemisen työotteen juurruttamisen haasteiden keskellä on johtamisen näkökulmasta tärkeä nostaa esiin tukirakenteita, joita työntekijät pitävät systeemisen toimintamallin juurruttamisen näkökulmasta tärkeinä. Kyselyn perusteella lastensuojelun ammattilaiset näkivät systeemisen toimintamallin käyttöönoton ja juurruttamisen edellyttävän riittävää koulutusta työotteesta. Kyselyn aineisto kerättiin alkuvuodesta 2021 ja tässä vaiheessa systeemisen toimintamallin koulutukseen oli osallistunut 52 prosenttia vastaajista. Lähes puolet vastaajista ei siis ollut vielä alkuvuonna 2021 saanut minkäänlaista koulutusta systeemiseen työskentelyyn. Tilanne on tämän jälkeen muuttunut jonkin verran, sillä vuosien 2021–2022 aikana Itä- ja Keski-Suomen alueella on järjestetty useita kuuden päivän koulutuksia sekä täydennyskoulutuksia lastensuojelun henkilöstölle.

Vastaajat toivoivat yhtenäistä koulutusta koko alueelle sekä säännöllisiä täydennyskoulutuksia. Yli puolet vastaajista koki systeemisen toimintamallin koulutuksen sekä itse systeemisen toimintamallin hyvänä. Koulutuksen arvioitiin toimivan sopivana orientaatiokatsauksena ja alkusysäyksenä systeemiseen työotteeseen, mutta systeemisen ajattelun ja ymmärryksen ylläpitämiseksi, saati toimintamallin juurruttamiseksi peruskoulutusta ei koettu riittävänä. Työntekijät kaipasivat jatkuvaa täydennys- ja ylläpitokoulutusta sekä työnohjausta, jotta systeeminen toimintamalli pysyisi mielessä selkeänä ja jotta toimintamallin olisi mahdollista juurtua pysyväksi osaksi organisaation toimintaa (vrt. Nyssönen ym. 2021). Myös Aaltion ja Isokuortin (2019) arviointiraportissa korostetaan koulutuksen ja työnohjauksen merkitystä. Koulutuksen koettiin toimivan parhaiten silloin, kun koko tiimi pystyy osallistumaan siihen yhdessä. Olisikin välttämätöntä, että tuleville hyvinvointialueille luodaan systemaattiset rakenteet säännöllisille perus- ja täydennyskoulutuksille systeemisen toimintamallin eri teemoista.

Koulutusten lisäksi mallin käyttöön ottamisen nähtiin vaativan riittäviä resursseja mallin toteuttamiseen. Vastaajat näkivät tärkeänä, että työntekijät ovat motivoituneita mallin sisäistämiseen, tiimimalliin sekä säännöllisiin viikkokokouksiin niin, että yhteisesti sovittuihin tapaamisiin ja rakenteisiin sitoudutaan. Eräs vastaaja kiteytti käyttöönoton ja juurruttamisen edellytyksiä seuraavasti: ”Systeemisen tiimin mukainen toiminta on tärkeää mennä läpi koko organisaation, esimiestasolta ihan jokaiseen työntekijään, jotta kaikilla on yhteinen ymmärrys siitä, mitä systeeminen toimintamalli on ja mitä se ei ole.” Työskentelymallin sisäistäminen vaatii käytännön harjoittelua, ja yhteiset tapaamiset ja kokeilut ovat tärkeitä yhteisen oppimisen näkökulmasta. Tämän vuoksi asiakastyössä tulisi huomioida asiakasmäärän ohella myös muut työn kuormitusta lisäävät tekijät.

Perheterapeutin läsnäolo nimettiin yhdeksi tärkeäksi rakenteeksi ja vastaajat toivoivat, että lastensuojelussa olisi oma perheterapeutti, jota voisi konsultoida ja joka olisi mukana asiakastyössä ja tuntisi lastensuojelun toimintakentän. Kansallisen tilannekuvan mukaan tämä toteutuu alle puolessa organisaatioista (Yliruka ym. 2022). Vaikka perheterapeutin roolina on yhdeltä osin tarjota perheen tilanteeseen ulkopuolisena uusia näkökulmia, pitivät työntekijät hyvin tärkeänä sitä, että perheterapeutin osaamista olisi saatavilla myös viikkokokousten ulkopuolella, tiiviinä osana lastensuojelun monitoimijaista työskentelyä. Perheterapeutin työskentely tulisikin rakentaa tulevilla hyvinvointialueilla pysyväksi osaksi lastensuojelun palveluja, jotta mahdollisimman moni perhe voisi hyötyä siitä.

Työntekijöiden systeemisyyttä vaatii organisaation tukea

Systeemisen muutoksen johtamisessa on kiinnitettävä erityistä huomiota organisaation systeemeihin eli siihen, kuinka systeemit mahdollistavat tai estävät suhdeperustaisen työn tekemisen. Systeemisen toimintamallin kansallisten ydinelementtien luomisessa on painotettu tiimin ja viikkokokousten merkitystä työntekijän systeemisen työskentelyn vahvistajina. Asiakastyössä työntekijöillä tulee olla kykyä reflektoida sekä omaa käyttäytymistään vuorovaikutustilanteissa että omaa mahdollisesti tiedostamatonta käyttäytymistään. Keskeistä on myös kyky reflektoida omia asiakastyöhön liittyviä tunneperäisiä reaktioita. (Fagerström 2016, 27.) Kyselyssä työntekijät kuvasivat, miten työtä määrittävä kiire ja erilaiset aikarajat asettavat paineita ratkaista

asiat nopeasti. Tällöin uusien toimintatapojen ja periaatteiden omaksuminen on vaikeaa. Kuormittavassa työtilanteessa koettiin helpompana työskennellä tutuilla toimintatavoilla, kun jaksamista kehittämiseen tai toimintamallin luontevaan toteuttamiseen ei ollut. Aloitettu tiivis asiakastyöskentely saattoi katketa akuuttien kriisitilanteiden tai työntekijöiden työtilanteiden ruuhkautumisen vuoksi. Tämä aiheuttaa turhautumista ja voi vaikuttaa kielteisesti työntekijöiden motivaatioon uusia toimintamalleja kohtaan.

Kun työtä on paljon,ärkevintä on tuoda viikkokokouksiin asiakkaita, joiden tilanteet kuormittavat ja työllistävät joka tapauksessa paljon. On arvioitava, millaista systeemistä työskentelyä on mahdollista tehdä olemassa olevissa systeemeissä juuri sillä hetkellä. Organisaation sisäiset systeemit, työnkuvat ja tehtävän- jaot tulisi rakentaa niin, että ne palvelevat ja helpottavat asiakastyötä, ja sama vaade koskee myös eri ammattien tai hallinnonalojen rajat ylittävää yhteistyötä. Tämä ei kuitenkaan tapahdu itsestään, vaan vaatii systemaattista ja pitkäjänteistä työtä oppivan organisaation rakentamiseksi. Tulevilla hyvinvointialueilla tulisi olla kehittämisspäiviä, joissa paneuduttaisiin yksinomaan systeemisen toimintamallin kysymyksiin ja kehittämiseen. Lastensuojelun toimintaympäristön kehittämisessä on olennaista tarkastella organisaation ja sen yhteistyökumppaneiden omia ja yhteisiä systeemejä ja sovittaa erilaisista osista joustava ja yhteen toimiva palvelujärjestelmä. Kaikkea ei kuitenkaan ole mahdollista muuttaa kerralla, joten esimerkiksi kahden eri toimijan välisessä yhteistyösuhteessa tulisi määrittää kriittisin muutosta kaipaava tekijä ja lähteä hakemaan siihen yhdessä konkreettista ratkaisua.

Niin systeemissä asiakastyössä kuin henkilöstön johtamisessa on keskeistä yksilön kokemus nähdä tulemisesta. Oppivan organisaation rakentaminen tuottaa arvoa sekä organisaatiolle itselleen, mutta myös työntekijöille ja asiakkaille. Trowlerin ja Goodmanin (2012) mukaan yksi oppivan organisaation ja systeemisen toimintamallin rakentamiseen liittyvä keskeinen näkemys on se, että virheiden tapahtuessa niistä pyritään ottamaan opiksi. Näissä tilanteissa tulee välttää syyllistämistä ja tarkastella tilanteeseen vaikuttavia systeemejä ja niiden vaikutuksia ongelmien paikantamiseksi sekä niiden uusiutumisen ehkäisemiseksi. Tämän mahdollistamiseksi työntekijät tarvitsevat tukea omasta organisaatiostaan. Jos virheiden myöntäminen ei ole hyväksyttävää tai organisaatiokulttuuri ei tunnusta virheitä tapahtuvan, saati syyllistää yksittäisiä työntekijöitä, ei opiksi ottaminen todennäköisesti toteudu. (Trowler ym. 2012, 15–17.) Päätöksenteon parantamiseksi ja laadukkaan riskien arvioinnin mahdollistamiseksi tarvitaan toimintakulttuuria, joka oppii sekä menestyksistä että epäonnistumisista. Laadukkaan työn elementit tulisi tunnistaa ja siitä opittua jakaa säännöllisesti. (Munro 2011.)

Systemisyyden tulisi nostaa työntekijät keskiöön

Organisaatiot toteavat usein henkilöstön olevan heidän tärkein voimavaransa. Työntekijän tulee systeemissä työskentelyssä olla keskiössä, sillä suhdeperustainen ja luottamuksellinen suhde rakentuvat ainoastaan riittävän pysyvän henkilöstön kautta. Kyselyssä nostettiin esiin työntekijöiden näkökulmasta merkityksellisiä tekijöitä, joita olivat palkkaus, asiakasmäärä sekä esihenkilön vahvempi tuki ja ohjaus asiakastyöhön. Lisäksi keskeisenä nähtiin konsultatiivinen tuki ja systeemisen toimintamallin suunnitelmallinen käyttöön-otto. Yhteiselle keskustelulle on välttämätöntä mahdollistaa aika ja rakenne, joka tukee yhteistä tiedonmuodostusta ja tiimioppimista. Kyselyssä työntekijät kuvasivat, kuinka vaihtuvuus vaikuttaa tiimin dynamiikkaan ja vaihtuvien työntekijöiden myötä osaaminen ja tieto katoavat, eikä systeemistä työskentelyä osata välttämättä enää hyödyntää. Jos vaihtuvuutta on paljon, eivät työntekijät ole motivoituneita luomaan uusia suhteita, kun pelkona on, että nämä kohta kuitenkin vaihtuvat. Luottamuksen rakentaminen tiimin sisällä vie aikaa ja jos yhteistä työtappia ei lähdetä rakentamaan, ei systemisyys voi pysyä yllä vain yhden tai kahden ihmisen ylläpitämänä.

Työntekijät kaipaavat systeemistä ajattelua johtamiseen ja vuorovaikutukseen. Widmarkin ym. (2013) artikkelissa asiakastyöhön liittyvät avoimuuden,empaattisuuden ja sitoutumisen elementit sopivat myös lähijohtamiseen. Työntekijän turvallisuuden tunne, pysähtyminen työntekijän asian äärelle sekä esihenkilön myötätuntoisuus lisäävät työn pitovoimaa. Työntekijät tarvitsevat henkilökohtaista palautetta, ja että heidän merkityksensä organisaation systeemissä tunnustetaan ja tunnustetaan. Työntekijöiden viestiessä lähtemisestä, uupumuksesta tai arvostuksen puutteesta, tulisi asian äärelle pysähtyä ja keskustella siitä välittömästi sekä miettiä ratkaisuja, joiden kautta työntekijä saataisiin jäämään. Viestinnällä ja palautteella on usein tärkeä

merkitys tilanteissa, joissa työntekijä pohtii omaa merkitystään organisaatiossa sekä sitä, tuleeko hän siellä nähdä. Jatkuvan oppimisen näkökulmasta on tärkeää käydä keskustelua lähtöihin vaikuttavista syistä sekä siitä, millaisia muutoksia havaintojen pohjalta on mahdollista tehdä. Jos resursseja ei ole mahdollista saada lisää, tulee arvioida, miten työntekijöiden yksilöllisiä tarpeita voidaan jatkossa huomioida paremmin.

Työtaidot systeemisen työskentelyn selkärangana

Systeeminen työote on ajattelutapa, johon organisaation systeemit vaikuttavat. Vastaajien mukaan systeemisen toimintamalli on työläs ja monitasoinen, ja se vaatii pitkän opettelu- ja orientaation muutosta. Osa koki joutuneensa toteuttamaan mallia yksin ilman syventävää ja ylläpitävää koulutusta. Vastaajat nostivat esiin myös tiedonpuutteen, joka saattoi johtua esimerkiksi koulutuksen puutteesta, koulutuksen riittämättömyydestä tai riittämättömästä perehdytyksestä lastensuojelun työhön. Koulutuksista muistetaan yleensä pääkoh- tia, mutta muu systeemiseen työotteeseen liittyvä tieto ja menetelmät saattaa unohtua nopeasti, jos asiaa ei pidetä työyhteisössä esillä. Ammatilliset taidot, menetelmäosaaminen ja vankka tietopohja ovat kuitenkin olennainen osa systeemistä asiakastyötä (ks. esim. Aaltio ym. 2019b, Fagerström 2016, Lahtinen ym. 2017).

Systeemisen toimintamallin haasteiksi nostettiin myös mahdollinen muutosvastarinta, motivaation puute sekä ennakkoluulot systeemistä toimintamallia kohtaan. Astvikin ym. (2014) tutkimuksessa pyrittiin tunnistamaan millaisia selviytymisstrategioita sosiaalityöntekijät käyttävät käsitelläkseen työn vaatimusten ja resurssien välistä epätasapainoa. Tutkimuksen tulokset korostavat sosiaalityöntekijöiden kohtaamia ongelmia, kun vastuu tämän epätasapainon hoitamisesta on "hajautettu" yksittäiselle sosiaalityöntekijälle. Kun resurssit eivät vastaa organisaation tavoitteita tai laatustandardeja, sosiaalityöntekijät pakotetaan erilaisiin selviytymisstrategioihin, joista yksi voi olla kyynisyys. Artikkelissa puhutaan myös niin sanotusta äänistrategiasta, jolla viitataan yksilöllisiin tai kollektiivisiin aktiivisiin yrityksiin protestoida ja selvittää olosuhteita, joita pidetään epätyytyttävänä. Näin ollen protestointi tai sitoutumattomuus saattaa olla myös selviytymisstrategia, jonka kautta pyritään jäsentämään tai kestävämpään kohtuuttomalta tuntuvia vaatimuksia. (Astvik ym. 2014.) Systeemisen toimintamallin johtamisessa on tärkeää, että työntekijöillä on mahdollisuus tuoda avoimesti esiin asioita, jotka herättävät heissä turhautumista tai kyseenalaistamista. Työyhteisöissä tulee olla mahdollisuus pysähtyä myös sen äärelle, mikä systeemissä työskentelyssä tuntuu vieraalta tai herättää vastustusta. Näissä tilanteissa tarvitaan sekä oman toiminnan että oman työyhteisön reflektointia. Osa työntekijöistä saattaa myös pitkäaikaisesti kokea, ettei systeeminen toimintamalli syystä tai toisesta ole itselle merkityksellinen työskentelytapa, jonka vuoksi he saattavat tehdä tilanteissa omia ratkaisujaan (Nyyssönen ym. 2021).

Sosiaalityön organisaatioissa tuloksellisuus syntyy organisaation asiakastyön tasolla ja palvelutyössä onnistuminen määrittää koko organisaation onnistumisen. Tällöin organisaatioiden ensisijaisena tehtävä on järjestää toimintansa niin, että asiakastyössä voidaan onnistua. (Rousu 2007, 110.) Jos organisaatiossa suh- taudutaan työntekijöihin hyväksyvästi ja kannustavasti, on työntekijöiden helpompi jakaa tällaista kohtaa- mista myös asiakkailleen. Kova organisaatiokulttuuri heijastuu helposti kovuuksena myös asiakaskohtaa- siin. (Särkelä 2013, 17). Erityisesti palveluorganisaatioissa tämän muistaminen on tärkeää.

Systeeminen työskentelytyyli

Työntekijät Itä- ja Keski-Suomen alueella ovat sekä kyselyssä että erilaisissa keskusteluissa tuoneet esiin työntekijöiden kesken ilmenneitä näkemyseroja siitä, milloin organisaatiossa voidaan puhua systeemisestä työotteesta ja sen aktiivisesta käytöstä. Osa koki, että viikkokokouksille annetaan liian suuri painoarvo, muiden systeemisen työotteiden elementtien puuttuessa. Osa painotti systeemisten viikkokokousten säännöllisyyttä ja niiden tärkeys tunnustettiin, koska niistä luopuminen voisi tarkoittaa koko mallin mukaisen työskentelyn unohtamista. Osa koki, että systeemisen työotteiden tulisi näkyvä vahvemmin myös asiakastyössä. Tällä tarkoitettiin esimerkiksi asiakasasioiden käsittelyä systeemisesti (ks. Aaltio ym. 2019b, 12–14, 21–24) kysyen systeemisiä kysymyksiä sekä pohtien erilaisia hypoteeseja ja vuorovaikutussuhteita. Systeemisen työote näkyi vastaajien mukaan asiakastyön suunnittelussa sekä systeemisten työmenetelmien kuten sukupuun ja aikajanan käytössä asiakkaiden kanssa. Tapaamisissa esiin nousseita hypoteeseja ja ideoita oli

testattu perheiden kanssa. Viikkokokouksiin oli tuotu jumiutuneita asiakasprosesseja ja työskentely tiimissä oli näyttänyt työnohjauksellisenä. Vastaajista 21 prosenttia koki systeemisen työskentelyn ohjaavan heidän arjen työtään. Ongelmien juurisyitä oli lähdetty pohtimaan aiempaa enemmän ja perheisiin tutustuttu syvällisemmin. Osa vastaajista oli huolissaan systeemisen toimintamallin mekaanisesta toteuttamisesta. Tällä tarkoitettiin sitä, että työskentelytapaa saatettiin toteuttaa puutteellisella tiedolla ymmärtämättä kunnolla, miksi sitä käytetään.

Kyselyssä useat työntekijät kokivat systeemisen toimintamallin vahvistaneen monialaista yhteistyötä. Samaan aikaan työntekijöillä voi olla kokemus siitä, että viikkokokouksissa sovitut toimenpiteet jäävät hyvästä tarkoituksesta huolimatta vain yhden työntekijän toteuttamaksi. Perheen ja työntekijöiden välinen työnjako ei välttämättä kohtaa tai sosiaalityöntekijän rooli jää hyvistä tavoitteista huolimatta heikoksi. Lastensuojelun ammattilaiset toivat esiin, että liian kunnianhimoiset tai epämääräiset tavoitteet sekä yhteistyökumppaneiden tuen puute hankaloittavat systeemistä monialaista yhteistyötä. Työntekijät kokivat myös epävarmuutta ja painetta yltää onnistumiseen tai täydellisyyteen. Katarina Fagerströmin mukaan riski vastakkainasetteluun on olemassa sekä lastensuojelun sisällä että yhteistyöverkostoissa. Tämä tarkoittaa sitä, että perheen sisäinen ristiriita siirtyy työntekijöiden väliseksi ristiriidaksi. Tähän on mahdollista vaikuttaa roolien selkeyttämisellä ja työparityöllä. (Fagerström 2016, 23.)

Monitoimijaisessa yhteistyössä keskeistä on kyetä yhteiseen tiedonmuodostukseen muiden ammattilaisten kanssa, kantaa yhteistä vastuuta sekä tunnistaa toisen ammattilaisen työn rajat ja toiminnan oikeutus (Mönkkönen ym. 2019). Yhteisen ymmärryksen saavuttamiseksi tarvitaan yhteisen työskentelyn mahdollistavat rakenteet. Rakenteiden lisäksi tarvitaan myös organisaatioiden ja niiden työntekijöiden itsereflektiota oman toiminnan vaikutuksesta systeemiin. Systeemisesti toimivassa organisaatiossa onkin tarpeellista pyyhäytä pohtimaan, millaiset toimintatavat tukevat asiakastilanteiden jakamista myös emotionaalisella tasolla ja voiko asiakkaiden ja perheiden tilanteissa tapahtua muutoksia, jos verkoston liialliset odotukset ja vaatimukset toisiaan kohtaan eivät muutu. Jos työntekijät kokevat edelleen jäävänsä yksin, on organisaation toiminnan äärelle pysähdyttävä ja tehtävä korjausliikkeitä ja jaettava tämä emotionaalinen kokemus rakentavasti myös yhteistyötahojen kanssa.

Systeemiseen työskentelyyn kuuluu oleellisena osana seuranta ja arviointi. Liiallisten odotusten vähentämiseksi ja oman työn reunaehtojen näkyväksi tekemiseksi tulisi seurantaa ja arviointia tehdä yhdessä yhteistyöverkoston kanssa. Sosiaalityön ensisijaisena tehtävänä on aikaansaada muutosta asiakkaiden elämässä (Raunio 2000, 11). Systeemisen toimintamallin yhtenä keskeisimpänä tavoitteena on puolestaan ollut aikaansaada muutosta palvelujärjestelmässä niin, että monialainen yhteistyö ja verkoston antama tuki vahvistuisivat. Yhteinen työskentely samaan suuntaan on olennaista tilanteissa, joissa lapset ja perheet ovat asiakkaina useissa palveluissa samaan aikaan (vrt. Civil ym. 2019). Systeeminen työskentelytyylin tulisi näkyä organisaation toiminnassa sen kaikilla tasoilla avoimuutena, johdonmukaisuutena sekä yhteisiin periaatteisiin sitoutuneena työskentelynä.

Lopuksi

Kehittämistyössä olemme toistuvasti huomanneet, kuinka eri tahojen näkemykset systeemisestä työskentelystä saattavat vaihdella paljonkin jopa yhden työpaikan sisällä. Systeemisen toimintamallin ydinelementit on määritelty kansallisesti (Aaltio ym. 2019b), mutta käytännössä työntekijöiden ja esihenkilöiden näkemykset siitä, milloin voidaan aidosti puhua systeemisestä työskentelystä vaihtelevat. Jotta systeemistä toimintamallia voidaan johtaa, tulisi ensisijaisesti kirkastaa ja täsmentää sitä, mitä omassa organisaatiossa systeemisellä toimintamallilla tarkoitetaan ja millaisissa asioissa systeemisen toimintamallin mukainen ajattelu ja työskentely konkreettisesti näkyy.

Yleiskuva systeemisen työskentelyn käytännön toteutumisesta Itä- ja Keski-Suomessa on vaihteleva. On työyhteisöjä, joissa malli on onnistuttu jalkauttamaan hyvin, mutta paljon on myös niitä, joissa on jääty puolitiehen tai kokonaan lähtökuoppiin. Onnistumisen keskeisiä elementtejä ovat kyselyn perusteella johdonmukainen ja yhtenäinen koulutus, johdon sitoutuminen ja aito tuki malliin, henkilöstön motivaatio sekä lupa ja uskallus harjoitella uudenlaista työtapa. Lisäksi on tärkeää järjestää työn reunaehdot, resursointi ja asiakasmäärät niin, että aiheeseen perehtymiselle jää riittävästi aikaa eikä mallin mukainen työskentely ala

kuormittaa työyhteisöä liikaa. Myös asian äärelle palaaminen ja sen pinnalla ja yhteisissä keskusteluissa pitäminen on tärkeää – jokaisen tulee tietää, mitä tehdään, miten tehdään ja miksi. Työyhteisön lähtökuoppiin jääntiä selittävät esimerkiksi vastuuhenkilöiden ja henkilöstön jatkuva vaihtuminen, selkeän suunnitelman, koulutuksen ja tiedon puuttuminen, ennakkoluulot, johdon tuen puute, monet päällekkäiset ja peräkkäiset uudistukset, itsenäisen ja yksinäisen asiantuntijatyön perinteet sekä arkityön paineet. Kun muutosta edistäviä ja estäviä tekijöitä on tunnistettu, niihin on mahdollista jatkossa pyrkiä vaikuttamaan.

Systeemisen toimintamallin juurruttaminen vaatii paljon keskustelua systeemisyyden tarkoituksesta sekä myös asioiden kyseenalaistamista. Näitä keskusteluja on todella tärkeä käydä yhdessä työntekijöiden ja johdon kanssa. Jos keskustelua ei käydä tai sitä ei ylläpidetä, on luonnollista, että systeeminen työskentely hiipuu tai tiimit eivät pysty kehittämään omaa työskentelyään, vaikka huomaisivat puutteita tai toimimattomia asioita. Omien ja tiimin toimintatapojen pohtiminen ja kehittäminen vaativat aikaa, jota työntekijät usein kuvaavat heiltä puuttuvan. Aika olisi kuitenkin nimenomaan se, jota pysähtyminen ydinelementtien äärelle vaatii, jotta tavoitteiden kirkastaminen ja oman sekä organisaation systeemisen työskentelyn kehittäminen olisi mahdollista.

Lastensuojelussa ja koko lasten, nuorten ja perheiden palvelujen kentällä ollaan historiallisen suuren muutoksen edessä, kun sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen järjestäminen siirtyy hyvinvointialueiden vastuulle. Toimialarajat ylittävälle, monitoimijaiselle ja systeemiselle työskentelylle ja sitä kautta yhteisen ymmärryksen luomiselle on yhä enemmän tarvetta. Systeeminen toimintamalli ei vain tapahdu, vaan se vaatii aktiivista johtamista. Johdolta tämä edellyttää konkreettista sitoutumista, perehtymistä ja tekoja toimintamallin mukaisen työn mahdollistamiseksi. “Hyvä juttu ja tehkää vaan” - ajatusmaailma ei riitä. Hyvinvointialueilla on aito mahdollisuus lähteä rakentamaan uudenlaista toimintakulttuuria. Systeemisen ajattelun tulisi olla vahvassa roolissa, jos pyritään aikaansaamaan muutos, jota tällä uudistuksella on alun perin lähdetty tavoittelemaan.

Lähteet

- Aaltio, Elina & Isokuortti, Nanna (2019a) Systeemisen lastensuojelun toimintamallin pilotointi. Valtakunnallinen arviointi. Raportti 3/2019. Helsinki: THL.
- Aaltio, Elina & Isokuortti, Nanna (2019b) Systeemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementit. Kuvaus asiakastason ydinelementeistä, tavoitteista ja toimintamekanismeista. Työpäpaperi 33/2019. Helsinki: THL.
- Alhanen, Kai & Lavila, Pekka & Kangas, Marjo & Lamppula, Tomi & Petrelius, Päivi (2019) Systeemisen muutoksen johtaminen lastensuojelussa – Opas esimiehille ja johtajille. Opas 45/2019. Helsinki: THL.
- Andersen, Tom (1990) *The Reflecting Team: Dialogues and Dialogues about Dialogues*. New York: W.W. Norton.
- Astvik, W. & Melin, M. & Allvin, M. (2014) Survival strategies in social work: a study of how coping strategies affect service quality, professionalism and employee health, *Nordic Social Work Research*, 4 (1), 52–66.
- Civil, Tiina & Abrahamsson, Outi & Mäki-Fossi, Satu & Miettunen, Nanna (2019) Systeeminen lastensuojelu monitoimijaisuuden ja osallisuuden varmistavana verkostotyönä. Työpäpaperi 34/2019. Helsinki: THL.
- Dallos, Rudy & Draper, Ros (2015) *An Introduction to family therapy. Systemic theory and practice*. Bershire: Open university press.
- Fagerström, Katarina (2016) Ihmissuhteita rakentava ja ylläpitävä lastensuojelu. Hackneyn malli ja systeeminen käytäntö lastensuojelutyössä. Työpäpaperi 42/2016. Helsinki: THL
- Goodman, Paul & Trowler, Isabelle (toim.) *Social work reclaimed. Innovative frameworks for child and family social work practice*. 2012. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Huupponen, Marika & Katainen, Katariina (2021) Systeeminen malli on hyvä, mutta toteutus ontuu. *ISOblogi* 5.11.2021. Kuopio: ISO. <https://www.isonet.fi/julkaisut-ja-materiaalit/isoblogi/systeeminen-malli-on-hyva-mutta-toteutus-ontuu.html> Luettu 30.5.2022.
- Huotari, Päivi (2005) Strateginen osaaminen ja sen johtaminen. Helsingin nuoriso- ja sosiaalitoimen henkilöstön osaaminen strategioiden toteuttajana. Helsinki: Työsuojelurahasto.
- Kananoja, Aulikki & Ruuskanen, Kristiina (2019) Selvityshenkilön ehdotukset lastensuojelun toimintaedellytysten ja laadun parantamiseksi: Loppuraportti. Raportteja ja muistioita 2019:4. Helsinki: STM.
- Kaplan, Robert S. & Norton, David P. (2002) *Strategialähtöinen organisaatio. Tehokkaan strategiaproessin toteutus*. Helsinki: Talentum.
- Lahtinen, Pia & Männistö, Leena & Raivio, Marketta (2017) Kohti suomalaista systeemistä lastensuojelun toimintamallia. Keskeisiä periaatteita ja reunaehtoja. Työpäpaperi 7/2017. Helsinki: THL.
- Lastensuojelulaki 417/2007. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417> Luettu 27.5.2022.
- Mintzberg, Henry (1989) *Inside our Strange World of Organizations*. New York: Free Press.
- Munro, Eileen (2011) *The Munro Review of Child Protection: Final Report A child-centred system*. Department of Education.
- Munro, Eileen (2020) *The Munro Review of Child Protection. Part One: A Systems Analysis*. London School of Economics and Political Science. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/624949/TheMunroReview-Part_one.pdf Luettu 13.9.2022
- Mämmi-Laukka, Leena & Salmela, Mirva (2021) Lastensuojelun muutosta johtamassa. Teoksessa Päivi Petrelius & Laura Yliruka & Nanna Miettunen (toim.) *Systeemisiä kokeiluja – kohti jatkuvaa yhdessä oppimista*. Työpäpaperi 7/2021. Helsinki: THL, 164–169.
- Määttä, Seppo (2000) Tasapainoinen menestysstrategia. *Balanced Scorecardin tuolla puolen*. Helsinki: Inforviestintä.
- Mönkkönen, Kaarina & Kekoni Taru & Pehkonen Aini (2019) *Moniammatillinen yhteistyö - Vaikuttava vuorovaikutus sosiaali- ja terveydenalalla*. Helsinki. Gaudeamus.
- Nyyssönen, Laura & Partanen, Maria (2021) ”Se oli aluksi outoa, mutta siihen tottui ja ongelmat rupesivat pikkuhiljaa aukemaan...”. Asiakkaiden ja työntekijöiden kokemuksia sistemisestä työskentelystä Kuopiossa. Teoksessa Päivi Petrelius & Laura Yliruka & Nanna Miettunen (toim.) *Systeemisiä kokeiluja – kohti jatkuvaa yhdessä oppimista*. Työpäpaperi 7/2021. Helsinki: THL, 110–119.
- Ollikainen, Laura & Turunen, Taija (2021) Systeemisen mallin johtaminen lastensuojelussa. *Opinnäytetyö, YAMK*. Tampere: Tampereen ammattikorkeakoulu. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/509614/Ollikainen_Laura_Turunen_Taija.pdf?sequence=3&isAllowed=y Luettu 31.5.2022.
- Oulasvirta, Lasse & Ohtonen, Jukka & Stenvall, Jari (2002) *Kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon ohjaus. Tasapainoista ratkaisua etsimässä*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Petrelius, Päivi & Uutela, Anne (2020) Systeemisen lastensuojelun toimintamallin käyttöönotto ja juurruttaminen. *Konsultoitujen sosiaalityöntekijöiden kokemuksia*. Työpäpaperi 24/2020. Helsinki: THL.
- Petrelius, Päivi & Tulensalo, Hanna & Jaakola, Anne-Mari & Hietämäki, Johanna (2016) Kohti lapsikeskeistä ja kokonaisvaltaista lapsen tilanteen ja tuen tarpeiden arviointia. Teoksessa Päivi Petrelius & Hanna Tulensalo & Anne-Mari Jaakola & Johanna Hietämäki (toim.) *Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Tietoa lastensuojelun kehittämisen pohjaksi*. Työpäpaperi 33/2016. Helsinki: THL, 5–26.
- Petrelius, Päivi & Yliruka, Laura & Miettunen, Nanna (2021) *Systeemisiä kokeiluja – kohti jatkuvaa yhdessä oppimista*. Työpäpaperi 7/2021. Helsinki: THL.
- Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma (10.12.2019) *Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta*. Valtioneuvoston julkaisu 2019:31. Helsinki:

- Raunio, Kyösti (2000) Sosiaalityö murroksessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Rousu, Sirkka (2007) Lastensuojelun tuloksellisuuden arviointi organisaatiossa. Näkymätön tuloksellisuus näkyväksi. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Senge, Peter, M. (1990) *The Fifth Discipline. The art and practice of the learning organization*, London: Random House.
- Särkelä, Antti (2013) Osaatko käyttää ammatillista empatiaa. *Talentia-lehti* (7), 14–17.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tuominen, Emilia & Heikkilä, Marja & Ullner, Matleena & Hiekka, Eija & Talvensola, Sivi (2020) Katsaus lastensuojelun tilaan Keski-Suomessa ja suositukset lastensuojelun kehittämiseen. Raportteja 48/2020. Jyväskylä: Koske. Koske_Raporttimalli (koskeverkko.fi) Luettu 25.5.2022.
- Widmark C., Sandahl C, Piuva K. & Bergman D. (2013) Parents' experiences of collaboration between welfare professionals regarding children with anxiety or depression - an explorative study. *International Journal of Integrated Care*, Vol 13, Iss 4.
- Yliruka, Laura & Tasala, Tanja (2022) Lastensuojelun systeemisen toimintamallin kansallinen tilannekuva vuonna 2021. Tutkimuksesta tiiviisti 9/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

22. Viestintä monitoimijaisen lastensuojelun työvälineenä

Maija Haapala, väitöskirjatutkija, sosiaalityöntekijä (YTM), erityisasiantuntija Pesäpuu ry
Sonja Soini, erikoissosiaalityöntekijä (YTM)
Onni Westlund, kehittämisspäällikkö, Pesäpuu ry

Johdanto

Asiakas on vihdoin päättänyt hakea apua ja etsii lastensuojelun yhteystietoja verkkosivuilta. Oikeita yhteystietoja ei löydy ja oikeanlaisen avun piiriin löytäminen on haastavaa. Kahdesti väärään paikkaan soittamisen jälkeen hän on turhautunut ja näreissään.

Perheen lapsesta on tehty lastensuojeluilmoitus ja koko perhettä pelottaa. Heidän mielikuvansa lastensuojelusta on negatiivinen. Työskentely perheen kanssa alkaa vakuuttamalla heidät siitä, että lastensuojelun tarkoitus on auttaa ja vasta sen jälkeen voidaan käsitellä varsinaista asiaa.

Nämä kaksi kuvausta ovat artikkelin kirjoittajien kokemuksiin pohjautuvia esimerkkejä siitä, millaisista lähtökohdista lastensuojelun viestintä ponnistaa ja millaisia hankaluuksia siihen liittyy. Monitoimijaisella, vaikuttavalla viestinnällä on merkitystä. Väitämme, että avoimella, saavutettavalla ja inhimillisellä viestinnällä paitsi tuodaan tietoa lastensuojelusta asiakkaille ja asukkaille, myös helpotetaan asiakkaaksi tuloa ja asiakkuuden aikaista toimintaa.

Pohjimmiltaan vaikuttavassa viestinnässä on kyse luottamuksen rakentumisesta ja tiedosta osallisuuden edellytyksenä (Aalto 2010). Nämä liittyvät vahvasti toisiinsa: ilman tietoa ihmiset eivät löydä palveluihin oikeaan aikaan ja ilman luottamusta asiakastyössä ei saada aikaan toivottua yhteistä muutosta. Luottamuksen rakentumisen syntymekanismia ei suomalaisessa lastensuojelussa ole tutkittu, mutta tutkimuksessa luottamusta on käsitteellistetty esimerkiksi luottamuksena yksilötasolla (trust) ja luottamuksena instituutioihin (confidence) (Luhmann 1988). Luottamusta lastensuojeluun instituutiona haastaa siihen liittyvät negatiiviset mielikuvat, jotka taas vaikuttavat asiakas kohtaamisissa rakentuvaan luottamukseen (Juhász, Ida & Skivenes 2017; Gilbert ym. 2011).

Onnistunut, monitoimijainen lastensuojelun viestintä on yksi keino vaikuttaa sekä yksilöiden että instituution tasolla. Nämä tasot ovat vahvasti suhteessa toisiinsa. Tässä artikkelissa monitoimijaisuus ymmärretään lastensuojelun ja viestinnän ammattilaisten sekä lastensuojelun asiakkaiden yhteistoimintana. Artikkelin aluksi käsitteellistämme viestintää siinä tapahtuneiden muutosten ja laadukkaan viestinnän tekijöiden näkökulmista. Tämän jälkeen pohdimme viestintää monitoimijaisen lastensuojelun työvälineenä lastensuojeluun liittyvien mielikuvien, asiakasprosessien ja hyvinvointialueiden rakenteiden sekä osaamisen kautta. Lisäksi tarjoamme käytännön esimerkkejä, miten viestintää lastensuojelussa on onnistuneesti tehty TikTokissa ja Instagramissa. Lopuksi käymme läpi artikkelin pohjalta keskeisiä suosituksia onnistuneelle ja vaikuttavalle viestinnälle tulevaisuudessa. Tällä artikkelilla haluamme rohkaista lastensuojelun toimijoita tunnistamaan viestinnän mahdollisuudet osana lastensuojelun monitoimijaista työtä ja innostaa ammatillaisia erilaisiin kokeiluun.

Viestintä murroksessa

Laadukkaalla lastensuojelun viestinnällä on lukuisia hyötyjä niin yksilötasolla kuin yhteiskunnallisestikin. Viestinnällä voidaan vaikuttaa ihmisten tapaan ajatella lastensuojelusta eli sen maineeseen ja julkikuvaan. Viestinnällä on mahdollista nostaa esiin myös esimerkiksi rakenteellisia epäkohtia ja tarpeita muutokselle. Edelleen viestintä tukee yksilöiden lastensuojelua kohtaan kokemaa luottamusta ja lisää heidän osallisuuden kokemustaan.

Viestinnän tavat ovat olleet viimeisen kolmenkymmenen vuoden ajan merkittävässä murroksessa, ensin kännyköiden, tietokoneiden ja sähköpostin yleistymisen seurauksena sekä edelleen kiihtyen älypuhelimien, sosiaalisen median ja muiden pikaviestimien kehittyessä. Nykyään ei voida puhua erikseen reaaliaikaisesta ja sosiaalisen median maailmasta, vaan nämä sulautuvat yhteen. Vuonna 2021 suomalaisista 16–54-vuotiaista likimain 100 prosenttia käytti internetiä päivittäin (Tilastokeskus 2022).

Vuonna 2022 nuorille tehdyn kyselytutkimuksen mukaan 13–29-vuotiaiden suosituimpia sosiaalisen median kanavia olivat WhatsApp, YouTube, Instagram, Snapchat, TikTok, Facebook, Pinterest, Jodel ja Steam. Aikaa 13–29-vuotiaat nuoret käyttivät internetissä viikoittain yli 20 tuntia, ja 13–17-vuotiaista nuorista noin 10 prosenttia käyttää internetiä jopa yli 51 tuntia viikossa. Kyselyn perusteella lähes kaikki vastaajista käyttivät sosiaalista mediaa sisältöjen lukemiseen, selaamiseen ja tykkäämiseen. (Some ja nuoret 2022.)

Viestintä on ennen kaikkea kommunikaatiota ja vuorovaikutusta erilaisissa tilanteissa, kuten internetissä, sosiaalisessa mediassa tai asiakas kohtaamisissa. Viestintä voi olla sanallista, kirjallista ja sanatonta. Viestintää voi jäsentää eri tavoin, kuten esimerkiksi organisaatio- tai asiantuntijaviestinnän näkökulmista. Organisaatio- ja asiantuntijaviestinnän lisäksi viestintää voi tarkastella muun muassa sisäisen tai ulkoisen viestinnän näkökulmista. Tässä artikkelissa viestinnällä tarkoitamme ulkoista viestintää, ja pääpaino tekstissämme on asiantuntijaviestinnässä osana erilaisia organisaatioita ja rakenteita.

Organisaatioviestinnässä on 2010-luvulla vahvistunut puhe strategisesta viestinnästä (Juholin & Rydenfelt 2020). Se tarkoittaa systemaattisuutta ja viestinnän liittämistä organisaation strategiaan prosesseihin ja organisaation tavoitteisiin. Strategisuutta tarvitaan myös asiantuntijaviestinnässä, mihin palaamme tämän artikkelin lopussa käytännön konkreettisin vinkein. Asiantuntijaviestinnässä vahvuutena on henkilökohtaisuus, persoona viestinnässä ja joskus radikaalitkin kokeilut - viranomaisena viestittäessä hyvän hallinnon raameissa. Monitoimijaisuus on syytä pitää mielessä molemmissa.

Lastensuojelun ammattilaiselle oman alansa asiantuntijana viestintä tarjoaa lukuisia mahdollisuuksia matalalla kynnyksellä. Tänä päivänä oikeastaan kuka tahansa voi alkaa omaksi mediakseen ja ottaa tilan haltuun (ks. myöhemmin tässä artikkelissa esimerkki TikTokista). Myös julkisuuden murros vaikuttaa siihen, millainen rooli asiantuntijuudella on julkisuudessa. Avoimuus, saavutettavuus ja läpinäkyvyys mahdollistavat paljon. Oleellista on, nähdäänkö asiantuntijaviestintä uhkana vai mahdollisuutena. Yksi avoimen ja vuorovaikutteisen viestinnän estävä tekijä on se, että siinä nähdään erilaisia uhkia: entä jos tulee kriisi? (Poutanen & Laaksonen 2019.) Väitämme, että usein lastensuojelusta viestittäessä estäviä tekijöitä ovat epävarmuus eri alustoista, tietosuojaan ja salassapitovelvollisuuteen liittyvät asiat sekä pelko mahdollisesta kielteisestä palautteesta.

Asiantuntijaviestinnässä brändäyksellä on suuri merkitys. Viestivän asiantuntijan ”brändi” rakentuu nimenomaan strategian kautta: mikä on juuri minun tahtotilani ja tavoitteeni? Brändiin liittyy tavoitteellisuuden lisäksi vahvasti myös toisista erottuminen ja innostava ydinidea, eli ”niche”. (Poutanen & Laaksonen 2019.) Millainen olisi sosiaalityön tai lastensuojelun brändi, ja mitä sellaisen luominen vaatii?

Oleennaista on myös se, että tänä päivänä ihmiset itse etsivät tietoa ja tieto leviää helposti ja nopeasti esimerkiksi sosiaalisessa mediassa. Lastensuojelun ammattilaisten ja organisaatioiden olisi hyvä tarkastella, miten ja mitä tietoa lastensuojelusta tällä hetkellä on eri lähteistä löydettävissä. Esimerkiksi Wikipediaa käytetään edelleen laajasti tietolähteenä ja se menestyy hyvin hakukoneissa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että hakukoneista tietoa etsiessään ihmiset näkevät ensimmäisten hakutulosten joukossa heille tutun, ja siten mahdollisesti luotettavan, tietolähteen. Wikipediassa lastensuojelua koskevat sisällöt ovat kuitenkin pääsääntöisesti vanhentuneita, puutteellisia ja/tai virheellisiä. Vaarana on se, että nämä sisällöt leviävät ihmisten keskuudessa ajantasaisen ja oikean tiedon sijaan.

Laadukas viestintä tarvitsee onnistuakseen yhteistä työtä tavoittaakseen laajan kohderyhmän. Lastensuojelun viestinnässä niin kohderyhmiä kuin kumppaneita ovat lapset, nuoret ja perheet, jotka ovat ja ovat olleet lastensuojelun asiakkaina, muiden alojen ammattilaiset sekä potentiaaliset lastensuojelun asiakkaat tai lähipiirinsä lapsista huolta kantavat muut lapset, nuoret ja aikuiset. Lastensuojelun viestintä ei tapahdu pelkästään sosiaalisessa mediassa, vaikka esimerkkimme ovatkin sosiaalisesta mediasta. Ajattelemme, että lastensuojelun viestinnässä on kyse yleisestä asiakasviestinnästä eri kentillä: siitä, millainen rooli ja panos meillä jokaisella on viestintään osana asiakasprosesseja.

Mielikuvat ja asiakasprosessi

Tarvetta lastensuojelun monipuoliseen viestintään voidaan lähestyä yhtäältä lastensuojeluun liitettävien mielikuvien ja toisaalta lastensuojelun asiakasprosessien kautta. Mielikuviin lastensuojelusta voidaan vaikuttaa monitoimijaisella ja avoimella viestinnällä.

Lastensuojelutyön tavoitteiden saavuttamisen kannalta ei ole yhdentekevää, minkälaisia mielikuvia ja ennakkoilmoituksia lastensuojeluun liitetään. Stereotyyppiset ja negatiivisävytteiset mielikuvat lastensuojelusta, joka tulee ja vie lapset pois vanhemmiltaan, saattaa johtaa avun hakemisen viivästymiseen ja sitä kautta tilanteiden kriisiytymiseen. Lisäksi tiedetään, että palveluiden ja etuuksien alikäyttö on yhdistetty vahvasti palveluita koskevaan tiedonsaantiin (Eronen ym, 2016).

Organisaatioille on hyötyä sosiaalisen median käytöstä, ei pelkästään lastensuojelun maineen näkökulmasta, vaan nimenomaan luottamusta synnyttävänä, sitouttavana ja parhaimmillaan toiminnan vaikuttavuutta lisäävänä keinona (Aalto 2010, 10). Jo se, mitä tietoa lapset, nuoret ja perheet lastensuojelusta ennen palvelua saavat, vaikuttaa luottamuksen rakentumiseen ja palvelun vaikuttavuuteen osana asiakasprosessia. Eli onnistunutta viestintää voidaan pitää ikään kuin laadun mahdollistajana.

Vallalla olevat mielikuvat lastensuojelun sijaishuollossa asuvista “ongelmalapsista ja -nuorista” voivat johtaa esimerkiksi lastensuojelun sijaishuollossa asuvien lasten ja nuorten ulossulkemiseen ja kiusaamiseen (Ikonen 2020, 21–22). Sijaishuollossa kasvaneiden nuorten omasta mielestä lastensuojeluun liitettävillä ennakkoilmoituksilla on merkittäviä vaikutuksia myös esimerkiksi heidän mahdollisuuksiinsa menestyä koulutuksessa (Jussila ym. 2022, 22). Lastensuojelun asiakkaana olevien ja olleiden lasten vanhempien näkemysten mukaan lastensuojelun asiakkuuteen liittyy häpeää, jonka seurauksena lastensuojelun asiakkuutta salataan. Häpeä voi lamaannuttaa ja haastaa luottamuksen rakentumista vanhempien ja lastensuojelun työntekijöiden välillä. (Ahvenainen & Hellsten 2022, 5.)

Nuoret ja vanhemmat ovat toistuvasti erilaisissa yhteyksissä toivoneet ammattilaisilta vaikuttamista lastensuojeluun liitettävihin negatiivisiin mielikuviin. He ovat myös itse aktiivisesti olleet mukana tekemässä tätä muutosta. Viestinnällä onkin merkittävä rooli lastensuojelun tavoitteiden saavuttamisen kannalta. Sen avulla voidaan osaltaan varmistaa se, etteivät lapset ja nuoret joudu esimerkiksi kiusatuiksi ja heillä nähdään olevan yhtäläiset mahdollisuudet menestyä elämässään kuin muillakin lapsilla ja nuorilla. Viestinnällä voidaan vaikuttaa myös muun muassa siihen, etteivät vanhemmat pidä lastensuojelun asiakkuutta epäonnistumisena ja häpeän lähteenä, vaan he voivat asettua työskentelyyn lastensuojelun työntekijöiden kanssa avoimesti.

Mielikuvat vaikuttavat lastensuojelun asiakasprosessiin sen eri vaiheissa. Mahdollisesti vääriin tietoihin ja oletuksiin pohjaten lapset, nuoret ja vanhemmat saattavat tulla työskentelyyn sen alusta saakka negatiivisesti palvelua kohtaan virittäytyneinä. Asiakasprosessi pitää tällaisessa tapauksessa aloittaa aina purkamalla tulehtunut lähtöasetelma ja epäluottamus, jotta työskentelylle itse asian parissa syntyy tilaa. Joskus tämä vaatii lastensuojelun työskentelyssä paljon aikaa. Voi myös käydä niin, ettei lähtöasetelmaa tunnisteta, jolloin se jää haittaamaan koko prosessia. Väärään tietoon perustuvat oletukset ja mielikuvat ovat omiaan lisäämään hämmennystä ja epätietoisuutta myös asiakasprosessin erilaisissa siirtymävaiheissa, kuten esimerkiksi sijaishuollossa jälkihuoltoon siirryttäessä.

Viestinnällä voidaan tehdä lastensuojelua ja sen työprosesseja ymmärrettäväksi ja saavutettavaksi eri kohderyhmille. Viestinnässä onkin osaltaan kyse vallan jakamisesta sekä asiakkaiden osallisuuden, toimijuuden ja minäpystyvyyden kokemusten tukemisesta. Viestinnän avulla on mahdollista liennyttää asiakkaiden mahdollisesti kokemaa ahdistusta, pelkoa, häpeää ja epätietoisuutta. Positiivisen luottamussuhteen luominen - tai ainakin sen rakentamisen aloittaminen - lastensuojelun työntekijöiden ja palveluita käyttävien ihmisen välillä on siis mahdollista ilman, että työntekijät kohtaavat näitä ihmisiä kasvokkain (Byrne & Kirwan 2019).

Kokemuksemme mukaan usein myös lastensuojelun ulkopuolisilla lasten, nuorten ja vanhempien kanssa työskentelevillä ammattilaisilla on puutteelliseen tietoon ja vääriin mielikuviin perustuvia käsityksiä lastensuojelun työprosessien sisällöistä ja tavoitteista. Puhetta lastensuojelusta saatetaan käyttää lasten, nuorten ja perheiden uhkailemiseen, palveluita saatetaan jättää myöntämättä kuvitellen niiden kuuluvan lastensuojelulle ja niin edelleen. Viestintää voidaankin pitää yhtenä perusedellytyksenä sille, että monitoimijainen yhteistyö eri toimijoiden välillä toimii. Viestinnällä lastensuojelusta voidaan luoda kuvaa luotettavana ja osaavana kumppanina arjen haasteissa yhdessä muiden toimijoiden kanssa.

Edellä on kuvattu sitä, miksi lastensuojelussa tehtävä monitoimijainen ja suunnitelmallinen viestintä on tärkeää ja mitä sillä on mahdollista saavuttaa. Tämän lisäksi viestintä on muun muassa keino tehdä näkyväksi sosiaalialan arvoja ja etiikkaa (Talentia 2022), tehdä rakenteellista sosiaalityötä (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 7§) ja vaikuttaa siihen, minkälainen arvo lastensuojelussa tehtävälle työlle yhteiskunnallisesti nähdään.

Hyvinvointialueet, rakenteet ja osaaminen

Onnistunut monitoimijaisen lastensuojelun viestintä tarvitsee toteutuakseen rakenteita, jollaisia myös sosiaali- ja terveydenhuollosta vastaavilla hyvinvointialueilla tarvitaan. Rakenteita jäsenämme tässä luvussa johtotason, asiakastyön tason ja käytännön osaamisen tason näkökulmista.

Hyvinvointialueen johtajan keskeisiä työkaluja viestintään ovat yhteinen visio ja strategia, joiden avulla johtaja erilaisilla rajapinnoilla ja monitoimijaisissa toimintaympäristöissä luotsaa toimialaansa kohti yhteisiä tavoitteita. Elina Kinnusen (2019) väitöskirjassa sosiaali- ja terveysjohtajien (N=19) haastattelujen perusteella organisaatorajat ylittävä julkinen hallinta ja yhdistävä johtajuus edellyttävät onnistuakseen jaettuun ymmärrykseen pyrkivää vuorovaikutteista viestintää, joka on aidosti avointa myös sidosryhmien odotuksille ja näkemyksille.

Kinnusen (2019, 53) tutkimuksen mukaan viestinnällisessä johtajuudessa painottuu kuitenkin edelleen positivistisen paradigman mukainen yksisuuntainen ylhäältä alas -tiedottaminen ja pyrkimys hallintaan ilman vuorovaikutuksen ja aidon osallistumisen elementtejä. Tämä pohjautuu hierarkkiseen ja managerialistiseen kulttuuriin, mikä aiheuttaa vaikeuksia vastata verkostomaisen yhdistävän johtajuuden ja kompleksisen toimintaympäristön vaatimuksiin.

Johtajien keinottomuus kohdata odotuksia ja tyytymättömyyttä vaikeuttavat Kinnusen (2019) tutkimuksen mukaan viestintää sen lisäksi, että sosiaali- ja terveysalan johtajilla on osaamisvaje viestinnän välineiden ja kanavien hyödyntämisessä. Johtajatason vastaukseksi voidaan nähdä karismaattista verkostojohtajuutta rakentava johtaja, jolla on hyvät viestinnälliset taidot sekä myönteinen ja rohkea asenne viestintää ja sen uusia välineitä kohtaan. Lisäksi tulevaisuuden viestinnän haltuun ottavalla johtajalla on laaja liikkumavara ja luottamuksen kokemus myös niillä rajapinnoilla, joissa muut johtajat kipuilevat.

Tulevaisuuden johtaja suhtautuu ennakkoluulottomasti eri organisaatioiden kanssa tehtävään yhteistyöhön. Johtaja uskoo myös, että sote-uudistuksessa vuorovaikutus eri toimijoiden kanssa paranee jaetun päämäärän vuoksi. Valtion tiukka ohjaus ja lainsäädännön epäkohdat näyttäytyvät hänelle lähinnä innovointia ja liikkumavaraa rajoittavina tekijöinä, mutta hän pyrkii aktiivisesti rakentamaan vuorovaikutusta kaikissa rajapintasuhteissa. (Kinnunen 2019, 143.)

Johtotasolla on merkittäviä estäviä ja edistäviä tekijöitä sille, millä tavoin viestintää hyvinvointialueilla tehdään. Jos johtotaso pitää yllä managerialistista, hierarkiaan perustuvaa ajattelutapaa ja pitää viestintää irrallisena osana niin omaa kuin työntekijöiden työnkuva, on kokeilevan ja rohkeasti viestivän työskulttuurin syntyminen organisaatiossa vaikeaa. Tällöin viestintä on helposti vain yksittäisten asiasta kiinnostuneiden työntekijöiden varassa tai luovuutta saattaa tukehtua hierarkioihin (Mörä 2000, 18–19). Hallintaan pyrkivä johtajuus voi pahimmillaan olla työntekijöiden hiljentämistä (Tiitinen 2019). Tarvitaan siis organisaation kulttuurinmuutosta, joka mahdollistaa poispääsyn autoritaarisesta “kaikki pitää tietää” -ajattelusta, kohti rohkeaa ja uteliasta, ei-tietävää otetta myös lastensuojelun viestintää kohtaan.

Hyvinvointialueiden johtajien ja muiden merkittävien monitoimijaisten johto- ja esihenkilötason toimijoiden lisäksi olennainen osa rakenteita on saada viestintä toimimaan työntekijöiden tasolla. Lastensuojelun ammattilaiset ovat oman alansa asiantuntijoita, joilla on monipuolista tietoa niin asiakkaiden tarpeista kuin hyvinvointia estävistä ja edistävästä tekijöistä laajemmin yhteisöissä ja yhteiskunnassa. Sosiaalihuollon ammattilaisilla on myös lakiin kirjattu velvollisuus vaikuttaa tällä pääomalla syrjäyttäviin tekijöihin, epäkohtiin ja sellaisiin haasteisiin, jotka aiheuttavat pitkäaikaista sosiaalityön tarvetta (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 7§), vaikka organisaatioissa ei aina tunnisteta tätä vaikuttamisroolia ja ammatillista velvollisuutta (Tiitinen 2019).

Johtajien lisäksi myös työntekijät kokevat ammatillisen viestinnän osaamisen puutetta, koska (sosiaalityöntekijöille) varsinaista viestintäopetusta ei laajamittaisesti ole (Tiitinen 2019, 89). Osaamiseen kilpistyy

siis toimivan viestinnän onnistuminen, johon liittyy myös tiiviisti aiemmin mainittu toimintakulttuuri; rohkeus kehittää ja kokeilla yhteisesti (ks. Muurinen 2019). Toisaalta sosiaalialan ammattilaisten ei mielestämme tarvitsekaan olla viestinnän osajia, vaan toimivan viestinnän suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi olennaista on yhdistää työntekijöiden substanssiosaaminen, organisaation oma viestinnän osaaminen ja asiakastieto.

Me kirjoittajat perustimme syksyllä 2021 Facebookiin verkoston, jonka tavoitteena on keskustella yhteisesti sosiaalialan viestinnästä ja jakaa niin onnistumisia kuin haasteitakin pyrkien vahvistamaan sosiaalialan viestintää. Kysyimme verkostossa ajatuksia siitä, miksi lastensuojelusta viestiminen on tärkeää ja mitä konkreettista hyötyä on itse havainnut lastensuojelusta viestimisessä. Pyysimme myös kertomaan ajatuksia siitä, mitä pitäisi tapahtua tai olla toisin, että tavoiteltavia hyötyjä todella syntyisi.

Vastaajat pitivät tärkeänä, että lastensuojelusta viestittäessä tuodaan esille lastensuojelun todellisuus: kaikki ne eri toimijat ja työn monimuotoisuus, myös lastensuojelun positiiviset puolet. Olennaisinta on, että viestintä lähtee asiakkaiden tarpeista, eli tunnustetaan viestinnän kohderyhmä ja mitä heistä kukin kyseisestä palvelusta ajattelee ja tarvitsee. Samaan aikaan kuntalaisten näkökulmasta saavutettava ja helposti ymmärrettävä kieli on olennainen osa toimivaa viestintää. Ylipäänsä viestinnässä tulisi ymmärtää sen vuorovaikutteisuus ja kommunikaatio - ei pelkkä tiedon välittäminen. Parhaimmillaan viestintä, niin verkkosivuilla, sosiaalisessa mediassa kuin lastensuojelun asiakas kohtaamisissa, on dialogista ja kohtaavaa. Koska luottamus rakentuu myös näissä erilaisissa viestintätilanteissa, on sitä vaalittava.

Viestintä käytännössä: esimerkkejä ja vinkkejä

Viestintää voi tehdä useissa eri kanavissa, ja parhaimmillaan ne tukevat toinen toisiaan lisäten tietoisuutta, saavutettavuutta ja luottamusta. Perinteisiä esimerkkejä organisaatioiden viestintäkanavista ovat organisaation verkkosivut, sosiaalinen media ja esitteet. Lastensuojelun viestintää kansallisesti edustaa Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen ylläpitämä Lastensuojelun käsikirja¹⁰, jonka ensisijainen kohderyhmä on ammattilaiset, mutta myös lapset, nuoret ja perheet. Tällä hetkellä kansallisen lapsistrategian toimenpiteenä kehitetään lasten ja nuorten omaa lastensuojelun käsikirjaa. Yhtä lailla yhdenlaista viestintää ovat asiakkaille lähetetyt kirjeet, päätökset ja suunnitelmat tai yhteistyökumppaneiden puhe lastensuojelusta. Toimivan viestinnän välineitä ovat myös hakukoneoptimointi ja maksullinen markkinointi. Kaikkea viestintää tulee suunnitella ja tarkastella yhdessä, ja asiakkaiden kanssa voi miettiä esimerkiksi kirjeiden tai erilaisten esitteiden ymmärrettävyyttä - ja miksei yksittäisen asiakas kohtaamisenkin merkittävyyttä ja asiakaskokemusta.

Olennaista on, että viestintää tehdään strategisesti. Viestintästrategia takaa sen, ettei viestintää tehdä samalla tavalla kuin henkilökohtaisen elämän sosiaalista mediaa, vaan selkeän tavoitteellisesti. Tärkeintä on tietää vastaus kysymykseen ”miksi?”: Miksi viestimme eli minkä odotamme muuttuvan, kun viestimme? Viestintästrategia työkaluna avaa ei-viestinnän ammattilaisillekin sen, miten erilaisia valintoja voi tehdä ja tekemisestä tulee systemaattisempaa kohti yhteisiä tavoitteita. Lisäksi suunnitelmallinen viestiminen on paljon helpompaa, kuin spontaani silloin tällöin julkaiseminen, joka lastensuojelussa aina jää muun työn jalkoihin. Oman strategian tekemisessä voi hyödyntää esimerkiksi Piritta Seppälän eli ”Viestintä-Piritan” sosiaalisen median strategia -työkalua¹¹.

@Sossut TikTokissa

Yksi lastensuojelun strategisen asiantuntijaviestinnän ja vaikuttamisen esimerkki on syyskuussa 2020 sosiaalisen median TikTok- alustalle perustettu kahden sosiaalityöntekijän, Maija Haapalan ja Camilla Jokelan, @sossut-tili¹². Tilin tavoitteena on murtaa ja muuttaa lastensuojeluun liittyviä negatiivisia mielikuvia ja lastensuojelun stigmaa sekä tarjota tietoa lastensuojelusta ja lapsen oikeuksista. Pääasiallisena kohderyhmänä ovat lapset ja nuoret. TikTok-sossut viestivät omilla kasvoillaan ja nimillään, yhteistyössä eri lastensuojelun

¹⁰ <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>.

¹¹ <https://viestinapiritta.fi/materiaalit/sosiaalisen-median-strategia-ympyra>

¹² <https://www.tiktok.com/@sossut>

toimijoiden kanssa. Lokakuussa 2022 tilillä oli yli 35 000 seuraajaa ja kaikilla videoilla yhteensä yli 830 000 tykkäystä.

TikTok valikoitui alustaksi oikeastaan vahingossa, eikä Haapalalla ja Jokelalla alussa ollut strategiaa tai suunnitelmia - ainoastaan halu kertoa lastensuojelusta TikTokissa, jossa oli ennestään paljon erilaisia ammattilaisten tilejä ja sisältöä, muttei yhtään lastensuojelusta kertovaa. Heti aloittamisen jälkeen tilin seuraajamäärä alkoi kasvaa nopeasti ja pian tilin perustamisen jälkeen oli välttämätöntä täsmentää viestinnälle selkeä kohderyhmä, tavoitteet, sisältömuodot ja kuvaussuunnitelmat.

TikTok-alustan vuorovaikutteisuus on omiaan avoimeen dialogiin informaation tarjoamisen lisäksi. TikTokissa on mahdollista vastata kommentteihin kommenttivideoilla, järjestää reaaliaikaisia TikTok-livejä ja keskustella yksityisviestein. Myös videoiden kommenttikentissä käydään keskusteluita. Lapset ovat saaneet tietoa omista oikeuksistaan ja lastensuojelusta: esimerkiksi säännölliset TikTok-livet eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian esittelijäneuvos Tapio Rädyn kanssa ovat tiedetysti mahdollistaneet monen lapsen ja nuoren yhteydenottoja omista oikeuksistaan oikeusasiamiehen kansliaan.

Lapset ja nuoret kysyvät TikTokissa usein neuvoja haasteisiin kotona tai koulussa, jolloin viestintä on tukea ja ohjausta. Lapset ja nuoret kysyvät myös lastensuojelun asiakkuudesta, jolloin informaation lisäksi TikTok-sosiaalisuus kannustavat heitä olemaan ensisijaisesti yhteydessä omaan sosiaalityöntekijäänsä ja pohtivat lasten ja nuorten kanssa erilaisia tapoja toimia. ”TikTokkaamisella” on siis ollut monenlaisia myönteisiä vaikutuksia, ei pelkästään lastensuojelun mielikuvien muokkaamiseen, vaan myös lasten ja nuorten osallisuuden ja oikeuksien toteutumiseen lastensuojelussa.

Asiantuntijana somessa toimimisessa olennaisia asioita ovat siis tavoitteellisuus ja strategia. Sen lisäksi sosiaaliseen mediaan lähtiessä on hyvä huomioida eri alustojen algoritmit ja ymmärtää hieman niiden toimintalogiikkaa. Tavoitteellisuuteen liittyy myös jo aiemmin mainitun kohderyhmän pohtiminen ja sisällön suunnittelu ensisijaisesti niin, että sillä on lisäarvoa kohderyhmälle. Kysymällä itseltään ”Mitä on hyvä sisältö, joka kiinnostaa kohderyhmää?” saa aikaan samaistuttavaa ja tartuttavaa, tunnekokemuksen synnyttävää viestintää. Oli kohderyhmä mikä tahansa, ihmiset ovat kiinnostuneita toisista ihmisistä, kasvoista ja persoonista, kokemuksista, tarinoista ja faktoista. Haasteena asiantuntijaviestinnässä on olla proaktiivinen, osallistua keskusteluihin ja tiivistää sanoma kohdeyleisön tarpeisiin (Poutanen & Laaksonen 2019.)

Mitä viestintää ei tarvitse tehdä yksin, vaan joukossa on voimaa monellakin tapaa; sisällön suunnittelussa, tuottamisessa tai henkisenä tukena. Sosiaalisen median kanavan ja viestinnän haltuunotto vaatii harjoittelua, oman seuraajakunnan rakentamista ja vuorovaikutusta, mutta ennen kaikkea rohkeutta kokeilla minkälainen sisältö ”menestyy” eli saa näkyvyyttä ja tykkäyksiä. (Poutanen & Laaksonen 2019.)

Kysy lastensuojelusta -tili Instagramissa

Toinen lasten osallisuutta lisänneen viestinnän esimerkki on Pelastakaa Lapset ry:n Digisosiaalityö-hankkeen Kysy lastensuojelusta -tili Instagramissa¹³. Tilin konsepti oli yksinkertainen: sillä vastattiin lasten ja nuorten lähettämiin lastensuojelua koskeviin kysymyksiin. Tiliä ylläpidettiin toukokuusta 2019 toukokuuhun 2021, mutta vaikka sitä ei enää päivitetä, jätettiin tili näkyville ja löydettäväksi. Kahden vuoden aikana vastattiin kaikkiin lasten ja nuorten lähettämiin kysymyksiin, joita kertyi lähes 200. Tilin visuaalinen ilme muodostuu lasten ja nuorten kysymyksistä ja suosittelemmekin kaikkia aikuisia tutustumaan kysymyksiin. Ne tarjoavat pysäyttävän ikkunan siihen, millaisia asioita lapset ja nuoret pohtivat lastensuojelusta.

Kysy lastensuojelusta kehitettiin palvelumuotoilemalla. Palvelumuotoilu lähtee liikkeelle aina ratkaistavan ongelman määrittelyllä. Digisosiaalityö-hankkeen työntekijät määrittelivät ongelmaksi sen, että liian moni lapsi ja nuori pelkää lastensuojelua ja jättää siksi pyytämättä apua ongelmiinsa. Ongelmaa lähestyttiin kartoittamalla eri tavoin, millaisia ennakkokäsityksiä ja -luuloja lapsilla ja nuorilla on lastensuojelusta. Tietoa kerättiin työpajassa yhdessä lasten ja nuorten kanssa, kyselyillä Jodel-somepalvelussa ja järjestämällä talk-show Sekasin Discordissa Pelastakaa Lapset ry:n, Mieli ry:n ja Pesäpuu ry:n yhteistyönä.

Kartoituksen tulos oli, että lapsilla ja nuorilla on hyvin moninaisia mielikuvia lastensuojelusta, sekä positiivisia että negatiivisia. Merkittävin tulos oli, että lapset ja nuoret puhuivat lastensuojelun asiakkaina

¹³ <https://www.instagram.com/kysylastensuojelusta>

olevien lasten vanhemmista hyvin leimaavasti huonoina vanhempina. Kartoituksen perusteella oivallettiin, että jos avun pyytäminen lastensuojelusta tarkoittaa (lasten maailmassa) omien vanhempien leimaamista huonoiksi, niin se on kynnyksen avun pyytämiseksi. Hyvin harvassa apua tarvitsevassa perheessä tilanne on oikeasti niin mustavalkoinen.

Hankkeessa tehdyn kartoituksen perusteella haluttiin luoda matalan kynnyksen kanava lapsille ja nuorille tiedon saamiselle lastensuojelusta. Tarkemmin kohderyhmäksi määriteltiin 13–17-vuotiaat, sillä heistä suurin osa käyttää sosiaalista mediaa. Julkaisualustaksi valikoitui Instagram, koska se oli vuonna 2019 yksi suosituimmista nuorten some-kanavista, sen toimintalogiikka oli tavoitteen kannalta tarkoituksenmukainen ja koska se mahdollisti kohdennetun markkinoinnin nuorille. (Some ja nuoret 2019.) Matala kynnyksen kysymykselle luotiin tarjoamalla mahdollisuus esittää kysymyksiä anonyymisti sähköisellä lomakkeella. Suurin osa kysymyksistä lähetettiin sen kautta, mutta muutamia kysymyksiä tuli myös yksityisviesteillä.

Yksi Kysy lastensuojelusta -tilin keskeisimmistä strategisista valinnoista oli tilin visuaalinen ilme. Instagramissa on mahdollista joko seurata kiinnostavia tilejä, jolloin niiden julkaisuja ilmestyy seuraajalle Instagramin aloitussivulle. Toinen vaihtoehto on etsiä kiinnostavaa sisältöä ja käydä tutkimassa kiinnostavien tilien profiileista kyseisen tilin julkaisuja. Hankkeen työntekijöiden oletus oli, että lapset ja nuoret eivät välttämättä ryhdy seuraamaan Kysy lastensuojelusta -tiliä, vaan päätyvät tilin profiiliin joko kohdennetun markkinoinnin kautta tai etsimällä tietoa lastensuojelusta (kaikissa julkaisuissa käytettiin hashtagia eli aiheanaa lastensuojelu). Tällöin korostuu profiilin selkeyden merkitys. Jos profiili on kokoelma hajanaisia kuvia, ei satunnainen vierailija jaksa selata sitä kovin pitkälle. Jos tieto on selkeästi löydettävissä, motivoi se vierailijaa tutkimaan profiilia pidemmälle. Kysy lastensuojelun profiilista pyrittiin tekemään mahdollisimman selkeä isoilla fonteilla ja ryhmittelemällä kuvia värien avulla. Suurimpaan osaan kysymyksistä vastattiin videoilla, jotka oli tekstitetty. Silloin tieto välittyy ilman, että puhelimeen täytyy laittaa äännet päälle ja videot ovat saavutettavampia.

Toinen tärkeä strateginen valinta oli videoiden tone of voice eli viestinnän sävy. Videoilla puhutellaan suoraan kysyjää, kysymykseen vastataan suoraan ja rehellisesti ja vain siihen, mitä kysytään. Videoilla pyrittiin antamaan sosiaalityöntekijöistä inhimillinen kuva ja aina rohkaistiin juttelemaan asioista oman sosiaalityöntekijän kanssa.

Kysy lastensuojelusta -tilin onnistumista seurattiin paitsi seuraamalla kysymysten määrää ja kohdennetun markkinoinnin onnistumista, myös lasten ja nuorten palautteen perusteella. Kysymysten lähettäjien oli mahdollista antaa palautetta samalla lomakkeella, jonka kautta he esittivät kysymyksiä. Lähes kaikki kysymyksen lähettäjistä antoivat palautetta ja se oli suurimmaksi osaksi huomattavan positiivista ja kiittävää. Lapset ja nuoret pitivät hyvin tärkeänä mahdollisuutta saada tietoa lastensuojelusta ja vastauksia juuri heitä askarruttaviin kysymyksiin.

Oman sosiaalisen median työskentelyn aloittamiseksi palvelumuotoilua apuna käyttäen voit hyödyntää esimerkiksi Pelastakaa Lapset ry:n Lapsikeskeinen palvelumuotoilu -opasta¹⁴.

Miten aloittaa työskentely sosiaalisessa mediassa? - check-list¹⁵

- Määrittele some-työskentelyn tavoite ja kohderyhmä
- Tutustu kohderyhmään ja some-alustoihin
 - Valitse alusta, joka vastaa parhaiten tarkoitusta
 - Pohdi, millainen sisältö on tarkoituksenmukaista
- Kiinnitä huomiota uskottavuuteen (nimi, profiilikuva, linkit organisaatiosi sivuille)
- Ota organisaatiosi viestinnän ammattilaiset mukaan työskentelyyn
- Tee työskentelysuunnitelma (mitä sisältöä ja milloin)
- Harkitse kohdennetun mainonnan käyttöä
- Kokeile rohkeasti ja suhtaudu virheisiin oppimiskokemuksina
- Kerää palautetta kohderyhmään kuuluvilta henkilöiltä
 - Muuta suuntaa tarvittaessa
- Ole somessa läsnä omana itsenäsi!

¹⁴ <https://www.pelastakaaalapset.fi/lapsikeskeinen-palvelumuotoilu>.

¹⁵ <https://www.pelastakaaalapset.fi/digisosaaliftyo/kysy-lastensuojelusta-instakokeilu/>

Some-viestinnässä tärkeää on tavoitteen asettamisen ja kohderyhmää puhuttelevan sisällön suunnittelun lisäksi muistaa se, että sosiaalinen media on sosiaalista. Se ei ole pelkkää informaation jakamista, vaan parhaimmillaan vuorovaikutteista ja dialogista. Kannustamme myös kaikkia lastensuojelusta viestiviä kokeilemaan somea rohkeasti. Kaikkien ei tarvitse lähteä TikTokiin, vaan olennaista on löytää oma tapa tehdä ja toimia.

Lopuksi

Tässä artikkelissa olemme jäsentäneet monitoimijaisen lastensuojelun viestintää työvälineenä niin mielikuvien ja luottamuksen rakentamisen, hyvinvointialueiden rakenteiden, johtamisen ja asiakasprosessien kautta kuin kertoneet muutamia esimerkkejä siitä, miten lastensuojelun viestintää on onnistuneesti tehty. Tämä on yksi avaus melko vähän huomiota saaneelle aiheelle, huolimatta lastensuojelun negatiivisen julkisuuskuvan merkittävistä ja pitkään jatkuneista vaikutuksista lastensuojeluun ja sen asiakkaisiin.

Olemme koonneet alle keskeiset suosituksemme tulevaisuuden viestinnälle monitoimijaisen lastensuojelun työvälineenä:

- Viestintää ei voida tulevaisuuden lastensuojelussa enää ohittaa, vaan se on erottamaton osa lastensuojelutyötä ja rakenteellista sosiaalityötä (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 7§).
- Viestinnän puuttuminen tai vähäisyys vaikeuttaa avun hakemista, luottamuksen rakentamista sekä tuottaa häpeää ja stigmaa lastensuojelun asiakkaana oleville lapsille ja perheille.
- Viestinnän onnistuminen osana lastensuojelua vaatii koko lastensuojelun toimijakentän panostusta: Lastensuojelun asiakkaiden ja sidosryhmien kanssa on tärkeää käydä vuoropuhelua siitä, minkälaista viestintää lastensuojelusta toivotaan.
- Lastensuojelun rohkean, vaikuttavan ja tehokkaan viestinnän mahdollistuminen vaatii kulttuurinmuutosta monella eri tasolla: tarvitaan rohkeita ja uteliaita johtajia, lisää viestintäosaamista sekä työntekijöiden ja asiakkaiden, korkeakoulujen sekä kolmannen sektorin yhteistyötä.
- Yhteistyöllä tulee rakentaa lastensuojelun yhteistä visiota, lastensuojelun “brändiä” ja tavoitteita, joilla strategisesti ja kansallisesti viestii lastensuojelun todellisuudesta ja tehdä lastensuojelua tunnetummaksi yhteiskunnassa.

Viestintä ei ole aina helppoa. Lastensuojelun toimijakentällä ei ole ollut riittäviä valmiuksia toimia digitalisoituvassa maailmassa, jossa uudenlaiset viestintään kytkeytyvät eettiset, juridiset ja käytännölliset kysymykset ovat nousseet esiin perinteisen asiakastyön rinnalle. Digitalisaation seurauksena lastensuojelulla on kuitenkin täysin uudenlainen mahdollisuus luoda luottamusta, kertoa toiminnasta avoimesti ja osallistua lastensuojelusta käytävään keskusteluun. Sen vuoksi tulevaisuudessa sosiaalialan korkeakoulutuksessa ja lastensuojelun ammatillisissa yhteisöissä tulee käydä keskustelua viestinnän suhteesta sosiaalialan eettiseen, juridiseen ja käytännölliseen toteutukseen (Karpman & Drisko 2016) sen lisäksi, että viestintää osana lastensuojelua tulee tulevaisuudessa tutkia monitieteellisesti ja monipuolisten kysymysasettelujen kautta yhdessä lastensuojelun asiakkaiden ja asiakkaina olleiden ihmisten kanssa. Ennen kaikkea tulevaisuuden lastensuojelun viestintä tarvitsee toimivat rakenteet hyvinvointialueilla, sekä rohkeutta ideoita, visioita ja kokeilla – ja sille on tällä hetkellä tilausta enemmän kuin koskaan.

Lähteet

- Aalto, Tuija (2010) Sosiaalisen median mahdollisuudet hallinnolle. Oikeusministeriö, Demokratia- ja kieliasioiden yksikkö. <http://docplayer.fi/643575-Sosiaalisen-median-mahdollisuudet-hallinnolle.html> Luettu 26.8.2022
- Ahvenainen, Armi & Hellsten, Sari (2022) “Kun apu ei tunnu avulta” - lastensuojelun asiakasvanhempien kokemuksia lastensuojelusta. Kasper ry. <https://suomenkasper.fi/kun-apu-ei-tunnu-avulta-lastensuojelun-asiakasvanhempien-kokemuksia-asiakaslastensuojelusta-julkaisu-ulkona-nyt/> Luettu 9.4.2022
- Byrne, Julia & Kirwan, Gloria (2019) Relationship-based social work and electronic communication technologies: anticipation, adaptation and achievement. *Journal of Social Work Practice* 33(2), 217-232.
- Breyette Sarah K. & Katharine Hill (2015) “The Impact of Electronic Communication and Social Media on Child Welfare Practice”. *Journal of Technology in Human Services*, 33, 283–303.
- Digitaalinen sosiaalityö lasten ja nuorten tukena -hanke, Pelastakaa Lapset ry. <https://www.pelastakaaalapset.fi/digisosiaalityo/kysy-lastensuojelusta-instakokeilu/> Luettu 16.4.2022.
- Eronen, Anne, Lehtinen Timo, Londén Pia & Perälähti Anne (2016) Sosiaalibarometri 2016. Erytyskatsaus toimeentulosta ja sote-uudistuksesta. Vaasa: SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry.
- Gilbert, Neil, Parton, Nigel & Skivenes, Marit (2011) *Child Protection Systems: International Trends and Orientations*, New York, NY: Oxford University Press.
- Ikonen, Riikka & Eriksson, Pia & Heino, Tarja (2020) Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi ja palvelukokemukset: Kouluterveyskyselyn tuloksia. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Juhász, Ida & Skivenes, Marit (2016) The Population's Confidence in the Child Protection System – A Survey Study of England, Finland, Norway and the United States (California). *Social policy & administration* 51 (7), 1330–1347.
- Juholin, Elisa, & Rydenfelt, Henrik (2020) Strateginen viestintä ja organisaation tavoitteet: Mihin viestinnällä pyritään? *Media & Viestintä* 43(1), 79–99.
- Jussila, Jemina & Kaijanen, Milja & Nokireki, Katriina & Westlund, Onni (2022) Lastensuojelun sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten koulutus- ja työllisyyspolut. #Kiinniveti-es selvityshankkeen loppuraportti. Jyväskylä: Pesäpuu ry. https://pesapuu.fi/materiaalit/16942/?_sft_material-theme-cats=kokemustietoa Luettu 9.4.2022
- Karpman, E. Hannah & Drisko, James (2016) Social Media Policy in Social Work Education: A Review and Recommendations. *Journal of Social Work Education* 52 (4), 398–408.
- Kinnunen, Elina (2019) Yhdistävä viestintä. Viestinnän rakentaminen sosiaali- ja terveysjohtamisen rajapinnoilla. Akateeminen Väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Luhmann, N. (1988) Familiarity, Confidence, Trust. Problems and Alternatives. Teoksessa Gambetta, Diego (toim.) *Trust. Making and Breaking Cooperative Relations*. New York: Blackwell, 94–107.
- Muurinen, Heidi (2019) Pragmatismi ja kokeileva lähestymistapa sosiaalityön tiedonmuodostuksessa. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Mörä T. (2000): Konsensuksen taakka. Teoksessa: P. Aula & S. Hakala (toim.): *Kolmet kasvot. Näkökulmia organisaatioviestintään*. Helsinki: Loki-kirjat, 17–26.
- Poutanen, Petri & Salla-Maaria Laaksonen (2019) *Faktat nettiin! Asiantuntijaviestintä sosiaalisessa mediassa*. Gaudeamus: Helsinki
- Some ja nuoret 2022. Katsaus nuorten sosiaalisen median käyttöön. <https://www.ebrand.fi/some-ja-nuoret/> Luettu 28.4.2022
- Some ja nuoret 2019. Katsaus nuorten sosiaalisen median käyttöön. <https://wordpress.ebrand.fi/somejanuoret2019/> Luettu 21.8.2022
- Talentia (2022) Arki, arvot ja etiikka: sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. Helsinki: Punamusta.
- Tiitinen, Laura (2019) *Kamppailu sananvapaudesta. Sosiaalialan ammattilaisen toiminta ja valtasuhteet mediavaikuttamisen kentällä*. Akateeminen väitöskirja. Lapin yliopisto.
- Tilastokeskus 2022. Verkkokauppa murroksessa. https://tilastokeskus.fi/til/sutivi/2021/sutivi_2021_2021-11-30_tie_001_fi.html. Luettu 28.4.2022

23. Hankekehittäminen ja verkostotyö lastensuojelun systeemisellä työotteella: Esimerkkinä kehittämisen tiimit

Kristiina Ruuskanen, projektipäällikkö, MONNI – Lastensuojelun monialainen kehittäminen Kanta-Hämeessä, Pirkanmaalla ja Etelä-Pohjanmaalla 2020–2022-hanke, Sosiaalialan osaamiskeskus Pikassos Oy.

Johdanto

Artikkeli käsittelee MONNI - Lastensuojelun monialainen kehittäminen Kanta-Hämeessä, Pirkanmaalla ja Etelä-Pohjanmaalla 2020–2022 –hankkeessa tehtyä kehittämistyötä, jossa hyödynnettiin systeemistä työtettä niin kutsuttujen kehittämisen tiimien toiminnassa.

MONNI - Lastensuojelun monialainen kehittäminen on osa sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamaa Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaan (LAPE) kuuluvaa Lastensuojelun monialainen kehittäminen valtionavustushanketta. MONNI-hankkeen tavoitteena on luoda lastensuojelun monialaiselle toimijaverkostolle systemaattiset yhteistyörakenteet paikallisesti ja alueellisesti. Lisäksi hankkeen tavoitteena on, että lastensuojelun asiakkaat ovat osallisina heitä koskevissa monialaisissa palvelukokonaisuuksissa. Hankkeen punaisia lankoja ovat olleet systeemisen työotteen orientaatio, asiakkaiden osallisuus ja systemaattisuus. (MONNI-hanke 2020)

Kehittämisen tiimit valittiin hankekehittämisen tavaksi, jolla pyrittiin luomaan alueellisesti systemaattisia yhteistyörakenteita sekä yhteisiä käytäntöjä monialaiselle toimijajoukolle lastensuojelun asiakkaiden kanssa työskentelyyn. Kehittämisen tiimi -toimintamallissa hyödynnettiin lastensuojelun systeemisen toimintamallin elementtejä ja sen suunnittelussa ja toimeenpanossa korostuu osallistujien vuorovaikutuksen tukeminen. Osallistujina on ollut eri alojen ammattilaisia, esihenkilöitä sekä kokemusasiantuntijoita.

Artikkelissa esitellään kehittämisen tiimien luomiseen liittyvää tausta-ajattelua sekä hankehenkilöstön laatima kehittämisen tiimin toimintamallin työohje, joka sisältää kuvauksen kehittämistavan tavoitteista ja keinoista.

Lisäksi artikkelissa kuvataan, minkälaisia vuorovaikutuksen kokemuksia MONNI-hankkeen kehittämisen tiimi -toimintamalli on tuottanut sen osallistujille. Kuvatut kokemukset perustuvat palautekyselyistä muodostuvan aineiston sisällön analyysiin.

Taustaa

MONNI-hankkeen käynnistyessä hankkeessa pohdittiin joulukuussa 2020 toimeenpanon suunnittelun ohella sitä, mitä toimintaperiaatteeksi valittu systeemisen työotteen orientaatio kehittämistyön toimintatavoissa ja rakenteissa tulisi tarkoittamaan. Hanketiimi myös ehdotti toiminta-alueensa Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus-valtionavustushankkeille (Kanta-Häme, Pirkanmaa ja Etelä-Pohjanmaa) yhteistä pohdintaa siitä, miten tehdä hanketyötä systeemisellä tavalla. Tulevaisuuden sote-keskushankkeiden tavoitteissa oli mukana systeemisyiden edistäminen, painottuen erityisesti lapsi- ja perhepalvelujen kehittämiseen. Toisena yhteistyön teemana MONNI-hanke ehdotti yhteistä työskentelyä johdon oppimisen tukemiseen systeemisellä työotteella.

Hankkeen alkuvaiheessa hanketiimin keskinäisiin suunnittelutapaamisiin hankittiin systeemisen toimintamallin perheterapeutista asiantuntemusta, jonka tarkoituksena oli tukea yhteistä pohdintaa hankkeen toteuttamisen tavoista ja lastensuojelun kehittämisen tarpeista. Tavoitteena oli tuottaa hanketiimille kokemusta siitä, minkälaista yhteinen kehittämistyöskentely perheterapeutin fasilitoimana ja systeemisyttä hyödyntäen voisi olla. MONNI-hankkeen henkilöstöstä käytännön kokemusta lastensuojelun systeemisestä toimintamallista oli projektipäälliköllä ja yhdellä koordinaattorilla. Kolme hankekoordinaattoria pääsi aloittamaan

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) Syty-kouluttaja-koulutuksessa keväällä 2021. Hanketiimiin kuului myös henkilöitä, joilla oli dialogisuuden, systeemisyyden ja monialaisen yhdyspintatyöskentelyn osaamista.

Lastensuojelun systeeminen toimintamalli on toiminta- ja ajattelutapa, joilla tehdään lastensuojelun sosiaalityötä. Toimintamalli muodostuu rakenteesta, jonka ydinelementit ovat systeeminen asiakastyö, systeeminen tiimi ja systeeminen viikkokokous. Työskentelyn periaatteita ovat kunnioittava kohtaaminen, lapsen ja perheen oman toimijuuden tukeminen, elämäntilanteen kokonaisuuden ja sen väleissä vaikuttavien vuoro-vaikutussuhteiden tutkiminen, ammattilaisten säännöllinen reflektio sekä lupaa pyytävä työote. (MONNI-hanke 2021. Sytytään yhdessä? Opitaan lastensuojelusta ja systeemisyydestä -koulutusmateriaali pohjautuen Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) syty-kouluttajakoulutuksen materiaaleihin).

Systeemisyyden ja systeemisen työotteen edistämisessä hanke- ja kehittämistyössä olemme korostaneet, että tarkoituksena ei ole lastensuojelun systeemisen toimintamallin kopiointi, saati tuputtaminen muille toimialoille. Hankkeessa tiedostamme, että valinnat käytettävistä työmenetelmistä ovat ammattikuntien, organisaatioiden ja ammattilaisten omia ratkaisuja. Olemme pohtineet, että yleisesti systeemisellä ajattelutavalla ja systeemisellä työotteella on paljon annettavaa eri toimialojen osaamiseen ja monialaiseen yhteistyöhön. Käsityksemme on, että tähän mennessä monialaisissa yhteisen tekemisen tilanteissa ei ole tietoisesti sovittua ja jaettua yhteistä viitekehystä.

Olemme MONNI-hankkeessa monialaisen työn vahvistamiseksi yrittäneet kasvattaa tietoisuutta ja osaamista systeemisyyden mahdollisuuksista kouluttamalla laajasti lastensuojelun yhteistyökumppaneita. Koulutuksiin on osallistunut eri alojen ammattilaisia, esihenkilöitä ja johtajia, luottamushenkilöitä unohtamatta. Koulutukset ovat pitäneet sisällään kaksipäiväisiä Sytytään yhdessä? Opitaan lastensuojelusta ja systeemisyydestä -koulutuskokonaisuuksia, jonka sisältöä valmisteltiin yhdessä Lastensuojelun monialainen kehittäminen valtionhankkeeseen kuuluvien LUMO - ja TOP-vertaishankkeiden kanssa. Olemme tarjonneet myös Teams-koulutusten ja videotallenteiden muodossa lyhyitä Syty-infoja kurkistuksena systeemiseen ajattelutapaan sekä lastensuojelussa tehtävään systeemiseen työhön. Lastensuojelun yhteistyökumppaneille on toteutettu myös tunnin kestävä Perustietoa lastensuojelusta -koulutustalenne. Lisäksi lastensuojelun ja sen yhteistyökumppaneiden johdolle on tarjottu Monialainen johtaminen ja systeemisyys -koulutus, johon kuului yhdessä maakunnassa myös yhteisen reflektiotuokion järjestäminen osallistujille pari viikkoa koulutuksen jälkeen.

Hankkeen organisoimien koulutusten ja kehittämisen tiimien tarkoituksena on ollut tukea toisiaan. Kehittämisen tiimissä osallistujat pääsevät kokemaan koulutuksessa esitellyjä tekemisen tapoja ja menetelmiä, jolloin lastensuojelun yhteistyökumppanit saavat sekä teoria- että kokemuksellista tietoa systeemisen työotteen hyödyntämisestä. Myös hankkeemme muissa työryhmätyöskentelyissä päädyttiin välillä hyödyntämään kehittämisen tiimien työtapoja.

Kehittämisen tiimi -toimintamalli

Kehittämisen tiimi -toimintamalli syntyi MONNI-hankkeen käynnistymisvaiheessa alkuvuodesta 2021. Suunnitelmallisen kehittämisen toimintamallin luominen nähtiin tarpeelliseksi, sillä tuntui mahdottomalta kehittää lastensuojelua niin monialaisesti kuin tarve olisi. Eri ammattilaisia, jotka tekevät töitä lastensuojelun asiakkaan asiassa on niin monia.

Suunnittelun myötä muodostettiin aluksi johtopäätös, että kehittämistyötä olisi mahdollista tehdä vain rajattujen ammattilaisryhmien kanssa kerrallaan. Ymmärsimme, että lastensuojelun arjessa sosiaalityöltä odotetaan monipuolista yhteistyötä laajan verkoston kanssa ja halusimme pystyä samaan lastensuojelun monialaisessa kehittämistyössä. Tunnistimme, että lastensuojelun systeeminen toimintamalli on kehitetty osin vastaamaan myös edellä kuvatun monialaisuuden aiheuttamiin haasteisiin. Näin syntyi ajatus kehittämisen tiimi -toimintamallista, joka pyrki hyödyntämään lastensuojelun systeemisen toimintamallin elementtejä. Tarkoituksena olisi vastata tarpeeseen tutkia, ajatella, suunnitella ja toimeenpanna monialaisesti yhdessä oikeita asioita oikea-aikaisesti lastensuojelun asiakkaan parhaaksi.

Valinta lastensuojelun systeemisen toimintamallin hyödyntämisestä perustui ennen kaikkea koettuihin ja kuultuihin hyviin asiakastyön kokemuksiin systeemisen lastensuojelun viikkokokouksesta, jossa selkeällä

rakenteella ja osallistujien roolituksilla tutkitaan yhdessä muun muassa sitä, minkälaiset systeemiset suhteet ylläpitävät ongelmia ja mikä systeemiin sopiva keino saa aikaan positiivisen muutoksen (MONNI-hanke 2021. Sytytään yhdessä? Opitaan lastensuojelusta ja systeemisyydestä -koulutusmateriaali pohjautuen THL:n Syty-kouluttaja-koulutuksen materiaaleihin). Viikkokokous näyttäytyi hyvän vuorovaikutuksen, prosessimaisen yhdessä oppimisen ja yhteisen suunnitelman luomisen areenana monialaisuutta vaativissa kompleksisissa tilanteissa. Prosessimaisuus tukisi työskentelyä tapaamisten välissä (esim. Civil, T. & Myllyniemi, P. 2019).

Päädyimme muodostamaan jokaiseen hankealueen maakuntaan omat kehittämisen tiimit, joiden osallistujajoukon määritteli ennen kaikkea hankesuunnitelmassa esitetyt alueelliset kehittämistarpeet, mutta tiimejä täydennettäisiin tarpeen mukaan. Kehittämisen tiimeihin osallistui lastensuojelun avo- ja sijaishuollon sosiaalityön ja kokemusasiantuntijoiden lisäksi ammattilaisia ja esihenkilöitä lastenpsykiatrialta, nuorisopsykiatrialta, varhaiskasvatuksesta, opetuksesta, oppilashuollosta, sijaishuollon laitoshoidosta, päihdehuollosta ja mielenterveyspalveluista.

Kehittämistyössä johtavana ajatuksenamme oli, että eri alojen ammattilaisilla pitäisi olla mahdollisuus käydä keskenään dialogia niin, että he saavat siihen tukea. Tukea tarvitaan, koska havaitsimme, että ammattiryhmien välisessä keskustelussa nousevat usein esiin vahvat kannanotot siitä, miten muiden alojen ammattilaisten pitäisi toimia. Oli tyypillistä, että näissä kannanotoissa sanoitettiin hyvin vähän sitä, miten ammattilainen itse ja edustamansa toimialan kollegoiden kannattaisi työskennellä tai muuttaa toimintaansa ongelmien ratkaisemiseksi.

Tulkitsimme, että organisaatioiden siiloutumisen aiheuttamat vaikeudet olivat saattaneet valua ammattilaisten toimintatapoihin ja ulottua jopa henkilötasolle. Kuulimme myös eroja eri ammattilaisten käyttämässä ammattikielessä ja havaitsimme niissä keskinäistä kohtaamattomuutta. Hankehenkilöstölle olisi arviomme mukaan saattanut ohjautua rooli viestivälittäjinä eri ammattilaisryhmien kesken, mutta päätimme yrittää välttää sitä, tuoden sen sijaan ammattilaisten ryhmät suoraan keskinäiseen vuorovaikutukseen.

Hankimme systeemisen työotteen perheterapeutteja ja dialogisuuden asiantuntijoita toimimaan hanke-työntekijöidemme työpareina maakunnallisissa kehittämisen tiimeissä. Artikkelin seuraavassa luvussa kuvataan, minkälaisia menetelmiä kehittämisen tiimeissä hyödynnettiin.

Systeemisen työotteen rakentuminen verkostotyössä

Verkostotyö on toimijoiden vuorovaikutusta ja toimintaa avoimissa yhteisöissä. Verkostotyön onnistuminen perustuu luottamukseen toimijoiden välillä (Järvensivu, Timo 2019). Kehittämisen tiimi -toimintamalli on ollut tavoitteellista verkostotyötä, eli se on muun muassa ollut luonnollista itseohjautuvaa verkostoa rajatumpi ja sen koordinoitivastuu on ollut selkeä. (emt.) Civil ym. (2019) ovat kirjoittaneet systeemisestä verkostotyöstä koskien asiakastyössä tehtävää yhteistyötä verkostojen kanssa. Uutta siinä on esimerkiksi yhteinen jaettu systeeminen orientaatio eli yhteinen tapa tarkastella lasta ja perhettä, sen vuorovaikutuskuvioita ja ongelmia. (Civil, T. ym. 2019). MONNI-hankkeen kehittämisen tiimeissä pyrittiin tarkastelemaan yhteisellä tavalla ammattilaisten toimintaa sekä sen vuorovaikutusta ja ongelmia. Työtapoina olivat puhumisen ja kuuntelemisen erottaminen reflektiokeskustelujen avulla, aikajana, visiokolmio (auttamiskolmio) ja hypoteesityöskentely. Kehittämisen tiimien toimintaa tuettiin hankkeen työohjeen eli ns. yhteisen tekemisen raamien läpikäymisellä. Nämä kuvataan artikkelissa seuraavaksi. Lisäksi kerättiin palautetta osallistujilta kuulluksi tulemisen kokemuksista.

Reflektiokeskustelut perustuvat alun perin perheterapeutti Tom Andersenin (1990. Fagerström, Katarina. 2016, 16 mukaan) kehittämään menetelmään reflektiivista tiimistä. Sen alkuperäisenä asiakastyön ajatuksena on, että työntekijäpari tai -ryhmä reflektoi perheen edessä omia ajatuksiaan perheen tilanteesta. ”Perheenjäsenet kuuntelevat ja ottavat vastaan niitä asioita työntekijöiden keskustelusta, jotka sopivat heidän käsitäisiinsä tilanteesta sekä heidän ajatusmaailmaansa. Työntekijöiden reflektion jälkeen perhe reflektoi keskenään, mitä ajatuksia työntekijöiden keskustelu on heissä herättänyt.”(emt.) Reflektiivisen keskustelun tavoitteena on synnyttää kokemus kuulluksi tulemisesta. Tällöin puhutaan korostetusti siitä, mitä kuultiin sekä puhutaan omasta näkökulmasta, mitä ajatuksia itsessä heräsi. Lisäksi tunnustetaan, että keskusteluun mahtuu erilaisia, keskenään mahdollisesti ristiriitaisiakin ääniä. Vältetään ehdottomia näkökulmia, puhutaan pohtien

ja kysyen sekä pyritään käyttämään samanlaista kieltä. Puhumisen ja kuuntelun vuorottelu on tärkeää. (MONNI-hanke 2021. Sytytään yhdessä? Opitaan lastensuojelusta ja systeemisyystä -koulutusmateriaali pohjautuen THL:n Syty-kouluttaja-koulutuksen materiaaleihin). Osassa MONNI-hankkeen kehittämisen tiimeistä oli tyypillistä, että hanketyöntekijä ja perheterapeutti asettuivat keskinäiseen reflektiokeskusteluun tapaamisen lopussa, jota osallistujat kuuntelivat. Reflektiossa saatettiin kuvata esimerkiksi omaa toiveikasta oloa, joka syntyi tapaamisessa kuullusta, tai saatettiin esittää pohdintaa siitä, kuinka hyvin ammattilaiset tuntevat toistensa työn. Reflektiokeskusteluja pidettiin myös kaikkien osallistujien kesken vuorotellen.

Aikajanan piirtämisellä voi tehdä näkyväksi prosessin ja siinä tehdyt toimenpiteet ja niiden vaikutukset sekä myös tekemättä jättämisen. Se jäsentää tapahtumia ja muodostaa kokonaisuuden kuvan, joka nostaa esiin lapsen ja perheen tilanteen paremmin. Aikajanan käsittely verkoston kanssa tuo ymmärrystä myös verkostolle ja auttaa tarkastelemaan pinnan alla olevia ilmiöitä ja asiakkaan kokemusmaailma. Aikajanaa saatettiin käyttää kehittämisen tiimeissä lisäämään yhteistä ymmärrystä esimerkiksi aikaisemmasta maakunnallisesta kehittämisestä.

Visiokolmiolla tarkoitetaan yhteistoiminnallista auttamiskarttaa, ja se on ratkaisukeskeinen menetelmä (Madsen & Gillespie 2014). Visiokolmiosta voidaan puhua myös auttamiskolmiona. Kehittämisen tiimeissä kolmion kärjeksi työstettiin osallistujien yhteinen tärkein ydinasia tavoitteen muotoon, kuten ”sosiaalitoimen ja varhaiskasvatuksen tiedonkulku on sujuvaa ja säännöllistä”, ”on olemassa sijaishuollon ja psykiatrian toimintamalli; mitä tehdään yhteistyössä, kun lapsi sijoitetaan sijaishuoltoon” ja ”asiakkaat pääsevät oikeaan aikaan, oikeaan palveluun”. Seuraavaksi arvioitiin tekijöitä, jotka tekevät tavoitteen toteutumisen mahdolliseksi ja tekijöitä, jotka estävät sen saavuttamista. Satunnaisia esimerkkejä kuvatuista esteistä ovat ”asiakkaiden pallottelu luukulta toiselle, ei oteta vastuuta”, ”palvelujen tarpeet pirstaleisia ja yksilöllisiä” ja ”ei tunneta toisten työtä ja lainsäädäntöä”. Satunnaisia esimerkkejä kuvatuista mahdollisuuksista ovat ”kaikki näkevät tarpeen yhteiselle työlle”, ”kehitetään vasulomaketta, voidaanko kartoittaa laajemmin perheen tilannetta, huolenaiheita ja esim. tarvetta palvelutarpeenarvioinnille” ja ”virka-aikaisuuden ylittäminen muissakin palveluissa kuin sosiaalityössä esim. mielenterveys- ja päihdehuolto – parempi saavutettavuus”. Kolmion alaosaan suunnitellaan yhteisen ajattelun tuottamat toimenpiteet ja niiden vastuutahot. MONNI-hankkeen kehittämisen tiimien tuotokset ovat monesti näiden suunnitelmien ja vastuun jaon tulosta.

Systeemiajattelussa on keskeistä hypoteesien muodostami

nen ja niiden kautta tapahtuva työskentely. Hypoteesi on oletus tai väite jollekin asialle. Hypoteesityöskentelyssä pyritään tietoisuuteen hypoteeseista ja tunnistamaan niiden keskeneräinen luonne. Toimivat hypoteesit välttävät syyllistämistä tai yhden yksiselitteisen selityksen etsimistä. Todellisuudessa asioiden nykytilalle voi olla useita selityksiä. Hypoteesien oikeaan osuvuus tulee esiin vasta, kun hypoteesien ohjaamana otetaan etenemisaskeleita: osa osuu ja osa ei. (MONNI-hanke 2021. Sytytään yhdessä? Opitaan lastensuojelusta ja systeemisyystä -koulutusmateriaali pohjautuen THL:n Syty-kouluttaja-koulutuksen materiaaleihin) Kehittämisen tiimeissä hypoteesityöskentelyä käytettiin jäsentämään esimerkiksi osallistujien kokemuksia palvelujärjestelmän tai muiden ammattilaisten toiminnasta.

Kehittämisen tiimien työohje

Hankkeessa tehtiin systeemisiä kehittämisen tapoja hyödyntäen oma työohje, jossa määriteltiin yhteisiä käytäntöjä tiimien toiminnalle. Lopputuloksena syntyi Yhteisen tekemisen raameja kehittämisen tiimeille MONNI-hankkeessa-työohje (MONNI-hanke 2021b). Hanketiimin jäsenet sopivat, että diat käydään jokaisen kehittämisen tiimin prosessin alussa osallistujien kanssa yhteisesti läpi. Työohje otsikoitiin ”raameiksi”, sillä se sisälsi myös avoimia kysymyksiä osallistujien omaa yhteistä pohdintaa ja sopimista varten.

Työohjeen alkuosa muodostuu perusteluista, miksi yhteisen tekemisen raameista sopiminen on tärkeää sekä kokemusasiatuntijuuden erityisen roolin korostamisesta työskentelyssä. Liitimme mukaan Pesäpuu ry:n (2019) yhdessä nuorten kanssa laatimat kokemusasiatuntijatoiminnan eettiset periaatteet, jotka oli käytävä kehittämisen tiimin osallistujien kanssa yhdessä läpi kokonaan. Periaatteita on kymmenen ja ne on jaettu teemoihin; turvassa, osallinen ja arvokas.

Kehittämisen tiimin työskentelyn lähtökohtaiseksi arvoksi asetettiin, että kaikkien ajatukset ovat tärkeitä. Totesimme tärkeäksi tunnistaa, että emme ilmaise itseämme tai ymmärrä toisiamme samalaisella tavalla tai

puheella. Työtavoista sopimisen tarkoituksena oli varmistaa, että kaikki olisivat mahdollisimman hyvin samalla kartalla, että kaikille syntyisi kokemus roolien selkeydestä, vastuu jaettaisiin selvästi ja konkreettisesti, ja että lastensuojelun asiakkaana oleva lapsi yksilöllisine tarpeineen halutaan pitää koko ajan ajatuksissa läsnä.

Tavoitteiden asettamista ohjasi käsityksemme, että monialainen yhteistyö voisi hyötyä sen huomaamisesta ja muistamisesta, että jokainen osallistuja tulee mukaan omine kokemuksineen niin ihmisenä kuin ammattilaisena ja voi tulkita asioita aikaisempien kokemustensa perusteella. Pidimme tärkeänä olettaa, että vuorovaikutuksessa varmaa on vain väärinymmärrys, jolloin pitäisi korostaa erityisesti mahdollisimman jaettua yhteistä ymmärrystä ja mahdollisimman pientä tulkinnanvaraisuutta. Selkeiden lopputulosten saavuttaminen ja selkeä sopiminen mahdollisista yhteisistä käytännöistä olisi myös tärkeää. Kehittämistyön riskiksi arvioimme erkaantumisen tai irrallisuuden asiakkaan tarpeista ja arjen työstä, joten asiakasnäkökulman ensisijaisuudesta olisi ammattilaisjoukon keskellä huolehdittava.

Tavoitteiden saavuttamista tukeviksi elementeiksi ja keinoiksi kehittämisen tiimin työskentelyssä nähtiin:

- Luottamus kehittämisen tiimin jäsenten kesken.
- Käytettävissä riittävä ja sopiva aika
- Alkuun tulee panostaa, jotta työskentely jatkuu sujuvasti.
- Yhteinen tilannekuva tiiminä tekemisen mahdollisuuksista.
- Rohkeus tehdä toisin.

Työskentelyn tavoitteen, kaaren ja lopputuloksen on oltava kaikille selkeitä:

- Tavoitteet ja niiden saavuttamista voivat olla pienetkin asiat.
- Hyödyn näkeminen ja kokeminen jokaisen ammattikunnan ja osallistujan näkökulmasta.

Monipuoliset menetelmät:

- Dialogiset menetelmät, systeemisen tiimikäsittelyn elementit ja perheterapeutin tuki voivat olla työskentelyä helpottavia asioita.
- Puhe ja kirjoittaminen työskentelytapoina voivat tukea toisiaan.
- Arkielämän esimerkit ja kokemusten kuuleminen ja jakaminen yhteisessä keskustelussa.

Luottamusta kehittämisen tiimien jäsenten kesken tuettiin käyttämällä aikaa keskinäiseen tutustumiseen ja työtavoista sopimiseen. Tarve korostui koronarajoitusten aiheuttamien Teams-etäapaamisten vuoksi, joilla suurin osa kehittämisen tiimeistä toteutettiin. Yhteistä tilannekuvaa muodostettiin siitä, ketkä osallistujista olivat entuudestaan toisilleen tuttuja sekä keskustelua ohjattiin avoimuuteen oman organisaation mahdollisesti asettamien reunaehtojen suhteen.

Hanketiimi kannusti osallistujia ajatukseen, että käyttämällä aikaa voidaan loppujen lopuksi säästää aikaa. Luottamuksen rakentamisessa tärkeänä nähtiin myös avoimuus tavoitteista, seuraavista askeleista, kerätyn tiedon käyttämisestä sekä jaettu käsitys ja seuranta siitä, miten kukin osallistuja vie sovittua asiaa eteenpäin. Hanketiimi korosti omassa toiminnassaan sen varmistamista, että jokainen osallistuja tulisi kuulluksi sekä pyrki omalla esimerkillään näyttämään ei-tietämistä ja reflektoimista.

Se, mitä dialogisuudella tarkoitetaan ja ymmärretään, oli myös tärkeää keskustella yhdessä, samoin kuin avata muut mahdolliset matkan varrella mukaan tulevat käsitteet. Ajattelimme, että lastensuojelun systeemin toimintamallin viikkokokouksen rakennetta oli mahdollista hyödyntää, samoin kuin visiokolmiota ja reflektiokeskusteluja. Ratkaisukeskeisyyttä edistettiin kannustamalla olemassa olevien hyviksi käytännöiksi koettujen asioiden jakamista muiden tietoon. Samoin kannustettiin kertomaan, minkälaisia hyviä kokemuksia osallistujilla on onnistumisista, joissa lapsen asiassa monialaisesti työskentely on kulkenut samaan suuntaan, ja lapsen tarpeet ovat pysyneet ytimessä.

Kehittämisen tiimit kokoontuivat prosessinsa aikana kolmesta kymmeneen kertaan. Osa kehittämisen tiimeistä oli pelkästään ammattilaisten keskinäisiä, osaan kuului johdon ottaminen mukaan prosessiin ja/tai monialaisen johdon oma kehittämisen tiimi. Tavoittelimme kaikkiin kehittämisen tiimeihin aina mukaan lastensuojelun asiakkaan kokemusasiatuntijuutta. Tämä toteutui vaihtelevasti koska kokemusasiatuntijoita ei

vielä ole määrällisesti runsaasti eikä työskentelyjen ajankohta, ns. virastoaika, palvele muiden kuin ammattilaisten osallistumismahdollisuuksia. Ajoittamisen haastetta lisäsi se, että opettajien mahdollisuudet osallistua painoutuivat myöhäiseen iltapäivään. Kehittämisen tiimien kokoonpanoissa oli yleensä vähintään kahdeksan osallistujaa ja enintään jopa 25 osallistujaa kun paikalla olivat ammattilaiset ja johtajat samaan aikaan.

Muutamissa kehittämisen tiimeissä päästiin hankkeen loppuvaiheessa kokoontumaan myös yhteisen tilannekuvan jakamiseksi tiimin muodostamien tuotosten tai yhteisten käytäntöjen edistymisestä. Tulevaisuuden sote-keskushankkeiden, hyvinvointialueiden valmistelun ja sivistystoimen hankkeiden ja verkostojen henkilöstöllä on ollut, ja on jatkossa suuri merkitys MONNI-hankkeen kehittämisen tiimien monialaisten tuotosten ja tulosten edistämisessä – samoin kuin jokaisella kehittämisen tiimin jäsenellä.

Kehittämisen tiimien tuotoksina ja tuloksina on syntynyt käytäntöjä ja malleja: Monialaisten lastensuojelutyötä tekevien palvelujen näkökulmat lastensuojelun palvelupolkuun ja toiminnanohjaukseen, alaikäisten päihteitä käyttävien palvelupolku, Olkkari – monialainen lastensuojelutyön yhteisen työn toimintamalli, koulutus- ja perehdytysuunnitelma monialaisesti työnkuvien oppimiseen ja asiakkaiden osallisuuteen työn arjen lähtökohdista, asiakasosallisuutta korostavan verkostotyön malli, ilmiö-tiimi -malli monialaisen johtamisen työtavaksi, Oma tiimi -kokeilun suunnittelu ja pilotoinnin käynnistäminen sijaishuollon sosiaalityön ja lasten- ja nuorisopsykiatrian kanssa ja lastensuojelulain 14§ asiantuntijaryhmän työskentely systeemillä työotteella.

Kehittämisen tiimien palautekyselyn tulokset

Artikkelissa käsitellyt kokemukset kehittämisen tiimeistä perustuvat palautekyselyistä koottuun aineistoon. Kehittämisen tiimeihin osallistuneilta henkilöiltä kerättiin Webropol- ja Mentimeter -työkaluilla anonyymisti palautetta työskentelyprosessin aikana ja sen päättyessä. Vastauksia saatiin yhteensä 54, mutta yksittäisten vastaajien lukumäärä on pienempi, sillä palautetta kerättiin samoilta ihmisiltä työskentelyprosessin eri vaiheissa.

Palautetta on tarkasteltu laadullisena sisällön analyysinä teemoittelun keinoin ja siitä on etsitty vuorovaikutuksen kokemuksia.

Palautekyselyissä vastaajia pyydettiin arvioimaan omin sanoin mikä kehittämisen tiimissä erityisesti onnistui kyseisellä tapaamiskerralla. Näistä vastauksista kolme neljäsosaa on tulkittavissa liittyvän kokemuksen osallistujien välisestä vuorovaikutuksesta. Hyvään vuorovaikutukseen liitettiin kuvailuja kuten moniääninen, rauhallinen, rohkea, rakentava, kuunteleva ja kunnioittava. Toiseksi eniten onnistumisena kehittämisen tiimissä kuvailtiin avoimuutta. Vastaajat pitivät onnistumisena sitä, että eri alojen edustajat olivat koolla keskustelemassa yhteisistä asiakkaista. Keskustelua kuvattiin erityisesti näiden mainintojen yhteydessä laaja-alaiseksi, monipuoliseksi ja konkreettiseksi. Näiden vastauksien lisäksi palautteessa toistuu onnistuminen siinä, että tapaamisissa on puhuttu tärkeistä ja oikeista asioista sekä kehittämisideat ovat olleet hyviä ja ne ovat perustuneet yhteiseen keskusteluun.

Kehittämisen tiimien kokoontumisten toteuttamistapa vuorovaikutuksen näkökulmasta nousee esiin onnistumisena käsiteltävien asioiden selkeydessä, suoraan asiaan pääsemisessä sekä eri asiantuntijoiden ajatusten jakamisen ja kuuntelemisen ohjauksessa. Hankehenkilöstö saa suoraan kehuja monipuolisen tiimin koolle saamisesta. Myös systeemisen työotteen kunnioittaminen ja osallistujien toisiinsa tutustuttaminen mainitaan. Muina kuin suoraan vuorovaikutukseen liittyvinä toteutuksen onnistumisina todettiin aikataulutusta, ohjeistus ja rakenne.

Suurin osa vastaajista kertoi tuulleensa kuulluksi ja pystyneensä kertomaan näkökulmansa ja ajatuksensa. Vastauksissa käytettiin kuvailuja kuten turvallinen ryhmä, avoin, rakentava, kunnioittava, hedelmällinen, tasapuolinen, dialogin aikaavievyyttä, runsas ja monipuolinen.

Sekä pienryhmä- että laajempi keskustelu nähtiin tarpeelliseksi. Pienryhmien kuvattiin antaneen paremmat mahdollisuudet ottaa osaa keskusteluun, mutta toisaalta yhteistä isoa keskustelua pidettiin parhaana, joskin sen vaatimaa aikaa haastavana.

Muutamassa vastauksessa tuotiin esiin kokemus koskien näkemyserojen tilanteita ja että kenenkään mielipiteitä ei tuomittu, vaan keskustelussa pohdittiin ennemminkin yhteisiä ratkaisuja.

Toisessa palautekyselyssä pyydettiin kehittämisen tiimin osallistujia arvioimaan kuulluksi tulemistaan ja näkökulmiensa huomioon ottamista tiimin työskentelyssä asteikolla 6–10. Keskiarvo oli 8,8. Kyselyssä selvitettiin myös, mitä olisi voitu tehdä toisin. Vuorovaikutuksen kokemuksen näkökulmasta vahvimpana nousi esiin toive kasvokkain toteutettavista tapaamisista Teams-kokoontumisten sijaan, mutta koronatilanteen nähtiin olevan ymmärrettävä syy etätapaamisille. Kehittämisehdotukset koskivat myös tasapainottelua pienryhmätyöskentelyn ja kaikkien yhteisen keskustelun välillä, sekä toiveita pidemmästä ajasta keskustelulle. Vuorovaikutuksen näkökulmaan liittyy myös palaute, jossa kuvailtiin häiritsevänä, että osan porukasta piti välillä poistua tapaamisesta. Heiltä toivottiin parempaa sitoutumista, joskin ymmärrystä pakottaviin tilanteisiin löytyi myös. Lisäksi tuotiin esiin, että jos keskustelun muistiinpanojen kirjaamisessa olisi voitu käyttää vain hankehenkilöstöä, olisivat kaikki muut kehittämisen tiimiin osallistujat voineet keskittyä keskusteluun.

Palautteen perusteella toimintaa ohjaava arvo, että kehittämisen tiimissä kaikkien ajatukset ovat tärkeitä, on vuorovaikutuksen kokemuksia koskevan tarkastelun perusteella voinut toteutua. Lisäksi selkeyden ja avoimuuden kokemukset kertovat osaltaan siitä, että työskentelyssä on onnistuttu asettamaan selkeät tavoitteet ja keskustelemaan eri näkökulmista. Lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen läsnäolo osallistujien ajatuksissa on voinut myös toteutua, sillä puhe yhteisistä asiakkaista nousee palautteissa vahvasti esiin.

Myös luottamuksen syntymisen kehittämisen tiimin jäsenten kesken voidaan katsoa toteutuneen ainakin jossain määrin. Vastaajat kuvailevat kunnioittavaa ilmapiiriä sekä mahdollisuutta olla eri mieltä asioista niin, ettei se ole johtanut kielteisiin rektioihin muiden taholta. Palautteissa nousee esiin, että kehittämisen tiimin myötä katse on voinut kohdistua myös omaan vuorovaikutuksen tapaan. Eräs vastaajista kertoi saaneensa ryhmässä palautetta tavastaan tuoda julki näkökulmia ja pyrkineensä sen perusteella heti korjaamaan tapansa esittää asioita.

Yleisellä tasolla aineistosta nousee esiin, että MONNI-hankkeessa toteutettu kehittämisen tiimi -toimintamalli on koettu myönteisenä ja samanlaista kehittämistä toivotaan lisää, kuten yksi vastaus kuvaa: ”Keskustelu oli osallistavaa ja siinä päästiin aidosti kertomaan eri tahojen näkemyksiä ja kuulemaan niitä sekä pohtimaan, mitä niille voisi tehdä. Tällaisella kehittämisellä voi mielestäni olla mahdollisuuksia saada aitoja muutoksia aikaan.”

Palautteiden perusteella kehittämisen tiimi on tarjonnut ammattilaisille yhteisen areenan pysähtyä eri osaamisten, palvelujen ja työskentelyjen äärelle. Samalla esiin nousi kehittämistyölle tyypillinen riski siitä, siirtykö yhteisiä linjauksia ja työnjakoa käytäntöön: ”Pelkät keskustelut yhteisessä foorumissa eivät vielä tarkoita, että jatkotyöskentely arjessa muuttuu.”

Pohdinta

Tiina Civil ym. (2019) ovat pohtineet verkostotyön näkökulmasta systeemistä lastensuojelua ja sen monitoimijaisuutta ja osallisuutta varmistavaa painotusta. Näkökulmana heillä on ollut käytännön asiakastyössä tehtävä monitoimijainen verkostotyö. (Civil ym. 2019). He toteavat, että ”mitä enemmän asiasta pystytään keskustelemaan ja reflektimaan, sitä paremmin voidaan löytää sopivia tapoja edetä ja tukea lasta ja perhettä (liukuhihnatyypisessä työssä ympäristön paine saattaa aiheuttaa sitä, että palveluja kyllä myönnetään, mutta niiden soveltuvuuden tai vaikuttavuuden äärelle ei pysähdytä riittävästi)” (emt., 17).

Systeemiseen orientaatioon nojaaminen ja systeemisen työotteen elementtien hyödyntäminen MONNI-hankkeen verkostotyössä on voinut lisätä ammattilaisten kesken yhteistä tapaa tarkastella lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen tarpeita ja tilannetta sekä kohdistaa katsetta myös ammattilaisten keskinäiseen vuorovaikutukseen. Systeeminen työote on voinut olla olennaista niissä onnistumisissa, joita kehittämisen tiimien työskentely on tuottanut. Samojen osallistujien tuominen yhteen samalla käytettävissä olevalla työskentelyajalla ja samalla hankehenkilöstöllä, mutta ilman kehittämisen tiimi -toimintamallin systeemistä työotetta, ei välttämättä olisi johtanut samoihin kokemuksiin ja tuloksiin.

Aineistosta ei ole havaittavissa yhtään vastausta, jonka mukaan osallistuja olisi kokenut, ettei ole saanut tuoda omaa ääntään ja näkökulmiaan yhteiseen keskusteluun. On toki mahdollista, että juuri ne kokemukset ovat jääneet palautteiden ulkopuolelle. Huomiot ajan riittävyydestä, ennemminkin sen riittämättömyydestä, on syytä tiedostaa. Tarkoittaako osallistujan kokemus, ettei aikaa yhteiselle keskustelulle ollut riittävästi

samaa kuin, ettei osallistuja kokenut tulleen kuulluksi? Vai, tarkoittaako se toivetta kuulla lisää muiden näkökulmia ja jatkaa yhteistä keskustelua?

Mikäli tulkitaan, että jokainen osallistuja on kokenut tulleen kuulluksi, tekee mieli pohtia, mitkä asiat ovat voineet vaikuttaa tähän kokemukseen. Onko kehittämisen tiimi -toimintamalli onnistunut ajaltaan, rakenteeltaan ja työskentelytavoiltaan antamaan tilaa kaikkien osallistujien puheelle? Tai/ja, ovatko osallistajat kuulleet muiden puheessa samankaltaisuutta omien näkemystensä kanssa siinä määrin, että se on voinut vaikuttaa kokemukseen omasta kuulluksi tulemisesta? Niin tai näin, on mahdollista tulkita monialaisten kehittämisen tiimien osallistujien aidosti kokeneen olleensa samalla ja yhteisellä asialla.

Kehittämisen tiimi -toimintamallin toteuttamisen tapa on voinut lisätä ammattilaisten mahdollisuuksia jakaa käsityksiä eri vaihtoehtojen toimivuudesta myös toisten ammattialojen työskentelyä koskien, rakentavasti ja ilman vastakkainasetteluja. Tai, jos vastakkainasettelua vuorovaikutuksen tavassa tai keskustelun sisällössä on syntynyt, on siitäkin voitu keskustella suoraan, silti turvallisesti. Tilaa sellaiselle puheelle, jossa lähdetään tietämään toisten puolesta mitä pitäisi tehdä, ei ole ehkä päässyt syntymään. Avoimen yhteisen keskustelun ja työskentelyn perusteella sovitut yhteiset käytännöt saatetaan kokea aidosti yhteisinä, joka voisi lisätä niihin sitoutumista ja toteuttamisen todennäköisyyttä.

Kehittämistä ja verkostotyötä systeemisellä työotteella kannattaa palautekyselyjen vastausten ja MONNI-hankkeen tiimin jäsenten kokemusten perusteella jatkaa. Sosiaali- ja terveydenhuollon kokonaisuudistuksen tavoitteiden näkökulmasta, esimerkiksi kompleksisten asiakastilanteiden toimintojen ja työskentelyn integraatioon liittyen, kehittäminen ja verkostotyö kehittämisen tiimi -toimintamallilla, voisi auttaa lisäämään eri alojen ammattilaisten keskinäistä luottamusta, kuulluksi tulemisen kokemusta ja yhdenvertaista yhteistä käytännöistä sopimista. Monella kehittämisen tiimiin osallistuneista oli aikaisempaa kokemusta verkostomaisesta kehittämistyöstä ja hankkeiden toiminnasta, ja he antoivat kehittämisen tiimi -toimintamallista hyvää palautetta suhteessa kokemuksiinsa. Senkin perusteella kannustamme jatkamaan kehittämisen tiimi -toimintamallin kehittämistä ja hyödyntämistä. Hyvinvointialueita toimintamalli voisi palvella sisäisen monialaisen verkostotyön ja johtamisen menetelmänä ja rakenteena sekä yhdyspintatyössä kuntien, järjestöjen ja yritysten kanssa.

Kokemustemme perusteella kehittämisen tiimien vetäminen ja fasilitointi edellyttää systeemisen työotteen ja lastensuojelun systeemisen toimintamallin ymmärtämistä ja mielellään käytännön kokemusta lastensuojelun systeemisestä työskentelystä. Fasilitoijan rooli näyttyy lastensuojelun systeemisen viikkokouksen konsultoivan sosiaalityöntekijän roolia vastaavana. Kehittämisen tiimin ulkopuolinen tuki fasilitoijille, kuten systeemiseen työotteeseen perehtyneen perheterapeutin konsultaatio tai systeemisen orientaation työnohjaus voisi vahvistaa johdonmukaista systeemisessä työotteessa pysymistä kehittämisen tiimin vetämisessä, etenkin jos perheterapeutia ei ole käytettävissä kehittämisen tiimin työskentelyssä.

Kehittämisen tiimi -toimintamalli voi olla erityisen hyödyllinen verkostotyön ja kehittämisen tapa sen takia, että se voi luoda monitoimijaista kyvykkyyttä tehdä jatkuvasti oikeita pieniä valintoja kiireisenkin kehittämis- ja perustyön keskellä. Systeeminen työote auttaa pysähtymistä yhteisen avoimen pohdinnan äärelle koskien yksittäisiä pieniltä vaikuttavia asioita, jotka tulisivat muutoin ohitetuiksi esimerkiksi sen vuoksi, että on niin paljon muita asioita tai koska joistakin asioista on vaikea puhua. Ammattilaiset, esihenkilöt ja johtajat tarvitsevat ja ennen kaikkea ansaitsevat tukea vuorovaikutukseen monialaisissa tilanteissa. Kehittämisen tiimi tukee myönteistä avointa vuorovaikutusta ja saman kielen löytämistä, jotka todennäköisesti luovat yhteistä ymmärrystä ja lisäävät luottamusta ammattilaisten kesken. Kokemus hankekehittämistemme perusteella on, että kehittämisen tiimi -toimintamalli luo edellytyksiä saavuttaa keinoja systeemin muutokseen.

Lähteet

- Andersen, Tom (1990) *The Reflecting Team: Dialogues and Dialogues about Dialogues*. New York: W.W. Norton
- Civil, Tiina & Myllyniemi, Petri (2019) Kokemuksia systeemisestä työskentelystä Valkeakosken lastensuojelun ja lapsiperheiden sosiaalityön tiimeissä. *Perheterapia-lehti* 4/2019, 6–16.
- Civil, Tiina & Abrahamsson, Outi & Mäki-Fossi, Satu & Miittunen, Nanna. 2019 *Systeeminen lastensuojelu monitoimijaisuuden ja osallisuuden varmistavana verkostotyönä*. Työpaperi 34/2019. Helsinki: THL.
- Fagerström, Katarina (2016) *Ihmissuhteita rakentava ja ylläpitävä lastensuojelu. Hackneyn malli ja systeeminen käytäntö lastensuojelutyössä*. Työpaperi 42/2016. Helsinki: THL.
- Järvensivu, Timo (2019) *Verkostojen johtaminen. Opi ja etene yhdessä*. Helsinki: BoD – Books on Demand.
- Madsen, William & Gillespie, Kevin & (2014) *Collaborative Helping. A strengths-based Framework for Home-Based Services*. s. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Johns
- MONNI-hanke (2020). *Hankesuunnitelma*.
- MONNI-hanke (2021a) *Toimeenpanosuunnitelma*.
- MONNI-hanke (2021b) *Yhteisen tekemisen raamit kehittämisen tiimeille MONNI-hankeessa*.
- Pesäpuu ry (2019) *Lasten ja nuorten kokemusasiantuntijatoiminnan eettiset periaatteet lastensuojelussa* <https://pesapu.fi/wp-content/uploads/2019/10/Kokemusasiantuntijuiden-eettiset-periaatteet.pdf> (viitattu 8.9.2022)

24. Systemisen toimintamallin tuen ja rakenteiden tarpeet hyvinvointialueella

Marika Ahonen, johtava sosiaalityöntekijä / Turun kaupunki

Petra Ahonen, johtava sosiaalityöntekijä / Satakunnan lastensuojelun kehittämissyksikkö

Niina Kalela, systemisen työotteen suunnittelija / Vasso

Siv Kola, kehittäjäsosiaalityöntekijä / SONetBOTNIA

Johanna Lehtola, projektipäällikkö, Tuki oikeasta paikasta -hanke

Veronica Lundqvist, kehittäjäsosiaalityöntekijä / FSKC

Johdanto

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE) on vuodesta 2016 lähtien tukenut lastensuojelun uudistamista systemisen toimintamallin avulla. Myös Sosiaali- ja terveysministeriön (STM) rahoittamassa ja ohjaamassa kansallisessa lastensuojelun kehittämisessä on keskiössä systemisen työotteen viitekehys. Tuki oikeasta paikasta (TOP) on yksi viidestä monialaisen lastensuojelun kansallisista kehittämissankkeista, ja systeminen toimintamalli on ollut hankkeessa vallitseva ajattelutapa. Mallin esikuvana toimii niin sanottu Hackneyn malli, joka kehitettiin Isossa-Britanniassa ratkaisemaan siellä kohdattuja vakavia lastensuojelun ongelmia: lastensuojelutyön byrokraatisoitumista, ajautumista kriisejä sammutelemaan työotteeseen, työskentelyn tehottomuutta ja työntekijöiden vaihtuvuutta. Toimintamallista on kehitetty Suomeen soveltuva versio (Lahtinen ym. 2017). Mallien eroja on analysoinut Aaltio väitöskirjassaan (Aaltio, 2022). Systemisen työotteen kehittämistä on koordinoitunut kansallisella tasolla Terveysten ja hyvinvoinnin laitos (THL), joka on muun muassa tarjonnut kouluttajakoulutuksia ja työpajoja sekä tuottanut materiaalia alueille työskentelyn tueksi.

TOP-hankkeen aikana Länsi-Suomen alueelta on muodostunut kattava systemisen työotteen tilannekuva. Työote näyttää etenevän hyvin työntekijä- ja tiimitasolla, mutta suurta haastetta mallin juurruttamiselle tuottaa erityisesti henkilöstössä tapahtuva vaihtuvuus. Systemisellä työotteella tavoitellaan vaikuttavuutta sekä asiakkaan, työntekijän että organisaation näkökulmasta. Kun asiakkaan asioiden äärelle asetetaan rauhassa ja tilannetta tarkastellaan laajemmin ja syvällisemmin monitoimijaisia verkostoja hyödyntäen, saavutetaan niin taloudellisia kuin inhimillisiäkin säästöjä. Asiakkaat saavat ajoissa oikea-aikaista ja oikeinkohdentuvaa palvelua. Sosiaalityöntekijät saavat kokonaisvaltaista tukea jokapäiväiseen työhönsä ja vaativaan päätöksentekoon, mikä taas auttaa työssä jaksamisessa ja siihen sitoutumisessa. Työhön sitoutunut henkilöstö on organisaation etu ja tarjoaa asiakkaille pitkäaikaisia, turvallisia ja muutoksen mahdollistavia työskentelysuhteita. Onkin tärkeää pohtia, miten työotteen tuen rakenteet, kouluttaminen ja jatkuva oppiminen saadaan toteutettua uudessa organisaatioympäristössä ja mitä työotteen implementointi tulee vaatimaan tulevilta hyvinvointialueilta.

Pohdimme ja esitämme kehittämistyössämme esiin nousseita suosituksia tuleville hyvinvointialueille systemisen työotteen juurruttamisen ja kehittämisen tueksi. Systemisen työotteen kouluttaminen, ylläpitäminen ja juurruttaminen on toiminut aiemmin hankkeiden ja epämääräisten vastuuajokojen varassa – nyt työote tarvitsee pysyvän tuen ja rakenteet osana hyvinvointialuetta.

Tausta

Sosiaalityö Suomessa, ja etenkin lastensuojelun kenttä, on jo useamman vuoden ollut jonkinlaisessa murroksessa. Lastensuojelun avohuollon asiakasmäärät lähes kaksinkertaistuivat 2000-luvun alkupuolella, mutta vähenivät selvästi vuoden 2015 sosiaalihuoltolain myötä. Tuolloin asiakasmäärien laskuun vaikutti erityisesti lastensuojelun asiakkuuden alkamisen uudelleen määrittely ja se, että lapsiperheitä voidaan auttaa ilman lastensuojelun asiakkuutta tarjoamalla heille sosiaalihuoltolain mukaisia palveluja. Kodin ulkopuolelle sijoitetujen lasten määrä on myös noussut 2000-luvun aikana tasaisesti, mutta aivan viime vuosina uusien

huostaanottojen määrässä on havaittavissa hienoista laskusuuntaa. Vuonna 2021 lasku näkyi myös huostassa olevien lasten määrässä. (THL 2022.) Yksi selitys vähenemiseen saattaa olla, että uudelailla tukitoimilla on pystytty riittävästi ja oikea-aikaisesti vaikuttamaan lapsen kokonaistilanteeseen. Kuitenkin edelleen sosiaali- ja terveyspalvelujen henkilöstön vaihtuvuus ja työn kuormittavuus asettavat alan suurten haasteiden eteen (Tevameri 2021, 73–74, Wilen 2018, 1–2;) vaikka LSL:n mukaisella asiakasmitoituksella on ollut myönteisiä vaikutuksia. Kuntakyselyn sosiaalityöntekijöistä viidesosa ilmoitti, että kiinnostus työpaikan vaihtamiseen on vähentynyt (Yliruka ym. 2022, 26).

Sanna Marinin hallitusohjelmassa (2019) korostuu lapsi- ja perheystävällisyyden edistäminen perheiden ja lasten palveluissa ja politiikassa. Hallitusohjelmasta on luettavissa lapsilähtöinen ja osallistava lähestymistapa, jossa lasten ja nuorten hyvinvointi on nostettu keskiöön. Myös 2021 laaditussa kansallisessa lapsistrategiassa tavoitteena on lapsi- ja perheystävällisempi Suomi, joka kunnioittaa lapsen oikeuksia päätöksenteossa. Samaan aikaan kun hallitustasolla pyritään tasavertaisempaan ja oikeudenmukaisempaan strategiaan kaikissa poliittisissa päätöksenteoissa, on Suomessa tunnistettu merkittäviä terveys- ja hyvinvointieroja. On myös todettu, että nykyiset toimintatavat ja tukimuodot eivät riittävässä määrin vastaa perheiden nykyisiin kompleksisiin tarpeisiin (Valtioneuvoston julkaisuja 2022, 18–19).

Systeeminen toimintamalli on rantautunut Suomessa lastensuojeluun ja on alkanut sittemmin laajentua muihin sosiaalityön palveluihin. Lahtinen ym. (2017, 11) ovat nostaneet esiin keskeisimpiä lastensuojelun sosiaalityön ongelmia, joihin systeemillä työotteella lähdettiin hakemaan myönteistä muutosta. Haasteet liittyvät mm. asiakasmääriin, työntekijöiden kuormittumiseen ja vaihtuvuuteen, kustannusten kasvuun sekä lasta ja perhettä auttavien toimijoiden yhteistyön vaikeuksiin (Lahtinen ym. 2017, 11). Myös ”yksin tekemisen” kulttuuri, työskentelyn alhainen intensiteetti ja ongelmakeskeisyys sekä työntekijöiden kannalta riittämättömät tuki ja ohjaus on todettu sosiaalityön kentän keskeisimmiksi haasteiksi. Siirtymisellä systeemiseen työotteeseen on haluttu mahdollistaa arvostava, lapsia ja perheitä kuunteleva kohtaaminen ja vuorovaikutus, yhteistyö lapsen ja perheen kanssa, yksilöllinen arviointi sekä oikea-aikainen ja riittävä tuki ja apu (Aaltio & Isokuorti 2019a, 21). Systeemisessä työotteessa on vahvasti läsnä osallisuuden ja osallistamisen elementit, kun ammattilaisten työskentely tapahtuu suorassa ja tiiviissä yhteistyössä lapsen ja lapsen koko perhesysteemin kanssa.

Kansainväliset tutkimukset systeemisen toimintamallin toimivuudesta osoittavat, että sosiaalialan ammattilaisten työhyvinvoinnissa ja alalla pysymisessä on tapahtunut myönteisiä muutoksia mallin käyttöönoton seurauksena. Syventävässä tarkastelussa on korostettu johtamisen tärkeyttä systeemisen työotteen onnistumisessa sosiaalityön käytännössä ja toisena merkittävänä elementtinä on nostettu organisaation viestinnän merkitys työskentelytapojen uudistamisessa ja sisäistämisessä (Forrester ym. 2013; Goodman, Trowler & Munro 2012). Myös Isossa-Britanniassa seurantatutkimusta systeemisen toimintamallin juurtumisesta tehneet Bostock & Newlands (2020) (Petrelius ym. 2021, 20) havaitsivat, että sitoutuminen työotteeseen ja sen ydinelementteihin oli riippuvainen paikallisesta toimintaympäristöstä. Tähän mukaan luettiin myös vahva johtaminen ja valvontatiedon tulosten hyödyntäminen. Lisäksi alueellisten esihenkilöiden pysyvyyttä ja innovaatiokyvykkyyttä nähtiin tärkeäksi vaalia, sillä niiden todettiin takaavan osaltaan ydinelementtien pysyvyyttä. Suomessa Petrelius & Uutela (2020, 51) ovat haastatelleet systeemisten tiimien konsultoivia sosiaalityöntekijöitä, ja he ovat tehneet samansuuntaisia havaintoja. Organisaatiolta ja johdolta saatava tuki on ratkaisevan tärkeää, jotta pitkäjänteinen lastensuojelun laatua vahvistava kehittämistyö mahdollistuisi.

Organisaation näkökulmasta systeemisen toimintamallin käyttöönotto edellyttää hyvinvointialueen johdon sitoutumista kaikilla tasoilla sekä resurssien järjestämistä työotetta mahdollistavaksi. Systeeminen toimintamalli kehittyy ja tarkentuu jatkuvasti, ja mallia onkin kehitetty kansallisen arviointitutkimuksen perusteella. THL:n tutkimushankkeessa (2017–2018) selvitettiin systeemisen mallin pilotoinnin onnistumista. Selvityksen mukaan käyttöönottajaorganisaatiot tarvitsevat tukea ja ohjausta sekä realistisen aikataulun mallin käyttöönottoa edellyttävälle valmisteluille (Aaltio & Isokuorti 2019a).

Toimintamallin implementoimiseksi on turvattava osaava ja aktiivisesti toimintaa edistävä organisaatiokulttuuri: johdon sitoutuminen toimintamalliin, osallistuminen systeemiseen ajatteluun johdettavaan koulutukseen ja työskentely niin, että nykyiset raja-aidat eri sektoreiden välillä vähitellen muodostuvat yhdyspinnoiksi. Johdon tulee toimia siten, että asiakkaiden mahdollisuudet saada tarvitsemansa palvelut eivät juutu organisaatioiden välisiin raha- tai läheteongelmiin. Myös poliittishallinnollisessa päätöksenteossa on oltava

ymmärrys toiminnasta ja sen tavoitteista. (Lahtinen ym. 2017.) Lastensuojelutyön vaativuutta lisäävät myös osaltaan palvelujärjestelmän sirpaleisuus ja ammattialoitain eriytynyt toimintakulttuuri jännitteineen. Järjestelmä tulee jatkossakin olemaan muuttuva ja kompleksinen ja siksi tarvitaan myös toimintamalliin kuuluvia konkreettisia arjen tukirakenteita, kuten tiimejä rooleineen, tiimin viikkokokouksia sekä yhteistä reflektiota ja jatkuvaa työssä ja työstä oppimista. (Petrelius & Uutela 2020.)

Hyvinvointialueiden johtamisen ja kehittämisen tueksi tulee ottaa käyttöön tutkimustietoon perustuva perhe- ja sosiaalipalveluiden systeminen toimintamalli kustannustehokkaine toimintatapoineen ja tukikeinoineen. Hyvinvointialueelle määriteltäisiin sekä systemistä johtamista että systemistä ja suhdeperustaista asiakastyötä ohjaavat periaatteet ja käytännöt. Systeminen toimintamalli toimisi aktiivisena monialaisen johtamisen välineenä, joka ohjaa koko organisaatiota toimimaan samaan suuntaan varmistaen mahdollisimman hyvät toimintaedellytykset laadukkaalle asiakastyölle ja yhdyspintatyöskentelylle muiden sektorien kanssa. Vaikka nykypäivänä puhutaankin yhteisistä asiakkaista, jää edelleen moni taho liian yksin erityisesti haastavien ja moniongelmaisten asiakkaiden kanssa.

Suositukset hyvinvointialueille systemisen toimintamallin implementoimiseksi

a) Systemisen työotteen strategiatason linjaukset hyvinvointialueilla

Vuoden 2023 alusta sosiaali-, terveys- ja pelastuspalveluiden järjestämisvastuu siirtyy Suomessa hyvinvointialueille. Tulevat hyvinvointialueet ovat hyvin eri kokoisia ja yksilöllisiä niin maantieteellisesti kuin väestöllisesti. Monilla alueilla, kuten Etelä-Pohjanmaalla, on systeminen työote otettu käyttöön etenkin lastensuojelussa miltei koko alueen kattavaksi työotteeksi jo ennen uudistusta. Etelä-Pohjanmaalla maakuntatasoisen lastensuojelun kehittäminen ja johdon informointi on ollut haasteellista toteuttaa, sillä keskitetty valmistelu on puuttunut. Toimintamallin maakuntatason eteneminen on näin ollen pyritty varmistamaan kirjaamalla se keskeisiin alueen toimintaa ohjaaviin asiakirjoihin. Tulevien organisaatioiden onkin syytä muodostaa laaja-alainen ja riittävin valtuuksin varustettu toimeenpanoryhmä, jolla on myös muodollinen vastuu systemisen lastensuojelun työotteen istuttamisesta organisaatioon (Mäki-Fossi & Lindholm 2018, 260).

Jotta systeminen toimintamalli tulee luontevaksi osaksi sosiaalityötä ja sen yhdyspintoja tulevilla hyvinvointialueilla, tulee sen perusajatuksella kirjattuna hyvinvointialueen strategiaan ja muihin toiminnan sisältöjä ohjaaviin asiakirjoihin. Lastensuojelulain (417/2007) 12 §:n mukaan laadittava lapsia ja nuoria koskeva hyvinvointisuunnitelma on yksi esimerkki tällaisesta asiakirjasta. THL kartoitti vuoden 2021 lopussa systemisen toimintamallin kansallista tilannekuvaa ja samassa yhteydessä selvitettiin myös, miten malli on huomioitu kuntien hyvinvointisuunnitelmissa. Esimerkiksi Varsinais-Suomessa 63 prosenttia vastanneista kunnista kertoi, ettei systeminen toimintamalli näy kunnan tai alueen hyvinvointisuunnitelmassa lainkaan, kun taas 37 prosenttia vastanneista kunnista kertoi, että systeminen toimintamalli näkyy hyvinvointisuunnitelmassa. (Yliruka & Tasala 2022.) Kuntien viimeiset hyvinvointisuunnitelmat on laadittu valtuustokaudelle vuonna 2017, jolloin systemiseen työotteeseen siirtyminen oli vasta alussa. Koska systeminen työote on laajentunut koskemaan myös suurta osaa lastensuojelun ja lapsiperhesosiaalityön tiimejä, tulee se näkymään tulevilla hyvinvointialueiden hyvinvointisuunnitelmissa nykyistä enemmän.

Tulevilla hyvinvointialueilla on siis tärkeää käynnistää strategiaan liittyviä keskusteluja käyttöön otettavista toimintamalleista ja niiden implementoinnista koko hyvinvointialueen kattaviksi ja yhdenmukaisiksi tavoiksi toimia. Systemisen työotteen kirjaaminen hyvinvointialueiden strategiatasolle on ensimmäinen edellytys, mikäli tavoitteena on luoda pysyvät rakenteet, varmistaa tarvittavat resurssit ja vähentää ammattilaisten epätietoisuutta systemisen toimintamallin positiosta hyvinvointialueilla jatkossa. Näin voidaan myös varmistaa, että kunnissa jo tapahtunut hyvä kehittämistyö saisi saumattoman jatkumon.

Strategiatyön lisäksi tulisi kiinnittää erityistä huomiota systemistä toimintamallia koskeviin linjauksiin, joilla varmistetaan tarvittavat resurssit ja sen myötä työskentelyn tasalaatuisuus ja asiakkaiden yhdenvertaisuus. Näkemyksemme mukaan organisaatioiden ja päättäjien suunnitelmallinen, ennakoiva ja transparentti valmistelutyö sekä selkeä kannanotto systemisen työotteen implementoinnista osana sosiaalityön prosesseja ja työskentelyä tulevilla hyvinvointialueilla tulee yhtä aikaa tukemaan sekä sosiaalialan ammattilaisten työhyvinvointia että mahdollistaa voimassa olevien resurssien tehokkaan käytön.

b) Systemisen mallin kytkeminen osaksi hyvinvointialueiden laadunhallintaa

Hyvinvointialueiden laatujärjestelmät laaduntunnustuksineen ohjaavat yksiköiden johtamista, osaamista, kehittämistä ja asiakasturvallisuuden varmistamista. Laatujärjestelmissä ja systeemissä toimintatavassa on paljon samaa: toimintamallin kuvaaminen, asiakaslähtöinen johtaminen, resurssoinnin varmistaminen, vastuut ja työnjaon kysymykset, dokumentointi ja jatkuva arviointi toiminnan kehittämiseksi. Systemisen toimintamallin yhteisesti määritellyt kriteerit ja niiden toteuttaminen sekä arviointi on kytkettävä tulevilla hyvinvointialueilla osaksi sosiaali- ja terveydenhuollon laatujärjestelmää. Systeminen toimintamalli on osaltaan takaamassa asiakasturvallisuutta, palvelujen tasalaatuisuutta ja tehokkuutta yhtenäisten toimintatapojen, prosessien ja palautetietoisien toiminnan avulla. Selkeät toimintatavat ja vastuut, toiminnan suunnittelu, ohjaus ja arviointi sekä jatkuva laadun parantaminen vähentävät riskejä niin talouden, henkilöstön kuin asiakasturvallisuudenkin näkökulmasta. Systeminen toimintamalli tulee kytkeä osaksi hyvinvointialueen laadunhallintaa aina toiminnan suunnittelusta ja ohjauksesta, laadunvarmistukseen ja arviointiin. Laadunvarmistuksella ja arvioinnin tulosten perusteella edistetään ja vahvistetaan palveluiden tuottamista palveluiden käyttäjille tehokkaasti ja asiakaslähtöisesti.

Systemisen toimintamallin arviointia voidaan toteuttaa osana laatujärjestelmää. Systemisen toimintamallin arviointitapojen tulee olla linjassa kansalliseen tiedon tuottamiseen ja hyvinvointialueiden laatu- ja järjestelmien kanssa. Toiminnan arvioinnissa voidaan soveltaa monimuotoista tiedonkeruuta, kuten asiakas- ja työntekijäkokemuksia ja -palautteita, itsearviointia ja ulkoista arviointia hyvinvointialueen yhteisten käytäntöjen mukaisesti. Toiminnan arvioinnissa tulisi arvioida monipuolisesti johtamista, strategian toteuttamista, toiminnan suunnittelua, prosesseja, resursseja, henkilöstöä sekä kumppanuuksia. Mittareina voitaisiin käyttää asiakas- ja kansalaistuloksia, henkilöstötuloksia sekä yhteiskuntavastuutuloksia ja keskeisiä suorituskykytuloksia (Antila 2018, 7–13).

Arviointia tulisi tehdä sosiaalityön asiakasosalla asiakkuuden kaikissa vaiheissa. Laadukkaan arvioinnin ei tulisi lähteä vain organisaation hallinnon tarpeista, vaan se voisi olla parhaimmillaan asiakaslähtöinen ja luottamusta rakentava prosessi, joka kokoaa ja analysoi asiakkaan kokonaistilannetta ja siinä tapahtuvaa muutosta. Systemisessä toimintamallissa yksi tärkeä elementti on dialogisuus, joten dialogisen arviointiasetelman rakentuminen on luontevaa. Arvioinnin tulisi olla tutkimustiedon ohjaamaa, mutta samalla tapahtua asiakasta kuullen ja kunnioittaen. Laadukas arviointi toisi asiakkaalle lisää tietoa ja ymmärrystä omasta tilanteestaan. Asiakkaan osallisuus vahvistuisi ja hänen äänensä saataisiin paremmin kuuluviin. Saatua tietoa voitaisiin hyödyntää paitsi asiakkaan omassa prosessissa, myös laajemmin organisaation työtapojen ja -prosessien kehittämisessä.

Systemiseen toimintamalliin sisältyy palautetietoinen työskentely, jossa suunnataan huomio asiakkaan kokemukseen yhteistyösuhteen toimivuudesta ja hyvinvoinnin muutoksista. THL:n koordinoimana Suomessa on pilotoitu vuosina 2021–2022 Feedback Informed Treatment (FIT) -mittareita asiakastyössä. FIT-mittarit, The Outcome Rating Scale (ORS) ja Session Rating Scale (SRS), ovat osa systemisen toimintamallin kehittämistyötä, ja mittareilla seurataan ja tarkastellaan asiakasosalla hyvinvoinnin muutoksia ja yhteistyön toimivuutta. Mackrill & Svendsen (2021) ja Mackrill & Steenbæk (2020) nostavat tutkimusraportissaan esiin mittareiden lupaavia kokemuksia myös lastensuojelun haastavassa kontekstissa. Tutkimustietoa yhtenäisten mittareiden käytöstä tarvitaan vielä lisää.

Arviointi- ja tutkimustiedon hyödyntämisen tulee olla systemisen toimintamallin kehittämisen perusedellytyksiä. Arviointitiedon tuottaminen ja käsittely on osa systemisen rakenteen normaalia toimintaa ja arviointitiedon käsittelyn tulee linkittyä toimintamallin ohjausryhmän säännöllisiin kokoontumisiin. Arviointitiedon kokoamisesta ja raportoinnista voisi vastata koordinoiva taho eli myöhemmin mainittu asiantuntijatyöpari (kts. kohta c). Arviointia koskevaa tietoa tulisi koota säännöllisesti ja myös tilanteen mukaan, mikäli systemisen toimintamallin toteuttamisessa ilmenee asioita, jotka edellyttävät muutosta tai päätöksentekoa. Hyvinvointialueen tiedonkeruun olisi hyvä olla kytkettynä kansalliseen tiedonkeruuseen siten, että systemisestä toimintamallista voitaisiin alueellisen tilannekuvan ylläpitämisen lisäksi helposti koota kansallista tietoa. Hyvinvointialueen ja laatujärjestelmiin kytkettävään tiedonkeruuseen ja arviointiin olisi hyvä saada kansallista ohjausta, jotta vältytään päällekkäiseltä tiedonkeruulta ja tilannekuvan ylläpitäminen tapahtuu tehokkaasti. Vertailtavan ja luotettavan arviointi- ja tutkimustiedon koonti hyvinvointialueilla ja kansallisesti antaa tietoa toimintamallin vaikutuksista ja kehittämistarpeista.

c) Ohjausryhmän asettaminen hyvinvointialueille

Niillä alueilla, joissa systeminen työote on edistynyt sujuvammin ja systemaattisemmin, on mallin implementoinnin taustatueksi perustettu ja ylläpidetty moniammatillista ohjausryhmää. Ohjausryhmä nähdään toimivana ja myönteisenä asiana systemisen toimintamallin juurruttamiseksi ja työotteen kehittämiseksi. Systemisen työotteen ohjausryhmällä on merkitystä tulevilla hyvinvointialueilla sen rakennetta ylläpitävän ja kehittämistyön suuntaviivoja antavan roolin myötä. Ohjausryhmän yhtenä tehtävänä on myös varmistaa, että malli tulee huomioiduksi työskentelyä ohjaavissa strategisissa asiakirjoissa. Ohjausryhmän tehtävä on viedä koottua arviointitietoa systemisen työotteen tilanteesta hyvinvointialueen johdolle ja luoda edellytykset työotteen monialaiselle kehittämiselle hyvinvointialueella.

Yhtenä hyvänä esimerkkinä hyvinvointialueen toimivista rakenteista on Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiiri (Eksote). Alueella on jo luotu rakenteet organisaatiotason systemisen työotteen käyttöönoton tuelle perustamalla systemisen työn ohjausryhmä Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) aikana. Ryhmän toiminta on vakiintunut vuoden 2020 alusta. Kerran kuussa kokoontuvassa ryhmässä on laaja edustus eri palveluista, ja se toteuttaa yhteen sovittavaa johtamista yli hallintorajojen. Ohjausryhmä tekee keskeiset linjaukset, ja siellä on luotu systemisen työotteen strategia linkitettyä alueen muuhun strategiatyöhön. Ohjausryhmätyöskentelyn tehtävänä on myös pitkän tähtäimen koulutussuunnittelu, joka on nähty keskeisenä työotteen vakiinnuttamisessa. Lisäksi ohjausryhmä koordinoi johtamisen tukea ja koulutuksia (Reijonen 2021).

Eksotessa ohjausryhmä on muun muassa mahdollistanut yhteisen ymmärryksen luomista ja toimintasuunnitelman tekemistä. Johtajien sitoutuminen on ollut keskeinen avain ja ylin johto on myös sitoutunut sytytyöskentelyn edistämisen seurantaan. Syty-ohjausryhmä on johtajien mahdollisuus avoimeen keskusteluun, suunnitteluun ja suunnitelman toteuttamiseen. Ohjausryhmän avulla on varmistettu, että systemisen työotteen koulutusryhmät ovat olleet monialaisia – näin on saatu rakennettua yhteistä ymmärrystä ja luotu selkeitä, asiakasta palvelevia tiimirakenteita ja yhteistyön rakenteita (Reijonen 2021).

Etenkin lastensuojelun sosiaalityötä kuvaavat tänä päivänä jatkuvat muutokset ja vaihtelevat asiantilat. Niiden seurauksista kärsivät viime kädessä asiakkaat sosiaalityön palveluiden sekä lastensuojelun interventioiden laadun heikentymisen myötä. Rakenteiden ylläpitäminen tukee tästä perspektiivistä tarkasteltuna niin sosiaalialan ammattilaisia kuin asiakkaitakin. Palveluiden tasalaatuisuus ja saatavuus riippumatta asiakkaan asuinpaikasta on hyvinvointialueille siirryttäessä tärkeää. Ohjausryhmän tehtävänä on seurata systemisten tiimien toimintaedellytyksiä, asiakkaan osallisuuden toteutumista ja resurssointia hyvinvointialueella ja pitää yllä tilannekuvaa siitä, miten yhdenvertaista palvelua hyvinvointialueen asukkaat saavat.

Systeminen työote perustuu sen ydinelementteihin: systemisiin tiimeihin, systemiseen viikkokokoukseen ja systemiseen asiakastyöhön (Aaltio & Isokuorti 2019b). Pysyvät rakenteet, huolellisesti luotu strategia ja visio, niin organisaation kuin tiimin tasolla, tukee moniammatillisten tiimien perustamista ja moniammatillisen työotteen kehittämistä osana systemistä toimintamallia. Ohjausryhmän tehtävänä on seurata näiden ydinelementtien toteutumista ja varmistaa toimintatapojen moniammatillisuus ja yhteistyö eri sektorien välillä. Suosituksena onkin, että ohjausryhmä on moniammatillinen. Ohjausryhmän tehtävänä on tukea hyvinvointialueen ja kuntiin jäävien palvelujen yhteistyötä.

d) Koulutuksen ja koordinaation turvaaminen asiantuntijatyöparin avulla

Kansallisesti ja hyvinvointialuetasoisesti tarvitaan pysyvät koulutus- ja tukirakenteet. Systemisen toimintamallin toteutuminen edellyttää systemisyyteen perustuvaa palvelukokonaisuutta ja systemisesti toimivia työntekijöitä sekä johtajia, joiden luomissa puitteissa malli voi kehittyä ja vahvistua jatkossakin. (Alhanen ym. 2019, 8.) Asiakastyö edellyttää sellaista organisaatiokulttuuria ja työyhteisöjä, joissa on lupa ja edellytykset tehdä systemistä asiakastyötä. Tämän saavuttamiseksi tarvitaan tukea johdolta ja esihenkilöiltä, työn asianmukaista resurssointia sekä systemistä työskentelyä tukevat yhteiset arvot, asenteet ja toimintatavat (Aaltio & Isokuorti 2019b, 25). Hyvinvointialueilla tulee panostaa jatkuvaan laadukkaaseen perus- ja lisäkoulutukseen sekä tarjota työntekijöille mahdollisuuksia käydä säännöllisesti arvo- ja kehittämiskeskusteluita hyvän työkuulttuurin ja -ilmapiirin ylläpitämiseksi.

TOP-hankkeen aikana olemme kiinnittäneet huomiota siihen, että alueelliset erot systemisen toimintamallin juurruttamisessa ovat huomattavan suuret. Hyvinvointialueille siirryttäessä on tärkeää kiinnittää

huomiota tasalaatuisten systeemisten palveluiden saatavuuteen ja toimivuuteen suunnitelmallisella koordinoinnilla. Kuten Aaltio ja Isokuorti (2019a, 158) ovat systeemisen lastensuojelun pilotoinnin arvioinnissaan havainneet, systeemisestä tiimit tarvitsevat jatkuvaa tukea paitsi käytännön ongelmien ratkaisemisessa, myös systeemisen ajattelun ja työskentelyotteen omaksumisessa ja ylläpitämisessä. Aaltio & Isokuorti (2019a, 158) ovat lisäksi todenneet, että systeemisestä tiimit tarvitsevat helposti ja nopeasti saatavilla olevaa lähitukea omilta lähiesihenkilöiltään sekä täydentävää tukea esimerkiksi mallin kouluttajilta, työnohjaajilta tai systeemisistä mallia tuntevalta paikalliselta valmentajalta.

Tuen ohella toinen yhtä merkittävä asia on osaamisen vahvistaminen. Kuten Petrelius & Uutela (2020, 52–53) toteavat sekä tiimien ydinosaaamista että lastensuojelun ja yhteistyökumppaneiden jaettua monitoimijaisessa yhteistoiminnassa tarvittavaa osaamista tulisi vahvistaa systemaattisesti. Tämän toteutumiseksi tulisi taata työntekijöille työtapaan perehdyttävää ja syventävää täydennyskoulutusta sekä luoda pysyviä alueellisia koulutuksellisia ja vertaisoppimisen foorumeita. (Petrelius & Uutela 2020, 52–53.)

Tähän tuen, koordinoinnin, kouluttamisen ja jatkokehittämisen tarpeeseen voisi mielestämme parhaiten vastata nimeämällä ja resursoimalla hyvinvointialueille systeemisen työtöteen vastuuhenkilöitä, esimerkiksi asiantuntijatyöpareja. Työparit muodostuisivat kahdesta THL:n kouluttajakoulutuksen saaneesta henkilöstä, joista toinen olisi sosiaalityöntekijä ja toinen perheterapeutti.

Työparien tehtäviin kuuluisivat mm.:

- 1) Yhtenäisten systeemisten rakenteiden luominen sekä tarvittavien resurssien varmistaminen yhdessä hyvinvointialueen johdon ja ohjausryhmän kanssa.
- 2) Systeemisen toimintaorientaation ja ydinelementtien vieminen palvelualueille ja niiden seuranta ja ylläpidon tukeminen koko hyvinvointialueella yhteistyössä ohjausryhmän kanssa.
- 3) Johdon, työntekijöiden ja yhdyspintojen kouluttaminen ja kouluttamisen koordinointi.
- 4) Tiimien tukeminen varmistamalla tarvittava työnohjaus, mentorointi ja vertaistapaamiset.
- 5) Tarvittavan palaute- ja tutkimustiedon kokoaminen työtöteen kehittämiseksi, laadun varmistamiseksi ja resurssien oikein kohdentamiseksi.
- 6) Yhteistyö muiden systeemisen asiantuntijoiden kanssa, niin yhteistoiminta-alueilla kuin kansallises-tikin, toimintamallin yhtenäisyyden takaamiseksi ja kehittämistyön edistämiseksi.

Asiantuntijatyöparit toimisivat tiiviissä yhteistyössä sosiaalipalveluiden johdon, ohjausryhmän ja esihenkilöiden kanssa. Työparit osallistuisivat strategiatyöskentelyyn ja siihen liittyvään arvokeskusteluun tuomalla esiin systeemisistä toimintamallia ja ajattelutapaa sekä näkökulmia kentältä. Työparit olisivat myös osaltaan edesauttamassa systeemisten rakenteiden luomista ja ylläpitämistä sekä varmistamassa tarvittavia resursseja, jotta systeemillä toimintamallilla olisi mahdollisuus toimia tarkoituksenmukaisesti. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää arkisen työympäristön rakenteisiin. Systeemisestä toimintamallista puhuttaessa rakenteilla tarkoitetaan sellaisia toimintatapoja, jotka ohjaavat henkilöstön jokapäiväistä työntekoa. Näitä ovat mm. tiimirakenteet, kokouskäytännöt, työnjako, työajan käyttö ja työn tekemisen tavat (Alhanen ym. 2019, 30). Yhtenäistämällä näitä osa-alueita edistetään samalla työntekijöiden työympäristöjen tasa-arvoisuutta ja resurssien tasapuolista jakautumista alueella. Parhaassa tapauksessa tämä tarkoittaa myös sitä, että asiakkaat saavat tasalaatuista ja yhdenvertaisia palveluita toimipisteestä riippumatta.

Systeemisen toimintamallin laadukkaan toteutumisen varmistamiseksi ja ydinelementtien ylläpitämiseksi tulee sosiaalipalveluiden systeemisesti toimivilla työntekijöillä olla mahdollisuus jatkuviin systeemisen työtöteen perus- ja täydennyskoulutuksiin. Asiantuntijatyöpari koordinoisi koulutuksia ja ylläpitäisi kouluttajaresurssia, jotta kouluttautuminen tapahtuisi mahdollisimman oikea-aikaisesti ja olisi tasapuolisesti työntekijöiden saavutettavissa. Koulutukset tulisi pyrkiä toteuttamaan kustannustehokkaasti, alueellinen kattavuus huomioiden ja tarpeen mukaan kaksikielisesti – esimerkiksi lähiopetusta verkkokoulutuksilla täydentäen.

Lisäksi tarvitaan työnohjausta ja mentorointia toimivien tiimien työn tueksi. Näillä tukitoimilla voidaan kokemuksemme mukaan edesauttaa hyvän ja turvallisen tiimihengen luomista sekä parantaa työssä jaksamista ja siihen sitoutumista. Tiimeissä toimiville konsultoiville sosiaalityöntekijöille ja klinikoille on jo esimerkiksi Varsinais-Suomen, Satakunnan sekä Pohjanmaan alueilla tarjottu mahdollisuus verkostoitua vertaistuen ja -oppimisen merkeissä. Tämä on myös koettu hyödylliseksi ja niiden koordinointi voisi jatkossa olla asiantuntijatyöparin vastuulla.

e) Systeemisen tiimin resurssien turvaaminen

Systeemisen työotteen keskeinen elementti on systeeminen tiimi, joka vaatii toimiakseen riittävän resurssin ja selkeän rakenteen. Systeeminen tiimi muodostuu parhaimmillaan kahdesta tai kolmesta sosiaalityöntekijästä, konsultoivasta sosiaalityöntekijästä, perheterapeutista ja koordinaattorista. Lisäksi tiimiin voi kuulua sosiaaliohjaajia, perhetyöntekijöitä ym., joiden asiakaskunta on sama kuin sosiaalityöntekijöiden. Systeeminen tiimi pitää viikkokokouksia, joissa tiimit käyvät reflektiivisesti keskustellen asiakastapauksia läpi (Aaltio & Isokuorti 2019b, 14). Systeemisen työotteen käyttöönoton ja kehittämistyön aikana toteutettujen lukuisten koulutusten aikana on tullut esiin systeemisten tiimien erilainen koko, rakenne ja tapa toimia. Liian pienissä tiimeissä on koettu moniäänisyyden kärsivän ja asiantuntijuutta on ollut vähemmän käytössä. Tiimin sisältä on ollut esimerkiksi vaikeuksia löytää tarvittaessa työparia. Liian suurissa tiimeissä taas on vaikeutta saavuttaa luottamuksellisuutta ja turvallisuutta ottaa esiin hankalia asiakastapauksia ja tuoda omaa työtään muiden nähtäville. Myös asiakkaiden tuominen viikkokokouksiin on koettu sitä hankalampana, mitä isompi tiimi on. Sopivan kokoisessa tiimissä on koettu hyvänä muun muassa turvallinen ilmapiiri, vaikeiden ja eettisesti hankalien päätösten tueksi käyty moninäkökulmainen keskustelu, muiden antama tuki omalle jaksamiselle ja se, ettei työtä tarvitse tehdä yksin. Sosiaaliohjaajien, perheohjaajien ja perhetyöntekijöiden osallistuminen ja rooli vaihtelee eri alueilla ja osassa tiimejä tiimirakenne vaatii edelleen selkeyttämistä.

Systeemisen toimintamallin kehittämistyössä on arvioitu, että esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityöntekijän asiakasmäärä voisi olla korkeintaan 20 lasta. Tätä on perusteltu sillä, että asiakasmäärä vielä mahdollistaisi suhdeperustaisen työskentelyn, jonka varassa muutostyö on tarkoitus tehdä. Työ ei ole toimistolta käsin tapahtuvaa palveluohjausta, vaan asiakkaan luokse jalkautuvaa lähityöskentelyä (Aaltio & Isokuorti 2019b, 25–26). Pelkillä henkilöstöresurssien lisäyksillä ongelmaa ei kuitenkaan saada ratkaistua. Rinnalla tulee tarkastella työnkuvia, etsiä päällekkäistä tai epätarkoituksenmukaista työtä sekä tutkia prosessien sujuvuutta, tiedonkulkua ja yhteistyön heikkouksia, johtamista unohtamatta. Toisin sanoen virtaviivaistaa ja optimoida työtä niin, että siitä poistuu sellainen työ, joka ei tuota lisäarvoa asiakkaille, työntekijöille tai organisaatiolle (Lahtinen & Mäki-Fossi 2021, 175).

Konsultoiva sosiaalityöntekijä johtaa tiimin asiakastyötä ja tarjoaa sosiaalityöntekijöille tukea ja ohjausta. Hän myös johtaa viikkokokouksia ja pitää yllä reflektioivaa sekä moninäkökulmaista systeemistä työotetta yhdessä perheterapeutin kanssa. Mitä vähemmän konsultoivalla sosiaalityöntekijällä on hallinnollisia tehtäviä ja suoraa asiakastyötä, sitä enemmän hänellä on aikaa keskittyä asiakastyön johtamiseen. Jos tiimit ja asiakasmäärät ovat mallin tarkoittamalla tavalla pieniä, voi konsultoiva sosiaalityöntekijä johtaa asiakastyötä kahdessaakin tiimissä (Aaltio & Isokuorti 2019b, 15).

Kun tiimin koko ja asiakasmäärä ovat hallittavissa, saa konsultoiva sosiaalityöntekijä paremman kuvan tiimin asiakkaiden tilanteista ja niiden vaativuudesta. Hän on myös tietoisempi yksittäisten työntekijöiden työtilanteista ja töiden jakautumisesta. Hänellä on mahdollisuus ohjata ja tukea sosiaalityöntekijöiden systeemistä asiakastyötä myös viikkokokouksien ulkopuolella, jolloin voidaan jo puhua prosessinomaisesta systeemisen toimintatavan toteutumisesta asiakastyössä. Esihenkilönä hän pystyy hyödyntämään reflektioivaa työtappaa tiimin työskentelyn ja prosessien kehittämisessä ja viemään tietoa myös laatutyöhön. Lisäksi hän pystyy valvomaan, että asiakkaat ovat oikeassa palvelussa ja heille tarjotaan oikeanlaista tukea sekä huomiomaan esiin tulevat epäkohdat ja ilmiöt ja viemään niitä tarvittaessa eteenpäin esim. sosiaalisen raportoinnin kautta.

Perheterapeutit eli klinikot ovat tärkeä osa systeemistä toimintamallia. Kuten Iiro Pälve (2019a, 39) on pro gradussaan kuvannut, perheterapeutit tuovat systeemisyyttä ja perheterapeuttisia elementtejä viikkotiimeihin ja muut tiimiläiset ammentavat siitä näkökulmia, osaamista ja menetelmiä omaan asiakastyöhönsä. Pälve on jäsentänyt perheterapeutin keskeisimmät tehtävät kolmeen osa-alueeseen: systeemisen ajattelutavan

ylläpitäminen, asiakastyön edistäminen ja sosiaalityöntekijöiden työssä jaksamisen tukeminen. Pälven (2019b, 43) mukaan perheterapeutit ovat opastaneet tiimiläisiä systemisen ajattelun polulla ja palauttaneet keskustelun mahdollisesta perinteisestä nopeatahtisesta ongelmaratkaisusta vuorovaikutukseen ja systeemiin sekä mahdollistaneet asioiden äärelle pysähtymisen. Perheterapeutit osana sosiaalityön asiakastyötä tuovat lisäarvoa sekä asiakkaille että työntekijöille. Hyvinvointialueilla johdon tulisikin varmistaa, että kaikilla systemisillä tiimeillä olisi yhdenvertainen mahdollisuus saada perheterapeutista tukea ja ymmärrystä koko asiakasprosessin ajan, eikä vain viikkokokouksissa.

THL:n koordinoima lastensuojelun ja perhesosiaalityön monialainen asiantuntijaryhmä teki kyselyn yhdessä Suomen perhe- ja pariterapiayhdistys ry:n kanssa perheterapeuteille systemisiin tiimeihin osallistumisesta. Tällä hetkellä systemisistä perheterapeuteista on pulaa, ja tämä on saattanut systemiset tiimit eriarvoiseen asemaan. Jotkut tiimit ovat ostopalveluiden varassa ja heillä terapeutin resurssia on pienimmillään vain viikkokokoukseen osallistumisen verran. (Yliruka & Kotilainen 2022.) Toisessa ääripäässä ovat tiimit, joilla on kokoaikainen perheterapeutti käytössään. Tällöin terapeutti ei vain osallistu viikkokokouksiin, vaan on muutenkin mukana asiakastyössä ja tiimiläisten tukena.

Koska perheterapeutin koulutuksen saaneita ei ole ollut saatavilla kaikkialla, on asiaa ratkaistu monella tavalla esimerkiksi joustamalla pätevyysvaatimuksista ja koulutuksesta. Terapeutin roolia ovat ottaneet mm. psykologit, yksilöterapeutit ja psykiatriset sairaanhoitajat. Pätevän perhepsykoterapeuttisen osaamisen hankintaan ja saatavuuden turvaamiseen sekä tämän resurssin koordinointiin tulee kiinnittää erityistä huomiota, jotta voidaan taata systemisyyden ja perheterapeutin ajattelun sisältyminen kaikkiin ydinelementteihin. Tärkeää on myös, että systemisessä tiimissä toimivat perheterapeutit käyvät saman systemisen koulutuksen kuin muut tiimissä työskentelevät sosiaalityön ammattilaiset. Systeminen työskentelyote esimerkiksi lastensuojelun kentällä vaatii ymmärrystä lastensuojelun erityistehtävistä kuten jatkuvasta riskien arvioinnista ja lapsen edun huomioimisesta osana työskentelyprosessia. Tämä ei kuulu perheterapeuttien peruskoulutukseen. Ostopalveluna hankittu perheterapeutiresurssi edellyttää systemisen työotteen kriteerien määrittelyä, miten määritellään systemisen työotteen osaaminen ja miten osaaminen varmistetaan.

Koordinaattorien merkitystä osana systemisen tiimin toimivuutta ei ole kunnissa riittävällä tasolla huomioitu. Pääosin koordinaattoreita on käytetty systemisen viikkotiimin kirjaajina, vaikka alun perin tehtävänkuvaa mietittiin paljon laajemmin. (Yliruka & Tasala 2022, 4.) Aaltio ja Isokuorti (2019b, 15–16) ovat kuvanneet koordinaattorin tärkeimmäksi tehtäväksi vapauttaa sosiaalityöntekijöiden aikaa kohtaavaan asiakastyöhön ja olla asiakkaiden tavoitettavissa. Myös se, että koordinaattori kirjaa viikkokokouksen muistiinpanot ja seuraa, että kaikki asiakaskastapaukset tulevat viikkokokouksissa läpikäytyiksi, on nähty tärkeäksi työtä tukeväksi tehtäväksi. Lisäksi koordinaattori huolehtii ajanvarauksista, kutsuista tapaamisiin sekä toimisi sosiaalityöntekijöiden apuna erilaisissa muissa työtehtävissä. Koordinaattorilla tulee olla ymmärrystä lastensuojelutyöstä ja häneltä tulisi edellyttää sosiaalialan koulutusta, jotta hän kykenee suoriutumaan asiakas- ja kirjaamistyöstä itsenäisesti ja itseohjautuvasti sekä hallitsee asiakastietojen luovuttamiseen liittyvän lainsäädännön. Esimerkiksi Helsingin lastensuojelussa koordinaattoreiden työnkuva on rakentunut yllä kuvattun mukaisesti ja sen toimivuudesta on saatu hyviä kokemuksia.

Lopuksi

Hyvinvointialueiden rakentuminen merkitsee haasteita uhkineen ja riskeineen, mutta samalla meille avautuu historiallinen tilaisuus tehdä sellaisia uudistuksia, jotka tarjoaisivat mahdollisuuden vastata nykyistä paremmin asiakkaiden monimuotoisiin tarpeisiin (Petrelius & Eriksson 2018, 3). Nyt on käsillä se hetki, kun sosiaali- ja terveydenhuollon organisaatioissa suunnitellaan, miten ja millaisissa rakenteissa olisi hyvä tehdä työtä ja kohdata asiakkaita, jotta jonain päivänä voimme todeta tekevämme entistä laadukkaampaa ja kustannustehokkaampaa työtä lasten ja perheiden auttamiseksi.

Hyvinvointialueille siirtyminen tulee asettamaan haasteita sille, kuinka jatkossa pystytään takaamaan laadukkaita, yhdenvertaisia ja vaikuttavia palveluita koko alueen väestölle. Tämä muutos tulee tapahtumaan tilanteessa, jossa työn tekemisen edellytyksiä vaikeuttavat väestörakenteisiin liittyvät muutokset sekä sosiaali- ja terveydenhuollon työvoimapula. Hyvinvointialueiden palveluita järjestettäessä on myös otettava huomioon, että asiakkaiden tietoisuus omista oikeuksistaan sekä vaatimukset paremmista ja laadukkaista

palveluista ovat lisääntyneet. Hyvinvointialueiden kohdalla on lisäksi mietittävä paikallisia olosuhteita ja osattava hyödyntää tehokkaasti olemassa olevia resursseja. On myös löydettävä keinoja yhdistää erilaiset toimintatavat ja työkalut sekä niitä ylläpitävät rakenteet.

Systeminen toimintamalli on jo laajasti käytössä Suomessa (Yliruka & Tasala 2022, 2). Systemisestä työotteesta on tullut tapa toimia ja tapa ajatella ja tahtotila työotteen kehittämiseksi on kentällä työntekijöiden ja lähijohtajien keskuudessa vahva. Hyvinvointialueille siirryttäessä tuleekin pohtia, millaisilla rakenteilla ja resursseilla hyvään alkuun saatu työtapa pysyisi edelleen käytössä ja laajenisi sekä kuinka valtakunnallisesti varmistetaan tasalaatuinen osaaminen ja yhtenäinen käytännön toteutus. Tutkimukset (esim. Aaltio & Iso-kuortti 2019a; Goodman, Trowler & Munro 2012, 13) ja käytännön kokemukset vahvistavat yhä enenevässä määrin, että systemisessä työtavassa on elementtejä, jotka tukevat työntekijöiden työhyvinvointia ja -motivaatiota ja että se on osoittautunut tarkoituksenmukaiseksi interventioksi myös kompleksisissa perhesysteemeissä. Lisäksi toimintamalli parantaa sosiaalityön ammattilaisten mahdollisuutta käyttää ammattitaitoaan tarkoituksenmukaisesti ja tehokkaasti. Systeminen työote sisältää niin lapsilähtöisyyttä kuin osallisuuttakin lisääviä toimintatapoja.

Tutkimustieto systemisen toimintamallin merkityksestä, mallin jo toteutunut kansallinen ja alueellinen leviäminen ja juurtuminen sekä toimintamallin hyödyt suhteessa asiakaskokemukseen ja henkilöstön hyvinvointiin, ovat tekijöitä, joiden perusteella toimintamallista tulee pitää kiinni hyvinvointialueilla. Hyvinvointialueet tarvitsevat mallin ylläpitämiseen kansallista pitkäjänteistä tukea ja sitoutumista.

Viisi suositusta hyvinvointialueille systemisen toimintamallin implementoimiseksi perustuvat paitsi tutkittuun tietoon, myös kokemustietoon systemisen mallin kouluttamisesta ja kehittämisestä sekä käytännön tietoon systemisten tiimien toiminnasta. Suositukset ovat muodostuneet TOP-hankkeen (2021–2022) aikana yhteisissä keskusteluissa eri työryhmissä, systemisiin koulutuksiin osallistuneiden työntekijöiden, opiskelijoiden, kokemusasiantuntijoiden, asiakkaiden ja kehittäjäsosiaalityöntekijöiden kanssa. Esitämme vielä lopuksi tiiviisti näkemyksemme siitä, mitkä ovat mielestämme tärkeimmät elementit systemisen toimintamallin toteuttamisessa ja ylläpitämisessä tulevilla hyvinvointialueilla.

Tarkistuslista toimivalle systemiselle toimintamallille hyvinvointialueilla:

- Systeminen työote tulee linjata hyvinvointialuetason strategiaan
- Systeminen työote on liitettävä osaksi laadun hallintaa
- Systemiselle työotteelle on asetettava ohjausryhmä
- Työotteen koordinoimiseen ja kouluttamiseen tarvitaan asiantuntijatyöpari
- Systemisten tiimien resurssit on turvattava

Kirjallisuus

- Aaltio, Elina (2022) Effectiveness of the Finnish Systemic Practice Model for children's social care. A realist evaluation. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Tarkastetaan 3.12.2022.
- Aaltio, Elina & Isokuortti, Nanne (2019a) Systemisen lastensuojelun toimintamallin pilotointi. Valtakunnallinen arviointi. Raportti 3/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-289-5> Luettu 20.10.2022.
- Aaltio, Elina & Isokuortti, Nanne (2019b) Systemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementit – Kuvaus asiakastason ydinelementeistä, tavoitteista ja toimintamekanismeista. Työpäpaperi 33/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-419-6> Luettu 20.10.2022.
- Alhanen, Kai & Lavila, Pekka & Kangas, Marko & Lamppula, Tomi & Petrelius, Päivi (2019) Systemisen muutoksen johtaminen lastensuojelussa – Opas esimiehille ja johtajille. Opas 45/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-417-2> Luettu 20.10.2022.
- Antila, Mirja (2018) SyTy! Systemisen toimintamallin käyttöönotto- ja juurruttamishanke. Maakunnallinen implementointi- ja koulutus suunnitelma Satakunnassa 2018.
- Bostock, Lisa & Newlands Fiona (2020) Scaling and deepening the Reclaiming Social Work model: longitudinal follow up. Evaluation report. Tilda Goldberg Centre for Social Work and Social Care, University of Bedfordshire.
- Forrester, Donald & Westlake, David & McCann, Michelle & Thurnham, Angela & Shefer, Guy & Glynn, Georgia & Killian, Mike (2013) Reclaiming social work? An evaluation of systemic units as an approach to delivering children's Services. Luton: Tilda Goldberg Centre, University of Bedfordshire.
- Goodman, Steve & Trowler, Isabelle & Munro, Eileen (2012) Social work reclaimed: Innovative frameworks for child and family social work practice. Jessica: Kingsley Publishers, 11–25.
- Lahtinen, Pia & Mäki-Fossi, Satu (2021) Raidelinjoja rakentamassa – miten hyödyntää leanin ideoita lastensuojelun systemisen muutoksen johtamisessa? Teoksessa Petrelius, Päivi, Laura Yliruka & Nanna Miettunen (toim.) (2021) Systemisiä kokeiluja – kohti jatkuvaa yhdessä oppimista. Työpäpaperi 7/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-628-2> Luettu 20.10.2022.
- Lahtinen, Pia & Männistö, Leena & Raivio, Marketta (2017) Kohti suomalaista systemistä lastensuojelun toimintamallia: Keskeisiä periaatteita ja reunaehtoja. Työpäpaperi 7/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-827-2> Luettu 20.10.2022.
- Kansallinen lapsistrategia (2021). Valtioneuvoston julkaisuja 2021: 8. Helsinki: Valtioneuvosto.
- <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-777-5> Luettu 20.10.2022.
- Mackrill, Thomas & Svendsen Idamarie Leth (2021) Implementing Routine Outcome Monitoring in Statutory Children's Services. Child and Adolescent Social Work Journal. 38: 193–200.
- Mackrill, Thomas & Steensbæk Signe (2020) What can the use of feedback informed treatment teach us about involving children, young people and caregivers in statutory casework? The European Journal of Social Work. 24(4), 696–707. <https://doi.org/10.1080/13691457.2020.1726297> Luettu 20.10.2022.
- Mäki-Fossi, Satu & Lindholm, Lars (2018) Maakunnallistuva lastensuojelu tienrysteyksessä – tienviittoja systemisen lastensuojelun implementointiin. Teoksessa Päivi Petrelius & Pia Eriksson (toim.) Uudistuva lastensuojelu – kohti asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoimintaa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpäpaperi 32/2018. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-208-6> Luettu 20.10.2022.
- Mäki-Fossi, Satu & Petrelius, Päivi & Lindholm, Lars (2018) Kuinka järjestelmätason uudistus toteutetaan lastensuojelussa – reformin rakennuspalikoita sote-valmistelijoille. THL-blogi 19.6.2018 <https://blogi.thl.fi/kuinka-jarjestelmatason-uudistus-toteutetaan-lastensuojelussa-reformin-rakennuspalikoita-sote-valmistelijoille/> Luettu 20.10.2022.
- Petrelius, Päivi & Eriksson, Pia (2018) Uudistuva lastensuojelu: kohti asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoimintaa. Työpäpaperi 32/2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-208-6> Luettu 20.10.2022.
- Petrelius, Päivi & Uutela, Anne (2020) Systemisen lastensuojelun toimintamallin käyttöönotto ja juurruttaminen: Konsulttien sosiaalityöntekijöiden kokemuksia. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpäpaperi 24/2020. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-511-7> Luettu 20.10.2022.
- Petrelius, Päivi & Laura Yliruka & Nanna Miettunen (toim.) (2021) Systemisiä kokeiluja – kohti jatkuvaa yhdessä oppimista. Työpäpaperi 7/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-628-2> Luettu 20.10.2022.
- Pälve, Iiro (2019a). Perheterapeuttien rooli ja anti sosiaalityölle lastensuojelun systemisessä toimintamallissa. Pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto.
- Pälve, Iiro (2019b) Perheterapeutit systemisen mallin valonkantajina. Teoksessa Päivi Petrelius, Laura Yliruka & Nanna Miettunen (toim.) Systemisiä kokeiluja – kohti jatkuvaa yhdessä oppimista. Työpäpaperi 7/2021. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-628-2> Luettu 20.10.2022.
- Reijonen, Eeva (2021) Systemisen työn johtaminen. Esitys Tuki oikeasta paikasta -hankkeen seminaari Johdatus systemisyyteen johdolle 9.11.2021.
- Sanna Marinin hallitusohjelma (2019) Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019: Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31. Helsinki:

- Valtioneuvosto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-808-3>
Luettu 20.10.2022.
- Tevameri, Terhi (2021) Katsaus sote-alan työvoimaan: Toimintaympäristön ajankohtaisten muutosten ja pidemmän aikavälin tarkastelua. TEM toimialaraportit 2021:2. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-812-7> Luettu 20.10.2022.
- THL (2022) Tilastoraportti 22/2022 <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022060543375> Luettu 20.10.2022.
- Valtioneuvoston julkaisuja (2022) Eurooppalainen lapsitakuu – Suomen toimintasuunnitelma.
- Valtioneuvoston julkaisuja: 2022:35. Helsinki: Valtioneuvosto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-784-3> Luettu 20.10.2022.
- Wilén, Leena (2018) Miten lastensuojelun vyyhti puretaan? Mitä kuuluu lastensuojelu? -julkaisusarjan 3. osa. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu, 5/2018. https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/mitakuuluuls_3_19.8.pdf Luettu 20.10.2022.
- Yliruka, Laura & Kotilainen, Terhi (2022) Kysely Suomen perhe- ja pariterapiayhdistyksen jäsenille. THL: Diaesitys 9.5.2022 kansallinen perhesosiaalityön ja lastensuojelun monialaisen kehittämisen ohjausryhmä.
- Yliruka, Laura & Tasala, Tanja (2022) Lastensuojelun systemisen toimintamallin kansallinen tilannekuva vuonna 2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-827-9> Luettu 20.10.2022.
- Yliruka, Laura & Harrikari, Timo & Forsell, Martta & Kuoppala, Tuula & Purhonen, Emmi & Salmela, Marianna (2022) Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityön organisoiminen sekä lastensuojelulain mukaisen henkilöstömitoituksen toteutuminen: Kuntakyselyjen tulokset. Työpäperi 44/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.